مەتەسىن ھوشتۇرئە-سىرلىرى 3

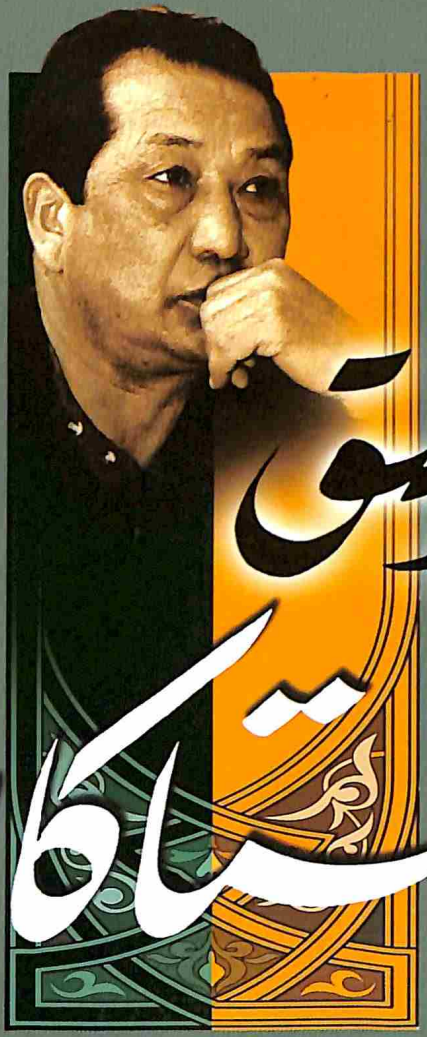

قىرلىق ئىتىكان

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەتبەسن ھوشۇرۇشلىرى 3

قىرلىق ئىتاكان

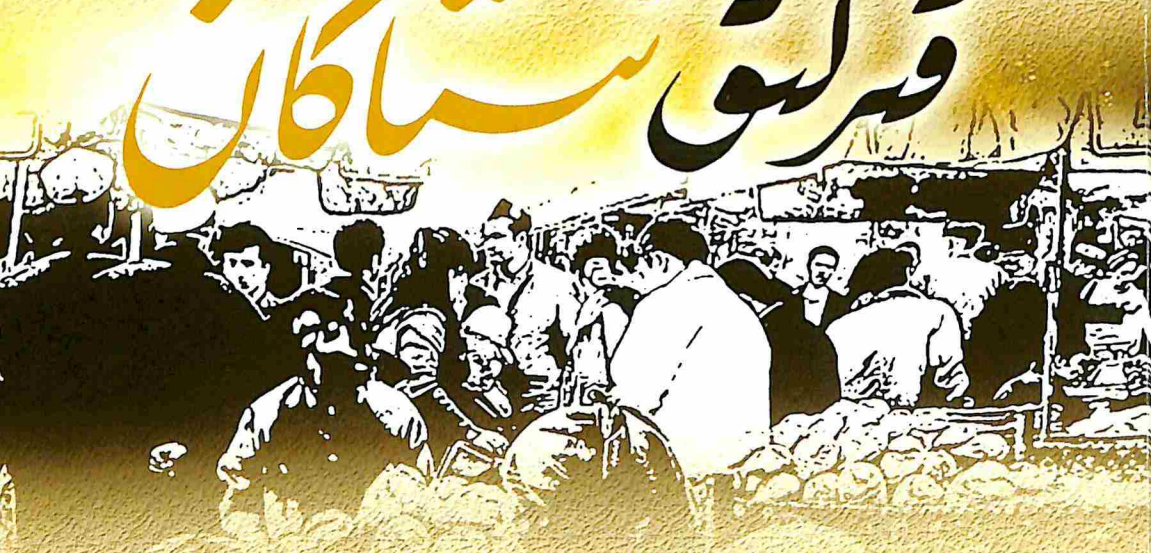

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى : ئابلىكىم ھەسەن
قەلبىنۇر قادىر ئارسلان
مەسئۇل كوررېكتورى : ئابلىز ئاببباس
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى : غالىب شاھ

مەتتىمىن ھوشۇر ئەسەرلىرىدىن تاللانما (3)

قىرلىق ئىستاكان

ئاپتورى : مەتتىمىن ھوشۇر

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 2 - كوچا 1 - قورۇ ، پ : 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۈرۈمچى دېڭىز - ئوكيان رەڭلىك باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى :850×1168مم ، 32 كەسلەم ، باسما تاۋىقى : 11.875
2010 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى
2010 - يىل 5 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN978-7-5371-8535-6
سانى : 1-5000
باھاسى : 30.00 يۈەن
بېسىلىشتا ، توپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئۆتكۈپ ، تېگىشپ بېرىمىز

مۇندەرىجە

ھېكايىلەر

سارالىق..... 1
بۇرۇت ماجراسى 28
قىرلىق ئىستاكان 50
ئالتۇن چىشلىق ئىت 96
چار خوراز 124
ئويغاق تۇرۇپ كۆرگەن چۈشلەر 157
داپ 181

پوۋېست

ساۋاقداشلار 206

سارائ

بىر نەرسە يېزىۋاتقان چېغىمدا ئۆيدىكىلەرگە : «مېنىڭ قانداقلا ئادەم ئىزدەپ كەلسە ، ئۆيدە يوق دەڭلار» دەپ تاپىلاپ قويىدىغان ئادىتىم بار ئىدى . نېمە قارا باستىكىن ، بىر كۈنى ھويلىدا خىيال قىلىپ تۇرۇۋېدىم ، دەرۋازا شاراقلاپ قالدى . ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كېتىشىنى بىلەپ كۆردۈم ـ دە ، بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتىم . ئالدىمدا ياش قۇرامىنائ نەچچىدىلىكىنى دەرھال پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان بىر كىشى تۇراتتى .

— بىر ئەسەر ئەكېلىۋېدىم ، كۆرۈپ بېقىشقا ۋاقتىڭىز يېتەمدىكىن ؟ — دەپ ناھايىتى سىپايە گەپ قىلدى ئۇ . «ياق» دېيىشكە ئاغزىم بارمىدى .

— قېنى ، ئۆيگە كىرىڭ ، — دېدىم .

مېھمان ئۆيگە كىرىپلا :

— سوغۇق سۈيىڭىز بارمۇ ؟ — دېدى .

— نېمە قىلىسىز ؟

— ئىچىمەن .

— چاي ئىچمەمسىز ؟

— سوغۇق سۇغا يەتمەيدۇ . سوغۇق سۇ تەبىئەتنىڭ ئۆز مېۋىسى ، قاينىتىپ ، قۇۋۇتىنى ئۇچۇرۇۋەتكەن سۇدا نېمە مەززە بار دەيسىز ؟...

بىزنىڭ بۇ يازىدىغان ئاغىنىلەر ئىچىدە خىلمۇخىل ئادەملەر

ئۇچرايدۇ . مېھماننىڭ گېپىگە ئانچە ھەيران بولمىدىم . قىزىم بىر چىنە سوغۇق سۇ ئەكىرىپ بېرىۋىدى ، مېھمان ئۆرە تۇرۇپلا ئىچىۋېتىپ ، ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ، ئاندىن چاپىنىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن ئەسەرنىڭ ئورنىنالىنى ئېلىپ ماڭا سۇنۇپ تۇرۇپ :

— بۇنى ھېكايە دېسەم بولارمۇ ، نېمە دېسەم بولار ؟ ياراپ قالغۇدەك بولسا ، ئۆزىڭىزنىڭ نامىدىلا ئېلان قىلىۋەتسىڭىزمۇ بولىدۇ ، — دېدى .

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ — مەن ھەيران بولدۇم .

— ئەمدى مېنىڭ دېگىنىم ، — دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ئۇ ئورنىنالىنى ئالدىغا قويۇپ تۇرۇپ ، — ئانچە ـ مۇنچە بىرنېمىلەرنى يېزىپ ، كۆڭلۈمنى خۇش قىلىپ يۈرگەن بولساممۇ ، بۈگۈنگىچە بىرەرىنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىپ باقمىغان . قاملاشمىغان بولسا ، خەق مېنى زادىلىق قىلىدۇ ؛ قاملاشقان بولسا ، «چوقۇم باشقا بىرى يېزىپ بېرىپتۇ ياكى بولمىسا بىر يەردىن كۆچۈرۈپ ئوغرىلاپتۇ» دېيىشىدۇ . ئۇنىڭدىن ، ئۆزىڭىزنىڭ نامىدا ئېلان قىلىۋېرىڭ ، يازغان نەرسەمنى خەقنىڭ ئوقۇغىنىنى كۆرسەملا ، ماڭا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە...

ھەيران بولغىنىمدىن نېمە دېيىشىمنى ئۇقماي ، ئورنىنالىنى قولۇمغا ئالدىم . مېھمان ھېلىقى سۇ ئىچكەن قاچىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ ، قانداقتۇر بىر ئاھاڭغا غىڭشىپ ماڭا قاراپ ئولتۇردى .

ئەسەرنى باشتىن ـ ئاياغ ئوقۇپ چىقتىم . راستىنىلا ئېيتسام ، تازا بىر نەرسە چۈشىنىپ كېتەلمىدىم . ھېكايە (ئەگەر

ئۇنى ھېكايە دېيىش مۇڭاپىق بولسا)نىڭ بەزى يەرلىرى قاملاشقانەكمۇ قىلاتتى ، بەزى يەرلىرى يەنە بىر قىسىمراق تۇراتتى . بولۇپمۇ مەزمۇنى ، ئادەمنىڭ بېشىنى قاتۇرىدىغان نەرسىمۇ شۇ . ئاپتورنىڭ نېمە ئىدىيىنى ئىلگىرى سۈرمەكچى بولۇڭاتقانلىقىنى ئاڭقىرماق تەس ئىدى··· يېقىندىن بېرى تەھرىر بۆلۈمىمىزگە مۇشۇنداق چۈشەنمەك تەسكە توختايدىغان بىر قىسىم ئەسەرلەر كېلىدىغان بولۇپ قالغانىدى . تۇرۇپ ، «بۇمۇ مۇشۇنداق يېڭى ئۇسلۇبتىكى بىرنېمە بولۇپ قالمىسۇن يەنە ؟ !» دەپ ئويلاپ قالدىم . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئورىگىنالدىكى بەزى خەتلەر تازا ئوچۇق ئەمەس ئىدى ، بەزى يەرگە كەلگەندە قەلەمنىڭ سىياھى يېتىشمەي قالغاندەكمۇ قىلاتتى .

— ماڭۇ يەرلەر نېمانچە تۇتۇق ؟ — دېڭدىم ، مېھمان ئورنىدىن «لىككىدە» قوپۇپ ، ئۇستەلنىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ ، بۇ تەرەپكە بوينىنى سوزدى :

— قېنى ، قېنى ؟ ھە ، كۆزدىن كەتتۇق دەڭە ، كۆزدىن . كۆزەينەك تاقاي دېسەم ، كۆرگەن ـ بىلگەنلەر : «ماڭۇ نېمىنىڭ ھالىغا باقماي ، كۆزەينەك تاقاپ كەتكىنىنى قاراڭلار !» دەپ قالامدىكىن ، دەپ تاقالماي يۈرىمەن··· ھېس قىلغانسىز ؟ زامان بەك تېز ئۆزگىرىپ كېتىۋاتىدۇ . ئالدىنقى يىللىرىدا دېھقانلار كەتمەن ـ گۈرجىكىنى كۆتۈرۈپ : «گەندە بولسا تارتىۋالساق ، كۈزدە ئانچە ـ مۇنچە سەي ـ كۆكتات بېرەرمىز» دەپ ئىشكىمىزدىن كەتمەيدىغان ، ھازىر «ماڭۇ خالىي جايىنى تارتىۋەتسەڭ» دېسىڭىز ، «قانچە بېرىسەن ؟ !» دەيدۇ . بەزىلىرى تېخى «مېنى نېمە كۆرۈڭاتسەن ؟ !» دەپ بىرمۇنچە رەنجىيدۇ··· ھە ، ھە ، سىياھى سۇسكەن ، دەمسىز ؟ قەلەمنىڭ سىياھى تۇگەپ

قالسا ، ئالدىرىغاندا ئۇنىڭ ئۇچىغا تۈكۈرۈپ - تۈكۈرۈپ قويۇپ يېزىۋېرىدىغانمۇ ئادىتىم بار دەڭە . ئۇنداق چاغدا سىياھ سۈمۈرتمەن ، دېسىڭىز ، كاللىغا كەلگەن گەپ قېچىپ كېتىدۇ . ھېلىقى ، ئىلھام قاچتى ، دېگىنىمىز شۇمىكىن ؟... ھە ، راست ، مۇشۇ تۈكۈرۈكنىڭ خاسىيىتى توغرىسىدىمۇ بىر نەرسە يازسامىكىن ، دېگەنىدىم ، يېزىپلا قالسام ، ئەكىلىپ كۆرسىتىمەن . مەسىلەن ، ئالايلى : دېھقان كەتمەن چاپقاندا قولىغا تۈكۈرىدۇ ، ئۇغۇ كەتمەننىڭ سېپىنى چىڭ تۇتمەن ، دەپ شۇنداق قىلىدىغاندۇ ، ئەڭ قىزىقى ، يۈگۈرۈشكە چۈشكەن تەنتەربىيىچىلەرمۇ قولىغا تۈكۈرۈپ قويىدۇ . بەزىلەر سوقۇشۇپ قالسا بىر - بىرىنىڭ يۈزىگە تۈكۈرىدۇ ، بىزنىڭ كونا ئادىتىمىزدە بالىلارنىڭ بېشىغا چاقا چىقىپ قالسىمۇ چوڭلار تۈكۈرۈپ قويىدۇ . ئىشقىلىپ ، يازىدىغان بولسا بۇمۇ خېلى قىزىق بىرنېمە بولۇپ چىقىدۇ جۇمۇ... ئاڭلىدىڭىزمۇ ؟ بۇ يىل خوتەندە پاختىنىڭ باھاسى چۈشۈپ كېتىپتۇدەك... سىز نېمىشقا خوتۇنىڭىزغا ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەرمەيسىز ؟... مۇنىڭدىن كېيىن قارمۇ نورمىلىق ياغقۇدەك... شىمالىي قۇتۇپقا يېقىن بەزى مەملىكەتلەردە كانكى باغلاپ ئىشقا بارىدۇ ، دەيدۇ ، راستمۇ ؟...

ھېلىقى ئاپتور مۇشۇنداق باش - ئۇچى يوق گەپلەرنى قىلغىلى تۇردى . «ياۋاللا ! بۇ ئاغىنىڭ ئەقلى جايىدا ئەمەسمۇ ، قانداق ؟» دەپ گۇمانلىنىپ قالدىم . «نېمىدەپ جۆيلۇۋاتسەنوي ؟ !» دېمەكچىمۇ بولدۇم ، تۇيۇقسىز كاللامغا : «بۇنىڭ دەۋاتقانلىرىمۇ مەنىسى چوڭقۇر ، ئەمما دەرھال چۈشەنگىلى بولمايدىغان ھېلىقى يېڭى ئۇسلۇبتىكى گەپ - سۆزلەردىن بولۇپ يۈرمىسۇن !... » دېگەن گۇمان كەلدى - دە ،

ئۆزۈمنى ھەممىنى چۈشەنگەنگە سېلىپ «ھە» دەپ بېشىمنى لىڭشىتىپ ئولتۇرۇۋەردىم . ئاخىردا :

— بولىدۇ ، ئەسىرىڭىزنى تەھرىر بۆلۈمىدىكىلەر بىر كۆرۈپ باقسۇن ، كېيىن جاۋابىنى بېرەيلى ، — دېدىم .

ئۇ ناھايىتى ئەدەپ بىلەن :

— رەھمەت ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى .

«خۇداغا شۈكرى» دەپ يۈرىكىم ئورنىغا چۈشتى . «زادى مۇشۇ ئەسىرىم سىزچە بولامدۇ ـ بولمامدۇ ؟» دەپ يېپىشىۋالغان بولسا ، نېمە دېگىلى بولاتتى ؟

— ھېلىقى گەپنى ئۇنتۇماڭ ـ ھە ! — دېدى مېھمان ئىشىك ئالدىغا بارغاندا ، — ئەسىرىم يارىغۇدەكلا بولسا ، ئۆزىڭىزنىڭ نامىدا ئېلان قىلىۋېتىڭ ، يازغىنىمنى مەتبۇئات يۈزىدە بىر كۆرۈپ ، يۈرىكىمنى توختىتىۋالسام ، كېيىنكى ئەسەرلىرىمنى ئۆز نامىمدا ئېلان قىلارمەن··· گەپلىرىم تاقا ـ تۇقا بىلىندىمۇ ، قانداق ؟ ھەممە نېمە ئۆزگىرىۋاتىدۇ ، دېدىمغۇ . ھاۋا رايىچۇ ؟ 2 ـ ئايدا يامغۇر ياغقىنىنى قارىمامسىز ؟ بۇدا بىرلا قاتتىق بوران چىقسا ھۆپۈپ كېلەمدىكىن ، دەيمەن···

— راست ، توختىڭا ، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتىم ، — بۇ ئەسىرىڭىزگە ماۋزۇ قويماپسىزغۇ ؟

— «سارىڭ» دەپلا ماۋزۇ قويۇپ قويۇڭ !

ئاپتور چىقىپ كەتتى . «نېمە گەپ بولۇپ كەتتا !» دەپ ئورنۇمدا بىرھازا ئولتۇرۇپ قالدىم . ئورىگىنالنى باشقىدىن قولۇمغا ئېلىپ ، كۆز يۈگۈرتتۈم . ھېكايە مۇنداق يېزىلغانىدى .

* *

بازار ئىچىدە دۇكاندار بىر ئاغىنىمىز بولىدىغان . ئۇ تەنقىدلەنسىمۇ ئىسمى گېزىت - ژۇرناللارغا بىر چىقىپلا قالسا خۇش بولىدىغان ئەخمەقلەردىن بولمىغاچقا ، ئۇنىڭ نامىشەرىپىنى بۇ يەردە «سەمەتجان» دەپ ئاتاپ تۇرايلى . سەمەتجان كىيىم - كېچىكىگە ئانچە ئېتىبار بېرىپ كەتمەيتتى . قاچانلا قارىسىڭىز ئۇچىسىغا ئۆڭۈپ كەتكەن ، ئۇزۇن - قىسقا نەرسىلەرنى كىيىۋېلىپ يۇرۇۋېرەتتى . «مال ئىگىسىنى دورىمىسا هارام» دەپ ، ئۇنىڭ دۇكىنىمۇ بىر تەرەپكە قىيسىيىپ كەتكەن ، پەقەت ياغاچنىڭ خىللىقىدىنلا هازىرغىچە ئۆرە تۇرۇۋاتقان كونا دۇكانلاردىن ئىدى ؛ دۇكىنىغىمۇ مىخ ، سوپۇن ، قارىچاي ، تازىلىق قەغىزى ، ئارغامچا ، چاق ، سېنكا بوياق دېگەندەك ئۇدۇل كەلگەن نەرسىلەرنى ئەكېلىپ تۆكۈپ قويۇۋېتەتتى . دۇكانىنىڭ ئىچىدە مال قويىدىغان كىچىككىنە تارچۇقمۇ بار ئىدى . بىز ئۇچ- تۆت ئاغىنە هەر يەكشەنبە شۇ يەرگە كېلىپ يىغىلىپ قالاتتۇق . ئۇ يەرنى «تارچۇق» دېسەك سەل هۆرمەتسىزلىك بولىدىغاندەكمۇ تۇرىدۇ . «كىچىك ئۆي» دەپمۇ قويايلى . بۇ ئۆي يازدا سالقىن بولاتتى . قىشتا سەمەتجان ئۇ يەرگە كونا مەشتىن بىرنى تېپىپ قويۇپ ، ئازراق ئوت قالاپ قويىاتتى . بىر - ئىككى رومكىدىن ئىچىپ ، ئۆزىمىزنىڭ پارىڭىنى قىلىپ ، بازارنىڭ ژاراڭ - چۇرۇڭىدىن خالىي ، خېلى كۆڭۈللۈك ئولتۇراتتۇق . نېمە پاراڭ بولىدۇ ، دەيسىلەر . ئارىمىزدا غازى ئىسىملىك بىرەيلەن بار ئىدى ، ئۆزىمۇ غەلىتە كىيىنىپ يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان نېمىدى ، يېقىندىن بېرى قوينىڭ توققۇزتونلۇقىدەك ئون-

يىگىرمە يەردە قات ـ قات يانچۇقى بار بىر چاپانىنى ئۇستىدىن چۇشۇرمەي كىيىپ يۈرەتتى ، غەلىتە گەپلەرنى تېپىپ كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى .

«ئاڭلىدىڭلارمۇ ؟ پالانى يەردە بىر خوتۇن توققۇزنى تۇغۇپتۇدەك ، ئۇنىڭ سەككىزى ئادەمگە ئوخشايدىكەن ، يەنە بىرىنىڭ نېمىگە ئوخشايدىغانلىقىنى تېخى تەكشۈرۈۋېتىپتۇ ... تۇگمەن مەھەللىدە بىرىنىڭ بىر خورىزى بار ، دەپ ئاڭلىدىم ، ھازىرغىچە ئۇنىڭغا تەڭ كېلىدىغان خوراز چىقماپتۇدەك ، خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ھېلىقى خورازنىڭ پېشانىسىدە بىرلا كۆزى بار ، دەيدۇ ... ئامېرىكىدا ھازىر ئەرلەر ئەرلەرگە ئۆيلىنىپ ، خوتۇنلار خوتۇنلارغا تېگىدىغان ئىش چىقىپتۇ ... گاگارىن ئايغا چىققاندا ، ئىككى ئادەمنى ئۇچرىتىپتۇدەك ، نېمە ئادەملەر سىلەر ؟ دەپ سۇرۇشتۇرسە ، ئۇقەت قىلغىلى چىققان ئاتۇشلۇقلاركەن ... »

مۇنداق گەپلەرنى ئۇنىڭ نەدىن تاپىدىغانلىقىغا ئەقلىمىز يەتمەيتتى . ئەنۋەر دەپ يەنە بىرەيلەن بار ئىدى . ئۆزىنى ياساپ ـ تۇزەپ ، ئەپچىلگىنە بۇرۇت قويۇپ يۈرەتتى ، چاقچاققىمۇ ئۇستا ئىدى . ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى ئەپسانە ئىشلارنى ھېكايە قىلىپ ، كۈلدۈرۈپ ئۇچەيلىرىمىزنى ئۇزۇۋېتەتتى . ئۆزىمۇ ھەممىمىز بىلەن ئەپسانە تىللار بىلەن چېقىشقاچقا ، بىزمۇ ئۇنى «ھەي ‹ئەپسانە ! › » دەپلا قىچقىرىۋېرەتتۇق . مەن ئۇلارغا ئوقۇغان كىتابلىرىمدىن ئانچە ـ مۇنچە بىرنېمىلەرنى سۆزلەپ بېرەتتىم . سەمەتجان سودىسىنى قىلىپ ، پات ـ پات بىزنىڭ يېنىمىزغا كىرىپ بىرەر رومكا ھاراق ئىچىپ ، پاراڭ تىڭشاپ ئولتۇراتتى .

بىر كۈنى تالادا قار يېغىپ جۇدۇن بولۇۋاتاتتى . مەشكە تازا

ئوتنى قالمۇبتىپ ، پاراڭلاشقاچ ئىچىپ ئولتۇراتتۇق . بىرەيلەن :
— ناسۇال بارمۇ ؟ — دەپ بىز ئولتۇرغان تارچۇققا بېشىنى تىقىپ كىردى .
— ناسۇال يوقتى ، — دېدى سەمەتجان ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ .
— پاھ ، تازا مەززە قىلىپسىلەر - دە ! — دەپ ھېلىقى خېرىدار مەشىنىڭ يېنىغىلا كېلىپ ، مۇزلىغان قوللىرىنى ئوتقا سۇندى .
— ئولتۇرۇڭ ، ئىسسىنىۋېلىڭ ! — دېيىشتۇق .
— ناسۇال دېگەن نېمىنى ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى ، — دېدى ئۇ سەمەتجان قويۇپ بەرگەن ياغاچ يەشىككە كېلىپ ئولتۇرۇپ ، — بىر قېرى ئادەم «تاپقاچ چىقساڭ» دەپ بەك جېكىپ كېتىۋىدى . سىلەرنىڭ مۇشۇ دۇكاندا بار ، دەپ ئاڭلىۋىدىم .
— بار ئىدى ، تۇگەپ كەتتى . ھازىر ناسۇال دېگەننىسى چېكىدىغانلار ئازلاپ كەتكەچكە ، ياسايدىغانلارنىڭمۇ تاينى يوق . ماڭا بىر كىشى ئەكېلىپ بېرىدىغان ، ئۇزۇن بولدى كەلمىدى... ھاراق ئىچەمسىز ؟ — دەپ سورىدى سەمەتجان قولىدىكى رومكىنى خېرىدارغا سۇنۇپ .
— بوپتۇ ، ئىچىپ قويايلى .
خېرىدار بېشىدىكى قۇلاقچىسىنى ئېلىپ تىزىغا قويۇپ ، ھاراقنى «گۈپپىدە» كۆتۈرۈۋېتىپ ، رومكىنى قايتۇرۇپ بەردى .
— يائاللا ، ماۋۇ سوغۇقنىڭ بولۇۋاتقىنىنى ، — دېدى ئۇ ئاغزىنى ئالقىنى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ ، — باشقىچە ئويلاپ قالماڭلار ، ئەپلىكرەك يەرنى تاپسام ، ئازراق ئىچىپ

قىزىۋالىمەن ، دەپ ماڭۇ بىر بوتۇلكا ھاراقنى ھېلىلا ماگىزىنىدىن ئېلىپ ، يانچۇققا سېلىۋالغانىدىم . تەڭ ئىچەيلى... پەيزىڭلارنى بۇزۇپ قويدۇممۇ - يا؟ !

— ياق ، ئۇ نېمە دېگىنىڭىز...

ساقىيلىق قىلىۋاتقان غازى خېرىدار سۇنغان ھاراقنى قوللىغا ئېلىپ ، بىر ئۇنىڭ ماركىسىغا ، بىر خېرىدارغا قاراپ :

— ھارىقمىزمۇ يېتەرلىكتى . بوپتۇ ، بۇمۇ سىزنىڭ كۆڭلىڭىز ، — دەپ يېنىغا قويۇپ قويدى .

شۇنداق قىلىپ ، يەنە بىر - ئىككى رومكىدىن ئىچتۇق . خېرىدار ئۇچىنچى رومكىنى قوللىغا ئېلىپ :

— بىر كۆرگەن تونۇش ، ئىككى كۆرگەن تۇغقان ، دېگەن گەپ بار . بۇگۈن ھەربىرىڭلار بىلەن تونۇشۇپ قالدىم ، كېيىن تۇغقانمۇ بولۇپ كېتەرمىز... بىر ناخشا ئېيتىپ بەرسەم قانداق دەيسىلەر ؟ — دېدى .

بۇ سودا بولۇپ تۇرىدىغان دۇكان بولغاچقا ، بىز ئەزەلدىن بۇ يەردە ناخشا ئېيتىشمايتتۇق . نېمە دېيىشمىزنى بىلمەي سەمەتجانغا قارىدۇق .

— قېنى ، ئۇنچىلىك پەيزىڭىز بولسا ئاڭلايلى ، — دېدى سەمەتجان .

خېرىدار كۆزىنى سەل يۇمۇپ ، بىر قولىنى قۇلاقچىسىنىڭ تۆپىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ ناخشىسىنى باشلىدى . ئۇ كونا ناخشىلارنى بوش ئاۋازدا يېقىملىق قىلىپ ئېيتالايدىكەن .

بىر دەمدىن كېيىن تالادا جۇدۇن كۆچىيىپ ، يېغىۋاتقان قار شۇرغانغا ئايلىنىپ كەتتى . سودىنىڭمۇ تايىنى بولمىدى .

— دۇكاننى ئىچىدىن ئېتىۋېلىپ ، ئارامخۇدا ئولتۇرىمىزمۇ-

يا؟ — دەپ ئورنىدىن قوپتى سەمەتجان .

— هوي ، توختاپ تۇرۇڭ ، مەن بىر سەرەڭگە ئەكېلىۋالاي ، سىلەرنىڭ دۇكاندا بارمۇ - يا؟

— دۇكاندا سەرەڭگە يوق . ئەنە مەشتە ئوت بارغۇ .

— ياق ، تاماكا ئالىدىغان ئىشىمۇ بار ئىدى ، — دەپ تالاغا ماڭدى خېرىدار .

ئۇ شۇ چېقىپ كەتكەنچە يوقلىپ كەتتى . دۇكانىنىڭ ئىشىكىنى قىيا يېپىپ قويۇپ ، بىر - ئىككى سائەت كۇتتۇق ، يوق . هارىقىمىزنى ئىچىپ ، ئۆزىمىزنىڭ پارىڭىسى بىلەن ئولتۇرۇۋەردۇق ، تۇرۇپلا بىرەرىمىزنىڭ ئېسىگە كېلىپ قالسا :

— هوي ، هېلىقى ئاداش نەگە يوقىدىهوي؟

— جۇدۇندا كەچ قالماي دەپ ئۆيىگىلا قاراپ ماڭدىمۇ - يا؟

— بەلكى بىرەر يېقىن ئاغىنىسى ئۇچراپ قالغاندۇ...

— ئۆزى زادى مەستمۇ ، ساقمۇ؟

— ناخشىنى يامان ئەمەس ئېيتىدىكەن - هە ! — دېيىشىپ قويىاتتۇق .

شۇ كۇنى قىزىق پاراڭلار بىلەن دۇكاندا خۇپتەنگىچە ئولتۇرۇپ ، راۋۇرۇس تەڭشىلىپ قايتىپتۇق .

تۇن يېرىم بولغان ۋاقتىمىكىن ئەيتاۋۇر ، دۇكاندا ئولتۇرغان تۆتىلىمىزنى ساقچى ئۆي - ئۆيلىرىمىزدىن يىغۋالدى . مېنىڭمۇ هاراق تازا تۇتۇپتىكەن ، موتسىكلىتىتە سىلكىنىپ ئولتۇرۇپ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە قانداق يېتىپ كەلگىنىمنىمۇ بىلمەي قالدىم . كىرسەم ئېلېكتىر چىراغلىرى يوپيورۇق يورۇتىۋەتكەن يوغان بىر بۆلۈمدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقتا سەمەتجان ، غازى ، «ئەپسانە»لەر سالپىيىپ

ئولتۇرۇپ كېتىشىپتۇ . كۆزۈمگە ئۇستەل - ئورۇندۇق ، تامدىكى رەسىملەر ، يۇقىرىدا ئولتۇرغان بىر - ئىككى ساقچى خادىمى غۇۋا كۆرۈنەتتى...

سوراق باشلاندى . «دۇكانغا كىرگەن بىر خېرىدارنىڭ پۇلىنى ئېلىۋاپسىلەر» دېگەن گەپ بولۇۋاتقانلىقىنى سەل پەملەپ قالدىم . ھەممىمىز : «توۋا ماۋۇ تۆھمەتنى !» دېيىشىپ ياقىمىزنى تۇتۇشتۇق . غازىنىڭ كۆزى چەكچىيىپ كەتتى ، ئورنىدىن قوپۇپ ، بىرنېمىلەرنى دەپ خېلى قاينىاپ باقتى... يەنە نېمە گەپلەر بولدى ، ئېسىمدە يوق . ئاخىرىدا يۇقىرىدا ئولتۇرغان بىر ساقچى (باشلىقىمىكەن دېدىم) :

— ھەممىڭلار تېخىچە مەستلىكىڭلاردىن يېشىلمەپسىلەر ، ئەتە پاراڭلىشايلى . ئوبدانراق ئويلىشىپ قويۇڭلار ! — دەپ چىقىپ كەتتى .

بىزنى ئىشىك تۆۋىدە تۇرغان بىر ساقچى ئەگەشتۇرۇپ چىقىپ ، ھويلىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتكۈزۈپ ، ئايرىم - ئايرىم ئۆيلەرگە قاماپ قويدى . مەن كىرگەن ئۆي چاققانغىنە ئۆيكەن . يۇقىرىدا بىر ياغاچ كارىۋات قويۇقلۇق تۇرۇپتۇ . نېمىشقا ئىسسىقكەن دېسەم ، تالا تەرەپتىن ئوت قالىنىدىغان بىر تام مېشىمۇ بار ئىكەن . «يامان ئەمەسكەن ، تۆتىمىزنى ئايرىۋەتمىگەن بولسا ، قانچە كۈن ياتساقمۇ پاراڭ بىلەن گۈڭگۈر - مۇڭگۈر زېرىكمەيتتۇقكەن» دەپ ئويلاپ قالدىم .

ئەتىسى بىزنى سوراقمۇ قىلمىدى ، چۈشكە يېقىن قويۇۋەتتى . ئۇقساق ، ھېلىقى كاززاپ خېرىدار بىزنى ساقچىخانىغا چېقىپ سولىتىۋېتىپ ، سەھەرگە يېقىن سەمەتجانىڭ دۇكىنىغا ئوغرىلىققا چۈشۈپ ، ئۆزى تۇتۇلۇپ قاپتۇ . «ياللا ، ماۋۇ

ئوغرىلارنىڭ ھېيلىسىنى» دەپ ھەيرانلا قالدۇق .

ئەگەر بىرەرى ئارقىڭىزدىن كېلىپ قۇلاق تۈۋىڭىزگە بىرنى سالىدىغان بولسا ، قانداق قىلىسىز ؟

بۇ سوئالغا ھەرقانداق ئادەم :

— مەنمۇ ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىگە كەلتۈرۈپ قويىمەن ! — دەپ جاۋاب بېرىدۇ .

ئەمەلىيەتتە ئۇنداق قىلالمىڭىز ناتايىن .

ھېلىقى ۋەقە بولۇپ ، بىر - ئىككى ئايغىچە سەمەتجان دۇكىنىنى ئاچمىدى . بىر كۈنى ، زېرىكىپ چوڭ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن كېتىۋاتاتتىم ، ئارقامدىن ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلگەندەك بولدى . ئۆزۈمنىڭ خىيالى بىلەن بولۇپ مېڭىۋېرىپتىمەن . قۇلاق تۈۋىمگە بىر نەرسە «ۋاڭگىدە» تېگىپ ، كۆزلىرىمدىن ئوت چاقناپ كەتتى . ئارقامغا ئىتتىك بۇرۇلۇپ قارىسام ، چىرايى قاپقارا بولۇپ كەتكەن گەۋدىلىك بىرنېمە يەنە ئۇرماقچى بولۇپ قولىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ . ھېلىقى ئادەمنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرىدۇ . ئەتراپتىكى ئادەملەرمۇ قورقۇنچقا چۈشۈپ ، بىز تەرەپكە قارىشىپ تۇرغانكەن . كىمدۇر بىرى «قاچ ، سارىڭ !» دەپ ۋارقىرىدى . نەگە قاچىمەن ؟ مىنۇتلا كېچىكسەم يەنە بىر مۇشت يەپ ، ئۆزۈمنى يەردە كۆرۈشۈم تۇرغانلا گەپ . ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ، كانىيىغا ئېسىلدىم . ئىككىمىز پومداقلىشىپ كەتتۇق . ئىككى - ئۈچ تېپىك يېدىم ، بقىنلىرىمغىمۇ بىرنەچچە مۇشت تەگدى . بەختىمگە ئۇستىمىزگە ساقچىلار كېلىپ قېلىپ ، مېنى ئاجرىتىۋالدى . ھېلىقى سارىڭ بازارنى ئاستىن - ئۈستۈن

قىلىپ ، ئادەملەرنى سۈر - توقاي قىلغىنىچە يۈگۈرۈپ يەنە بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى .

ساقچىلارنىڭ ئىچىدىكى جۈغى كىچىكرەك بىرى ماڭا ۋارقىراپ كەتتى :

— نېمانداق ئۆزىڭىزنى ئايمايدىغان ئادەمسىز ! ؟

— مەن نېمە قىلدىم ؟

— ئۇنىڭغا ئېسىلغۇچە قاچسىڭىز بولمامدۇ ؟

بۇ گەپكە ھەيران قالدىم . يەنە كېلىپ ، بۇ گەپ بىر قانۇننى قوغدىغۇچىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتاتتى . مەن ئۇلارغا :

— بىكاردىن - بىكار ئادەم ئۇرسا بولامدۇ ؟ مېنىڭ شەخسىي ئىززىت - ھۆرمىتىم دەخلى - تەرۇزگە ئۇچرىدى . سىلەر ئۇنى تۇتۇپ ، جازالاپ بېرىشىڭلار كېرەك ، — دېدىم .

گېپىمنىڭ ئاقمايدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي ، ساقچىنىڭ ئاغىنىلىرى كۈلۈشۈپ كەتتى : «قويۇپ بەرگەن بولساق ، بىقىنلىرىغا يەنە ئازراق مۇشت يېگەن بولسا بوپتىكەن» دېيىشىۋىدى ، ئەتراپقا ئولاشقانلارمۇ «پاراققىدە» كۈلۈۋېتىشتى . ئۆزۈمنى تاياق يېگەندىنمۇ بەتتەر ھاقارەتلەنگەندەك ھېس قىلدىم . جۈغى كىچىك ساقچى ئاغزىنى قىيسايتىپ مەنىستىمىگەندەك كۈلۈپ :

— ئۇ دېگەن ساراڭ ، ساراڭ بىلەن تەڭ بولىدىغانغا سەنمۇ ساراڭمۇ ! ؟ — دەپ كۆزۈمگە قادالدى .

— دېمەك ، ساراڭلار ئادەم ئۇرسا بولۇۋېرىدىكەن - دە ؟ !

— ساراڭغا سوت يوق ، دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟

جۈغى كىچىك ساقچىنىڭ چىرايىنى مايماق قىلىپ كۈلگەن نەپرەتلىك كۈلكىسى جان - جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى··· ئۆيگە

بېرىپ كۆپكۆندۈزده كەلگەن بۇ توغرا بالا ـ قازانى ئايالىمغا سۆزلەپ بېرىۋىدىم ، ئۇمۇ :

— ياللا ، خۇدايىم بىر ساقلاپتۇ ـ ده ! راست دېگەندەك ، قاچماي نېمىدەپ ئۇنىڭغا ئېسىلىپ يۈرگەنسىز ؟ — دېدى .

شۇنىڭدىن باشلاپ ، ئىككى بىقىنىم قىسىپ ئاغرىيدىغان بولۇپ قالدى . نېرۋامدىنمۇ مەسىلە چىققاندەك قىلاتتى . ئۆيده يالغۇز قالسامىلا قورقىدىغان ، ئۆز ـ ئۆزۈمدىن چۆچۈيدىغان بولۇپ قالدىم . يېنىمدىن بىرى ئىتتىكرەك مېڭىپ ئۆتۈپ كەتسىمۇ يۈرىكىم سېلىپ ، ئاغزىمغا تىقىلىپ قالاتتى . ئايالىم : «دوختۇرغا بىر كۆرۈنۈپ باقسىڭىز بولامدىكىن» دەپ مەسلىھەت بەردى .

خوتۇندىنغۇ قورقمايمەن ، ئەمما ئۇنىڭ گېپىنىمۇ ئوڭايلىقچه يەردە قويمايمەن . ئەتىسى ئەتىگەندىلا دوختۇرخانىغا بېرىپ ، ئۇزۇن ئۆچىرەتتە تۇرۇپ نومۇر ئالدىم . ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىگە كىرىۋىدىم ، ئوتتۇرا ياش ، تولۇق كەلگەن بىر دوختۇر ئايال قولۇمدىن قەغەزنى ئالدى . «ياش ۋاقتىدا خېلى چىرايلىق نېمە بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ قالدىم . ئۇمۇ كۆڭلۈمدىكىنى سەزگەندەك قىلىپ ، ماڭا بىر قىسىملا قاراپ قويدى . «ئېرىنىمۇ جىق ئالدىغان نېمىغۇ دەيمەن ؟...» دەپ ئۆچلۈكۈم كېلىپ قالدى . دوختۇر ئاق خالىتىنىڭ يانچۇقىدىن تىڭشىغۇچنى ئېلىپ ئۇستەلگە قويۇپ تۇرۇپ :

— نەده ئىشلەيسىز ؟ — دەپ سورىدى .

— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ ؟ !... سىز دوختۇر بولغاندىن كېيىن ئاۋۋال ئاغرىقتىن «نەرىڭىز ئاغرىيدۇ ؟» دەپ سورىمامسىز ؟ — دەپ تېرىكىۋىدىم ، دوختۇرنىڭ يوغان كۆزلىرى ھەيرانلىقتا

تېخىمۇ يوغىناپ كەتتى ، — سىزنىڭ كۆڭلىڭىزدىكىنى بىلمەمدىم ؟ ئاۋۋال نەدە ئىشلەيدىغىنىڭىزنى سورىۋېلىپ ، ئىش ئورنۇمنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىگە قاراپ داۋالىماقچىمۇسىز ؟... سىزگە مەنپەئەتى تېگىدىغان بىر يەردە ئىشلەيدىغان چىقىپ قالسام ، پالانى ئىشىمنى مۇنداق قىلىۋەتسىڭىز ، دېمەكچىمۇسىز ؟ شۇمۇ داۋالاش بولدىمۇ ؟ ! — دەپ ۋارقىرىغىنىمچە چىقىپ كەتتىم .

ھېلىقى ئايال ئارقامدىن «سىراق !» دەپ قاراپلا قالدى . ئۆيگە كىرىپ ئەھۋالنى دېۋىدىم ، خوتۇنۇمغا :

— نېمە دېسە «ھە !» دەپ كۆرۈنۈپ ، دورىڭىزنى ئېلىپ يېنىپ كەلسىڭىز بولمىدىمۇ ؟ راست سىراقكەنسىز ! — دېدى .

دوختۇرنىڭ «سىراق» دېگىنىغۇ ئاچچىقىدا تىللىغىنى دەيلى ، خوتۇنۇمنىڭمۇ «سىراق» دېگىنى نېمىسى ؟ شۇنىڭغا قاراپ ، راست سىراق بولغان ئوخشايمەن ، دەپ قالدىم . ئۇنداقتا ، سىراق بولماقمۇ تەس ئەمەسكەن ـ دە !...

بەزىدە چۈشۈمدە ھېلىقى سىراقنىڭ ئوت يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى كۆرۈنگەندەك بولۇپ ، چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتەتتىم... قاراڭغۇ كېچىدە ئارقا كوچىلارنىڭ بىرىدە تەمتىرەپ كېلىۋاتىڭىز ، يولنىڭ چېتىگە ماشىنىسىنى توختىتىپ قويغان شوپۇر تۇيۇقسىز چىرىغىنى ياندۇرۇپ ، كۆزلىرىڭىزنى قاماشتۇرۇۋېتىدۇ . ئۇنى «يولۇمنى يورۇتۇپ بېرىۋاتىدۇ» دەپ ئويلامسىز ؟ ياق ، «كابىنكىدا قىلىۋاتقان ئەسكىلىكىمنى باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن» دەپ شۇنداق قىلىدۇ . نۇر قانچە كۈچلۈك بولسا ، ئۇنىڭ دالدىسىمۇ شۇنچە قاراڭغۇ بولىدۇ... ئۇنداقتا ،

ھېلىقى ساراڭنىڭ ئوت چاچراپ تۇرغان كۆزلىرىنىڭ ئارقىسىغا نېمە شۇملۇقلار يوشۇرۇنغان بولغىيدى ؟... شۇ ساراڭ بىلەن تەڭ بولغىنىمغا قارىغاندا ، شۇ چاغدىلا ساراڭ بولۇشقا باشلاپتىكەنمەن- دە !... بولۇپمۇ ھېلىقى ۋۇجۇك ساقچىنىڭ مەسخىرىلىك كۈلكىسى بىلەن شۇنچە ئادەملەرنىڭ ئالدىدا ھاقارەتلەنگىنىمنى ئويلىسام ، پۈتۈن بەدىنىم تىكەنلەشكەندەك بولاتتى .

ھازىرچە ، ساراڭ بولغىنىمنى كۆپچىلىك ئادەملەرغۇ بىلىپ كەتكۈدەك بولمىدى . شۇنداق بولسىمۇ ناھايىتى روھىم چۈشۈپ كەتتى...

بىر كۈنى كوچىدا كېتىپ بېرىپ ، تۇيۇقسىز ئالدىمدىلا كېتىپ بارغان ساقچىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى . بۇ ھېلىقى جۇغى كىچىك ساقچىنىڭ نەق ئۆزى بولۇپ ، مەندىن بىر - ئىككى قەدەم نېرىدىلا كېتىپ باراتتى . ئىككى سەكرەپ يېتىشىپ بېرىپ ، قولاق تۈۋىگە بىرنى سالدىم ، خېلى ئەپلەپ ئۇرغان ئوخشايمەن ، يولغا «گۈپپىدە» چۈشتى . چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، پۈتۈمغا بىر تېپىۋىدى ، مەنمۇ دۈملا يىقىلدىم . قانداق قىلدى ، دۈمبەمگە دىسلاپ تۇرۇپ ، قولۇمنى ئارقىغا قىلىپ باغلىۋالدى (ساقچى دېگەندە ئۇنچىلىك پەم بولمىسىمۇ بولمايدۇ - دە !) . شۇ ئارىلىقتا نەدىن پەيدا بولدى ، ئاسماندىن چۈشكەندەكلا موتسىكلىتلىق بىر- ئىككى ساقچى يېنىمىزدا ئۇندى - دە ، پۈت - قولۇمنى يەرگە تەگكۈزمەي ساقچىخانىغا يەتكۈزۈپ باردى .

— نېمە ئادەمسەن ، نەدە ئىشلەيسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— ساراڭمەن ! — دېدىم .

شۇنداق دېگىنىمنىلا بىلىمەن ، ھېلىقىلار ئۈستى - ئۈستىگە دۈمبالاپ كېتىشتى . ئۇقسام ، ھېلىقى ۋۇجۇك ساقچى باشلىقى

ئوخشايدۇ . ساقچىلارنىڭ جۇغى كىچىكلەرنى باشلىق قىلىپ ، يوغانلىرىنى ئادەم ئۆرىدىغانغا قويىدىغىنىنى نەدىن بىلەي ؟ !

— مەن ساراڭمەن ، يالغان بولسا خوتۇنۇمدىن سوراپ بېقىڭلار ، دوختۇرمۇ بىلىدۇ ··· — دېۋىدىم ، تېخىمۇ ئۆرۈپ كېتىشتى . شۇنىڭغا قاراپ ، «بۇ ساقچىلارمۇ ساق ئەمەس ئوخشايدۇ ، يېقىندىن بېرى ساراڭلار ئاۋۇپ كەتكەنمۇ ، قانداق ؟ ! » دەپ ھەيران بولدۇم .

تۆت ـ بەش ئاي قامىلىپ قايتىپ چىقتىم . قاماقتىن بوشايدىغان چاغدا ، پۇقرا كىيىمىدىكى بىر ساقچى : «سەن ئۇنداق يالغان ساراڭ بولۇۋالما ـ ھە ! بۇ قېتىم ساڭا كەڭچىلىك قىلدۇق··· تاياق يېگىنىڭنى كۆرگەنلا يەردە سۆزلەپ يۈرۈۋەرمە ، بۇ دېگەن ئۆرىدىغان يەر » دېدى . ئۇنىڭ «يالغان ساراڭ» دېگىنىنى ئاڭلاپ خېلى روھىم كۆتۈرۈلۈپ قالدى . يېگەن تاياقنى سۆزلەپ يۈرىدىغانغا جىڭ ساراڭمۇمەن ؟ ئۆزۈمگە سەت ـ دە !

ئادەم دېگەن غەلىتە نېمە ـ دە ! چىقىپلا يەنە سەمەتجانىڭ دۇكىنىنى ئەسلەپ قالدىم . راستىمنى ئېيتسام ، ئۇ يەردە بولىدىغان پاراڭ ، ئىچىشۋازلىقلار بىر كۈنمۇ ئېسىمدىن چىقمىغانىدى . ئاغىنىلەرگە سۆزلەپ بېرىدىغان خېلى قىزىق گەپلىرىمۇ يىغىلىپ قالغانىدى··· بىر ـ ئىككى كۈندىن كېيىن يەكشەنبە كەلدى . «ئاغىنىلەر ھېلىمۇ شۇ دۇكانغا يىغىلىشىدىغاندۇ ؟ ! » دەپ ئۆزۈمنى تۇزەشتۇرۇپ ، ئالدىراپ بازارغا چىقتىم . بېشىم ئايلىنىپ قالدىمۇ ، نېمە بولدى ، سەمەتجانىڭ دۇكىنىنى ئوقەتچىلەر قاتارىدىن ئىزدەپ

تاپالمىدىم . بىر چاغدا ئالدىمغا غازى بىلەن «ئەپسانە» چىقىپ قالدى . ناھايىتى قىزغىن قول ئېلىشتۇق . ئۇلار :

— نېمە بولدۇڭ ؟

— كۆرۈنمىدىڭغۇ ؟

— تۇرمىگە كىرىپ قاپتۇ ، دەپ ئاڭلىدۇق ، راستمۇ ؟ — دېگەندەك سوئاللارنى ياغدۇرۇۋېتىشتى .

— ئالدىرىماڭلار ، دەيدىغان گېپىم جىق ، سەمەتجان قېنى ؟ — دەپ سورىدىم .

— دۇكىنىدا سودا قىلىۋاتىدىغۇ ، كۆرمىدىڭمۇ ؟ — دېيىشتى ئۇلار .

— دۇكان نەگە غايىب بولدى ، تاپالمىدىمغۇ ؟

— ھە ، بۇرۇنقى سەن كۆرگەن سەمەتجان بىلەن سەن كۆرگەن دۇكان يوق ، يۇرە ، بىز سېنى باشلاپ بارايلى .

ئۇلارغا ئەگىشىپ باردىم . دۇكان ئۆز جايىدا تۇرۇپتۇ ، مېنىڭ تاپالمىغىنىمنىڭمۇ سەۋەبى بار ئىكەن : سەمەتجان دۇكانىنىڭ ئىچى - تېشىنى خىش بىلەن باشقىدىن ياستىپ ، يېپىپكىلا قىلىۋېتىپتۇ . ھېلىقى بىز ئۇلپەتچىلىك قىلىدىغان تارچۇقمۇ يوق بولغاندەك قىلىدۇ . دۇكانىنىڭ ئىچى ئەن رەخت ، كىيىم - كېچەك ، توقۇلما ماللار بىلەن تىنىپ كېتىپتۇ ، دۇكانىنىڭ ئالدىغا ئېسىۋەتكەن شىپۇن دۇخاۋا ، ئەتلەس دېگەندەك خوتۇنلارنىڭ كۆزىنى ئوينىتىدىغان ماللار دۇكان ئىچىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ ، سەمەتجانىنىمۇ ئاران پەرق ئەتكۈدەك قىلىپ قويۇپتۇ . سەمەتجانىنىڭ ئۈستىدە يېپىپكى كاستۇم - بۇرۇلكا ، بېشىدا تار گىرۋەكلىك شىلەپە ، بوينىدا باغلىمايى (باغلاشنىمۇ بىلمەيدۇ ھەقاچان !) كەينىدىنلا ئېتىۋالىدىغان

گالىستۇك . كۆزىمۇ سەل ماي باغلاپ قالغانمۇ ، قانداق ، بىز بىلەن پوكەي ئىچىدە تۇرۇپ سوغۇقلا سالاملىشىپ قويدى ـ دە ، ئالدىدىكى خېرىدارلىرى بىلەن بولۇپ كەتتى··· قىممەتلىك بىر نەرسەمنى يوقىتىپ قويغاندەك «لاسسىدە» بولۇپ قالدىم . ئاستىمىزغا سۇنۇق يەشىكلەرنى قويۇپ ، كونا مەشنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىدىغان ھېلىقى كۆڭۈللۈك چاغلارنىڭ كەلمەسكە كەتكەنلىكىگە ئېچىندىم .

— يۇرۇڭلار ، سەمەتجانىڭ قولى بوش ئەمەسكەن ، — دېيىشىپ ئارقىمىزغا قايىتتۇق . ھېلىقى ئىككىسى :

— باي بولۇپ بۇ گۈيمۇ ئادەم تونۇماس بولۇپ قالدى .

— تاپقىنىنى ئۇ دۇنياغا يۆدۈپ كېتەلەمتى ، ئاخىرىدا بىر يامان خوتۇنغا قالىدۇ···

— ھە ، دەڭلار ! دۇنيانىڭ كەينىگە كىرگەن ساراڭنىڭ ئىشى ، — دېيىشتى .

«ھەرقانچە بولسىمۇ سەمەتجان ساراڭ ئەمەستۇ ؟ !» دەپ ئويلىنىپ قالدىم .

شۇنىڭدىن كېيىن ، نېمىشقىدۇر قالغان ئۇچ ئاغىنە ھەر يەكشەنبە كۈنى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا يەنە سەمەتجانىڭ دۇكىنى ئالدىدا ئۇچرىشىپ قالىدىغان بولدۇق . سەمەتجان بىزگە دۇكان ئىچىدە تۇرۇپ قاراپ قويماتتى . بىزمۇ ئۇنىڭغا سوغۇقلا جاۋاب قىلاتتۇق . جەم بولۇشقاندىن كېيىن ، بىردەم ـ يېرىمدەم پاراڭلىشىشقا ئەپلىكرەك جاي ئىزدەپ كېتىپ قالاتتۇق .

كۈتمىگەندە ، سەمەتجان بىر كۈنى ئۆيۈمگە كېلىپ قالدى . ساراي ئۆيگە باشلاپ ، ئاستىغا كۆرپە سالدىم . خوتۇن چاي

قىلدى . سەمەتجان چاينى ئىچىپ ئولتۇرۇپ :
— نېمىشقا دۇكانغا كىرمەيدىغان بولۇۋالدىڭلار ؟ — دەپ سورىدى .
— ئالدىراشكەنسەن ، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز سوراپ ، سېنى ئاۋارە قىلمايلى دېدۇق ، — دېدىم .
— ياق ! — دېدى سەمەتجان كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ماڭا مەنىلىك قاراپ ، — قورسىقىڭلاردىكى گەپنى مەن بىلىمەن .
— بىزنىڭ قورسىقىمىزدا نېمە بولىدۇ دەيسەن ؟ ئۆزۈڭنىڭ مۇئامىلىسى شۇنداقراق تۇرىدۇ .
— راست گەپ قىلمىدىڭ ، ھېلىقى سومكىنى باشقىلارغۇ بايقىمىغان ، سەن كۆرۈپ قالغانتىڭ . ھەرقاچان ، شۇ پۇلنى ئۆزى يالغۇز جىمىقتۇرۇپ كەتتى ، دېمەكچىغۇسىلەر ؟
— قايسى پۇلنى دەۋاتىسەن ؟ مانا ، خۇدا تۇرۇپتۇ . گېپىڭنىڭ بىرىنى چۈشەنگەن بولسام...
— خۇپسەنلىك قىلما ، ھېلىقى بىز ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغاندا كىرگەن خېرىدارنىڭ سومكىسى... شۇ چاغدا تالادا قاتتىق جۇدۇن بولۇۋاتاتتى . ھېلىقى ئاغىنە سەرەڭگە ئەكىرىۋالاي ، دەپ چىقىپ كېتىپلا يوقىدى . قارىسام ، سومكىسى سېنىڭ پۇتۇڭنىڭ يېنىدىلا قاپتۇ . سەن ئۇنىڭغا قاراپ ـ قاراپ قويدۇڭ . مەن ئۇنى ئاستا تارتىپ ، ئەسكى مىشكاپ بىلەن باستۇرۇپ قويۇپ ، ساڭا كۆزۈمنى قىسىپ قويدۇم .
— توۋا ! بىرى ئېسىمدە بولسا...
— ئۇ چاغدا سومكىنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى سەنمۇ بىلمەيتتىڭ ، مەنمۇ بىلمەيتتىم . خەقنىڭ سومكىسىنى نېمە قىلىدۇ ، دەيسىلەر ؟ دۇكان دېگەندە خېرىدارنىڭ سومكىسى

ئۇنتۇلۇپ قالىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ . مېنىڭ خىيالىمغا ئۇ چاغدا «سومكىدا پۇل بار» دېگەن نېمە كىرىپ چىقمىغانىدى . نېمىنى ئويلىدىڭ دېسەڭ ، باشقىلارنىڭ مەخپىيەتلىكىنى بىلىشكە ئوتتەك قىزىقىدىغان بىر كېسىلىم بار دېگىنە ، ئاشۇ تومپىيىپ تۇرغان سومكىدا نېمە بارىكىن ، دەپلا قىزىققانىدىم . دېسەم ئىشەنمەيسەن ، ھەركىمنىڭ سومكىسىنىڭ ئىچى قىزىق بىر دۇنيا ! سومكىسىغا ئەينەك سېلىپ يۈرىدىغان ئەرلەر بار ، ئوبدان پىچاقتىن بىرنى سومكىسىدىن ئايرىمايدىغان خوتۇنلارمۇ بار . بىر قېتىم بىرىنىڭ سومكىسىدا بىر خاتىرە دەپتەرنى كۆرۈپ قالدىم . ئوقۇپ ، كۈلۈپ ئۆلەي دېدىم . شەھىرىمىزدىكى ھەممە تۇل خوتۇنلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلە ، ئادرېسى ، مىجەز ـ خۇلقى ، چىراي شەكىللىرىنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىگىچە زېرىكمەي يېزىپ چىقىپتۇ . ھەرقاچان ، ئۆيلىنەلمەي يۈرگەن بىر بويتاقنىڭ ئىشى… بولۇپمۇ ، ئاياللارنىڭ سومكىلىرىنىڭ ئىچىدىن چىقىدىغان نەرسىلەر ـ دە ! ھەر خىل تۇگمە ، ئۇپا ـ ئەڭلىك ، تازىلىق قەغىزى ، ئالتۇن ـ جابدۇق ، مۇھەببەت خەتلىرى ، رەسىم دېگەندەك نېمىلەر . بىر قېتىم بىر ئايالنىڭ خاتىرىسىدىن چىققان خەتنى ئوقۇپ بېقىپ ، تەسىرلەنگەنلىكىمدىن يىغىلىۋەتكىلى تاسلا قالغانىدىم… بەزى سومكىلاردىن يەنە خىيالىڭغا كەلمىگەن نەرسىلەرمۇ چىقىپ قالىدۇ ، مۇنداق نېمىلەرنى كۆرۈپ بولۇپلا سومكىنى دۇكانغا ئەكېلىپ ئېسىپ قويىدىغان گەپ . ئىگىسى كېلىپ قالسا ، «رەھمەت» دەپ ، خۇشال بولۇپ ئەكېتىدۇ ، ھېچنېمە كۆرمىگەن بولۇپ ، ئىچىگە كۈلۈپ ، رەھمەتنى ئېلىپ ئولتۇرۇۋېرىسەن… ئۆزىمىزنىڭ گېپىگە كەلسەك ، سىلەر كەتتىڭلار . دۇكاننى تاقاي دەپ تۇرۇشۇمغا ئېسىمگە ھېلىقى

سومكا كەلدى . قايتىپ كىرىپ ، سومكىنى مىشكاپنىڭ ئاستىدىن تارتىۋېلىپ ئاچسام ، ئۇستىدە بىر كىر لۆڭگە تۇرۇپتۇ . لۆڭگىنى شۇنداق كۆتۈرمەيمەنمۇ ، يائاللا ! كۆزۈمگە شۇنداق كۆرۈنۈۋاتامدۇ ، راستىمۇ ؟ دەپ قالدىم . مەستلىكىمۇ تارقىلىپ كەتكەندەك بولدى . سومكىنىڭ ئىچى لىقلا پۇل . چىراغقا يېقىن تۇتۇپ قارىسام ، ھەممىسى بەش سوملۇق ، ئون سوملۇق پۇللار ئىكەن . پۈرلەشكەنلىرىمۇ بار ، بەزى پۇللار چېچىلىپ تۇرىدۇ ، بەزىلىرى بانكىدىن يېچەت چىققان پېتى باغلاقلىق . كەيپچىلىكتە پىكرىمنى دەرھال يىغالمىدىم . «نېمە بولسا بولسۇن ، بۇ جىق پۇلكەن ، دۇكاندا قويماي ئۆيگە ئەكېتەي» دېدىم . سومكىنى ئۆيگە ئاپىرىپ ، خوتۇنغمۇ كۆرسەتمەي ، كۆمۈرخانىغا تىقىپ قويدۇم... ئۇنىڭ ئۇ يېقىدىكى ئىشلاردىن ئۆزۈڭنىڭ خەۋىرى بار : بىزنى شۇ كېچىدىلا ساقچىخانىغا يىغۋالدى . تۇزۇك سوراقمۇ قىلماي سولاپ قويدى ، ئەتىسى قويۇۋەتتى . ئۆيۈمنى ئاختۇرۇشقان بولسىمۇ تېپىۋالاتتى ، لېكىن شۇ كېچە ھېلىقى ئەخمەق ئۆزى دۇكانغا ئوغرىلىققا چۈشۈپ ئىشنى بۇزدى . ئۇقسام بۇ ئۇنىڭ چوڭ بىر تاۋكادا بىر كېچىدە ئۇتۇۋالغان پۇللىرى ئىكەن . شۇ كۈنى ئۇ بىزنىڭ دۇكانغا كىرگەندىمۇ ئوبدانلا مەستكەن ، بىزمۇ ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغاچقا سەزمەپتۇق . ئۇ دۇكانغا سومكىسىنى تاشلاپ قويغىنىنى ئۇنتۇپ ، خېلى يەرلەرنى ئايلىنىپ يۈرگەن ئوخشايدۇ . كېيىن سەل ئېسىگە كېلىپ ، پۇلنى بىزنى تىقىۋالغان ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلاپ ساقچىخانىغا مەلۇم قىلىپ ، بىزنى يىغدۇرۇپ كەپتۇ . ساقچىلار بىزنى قامىۋېلىپ خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن ، ھېلىقى خېرىداردىن : زادى سەن نېمە ئادەم ؟ ئۇنچىۋالا پۇلنى سەن نەدىن ئېلىۋىدىڭ ؟

نېمىگە كۆتۈرۈپ يۈرەتتىڭ ؟ دەپ كوچىلىغىلى تۇرغانىكەن ، ئۇمۇ قورقۇپ قاپتۇ . ئارىلىقتا ساقچىخانىدىن «غىپلا» قىلىپ چىقىپ كېتىپ ، دۇكانغا تېگىپتۇ . مېنىڭ دۇكىنىمدىن نېمە ئوغرىلايدۇ دەيسەن ، سومكىسىنى ئاختۇرۇپ كىرگەن گەپ !...

— توۋا ، ئەسلى مۇنداق ئىش دە ؟ !

— مانا ، ئاغىنە ، سەندىن يوشۇرىدىغان ھېچ گەپ يوق .

— كېيىن قانداق بولدى ، سومكىنى قايتۇرۇپ بەردىڭما ؟

— ساراڭمۇمەن ! سومكىدىكى ئۇنىڭ پۇلىمىدى . ھەممىسى خەقنى قاقشىتىپ ئوتۇۋالغان پۇللار ، بۇلۇۋالغان بىلەن ئوخشاش . خۇدا ئۇنىڭغا بۇيرۇمىغاچ ، ماڭا ئوچراشتۇرغان...

بولغان ۋەقەلەرنى باشقىدىن كۆز ئالدىمدىن ئۆتكۈزۈپ ئولتۇرۇپ كەتتىم . سەمەتجان :

— بۇ سىرنى مەندىن باشقا سەن بىلىسەن ، سومكىنىڭ ئىشىنى ھازىرغىچە ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىغانسەن ، دەپ ئىشىنىمەن . مەنمۇ ئادەمگەرچىلىكىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئەمەس... ھېلىقى پۇللارنى ھازىرچە دۇكانغا دەسمايە قىلىپ تۇردۇم . پايدىسى بولسا يەنە تەڭ كۆرەرمىز . ئاز بولسىمۇ ماۋۇ ئىككى مىڭ سوم پۇلنى سەن تۇرمۇشۇڭغا ئىشلىتىپ تۇر ، — دېدى ـ دە ، ئىككى باغلام پۇلنى ئېلىپ ئالدىمغا قويدى .

— قوي ، بۇ پۇلۇڭنى مەن نېمە قىلىمەن ! — دەپ ئوتتىن قاچقاندەك كەينىمگە داجىپ ، پۇلنى نېرى ئىتتەردىم .

— ئال ، سېنىڭ ھەققىڭ ، — دېدى ئۇ ، — ئاڭلىسام ھېلىقى قىمارۋاز ئالدىڭنى توسۇپ ئۇرغانمۇ ئوخشايدۇ...

— قايسى قىمارۋاز ! ؟

كۆز ئالدىمغا كۆزلىرى يېنىپ تۇرغان ھېلىقى سارىڭ

كەلدى ، راست شۇ چاغدا دۇكانغا ناسۋال سوراپ كىرگەن خېرىدار شۇ ئەمەسمىدى؟ ئېسىم نەگە كەتكەندۇ - ھە ! ۋاي بىچارە ، پۇلىنىڭ دەردىدە سارىڭ بوپتىكەن - دە !...

سەمەتجان كەتتى . ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇپ كىرىپ ، پۇلنى خوتۇن كۆرۈپ قالمىسۇن ، دەپ ئالمان - تالمان نېرىراق بىر يەرگە تىقىشتۇردۇم .

شۇ كۈندىن باشلاپ ئارامىم بۇزۇلدى . ئۆزۈمنى خۇددى بىرىنىڭ جىنايى ئىشىغا شېرىك بولۇپ قالغاندەك ھېس قىلىپ ، بازارغىمۇ بارالمايدىغان ، ھېلىقى ئىككى ئاغىنەمنى كۆرسەمۇ خۇدۇكسىنىپ قاچىدىغان بولۇپ قالدىم... كېچىدە ياتسامىلا ئوت يېنىپ تۇرغان بىر جۈپ كۆز ئالدىمغا كېلىۋالاتتى ؛ سەمەتجان قويۇپ كەتكەن ئىككى باغلام پۇل مەن تىقىپ قويغان يەردىن ئۇچۇپ چىقىپ ، بېشىمنىڭ تۆپىسىدە ئايلىنىپ يۈرگەندەكلا قىلاتتى . سەمەتجان نېمىدەپ بۇ گەپلەرنى ماڭا ئاشكارىلاپ يۈرىدۇ ، بۇ پۇلنى قويۇپ كەتكىنى نېمىسى؟ قارىغاندا ئۇمۇ مېڭىسى قوچۇلۇپ ، سارىڭ بولغىلى تۇرغان ئوخشىمامدۇ ؟...

مەھەللىمىزدە ناھايىتى نامرات ئۆتىدىغان بىر تۇل خوتۇن بولىدىغان ، ئويلا - ئويلا «بۇنداق پۇلنى ئاشۇ خوتۇن خەجلىسە ، ھالال» دېگەن يەرگە كەلدىم - دە ، پۇلنىڭ مىڭ سومىنى ئايرىپ ، بىر كېچىدە ئاستا ئاپىرىپ ، ئۇنىڭ ئىشىكى ئالدىغا تاشلاپ قويۇپ چىقتىم . ئىككى كۈندىن كېيىن ئايالىم :

— قارىڭ ، ئاۋۇ قۇدۇق بار ھويلىدىكى كەمبەغەل خوتۇننى بىلىسىزغۇ؟ مىڭ سوم پۇل تېپىۋالغانىكەن ، ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ ، جىڭ سارىڭكەن ! — دېدى .

— يائاللا ! بۇ دۇنيادا ساق ئادەم قالمىدىمۇ ، نېمە؟

قالغان مىڭ سومنى قانداق قىلىشىمنى بىلمەي گاڭگىراپلا

قالدىم . سەھرادا بىر تۇغقىنىمىز بولمىدىغان ، ئۆيىگە چىقىپ قالساق ، ئەر ـ خوتۇن بىر بولۇپ كەچكىچە كىچىك بالىسىنى ماختاپ غىدىقلىمىغا تېگەتتى .

— قاراڭ ، قاراڭ ، گەپلىرىنىڭ تاتلىقلىقىنى .

— مەكتەپكە بارمايلا ھېلىتىن خەتلەرنى يېزىپ يۈرىدۇ .

— ھەدىلىرى نېمە قىلسا شۇنى دورايدۇ .

— چوڭ بولسا قانداق ئادەم بولۇپ كېتەر ، دەيمىز ، — دېيىشىپ كېتەتتى .

چوڭ بولغان بالىلىرىمۇ بار ئىدى ، بىر قانداق ئادەم بولۇپ كەتكىنى تايىنلىق ئىدى . بۇنداق چاغلاردا چىرايغا زورلاپ كۈلكە يۈگۈرتۈپ «ھە ، ھە ، ھە ! قالتىسكەن جۇمۇ !» دەپ ئولتۇرماقتىن باشقا ئىلاج يوق ئىدى .

«ماختىسا ئۆزىنىڭ ئاغزى ، نېمە بولسا بولسۇن ، شۇ ياقلارغا چىقىپ ، بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ مېڭەمنى سەگىتىپ كىرەي» دېدىم . يېزىنى بىر ھەپتىگىچە ئايلىنىپ قايتىپ كەلسەم ، ئايالىم بۆلەكچىلا خۇشال ھەجىيىپ كېتىپتۇ . «بۇمۇ ساراڭ بولغان ئوخشىمامدۇ !؟» دەپ يۈرىكىم «جىغىدە» قىلىپ قالدى .

— نېمە بولدۇڭۇي !؟ — دېۋىدىم :

— پۇل يوق ، پۇل يوق ، دەۋاتاتتىڭىز ، مىڭ تەڭگە پۇلنى ئەجەب ئوبدان يەرگە تىقىپتىكەنسىز ـ ھە؟ — دېۋىدى ، تىلىم گەپكە كەلمەي قالدى .

— پۇ··· پۇلنى دەمسەن ، نېمە قىلدىڭ؟

— ھازىرقى ۋاقىتتا ، مىڭ تەڭگىڭىز قانچىلىك پۇل . بالىلارغا بىر قۇر كىيىم ئاپتىمەن ، قەرزلىرىمىزنى تۆلىدىم ، بەش كىلوگرام گۆش ، گۈرۈچ ، ئۇن ، ماي ، سۈتنىڭ پۇلى ، ئۆزۈمگە بىر قۇر نەرسە··· شۇنداق قىلىپ تۇگىدى .

«ئۇھ!» دەپ بىر ئېغىر يۇكتىن يېنىكلىگەندەك بولۇپ قالدىم. «ئارىمىزدا ساقتىن مۇشۇ خوتۇن قالغان ئوخشىمامدۇ!؟» دەپ خاتىرجەم بولدۇم. لېكىن، ھېلىقى ئەسكى مەشتە يالقۇنجاپ ئوت كۆيۈپ تۇرىدىغان تارچۇق ئۆينى، قىزغىن پاراڭلار بولۇپ تۇرىدىغان كۆڭۈللۈك كۈنلەرنى يوقاتقىنىمىزنى ئويلىساملا كۆڭلۈم غەشلىككە تولىدىغان بولۇپ قالدى...

*　　*

ئەتىسى بۇ ھېكايىگە «ساراڭ» دەپ ماۋزۇ قويۇپ، تەھرىر بۆلۈمىدىكىلەرگە «كۆرۈپ بېقىڭلار» دەپ تاشلاپ بېرىپ قايتىپ كەلدىم. مۇنچە غۇلغۇلا بولۇپ كېتىشىنى نەدىن بىلەي، كەچكە يېقىن تەھرىر بۆلۈمگە بارسام، ھەممە مۇھەررىر بىر بۆلۈمگە يىغىلىپ، ڭاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇقسام، ھېلىقى ھېكايىنى ھەممىسى قولدىن ـ قولغا ئېلىپ ئوقۇپتۇ. ئۇلار مۇدىرىنىزم، يېڭى پىروزىچىلىق، سىمۇزىلىزم، ئاڭ ئېقىمى دېگەندەك، چۈشەنمىگەن ئادەمنىڭ كاللىسىنى تېخىمۇ تۇڭ قىلىۋېتىدىغان گەپلەرگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

— قالتىس ھېكايىلىقىدا گەپ يوق.

— مۇدىرىنىزم دېگىنىمىز نەق مۇشۇ.

— مۇدىرىنىزم دەپلا قويساڭ بولمايدۇ، بۇ مۇدىرىنىزمنىڭ پالانى تۈرىگە كىرىدۇ.

— يېقىندا بىر ژۇرنالدا چەت ئەل يازغۇچىسى پوكۇنچىنىڭ مۇشۇ خىلدىكى بىر ئەسىرىنى كۆرگەندەك قىلىۋىدىم.

— مايا كوۋىسكىنىڭ «سولغا مارش» دېگەن شېئىرىمۇ مۇدىرىنىزمنىڭ تارمىقى بولغان فوتورىزمغا مەنسۇپ...

بۇ گەپلەردىن ھېچنېمە چۈشەنمەي «بارغانسېرى دۆتلىشىپ كېتىۋاتىمەنمۇ ، قانداق ؟ چۈشتىكى سۈتنىڭ ئورنىغا سوغۇق سۇ ئىچسەم بوپتىكەن... » دېگەنلەر خىيالىمدىن كەچتى . شۇ ئارىدا بىرەيلەن :

— ھوي ، ئاغىنىلەر ، سىلەر شۇنداقمۇ دەيسىلەر ، مەن ئۇ ھېكايىنىڭ مەزمۇنىنى قىلچە چۈشەنگەن بولسام ئۆلەي ! — دەپ قالدى .

— سەن نېمىنى بىلسەن ! ؟ — دېدى ئۇنى بىرى رەت قىلىپ ، — چۈشىنىكسىز ، ئەمما قىزىقارلىق قىلىپ يېزىشنىڭ ئۆزى ماھارەت . فرېئۇد «سەنئەت چۈش دېمەكتۇر» دېگەن .

«بۇ فرېئۇد دېگىنى كىم بولغىيدى ؟» دەپ ئويلاپ تۇراتتىم ، يەنە بىرەيلەن مەندىن :

— سىزچە مۇشۇ ھېكايە زادى قانداق ؟ — دەپ سوراپ قالدى .

— ھە ! ؟ — دەپ چۆچۈپ كەتتىم . ئۆزۈمۇ نەق مۇشۇنداق سوئالنىڭ قويۇلۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇراتتىم . ھەممەيلەننىڭ كۆزى ماڭا تىكىلگەنىدى . «ھېچنېمە چۈشەنمىدىم» دېيىش ساۋاتسىزلىقىمنى ئاشكارىلاش بولىدىغانلىقىنى پەملەپ قالدىم ـ دە ، — يېڭى ئۇسلۇبتىكى ئەسەرلەرنى ئالدىراپ رەت قىلىۋەتكەن بىلەنمۇ بولمايدۇ ، قېنى ، ئۆزۈڭلار مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتىڭلار ، — دەپلا چىقىپ كەتتىم .

ھېلىقىلار تېخىمۇ قاتتىق ۋاراڭ ـ چۇرۇڭغا چۈشۈپ كەتتى . «ھەي ، مۇشۇلارمۇ سارائ بولۇپ قالمىغاندۇ ؟ خۇداغا ئامانەت ! » دەپ ئويلاپ قالدىم .

1988 ـ يىل ، غۇلجا

بۇرۇت ماجىراسى

يەكشەنبە كۈنى بازار ئايلىنىپ كەلمەكچى بولۇپ كوچىغا چىقىۋېدىم ، كىمدۇر بىرى ئارقامدىن دولامغا شاپىلاقلىدى . بۇرۇلۇپ ، ئېسىل كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، قارا كۆزەينەك تاقىغان بىر كىشىنىڭ ماڭا كۈلۈپ قول ئۇزىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم .

— ياخشىمۇسىز ؟ سىز بىلەن كۆرۈشكەنلىكىم ئۇچۇن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختلىك ھېس قىلىمەن .

— رەھمەت ! — دەپ قويىنى سىقتىم .

— رەھمىتىڭىزگە ئېرىشكەنلىكىم ئۇچۇن يەنە بىر قېتىم تەشەككۈر ئېيتىشىمغا رۇخسەت قىلغايسىز !

«بۇ كىم بولغىيدى ؟» دەپ ھەيرانلا قالدىم . كۆزەينىكىنى ئېلىۋېتىۋىدى ، ئېسىمگە كەلدى .

— ھە ، سىز ھېلىقى ھېكايىنىڭ...

— شۇنداق ، شۇنداق . تونۇۋالدىڭىز ، زېھنىڭىزگە ئاپىرىن ! سىزگە «سارائ» دېگەن ھېكايىنى ئاپىرىپ بەرگەن كىشى بولىمەن .

— كىيىم - كېچەك ، گەپ - سۆزلىرىڭىز ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ ، تونۇمايلا قالغىلى تاسلا قاپتىمەن .

— مەن سىزگە دېگەنىدىمغۇ ؟ زامان ئۆزگىرىۋاتىدۇ . ئۆتكەنده مەن سىزنىڭكىگە كىيىپ بارغان تۆت يانچۇقلۇق

چاپىنمنى هازىر خوتۇنۇم نان ياققاندا تونۇر بېشىدا كىيىپ يۈرىدۇ . يازغان ئەسىرىمنىڭ ژۇرنالغا بېسىلغىنىنى كۆرۈپلا مانا بۇ كاستۇم ـ بۇرۇلكىنى سېتىۋالدىم . چەت ئەلنىڭ شىلەپىسىدىن بىرنى دەمسىز ؟ ئادەمنىڭ بېشىدا گارشوكنى دۇم كۆمتۇرۈپ قويغاندەك تۇرىدىغان ئۇ نېمە بىلەن پەقەتلا خۇشۇم يوق . ئادەملەر ئۇنى ياراشقىنىدىن كىيىپ يۈرىدۇ ، دەمسىز ؟ مەن سىزگە ئېيتاي : چەت ئەللىكلەر هېلىغۇ شىلەپە ئىكەن ، بېشىغا شاپاقنى كىيىپ كەلگەن بولسىمۇ «قاراڭلار ، بىر ئوبدانلا يارىشىدىكەن ـ هە ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىز بۇنى نېمىشقا كىيمىگەندىمىز » دەپ شۇنىمۇ كىيىدىغانلار چىقاتتى... سەپسالغانسىز ، بەزىلەر هازىر توي ـ تۆكۈنلەردە تاۋاقتا ئازراق پولۇنى ئاشۇرۇپ قويۇشنىمۇ «مەدەنىيەت » دەپ بىلىدىغان بولدى... ئاڭلىدىڭىزمۇ ، ياپونلار سىناق قىلىپ ئاتقان بىر بومبا ئاسمانغا چىقىپ كېتىپ ، تېخى چۈشمەيۋاتقۇدەك ، شۇڭا هاۋا ئىسسىپ كېتىپ بارامدىكىن ، دەيمەن . قاراڭ ، 2 ـ ئاي كىرە ـ كىرمەيلا ئىللىق شامال چىقىۋاتقىنىنى ، بازار چۆرگىلەپ يۈرگۈچە مەھەللىڭىزدە لەگلەك چىقارسىڭىز بولمامدۇ ؟...

«سارا ڭ »نى ڭ ئاپتورى ئەنە شۇنداق تاغدىن ـ باغدىن سۆزلىگىلى تۇردى . ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر نېمىدەپ قېلىۋاتىدىكىن ، دەپ ئەتراپىمغا قاراپ قويدۇم ، خۇداغا شۈكۈر ! هېچكىم بىزنى گەپ ـ سۆزىمىزگە دىققەت قىلماپتۇ .

— پۇلنى تاپشۇرۇۋالدىڭىزمۇ ؟ — دېدىم ئۇنى سۆزىنى بۆلۈپ .

— هە ، هە... تاپشۇرۇۋالدىم . بىكارلا ئەۋەتىپسىز . ئەسەرنى ئۆزىڭىزنى نامىدا ئېلان قىلغاندىن كېيىن قەلەم

ھەققىنىمۇ بەھۇزۇر خەجلەۋەرگەن بولسىڭىز بولاتتى . ھېكايەمنى ئوقۇپ ، قانچىلىك خۇش بولغىنىمنى دېمەيسىز ، شۇ خۇشاللىقمدا يەنە بىر ھېكايە يېزىۋەتتىم . شۇنداق قىلىپ ، مەنمۇ بىر يازغۇچى بولۇپ قالىمەنمۇ ، قانداق ؟... يازغۇچى دېگەنلەرنىڭ بەزىلىرىنى خىيالىغا كەلگەننى توقۇپ ، ئوقۇغۇچىنى يالاڭ قات يېپتا ئۇچۇرۇپ ئوينايدىغان نېمىلەرمىكىن ، دەيمەن... بۇمۇ ھېلىقى ئىزا تارتماي سۆزلەۋەرسە چاقچاقچى بولۇپ قالغاندەك بىر گەپ دەڭە ! ؟...

ئۇ شۇنداق «مەنسى چوڭقۇر» چۈشىنىكسىز گەپلەرنى قىلغىنىچە قوينىدىن بىر تۇتام ئورىگىنالنى ئېلىپ ، قولۇمغا تۇنۇقۇرۇپ قويدى .

— ھېلىقى تۇكۇرۇك توغرىسىدىكى ئەسىرىڭىزمۇ ، نېمە ؟

— ئۇ گەپلەرمۇ ئېسىڭىزدىن چىقماپتۇ ـ دە ، ئۇنىمۇ يېزىپ قالارمەن ، بۇنىڭدىكىسى باشقا گەپ ... — ئۇ بۇرۇلۇپ ماڭدى ـ دە ، بىر ـ ئىككى قەدەم باسمايلا يەنە ئارقىسىغا قاراپ ، — ھېلىقى كېلىشكىنىمىز بويىچە بۇنىمۇ ئۆز نامىڭىزدا ھەيدەۋېرىڭ ! — دەپلا كىشىلەر ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولدى .

كوچا ئارىلاشتىن يالتىيىپ ، ئۆيگە قايتىپ كەلدىم . يالغۇز كىشىلىك ساپادا ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ بۇ يېڭى ھېكايىسىنى ئوقۇشقا باشلىدىم .

* *

«بۇرۇت قويغانلارنى تىزىملاۋېتىپتۇدەك» دەپ ئاڭلاپ ھەيران قالدىم . نوپۇسقا خەتلىگەننى ، مەھەللىدە ساۋاتسىزلارنى ،

ئەخلەت يۇلى تۆلىمىگەنلەرنى تىزىملىغانلىقى كۆرگەن ؛ مۇشۇ ياشقا كىلىپ بۇرۇت قويغانلارنى تىزىملىغانلىقى ئاڭلاپ باقمىغانكەنمەن . توغرا ، ھېلىقى بىر يىللاردا ساقال - بۇرۇتلارنى قايچىلىغاندەك ئىشلار بولۇۋىدى ، يەنە شۇنداق بىر پالاكەت يۈز بەرمىدىمۇ - يە ؟...

تۇرۇپلا ئۆز - ئۆزۈمدىن ئەندىشىگە چۈشۈپ قالدىم . كوچىغا چىقسام ، مەھەللىمىزنىڭ قوغداش ھەيئىتى ئۆمەرجان كېلىۋاتقانكەن ، «نېمىلا بولسۇن بىر سوراپ باقاي» دەپ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتىم .

— ئۆمەرجان ، بۇرۇتى بارلارنى تىزىملاۋېتىپتۇدەك ، دەپ ئاڭلىدىم ، راستمۇ ؟

ئۆمەرجان توختاپ ماڭا تازا بىر قارىۋەتتى - دە :

— بەللى ، سىلە قاچانىكىياقى بۇرۇت قويۇۋالغانتىكلا ؟ — دەپ ھەيران بولدى .

— بىرەر يىلچە بولۇپ قالدى . قارىمامسىلە ، بىزنىڭ ھېلىقى چوڭ ئوغۇل ئەخمەتجان قىلغان ئىشىنىڭ تايىنى يوق ، ھالىغا باقماي بۇرۇت قويۇۋېلىپ مېنى خىجىل قىلىپ قويدى . بالا بۇرۇت قويغان يەردە ئاتا بولغان ئادەم تاپتاقىرلا يۈرسەك بىر قىسما تۇرىدىكەن .

— مۇنداق دەڭلا ، — دەپ ئەتراپىغا قاراپ پىچىرلىدى ئۇ ، — سىلىنىڭ ماۋۇ بۇرۇتۇڭلىغۇ ئۇنچە گۇمانلىنىپ كەتكۈدەك بۇرۇت ئەمەسكەن . ئۇچ - تۆت كۈننىڭ ئالدىدا ، مۇنۇ بازاردا سىلىگە ئوخشاش ئېگىز بوي ، شاپ بۇرۇتتىن بىرى كۈپكۈندۈزدىلا پىچاق كۆتۈرۈپ ، ئادەم بوغۇزلىماقچى بولغان ئوخشايدۇ . ھازىر بازار باشلىقىنىڭ ئۆزى بۇ ئىشنى

تەكشۈرۈۋاتىدۇ...

ئۆمەرجان شۇنداق ئۇچۇر بېرىپلا ئۆتۈپ كەتتى . بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم . بويۇمنىڭ ئېگىزلىكى بېشىمغا بالا بولامدۇ ، قانداق ؟... ئۆمەرجاننىڭ «سىلىنىڭ ماڭا بۇرۇتۇڭلىغۇ ئۇنچە گۈمانلىنىپ كەتكۈدەك بۇرۇت ئەمەسكەن» دېگىنىگە قارىغاندا ، خۇداغا شۈكۈر ، ھېلىقى قاتىلغا بويۇم ئوخشىغان بىلەن بۇرۇتۇم ئوخشاشمىسا كېرەك... «شاپ بۇرۇت» دېگىنى قانداق بۇرۇت بولغىيدى ؟ بۇرۇنلاردا ھەۋەسكە بۇرۇت قويۇپ ، بۇرۇتىنىڭ ئىككى ئۇچىنى قۇلىقىغا يۆگۈۋالىدىغانلار بولىدىغان ، دەپ ئاڭلىۋىدىم . شاپ بۇرۇت دېگىنى شۇنداقمىدىن بولسا كېرەك... بۇرۇتۇمنى سىلاپ قويدۇم . ھەر ھالدا مېنىڭ بۇرۇتۇم يوقىنىڭ ئورنىدىكى كۆتمەك بۇرۇتلاردىن ئىدى . ئازراق خاتىرجەم بولۇپ ھويلىغا قايتىپ كىردىم . پېشايۋاندا ئېڭىشىپ تۇرۇپ ، ئايىغىنى مايلاۋاتقان ئوغلۇمنى كۆرۈپ ، يەنە ئەرۋاھىم ئۇركتى . ئۇنىڭ بۇرۇتىنىڭ مۇنچىۋالا يوغانلىقىنى بىر ئۆيدە يۈرۈپ نېمىشقا بايقىمىغاندىمەن ؟

— ئەخمەتجان ، ماڭا بىر قارىغىنا !

— نېمە ؟ — دەپ مەن تەرەپكە قارىدى ئۇ .

خۇداغا ئامانەت ! ئوغلۇمنىڭ يۇقىرىقى كالپۇكىنىڭ ئۈستىدە خۇددى كىچىكرەك بىر ياقىلىقنى بېكىتىپ قويغاندەك قويۇق ، قاپقارا بىر پارچە بۇرۇت ئېسىلىپ تۇراتتى . مۇنداق بۇرۇتنى قويۇپ بېرىدىغان بولسا تۆت كۈندىلا قۇلاققا يېتىدۇ ـ دە !

— ئاۋۇ نېمەڭنى بۇگۈنلا يوقات !

— نېمىنى دەيسەن ؟

— بۇرۇتۇڭنى دەيمەن .

— مېنىڭ بۇرۇتۇم نېمىگە تاقاشتى ، دادا؟ سېنىڭمۇ بۇرۇتۇڭ بارغۇ؟ هازىر هەممە كىشى...

— قۇرۇق گەپنى قوي ، هازىرلا ئىككىمىز ساتىراشخانىغا بېرىپ ، بۇ بالا ـ قازانى يوق قىلىمىز ، ئاڭلىدىڭمۇ؟

مەنغۇ مەيلى ، ئوغلۇمغا بۇرۇتىنى ئالدۇرۇش خۇددى ئۇنىڭغا كاللىسىنى ئالدۇرماقچى بولغاندەك ئېغىر كەلدى . بۇ يەرگە كەلگەندە ئاتىلىق هوقۇقۇمنىڭ ئايىماي ئىشلەتتىم . «هېچبولمىغاندا بىر سۇرەتكە چۈشۈۋالاي» دېگىنىگە قويماي هەيدەپ ئاپىرىپ ، كالپۇكىنىڭ ئۈستىدىكى هېلىقى «ياقىلىق» نى ئالدۇرۇۋەتتىم . ئاتا ـ بالا ئىككىمىز تۇمشۇقىمىزنى چوپسا سالغان بوتىيەڭ پارقىرىتىپ ، ساتىراشنىڭ ئورۇندۇقىدىن قوپتۇق . ئەينەككە قاراپ قىلغان ئىشىمدىن مەمنۇن بولدۇم . ئىسمائىل ساتىراش بەرگەن پۇلۇمنى غەللىگە سېلىپ تۇرۇپ :

— توۋا دەيمەن ، ئاتا ـ بالا ئىككىڭلارنى قوشقاندا بۇگۈن ساتىراشخانىمىزغا كېلىپ ، بۇرۇتىنى ئالدۇرۇۋەتكەنلەر يىگىرمىدىن ئېشىپ كەتتى ، — دەپ ماڭا قاراپ سىرلىق هىجىيىپ قويدى .

«بۇ ساتىراش ماڭا ئوخشاش تىزىملىنىپ قېلىشتىن قورقۇپ بۇرۇتىنى ئالدۇرۇۋەتكەنلەرنى پايلاپ يۈرەمدۇ ، قانداق؟» دېگەن بىر گۇمان كۆڭلۈمدىن كەچتى...

ئويلىغىنىمدەك بولدى ، كەچتە ئۆيگە كېلىپ ئەمدىلا بىر يۇتۇم چايىنى ئوتلاپ تۇرۇۋىدىم ، هويلىدىن بىرىنىڭ چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى . دېرىزىدىن قارىسام ، دەرۋازا ئالدىدا قوغداش هەيئىتى ئۆمەرجان تۇرۇپتۇ . ئالدىراپ ئالدىغا چىقتىم .

— بۇرۇت قېنى؟ — دېدى ئۇ ئەپتىمگە قاراپ .

— سىلىدىن ھېلىقى گەپنى ئاڭلاپ بېرىپلا چۈشۈرگۈزۈۋەتتىم .

— سىلى نېمانداق خۇدۇكى بار ئادەمدەك ئىشلارنى قىلىپ يۈرىدىغانسىلە ! — دېدى ئۇ تېرىككەندەك بولۇپ ، — بۇرۇتۇڭلىنى ئالدۇرۇۋەتكىنىڭلا بازار باشلىقىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ . سىلىنى ئەتە ئەتىگەندە بازارلىق ھۆكۈمەتكە كەلسۇن ، دەيدۇ .

يېڭى كەلگەن بازار باشلىقىنى ناھايىتى ئاچچىقى يامان ئادەم دەپ ئاڭلىۋىدىم ، قوغداش ھەيئىتىنىڭ خەۋىرى ئارامىمنى بۇزدى .

* *

كەچلىك تامىقىمنى يەپلا ئۆزۈمنى ئورۇنغا تاشلاپ خىيالغا پاتتىم . ئايالىم قاچا - قومۇچىنى بېسىقتۇرۇۋېتىپ ، دۇگىلەكلەۋاتقان توشۇڭ يېپىلىرى بىلەن ئۇزۇن بىگىزلىرىنى ئېلىپ ، ئۇدۇلۇمغا كېلىپ ئولتۇردى . ئۇ پوپايكا توقۇشقا ناھايىتى ئۇستا ئىدى . بىكار بولۇپ قالسىلا بۇزۇلغان ، كونىرىغان يۇڭ كىيىملەرنى چۈۋۈپ ، باشقىدىن توقۇش بىلەن مەلىكە بولاتتى . قولىغا بىگىز چىقىشى بىلەن ئاغزىمۇ تەڭ گەپكە تېگەتتى ، گېپى توختاپ قالسا قولىمۇ توختاپ قالاتتى .

— ئاتا - بالا ئىككىڭلار نېمە بولدۇڭلار ؟ — دېدى ئۇ توقۇشنى باشلاپ .

— نېمە بوپتىمىز ؟

— بۇرۇت قويۇپ تاراقشىپ كېتىۋېدىڭلار ، بۇگۈن بېرىپ

تەڭلا يوق قىلىپ كەپسىلەرغۇ ؟

يۇرىكى ئاجىز بۇ خوتۇنغا راست گەپنى ئېيتقۇم كەلمەي :

— بۇرۇت دېگەننى بىر قېتىم ئالدۇرۇۋەتكەنگە يوق بولۇپ كېتىدىغان نەرسە دېۋىدىكمۇ ؟ قويغۇمىز كەلسە يەنە ئون كۇنگە قالمايلا ئۆسۈپ ، تەييار بولىدۇ ، — دەپ قويدۇم .

شۇنىڭ بىلەن ئايالىم ، پالانچىنىڭ بالىسى بۇ يىلمۇ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەپتۇدەك... قارىڭ ، پوكۇنچى ئىزا تارتماي ئۆزىنى مېنىڭدىن ئىككى ياش كىچىك ، دەپ يۇرگۇدەك... پۇستانچى يەنە ئېرىدىن ئاجرىشىپ كېتىپتۇ... دېگەندەك ئۆزىنىڭ ئۇششاق گەپلىرىگە چۈشۈپ كەتتى . قۇلىقىمغا ئۇنىڭ بىرمۇ گېپى كىرمەيتتى . كۆزۈمگە ئۇنىڭ توختىماي مىدىرلاۋاتقان كالپۇكلىرى قانداقتۇر بىر مۇزىكىنىڭ ئورۇنداۋاتقاندەك ، قولىدىكى بىگىزلىرى بولسا شۇ مۇزىكىغا كەلتۈرۈپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتكەندەك كۆرۈنگىنى تۇردى... ئۆمەرجان ئېيتقان ھېلىقى شاپ بۇرۇت نېمىدەپ ئادەم بوغۇزلىماقچى بولۇۋىدىكىنا ؟... بىر بۇرۇتلۇق ئىش تېرىسا ھەممە بۇرۇتلۇقلارنى تىزىملايدىغان بۇ قانداق تەكشۈرۈشتۇ ؟... مەنمۇ نېمىدەپ ئالمان - تالمان بۇرۇتنى چۈشۈرگۈزۈۋېتىپ يۇرگەندىمەن . قېرىشقاندەك ھېلىقى شاپ بۇرۇتنىڭ بويىنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش ئېگىز بولۇپ قالغىنىنى قارىمامدىغان... شۇنداق گادىرماچ خىياللار بىلەن تۇن يېرىمىگىچە ئۇخلىيالمىدىم .

سەھەرگە يېقىن دەھشەتلىك بىر چۈش كۆرۈپ ، قورقىنىمدىن ۋارقىرىۋەتكەن بولسام كېرەك ، ئايالىم مېنى تۇرتۈپ ئويغىتىۋەتتى .

— هوي ، هوي ، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ ، كۆزىڭىزنى !...
كۆزۈمنى ئاچسام تاڭ يورۇپ كېتىپتۇ .
— نېمە بولدۇڭ ؟ — دېدىم بېشىمدا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرغان ئايالىمغا .
— ئۆزىڭىز نېمە بولدىڭىز ؟
— مەن نېمە بوپتىمەن ؟
— نېمانچە ۋارقىرايسىز ؟
— ھە ، چۈشەكەپ ۋارقىرىغان ئوخشىمامدىمەن ، — يوتقانىنى قايرىۋېتىپ ، كارىۋاتقا پۈتۈمنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ ، كۆرگەن چۈشۈمنى ئېيتىمگە ئالدىم ، — توۋا ، ئادەم دېگەن غەلىتە نېمىلەرنى چۈشەيدۇ ـ ھە !
— نېمە چۈشەپسىز ؟
— چۈشۈمدە ئىككىمىز مۇشۇ كارىۋاتتا ئولتۇرغۇدەكمىز . سەن ھەدەپ بىرنېمە توقۇۋاتقۇدەكسەن ، «نېمە قىلىۋاتىسەن ؟» دەپ سورىسام : «سىزنىڭ كونا پوپايكىڭىزنى چۈۋۈغانتىم ، شۇنى بالىلارغا ئەپلەپ بىرنېمە قىلىپ بېرەيمىكىن ، دەيمەن» دەپسەن . مەن ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ ، خۇشال بولۇپ كېتىپتىمەن ـ دە : «مېنىمۇ چۈۋۈپ باشقىدىن توقۇپ باقسامۇ بولامدۇ ؟» دەپتۇدەكمەن . كۈلمە ، راست ئاشۇنداق دەپتىمەن . سەن : «شۇنداق قىلسامغۇ بولاتتى . بىراق ، چۈۋۈپلا قويغاندىن كېيىن بەزى ئۇزۇلگەن ـ بۇزۇلغان يەرلىرىڭىز چىقىدۇ ، قايتا توقۇغاندا بۇرۇنقىدىن كىچىكلەپ كېتىسىز» دەپسەن . مەن : «كىچىكلەپ كەتسەم تېخى ياخشى . سادىغاڭ كېتەي ، خوتۇن ، مېنى ھازىرلا چۈۋۈپ تاڭ ئاتقۇچە بۆلەكتىن توقۇۋەتسەڭ !» دەپ يالۇرۇپتىمەن .

سەن «ماقۇل» دەپ ، كارىۋاتقا مېنى قىپيالىڭاچ قىلىپ سوزۇلدۇرۇپ ياتقۇزۇپ ، پۈتۈمنىڭ بارماقلىرىدىن باشلاپ چۈۋۈغلىلى تۇرۇپسەن . بەدىنىمنىڭ چۈۋۈلۈۋاتقان يەرلىرىدە بىرى مېنى يېنىڭ غىدىقلاۋاتقاندەك سېزىم ھاسىل بوپتۇدەك . قىلچە ئازاب ھېس قىلماي ، ناھايىتى ھۇزۇرلىنىپ يېتىپتۇدەكمەن . چۈۋۈلۈپ كانىيىمغا كەلگەن چاغدا ، يېنىڭ بىر يېرى چىگىلىپ قېلىپ ، بوغۇلۇپ قاپتىمەن . سەن قانچە ۋارقىرىساممۇ ئاڭلىماي يېنىنى تارتىۋەرگۈدەكسەن . دەم ئالالماي ، ئۆزۈمنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇپ ، كۆزۈمنى ئاچسام ، چۈشۈم . سەن يېنىمدا ئۆرە تۇرۇپسەن…

ئايالىم بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۈلۈپ تېلىقىپ قالدى .

— كۈلىدىغان نېمىسى بار ، بۇ دېگەن چۈش !

— سارىڭ بولدىڭىزمۇ ، ئادەمنى قانداق چۈۋۈپ توقۇغلى بولىدۇ ؟… قوپۇڭە ، ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى يىغىۋېتەي ، — دېدى ئۇ .

شۇ چاغدا ئېسىمگە بازارلىق ھۆكۈمەتكە بارىدىغان ئىشىم كەلدى ـ دە ، ئالدىراپ كىيىندىم .

* *

بازارلىق ھۆكۈمەت ئىشخانىسىدىكى يوغان ئۈستەلدە قوغداش ھەيئىتى ئۆمەرجان بىلەن كېلەڭسىز سەمرىگەن يەنە بىر كىشى كىتىرلىتىپ بىرنېمىلەرنى يېزىۋېتىپتۇ . ئىشكىنىڭ يېنىغا قويۇلغان ئۇزۇن بەندىڭدە تازىمۇ پاكار بىر ئادەم ئولتۇرۇپتۇ . «مۇنداق پاكارلارنى چۈۋۈپ باشقىدىن توقۇيدىغان

بولسا هېچنېمىلا چىقمايدىغۇ دەيمەن» دەپ ئويلىدىم ـ دە : «سەل نېرىراق سۈرۈلۈڭلار ، ئاغىنە» دەپ ئۇنىڭ يېنىغا قىستالدىم .

— بۇ بىزنىڭ بازارلىق ھۆكۈمەتكە يېڭىدىن تەيىنلىنىپ كەلگەن بازار باشلىقى بولىدۇ ، — دەپ تونۇشتۇردى ئۆمەرجان ھېلىقى سېمىز زاتنى ، — سىلەردىن بەزى ئىشلارنى ئېنىقلىماقچى بولۇپ چاقىرتقان .

بازار باشلىقى ماڭا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ :

— قېنى ، سۆزلەۋېرىڭ ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى يېنىمدا ئولتۇرغان پاكار ئاغىنىگە .

پاكار ئاغىنە بايا تىن بېرى ئەھۋال تونۇشتۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك ، سۆزىنى داۋام قىلدى .

— تۆت ـ بەش كۈننىڭ ئالدىدىكى ئىشقۇ ، دەيمەن ، — دېدى ئۇ ، — ھە ، ھە... توغرا ، شۇ كۈنى يەكشەنبە ئىدى . مەن گۆش ـ پۆش ئالاي دەپ بازارغا چىقىۋىدىم ، بىر چاغدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بولۇپ كەتتى . قارىسام ، ئاپتوبۇس بېكىتىگە يېقىن يەردە ئۇچ ياش نەمە بىر كىشىنى ئارىغا ئېلىپ دۈمبالىغىلى تۇرۇپتۇ . تاياق يېگۈچى ئۇچىگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتىمۇ ، «شارتتىدە» قىلىپ يېنىدىن پىچاق چىقاردى . پارقىراپ تۇرغان پىچاقنى ھەممەيلەن كۆردۇق . ئەتراپتا قىيقاس ـ چۇقان چىقىپ كەتتى . كۆكتات سېتىۋاتقان خوتۇنلار قورققىنىدىن چىرقىرىۋېتىشتى... شۇ ئارىدا قانداق بولدى ، ئارقىدىن كەلگەن بىرى چاققانلىق قىلىپ ئۇنىڭ قولىدىن پىچاقنى تارتىۋالدى . ئۇ يەنە بىر پىچاقنى چىقاردى ، يەنە بىرەيلەن ئۇ پىچاقنىمۇ يۇلۇپ ئېلىپ چۆرۈۋېتىۋىدى ، ئۇنىڭ قولىدا تېخىمۇ يوغان يەنە بىر پىچاق پەيدا بولدى . شۇنىڭ بىلەن بازار ئىچىدە قاچ ـ قاچ بولۇپ

كەتتى . مەنمۇ قاچتىم . كۆرگەنلىرىم مانا شۇ .

«ياللا ، نېمانچە جىق پىچاق بۇ . شۇنچىۋالا پىچاقنى ئۇ ئوغرى نەرىگىمۇ ئېسىپ يۈرگەن بولغىيدى ؟ !» دەپ ياقامنى تۇتتۇم . بازار باشلىقى بېشىنى كۆتۈرۈپ :

— پىچاق كۆتۈرگەننىڭ تەقى ـ تۇرقى قانداقراق ؟ — دەپ سورىدى .

— ئېسىمدە قالماپتۇ ، ئىشقىلىپ ، بۇرۇتلۇق ، ئېگىز ئادەمدەك قىلغان...

— بويىنىڭ ئېگىزلىكى ماۋۇ يېنىكىزدا ئولتۇرغان ئادەمگە ئوخشامدۇ ؟

يۈرىكىم «قارتتىدە» قىلىپ قالدى . پاكار ئاغىنە بېشىمدىن ـ ئايىغىمغىچە بىر قاراپ :

— ياق ، ياق ، بۇ كىشىدىنمۇ ئېگىزرەكمىكىن دەيمەن ، — دېدى .

«ئۇھ» دەپ يېنىك بىر تىندىم . پاكار ئاغىنە كۆزۈمگە خېلى ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالدى . «ئۇنى چۈۋۈمسىمۇ بولغۇدەك» دەپ ئويلىدىم . بازار باشلىقى ئۇنىڭ سۆزىدىن تازا قانائەت ھاسىل قىلمىغان بولسا كېرەك :

— بولىدۇ ، ھازىرچە قايتىپ بېرىپ ئوبدان ئويلىنىپ ، شۇ كۈنى بازاردا كۆرگەنلىرىڭىزنى ،ھېلىقى پىچاقچىنىڭ چىرايـ شەكلىنى تەپسىلىي يېزىپ ، ئەتىگىچە بىزگە ئەكېلىپ بېرەرسىز ، — دېدى .

پاكار ئاغىنە چىقىپ كەتتى . ئەمدى بازار باشلىقىنىڭ كۆزى ماڭا قادالدى .

— خوش ، — دېدى ئۇ بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ

تۇرۇپ ، — بۇرۇتنى نېمانداق ئالدىراپلا چۇشۇرۇۋەتتىڭلار ؟

ئۆمەرجاندىن بۇرۇتلۇقلارنى تىزىملاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتكىنىمنى ئېيتماقچىدىم ، تىلىمنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان بۇ گەپنى كۆچەپ بوغۇزۇمغا يۇتۇپ ، يالغاندىن بىرنى توقۇدۇم .

— بىزنىڭ قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ مىجەزىنى سىز بىلمەيسىز ، مانا ماۋۇ ئۆمەرجان ئوبدان بىلىدۇ ، — دېدىم ، — بىرەرى ياخشىراق بىر نەرسە سېتىۋالسا ، ئوبدانراق بىر كىيىم كىيسە ، ئىشقىلىپ ، ئازغىنە بىر يېڭىلىق بولغانلىقى كۆرسىلا «يۇيمىز» دەپ ئون ـ يىگىرمە تەڭگە خەجلەتمەي قالمايدۇ . يېقىندىن بېرى ئۇلار : «پاھ ، مۇنۇ بۇرۇت سىلەرگە تازىمۇ يارىشىپتۇ . بۇرۇتنىڭ چېيىنى قاچان ئىچىمىز ؟ سىلەرنى ئوبدان بىر يۇمىساق زادى بولمايدۇ» دەپ ماڭا يېپىشىپلاۋېلىشتى . ئىش ـ ئوقەتنىڭ يوقىدا قاراپ تۇرۇپ بىرمۇنچە پۇلنىڭ كۆزىگە ياغاچ تىقماي دەپ تۇنۇگۈن ئىسمائىل ساتىراشنىڭكىگە بېرىپ پاك ـ پاكىز قىردۇرۇۋەتتىم .

بازار باشلىقى تاماكىسىنىڭ كۈلىنى قېقىپ ، كۆزۈمگە قاراپ تۇرۇپ كەتتى .

— بازاردىكى ۋەقەنى ئاڭلىدىڭىز···

— مېنىڭ زادى ئەقلىم يەتمەيۋاتىدۇ . بازاردىكى ۋەقە بىلەن مېنىڭ بۇرۇتۇمنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار ؟

— بىلەمسىز ! — دەپ ئۈستەلنى «پاققىدە» بىرنى ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى بازار باشلىقى ، — بۇرۇتى بارلارنىڭ يېنىدا چوقۇم پىچىقى بولماي قالمايدۇ··· ئەجەب بۇرۇنمۇ ئەمەس ، كېيىنمۇ ئەمەس ، دەل بىزنىڭ بۇرۇتلۇقلارنى تىزىملايمىز دەۋاتقان چاغدا سىزنىڭ بۇرۇتىڭىزنى قىردۇرۇۋېتىش

خىيالىڭىزغا كېلىپ قاپتۇ ـ هە؟... ئىش ئۇنداق ئاددىي ئەمەس . ئۆتكەن يەكشەنبە بازاردا بولغان ۋەقەنى سىز ئاددىي بىر ماجىرا دەپ ئويلامسىز؟ ياق ، ياق . مەسىلىگە ئۇنداق يۈزە قارىغىلى بولمايدۇ . شۇ كۈنى ھېلىقى يوغان بۇرۇت بازاردىكىلەرنى پىچاق كۆتۈرۈپ قوغلاپ قېچىپ چىقىپ كەتكەندە ، شۇ يەرگە بىر سومكىسى چۈشۈپ قالغانىكەن ، ئەكېلىپ تەكشۈرسەك ، ئىچىدىن يەنە ئوتتۇز — قىرىقچە پىچاق چىقتى...

— ئەمىسە ، ئۇ پىچاق ياساپ ساتىدىغان پىچاقچى ئوخشىمامدۇ؟...

— گېپىمنى بۆلمەڭ! تۆمۈرچىنىڭ يېڭى سوققان پىچاقلىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىز سىزدىن ئوبدان بىلىمىز . ھېلىقى بۇرۇتنىڭ سومكىسىدىن چىققان پىچاقلارنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرىدىن يوغان ، تۈتۈلغان پىچاقلار... خوش ، سىز بۇ ئىشنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟ سىزچە ئۇ بۇرۇتلۇق شۇنچە پىچاقنى سېھىرگەرلىك قىلغىلى ياكى قىزىقچىلىق كۆرسەتكىلى كۆتۈرۈپ يۈرگەنمىدۇ؟... مۇشۇ تۇرغان ئورنىمىزنىڭ تارىخىدىن بەلكىم خەۋىرىڭلار يوقتۇ؟ بىر تارىخچى ئاغىنەمنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە ، نەچچە مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا ، ئىسكەندەر دېگەن بىرى ئۆزىنىڭ لەشكەرلىرىنى باشلاپ دۇنيانىڭ ھەممە يەرلىرىنى بويسۇندۇرۇپ ، مۇشۇ جايغا كەلگەندە بىر توپ پىچاقچىلارغا يولۇقۇپ ، ئالغا باسالماي چېكىنىپ كەتكەنىكەن . ئۇ پىچاقچىلارنىڭ ھەربىرى يېنىغا نەچچە ئوندىن پىچاقنى ئېسىۋالاتتىكەن ، قارىماي ئاتقان پىچاقلىرىمۇ كېلىۋاتقان ھەرقانداق ئادەمنىڭ نەق ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سانجىلىپ ، ئارقىسىغا ئۆچۈرۈۋېتەتتىكەن... نەچچە يۈز يىلنىڭ

ئالدىدا ، چىڭگىزخاننىڭ قاراقچىلىرى بۇ يەردىن ئۆتكەندە يەنە شۇنداق سانسىز پىچاقچىلار ئۇلارنىڭ سىپىگە قوشۇلۇپ غەربكە ماڭغانىكەن . بۇگۈنگە كەلگەندە ئارىمىزدا يەنە شۇنداق پىچاقچىلار باش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقاندەك قىلىدۇ . ئۇلارنى بىر پالاكەت تېرىمايدۇ ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟... قايتىپ بېرىپ ، بۇرۇتىڭىزنى قاچان قويغانلىقىڭىزنى ، نېمە سەۋەبتىن چۇشۇرۇۋەتكەنلىكىڭىزنى ، بۇرۇتلىرىڭىزنىڭ شەكلىنى... شەكلى دېگىنىم : توم بۇرۇتمۇ ، بوم بۇرۇتمۇ ، شاپ بۇرۇتمۇ ، سىم بۇرۇتمۇ ؟ ھەممىنى ئېنىق يېزىپ ، ئەتىدىن قالدۇرماي بىزگە تاپشۇرۇڭ !

* *

بازارلىق ھۆكۈمەتتىن خۇددى بىرى مېنى چۆرگىلىتىپ قويۇۋەتكەندەك بېشىم گاڭگىراپ قايتىپ چىقتىم . ئۆيگە كېلىپمۇ قولۇم ئىشقا بارمىدى . راست دېگەندەك ھېلىقى بۇرۇت سومكىسىغا ئوتتۇز — قىرىق پىچاقنى سېلىۋېلىپ ، نېمىشقا ئادەم قوغلاپ يۈرگەن بولغىيدى ؟... ئىسكەندەر ، چىڭگىزخان دېگەنلەر توغرىسىدا ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلىغان ، نەچچە يۈز يىللارنىڭ ئالدىدا ئۆتكەن بۇ پادىشاھلار بىلەن بۇگۈنكى پىچاقچىنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان چىقىپ قالغىنى قىرىق... ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بۇ ئىشقا مېنىڭمۇ چېتىلىپ قالغىنىمچۇ !...

كەچتە قاغا پۇتى خەتلىرىم بىلەن بۇرۇتۇمنىڭ تۇغۇلۇشىدىن تارتىپ ئۆلگۈچە بولغان قىسقىچە تارىخىنى يېزىشقا ئولتۇردۇم . ئايالىم بېشىمغا كېلىپ قاراپ :

— بۇ بىر - ئىككى كۈندىن بېرى سىزگە نېمە بولدى؟ — دېدى.

— نېمە بوپتۇ؟

— بىردەم بېرىپ بۇرۇتىڭىزنى چۈشۈرۈۋېتىپ كېلىسىز، بىردەم ھۆكۈمەتكە يۈگۈرىسىز، بۇگۈن كەچكىچە قويغان - تۇتقىنىڭىزنى بىلمەي پىرقىراپ يۈردىڭىز، مانا ئەمدى تەكشۈرۈش يېزىشقا ئولتۇرۇپسىز...

— تەكشۈرۈش ئەمەس، ھاڭۋاقتى! بۇرۇتۇمنىڭ تارىخىنى يېزىۋاتىمەن.

— بۇرۇتۇمنىڭ تارىخىنى!؟

ئايالىم ماڭا چەكچىيىپ قاراپلا قالدى. ئۇ چوقۇم مېنى ئالجىپ قاپتۇ، دەپ ئويلىدىغۇ دەيمەن.

— بۇ دېگەن سىياسەت، خوتۇن خەق ئارىلىشىدىغان ئىش ئەمەس! — دەپ ۋارقىرىدىم ئۇنىڭغا، — ماڭ يۈگۈر، ئۆزۈڭنىڭ قازان - قومۇچۇڭنى بىل.

شۇ كېچە يەنە قورقۇنچلۇق بىر چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. چىراغنى ياندۇرۇپ، كۆرگەن چۈشۈمنى ئەسلەشكە تىرىشىپ، بىرھازا ئولتۇرۇپ كەتتىم. ئايالىم ئويغىنىپ:

— يەنە نېمە بولدىڭىز؟ — دېدى.

— قارا بېسىپتۇ، قارىمامسەن چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈپ كەتكىنىمنى.

— يەنە غەلىتە بىرنېمىلەرنى چۈشىگەن ئوخشىمامسىز؟

— غەلىتە بولغاندا قانداق دېمەمسەن، چۈشۈمدە ئۇخلاۋاتقۇدەكمەن. قۇلىقىمغا بىرنېمىلەرنىڭ گۇلدۇرلىگەن، تاراقلىغان ئاۋازى ئاڭلانغۇدەك. «مېڭىپ كېتىۋاتقان ھارۋىنىڭ

ئۇستىدە ئۇخلاپ قاپتىمەن - دە !» دېگۈدەكمەن ؛ تۇرۇپلا يەنە : «ياق ھارۋىدا ئەمەس ، تۇگمەندە ئۇخلاپ قاپتىمەن» دەپتىمەن . گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز بارغانسېرى كۈچەيىپ ، تۇگمەننىڭ ئىچىگە شارقىراپ سۇ كىرگىلى تۇرۇپتۇ . بىر چاغدا قارىسام ، تۇگمەندە ئەمەس ، كىرئالغۇنىڭ ئىچىدە پىرقىراۋاتقۇدەكمەن . شۇنچە ۋارقىرىسامۇ ئاۋازىمنى ھېچكىم ئاڭلىمىغۇدەك . تېپىچەكلىگەنسېرى ماغزاپنىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كېتىپ بارغۇدەكمەن... مىڭ تەسلىكتە كۆزۈمنى ئاچسام ، ئۆي ئىچى قاپقاراڭغۇ تۇرۇپتۇ . قورقمىنمدىن چىراغنى يانداۋۇرۇۋالدىم . ھېلىقى كىرئالغۇنىڭ تاراق - تۇرۇقى ھازىرمۇ قۇلقىمغا ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ .

ئەتىسى ناھايىتى ھارغىن ھالدا ئورنۇمدىن تۇردۇم . بېشىم ھېلىمۇ پىرقىرىغاندەك بولۇپ قېيىپلا تۇراتتى . چۈشكە يېقىن بۇرۇتۇمنىڭ «تارىخى» يېزىلغان قەغەزنى كۆتۈرۈپ ، بازارلىق ھۆكۈمەتكە باردىم . بۇ يەردە بۇرۇت ماجىراسى بىلەن چاقىرتىلغان يەنە بىرنەچچەيلەن سوراق قىلىنىۋاتقانىكەن ، ئىچكىرىگە كىرىشكە پېتىنالماي ، قولۇمدىكى قەغەزنى بوسۇغىدا تۇرۇپلا سۇنۇپ بەردىم .

بازارلىق ھۆكۈمەتتىن چىقىپ ئۇدۇل بازار تەرەپكە كېتىپ قاپتىمەن . بازارنى ئارىلاپ ماڭدىم . كۆزۈمگە ھەممىلا يەردە پىچاق بىلەن بۇرۇت كۆرۈنگەندەك قىلاتتى . مۇنۇ بۇرۇتلۇق قاسساپنىڭ قولىدىكى پىچاقنىڭ ھەيۋەتلىكىنى قارىمامدىغان ، ھېلىقى بۇرۇتنىڭ سومكىسىدىن چىققان پىچاقلارمۇ مۇشۇنداق تىرىك جانلىنىڭ قېنىنى ئېقىتمىدىغان نېمىلەر بولسا كېرەك... ئاۋۇ تاۋۇزچىنىڭ قىلىچتەك ئۇزۇن ، ئەگرى پىچىقىچۇ ؟ ھەرقانچە

بولسىمۇ ئۇنداق يوغان پىچاقلاردىن ئوتتۇز - قىرىقىنى بىر سومكىغا سىغدۇرغىلى بولماس... ماۋۇ يايمىچىلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان پىچاقلارچۇ؟ بۇ يەردىن داڭلىق يېڭسار پىچاقوويۇپ نەقىشلىۋەتكەن قەشقەر پىچاقلىرى، ئىككى بىسلىق خەنجەرلەر، تۆمۈر غىلاپلىق موڭغۇل پىچاقلىرى، ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ تۇرلۇك قىزىقارلىرى، يەرلىك ئۇستىلار سوققان خىلمۇخىل قەلەمتىراشلارغىچە بولغان تىغلىق ئەسۋابلارنىڭ ھەممە تۇرىنى تاپقىلى بولاتتى. ئېلىم - بېرىم قىلىشۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇرۇتسىز ئىدى (ھەرقاچان ئۇلارنىڭ ئىچىدە چاندۇرماي بۇرۇتىنى قىردۇرۇۋەتكەنلەرمۇ خېلى بار). ئەگەر بۇ بۇرۇتسىز پىچاقچىلارغا بازار باشلىقى ئېيتقان ھېلىقى بۇرۇتلۇق پىچاقچىلارنى قوشساق، ھەقىقەتەنمۇ بىر چوڭ خەۋپكە ئايلىناتتى... كۆزۈمگە ئالارمەن - ساتارمەنلەرنىڭ ۋاڭ- چۆڭى بىلەن گۈرۈلدەپ تۇرغان بۇ بازارمۇ يوغان بىر كىرئالغۇنىڭ ئىچىدە توختىماي پىرقىراۋاتقاندەك كۆرۈندى. «ھەرقاچان، بازار باشلىقى ئۇزاق ئۆتمەي بۇ بازارنى چۈۋۈپ باشقىدىن توقۇيدىغۇ، دەيمەن!» دەپ ئويلاپ قالدىم.

شۇنىڭدىن باشلاپ دەككە - دۈككىدە تالا - تۇزلەرگىمۇ چىقمىدىم، بىرەرىنىڭ بازارنى چۈۋۈپ توقۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەرمۇ ئاڭلىمىدىم. ئارىدىن ئىككى ئايچە ۋاقىت ئۆتتىمىكىن، بىر كۈنى غەيرەت قىلىپ كوچىغا چىقىپ، سودىلىقىمنى پۈتتۈرۈپ ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتسام، ئالدىمغىلا بازار باشلىقى چىقىپ قالدى. ئۆز كۆزۈمگە ئىشەنمەي قالدىم. ئۆزدەكتەك ئىرغاڭلاپ كېلىۋاتقان بۇ كېلەڭسىز ئادەم قاملاشتۇرۇپ بۇرۇت قويۇۋالغانىدى. يېقىنلاپ كېلىپ قارىسام، خاتاسىز بىزنىڭ بازار باشلىقى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ! — دېدىم ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ . بازار باشلىقى توختاپ ماڭا قارىدى ـ دە :

— سىز كىم بولىسىز ؟ — دېدى .

— ئىككى ئايىنىڭ ئالدىدا سىزگە بۇرۇتۇمنىڭ تارىخىنى يېزىپ ئاپىرىپ بەرگەن كىشى بولىمەن .

— ھە ، ھە . شۇ چاغدا مېڭىمىز قىزىپ كېتىپ ، بىرمۇنچە ئادەملەرنى ئاۋارىچىلىككە ساپتىكەنمىز . شۇلارنىڭ ئىچىدە سىزمۇ بار ئىكەنسىز ـ دە ؟... قارىمامسىز ، ھېلىقى كېكەچ ھەممىزنى تەڭ پاراكەندە قىپتۇ .

— قايسى كېكەچنى دەۋاتىسىز ؟

— ئاڭلىمىدىڭىزما ؟ ھېلىقى بازاردا پىچاق كۆتۈرۈپ ئادەم قوغلىغان بۇرۇتچۇ... ئەسلىدە ئۇ قۇشخانىنىڭ خىزمەتچىسى ئىكەن . قۇشخانىنىڭ توك چاقى بۇزۇلۇپ قېلىپ ، شۇ كۈنى ئۇ قاسساپلارنىڭ مال سويىدىغان پىچاقلىرىنى يىغىپ بازارغا چاقلاتقىلى ئەكىرگەنىكەن . ئاپتوبۇستا ئۇچ يانچۇقچى ئۇنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ ، قىستىغان بولۇپ يانچۇقىدىكى پۇلىنى سوقۇۋاپتۇ ، كېكەچ پۇلنىڭ يېتكەنلىكىنى سېزىپ قېلىپ ، ئاپتوبۇستىن چۈشۈپلا ھېلىقىلارغا ئېسىلىۋاپتۇ . يا ئولاشقان خەققە گېپىنى ئۇقتۇرالماي ، يا ھېلىقى ئوغرىلارنىڭ قويۇۋەتمەي چىڭ تۇتۇۋالغاندىن كېيىن ، يانچۇقچىلار ئۇنىڭ ئۇرۇپ قۇتۇلۇپ قاچماقچى بوپتۇ . تاياق ئۆتكەندىن كېيىن كېكەچمۇ پىچاق چىقىرىپتۇ . بولغان ئىش شۇ .

— شۇنچىلىك ئىشكەن ، دەڭ !

— شۇنداق ، شۇنچىلىكلا بىر ئىشكەن . مەن ئۇنىڭ ئاغىنىمدىن چالا ـ پۇچۇق ئاڭلىۋالغان تارىخقا باغلاپ ، چوڭقۇر

ئويلاپ كېتىپتىمەن . دوختۇرلار بۇنى «سېزىمى ئېشىپ كېتىش كېسىلى» دەيدىكەن . يۇقىرى رەھبەرلىكمۇ مېنى چاقىرتىپ : «بىر بۇرۇتنىڭ ئىشىنى دەپ جىمى بۇرۇتنى پاراكەندە قىلىدىغان قانداق باشلىقسەن ؟» دەپ قاتتىق تەنقىدلىدى . خاپا بولمايسىز··· بۇرۇتۇمغا قاراپ ھەيران بولۇۋاتامسىز ؟ ئاڭلىسام يەنە بەزى رەھبەرلەر مېنى «بازار باشلىقى ئەزەلدىن بۇرۇنقا ئۆچ ئادەمتى» دەپ يۇرگۈدەك . رەھبەرلەرنىڭ پىكرىگە دىققەت قىلمىساق بولمايدۇ . مانا ئەمسە دەپ مەنمۇ بۇرۇت قويۇۋالدىم . يارىشىپتىمۇ ؟

بازار باشلىقى قېلىنلىق بىلەن ھىجايدى ، مەنمۇ دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ جىلمايدىم ـ دە :

— يارىشىپتۇ ، بەستىگىزگە قارىغاندا بۇرۇتىگىز سەل كىچىكرەك بولۇپ قاپتۇ . بولسا ئوبدانراق ئۆستۇرۇپ ، قۇلىقىگىزغا يۆگىۋالسىگىز بولغۇدەك ، — دېدىم .

— پاھ ، پاھ··· بۇ چاقچىقىگىز قالتىس كەلدى ـ دە ! — دەپ دىققاق قوللىرى بىلەن مۇرەمگە ئۇرۇپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى ئۇ .

تۇرغان ئورنۇمدا تۇرۇپ قالدىم . «بۇ بازار باشلىقىمۇ كىرئالغۇغا چۈشۈپ كېتىپ ، چۆرگىلەۋاتقىنىغا خېلى بولغان بىرنېمە ئىكەن ـ دە ! مۇنداق كېلەڭسىز ئادەملەرنى سۈزۈۋېلىپ ، ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇپ ، ئاندىن چۈۋۈپ باشقىدىن توقۇسا خېلى ئىخچاملىشىپ قالاتتىمىكىن··· » دېگەنلەر خىيالىمدىن كەچتى .

ئۆيگە يېقىنلاپ قالغىنىمدا قوغداش ھەيئىتى ئۆمەرجان ئۇچراپ قالدى .

— ھوي ئۆمەرجان ! — دەپ ۋارقىراپ توختىۋالدىم ، —

بولغان يېڭىلىقلاردىن خەۋەرلەندۇرۇپمۇ قويماپسىلە .

— نېمە يېڭىلىقلاردىن ؟

— بۇرۇت تىزىملايدىغان ئىش ئەمەلدىن قاپتۇ ، بازار باشلىقىنىڭ ئۆزى بۇرۇت قويۇۋاپتۇ…

— كىمدىن ئاڭلىدىڭلا ؟

— مانا ھازىر ، كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بازار باشلىقىنىڭ ئۆزىنى كۆردۈم .

— نېمە دېدى ؟

— «بۇرۇتۇم يارىشىپتىمۇ ؟» دېدى . «يارىشىپتۇ ، بەستىگزگە قارىغاندا بۇرۇتىگز سەل كىچىكرەك بولۇپ قاپتۇ . بولسا ئوبدانراق ئۆستۈرۈپ ، قۇلىقىگزغا يۆگىۋالسىگز بولغۇدەك» دېدىم .

ئۆمەرجان قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە :

— بازار باشلىقىنىڭ بۇرۇتى ئۆسمەيدىغان بۇرۇتلاردىن ـ دە ! — دېدى .

— نېمە دەيدىغانسىلەر ، ئۆسمەيدىغان قانداق بۇرۇت ئۇ ؟

— سىلەر بىلمەمسىلەر ؟ بىزنىڭ بازار باشلىقىمىز تۇغما كوسا . بۇ قېتىم ، ھەممىسى ئۇنىڭ كۆزىگە قولىنى جونۇپ : «زادى بۇرۇتى بارلار ساڭا نېمە قىلغان ؟» دەپ ئارامىنى قويمىغاچقا ، سەنئەت ئۆمەكتىن ئاشۇ جا بۇرۇتنى تېپىپ ئەكىلىپ تاقىۋالدى .

ئۆمەرجان كەتتى . بولغان ئىشلارنى باشتىن ـ ئاياغ كۆز ئالدىمدىن ئۆتكۈزۈپ ، يەنە بىرھازا تۇرۇپ كەتتىم . شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ دۇنيانىڭ مۇنچە قىزىقلىقىنى چۈشەنمەپتىكەنمەن…

مانا شۇ ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتكەنگە يېرىم يىلچە بولۇپ قالدى .

ئوغلۇم كالپۇكىنىڭ ئۈستىگە ئۆتكەنكىسىدىنمۇ يوغانراق بىر ياقىلىقنى بېكىتىۋالدى . لېكىن ، مەن بۇرۇت قويۇشقا ھازىرغىچە پېتىنالماي يۈرىمەن . يەنە بىرەر كېلىشمەسلىك يۈز بېرىپ ، بازار باشلىقىنىڭ «سېزىمى ئېشىپ كېتىش كېسىلى» ئەدەپ قالسا ، ئۇنى جا بۇرۇتىنى «شاققىدە» ئېلىپ يانچۇقىغا سېلىۋېلىپ ، خىيالىغا كەلگەننى قىلمايدۇ ، دەپ كىم ھۆددە قىلالايدۇ ؟ !...

1990 ـ يىل ، غۇلجا

قىرلىق ئىستاكان

ئەمدىلا بۆلۈمگە كىرىپ چاپىنىمنى ئىلغۇغا ئېسىپ تۇرۇۋىدىم ، ئىشىك ئېچىلىپ ، بوسۇغىدا «سارائ»نىڭ ئاپتورى پەيدا بولدى .

— كېلىڭ ! — دەپ زورىغا كۈلۈمسىرىدىم ، «ئەتىگەندىلا بۇ ئالىجوقا ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ بېشىمنى ئايلاندۇرىدىغان بولدى ـ دە !... » دەپ كەيپىم ئۇچتى .

— ئوھوي !... ئىدارەڭلەر تازىمۇ يىراق يەردىكىنا ، ياخشىمۇسىز ؟

— ياخشى ، ياخشى ، ئولتۇرۇڭ !

— ھەرقاچان ، بۇ بىرنېمىدىن نېمە بالاغا قالدىم ، دەپ ئويلاۋاتقانسىز ؟

— ياق ، ئۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ !

— سىزنى ئۆيدە ئاۋارە قىلماي ، دەپ ئۈدۈل تەھرىر بۆلۈمگىلا كەلدىم... ھە ، تېنىڭىز ساق ؟ ...— ئۇ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ، قارشى تەرەپتىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ، — مانا قارائ ، يەنە بىر ھېكايە يېزىۋەتتىم .

ئۇ قوينىدىن بىر ئورام ئورىگىنالنى ئېلىپ ئالدىمغا «گۈپپىدە» تاشلىدى ـ دە ، ئەتراپىغا قاراپ كالپۇكىنى يالاپ قويدى .

— سۇ ئىچەمسىز ؟ — دەپ سورىدىم مەن ئۇنىڭ بىرىنچى

قېتىم ئۆيۈمگە كەلگەندە بىر ئاپقۇر سوغۇق سۇنى ئۆرە تۇرۇپلا ئىچىۋەتكىنىنى ئېسىمگە ئېلىپ .

رەھمەت ، يولدا بىر رومكا قېقىۋالدىم .

— ئەتىگەندىلىما ؟

بىز تەرەپتە بىر قاۋاق بار دەڭا ، — دېدى ئۇ ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ قويۇپ ، — شۇنداق ئەتىگەندە ئاچىدۇ . ھېلىقىدەك ئىچىمسە تۇرالمايدىغان بولۇپ قالغان بىچارىلەر ئەتىگەندە كۆزىنى يېرتىپ ئېچىپلا شۇ يەرگە يۈگۈرىدۇ . ئاجايىپ بىر قاۋاق دەڭا ، بىلمىدىغانلار ئۇنى «تېز قۇتقۇزۇش بۆلۈمى» دېيىشىدۇ . ھېلىقى پۈت - قولى تىترەپ تۇرىدىغان بايقۇشلار ئەتىگەندە شۇ يەردە بىر رومكىدىن قېقىۋېلىپ ، ئاندىن ئازراق ئادەم سىياقىغا كىرىپ تارقىلىپ كېتىشىدۇ . تاماكا بىلەن ھاراقنى ماگىزىنلارغا ھارغىچە تىزىۋېتىپ ، ھاراق ئىچمەڭلار ، تاماكا چەكمەڭلار ، دەيدىغىنىڭلارغا ھەيرانمەن... ھە ، شۇ دۇكاندا... ئۆرە تۇرۇپلا... بىر قولۇمدا شەپكەمنى تۇتۇپ تۇرۇپ ، يۈز گرامنى بىراقلا دۇم كۆمتۇردۇم . قاراپ تۇرغانلار قالتىس ھاراقكەشكەن ، دەپ قالدىغۇ دەيمەن !... مۇھەررىر دېگەننىڭ سۇرى بولمىدىكەن ، ئالدىڭلاردا دادىلراق بولاي ، دېدىم . ئەيبكە بۈيرۇمايسىز... تۇركىيىدە كاۋاپنى مېتىرلاپ ساتىدىغىنىنى ئاڭلىدىڭىزمۇ ؟... توخۇنىڭ قۇلىقىغا «چىم بۇلاق»نى چېلىپ بەرسە كۇنگە ئىككى - ئۈچتىن تۇغقۇدەكقۇ ؟... ھازىرقى ئادەملەرنىڭ باھاسى چۈشكەن مالىلارغا ئامراق بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرمەمسىز...

تاشقىرىقى بۆلۈمدىكى ياش خىزمەتچىلەر ئىشىكنى ئېچىپ ، باشلىرىنى تىقىپ قىزىقسىنىپ قاراپ قويدى . ئاپتور ئۇلارنىڭ

ھەربىرىگە ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەردى .

— ئەسەرنى قويۇپ كېتىڭ ، كۆرۈپ باقايلى ، — دېدىم گەپنى چاپسانراق يىغىشتۇرماقچى بولۇپ ، — ئەمما ، سىزگە ئېيتىپ قويماي ، ياراپ قالغۇدەك بولسا ئەمدى ئۆزىڭىزنىڭ نامىدا ئېلان قىلىمىز - ھە !

— ياپىرەي ، مېنى قورقۇتماڭ ! — ئۇ ئىككى قولىنى كېرىپ ، مەيدىسىنى ئالدىدىكىسى ئۈستەلگە تىرەپ تۇرۇپ مۇراجىئەت قىلدى ، — «مەرتەم ، مەرتەم ئۈچ مەرتەم» دېگەن گەپ بارغۇ ؟ ھېچبولمىغاندا ، قاراڭ ، مۇشۇ بىر نۆۋەت بولسىمۇ يەنە ئۆز نامىڭىزدا ئېلان قىلىپ تۇرۇڭ ، ئاندىن...

— قويۇڭ ، بۇ پەقەت قائىدىدە يوق ئىش - دە !

— مانا مەن ئۆزۈم ، ئۆز رازىلىقىم بىلەن سىزگە ئاپتورلۇق ھوقۇقۇمنى ئۆتۈنۈپ بېرىۋاتىمەن - دە ! بولمىسا سىزگە ھېچقانداق دەۋا - دەستۇرۇم يوق ، دەپ ھۆججەت قىلىپ بېرەي... سىز «يوشۇرۇن لەززەت» دېگەن بىرنېمىنى بېشىڭىزدىن كەچۈرگەنمۇ ؟ بۇمۇ ئاجايىپ بىر سېزىم - دە !... ئۆزۈمنىڭ يازغانلىرىمنى خەقلەرنىڭ ئوقۇپ نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى سىرتتىن ئاڭلاپ ھۇزۇرلىنىپ كېتىمەن . ئۇلار ئەسەرنى سىزنىڭ يازغانلىقىڭىزنى بىلمىگەندىن كېيىن تەنقىدنىمۇ ، ماختاشنىمۇ ، ھەممە ھەق گەپنى ئۆز ئالدىڭىزدا دەۋېرىدۇ . بەزىدە ئۆزۈمۇ خۇددى يات ئادەملەردەك «پالانى يېرى مۇنداق بوپتۇ ، پوكۇنى يېرى زادى قاملاشماپتۇ» دەپ ئۇلار بىلەن تالاش - تارتىش قىلىپ كېتىمەن . ناھايىتى قىزىق بولىدۇ . ئۆز ئەسىرىنى ئۆز نامىدا ئېلان قىلىدىغان ئاغىنىلەر مۇنداق لەززەتتىن مەھرۇم دەڭە . ئۇلارنى ئالدىدا ماختاپ قويۇشۇۋېرىدۇ ،

يالغان ماختاشقا ئەخمەق بولۇپ گـــدىيـــــپ يۈرىدۇ ، خەق ئارقىسىدىن كۈلىدۇ··· يوشۇرۇن لەززەت دېگەن ئاجايىپ نەرسە- دە ! مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا راستىنلا ساراڭدەك قىلىقلىرىم بار ئىدى . مۇھەببەت خەتلىرىنـــى تازا قاتۇرۇپ يېزىپ ، قىزلارنىڭ يانچۇقىغا تۆيدۈرماي سېلىپ قويااتتىم . خەتنى ئوقۇغان بىچارە قىز ئۆزىگە كۆزى چۈشۈپ قالغان يىگىتنىڭ كىملىكىنى بىلەلمەي خېلى كۈنلەرگىچە ئاۋارە بولاتتى . بەزى قىزلار شۇنچىلىك ئۆزىنى يوقىتىپ قويىـــدۇ ، دېمەمســـــز ، مېڭىسىگە دەرسمۇ چۈشمەي قـالىدۇ . ئوقۇتـقۇچى ئـورنىدىن تۇرغۇزۇپ : «هازىر نېمە دېدىم ؟ دەپ سورىسا پارقىراپلا تۇرىدۇ . مەن ئىچىمدە كۈلۈپ ئولتۇرىمەن . بەزى تىرتەكرەك قـىزلار خەتنى مۇئەللىمگىلا كۆتۈرۈپ بارىدۇ . ئەلۋەتتە مەن خەتنـــى پوچىركامنى ئۆزگەرتىپ يازىمەن - دە ! شۇنىڭ بىلەن ئىشنىڭ ئاخىرى مۇئەللىمنىڭ سىنىپتىكى شوخراق بىر - ئىككى بالىنى چاقىرتىپ چىقىپ سوراققا تارتىشى بىلەن ئاياغلىشاتتى··· ئۆزۈم بىرەر قىزغا راستىنلا كۆيۈپ قالغۇدەك بولسام ، ئۇنىڭغا زادىلا سىر بىمنى ئاشكارىلىمايتتىم . هېلىقى قىزنىڭ باشقىلارغا كۈلۈپ قاراشلىرى ، باشقا ئوغۇللار بىـــلەن ئوچۇق - يورۇق پاراڭلىشىشلىرى ، كىملەر بىلەندۇر يوشۇرۇن كۆز بىقىشىشلىرى مېنى شۇنچە قىينىسىمۇ لېۋىمنى چىشلەپ چىدايتتىم . بۇ ئازاب ، مۇنداق يوشۇرۇن كۆيۈش ماڭا يەنە يېڭى بىر خۇشاللىـــقمۇ بېغىشلايتتى···

— غەلىتە تۇيغۇ ئىكەن .

— شۇنداق ، بىز هەممىمىز ئىنسانغۇ ، هەربىر ئادەمدە ئۆزىگە تۇشلۇق غەلىتىلىك بولىدۇ ، دەڭە . مانا مەسىلەن ، ئادەم

ئۆلتۈرۈپ خۇشال بولىدىغانلار بار . بىراۋنىڭ تىنچ ماكانىنى خانۇەيران قىلىۋېتىپ ، ئازابلانغان ئادەملەرگە قاراپ ھۇزۇرلىنىدىغانلارمۇ بولىدۇ... قاراڭ ، باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىپ ، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلىندۈرمەي كېتىپ قالغان ئادەمنىڭ شۇ ئالىيجانابلىقىدىن ئۆزىنىڭ ئالىدىغان شادلىقىنى سىز چۈشىنەمسىز ؟ ئەلۋەتتە ئۇ ئۆزىنى ئاشكارىلىسا ، ئۆزى ئېرىشمەكچى بولغان ئىچكى خۇشاللىقتىن قۇرۇق قالىدىغانلىقىنى بىلىدۇ . مۇنداق يۈرەكنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا ساقلىنىدىغان يوشۇرۇن ھاياجانىنى ھەركىم ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن . پەقەت كىتابلارغىلا ئوچۇق يېزىشمايدۇ... ئۆزۈمنىڭ ئەسىرىنى باشقىلارنىڭ نامىدا ئېلان قىلىشمۇ ماڭا شۇنداق خۇشاللىق بېرىدىغانلىقىنى بىلىپ قالدىم . ئۆتۈنۈپ قالاي ، ئەڭ ئاخىرقى قېتىمدا بولسىمۇ مېنى بۇ لەززەتتىن مەھرۇم قىلماڭ !...

— نامچۇ ؟ نامىڭزنى چىقىرىشقا قىزىقمامسىز ؟ — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدۈم .

— نام دېدىڭىزما ؟... قۇرۇق ئاتاقنىڭ نېمىگە پايدىسى ؟ كۆرمەيۋاتامسىز ، ھازىرقى ئادەملەر ئۆلگەنلەرنىڭ ئابرۇيىنى جىنازىنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان ماشىنىلارنىڭ ئاز - كۆپلۈكى بىلەن ئۆلچەيدىغان بولدى... مانا سىز بىردىنلا بۇ ئەسەرنى مېنىڭ نامىمدا ئېلان قىلدىڭىز ، دەيلى ، كىشىلەر : «ئەنە ، پالانى دېگەن يازغۇچى كېلىۋاتىدۇ» دەپىشسە ، قورساقتا شۇنىڭغا لايىق ئۇماچ بولسا بولىدۇ - دە !... شائىر ، يازغۇچىى دېگەنلەر بەزى سورۇنلاردا ئادەملەرنى ئاجايىپ شېئىرلارنى ئوقۇپ ھەيران قالدۇرۇپ ، قىزىق گەپلەرنى قىلىپ كۈلدۈرۈپ دوملىتىۋېتىدىغان كەن . مېنى دېسىڭىز ، يولى كەلگەندە خوتۇنغىمۇ گەپ تېپىپ

بىرەلمەيمەن . ئەر - خوتۇن سوقۇشۇپ قالساق ، گەپ قىلمايلا قويۇپ دۇمبالايمەن ، داۋالىشاملا يېڭىلىپ قالمەن··· يېقىندىن بېرى ، شۇنداق كۈنلەر بېشىمغا كېلىپ قالسا چانمىسۇن ، دەپ بەزى خەق تونۇمايدىغان شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى يادلىغىلى تۇردۇم . تېخى ھېلىلا ، ھېلىقى «تېز قۇتقۇزۇش بۆلۈمى»دە مەستلەرگە :

ئۆمرۈم بويى راھەت ئۆتتى ئۇ كېچە ،
گۈزەل يارىم بىللە بولغاچ تاڭغىچە···

دېگەندەك بىرنېمىلەرنى يادلاپ بېرىۋىدىم ، مەستلەر «ۋاي - ۋاي - ۋاي ! » دەپ تاماقلىرىنى چېكىشىپ كەتتى . تېخى بىر-ئىككىسى قولىدىكى رومكىلىرىنى ماڭا تەڭلەپ ئۈلپەتلەشمەكچى بولغانىدى ، ئاران قېچىپ چىقتىم . ئارقامدىن «ۋاھ ، شائىركەن - ھە ! » دەپ گۈدۈڭلاشقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم .

— ئۇ كىمنىڭ شېئىرى ؟ — دېدىم ھەيران بولۇپ .

— شەيخ مۇسلىھىدىن سەئىدى شىرازىنىڭ ، — دېدى ئۇ ، — سورىغانلارغا سەئىدىنىڭ دەپلا قويسىڭىز بولمايدۇ ، تولۇق نامىشەرىپى بىلەن شۇنداق ئۇزارتىپ ئېيتسىڭىز ھەيۋەت ئاڭلىنىدۇ .

كۈلۈپ كەتتىم .

— ئۇنداقتا ، سىز ئۆزىڭىزگە بىر ئەدەبىي تەخەللۇس تاپسىڭىز بولغۇدەك .

— تەخەللۇس دېدىڭىزما ؟ تەخەللۇسسىز ھېلىقىدەك لەقەمۇ ؟··· راست ، بۇ ئىش خىيالىمغا كەلمەپتۇ . سىزچە مەن

قانداق لەقەم ئىشلەتسەم بولار ؟

مەنمۇ دەرھال جاۋاب بېرەلمىدىم .

— بەزىلەرنىڭ يازغىنىدىن تەخەللۇسى يوغان بولىدىكەن ، — دېدى ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ ، — مانا مەسىلەن ، پالانچىنى سىزمۇ بەلكىم تونۇيسىز ، ھېلىقى تاماكىسىنى ئارقا ـ ئارقىدىن پۇرقىرىتىپ چېكىپ ئولتۇرۇپ ، تاماكىنىڭ زىيىنى توغرىسىدا بىرنېمىلەرنى يازىدىغان ئاغىنە . «سوغۇق سۇ ئىچمەك» ، «قان بېسىمى بار ئادەم يېقىلىپ چۈشسە بولمايدۇ» ، «قوي گۆشى بەدەنگە پايدىلىق» ، «نان يېسىڭىز قورساق تويمىدۇ» دېگەندەك تۈكى يوق نەرسىلەرنى يېزىپ ، گېزىت ـ ژۇرناللارنى توشقۇزۇۋېتىدۇ . «توۋا !» دەيمەن . 1 ـ ئايدىن كېيىن 2 ـ ئاي كېلىدۇ ، ئۆلمەيدىغان ئادەم بولمايدۇ ، دېگەندەكلا گەپقۇ بۇ !... شۇقداقلىقىغا باقماي ، تەخەللۇسى — «ھەيۋەت» .

— «ھەيۋەت» دەمسىز ؟

— ھە ، تەخەللۇسى «ھەيۋەت» !

— سىز «سارائ» دېگەن تەخەللۇسنى ئىشلەتسىڭىز بولامدىكىن ؟

— «سارائ» !... سارائ بولماقمۇ ئوڭاي ئەمەس دەڭە .

— قانداق دەيسىز ؟

— مانا مەسىلەن ، مېنىڭ بىر قوشنام بار . ئۇ ھېلىقى ياماق يىللاردا ئون يىل تۈرمىدە يېتىپ ئاران سارائ بولۇپ چىققان . يېقىندىن بېرى كوچىمىزنىڭ دوقمۇشىدا يەنە بىرى پەيدا بولۇپ قالدى . ئاڭلىسام ، پۇل تاپمەن ، دەپ تاڭ ئاتقۇچە دۇكان ئېچىپ ، ئۆرە تۇرۇپ ئۇخلايدىغان بولۇپ قالغان نېمە ئىكەن...

بەزىلەرنىڭ ساراڭلىقىغۇ زادى ئىشەنمەيمەن . ئۇچ ۋاخ تاماقنى بىر ئوبدان يەيدۇ ، گەپنى تەتۈر قىلىدۇ . يېقىندىن بېرى مۇشۇ ساراڭلىقىنىڭمۇ باھاسى چۈشتىمۇ ، قانداق ؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

— قارىمامسىز ، ساراڭلىقنى پۇلغا سېتىۋالىدىغانلار كۆپەيىپ كېتىۋاتىدۇ .

— كىملەرنى دەۋاتىسىز ؟

— ھاراقكەشلەرچۇ ! ؟... بىر تۈرۈك ئادەملەر ، قاراپ تۇرسىڭىز قاۋاقىنىڭ ئىشىكىدىن پۇلنى كۆتۈرۈپ ساق كىرىپ كېتىپ ، بىر سائەتكە قالمايلا ساراڭ بولۇپ چىقىشىدۇ . مانا مۇنۇ ھېكايىدە شۇنداقلار توغرىسىدا يازدىم... كالىچىڭىزنىڭ ئىچىنى ئادراسماندا ئىسرىقداپ ، ئۆزىڭىزنى پات - پات ئاشلىتىپ تۇرغىنىڭىز ياخشى . ئاڭلىدىڭىزمىكىن ، ھېلىقى ئېلاخۇن دېگەن زاسۇيىپەز يېڭى تۈغۈلغان بالىسىنىڭ ھەمراھىنى سىركە ، لازىغا مىلەپ يەپ قويۇپتۇدەك... چوڭ كۆۋرۈكتە بىر سەتەڭ بولىدىغان ، كالپۇكلىرىنى كۆرسىڭىز چوقۇم بويىڭ ئىچىۋالغان نەرسە بولسا كېرەك ، دەپ قالىسىز ، خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن يېقىندىن بېرى جىرىم غاجايدىغان بولۇپ قاپتۇ... ساتىدىغان زايوم يوقتۇ ! ؟... قېنى لەقەمنى ئويلىشىپ باقاي ، ئاڭغۇچە مۇنۇ ھېكايىنى ئۆز ئامىڭىزدىلا - ھە !...

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە ماڭدى . غەلىتە گەپلەرنىڭ تەسىرىدە بىرھازا ئولتۇرۇپ كەتتىم - دە ، ئاندىن ئالدىمدىكى ئورىگىنالغا كۆز يۈگۈرتۈپ مۇنۇ ۋەقەلەرنى ئوقۇدۇم :

* *

ئاتلار پۇشقۇرۇپ ياكى توپ ئوقلىرى گۈمبۈرلەپ چۇشۇپ تۇرغان جەڭ مەيدانىدا قەھرىمان ئاتالماقتۇ ئوڭاي ئىش ئەمەس . ئۇ كىشىدىن ھەقىقىي جاسارەت ، قورقۇمسىزلىقنى تەلەپ قىلىدۇ . لېكىن ، كۈندىلىك تۇرمۇشتا ، ئەرزىمەس ئىشلار سەۋەبى بىلەنمۇ «قەھرىمان» ئاتالىپ قالىدىغان ئەھۋاللار بولۇپ تۇرىدىكەن . چوڭلارنىڭ ئېيتىشىچە ، بۇرۇن بىزنىڭ مۇشۇ ناھىيە بازىرىمىزدا مەرۇپ دېگەن بىر پادىچى ئۆتكەنىكەن . ئۇ ناھىيىدىكى ھەممە سېغىن كالىلارنى يېغىپ ، بازار سىرتىدىكى سازلىققا ھەيدەپ چۇشۇپ باقىدىكەن . بۇ ئادەم سەكرەپ يۈرگەن پاقىلارنى تۇتۇۋېلىپ تىرىكلا يۇتۇۋېتەلەيدىكەن . ھېكىم «قاۋان» دېگەن يەنە بىر نوچى ئۆتكەن ، دېيىشىدۇ . ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ئون - يىگىرمە ئادەم بىر بولۇپ ئۇرۇپ ، چالا ئۆلۈك قىلىپ يانقۇزۇۋەتسىمۇ ، بىردەمدىن كېيىنلا «لىككىدە» ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدىكەن . ھەممىدىنمۇ كونىلار ئەمەت چوڭ دېگەن بىرىنىڭ ئىشلىرىنى ناھايىتى ئىشتىياق بىلەن پاراڭ قىلىشىدۇ ، ئەمەت چوڭ تامدەك ئېگىز ، بەستلىك ئادەم بولۇپ ، بىر قېتىم ئۇ بىر بايۇەچچە بىلەن بەسلىشىپ قېلىپ ، قۇيرۇقلۇق يوغان بىر قوينىڭ گۆشىنى ئون ئىككى ئاق نان ، ئىككى ئاپقۇر ھەسەل بىلەن قوشۇپ يەۋېتىپ ، بايۇەچچىنىڭ ئاستىدىكىسى ئويناپ تۇرغان ئارغىماقنى ئېگەر - جابدۇقلىرى بىلەنلا قوشۇپ ئۇتۇۋالغانىكەن .

— مانا ھازىرقىدەك ئېسىمىزدە ، — دەپ ھېكايە قىلىشىدۇ چوڭلار بۇ ۋەقەنى ، — يازنىڭ تازا ئىسسىق بىر كۈنى ئىدى .

نۇرۇم دېگەن بىر بايۇەچچە بولىدىغان ، بازارغا ھەيدەپ كىرگەن مالىلىرىدىن نۇرغۇن پايدا كۆرۈپ ، خۇشاللىقىدا بازاردىكى تونۇش - بىلىشلىرىگە بىر قوي سويماقچى بولدى . يوغان بىر قوچقارنى ئىمىنئاخۇن شورپىچىنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ ، ئەمدىلا باغلاتقۇزۇپ تۇراتتى ، ئاسماندىن چۇشكەندەكلا شۇ يەرگە ئەمەت چوڭ پەيدا بولۇپ قالدى . ئەمەت قوچقارنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ قويۇپ :

— بايۇەچچە ، سويساڭ ئىككى - ئۈچنى سوي ، بۇ چىچقاق توقلاڭغا كىم تويىداۋاي ، بىر ئادەمنۇ يەپ قويا بۇنى ! — دەپ چېقىشتى .

— نېمە ! ؟ — دەپ سەكرەپ كەتتى بايۇەچچە ، — ئاشۇ قوچقارنى ئۆزۈڭ يالغۇز يەۋېتەلەمسەن ؟

— يېمەي !

— يەنە بىر دەستە نانىنمۇ قوشۇپ يە .

— يەيمەن .

ئەتراپتىكى ھەممىمىز ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالدۇق . بىرەيلەن خۇشامەت قىلىپ بايۇەچچىنىڭ يېنىغا يورغىلاپ بېرىپ ، «يەنە ئىككى ئاپقۇر ھەسەلنىمۇ يە دېسىلە ، ھەسەل غىقىدە قىلىپ قويۇپ ، ھېچنېمە يېگۈزمەيدۇ» دەپ ئۆگەتتى . بايۇەچچە :

— يەنە ئىككى ئاپقۇر ھەسەلنىمۇ يە ! — دېدى .

— دېگىنىڭنىڭ ھەممىسىنى ئەكەل . يەۋەتسەم ئاستىڭدىكى ئاتنى تىكتىڭمۇ ؟ — دېدى ئەمەت .

«ئاپلا ، بۇ گەپ چىڭغا ئايلىنىدىغان بولدى - دە !» دېيىشتۇق . بايۇەچچە :

— ماڭىغۇ بۇ ئاتنى ئېگەر - جابدۇقى بىلەن بېرىۋەتسەممۇ

ھېچ گەپ ئەمەس ، سەن قوڭالتاق ئۇتتۇرۇۋەتسەڭ نېمەڭنى بېرەرسەن ؟ — دېدى .

— ئۇتتۇرۇۋەتسەم ئۆلگۈچە خىزمىتىڭدە بولاي !

گەپ شۇنداق بولدى . بايۋەچچىنىڭ قويىنى يەيمىز ، دەپ يىغلىغانلار مال بازىرىدىكى كونا لاپاسنىڭ ئاستىغا توپلاندۇق . ئەمەت چوڭ يوغان چېلەكتە لىق سوغۇق سۇنى يېنىغا ئەكېلىۋېلىپ ئوتتۇرىدا ئولتۇردى . چايخانىنىڭ بىر پارچە كىگىزىنى سۆرەپ چىقىپ ئاستىغا سېلىپ بەردۇق . بىرھازادىن كېيىن ئىمىن ئاخۇن شورپىچى يوغان تەڭلىدىكى ھورى چىقىپ تۇرغان ئىسسىق گۆشنى ئىنجىقلاپ كۆتۇرۈپ كېلىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى . بىر دەستە نانىنىمۇ ئەكېلىشتى . بىر دەستە نان دېگىنىمىز ئون نان بولىدۇ . ئەمەت چوڭنىڭ ئالدىدىكى نان ئون ئىككى بولۇپ قالغانىدى . ئەمەت ئۇنى ساناپمۇ ئولتۇرمىدى . ئاۋۇال ئىككى ئاپقۇر ھەسەلنى كۆتۇرۈپلا ئىچىۋالدى ، ئاندىن چېلەكنى ئېگىشتۇرۇپ ، سوغۇق سۇدىن تازا بىر سۇمۇردى ـ دە ، كالپۇكلىرىنى يالاپ بىزگە قاراپ كۈلۈپ :

— خۇدا ھەققى ، كۆپچىلىك ، سەل بىر نېرى تۇرۇڭلار ، شامال ماڭسۇن ، — دېدى .

دېمەكچىمۇ ، توپلاشقانلارنىڭ تىنىقى ، گۆشتىن كۆتۇرۈلۈۋاتقان ھور قوشۇلۇپ ھاۋا تېخىمۇ تىنچىقلىشىپ كەتكەندى ، بىز «دۇررىدە» ئورنىمىزدا ئولتۇردۇق . نۇرۇم بايۋەچچە ئات ئۈستىدە بېشىمىزدا قاراپ تۇراتتى . ئەمەت پوتىسىنى يېشۇۋېتىپ ، ماتا كۆڭلىكىنى ئارقا ياقىسىدىن تۇتۇپلا تارتىپ ، بېشىدىن ھالقىتىپ تاشلاپ يېرىم يالىڭاچ بولدى . پېشانىسىدىكى تەرلەرنى مايلىشىپ كەتكەن دوپپىسى بىلەن

سۇرتۇپ ، گۆشنى ئۇستىخىنىدىن ئاجرىتىپ ئۇششاقلاشقا باشلىدى ، ئۇنىڭ دۇمبىسىدىن يول - يول تەر قۇيۇلاتتى . ئولتۇرغانلاردىن بەزىلىرىمىز كۈلىمىز ، بەزىلەر «ھەسەلنى كېيىن ئىچىدىغان گەپتى» دېسە ، يەنە بەزىلەر «ئاۋۋال ئىچكىنى دۇرۇس بولدى» دەپ تالاشقىلى تۇردى . بەزىلىرىمىز «مۇنۇ ئەمەت بۇگۈن قورسىقى يېرىلىپ ئۆلۈپ بېرەرمۇ !» دەپ ئەندىشىمۇ قىلاتتۇق . نۇرۇم بايۇەچچە قامچىسىنىڭ دەستىسى بىلەن بۇرۇتلىرىنىڭ ئۇچىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ قويۇپ :

— ھوي ، ئەمەت ، ژىنىڭ يېرىلىپ ئۆلسەڭ مەن ئىگە ئەمەس - ھە ! مانا ، جامائەت تۇرۇپتۇ ... — دەپ ئەسكەرتىپ قويساتتى . ياشانغان بىر كىشى :

— يە ، ئەمەت ، ئۆزۈڭمىغۇ ئۆمرۈڭدە تۇزۇك بىر تويۇپ باقمىغان ، يەپ ئۆلۈپ كەتسەڭمۇ غەنىيمەت ، يە ! — دەپ مەدەت بەردى .

ئەمەت چوڭ گۆشنى راسا ئۇششاقلىۋېلىپ بىر تۇتۇش قىلدىكى ، ئەيىۋەتتىن ، كۆرمىگەن ئادەم ئىشەنمەيدۇ . ئۇ يۇمشاق گۆشنى قولى بىلەن كۇرەپ ئاغزىغا ئېتىپ ، قولىنى سۇنۇپ ناندىن قوشۇپ يەپ ، گۈپۈلدىتىپ سوغۇق سۇدىن ئىچىپ ، ھەش - پەش دېگۈچە تەڭلىنىڭ تېگىگە يەتكۈزدى . نان پاك - پاكىز تۇگىدى . ئەمەت گۆشتىن سەسكىنىدىغاندەك ئەمەس ، يەنە ئىشتىھا بىلەن كۇرەپ ، چاينىماي دېگۈدەكلا يۇتۇۋاتاتتى . بايۇەچچە ئاتتىن چۈشۈپ :

— بولدى بەس ، ئەمەت ، ساڭا قول قويدۇم ! — دەپ ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى ئۇنىڭغا تەڭلىدى . شۇ چاغدا بىزمۇ :

— بولدى ، ھوي ئەمەت ، يەيدۇ ، دېسە بالانى يەمسەن ؟ ماۋۇ

گۆشكه بىزمۇ ئېغىز تېگىپ باقىلى ! — دەپ ئۇنىڭ ئالدىدىن تەڭلىنى تارتىۋېلىپ ، قالغان گۆشكه بىرەر چىشلەمدىن ئېغىز تەگدۇق .

ئەمەت چوڭ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ، ئۇتۇۋالغان ئېتىغىمۇ قارىماي ، چىڭقىلىپ ناغرىدەك بولۇپ كەتكەن قورسىقىنى لىغىرلىتىپ ، ھېلىقى مەرۇپ پادىچى پاقا يۇتىدىغان سازغا چۇشۇپ ، سۇدا يېرىم كۇن ياتتى··· پاھ ، ئۇ زامانىڭ ئادەملىرى ئاجايىپتى ـ دە ! ھازىرقى ياشلارنىڭ تامىقى تاماقمۇ ، يېرىم تەخسە لەڭمەننى ئىنجىقلاپ ئولتۇرۇپ ئاران يېيىشىدۇ···

چوڭلار ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئەنه شۇنداق گەپلەر بىلەن چۇشۇرۇشىدۇ . ئېھتىمال ، ئۇ زامانىڭ ئادەملىرىنىڭ ئاشقازىنى بىر خو بۇغداي پاتمىغان تاغارەكلا يوغان بولسا كېرەك . مانا ، شۇنچىلىك ئۇزاق زامانلار ئۆتتى . ناھىيە بازىرىدا قانچىلىغان ئەرلەر ئۆلۇپ تۇگىدى ، نۇرغۇن ئىشلار ئەستىن چىقتى - يۇ ، پاقىنى تىرىك يۇتمىغان مەرۇپ پادىچى بىلەن بىر قوينى پۇتۇن يەيدىغان ئەمەت چوڭلا ھازىرغىچه ئۇنتۇلماي كېلىۋاتىدۇ .

مانا ، يېقىندا ئولتۇرۇشتا بىرەيلەن قىرلىق ئىستاكاندا ھاراق ئىچىپ ، تاسادىپەن يەنه شۇنداق شۆھرەتكه ئېرىشىپ قالدى . بۇ ئۆتكەن قىشتا ، تالادا جاراڭلاپ سوغۇق بولۇپ تۇرغان بىر كېچىده بولغان ئىش ئىدى .

كېچىكمىزدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان بىرنەچچەيلەن بار ئىدۇق . قىشنىڭ ئۇزاق كېچىلىرىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۇزۇش ئۈچۈن ھەر شەنبە ئاخشىمى بىرەرىمىزنىڭ ئۆيىگه يىغىلىپ ، ئوبدان تاماق يەپ ، پاراڭلاشقاچ قارتا ئويناپ ، ئىچ پۇشۇقمىزنى

چىقىرىشنى ئادەت قىلمۇالغانىدۇق . ئەلۋەتتە ئازراقتىن ھاراقمۇ ئىچىشىپ قويماتتۇق . قىلىشىپ كەلسەك گېپىمىزمۇ تۈگىمەيتتى . كېچىك چاغلىرىمىزدا شورا ئاتلاپ باغلارغا ئوغرىلىققا چۈشكەنلىرىمىز ، دەريا بويىغا چۆمۈلگىلى بارغاندا بولغان كۈلكىلىك ئىشلار ، مەكتەپتە كىمنىڭ قايسى مۇئەللىمدىن تاياق يېگەنلىكى ، كىمنىڭ كىمگە ئاشىق بولۇپ قالغانلىقى ، خەلقئارا ۋەزىيەت ، مال باھاسى ، تۇرمۇشتا ئۇچرىغان قىزىقچىلىقلار دېگەندەك جىمى تېمىدا سۆز بولاتتى . بەزىدە بىر-بىرىمىزنىڭ بالا ۋاقتىمىزدىن يادنامە بولۇپ قالغان لەقەملىرىمىزنى كەلتۈرۈپ چاقچاق قىلىشىپمۇ كېتەتتۇق . مېنى ئۇلار ئوسمان «داڭگال» دېيىشەتتى . نېمىشقىدۇر كىچىك ۋاقتىمدا داڭگال يەيدىغان ئادىتىم بار ئىدى . خېلى چوڭ بولۇپ ، بالىلار بىلەن ئويناپ يۈرگەن چاغلىرىمدىمۇ خۇمارىم تۈتۈپ كەتكەندە تام تۈۋلىرىنى سىيپاشتۇرۇپ ، بىر تال داڭگالنى تېپىپ ئوغرىلىقچە ئاغزىمغا سېلىۋالاتتىم . ئاغىنىلەر ئىچىدە ئەڭ بۇرۇن ئۆيلەنگەنمۇ مەن . داڭگال يەيدىغان ئادىتىم ئۆيلەنگەندىن كېيىن قېيىقالدى .

مانا ، ماۋۇ خۇرۇم چاپان كىيگەن ئابدۇلنى ئالساق ، مەكتەپتىكى چاغدا بالىلارغا ئانچە ئارىلاشمايدىغان ئوقۇغۇچى ئىدى . قانداقتۇر رومانلار ، شېئىرىي كىتابلار ، چەت - چۆرىلىرى تىتىلىپ ، قەغەزلىرى سارغىيىپ كەتكەن نەرسىلەرنى تىقىشتۇرۇپ ئوقۇپلا يۈرەتتى . تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان يىللىرى ئۇ شېئىر يېزىشقا ھەۋەس قىلىپ ، نۇرغۇن شېئىرلارنى يازدى . دەرس ۋاقتىدا ئۇنىڭ لېكسىيە يازىدىغان دەپتىرىنىڭ ئارىسىدا دائىم شېئىر يازىدىغان بىرەر ۋاراق ئاق قەغەزى

قىستۇرۇقلۇقلا تۇرىدىغان ، ئىلھامى كەلگەندە دەرسنى قويۇپ ، شېئىر يېزىپ چۈشۈپ كېتەتتى . ئۇنىڭ بەزى شېئىرلىرىنى چىرايلىق كۆچۈرۈپ ، كونۇپىرتلارغا سېلىپ ، نەلەرگىدۇر ئەۋەتكىنىمۇ كۆرگەنمىدۇق . ئوقۇش ئاخىرلاشقۇچە ئۇ سىنىپتىكى قىز - ئوغۇللارنىڭ خاتىرلىرىنى ئۆزىنىڭ ئەستىلىك شېئىرلىرى بىلەن توشقۇزۇپ بولدى . لېكىن ، گېزىت - ژۇرناللاردا بىرەر پارچىمۇ شېئىرى ئېلان قىلىنىپ باقمىدى . شۇنداق بولسىمۇ ئابدۇل ھازىر مەتبۇئاتلاردا شېئىرى ئېلان قىلىنىپ تۇرىدىغان شائىرلارنىڭ بىرىنىمۇ ياراتمايدۇ . «ھەممىسى ئوغرى ! — دەپلا باھا بېرىدۇ ئۇ ، — خەقلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن كونا كىتابلاردىن ، تازا قېلىنلىرى بىر - بىرىنىڭكىدىنمۇ كۆچۈرۈۋېرىدۇ··· » بۇ گېپىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بەزىدە ئۇ بىزنىڭ ئولتۇرۇشقا شۇنداق كۆچۈرمىچىلەر تەنقىدلەنگەن ماقالىلەر بار گېزىت - ژۇرناللارنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، ھېلىقى كۆچۈرمىچىلەرنىڭ چاۋىسىنى چىتقا يايغان تەنقىدنى ئۇنلۇك ئوقۇپ بېرىدۇ . ئاندىن كۆزىمىزگە تىكىلىپ «قانداق ، مەن دېگەندەكمىكەن ؟··· بۇ تېخى تۈتۈلۈپ قالغانلىرى ، تۈتۈلمىغان ئوغرىلار ساماندەك !··· » دەپ خۇلاسە چىقىرىدۇ . ئابدۇل ئۇنىۋېرسىتېتقا ئوقۇشقا بېرىپ ، ئاغرىپ قېلىپ بىر يىلدىن كېيىن قايتىپ كەلگەن . ھازىر ئۇ تېرىچىلىك قىلىپ بېيىپ كەتتى ، تېخىچە ئۆيلەنمىدى ، تازا مەست بولۇپ قالغان چاغلىرىدا ئۇنىۋېرسىتېتقا بارغاندا تونۇشقان بىر قىز ساۋاقدىشىنىڭ پارىڭىنى قىلىپ : «ئەجەبمۇ قىزتىى - دە ، كاساپەت ! بۇ چاغقىچە بىرىگە تېگىۋالغاندۇ··· » دەپ ھەسرەتلىنىپ قويىدۇ .

مۇنۇ ئورنىدا بىر دەممۇ جىم ئولتۇرالمايدىغان يېگىتنى بىز تۇرسۇن «تېكە» دەيمىز. چىرايى كىچىك بالىنىڭكىدەك كۆرۈنگىنى بىلەن يېشى ھەممىزنىڭكىدىن چوڭ. بالا ۋاقتىمىزدا ئۇ تېكىدەك سەكرەپ، ھەممىزنى باغمۇباغ باشلاپ يۈرىدىغان، ئوغرىلىققا چۈشىدىغان باشقا يەر تاپالمىغاندا، تام ئاتلىتىپ ئۆزىنىڭ بېغىغا باشلاپ كىرەتتى. كېيىن، مەكتەپتە ئۇ ئوسسۇل، تانسا دېگەنلەرگە شۇنداق ئۇستا بولۇپ كەتتىكى، بىر چاغدا سەنئەت مەكتەپكە ئوقۇغۇچى ئېلىشقا كەلگەنلەر ئۇنى ئوسسۇل سىنىپىغا قوبۇل قىلماقچى بولۇپ تالاشقاندا، «ئارتىسلىقمۇ ئىشمۇ!» دەپ دادىسى بەرگىلى ئۇنمىدى، مەكتەپتىن چىقىرۋېلىپ تىكىمچىلىكنى ئۆگەتتى. ھازىر ئۇ ناھىيە بازىرىدىكى ئۇستا كېسىمچىلەرنىڭ بىرى. تۇرسۇن «تېكە» ئولتۇرۇشىمىزنىڭ ئوسسۇلچىسى ۋە قىزىقچىسى. ئايالالار توغرىسىدا ئەپسانە لەتىپە توقۇشقا شۇنداق ئۇستىكى، قويۇۋېرىڭ، كۈلدۈرۈپ ئۇچىيىڭىزنى ئۈزۈپ قويىدۇ. ئۇنىڭ چاقچاقلىرى تولىراق ئاياللارنىڭ ساغرىسى ئوستىدە بارىدۇ. «مانا قاراڭلار، بۇگۈن ئىشخانىغا بىر خوتۇن كىرىپ كەلدى. ئىشەنمەيسىلەر، ساغرىسىغا سانتى قويسام بىر مېتىردىن ئوشۇق چىقتى»، «بىر تويدا بىر چوكان بىلەن ئوسسۇلغا چۈشۈپ قالدىم. كاساپەتنىڭ ساغرىسى ساغرا ئەمەسمۇ، چوڭ جاۋۇردا ئويۇتقان لەچپۇڭدەك لىغىرلاپ تۇرىدىكەن...» بۇ تېخى ئادەتتىكى گەپلەر، بەزى گەپلىرىنى ھەرگىز قەغەز بېتىگە يازغىلى بولمايدۇ. شۇنداقلىقىغا باقماي، ئۇمۇ ھازىرغىچە ئۆيلەنمىدى. ئۇنىڭ كۆز قارىشىچە، «خوتۇن ئېلىش ئەخمەقلىق، بالا تېپىش ساراڭنىڭ ئىشى» ئىمىش.

بۇگۈن بىزگە داستىخان سېلىۋاتقان مۇنۇ ساھىبخانىنى بىز رەجەپ «تورپاق» دەيمىز . ئۇ ئانىسىنىڭ يالغۇز ئوغلى بولۇپ ، ئانىسىنى خېلى يوغانلا بولۇپ كەتكۈچە ئەمگەن . بىز بىلەن ئويناپ يۈرگەن چاغلىرىدىمۇ بەزىدە يۇگۈرۈپ بېرىپ ، دەرۋازا ئالدىدا ئولتۇرغان ئانىسىنى شاپىلدىتىپ ئېمىۋېلىپ كېلىدىغان . ئانىسى : «ۋاي تورپاق ، سەن قاچانمۇ چوڭ بولارسەن ! » دەپ ئۇنىڭ دۇمبىسىگە مۇشتلاپ كېتىدىغان . مەكتەپتىكى چاغلاردا ئۇنى «رەجەپ ھازىرمۇ ئاپىسىنى چاپۇتلاپ يېقىتىپ ئېمىۋالىدىكەن» دەپ تېرىكتۈرەتتۇق . بەستىنىڭ يوغانلىقىغا باقماي ئۇ تولىمۇ قورقۇنچاق ئىدى . ئازراقلا چىشىغا تېگىپ قويساق «ئاپامغا دەيمەن ! » دەپ ئۆيىگە قاراپ ماڭاتتى . قىزلار گەپ قىلىپ قويسا ، ھېچنېمىدىن - ھېچنېمە يوقلا ئۆپكىدەك قىزىرىپ كېتەتتى . ھېساب دەرستىن ھېچنېمە بىلمەيتتى . بىچارە ئاپىسى ئۇنى خالىمىسىمۇ زورلاپلا مەكتەپكە ئەۋەتەتتى ، شۇنداق قىلىپ ، ھەربىر سىنىپنى ئىككى يىلدىن «پۇختىلاپ» ئوقۇپ ، بىز تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ئارانلا تۈگىتىپ ، دادىسىنىڭ دۇكىنىغا مەش - كاناي ياساشقا چىقىۋالغان . ئانا سۈتىنىڭ خاسىيىتىمىكىن ، مانا ھازىر ئۇ بويۇنلىرى بوقىنىڭ بوينىدەك قاتلىشىپ تۇرىدىغان يوغان ئادەم بولدى . ئۇنىڭ بازار ئىچىدىكى دۇكىنىغا بارسىڭىز ، مەش ، چېلەك ، تۇڭ ، چوڭ - كىچىك داس ، چۆگۈنلەرنىڭ ئارىسىدا پۈتىڭىزنى ئالىدىغان يەر تاپالمايسىز . دۇكان ئىچىدىكى شاگىرت بالىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى ، بولقىلارنىڭ تۆمۈر لوملارغا تەگكەندىكى جاڭ - جۇڭ ئاۋازلىرى قۇلاق - مېڭىڭىزنى يەپلا كېتىدۇ . رەجەپنىڭ ئوقىتى ناھايىتى يۇرۇشكەن ، مەشچىلىك

ئۇنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان كەسىپ . ئېھتىمال ، مۇشۇ ناھىيە بازىرىدىكى ئادەملەر ھازىر ئىشلىتىۋاتقان مەش ـ چېلەكلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى رەجەپنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ياسىغان بولسا كېرەك . رەجەپنىڭ تۇيلىتىۋېرىپ پاكارلاپ كەتكەن چېلەكتەك دىقماق ئايالى تولىمۇ مېھماندوست...

نۆۋەتتىكى ئولتۇرۇشىمىز مانا شۇ رەجەپ «تورپاق»نىڭ ئۆيىدە بولۇۋاتاتتى . تاماق تارتىلىشىنىڭ ئالدىدا ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش بەستلىك ، ئوتتۇرا ياشلارغا كېلىپ قالغان بىر كىشىنى باشلاپ كىردى ، ئۇنىڭ قاپقارا بۇرۇتى ئاق سېرىق چىرايىغا تازىمۇ ياراشقان بولۇپ ، سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى .

— قوشنىلارنى ئىزدەپ كەلگەن مېھمان ئىكەن ، قوشنىمىز ئۆيىدە يوق . بىردەم ـ يېرىمدەم ئولتۇرۇپ كېتىڭ ، دەپ تۇتۇۋالدىم ، — دەپ تونۇشتۇردى رەجەپ .

— ئوبدان بوپتۇ ، قېنى يۇقىرى ئۆتۈڭ ! — دېيىشىپ ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ، مېھماننى تۆرگە تەكلىپ قىلدۇق .

— قوزغالماڭلار ، قوزغالماڭلار ! — دېگىنىچە ئۇ بىز بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ، ئارىمىزغا كېلىپ ئولتۇردى .

نېرىن چۆپ تارتىلدى . نېرىن چۆپ يېيىلىپ ، تاۋاقلار يېرىملاشقاندا ، رەجەپ «تورپاق» مېھمانلارنىڭ تاماققا زورلاپ قويۇپ ، ھېلىلا ئۆزى گۆشىدىن ئاجرىتىپ داستىخان ئۈستىگە تاشلاپ قويغان يىلىكنى قولغا ئالدى ـ دە ، سۈندۇرۇپ يىلىكنى شوراپ ھۆزۈر قىلماقچى بولۇپ ، بەكسىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئۈستىخانغا تاقىلدىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى ، خېلى ھەپىلەشتى ـ يۇ ، سۈندۇرالمىدى .

— جېنىڭنى قىينىمىغىنا ، سۈندۇرالمايسەن ، قوينىڭ قارا

يىلىكى ئاۋۇ ! — دېيىشتۇق بىز .
— قېنى ، مۇنۇ «تېكە» ، بىرنېمە قىلالامدىكىن ، — دەپ تۇرسۇنغا سۇندى رەجەپ .
— «تورپاق»نىڭ كۆچىي يەتمىگەن يەردە بىز نېمە قىلالايمىز ؟ — دېدى ئۇ .
— ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ سۆڭىكى بولغاندىن كېيىن ئېپىنى بىلەمسەنكىن ، دەيمىنا ! — دېدى رەجەپ .
لېكىن ، تۇرسۇن «تېكە» ھەپىلىشىپمۇ بىرنېمە قىلالمىدى . ئىنچىكە ئۇستىخان پىچاقنىڭ ئارقىسى ھەربىر تاقىلداپ ئۇرۇلغاندا ئۇنى «نېرى تۇر ! نېرى تۇر !» دېگەندەك قىلىپ قاڭقىتىپ تۇراتتى . شۇ چاغدا ئارىمىزغا يېڭىدىن قېتىلىپ قالغان ھېلىقى مېھمان :
— ئەكېلىڭا ، ماڭا بېرىڭ ! — دەپ قالدى .
مېھمان يىلىكنى قولىغا ئېلىپ ، ئىككى ئالقىنى بىلەن باشمالتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا قىسىپ تۇرۇپلا بىر كۆچىۋىدى ، يىلىك «ۋاراسسىدە» قىلىپ ئوتتۇرىدىن ئىككى بولۇپ كەتتى . ھەيران بولدۇق ، شۇنچە يىل گۆش يەپ يۈرۈپمۇ ئارىمىزدا تېخى ھېچكىم قوينىڭ قارا يىلىكىنى قول بىلەن سۇندۇرۇپ باققان ئەمەس ئىدى .
تاماقتىن كېيىن قورۇما كىردى . رەجەپ كارىۋاتنىڭ ئاستىدىكى بىر قەغەز يەشىكنى ئالدىغا تارتىپ ، بىر بوتۇلكا ھاراقنى سۇغۇرۇۋالدى .
— مانا سىزمۇ كېلىپ قاپسىز ، — دېدى رەجەپ مېھمانغا قاراپ ، — ئولتۇرۇشىمىزنىڭ كۆڭۈللۈك بولۇشى ئۈچۈن

ئازراقتىن ئىچىپ قويايلى . بىزمۇ بۇنى كۆندە ئىچمەيمىز ، مۇشۇنداق ھەپتىدە بىرەر قېتىم...

— ھە ، بۇ بولمىسا ھاردۇق چىقمايدۇ - دە ! — دېدى مېھمان كۈلۈپ .

رەجەپ «تورپاق»نىڭ كۆچى بولغان بىلەن ئېپى يوق . ئۇ قولىدىكى بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى چىشى بىلەن ئاچماقچى بولۇپ ھەپىلىشىپ ھېچنېمە قىلالمىغاندىن كېيىن ئۈستەلنىڭ گىرۋىكىگە ئۇرماقچى بولۇۋىدى ، يەنە ھېلىقى مېھمان :

— ھاي ، ھاي ! ئۈستەلنى كاردىن چىقىرىسىز ! — دەپ توختىتىۋالدى ، — ئەكېلىڭ ، ماڭا بېرىڭ !

مېھمان بوتۇلكىنىڭ ئېغىزىنى ئالىقىنى بىلەن بېسىپ تۇرۇپ ، بارماقلىرىنى مېتال ئېغىزنىڭ گىرۋەكلىرىگە پاتۇرۇپ بىرلا تارتىۋىدى ، «ۋاككىدە» ئېچىلىپ كەتتى .

— ۋاھ ، كۈچ دېگەن بارکەن - دە ! — دېيىشتۇق .

مۇشۇ ئىككى ئىش بىلەنلا يېڭى مېھمان ئولتۇرۇشىمىزنىڭ قەھرىمانىغا ئايلىنىشقا يېقىنلىشىپ قالدى . رەجەپ ئەللىك گىرامىلىق رومكىغا لىقلاپ ھاراق قۇيۇپ :

— سەل قىزىۋالغۇچە مۇشۇنداق لىق - لىقتىن ئىچەيلى ، ئاغىنىلەر ، قانداق دەيسىز ؟ — دەپ مېھمانغا قارىدى .

— كۆڭلۈڭلارچە بولسۇن ! — دېدى مېھمان سالاپىتىنى بۇزماي .

— شۇنداق بولسۇن . مانا ئەل - ئاغىنىلەرنى ئىچىدۇ ، دەپ بىر يەشىك ھاراق ئەكېلىپ قويدۇم... ئازادە ئولتۇرايلى...

رەجەپ رومكىنى ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى . ئۆچىرەت ھېلىقى مېھمانغا كەلگەندە ، ئۇ ھاراقنى قولىغا ئېلىپ :

— يوغانراق ئىستاكان يوقمۇ؟ — دەپ سورىدى .
— بار ، كېرەكمىدى؟
— ئەكېلىڭا .
رەجەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۈستەل ئۈستىدىكى قىرلىق چاي ئىستاكانىدىن بىرنى ئېلىپ ، سۇرتۇپ مېھمانغا سۇندى . مېھمان چوڭ ئىستاكاننى ئالدىغا قويۇپ ، قولدىكى هاراقنى ئۇنىڭغا تۆكۈۋالدى ـ دە :
— رومكىنىڭ ئايلاندۇرۇۋېرىڭ ، مەن سەل توختاپ ئىچەي ، — دەپ رومكىنى ساقىيغا قايتۇرۇپ بەردى .
ئاز ئادەم بولغاندىن كېيىن نېمە بولماقچى دەيسىز ، رومكا هايت ـ هۇيت دېگۈچە ئۇچ قېتىمدىن ئايلاندى . يېڭى مېھمان هەربىر كەلگەن ئۆچىرىتىنى هېلىقى قىرلىق ئىستاكانغا تۆكۈۋېلىپ ، قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىمىزگە قۇلاق سېلىپ كۈلۈپ ئولتۇراتتى .
— قېنى ، ئەمدى بىر كۆتۈرۈۋەتمەمسىز ! — دېدى رەجەپ مېھمانغا .
— سىلەر ئىچىۋېرىڭلار ، مەن مۇشۇ ئىستاكان توشقاندا بىراقلا ئىچىمەن . ئاز هاراق ئىچسەم بېشىمغا چىقىۋالىدۇ... — دېدى ئۇ .
«نېمە دەيدىغاندۇ !» دەپ مېھمانغا تەڭلا قاراشتۇق .
— هوي... ئۇقۇشمىغانىنىڭ ئىشى ـ دە ، باشتىلا شۇنداق دېگەن بولسىڭىز ، چوڭ ئىستاكانغا تولدۇرۇپلا قۇيۇپ بەرمەيتتۇقمۇ . هېلىمۇ بولسا ... — دېگىنىچە رەجەپ يوغان بوينىنى سوزۇپ ، مېھمانىنىڭ «ياق ، ئۇنداق قىلماڭ ، ئۆچىرەت بىلەن بولسۇن !» دېگىنىگە قويماي ، ئۇنىڭ ئالدىدىكى

ئىستاكاننى لىپمۇلىق تولدۇرۇپ قويدى .

ھەممىمىزنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا قادالدى . مېھمان قىرلىق ئىستاكاننى پەم بىلەن قولىغا ئېلىپ لېۋىگە ئاپاردى ـ دە ، خۇددى بىر شېرىن مېۋە سۈيىنى ئىچىۋاتقاندەك ، چىرايىنى ئۆزگەرتىپمۇ قويماي بىراقلا سۈمۈرۈۋەتتى .

— ئەكېلىڭ ، يەنە بىرنى لىقلاپ قۇياي ، — دېدى رەجەپ .

— ئىچسەم ئىچەي ، ئەمما شۇنىڭدىن كېيىن ماڭا ھاراق قۇيمايسىلەر ـ ھە !

ئىككىنچى ئىستاكاننىمۇ ئۇ يەرگە قويماي ، ئالدىرىماي سۈمۈرۈپ ، غۇرتۇلدىتىپ يۇتۇشقا باشلىدى . ھاراقنى ئۇ ئادەم ئىچىۋاتقان بولسىمۇ ، مېنىڭ بەدىنىمنى مۇزدەك تەر بېسىپ كەتتى . ئابدۇل «تېرە»نىڭ چىرايى ئاپتاپتا قالغان تېرىدەك پۈرۈلۈشكە باشلىدى . تۇرسۇن «تېكە» گېلىغا قىلتىرىق تۇرۇپ قالغان ئادەمدەك بىئارام بولۇپ ، ئورنىدىن قوزغىلىپ ـ قوزغىلىپ قوياتتى . رەجەپ «تورپاق»نىڭ بويۇن تومۇرلىرى ئىختىيارسىز لىپىلداپ ، بۇغدىيىكى يۇقىرى ـ تۆۋەن غىلدىرلىغىلى تۇردى... ياڭاللا ، نېمە كارامەت بۇ ! ئۆمرۈمدە مۇنداق دەھشەت ھاراق ئىچىدىغان ئادەمنى كۆرگەن ئەمەسمەن . قىرلىق ئىستاكاننىڭ ھەربىرىدە تولۇق يېرىم بوتۇلكا ھاراق بار- دە !...

مېھمان ئىستاكاننى داستىخان ئۈستىگە قويۇپ ، بىزگە قاراپ كۈلۈپ قويدى . ئەمدى ئۇ بىزنىڭ ئولتۇرۇشىمىزنىڭ تەلتۆكۈس قەھرىمانىغا ئايلانغانىدى . ھەممىمىز ئۇنىڭدىن كۆزىمىزنى ئۈزەلمەي قالدۇق . «قالتىس ئىچىدىكەنسىز جۇمۇ !» دەپ ماختاشتۇق .

— ئۆگەنگەن خۇي ، — دېدى ئۇ قورۇمىدىن بىر چوكا ئېلىپ ئاغزىغا سېلىپ ، چىرايلىق بۇرۇتىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ ، — قېنى سىلەر هارىقىڭلارنى ماڭدۇرۇڭبىرىڭلار... ياش ۋاقتىمدا شوپۇرلۇق قىلىپ يۈرۈپ ، رۇس ئاغىنىلەر بىلەن كۆپ ئارىلاشقان . ئەجەب ئىچەتتى - ده ، كاساپەتلەر ! — ئىككى ئىستاكان هاراق ئۈنى خېلى قىزىتقان بولسا كېرەك ، ئالدىدىكى چاينى بىر ئوتلۇۋېلىپ ، پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى ، — سىلەردەك ۋاقتىمدا بەك تارتىنچاقتىم ، قىزلارغا تۇزۇك پاراڭ قىلالماي ، ئۆيلىنىشته ئاغىنىلەرنىڭ هەممىسىنىڭ ئارقىسىدا قالغانىدىم . بولمىسا چىرايىمنىڭ خەقتىن قالغۇچىلىكى يوق ، جۇرئەت كەم... ئۇ چاغلاردا تانسا كۆپ بولىدىغان ، بىر كۈنى هېلىقى ئاغىنىلەر تانسىغا باربمىز دېيىشىپ ، قىزنۇېلىشقا هاراق ئىچكىلى تۇردى . بىرى : «هوي ، مۇنۇ قېلىن دوربىسىدىن سەنمۇ ئازراق يۇتۇۋالمامسەن ! » دەپ مېنىمۇ تەكلىپ قىلدى . جۇرئەتلىك بولاي ، دەپ مۇشۇنداق قىرلىق ئىستاكاندا كۆزۈمنى يۇمۇپ تۇرۇپلا بىرنى كۆتۇرۇۋېتىپتىمەن . راست دېگەندەك ، شۇ كۈنى تانسىدا تونۇشمايدىغان قىزلارغىمۇ قىزىق پاراڭلارنى سېلىپ بېرىپ ، تازا كۈلدۈرۇپتىمەن . توۋا ، نەدىن كەلگەن ئىلهام ، بۇ ! دەيمەن . بايا شۇ هاراقنىڭ كۈچى . هه ، ئىشنىڭ يولى مۇنداقكەن- ده ! دېدىم . شۇنداق ئىچىپ ، ئويناپ يۈرۈپ زويا دېگەن بىر رۇس قىزى بىلەن تونۇشۇپ قالدىم . خېلى ۋاقىتلارغىچە دوستلىشىپ يۈردۇق . كېيىن توي قىلدۇق . باشتا ئاتا - ئانام نارازى بولغان ، كېيىن ئۇ ناهايىتى ياخشى كېلىن چىقتى . ئۇنىڭغا «زوهرا» دەپ ئۇيغۇرچە ئىسىم قويدۇق . چوڭلارنىڭ رايىغا بېقىپ ،

تانسىلارغىمۇ بارمايدىغان بولدۇق . ھەر كۈنى كەچلىكى ئىشتىن كېلىمەن ، بىر ئىستاكان ھارىقنىڭ ئالدىدا زوھرا ئۆز قولى بىلەن قىرلىق ئىستاكانغا لىقلاپ قۇيۇپ بېرىدۇ . ئۆزىمۇ قىزىلىدىن بىر ئىستاكان ئىچىپ قويىدۇ . تاماقنى يەپ بولۇپ ، پاتېفوننى چۆرگىلىتىپ قويۇپ ، ئۆينىڭ ئىچىدە غىتتاتتاغا چۈشۈپ كېتىمىز... ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتكەنتۇق . كېيىن ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى زوھرانى مەندىن ئايرىپ ، چەت ئەلگە ئەكەتتى . بىچارىنىڭ كۆزى ئارقىسىدا قالدى . ئامال يوق... مانا ياخشى خوتۇندىن ئايرىلدۇق ، لېكىن يامان ھاراقتىن ھازىرغىچە ئايرىلالماي يۈرىمەن...

بۇ تۇرمۇش تارىخىنى ئاڭلاپ قەھرىمانىمىزغا بولغان ھۆرمىتىمىز تېخىمۇ ئاشتى .

— قانچە ياشقا كىردىڭىز ؟ — دەپ سورىدى تۇرسۇن تېكە .

— خۇدا بۇيرۇسا ، ئاتمىشقا قاراپ كېتىۋاتىمەن .

— نېمە دەيدىغانسىز ! — دېيىشتۇق ھەممىمىز تەڭلا ، — تېخى بىز سىزنى كۆپ بولسا قىرىقتىن ئاشقان ئادەمدۇ ، دېيىشىپتۇق .

— قىرىق دېگەن نەلەردە قالدى ، قېرىدۇق ، ئۇكىلار... قېنى ھارىقىڭلارنى ئايلاندۇرۇۋېرىڭلار .

— سىزگە يەنە بىرنى...

— ياق ، ياق ، يېتەرلىك بولدى !

مېھمان ئىستاكانىنىڭ ئاغزىنى ئالىقىنى بىلەن ياپتى . ھاراق يەنە بىرنەچچە رومكىدىن ئايلىنىپ ، قىزىپ قالغىلى تۇردۇق . مەن پات ـ پات كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا ھېلىقى مېھمانغا «قاچان يېقىلاركىن !» دەپ قاراپ قويىمەن . لېكىن ، ئۇ سەرەڭگە

ياغىچىدا چىشىنى كوچىلاپ ، پاراڭلىرىمىزغا قۇلاق سېلىپ بەخىرامان ئولتۇرىدۇ . بىر چاغدا رەجەپ يەنە :

— «مەرتەم ، مەرتەم ، ئۇچ مەرتەم» دېگەن سۆز بار ، ئەكىلىڭا سىزگە ھېچبولمىغاندا يېرىمنى بولسىمۇ قۇيۇپ قويماي ، — دېدى .

— كۆڭلۈڭلار ئۇنىمايۋاتىدۇ - ھە ؟ ... بوپتۇ ، قۇيسىڭىز لىقلاپلا يەنە بىرنى قۇيۇڭ !

قىرلىق ئىستاكان يەنە لىقلاندى . مېھمان ئۇنى قولىغا ئېلىپ ، چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى - دە ، ھاراقنى ئالدىرىماي سۈمۈرۈپ ، رومكىنى قۇرۇقدىدى ، ئاندىن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ :

— ئەمدى ماڭا رۇخسەت قىلىڭلار ، قىزىقچىلىقتا جىق ئىچىپ قويىدىغان ئوخشايمەن ، قايتىۋالاي ، — دېدى .

— ھوي نەگە ؟ ... ئەمدى مۇشۇ ئۆيدىلا قونۇپ قالىسىز .

— خوش ، ئۇكىلىرىم ، سىلەرگىمۇ رەھمەت... تېخى ئەتىگەنغۇ ، يەنە بىر كۆرۈشىدىغان ئادىمىم بار ئىدى... سىلەر ئولتۇرۇپ قېلىڭلار . رەجەپ ئۇكام ، سىزمۇ چىقماڭ ، مېھمانلارغا قاراڭ !

ئۇ ئۇزاتماقچى بولغان رەجەپنىمۇ توسۇپ قويدى - دە ، ئىشكنى ئېچىپ ، قاراڭغۇلۇقتا غايىب بولدى .

— قاچتى ! — دېدى تۇرسۇن تېكە .

— نەگە قاچتى ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشىنەلمەي .

— ھوي «داڭگال» ، چوڭ ئىستاكاندا ئۇچنى ئىچمەك ئوڭايمۇ ؟ بىر يېرىم بوتۇلكا ھاراق دېگەن گەپ... ئۆزىنى

چاغلىماي ئىچىۋەتتى ، قاراپ تۇرۇشلار ، بىر يەرگە «گۇپپىدە» يىقىلىدۇ !

— يىقىلمايدۇ ! — دېيىشتۇق بىز ، — قارىمامسەن ، ھېچنېمە كۆرمىگەندەك ئورنىدىن دەس تۇرغىنىنى .

— يىقىلىدۇ ! — دېدى تېكە . بىز :

— يىقىلمايدۇ ! — دەپ تالاشتۇق . مېھماننىڭ ئارقىسىدىن ماختاش سۆزلىرىنى ياغدۇرۇۋەتتۇق .

— ياللا ! كارامەت ئىچىدىكەن ـ ھە ؟

— ھەقىقىي ھاراقكەشكەن !

— مەن تېخى بۇ ئادەم باشتا ھاراقنى چوڭ ئىستاكانغا يىغقىلى تۇرسا ، ئۆيىگە ئاپىرىپ ئىچىدىغان ئوخشايدۇ ، دەپتىمەن .

— ھېلىقى يىلىكنى ياغاچنى ئوشتۇغاندەكلا ئوشتۇۋەتتى ـ ھە !

— بوتۇلكىنى ئېچىشنى دېمەمسىلەر ، بوتۇلكىنى...

لېكىن ، تۇرسۇن «تېكە» بۇ قەھرىمانىمىزغا زادى قايىل بولمىدى .

— كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ ياقاڭنىڭ تۇتۇپ ئوڭداڭغا چۇشىدىغان خەقكەنسەنا ۋاي ! — دەيتتى ئۇ ، — قېنى يىلىكىڭ بولسا ئەكېلىشكىنە ، ئۇنىڭ بىر يېرى بار ، شۇ يەرنى تاپساڭ ئوڭايلا...

— ساڭا يەنە بىر يىلىك تېپىپ بېرىمىز ، دېسەك ، باشقىدىن قوي سويساق بولىدۇ . قېنى ، بىكسىڭ بولسا ماۋۇ بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ باققىنا !

رەجەپ كارىۋاتنىڭ ئاستىدىكى يەشىكتىن يەنە بىر بوتۇلكىنى

سۇغۇرۇۋېلىپ ، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى . تۇرسۇن «تېكە» هېلىقى مېهماننى دوراپ ئالىقىنىنى بوتۇلكىنىڭ مېتال ئېغىزىغا تىرەپ تۇرۇپ ، بارماقلىرىنى گىرۋەككە پاتۇرۇپ خېلى هەپىلىشىپ باقتى ، ئاچالمىدى . تىرنىقىنى ئاغرىغان بولسا كېرەك ، يانچۇقىدىن قوليانغلىقىنى ئېلىپ ئالىقىنىڭ ئاستىغا قويۇپ ، كۈچەپ بىرلا تارتىۋىدى ، مېتال ئېغىز قاڭقىپ ، داستىخانىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشتى .

— قانداق ئاچتىڭمۇ ؟ !

— ياغلىقنى قويدۇڭ - ده !

— ياغلىقنى قويسامۇ ئاچتىمۇ ؟ !... قېنى ئەمدى قىرلىق ئىستاكانىڭنى ئەكېلىش !

— نېمە قىلاي دەيسەن ؟

— ئىچىمەن !

ئۇنىڭ يوغانچىلىقىنى بىر كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن بايا مېهمان هاراق ئىچكەن قىرلىق ئىستاكاننى قولىغا ئېلىپ بەردۇق . تۇرسۇن «تېكە» ئۇنىڭغا لىقلاپ هاراق قۇيدى - ده ، راستىنلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى . بىز قاراپلا قالدۇق . «تېكە»نىڭ كۆزلىرىگە قان تولۇپ ، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى .

— قانداق ، ئادەم قىلغاننى ئادەم قىلالامدىكەن ؟... بۇ ئادەتلىنىشتىن ، يالغان بولسا سىلەرمۇ ئىچىپ بېقىڭلار... قېنى ، رەجەپ ، ساهىبخانا بولغاندىن كېيىن ئۆزۈڭ باشلا !

تۇرسۇن «تېكە» قىرلىق ئىستاكانىنى يەنە تولدۇرۇپ ، بوشىغان بوتۇلكىنى پىرقىرىتىپ تاشلاپ ، هاراقنى رەجەپكە سۇندى .

— ئىچە «تورپاق» !

رەجەپ ئىستاكاننى ئۈندىمەي قولىغا ئېلىپ ، ئىچىگە بىر قاراپ قويدى ـ دە ، ئەتىيازدا ئەگىز سۈيى ئىچكەن كالىدەك غۇرتۇلدىتىپ يۇتۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ يوغان بوينىدىن بۇ بىر ئىستاكان سۈيۇقلۇق يۇقۇشمايلا ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلىپ قالدىمۇ :

— ھوي راست ھېچقانچە گەپ ئەمەس ئىكەن ! — دېدى ئۇ يېنىدىكى ئابدۇل «تېرە»گە قاراپ ، — ئىشەنمىسەڭ ئۆزۈڭ ئىچىپ باق .

— كۆتەر ! نېمە زۇلۇم ئۇ ... — دەپ تەتۈر قارىدى ئابدۇل . مەنمۇ :

— ئىچمەيمەن ! — دېدىم .

— نېمىدەپ ئىچمەيدىكەنسىلەر ! ؟ — دەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى «تېكە» ، — ئەكەل يەنە بىر بوتۇلكىنى ، ئۆچىرىتىنى ئىچىدۇ .

يەنە بىر بوتۇلكىنىڭ ئاغزى ئېچىلدى . لىق بىر ئىستاكان ھاراقنى ئابدۇل بىچارىگە زورلاپ ئىچۈرۈۋېتىشتى . قالغان يېرىم بوتۇلكا ھاراقنى دۇم كۆمتۈرۈپلا ماڭا قۇيدى . ئەمدى ئۆچىرىتىنى ئىچىپ بولغان ئۇچەيلەن تەڭلا سالا ـ سۇلىھقا چۈشتى .

— ھە ، ئەمدى مۇشۇنىڭدىن كېيىن ئىچمەيمىز ، قېنى ، غەيرەت قىلىپ كۆتۈرۈۋەت !

— ياپياش يىگىت تۇرۇپ ، ئاتمىشقا كېتىپ بارغان ھېلىقى ئادەمچىلىك بولالمامسەن ؟ !

— ئىچە ، مۇنچىلىك سۇ دېگەن داڭگالغا سىڭىپ كېتىدۇ...

گەپتىن قېچىپلا ئىستاكاننى قولۇمغا ئالدىم ، كۆزۈمنى يۇمۇپ سۇمۇردۇم . باياتىن بېرى ئىچىپ خېلى قىزىۋالغاچقىمۇ ، ھاراقنىڭ ئاچچىقى زادىلا بىلىنمىدى . قىرلىق ئىستاكاننى بوشاتتىپ ، «قانداق ، مەنمۇ يارامدىكەنمەن ؟ » دېگەندەك ئاغىنىلەرگە قاراپ كۈلۈپ قويدۇم . رەجەپ يۈگۈرۈپ قوپۇپ ، ئەتىگەندىن بېرى ئىشلىتىش خىيالىغا كەلمىگەن ئۇنئالغۇسىغا قانداقتۇر بىر لېنتىنى سېلىپ ژاڭشتىپ قويۇۋەتتى . تۇرسۇن «تېكە» سەكرەپ قوپۇپ ئۇسسۇلغا چۈشتى . بىز چاۋاك چېلىپ : «ھوي بەللى ! ... كىم بۇ ! » دېيىشىپ بەردۇق . ئاخىرغا بېرىپ ئۇنىڭ ئۇسسۇلى ئۇسسۇلغىمۇ ، ناغرىچىنىڭ ئالدىدىكى ساماغىمۇ ، رۇسلارنىڭ ئادىنۇشكىسىغىمۇ ئوخشاشمايدىغان بىرنېمىگە ئايلىنىپ كەتتى . كېيىن يەنە نېمە ئىشلارنىڭ بولۇپ كەتكىنى ئېسىمدە يوق...

* *

جالاقلاپ تىترىگەن ھالدا قاراڭغۇ بىر ئۆيدە ھوشۇمغا كەلدىم . ئەتراپىمنى سىيپىلىسام ، مۇزدەك كۆمۈرنىڭ ئۈستىدە ، تازا زەن سالسام ، ئۆزىمىزنىڭ كۆمۈرخانىسىدا ئولتۇرۇپتىمەن . بۇ ئۆرۈلۈپ چۈشەي ، دەپ قالغان ئەسكى بىر ئۆي بولۇپ ، ئادەتتە بىز ئۇنىڭ بىر تەرىپىگە كۆمۈر قويىاتتۇق ، يەنە بىر تەرىپىگە ئايالىم ، يىرتىلغان ئاياغ كىيىملەر ، ھەر خىل قەغەز يەشىك ، ئەسكى مەش ، كونا گېزىت ، قۇرۇق بوتۇلكا دېگەندەك كېرەكسىز نەرسىلەرنى تاشلاپ قويىاتتى . تاملاردىكى قوپال ، يوغان مىخلاردا ژېلىسىپىتنىڭ ياماق چۈشكەن كامېرلىرى ، ئەسكى قۇلاقچا ،

داتلىشىپ كەتكەن تېرموس قېپى ، كونا يەڭلىك ، چۆرىسى چۈۋۈلۈپ كەتكەن چويلا دېگەندەك نەرسىلەر ئېسىقلىق بولاتتى .
«ياۋاللا ! بۇ يەرگە مەن قانداق كېلىپ قالغاندىمەن ؟... كېچە بىز رەجەپنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغان ئەمەسمىدۇق ؟... » ئويلاپ ھېچبىر تېگىگە يېتەلمىدىم . كۆمۈرخانىنىڭ كونا ئىشكىنىڭ گۈرۈلدەپ سوغۇق شامال كىرىپ تۇرغان ئاراچلىرىدىن تىنىق قىش ئاسمىنىدىكى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئاستا ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، تەمتىلەپ بېرىپ ئىشكىنى ئىتتەرسەم ، ئىشىك تېشىدىن قۇلۇپلىنىپ قاپتۇ . «بۇ يەرگە بىرى مېنى سولاپ قويغاندىمۇ ياكى ئايالىم مېنىڭ بارلىقىمنى بايقىماي قۇلۇپ سېلىپ قويغاندىمۇ ؟... »
تاڭ يورۇغىچە يەنە ئىشكىنىڭ ئالدىدا كاسىلداپ تىترەپ تۇرۇشۇمغا توغرا كەلدى . ئايالىمنى ئويغىتىش ئۈچۈن ئىشكىنى تازا بىر جالاقلىتاي دېسەم ، قوشنىلاردىن خىجىل بولدۇم . بىرھازادىن كېيىن ، ئەتراپقا يورۇق چۈشۈپ ، ئايالىم بىر قولىدا لاخشىگىر ، بىر قولىدا مەشنىڭ تارتمىسىنى كۆتۈرگىنىچە ھويلىدا پەيدا بولدى . ئۇ تارتمىدىكى كۈلنى بىر بۇلۇڭغا ئاپىرىپ تۆكۈپ ، ئۈدۈللاپ كۆمۈرخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، كىتتىرلىتىپ قۇلۇپنى ئاچتى - دە ، مېنى كۆرۈپ :
— ۋىيەي ! — دېگىنىچە ئارقىسىغا داجىپ كەتتى .
— ئىت ! — دەپ تىللىۋەتتىم ئاچچىقىمدا ، — بۇ ئەسكى ئۆيۈڭگە قۇلۇپ سېلىۋالمىساڭمۇ قايسىبىر ئالتۇن - كۈمۈشۈڭنى ئوغرى ئەكېتەتتى ! ؟
— ۋاي مەن نېمە بىلەي ، سىز بۇ كۆمۈرخانىدا نېمە قىلىپ يۈرىسىز ؟...

خوتۇننىڭ سوئالىغا جاۋاب قىلماستىن ئۇدۇل ئۆيگە قاراپ ماڭدىم .

— يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە ئويغىنىپ قارىسام تېخى قايتىپ كەلمەپسىز . تالاغا چىقسام كۆمۈرخانىنىڭ ئىشىكى ھاڭدەك ئوچۇق تۇرۇپتۇ ، ئىچىگە قارىمايلا قۇلۇپلاپ قويۇپتىمەن…

خوتۇن شۇ گەپلەرنى تەكرارلاپ ئۆزىنى ئاقلاپ قالدى . ئۆيگە كىرىپلا يېشىنىپ ، خوتۇننىڭ كېچىچە ئىسسىتىپ قويغان يوتقىنىغا پۈركەندىم . ۋاھ نېمىدېگەن راھەت !… شۇ يانقانچە بېشىمنى كۆتۈرمەي چۈشكىچە يېتىپتىمەن . ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، ئازراق تاماقلىنىپ ، ھاۋالىناي دەپ تالاغا چىقتىم . قارىسام ، كوچا دوقمۇشىدا خۇددى ئادنۇشكىغا دەسسەۋاتقان ئادەمدەك پۇتلىرىنى تىنىمسىز تېپىرلىتىپ تۇرسۇن «تېكە» تۇرۇپتۇ . مېنى كۆرۈپ ئۇششاق چامداپ يېنىمغا كەلدى ـ دە :

— قانداقراق ؟ — دەپ ئەھۋال سورىدى .

— ئاخشام تازا ئىچىپتۇق ـ دە !… بېشىم ئاغرىپ تۇرىدۇ . نېمە بولغىنىمنى ئۇقمايمەن ، مەستچىلىكتە كېلىپ كۆمۈرخانىدا ئۇخلاپ قاپتىمەن .

— مېنى دېمەمسەن ، — دېدى ئۇ ، — ئاخشام رەجەپنىڭ ھېلىقى بىر لېنتىنى قويغىنى ئېسىڭدە بارمۇ ؟

— قايسى لېنتىنى ؟

— ھېلىقى بىر ئۇسسۇل پەدىسى .

— ھە ، ھە . شۇنداق بىرنېمىنى چالغاندەك قىلىۋىدى .

— تازىمۇ ياخشى سازكەن . سەن ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايسەن . رەجەپتىن باشقا ھەممىز ئوتتۇرىغا چۈشۈپ

ئۇسسۇل ئويناپ كەتتۇق . مەن شۇ ئوينىغانچە ئۇسسۇل ئويناپ ئۆيگىلا كەپتىمەن . ھېلىمۇ ياخشى كېچە بولۇپ قاپتۇ دەڭلا ، ئەگەر كۈندۈزى كوچىدا شۇنداق ئۇسسۇل ئويناپ ماڭغان بولسام خەق نېمىدەر ئىدى ؟

— ئۆگەتكەن تېكىكەن ـ دە بۇ ، دەيدۇ شۇ .

— چاقچىقىڭنى قويۇپ ماۋۇ گەپنى ئاڭلا ، تېخى ئۆيگە كېلىپمۇ ئۇسسۇل ئويناپ بېرىمەن ، دەپ ھەممىنى ئويغىتىپ پاتىپاراق قىلۋېتىپتىمەن . ئاپام بىچارە دادامنى بىلىپ قالمىسۇن ، دەپ مېنى نېرىقى ساراي ئۆيگە باشلاپ قويۇپتۇ . «ھاي ، بولدى قىل !» دېگەنگە ئۇنماي تاڭ ئاتقۇچە ئۇسسۇل ئويناپتىمەن . ئىشەنسەڭ ، ھېلىراقتا بىر ـ ئىككى سائەتلا كۆزۈمنى يۇمدۇم . ھېلىقى ئۇسسۇل پەدىسى ھېلىمۇ قۇلىقىمدا . ئۇسسۇل ئوينىغۇم قىستاپلا تۇرىدۇ...

ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلاشماستىنلا نېرىراقتا رەجەپنىڭ قارىسى كۆرۈندى . بىز دوقمۇشقا بارغۇچە ئۇ «تورپاق»مۇ ئالدىرىماي دەسسەپ يېتىپ كەلدى .

— ئاخشامقى ئويۇنىمىزنىڭ ئاخىرى نېمە بولۇپ كەتتا ، ئاغىنىلەر ؟ — دېدى ئۇ ، — مەن ھېلىقى قىرلىق ئىستاكاندىكى ھاراقنى ئىچكىنىمنى بىلمەن . شۇنىڭ بىلەن بۇ ئالەمدىن كېتىپ قاپتىمەن...

— ھېلىقى ئۇسسۇل پەدىسىگە ئۇنئالغۇ قويغىنىڭنىمۇ بىلمەمسەن ؟ — تۇرسۇن «تېكە» قولىنى كېرىپ بىر پىرقىرىۋەتتى .

— ساراڭ بولدۇڭمۇي ، شامالغا ئۇسسۇل ئويناپ...

— قالتىس سازكەن ـ دە . تېخىچە قۇلىقىمدىلا جاراڭلاپ

تۇرىدۇ... قانداق لېنتىنى قويغىنىڭنى بىلەرسەن؟

— دەۋاتىمەنغۇ، — دېدى رەجەپ، — ھېچنېمە ئېسىمدە يوق. شۇ ھاراق دېگەن نېمىنى ئىككىنچى ئىچمەيلى، ئاغىنىلەر.

— نېمە بولدى، سەنمۇ مەستچىلىكتە بىرەر قىزنىقچىلىق چىقارمىغانسەن؟

— نېمە بولاتتى. سىلەر كېتىپسىلەر، مەن ئولتۇرغان يېرىمدىلا بېشىمنى مەيدەمگە ئېڭىشتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. بىر چاغدا ئويغانسام، ئالدىمدا ھېچكىم يوق. قۇرۇق بوتۇلكىلار ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە چېچىلىپ يېتىپتۇ. داستىخان دېگىنىڭ سەيلەر تۆكۈلۈپ رەسۋا بوپتۇ. ئىشىك ئوچۇق قالغانىكەن. ئۆينىڭ ئىچى مۇزلاپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭلغۇ گىزىلداپ تۇرىدۇ. قوپۇپ ئۇنى ئۆچۈرۈۋەتتىم. قۇلاق سالسام تالادا بىرى تاراقشىغاندەك قىلىپ قالدى. «بۇ ئاغىنىلەر ھويلىغا چىقىپ كەتكەن ئوخشايدۇ - دە» دەپ چىقسام، نېرىقى پېشايۋاندا بىرى شارقىرتىپ بىرنېمە تۆككەندەك قىلدى. مەن سىلەردىن بىرەرىڭلار بولسىڭلار كېرەك، دەپ ئويلاپ بېرىپ: «قويەۋاي، قۇسۇۋېرەمسەن!» دەپ گەجگىسىدىن تۇتۇپ تارتىپتىمەن. قارىسام دادام، بايا ئۇ بامدانقا تاھارەت ئېلىپ، ئاغزىنى چايقاپ غار - غار قىلىۋاتقانكەن. شۇنداق ئاچچىقى كەلدىكى، تىللاپ رەسۋايىمنى چىقاردى، خىجالەتچىلىكتە يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم...

تۇرسۇن ئىككىمىز كۈلۈۋېرىپ كۆزلىرىمىزدىن ياش چىقىپ كەتتى:

— گەجگىسىدىن تۇتۇپ تارتتىم، دە!

— قۇسۇۋېرەمسەن، دېدىڭ!؟...

كۆڭۈللۈك پارىخمىزنى يىراقتىن بىرىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى بۆلۈۋەتتى. قارىسام بىر كىچىك بالا يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپتۇ.

— سىلەرنى ئاپام چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى بالا هاسىرىغىنىچە كېلىپ يېنىمىزدا توختاپ.

— كىمنىڭ بالىسى سەن؟ — دېدۈق بىز.

— تېرىچى ئابدۇلنىڭ ئۈكىسى.

«راست، ئابدۇل نېمە بولۇپ كەتكەندۇ!؟» دەپ ئېسىمىزگە ئالدۇق.

— ئاكاڭ ساقتۇ؟

— ساق.

— نېمە قىلىۋاتىدۇ؟

— ۋايتاڭەي، بىرنېمىلەرنى دەپ سۆزلەپلىۋاتىدىغۇ.

دۇپۇرلىشىپ ئابدۇلنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدۇق. دەرۋازا ئالدىدا بىزنى ئۇنىڭ ئانىسى ساقلاپ تۇرغانكەن. يىراقتىن بىزنى كۆرۈپ ۋايساپلا كەتتى.

— ۋاي، بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ؟... ئادەم تونۇمايدۇ، ساراڭدەك سۆزلەپلا ئولتۇرىدۇ... ئاخشام نەدە ئويىنغانتىڭلار؟

— مۇنۇ رەجەپنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغانتۇق... بولمىسا يورۇقلا قايتقان... نېمە بوپتۇ ئابدۇلغا؟

— بۇ بالا تاڭغا يېقىن پەيدا بولدى. هويلىغا چىقسام، دەرۋازىنىڭ ئالدىدىن بىرى ئۆتكەندەك قىلدى. «هوي ئابدۇل بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ئېسىمگە ئېلىپ دەرۋازىنى ئاچسام، بىرى دەرۋازىنىڭ يان ياغىچىغا يۆلىنىپ تىككىدە تۇرىدۇ. «ئابدۇلمۇ سەن؟ نېمە قىلىپ تۇرىسەن؟» دېسەم، «هەدە، بۇ قەيەر؟»

دەيدۇ . نېمە دەيدىغاندۇ بۇ ، مەست ئوخشىمامدۇ ، دەپ «قەيەر بولاتتى ، ئۆزۈڭنىڭ ئۆيۈڭ» دېسەم ، «سىز كىم ؟» دەيدۇ . «مەن سېنىڭ ئاپاڭ — جانارىخان ، ماڭ ئۆيگە كىر !» دېسەم ، «ئەمىسە مەن كىم ؟» دەيدۇ . ۋاي خۇدايىمەي ، ماۋۇ بالا نېمانداق ئادەمنى قورقۇتىدىغاندۇ ! دەپ قولىدىن تارتىپلا ئۆيگە ئەكىرىۋالدىم . مانا ، ئەتىگەندىن بېرى ئاغزىغا بىر چىشلەم بىر نەرسە سالمىدى ، سۆزلىگىنى سۆزلىگەن··· ئۆيگە كىرىڭلار ، ئۆيگە ، زۇۋانىنى ئۆزۈڭلار بىر ئۇقۇڭلار .

هويلىغا قەدەم بېسىشىمىز بىلەنلا بۇرنىمىزغا ئەيلەنگەن تېرىنىڭ ئاچچىق پۇرىقى ئۇرۇلدى . پېشايۋاندا تۇزلاپ باسۇرۇپ قويغان تېرىلەر ، يەنە قانداقتۇر گىرۇەكلىرىنى شور باغلاپ كەتكەن يوغان كۆپلەر تۇرۇپتۇ . ئۆيگە كىرسەك ئابدۇل راستتىنلا چۇشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەپ ۋاتىلداپ ، سۇپىدا پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغانكەن . بىزنى كۆرۈپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كۆرۈشتى . كۆزلىرى ئېلىشىپ ، غەلىتىلا پارقىراپ تۇرىدۇ ، بىزنى تونۇمىدى . مېنى :

— ئارۇپ «مىسكەر»نىڭ ئوغلىغۇ سەن ؟ ... كۆرۈنمەيسەنغۇ ؟ هېلىمۇ ئىچكىرىدىن كونا كىيىملەرنى ئەكېلىپ سېتىپ يۈرەمسەن ؟··· هېلىقى كۈنى ماڭا تەڭلىگەن زايومىكنى ئەللىك سوملۇق پۇلمىكىن دەپ قاپتىمەن ··· — دېدى .

«توۋا !» دەپ ياقامنى چىشلىدىم . ئارۇپ «مىسكەر»نىڭ ئوغلى ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدا ماشىنا ۋەقەسىدە قازا قىلغانىدى . ئۇنىڭ تاۋۇتىنى هەممىمىز تەڭ كۆتۈرۈشۈپ چىققانىدۇق ··· رەجەپنى ئۇ قانداقتۇر بىر تېرە ئەكېلىپ ساتىدىغان ئادەمگە ئوخشاتتى .

— تېرەكنى تاشلاپ كەت ، ئاداش ! — دېدى ئۇ ، — پۇلنى كېيىن ئالسەن ، بىز ئۇنداق خەقنىڭ ھەققىنى يەيدىغانلاردىن ئەمەس... بوينۇڭنىڭ يوغانلىقىغا قارىغاندا تېرەڭ قېلىندەك قىلىدۇ... يۈزۈڭ پارقىراپ كېتىپتۇ . سەراپتىن چىقتىڭما ؟ !

تۇرسۇن «تېكە» «مېنى نېمىدەركىن» دەپ قىزىقسىنىپ ئابدۇلنىڭ ئالدىغا بېرىۋىدى ، ئابدۇل ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ كەتتى :

— مانا قارا ، سەنمۇ بۇ يەردىكەنسەنغۇ ؟... ئاكاڭ رەھمەتلىك تالانتلىق سامسىپەزتى ، جۇمەدىن يېنىپ كېلىپلا بىز بىلەن ھاراق ئىچەتتى... پۇت - قولۇڭنىڭ جىم تۇرمىغىنىغا قارىغاندا خوتۇنۇڭغا قېيىداپ ئۆگزىدە يېتىپسەن - ھە ! ؟

ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرگە ئايلىنىپ كەتتى . بىز نېمە قىلىشىمىزنى بىلمەي تېڭىرقاپلا قالدۇق .

— ۋاي ، خۇدايىمەي ، قانداقمۇ قىلارمەن ! — دەپ يىغىنى سالدى ئۇنىڭ ئاپىسى ، — بىر ئۆينى گۈلدەك بېقىۋاتقان بالا ئىدى . بالامغا كۆز تەگدى ، كۆز !... خۇدايىم ، قەست قىلغانىنىڭ قەستىنى ئۆزىگە ياندۇرغايسەن...

قىرلىق ئىستاكاندا ھاراق ئىچتۇق ، دەپ قاراپ تۇرۇپ ئۆزىمىزگە يوق بالانى تېپىۋالدۇق . ئابدۇلنىڭ سۆزلەپ قالغىنى بىر كۈندىلا پۈتۈن مەھەللىگە پۇر كەتتى . بار خىجالەتچىلىك بىزگە بولدى . كۆرگەنلا خەق بىزدىن :

— ئابدۇل ئاغىنەڭلەرگە نېمە بوپتۇ ؟

— كىمنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغانتىڭلار ؟

— نېمە ئىچكەنتىڭلار ؟ — دەپ سوراپ بېشىمىزنىڭ ئوچاق

ئېتىۋېتىدىغان بولدى . تۇرسۇن «تېكە» ئاچچىقىدا يەرنى تېپىپ تۇرۇپ ئۇلارغا :

— نېمە ئىچەتتۇق ، ھەممە ئادەم ئىچىۋاتقان ، ھۆكۈمەت سېتىۋاتقان نەرسىنى ئىچتۇق . قانداق گېپىڭ بارما ؟ ! — دەپ ۋارقىرايتتى . رەجەپ «تورپاق» تېرىككىنىدىن بوغۇلۇپ :

— ئاناڭنىڭ پالانى نېمىسى ! ...— دەپلا ئاغزىنى بۇزىدىغان بولدى .

بىر ھەپتە ئىچىدە ئابدۇلنىڭ ئانىسى ساي مەھەللىدىكى قارتا ئاچىدىغان خوتۇننىڭ ئۆيىگە كۈندە دېگۈدەك قاتراپ ، بىرمۇنچە پۇلنى خەجلەپ بولدى . ئابدۇل قانداقتۇر ئۇستى ئوچۇق ئۆي ، چاقى يوق ھارۋا ، ئادەم بېسىۋالغان خاڭ ، تېخى تۇغۇلمىغان ياكى بولمىسا ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن ئادەملەر توغرىسىدا بىرنېمىلەرنى دەيتتى . «قوڭالتاق ئۆتۈك كىيگەن توكۇر قوتازنى جىرتاق خوتۇننىڭ مايماق يېغىچىغا چىقمىسىاڭ قانداق كۆرىسەن ؟... سۇنغان بىگىز ، ئەسكى كىگىز ، خوتۇنى ئۆزىدىن ئېگىز ، سىلەر ئۇنى تونۇمامسىلەر ؟... » دەپ ئالدىدىكى ئادەمنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارايتتى .

بىر كۈنى ئابدۇلنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى چولاقتېرەك دېگەن يەردىن داڭلىق بىر داخانىنى باشلاپ كەلدى . ئاغىنىمىزنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا بىرەر يېڭى گەپ ئاڭلىماقچى بولۇپ ، بىزمۇ شۇ كېچە ئابدۇلنىڭكىدە بولدۇق . چولاقتېرەك دېگەن نام ئاشۇ داخانىنىڭ ئۆزىگە قاراپ قويۇلغانمىكىن ، دەپ قالدىم . ھېلىقى ئادەمنىڭ بىر قولى چولاق ، پۇتلىرى سۇ چىقمىغان دۆڭدە ئۆسكەن قارىياغاچنىڭ شېخىدەك ئىنچىكە ۋە مايماق ئىكەن . جۇغنىڭ كىچىكلىكىگە باقماي يۈزى داپتەك كەڭ ، كاۋا

يوپۇرمىقىدەك يوغان قۇلاقلىرى غەلىتە داردىيىپ تۇراتتى . پۇلتىيىپ چىققان كۆزلىرى ئەتراپىدا قاش - كىرپىك دېگەندىن ئەسەرمۇ يوق . كۆزۈمگە خۇددى يا جىنغا ، يا ئادەمگە ئايلىنالماي ئوتتۇرىدا ئېزىپ قالغان بىر مەخلۇقتەك كۆرۈندى . «ياپىرەي !... ئاغىنىمىزغا چاپلاشقان ھەرقانداق ئالۋاستى بولسىمۇ مۇنۇ ئادەمنى كۆرۈپ مىڭ گەز يەرگە قاچار !» دەپ ئويلىدىم .

داخان دوڭغاسلاپ يۇرۇپ ھويلىنىڭ ھەممە يېرىگە نوكچا ياقتى . ئۆينى قاتتىق ئىسرىقداپ ، ئىككى قارا توخۇنى ئۆلتۈرگۈزۈپ ، قېنىنى ئابدۇلنىڭ گەجگىسىگە ئاققۇزدى ، ئاندىن بىزنى «ئۇدۇم قاچىدۇ... ئەتە ئەتىگەندە دۇئادا بىللە بولۇڭلار» دەپ باشقا ئۆيگە چىقىرىۋېتىپ ، ئىشكىنى مەھكەم ئېتىۋېلىپ ، كېچىچە ئوقۇدى . نېمە ئوقۇپ ، نېمە قويغىنىنى بىلمەيمىز ، ئەتىگەندە «ئەسسالامۇئەلەيكۇم !» دەپ ھېلىقى ئۆيگە كىرسەك ، داخان بىلەن ئابدۇل بىر - بىرىگە ئۇدۇل بولۇپ تىككىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشۇپتۇ . داخان «كېلىڭلار !» دەپ دۇئاغا قول كۆتۈردى . ئۇ :

تىلى پەسنىڭ تىلىغا ،
دىلى پەسنىڭ دىلىغا ،
كۆزى يامانىنىڭ كۆزىگە ،
نىيىتى يامانىنىڭ ئۆزىگە ،
يالغۇز يانقان مۇشۇككە ،
ئوچۇق قالغان ئىشىككە ،
دەردى بارنىڭ دەردىگە ،

بىمارلارنىڭ تېنىگە ،
شىپا بەرگەن خۇدايىم .
قوبۇل بولسۇن دۇئايىم ،
كۆز ئاچمىغان بوۋاقتەك ،
ساقىت بولسۇن گۇناھىم .

دەپ ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىۋىدى ، بۇ قاپىيىلىك سۆزلەر بىزنىڭ ئاغىنىنىڭ قاچاندۇر بىر چاغلاردىكى شائىرلىق ئىلھامىنى قوزغاپ قويدىمۇ ، ئۇ داخاندىن دۇئانى تارتىۋېلىپلا :

مايماق تېرەك ،
تۆشۈك چېلەك ،
قۇرۇغان پېلەك...
يالغۇز ئوغۇل ، يالغۇز قىز ،
يالغۇز ئوچاق ، يالغۇز شام ،
ئوغرىتىكەن ، قارا ئىت ،
يالغۇز ياغاچ ، يالغۇز تام ،
پاتقاق بولۇپ ئاققانلار ،
ئەسكى تامدا يانقانلار ،
ئاللا بەرسۇن جاجاڭنى ،
جىن ـ شەيتانغا تارتقانلار...
تېرە ئاپىرىپ مايتاغقا ،
نېسىگە ساتتىم بويتاقنى...

دەپ شارىلداپ ئوقۇپ قىزىپلا كەتتى . كۈلكىمىز قىستاپ ئارانلا

ئولتۇردۇق . داخان ئالمان ـ تالمان دۇئانى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ تالاغا ماڭدى .

— يامان بوپتۇ ! — دېدى داخان تالاغا چىققاندىن كېيىن بىزگە .

— نېمە بوپتۇ ؟ — دەپ سورىدۇق .

— بىلگۈچى خۇدا ، — دېدى ئۇ ساق قولى بىلەن پېشانىسىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — بىز ھەممىمىز بىلىپ ـ بىلمەي ، سېزىپ ـ سەزمەي ، غالىبلار ۋە غايىبلار ، ئۇلۇغلار ۋە پاسكىلار ئارىسىدا ياشايمىز . بۇ يىگىت تەكشى ئەمەس بىر يەردە ئۇخلاپ قالغان چېغى ، شامال داريتۇ··· مانا ، ئۆزۈڭلارمۇ كۆردۈڭلار ، كېچىچە ئاشۇنداق مەن بىلەن تەڭ ئوقۇپ چىقتى . قارىغاندا مەن كۇچ ئېلىشالمىغۇدەكمەن···

داخاننىڭ باشقا گېپىگە ئىشەنمىسەكمۇ «تەكشى ئەمەس بىر يەردە ئۇخلاپ قالغان چېغى» دېگىنى بىزنى ئويلاندۇرۇپ قويدى . «ئابدۇل رەجەپنىڭ ئۆيىدىن يېرىم كېچىدە چىقىپ كەتكەن ئادەم ، تاڭ سەھەرگىچە ئۇ نەلەردە يۈرگەن بولغىيدى ؟··· » دېدۇق . داخاننى رازى قىلىپ ، يولغا سالدۇق ، ئابدۇلنىڭ ئانىسىغا :

— ئازراق شامال داريتۇ ، ئەمدى ياخشى بولۇپ قالىدۇ ، دېدى ، خاتىرجەم بولسىلا ، — دەپ قويدۇق .

ئابدۇل بىزنى ئۇمىدلەندۈرۈپ ئىككى كۈن ئارتۇقچە گەپمۇ قىلماي قاتتىق ئۇخلىدى . ئۇچىنچى كۈنىدىن باشلاپ ئۇنىڭ سۆزلىشى تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى زادى چۈشەنگىلى بولمايتتى . ئانىسىنى گەپ بىلەن ئاران قايىل قىلىپ ، بۇ قېتىم ئابدۇلنى ئۇدۇل دوختۇرخانىغىلا ئاپاردۇق .

دوختۇر تەكشۈرۈپ : «ئىسپىرت بىلەن قاتتىق زەھەرلىنىپ ، نېرۋىسى قالايمىقانلىشىپتۇ» دېدى ۋە نېرۋا كېسەللەر ساناتوريىسىگە ئاپىرىپ تېز داۋالىتىشقا مەسلىھەت بەردى . يەتتە-سەككىز كۈن پالاقلاپ ، تېگىشلىك رەسمىيەتلەرنى ئۆتەپ ، يېقىن تۇغقىنىدىن بىرنى قوشۇپ ، ئابدۇلنى يولغا سالدۇق .

ئەمدىلا «ئۇھ» دەپ تۇراتتۇق . تۇرسۇن «تېكە»نىڭ ئۇسسۇل ئويناىدىغان قىلىقى ئەدەپ كەتكىلى تۇردى . رەجەپ ئىككىمىز «قىرلىق ئىستاكان»نى ئىچىمىزدە مىڭنى تىللاپ ، «تارتقۇلۇقمىز بارکەن - دە !» دەپ بىر - بىرىمىزگە قارايتتۇق .

— خۇدايا توۋا ! — دەيتتى تۇرسۇن پۇت - قوللىرىنى ناياقلىتىپ تۇرۇپ ، — ھېلىقى چاغدا سەن رەجەپ... قايسى لېنتىنى قويۇۋىدىڭا ؟... ئاۋازى قۇلىقىمدىلا تۇرىدۇ...

— ۋايتاڭەي ! — دەپ تېرىكەتتى رەجەپ ، — بۇلتۇر چالغان سازغا بۇ يىل ئۇسسۇل ئويناىدىغان قانداق نېمەۋاي سەن ! ؟

تۇرسۇن «تېكە» بەزىدە دۇكىنىدىمۇ بىر قولىدا قايچا ، بىر قولىدا مېتىرنى كۆتۈرگىنىچە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتىدىكەن . ماشىنىچى خوتۇنلار باشتا كۈلۈشۈپ ، كېيىن - كېيىن قورقىدىغان بولۇپ قاپتۇ . بىر كۈنى نەق رەجەپنىڭ مەش - كاناي ياسايدىغان دۇكىنى ئالدىدا مۇنداق بىر قىزىقچىلىق يۈز بېرىپتۇ : تۇرسۇن «تېكە» ئۇ يەرگە رەجەپنى ئىزدەپ كەلگەنىكەن . ئۇلار دۇكاننىڭ ئالدىدا پاراڭلىشىپ تۇرۇپتۇ . تۇيۇقسىز تۇرسۇن شاگىرت بالىلارنىڭ تاقا - تۇقا ، جاڭ - جۇڭ قىلغان بولقا ئاۋازلىرىغا كەلتۈرۈپ شۇنداق بىر ئۇسسۇلغا

چۇشۇپتۇكى ، زادىلا توختىتىۋالغىلى بولماپتۇ . يىلاندەك تولغىنىپ ، تېكىدەك سەكرەپ ، باخشىدەك چۆرگىلەپ ، بېشىچە تىك تۇرۇپ ، دۇمبىسىدە پىرقىراپ ، بىردەمدىلا ھەممە ئادەمنى يىغىپتۇ ، تۇرسۇننى تونۇيدىغانلار «توۋا ! » دەپ ياقىسىنى تۇتۇشۇپتۇ ، تونۇمايدىغانلار «نېمە ئادەم بۇ ؟ ! » دەپ ھەيران بولۇشۇپتۇ . شۇ كۈنى كەچتىلا رەجەب :

— ھېلىقى «تېكە» بولمىدى ! ... — دەپ يېتىپ كەلدى .

تەجرىبىمىز بويىچە ئۇنىمۇ بىر ـ ئىككى كۈندىلا جابدۇتۇپ ، نېرۋا كېسەللەر ساناتورىيىسىگە يولغا سالدۇق . ھەر ھالدا ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرغۇچىلىكى بار ئىدى . شۇڭا ئادەمنى قوشمىدۇق . خوشلىشىدىغان چاغدا تۇرسۇن «تېكە» ھەجىپ :

— ئۇ يەرگە بېرىپلا ئابدۇل «تېرە»نى تاپمەن . گەپ ئۇنىڭدىن ، ئۇسسۇل مېنىڭدىن ، زېرىكمەيدىغان بولدۇق ـ دە ! — دېدى .

— شۇنداق قىلىڭلار . ھەرنېمە قىلساڭلار شۇ ئادەم تونۇمايدىغان يەردە قىلىشىڭلار ! — دېدۇق .

تۇرسۇننى ماڭدۇرۇۋېتىپ ، ئەمدى رەجەپ ئىككىمىز ئۆزىمىزدىن ئەنسىرەپ قالدۇق . «قىرلىق ئىستاكاندا تەڭ ئىچىۋىدۇق ، ئاخىرى قانداق بولۇپ كېتەر ؟ » دەپ بىر ـ بىرىمىزنى خېلى كۈنلەرگىچە تىڭلاپ يۈردۇق ، ھەپتىلەر ، ئايلار ئۆتتى . خۇداغا شۇكۇر ، ئۆزىمىزدە ھېچقانداق بىر غەيرىيلىك ھېس قىلمىدۇق .

* *

ئارىدىن بىر يىلچە ئۆتتى . ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى

كەلمىگۈدەك خەۋەرلەر تارقالغىلى تۇردى . ئاڭلىساق ، ئابدۇل «تېرە» ساناتورىيىدە ئۇچ ـ تۆت ئايلا يېتىپ ساقىيىپ چىقىپتۇ . بىراق ، ئۇ تېرىچى بولماي ، ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىكى شائىر قىياپىتىدە هوشىغا كەپتۇ . هېلىقى مەست بولۇپ قالغان چاغلاردا ئېسىگە كېلىپ قالمىغان قىز ساۋاقدىشى شۇ شەھەردە هازىرغىچە تۇرمۇشلۇق بولماي تۇرغانىكەن . ئىككىسى قايتا تېپىشىپ توي قىپتۇ . ئابدۇل هازىر يېڭى ئۆيدە باش چۆكۈرۈپ ئەسەر يېزىۋاتقۇدەك . ئۇنىڭ شېئىرلىرىغا قاپىيە ، هېكايىلىرىگە ۋەقەنىڭ لازىمى يوقتەك . ئۇنىڭ «شاما چاياشمۇ ئىشمۇ ؟» «ئايغا قاش ئاتقان بىكار» ، «تام تۆپىسىدە ماڭغاندا» دېگەن يېڭى ئەسەرلىرى قاتتىق قىزىقىش قوزغاپتۇ . بۇ ئەسەرلەرنى قىزىققۇچىلارنىڭ ئۆزىمۇ ئانچە چۈشىنىپ كەتمىگۈدەك ، هەتتا ئۇنىڭ «لاي ئويىنىما ، قولۇڭ هەش بولمىدۇ» دېگەن بىر پارچە ئەسىرى مۇكاپاتقىمۇ ئېرىشىپتۇدەك . ئۇبزورچىلار ئۇنىڭغا «يېڭى ئۇسلۇب يارالقان ئەسەر» دەپ باها بېرىشىپتۇ . شۇنداق بولسىمۇ ئابدۇل : «شائىرچىلىقنىڭ كىرىمى تېرىچىلىككە يەتمەيدىكەن» دەپ يۇرگۈدەك .

تۇرسۇن «تېكە» توغرىسىدىكى گەپلەر تېخىمۇ قىزىق . ئابدۇلنىڭ تويىدا تۇرسۇن «تېكە» يىگىت قولدىشى بولغانىكەن . شۇ تويدا تۇرسۇن «تېكە» قالتىس بىر ئۇسسۇل ئويناپتۇدەك . بۇ ئۇسسۇل هەرقانداق مىللەتنىڭ هەرقانداق بىر سازىغا ، خىلمۇخىل رىتىملارغا چۈشۈۋەرگۈدەك ، ئارتىسلارنىڭ كۆزى چۈشۈپ ، ئۇنى سەنئەت ئۆمەككە تەكلىپ بىلەن ئىشلىتىپ تۇرۇشقا قوبۇل قىپتۇ . ئۇ يەردىكى بىر ئۇسسۇل تەنتەقاتچىسىنىڭ ئېيتىشچە ، تۇرسۇننىڭ قىلىقلىرىنى هەرگىزمۇ نېرۋىدىن

ئازغانلىق ، دەپ قاراشقا بولمايدىكەن . ئۇ ئىنسان روھىنىڭ ئاشكارىلىنىشى ، بەدەندە قامىلىپ تۇرغان ئىچكى ھېسسىياتنىڭ تاشقىنىلاپ سىرتقا ئىنتىلىشى ئىكەن . ئۇسسۇلچى ئۇچۇن مۇنداق روھىي ھالەت تېپىلمايدىغان ئارتۇقچىلىق ھېسابلىنىدىكەن . يەنە ئۇ تۇرسۇن «تېكە»نىڭ ئۇسسۇل شەكلىگە دولان ئۇسسۇلى ، ئىلى سەنەمى ، ھېيتگاھ ساماسى ، تولغىما ئۇسسۇل ، سۆرەلمە ئۇسسۇل ، ناياقلىما ئۇسسۇل ، سەھرا پېرىسى... دېگەندەك ھەممە نازۇك ھەرىكەتلەرنى ئۆزىگە يىغىنچاقلىغان ئۆزگىچە ئۇسلۇب ، دەپ باھا بېرىپتۇ...

بۇ پىكىرلەرنى ئاڭلاپ گاڭگىراپلا قالدۇق .

— ئۇسلۇب دېگىنى نېمە ؟ — دەپ سورىدى رەجەپ مېنىڭدىن .

— بىر ئىشنى باشقىلارنىڭكىگە ئوخشاتماي قىلالىساق ئۇسلۇب بولىدۇ ، — دەپ چۈشەندۈردۇم ئۆزۈمچە .

— مېنى دادام تىللىمىغان بولسا ، سېنى خوتۇنۇڭ كۆمۈرخانىغا سولاپ قويمىغان بولسا ، بىزمۇ ھېلىقى... نېمىتى ؟

— ئۇسلۇب .

— ھە ، شۇنىڭدىن بىر - ئىككىنى بىرنېمە قىلاتتۇقمىكىن ، — دەپ كۈلدى رەجەپ .

— بولمىسا ، قىرلىق ئىستاكاندا باشقىدىن بىر ئىچىپ باقمىزمۇ - يە ؟ !...

رەجەپ ئىككىمىز بازاردا شۇنداق پاراڭلىشىپ تۇراتتۇق .

— ئەنە قىرلىق ئىستاكان ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى رەجەپ .

— نېمە ، قىرلىق ئىستاكان ؟ !

— كۆرمەيۋاتامسەن ؟... ھېلىقى بىزنىڭ قوشنىنى ئىزدەپ

كەلگەن قىرلىق ئىستاكانچۇ ؟... ئەنە تام ياقىلاپ كېتىپ بارىدۇ .

— ھە ، ھە ، كۆردۈم... ھېلىقى مېھمانغۇ !...

رەجەپنىڭ ئۆيىدىكى ھېلىقى ئولتۇرۇشتا بىزگە قىرلىق ئىستاكاندا ھاراق ئىچىشنى ئۆگىتىپ قويۇپ كەتكەن قەھرىمانىمىز قارىغاندا بىر يەردە قىرلىق ئىستاكاندا بولۇشىغا ئىچكەن بولسا كېرەك ، شۇ تاپتا ئاۋايلاپ دەسسەپ ، تام تۈۋىدە تەمتىلەپ دېگۈدەك كېتىپ باراتتى . ئۇ نېمىگىدۇر بىرنېمىگە پۈتلاشقاندەك بولدى ـ دە ، يىقىلدى . قوللىرى بىلەن يەرنى تىرەپ ، تۆت پۈتلۈق بولۇپ خېلى غەيرەت قىلىپمۇ ئۆرە بولالماي ، چاتىرىقىنى كەرگىنىچە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى .

— ھەي يامان بولدى ، يۆلەپ قويايلى ! — دېيىشىپ يۈگۈرۈپ باردۇق .

بۇ قەھرىمانىمىزنىڭ ھېلىقى بىز كۆرگەن چاغدىكى سالاپىتى پۈتۈنلەي تۈگىگەن ، ئۈستىبېشى قەيەردىدۇر توپىغا مىلىنىپ ، چىرايلىق بۇرۇتلىرى سالپىيىپ ، چىرايى خۇنۈكلىشىپ قېرىپ كەتكەندەكلا بولۇپ قالغانىدى . ئۇ ھەدەپ ئورنىدىن قوپماقچى بولۇپ تىرەجەپ ، يولدىن ئۆتكەنلەرگە خىجالەتچىلىكتە قاراپ :

— توۋا دەيمەن ، مانا ئۆزۈم ساپساقلا تۇرىمەن ، پۈتۈمدا جان يوق . بولمىسا ھەممىنى بىلىپ تۇرىمەن ؛ ئەنە ئاۋۇ تۇرلۇك ماللار ماگىزىنى ، ماۋۇ تۇرداخۇن شەپكىچىنىڭ دۇكىنى ، ئاۋۇ كېتىپ بارغان ھاكىمجانغۇ دەيمەن ؟... توۋا ، ئادەم دېگەن غەلىتىلا بولۇپ قالىدىكىنا... ئۆزۈم ھېچقانداق ئەمەس ، پۈتتا جان يوق !...— دەپ مەنسىز ھىجىياتتى .

بىزنى كۆرۈپ ئۇ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ سالام قىلدى :

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، ئۇكىلار ، سىلەرنى بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلىمەنغۇ ؟... ئۆزۈم ساپساقلا ، پۈتۈمدا جان يوق .

ئۇ كۇلمەكچى بولۇۋىدى ، خىجالەت كۇلكىسى چىرايىنى قىيسايتىپ تېخىمۇ غەلىتە قىلىپ قويدى . بىز دەرھال ئۆتۈپ كېتىپ بارغان بىر ھارۋىنى توختاتتۇق .

— توختا ، ئۇكا ، مۇنۇ ئاكاڭنى ئۆيگە يەتكۈزۈپ قوي . ئۆيىڭىز ؟...

— بىزنىڭ ئۆي ئۇن زاۋۇتىنىڭ يېنىدىكى خالتا كوچىدا... بولدى ، ئۇكىلار ، كىرا پۇلىنى ئۆزۈم تۆلەيمەن .

ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ھارۋىغا چىقىرىپ قويدۇق .

— تۇۋا ، ئەجەب ئىش ـ ھە ، — دەپ تەكرارلايتتى ئۇ ،— پۈتۈمدا پەقەت جان يوق... رەھمەت ، ئۇكىلىرىم... قېنى ، ھارۋاڭنى ھەيدە ، ئوغلۇم . مانا ، ھەممىنى بىلىپ تۇرىمەن ، پۈتتا جان يوق !...

ھارۋا يىراقلىشىپ كەتتى ، قەھرىمانىمىزنىڭ «پۈتتا جان يوق !» دەپ توختىماي ۋايسىغان ئاۋازىلا قۇلىقىمىزدا قالدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھېلىقى بىر كېچىدىكى ئولتۇرۇشتا بىزدە قالدۇرغان چوڭقۇر تەسىرىمۇ خىرەلىشىپ كەتكەندەك بولدى . رەجەپ ئىككىمىزنىڭ قىرلىق ئىستاكاندا يەنە بىر ئىچىپ بېقىپ ، «ئۇسلۇب» ياراتماقچى بولغان پەيزىمىزمۇ ھاۋاغا ئۇچۇپ كەتتى . «ئارىمىزدىن ئىككى ساراڭنىڭ چىققىنىمۇ يېتەر !» دېيىشتۇق . شۇنىڭدىن تارتىپ ، قىرلىق ئىستاكاندا ھاراق تۇرماق ، چايمۇ ئىچمەيدىغان بولدۇق...

1991 ـ يىل 3 ـ ئاي ، نىلقا

ئالتۇن چىشلىق ئىت

مۇشۇ كۈنلەردە مىش - مىش پاراڭ دېگەن شۇنچە تېز تارقىلىدۇ . «يەنە بىر - ئىككى يىلدىن كېيىن ژۇرناللارغا بېرىلمىدىغان خىراجەتمۇ توختىغۇدەك» دېگەن گەپ چىقىۋىدى ، تەھرىر بۆلۈمىدىكى خىزمەتچىلىرىمىزنىڭ قولى ئىشقا بارماي قالدى . بىر كۈنى ، ژۇرنال تاقىلىپ قالغۇدەك بولسا قانداق قىلىپ كۈن كەچۈرسەك بولار ؟ دېگەن خىيال بىلەن كوچىدا كېتىۋاتاتتىم ، بىرەيلەنگە سوقۇلۇپ كېتىپ ، ئوڭدامغا چۈشكىلى تاسلا قالدىم . ھېلىقى كىشىمۇ ئارقىسىغا بىر - ئىككى قەدەم سەنتۈرۈلۈپ كېتىپ ، ماڭا ئالىيىپ بىر قاراپ توختاپ قالدى . خىجالەتچىلىكتە «كەچۈرۈڭ» دەپ ئەپۇ سورىماقچىدىم ، ئالدىمدىكى بۇ ئادەمنىڭ سىياقىغا قاراپ تىلىم گەپكە كەلمەي قالدى . بۇ كىشى ئۇستىگە تار چاقماق كاستۇم كىيىۋالغان بولۇپ ، چاقماق بۇرۇلكىسى قىسقا كېلىپ قالغانلىقتىن ئوشۇقىنىمۇ ياپالمىغانىدى . ئىچىگە كىيىۋالغان زىغىر رەڭ چاقماق كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى كاستۇمدىن ئېشىپ ساڭگىلاپ تۇراتتى . ئاغزىدا يالتىراپ تۇرغان قاتار ئالتۇن چىش ، پۇتىغا بولسا يېپىيېڭى بىر شىبلىتنى قوڭالتاقلا سېپىۋالغانىدى . بىر تەرەپكە قىيسايتىپ كىيىۋالغان يوغان چاقماق كەپكىسى بىلەن پۈرلىشىپ كەتكەن چاقماق گالىستۇكى ئۇنىڭ پۇتۇن سىياقىنى

بىر يانغا ماكچىيىپ كەتكەندەك قىلىپ كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئاشۇ رەڭگارەڭ چاقماقلار ئىچىدىن ئۇنىڭ چىرايىنى ئاران پەرق ئەتتىم . بۇ ھېلىقى «سارالڭ»نىڭ ئاپتورى ئىدى .

— سالامەتمۇسىز ؟ — دېدىم ئۇنى ئۇچراتقىنىمغا خۇشال بولۇپ .

— ھوي ، مۇھەررىر ئەپەندىمۇ بۇ ؟ !...

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ئىككى قولىنى بوينۇمغا ئارتىپ ، مەڭزىمگە شالاپشىتىپ سۆيۈپ ، قۇچاقلاپ قويدى . خىجىللىقتا ئىتتىنىڭ ئەتراپىمغا قاراپ ، ئەمدى بۇ نەچە كۆرۈشۈش بولۇپ كەتتا ؟ دەپ قالدىم .

— بۇ دېگەن چەت ئەلچە كۆرۈشۈش ! — دېدى ئۇ ئىزاھلاپ ، — كۆرۈشمىگىنىمىزگە ئۇزۇن بوپتۇ ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ، مەنمۇ سىزنى پات ـ پات ئەسلەپ قالىمەن .

— رەھمەت ، قارالڭ ، ھېلىقىنىدەك يازىدىغان ئىشلارنىمۇ بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، ھازىر سودىگەرچىلىك بىلەن بولۇپ كەتتىم . بۇمۇ بولىدىغان ئىشكەن . باشتا تۇغقان يوقلاپ چەت ئەلگە چىقىۋىدىم ، ئاپارغان نەرسىلىرىم سوۋغا ـ سالامدىن ئېشىپ ئوبدانلا پۇل بولۇپ قالدى . ئەكەلگەن نەرسىلىرىمدىنمۇ يامان ئەمەس پايدا تەگدى . شۇنىڭ بىلەن مۇشۇ ئېلىپ ـ ساتىدىغان ئىشقا كىرىشىپ قالدىم . قانداق ، ساتىدىغان مال ـ پاللىرىڭىز يوقتۇ ؟... سودىگەر بولاي دېسىڭىز چەت ئەلگە چىقىڭ ، قارالڭ ، بىزنىڭ باشلىقلىرىمىزمۇ چەت ئەلگە تولا چىقىۋېرىپ ، ئاخىردا تولىسى سودىگەر بولۇپ كەتكىلى تۇردى . ئۆزى سودا قىلالمىغانلىرىنىڭمۇ بالىۋاقىسى سودىگەر... ماۋۇ ئۇستۇمدىكى كىيىملەر ياراشقانەكمۇ ؟

— شۇنىڭغا ھەيران بولۇۋاتىمەن . چاقماقنىڭ ئۇستىگە چاقماق ، چاقماقنىڭ ئىچىگە چاقماق كىيىۋاپسىز ، قارىغان كىشىنىڭ كۆزى ئالا چەكمەن بولۇپ كېتىدىكەن .

— ھە ، يېقىندا يەنە چەتكە چىقىپ مال ئەكېلىۋىدىم ، مانا مۇشۇنداق چاقماق گۈللۈك نەرسىلەر ، سېتىلماي ئېشىپ قالغانلىرىنى ئۆزۈم كىيىۋالدىم . مۇنۇ ئۇستۇمدىكىنى ئاددىيلا كاستۇممىكىن ، دەپ قالماڭ ، بۇنىڭ دۇمبىسىدىمۇ يانچۇقى بار . بۇرۇلكىسىچۇ تېخى ، مۇھىمراق بىرنېمىلىرىڭىز بولسا مانا بۇ يەردىكى مەخپىي چۆنتەككە سالىسىز ... — ئۇ شۇنداق دەپ قولىنى كىشىلەر بار يەردە ئاپارغىلى بولمايدىغان بىر يەرگە سۇندى .

— بولدى ، بولدى ، ئېسىللىكى تېشىدىنلا كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ ! — دېدىم .

— ھەببەللى ، سىزگە ئوخشاش كۆزى بار ئادەم تونۇيدۇ ، — دېدى ئۇ ، — شۇنداق قىلىپ ، سالامەت تۇردىڭىز ؟ ھېلىمۇ شۇ ئۇستەلگە دۇمچىيىۋېلىپ قەغەز - قەلەمنى كىتىرلىتىپ ، ۋاقتىڭىزنى زايە قىلىپ ئولتۇرامسىز ؟

— قانداق قىلىمىز ؟ ئۆمرىمىز شۇ ئىش بىلەن ئۆتۈپتۇ . ئەمدى بۇ ياشقا كەلگەندە...

— بۇمۇ غەلىتە ھۆكۈمەتكەن ، — دەپ گېپىمنى تارتىۋالدى ئۇ ، — بىر زامانىلاردا باي بولغانلارنى يوقتىمىز دەپ ، كۈندە ئاچچىقىپ كۆرەش قىلىپ ھالىنى قويمىغاندى ، ئەمدى ماختاپ ، ئۆزىنىڭ ھالى قالمايۋاتىدۇ... مەن سەل قورقۇپ قالدىم . ئاز كۈندىن كېيىن زادى باي بولالمىغان كەمبەغەللەردىن بىر - ئىككىنى ئاچچىقىپ ئاتامدۇ ، قانداق ؟...

«نېمە دەيدىغاندۇ بۇ؟» دەپ قورقۇنچتا ئەتراپىمغا قارىدىم ـ دە :

— ھېلىقىدەك ھېكايىلەردىن يەنە يوقمىدى؟ — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدۈم .

— دەۋاتىمەنغۇ ، ھازىر پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، پۇللا تاپىدىغان پەيت . مۇشۇ پۇل دېگەن نېمىنى خەجلىمەي ساناپ ئولتۇرسىمۇ شۇنچە ھۇزۇرغۇ··· ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆتكەندە ، ئەمدى بىرنېمە ئەكەلسىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ نامىدا ئېلان قىلىمىز ، دەپ گەپنى ئۇزۇۋەتتىڭىز .

— مەيلى ، ئۇنداق بېرى بولسا يەنە ئۆزۈمنىڭ نامىدا چىقىرىۋېرەي . ئۆتكەنكى ھېكايىلىرىڭىزنى ئېلان قىلىپ ، خېلى شۆھرەتكە ئىگە بولۇپ قالدىم . قەلەم ھەققى يەنە سىزنىڭ .

— بولدى ، بولدى ، قەلەم ھەققى دېگەننى ئېغىزغا ئالماڭ . سىلەرنىڭ ئۇ ئازغىنە نېمەڭلارنى «قەلەم ھەققى» دېگەندىن «سىياھ پۇلى» دېگەن تۈزۈككەن . ئۇنچىلىك پۇلنىڭ كارى چاغلىق ، ئۇزۇن بولدى يازالمىدىم··· ئاڭلىدىڭىزمىكىن ، چەت ئەلدىكى يازغۇچىلار كۈندۈزى سودا قىلىپ ، كېچىسى ئەسەر يازىدىكەن . سىزگە ئوخشاش مۇھەررىرلەرنىڭ ئىشخانىسىمۇ بولمايدىكەن ، يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئەسەر تەھرىرلەيدىكەن . شائىرلىرى «ھېسسىياتقا تەسىر يېتىدۇ» دەپ خوتۇنمۇ ئالمايدىكەن··· قىزىق ئىشلارنى كۆرىمەن ، دېسىڭىز چەت ئەلگە چىقسىڭىز بولىدۇ . بىر شەھەرگە بارسام ، پۇقرالىرى شۇنچە پۇزۇر كىينىۋاپتۇ ، شەھەر باشلىقى يالاڭ ئاياغ يۈرىدىكەن ، ئاياللىرى يالغان بۇرۇت قويۇپ ، ئەرلىرى ئۇزۇن چاچ سالىدىكەن ؛ تاماقنى بازاردا يەپ ، كېچىسى مېھمانخانىدا يېتىپ ،

ئۆينى ئجارىگە بېرىدىكەن ؛ قىزىق چايغا مۇز سېلىپ ئىچىپ ، ماروژنىنى ئىسسىتىپ يەيدىكەن··· ئۇقسام ، ئەسەر يازغانلارغا قارىغاندا تەرجىمە قىلىدىغانلار كۆپ پۇل تاپقۇدەكقۇ ؟ بۇمۇ بۇغداي تەرگەنلەر گادايلىشىپ ، بۇغداي ساتقانلار بېيىپ كېتىۋاتقاندەكلا بىر ئىش دەڭە··· بولۇۋاتقان غەلىتە ئىشلارغا ئەقلىڭىز ھەيران قالىدۇ . بىزنىڭ مەھەللىدىكى ھېلىقى ، ئۆز ۋاقتىدا بىلىكىگە قىزىل لاتىنى باغلۇۋېلىپ ، مەسچىت ، پەشتاقلارنى بۇزۇپ ، لوبۇ ، چامغۇر ساتقانلارنى قوغلاپ يۈرىدىغان سەمىتاخۇنىنى تونۇمسىزكەن ؟ ھازىر ئۇ ئىشتانىپاچاق ئېلىپ ـ سېتىپ بېيىپ كەتتى . بەيتۇل ھەرەملەرگە بېرىپ ئابدۇسەمەت ھاجىم بولۇپ كەلدى . يېقىندىن بېرى ئۇ : «بىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىمىز نەگە كەتتى ؟» دەپ قاينىپ ، ماتادىن كۆڭلەك كىيىپ ، سەگەزدىن گالىستۇك باغلاپ ، يېڭى ئالغان پىكاپنىڭ ئىچىگە بورا سېلىپ ھەيدەپ يۈرىدۇ··· كۈيكۈندۈزدىلا ئۇچراشقانغا ئۇسسۇپ يۈرگىنىڭىزگە قارىغاندا ، سىزنىڭ كاللىڭىزدىمۇ مېڭىر خىيالغۇ دەيمەن ؟ ئەمىسە خوش ، خىزمەتتە بولايمۇ يە ؟

— رەھمەت ، شۇنداق قىلىپ ، ئەمدى ھېچنېمە يازمايدىغان بولدىڭىزما ؟

— ھازىرچە شۇنداق··· خوش ، قالغان گەپ بولسا كېيىن پاراڭلىشارمىز ـ ھە !

ئۇ مېڭىپ كەتتى . ئەمدىلەتىن كۆزگە كۆرۈنۈۋاتقان بۇ ھەۋەسكارىمىزنىڭمۇ پۇلنىڭ قايىنىمىغا چۆكۈپ كېتىۋاتقىنىغا بەك ئەپسۇسلاندىم . ئۇ ئازراق مېڭىپلا يەنە توختاپ ، ماڭا قاراپ ۋارقىرىدى :

— ئىت توغرىسىدا بولسىمۇ بولامدۇ ؟

— نېمە دېدىڭىز ؟
— ئىت توغرىسىدا ، ئىت !
— نېمە توغرىسىدا بولسا بولۇۋېرىدۇ .
— قېنى ، قاراپ باقاي .
ئۇ ئالدىرىغىنىچە كېتىپ قالدى . ئون نەچچە كۈندىن كېيىن ، پوچتىدىن مەن ئۈنۈڭ ئىت توغرىسىدا يازغانلىرىنى تاپشۇرۇۋالدىم . سودا ـ سېتىقنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئاپتورىمىزنىڭ زېھنى چېچىلىپ كەتكەنمۇ ، قانداق ، ئەسەر مانا مۇشۇنداق چۈشىنىكسىزلا يېزىلىپ قالغاندى .

1

بۇ ھېكايىنى ئائىلىمىزنىڭ ئۈنتۈلماس ئەزاسى — «ئاق تاپان»غا بېغىشلاپ يازدىم .
«ئاق تاپان» دېگىنىمىز ئاددىيلا بىر ئىت . ئۇ يەرلىك ئىت بىلەن خور ـ خورۇنۇڭ ئارىلاشمىسىدىن تۆرەلگەنمىكىن ، جۈغى كىچىك ، كۆرۈنۈشى شۇنچە سۆيۈملۈك ، قۇيرۇقى ئۇزۇن ، كۆزلىرى نەمخۇش نۇر چاچىدۇ . قارامتۇل تۈمشۇقلىرى قاچانلا قارىسىڭىز يېڭىلا مايلاپ قويغان شىبلىتىنىڭ تۈمشۇقىدەك پارقىراپ تۇرىدۇ . قاپقارا تۈكلىرى قۇندۇزدەك يالتىراپ كۆزنى قاماشتۇرىدۇ . پەقەت ئۈنۈڭ تۆت پۇتىنىڭ بېغىشىدىلا خۇددى سىزىپ قويغاندەك ئازراقتىن ئېقى بار . شۇڭا بىز ئۈنىڭغا «ئاق تاپان» دەپ ئىسىم قويغان .
«ئاق تاپان» ئاددىي بىر ئىت بولغىنى بىلەن ئۈنۈڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلىسىڭىز چوقۇم ھەيران بولىسىز . ئالدى

بىلەن ئۇنىڭ بىزنىڭ ئائىلىگە كىلىپ قېلىش تارىخىدىن سۆز ئاچساق ، بۇمۇ بىر قىزىق گەپ . ھاراقنى كۆپ ئىچىپ قويۇپ ، ئايدا بىر - ئىككى قېتىم ئۆينى تېپىپ كىلەلمەي ، تالادا تەمتىرەپ قالىدىغان چاغلىرىم ئىدى . بىر كۈنى كېچىسى تازا مەست ، نەق - نېسى دەسسەپ كوچىدا كىلىۋاتسام ، پۇتۇمغا يۇمشاق بىرنېمە ئۇرۇلغاندەك قىلدى . ئېڭىشىپ قارىسام ، كىچىككىنە بىر كۆچۈك . سوغۇقتىن تىترەپ ، ئىياغلىرىمنى يالاپ يىلىنغاندەك غىڭشىپ تۇرۇپتۇ . رەھىم كىلىپ ، كۆچۈكنى ئىلىپ قوينۇمغا سالتىمەن ، تاڭ سەھەرگە يېقىن ئۆينى ئاران تېپىپ كەلتىمەن . شۇ كۈندىن باشلاپ ، بۇ كۆچۈك ھويلىمىزنى ئاۋات قىلىشقا باشلىدى . ئايالىم ئۇنىڭغا ئاشقان - تاشقان نەرسىلەرنى تۆكۈپ بېرەتتى . مەنمۇ بىكار بولسامىلا ئەركىلىتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلىشەتتىم .

«ئاق تاپان» چوڭ بولغانسېرى ئەقىللىقلىقى بىلەن بىزنى خۇشال قىلىشقا باشلىدى . ئۇ ئىشىكلەرنى ئۆزى ئېچىپ ئۆيگە كىرەلەيتتى ، شوتىغا ئەپچىللىك بىلەن يامىشىپ ئۆگزىلەرگە چىقىۋالاتتى . چوڭ - كىچىك تەرتىنى خالىي بىر يەرگە بېرىپ قىلىپ ، ئارقا پۇتلىرى بىلەن توپىنى تاتلاپ ئوبدان كۆمۈپ قويۇپ قايتىپ كېلەتتى . ئاۋازىنىڭ سازلىقىنى دېمەيسىلەر تېخى . ئۇ ھويلىدا تۇرۇپ قاۋايدىغان بولسا ، يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئۇششاق بالىلار ئىختىيارسىز قەدىمىنى توختىتىپ ، دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن مارىشاتتى . بىر يەرگە بارماقچى بولساق ، ئۆينى «ئاق تاپان»غا ئىشەنچلىك تاشلاپ قويۇپ كېتىۋېرەتتۇق . ئۇ ئۆي ئىچىدىكى ھېچنېمىگە چېقىلمايتتى . ناھايىتىمۇ سەزگۈر بولۇپ ،

كىچىككىنە غەيرىي شەپە بولسا قولاقلىرىنى دىك تۇتۇپ ئەترايقا قارايتتى ، قاۋاپ ، خىرىس قىلىپ يات ئادەمنى بوسۇغىغىمۇ يولاتمايتتى .

شۇ كۈنلەردە ، يەنە بىر - ئىككى قېتىم كېچىسى سىرتتا ئىچىپ مەست بولۇپ قېلىپ ، شەپكەمنى يېتتۈرۈپ قويۇپ كەلگەنلىكىم زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ . مۇنداق چاغلاردا «ئاق تاپان» ئەپتىمگە قاراپ بىر نەرسە چۈشەنگەندەك بولاتتى - دە ، تالاغا قاراپ يۈگۈرەيتتى . تاك ئاتماستىن ئىلگىرى ھېلىقى شەپكىنى نەلەدىندۇر تېپىپ كېلەتتى . ئۇ ئۆزىغۇ بازارغا ئاپارسا پۇلغىمۇ ئالمايدىغان كونا شەپكە ئىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ ئەستىرىدە خوتۇندىن يوشۇرۇپ ، ھاراق ئىلىپ ئىچىش ئۈچۈن تىقىپ قويغان بەش — ئون تەڭگە كەم بولمايتتى...

كېيىن ، بىز تۇغقان كۆرۈش ئۈچۈن چەت ئەلگە چىقىشقا تەرەددۇت قىلىدۇق . ھېلىقى بىر يىللىرى ، چەت ئەلدە ئۇرۇق - تۇغقىنىڭ بار ئىكەن ، دەپ كۆرمىگەننى كۆرستىشكەچكە يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەنىكەنمەن ، زادىلا بارغۇم يوق ئىدى ، لېكىن يېقىندىن بېرى تۇغقانلار ئارقا - ئارقىدىن چاقىرىق قەغىزى ئەۋەتىپ ، ھېچ ئارامىمنى قويمىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بىزنىڭ تۇغقانلار بار يەرگە بېرىپ كەلگەنلەر ، ئۇ يەردىكى تۇغقانلىرىڭلار ئۇنداق بايكەن ، مۇنداق بايكەن ، دەپ قىزىقتۇرغىلى تۇرۇۋىدى ، بىزنىڭ خوتۇن ئولتۇرالماي قالدى . ئۇ يەردە بىر زامانلاردا بىز تەرەپتىن چىقىپ كەتكەن ئەل - ئاغىنە ، ساۋاقداشلىرىمۇ بار ئىدى . بوپتۇ ، بارسام باراي ، دېگەن يەرگە كەلدىم . رەسمىيەتلەرنى ئۆتەپ ، ئۆينى يېقىن بىر بۇرادەرگە قاراپ قويۇشقا تاپشۇردۇق . «ئاق تاپان»نىڭمۇ ۋاقتى-

ۋاقتىدا قورسقىغا بىر نەرسە بېرىپ ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشنى جېكىلىدۇق . ماڭىدىغان كۈنى ، «ئاق تاپان»نىڭ كەينىمىزدىن ئەگىشىپ كېتىپ قالمىسۇن ، دەپ مەھكەم باغلاپ قويدۇق .

مانا ، ماشىنىغا ئولتۇرۇپ چېگرانى قاراپ كېتىۋاتىمىز ، چەت ئەل دېگەن قانداق بولىدىغاندۇ ؟... ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى كىچىكىدىنلا زاكىسىغا سىيمەي ـ چىچماي ، مەدەنىيەتلىك چوڭ بولسا كېرەك... دېگەن خىياللارغا غەرق بولۇپ ئولتۇراتتىم . بىر چاغدا ئايالىم :

— ھوي قاراڭ ، ئاۋۇ بىزنىڭ «ئاق تاپان» ئەمەسمۇ ؟ ! — دەپ قالدى .

ئاپتوبۇس دېرىزىسىدىن بېشىمنى چىقىرىپ قارىسام ، «ئاق تاپان» ماشىنىسىنىڭ كەينىدىن ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي ، يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپتۇ . ئۇ بەزىدە يول چېتىگە ئۆتۈپ ، دەرەخلەر ئارىسىدا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي قالسا ، بىردەمدىلا يەنە چوڭ يول ئۈستىدە پەيدا بولاتتى . بىچارە ئىتقا ئىچىمىز ئاغرىپ قالدى . ماشىنىدىكىلەر بىزنىڭ بويۇنلىرىمىزنى سوزۇشۇپ نېمىگە قاراۋاتقانلىقىمىزنى بىلىپ ، غۇلغۇلا قىلىشىپ كەتتى :

— سىلەرنىڭ ئىتىمىدى ؟ — دەپ سورىدى بىر ئايال .

— بىزنىڭ ئىتتى ، ئۆيگە باغلاپ قويۇپ كەلسەك ، قانداق بوشىنىۋالغاندۇ ، ئەگىشىپ كېلىۋاتقىنىنى قاراڭ ! چېگرىغا بارغاندا ، ئارقىمىزغا كىرىۋالسا قانداقمۇ قىلارمىز ؟ — دېدى ئايالىم . ئاردىدىن بىرەيلەن قوپۇپ :

— ۋاھ ، چېگرانى بارغاندا كۆرسىلەر ، چېگرا دېگەندىن ئۇچار قاناتمۇ ئۆتەلمەيدۇ ، چېگرادا مۇنداق ئىتلارنى كۆرۈپ

قالسىغۇ گەپ - سۆز يوق ، پاكىتىدا قىلىپ ئاتىدۇ ! — دېدى .
— ئاتمىسىمۇ ، ئۇ يەردىكى ساقچىلارنىڭ ئىتلىرى تالاپ ئۆلتۈرۈپ قويار ! — دېدى يەنە بىرەيلەن .
بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئايالىمنىڭ كۆزىدىن ياش ئەگمىدى .
ئەجەب ، ئۇلارنىڭ ئىتلىرى بىز تەرەپكە ئۆتسە گەپ يوق ئىكەن ؟ — دېدى بىرى ، — ئۇيغۇرنىڭ ئادەملىرى ئىتلارنىمۇ ئەكىلىپ سىنىۋاتامدۇ ؟
— ئۇنداق ساتىدىغان ئىتلارنى ئەگەشتۈرۈپلا ئۆتىدىغان گەپ يوق ، — دەپ چۈشەندۈردى بىلەرمەنرەك بىرەيلەن ، — بۇنىڭدا ھۇنەر بار ، ھۇنەر . ئۇنداق ئىتلارنى دورا بېرىپمۇ ، ئوكۇل ئۇرۇپ دەمدۇ ، ئەيتاۋۇر شۇنداق بىر ئۇستاتلىق بىلەن بىھوش قىلىپ ، كىيىم - كېچەكلەرنىڭ ئارىسىغا تىقىپ ئۆتكۈزگۈدەك...
— تۇۋا ، ئادەم دېگەننىڭ قىلمايدىغان قىلىقى يوق - ھە ؟ — دېدى بىر مومای .
چېگرا غا يېتىپ بېرىپ ماشىنىدىن چۈشكەندە ، «ئاق تاپان» نىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمىدۇق ، «ئەقىللىق جانۋار بىزنى مۇشۇ يەرگىچە ئۈزىتىپ قويۇپ ئۆيگە قايتىپتۇ - دە !» دەپ يېنىك تىنىشتۇق .
تۇغقانلىرىمىز كىچىك ماشىنىلىرى بىلەن كېلىپ ، ئۇ تەرەپتە كۈتۈپ تۇرۇشقانىكەن ، چېگرادىن ساق - سالامەت ئۆتتۇق ، ئۇزۇن يىللاردىن بېرى كۆرۈشمىگەن تۇغقانلار بىلەن يىغلىشىپ كۆرۈشتۇق ، كىمنىڭ ئەقلى يەتسۇن دەيسىز ، ئۇلارنىڭ ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ ، بىرھازا مېڭىپ تۇرۇشمىزغا ، «ئاق تاپان» ئاسماندىن چۈشكەندەكلا يەنە ماشىنىنىڭ يېنىدا

پەيدا بولۇپ قالدى . ئەر - خوتۇن تەڭلا : « ‹ئاق تاپان ! › ‹ئاق تاپان ! ›» دەپ چۇرقىرىشىپ كەتكەن ئوخشايمىز ، ماشىننىنى ھەيدەۋاتقان ياش بالا نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي ماشىننى «غاچچىدە» تورمۇزلىۋىدى ، ئالدىمغا ئۇچۇپ كەتكىلى تاسلا قالدىم . ئايالىم ئالدىراپ ماشىنىدىن چۈشۈپ ، قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن «ئاق تاپان»نى قولىغا ئېلىپ قۇچاقلاپ كەتتى . «ئاق تاپان» قۇيرۇقىنى شىپاڭشتىپ ، مېنى نېمىشقا تاشلاپ كەتتىڭلار ؟... شۇمۇ ئادەمگەرچىلىك بولدىمۇ ؟ دېگەندەك چۈشىنىكسىز غىڭشيتتى .

شۇنداق قىلىپ ، پاسپورتتا ئىككى جان ، ئەمەلىيەتتە ئۈچ جان چېگرادىن ئۆتتۇق .

2

ئېيتقۇدەك نېمە گەپ بار دەيسىلەر ، چەت ئەلدىكىلەرمۇ بىزگە ئوخشاش كۈنىگە ئۈچ ۋاخ تاماق يەيدىكەن ، ئۇيقۇسى كەلسە ئۇخلايدىكەن . بىر غەلىتە يېرى كۆرۈشكەندە ، ئۇزاققىچە سۆيۈشۈپ ، پومداقلىشىپ كېتىدىكەن . باشتا «توۋا ! » دەپ ياقامنى تۇتتۇم . كېيىن - كېيىن بۇنىڭغىمۇ ئۆگىنىپ تونۇش-بىلىشلەرنى كۆرگەندە ، يىراقتىنلا غۇلاچ كېرىپ بېرىپ ، ئەر-ئايال دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايلا بەھۇزۇر قۇچاقلاۋېرىدىغان بولدۇم . ھەممە ئۇرۇق - تۇغقان ، تونۇش - بىلىشلەرنى ئۆزىدىن تارتىپ خوتۇن - بالىلىرىغىچە ئالا قويماي سۆيۈپ چىقتىم . قاملاشمىغان يېرى ، ئۇلارمۇ مېنىڭ خوتۇنۇمنىڭ سۆيۈۋېرىپ مەسلىھەتىنى قويمىدى . خەپ ، چەت ئەل دېگەنگە

خوتۇن خەقنىمۇ ئاچىقامدىغان ، دەپ قالدىم . ئامال قانچە ، ئۇلار ئۇچۇن مۇنداق تەنتەنىلىك كۆرۈشۈش چوڭ مەدەنىيەت ھېسابلىنىدىكەن . نېمە بولسا بولسۇن ، سېغىنغان ئادەملىرىمىز بىلەن كۆرۈشتۇق ، يامان ئەمەس مېھمان بولدۇق .

«ئاق تاپان» چەت ئەلدىمۇ قىلچە يۇزىمىزنى تۆكمىدى . ئۇ نەگە بارساق ، شۇ يەرگە ئەگىشىپ باراتتى . بىز ساھىبخانىلار بىلەن ھېلىقىدەك تەنتەنىلىك ئامانلىشۇاتقاندا ، ئەدەپ بىلەن بىر چەتكە ئۆتۈپ قاراپ تۇراتتى ، مىجەزىمۇ ناھايىتى مۇلايىملىشىپ كەتتى . ئۇ يەرنىڭ ئىتلىرىنى كۆرسىمۇ ئۆز ئۆيىدىكىدەك يوغانچىلىق قىلماي ، ئاستا بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىپ تۇرۇۋالاتتى ياكى ھېلىقى ناتونۇش ئىتقا قاراپ قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ ، ئۇ قېشىغا كەلگۈدەك بولسا ، پۇتلىرىنى ئاسمانغا قارىتىپ ئوڭدىسىغا يېتىپ سەمىمىي دوستلۇقنى بىلدۈرەتتى . ئۇنىڭ يېتىپ - قوپۇش ئىشلىرىمۇ ھەشەمەتلىك ئىدى . بىز چۈشكەن ئۆينىڭ بىر ئاپشاركىسى بار ئىكەن ، ئۇ باغنىڭ بىر تەرىپىدىكى تاختايدىن ياسىلىپ ، ئالا - بۇلماچ سىرلانغان بىر كاتەكتە يېتىپ - قوپىدىكەن . بۇ كاتەكنىڭ ئىچىنى كىچىكرەك بىر ساراي دېسىڭىزمۇ بولىدۇ . «ئاق تاپان» ئاشۇ تۇغقىنى بىلەن بىللە تۇردى . ئۆي خوجايىنى ئۇلارغا ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى ئىككى چاقماقتىن قەنت بىلەن ئازراق سۈت ، چۈشلۈكى يېڭى گۆش ، ئۆپكە - قېرىن ، كەچتە سېرىقماي سۈركەلگەن بولكا بېرەتتى . ئۆي خىزمەتچىسى ئۇلارنىڭ تاماق يەيدىغان يالاقلىرىنى كۈنىگە ئۈچ ۋاخ يۇيۇپ تۇراتتى .

«ئاق تاپان» چەت ئەلنىڭ سېمىز - ئورۇق ، ئېگىز - پاكار ، يۇڭى ئۇزۇن - قىسقا دېگەندەك ھەممە ئىتلىرى بىلەن

چىقىشىپ كەتتى . ئۇنىڭ چەت ئەل كوچىلىرىدىكى سۆيەتلىك قەدەم ئېلىپ مېڭىشلىرى ئۇ يەرنىڭ ئالىي نەسىللىك ئىتلىرىدىن زادىلا قېلىشمايتتى . كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان ئىش . مەيلى ئۆيدە ، مەيلى سىرتتا بولسۇن ، چوڭ ـ كىچىك تەرەت قىلماقچى بولسا ، ئۇدۇل ھاجەتخانىغا قاراپ ماڭاتتى . خوددى چەت ئەل يېزىقلىرىنى تونۇيدىغاندەك ، ھەرگىزمۇ ئاياللار ھاجەتخانىسىغا كىرىپ كېتىپ قالمايتتى . مېھماندارچىلىققا بارغان يېرىمىزدىمۇ ئۇ ئۆزىنى ناھايىتى ئازادە تۇتاتتى . ئۇنىڭ قىلىقلىرى كۆرگەن ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرمەي قالمايتتى . ئەگەر بىرەر ئاق كۆڭۈل خانىم ئۇنى يېنىغا چاقىرىدىغان بولسا ، ئەيمەنمەي چىقىپ ، ئۇنىڭ ئاپئاق يوتىلىرىنىڭ ئۈستىدە بەھۇزۇر ئولتۇرۇۋالاتتى .

بىر قېتىم ، بىز چۈشكەن ئۆينىڭ خوجايىنلىرى بىزنىڭ شەرىپىمىزگە مېھمان چاقىرغىنى زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ . ئۇ كۈنى ، «ئاق تاپان» ھەربىر مېھمان كەلگەندە ، دەرۋازىنى ئۆزى ئېچىپ ، مېھمانلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ، ھەممىدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى . بۇنىڭدىن خۇشال بولغان ساھىبخانىلار «ئاق تاپان»نىمۇ ئۆيگە ئەكىرىپ ، سورۇنىنىڭ بىر چېتىگە ئايرىم داستىخان راسلاپ بەردى . «ئاق تاپان» مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن قۇيرۇقىنى شىپاڭشتىپ ، ھەممىگە تەكشى قاراپ كۈلۈمسىرەپ ، ئالدىغا قويۇپ بەرگەن تائاملارغا ئانچە ـ مۇنچە ئېغىز تېگىپ ، سەرەڭگە ياغىچىدا چىشىنى كوچىلاپ ، ئەدەپ بىلەن ئولتۇردى . ئىچىشۋازلىق تازا قىزىغاندا ، قايسىبىر مەستىنىڭ كاللىسىغا ، مۇنۇ ئىتقىمۇ بىر ـ ئىككى رومكا ئىچۈرۈپ باقمامدۇق ؟ دېگەن خىيال كىرىپ قالسا بولىدۇ .

— بولىدۇ ، ئۇمۇ بىزنىڭ مېھمىنىمىز - دە ! — دەپ چۈرقىراشتى باشقىلار .

ھۆرمەت يۈزىسىدىن مەنمۇ ياق دېيەلمىدىم . كۆلكە - چاقچاق ، ھە - ھۇ بىلەن ئۆلار «ئاق تاپان»غىمۇ ئىككى - ئۈچ رومكا ئىچۈرۈۋېتىشتى . ئازراق قېقىۋېلىپ ، قىزىپ قالغان «ئاق تاپان» ناياقلاپ ئوتتۇرىغا چۈشۈۋېلىپ ، خانىملارنىڭ ئارىسىدىكى ياش بىر خېنىمغا ھەدەپ تىزلىرىنى ئېگىپ تەزىم قىلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن تانسىغا چۈشمەكچى بولدى . «ئاق تاپان»نىڭ بۇ قىلىقلىرىغا ھەممەيلەن ئۈچەيلىرىمىز ئۈزۈلگۈچە كۈلۈشتۈق . ھېلىقى ياش خېنىمنىڭ ئېرى بىر تاتىرىپ ، بىر قىزىرىپ ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ : «ماۋۇ نەدىن كېلىپ قالغان لالما ئىت ؟ مېنىڭ ئايالىمنى ئۇ نېمە كۆرۈۋاتىدۇ ؟» دەپ ۋارقىراپ ، ئۇستەلنى بىر مۇشتلىۋىدى ، چىنە - قاچىلار جىغىلداپ كەتتى . ئاپلا ، «ئاق تاپان» بىر كۆڭۈلسىزلىك تېپىپ بېرىدىغان بولدى- دە ، دەپ ئورنۇمدىن ئاستا تۇردۇم - دە ، «ئاق تاپان»نى شەرەتلەپ تالاغا ئاچىقىپ ، ئاچچىقىمدا كۆتىگە بىرنى تېپىۋەتتىم . ئۇ غىڭشىغىنىچە نېرىغا بېرىپ ، قۇيرۇقىنى گېلىگە تىقىپ ئازراق قەي قىلىپ ، شۇ يەردىلا بېشىنى ئىككى پۇتىنىڭ ئوستىگە قويۇپ ، يېتىپ قالدى .

شۇنداق بولسىمۇ ، «ئاق تاپان»نىڭ ھېلىقى ئولتۇرۇشتىكى ئوشۇقچە قىلىقلىرى ئۇنىڭ ئوبرازىغا دەخلى يەتكۈزەلمىدى (ھايۋان تۇرماق ئادەملەرمۇ ئوشۇقراق ئىچىۋالغاندا نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ ، دەيسىز ؟) . ئەتىسى تېخى ھېلىقى ئولتۇرۇشتا بىللە بولغان يەنە بىر خانىم ئۆزىنىڭ يۈڭلىرى سالپىيىپ تۇرىدىغان بىر ئالىي نەسىلنىڭ قانجۇقىنى ئەگەشتۇرۇپ كەپتۇ . نېمە گەپ

دەپ ئۇقسام ، ئۇ خانىم بىزنىڭ «ئاق تاپان»غا قىزىقىپ قاپتۇدەك ، ئۆزىنىڭ قانجۇقىغا چېتىشتۇرۇپ ، «ئاق تاپان»نىڭ نەسلىنى ئېلىپ قالماقچى بوپتۇدەك . بىز ئەدەپ بىلەن رەت قىلدۇق . «ئاق تاپان»مۇ ھېلىقى خانىمنىڭ ئۇزۇن يۇڭلۇق قانجۇقىغا نەزەر كۆزىنى سېلىپ قويمىدى . بىزنىڭ «ئاق تاپان» ئۇنداق كەلسە ـ كەلمەس قانجۇقلار بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىدىغان ئىستىلى ناچار ئىتلاردىن ئەمەس ـ دە !

«ئاق تاپان»نىڭلا گېپىنى قىلماي ، ئۆزىمىزنىڭمۇ گېپىگە كەلسەك ، ئاچىققان مالىلىرىمىزنىڭ سوۋغا ـ سالامدىن ئاشقانلىرىنى سېتىۋىدۇق ، يەنە بىرمۇنچە پۇل بولدى . تۇۋا دەيمەن ، بىزنىڭ بۇ يەردىكى بىكارغا بەرسىمۇ كىيمەيدىغان غەلىتە بىرنېمىلەرنى چەتكە ئاچقىسىگىز ، پاسونىنى مودا ھېسابلىشىپ ، چۇشكەن يېرىگىزنى ئىزدەپ ـ سوراپ تېپىپ كېلىپ ئەكېتىشىدىكەن . قانچە غەلىتە بولسا شۇنچە ياخشى ، دەيدىكەن . نېمە قىلىشساڭ قىلىشمامسەن ، دەپ پۇلىنى ئېلىپ يانچۇققا سالدۇق . قايتىدىغان كۈنلىرىمىز يېقىنلىشىپ قالغاندا بىرنەچچە تېگىق مال ئالدۇق . ھەممە پۇلغا مال ئالايلى دېسەك ، چېگرادا تەكشۈرۈش ناھايىتى قاتتىق ئىكەن . پالانچى مۇنچىلىك مېلىنى ئۆتكۈزەلمەپتۇ ، پوكۇنچىنى خالىي ئۆيگە ئەكىرىپ يالىڭاچلاپ ، مەخپىي يەرلىرىگە تىقىۋالغان نەرسىلىرىنىمۇ تارتىۋالغانكەن ، شۇ يەردىلا ھوشىدىن كېتىپتۇدەك... دېگەندەك خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ ئەندىشىگە چۈشۈپ قالدۇق . ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ ، ئازراقتىن ئالتۇن سېتىۋېلىپ ، چىشىمىزغا قاپلىتىۋالماقچى بولدۇق . ئۇنى دېمىسىمۇ ، بۇ يەرگە كېلىپ ئۇچراشقانلىكى ئادەم بىلەن سۆيۈشۈۋېرىپ ، ئالدى چىشلىرىمىز

لىڭشىپ قالغانىدى .

ئەر - خوتۇن ئىككىسىز چىشلىرىمىزغا ئېلىپ - سېلىنىدىغان قىلىپ ئالتۇن قاپلىتىۋالدۇق . شۇنىڭدىمۇ ، يەنە بىرئاز پۇلىمىز ئېشىپ قالدى . تەييار دۇنيانى تاشلاپ كېتىشكە كىمنىڭ كۆڭلى ئۇنايدۇ ، دەيسىلەر ؟ بىر كۈنى ئايالىم :

— ھوي ، ماڭا قاراڭ ، يەنە ئازراق پۇل خەجلەپ ، «ئاق تاپان»غىمۇ ئالتۇن چىش سالدۇرۇۋەتمەيمىزمۇ ؟ — دەپ قالدى .

— نېمە دەيدىغانسەن . ئىتقىمۇ چىش سالدۇرغان بارمۇ ؟ بۇنى ئاڭلىسا ھەممە ئادەم كۈلۈپ يىقىلىپ قالار ! — دېدىم .

— كۈلسە كۈلمەمدۇ ، — دېدى ئايالىم ، — چېگرادىن سالامەتلا ئۆتۈۋالساق ئۆيگە بارغاندا سۈغۇرۇپ ئېلىۋالىمىز . ئۇنىڭ ئۈستىگە قاراڭ ، بىزنىڭ «ئاق تاپان»نىڭ چېگرىدىن ساقچىلارنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپلا ئۆتۈپ كېتىۋېرىدىغان ھۇنىرى بار ئىكەن .

بۇ مەسىلىھەتنى مەنمۇ توغرا تاپتىم . خەق نېمە دېسە دېمەمدۇ ، پۇلۇڭ بولسا سەنمۇ ئىت - مۇشۇكلىرىڭنىڭ قۇلىقىغا ئالتۇن ھالقا ئاس !

ئۆزىمىزگە چىش قويدۇرۇپ تونۇش بولۇپ قالغان بىر چىشچى بار ئىدى . ئەتىسى ئۇرۇق - تۇغقانلارغىمۇ تىنماي ، «ئاق تاپان»نى ئەگەشتۇرۇپ ، ئۇنىڭ قېشىغا باردۇق . بۇ قېرى چىشچىنىڭ بازارنىڭ ئىتتىكلىكىدە ئۆزىنىڭ چىشىنىمۇ ئېلىپ خەققە قويۇۋەتكەندەك ، بىرنەچچە چىشى كامالىك ئىدى . ئۇ ئۆمرىدە ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن ھەپىلىشىدىغان غوجاملارنىڭ ھەرخىل بۇيرۇتمىلىرىنى بېجىرىپ پىشىپ كەتكەن ئادەم بولسا كېرەك ، «ئاق تاپان»غا چىش سالدۇرىدىغىنىمىزنى ئاڭلاپ ھەيرانمۇ

قالمىدى . ئۆز ۋاقتىدا بايلار ياخشى كۆرىدىغان ئاتلىرىنىڭ زەخمىم يېگەن چىشلىرىنى سالدۇراتتىكەن ، بۇنىڭ سۆلىتى ئۇچۇن ئەمەس ، يەم ـ خەشەكنى ئوبدان چاپىناپ يېسۇن ، دەپ شۇنداق قىلاتتىكەن . چىشچى :

— ئىتنىڭ چىشىنى ئېلىپ ـ سالىدىغان قىلىپ قاپلىغىلى بولمايدۇ ، — دەپ تۇرۇۋالدى .

ئۇنىڭ چۇشەندۇرۇشچە ، ئىت دېگەن قاتتىق ـ قۇرۇق نېمىلەرنى غاجىلايدىغان بولغاچقا ، ئالتۇننى ئېلىپ سالىدىغان قىلىپ ئورنىتىپ قويسا ئوڭايلا چۇشۇپ قالىدىكەن ، مەھكەمىرەك قىلىپ ئورنىتۇەتمەكتىن باشقا ئامال يوق ئىكەن . بوپتۇ ، دەپ باھاسىنى كېلىشتۇق...

3

قايتىپ كېلىشىمىز بىلەنلا چەت ئەلگە چىققىنىمىز ھەممىگە پۇر كەتتى . شۇ كۇنلەردە چەت ئەلگە چىقىپ ئالتۇن چىش قويۇپ كەلگەنلەر يالغۇز بىزمىدۇق ، دەيسىلەر ؟ بىراق ، پالانچى چەت ئەلگە چىقىپ ئىتنىڭ چىشلىرىغىمۇ ئالتۇن قاپلىتىپ كەپتۇدەك ، دېسە ، ھەرقانداق ئادەم ھەيران بولىدىغان گەپكەن . بىزنىڭ ھال ـ كۇنىمىزدىن خەۋىرى يوق كىشىلەر : تازىمۇ بېيىپ كەتكەن نەرسىلەر ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلىسا ، ئەھۋالىمىزنى ئوبدان بىلىدىغانلار ، ماۋۇ زاڭلارنىڭ قىلىپ يۇرگەن قىلمىشىنى قارىمامدىغان ، ئەزەلدىنمىغۇ بىر گىلەم تاپسا ، ئۇيىگە سالماي ، تالاغا يېيىپ قويىدىغان نېمىلەر ئىدى ، دەپ تەنە قىلىدىغان بولدى . زەھەردەك ئاچچىق گەپ قىلىدىغان بىر قوشنىمىز بار

ئىدى ، بىر كۈنى ئۇ مېنى چاقىرۋېلىپ :

ئوسمانجان ، چەت ئەلگە چىقىپ ، ئەر - خوتۇن ئىتتىكلار بىلەن قېلىپتا قۇيغاندەكلا ئوخشاش بولۇپ كەپسىلەر- دە ! — دېۋىدى ، بۇ گەپ جان - جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى .

شۇ كۈندىن باشلاپ ئەر - خوتۇن قاپلىما چىشلىرىمىزنى ئېلىپ تاشلىدۇق . «ئاق تاپان»نىڭ ئاغزىدىكى ئالتۇنلارنى قومۇرۇۋالماقچى بولۇپ ئىككى - ئۈچ قېتىم ھەپىلىشىپ ، تەرگە چۆمۈپ كەتتۇق ، زادىلا ئالالمىدۇق . «ئاق تاپان» كاتشىپ ، زارلىنىپ ، شۇنىڭدىن كېيىن بىزگىمۇ تۇتۇق بەرمەيدىغان بولۇۋالدى . ئۇنىڭ چىشىدىكى سېرىق نىجىس بىرەر قاتتىق ئۇستىخاننى غاجىلاۋاتقاندا ئۇۋلىپ چۈشۈپ كەتسىمۇ كاشكى . ھېلىقى كۆزلىرى كۆپكۆك قېرى چىشچىنىڭ مۇغەمبەرلىك چىقىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپلا ياخشى ئادەم ئەمەسلىكىنى پەملىگەنىدىم . ئۇ بىزنى ئەتەي مەسخىرە قىلىپ ، قېنى ، بۇ ئالتۇنلارنى ئەمدى قومۇرۇۋالغىنىڭىز بىر كۆرۈپ باقاي ، دېگەندەك قىلىپ ، شۇنچە مەھكەم ئورنىتىۋەتكەنىدى . پالانى يەردە پوكۇنچى بايىنى ئۆلتۈرۈپ ، ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنى سۈپۈرۈپ كېتىپتۇدەك ، دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلىساقلا ، «ئاق تاپان»نىمۇ بىرەرى ئۆلتۈرۈپ ، ئاغزىدىكى دۇنيالىرىمىزنى بۇلاپ كېتەرمۇ ، دەپ ئەندىشىدە ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدۇق .

ئۇنىڭ ئۇستىگە ، «ئاق تاپان»نىڭ مىجەزىمۇ غەلىتە بولۇپ قالغانىدى ، بىزنىڭ بۇ يەرلەردە ئىت دېگەننى كېچىلىرى قاۋاپ ، ئۆينى كۆزەت قىلىدۇ ، دەپ باقمىسا نېمىگە باقىدۇ ، دەيسىلەر ؟ چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭ تۈزۈكرەك قاۋاپ باققىنىنىمۇ ئاڭلىمىدۇق . كىرگەن - چىققانلارغا خۇددى

ئاغزىمدىكى ماۋۇ ۋالىلداپ تۇرغاننى كۆردۈڭلارمۇ؟ ھەممىڭلار جېنىڭلارنى سېلىپ بېرىدىغان ئالتۇن دېگەن سېرىق نەرسە شۇ! دېگەندەك قىلىپ، ھەجىيىپ قاراپلا تۇراتتى. تېخى كىشىنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرۈپ، ياخشىراق كىيىنگەن مېھمانلارنى كۆرسە قۇيرۇقىنى شىپاڭشتىپ ناياقلاپ كېتەتتى، كىيىملىرى ناچارراق مۇساپىرلار كەلسە كۆزگىمۇ ئىلمىغاندەك قىلىپ، چىرايىنى پۈرۈشتۈرەتتى. بىز ئۇنى يامان كۆزدىن يوشۇرۇپ، تالاغا چىقىپ كەتمىسۇن، دەپ دەرۋازىنى مەھكەم ئېتىپ قويساق، ئۇ ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ، ئولتۇرىدىغان يېرىنى قۇيرۇقىدا پاكىز سۈپۈرۈۋېتىپ، چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن چىرتىلدىتىپ تۈكۈرگىنىچە چوڭ كوچىدىن ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە ھەجىيىپ قاراپ ئولتۇراتتى. تېخى بەزى كۈنلىرى چەت ئەلدىكى سېرىقماي سۈركەلگەن بولكىلارنى يەپ، بىر - ئىككى رومكىدىن ئىچىپ يۈرگەن كۈنلىرىنى ئەسلەۋاتقاندەك ئېغىكىنى تۇتقىنىچە خىيالغىمۇ كېتىپ قالاتتى. توۋا، ماۋۇ ئىتنىڭ قىلىقلىرىنى، دەپ بىزار بولىدىغان بولدۇم.

بىر كۈنى، «ئاق تاپان»نىڭ ئاغزىدىكى ئالتۇننى ئالالمىغانىنىڭ جىلىچىلىكىدە تازا ئىچىپ، يەنە شەپكەمنى ئۈنتۈپ قېلىپ قايتىپ كەپتىمەن. «ئاق تاپان» شەپكىنى نەدىندۇر تېپىپ، چىشلىگىنىچە ئۇدۇل ساقچىخانىغا ئاپىرىپ بېرىپتۇ. ئەتىسى ئۆزۈممۇ تونۇمايدىغان بىر ساقچى:

— ئوسمانجان، ماۋۇ شەپكە سىلەنىڭمۇ دەيمەن؟ — دېۋىدى، قاراپلا قالدىم، — ئەمدى چوڭ بولدۇڭلا، ھەرقانچە ئىچىسەڭلارمۇ شەپكىگە ئىگە بولغۇدەك ئەھۋالدا بولدى قىلىڭلا، بۇنىڭ ئەستىرىدە تېخى پۇلمۇ بارکەن - ھە!؟ — دەپ شەپكەمنى

قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويدى . خىجىللىقتا يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم .

4

ئايالىمنىڭ ئارىلاپ قورسىقى مۇجۇيدىغان بىر كېسىلى بولىدىغان ، بىر كۈنى كېچىسى كېسىلى يەنە قوزغىلىپ ئازابتىن تۇگۈلىنىپلا قالدى . مېڭ مۇشەققەتتە بىر ھارۋىنى تېپىپ دوختۇرخانىغا يەتكۈزدۇم ، جەددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى دوختۇرلىرى تەكشۈرۈپ بالىنتسىغا يوللىدى . بوش كارىۋات يوق ، ئايالىمنى زالدىلا ياتقۇزدۇم . شۇ ياتقانچە داق يەردە بىر ھەپتە يېتىپ قالدۇق . زالدا ئۇياق ـ بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى . تەرەت قاچىلىرى ، ھەر خىل دورا پۇرىقى ، ئىسسىقتا كىشىلەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان تەرنىڭ دەستىدىن تىنغىلى بولمايتتى . ئايالىمنىڭغۇ ئاغرىق ئازابىدا ئۆزىنىڭ نەدە ياتقانلىقىنى بىلگۈچىلىكى يوق ئىدى . لېكىن ، ماڭا بۇ ناھايىتى خورلۇق بىلىندى . بوش كارىۋات يوقمىكىن دېسەم ، ئەتراپىمدىكى ئاغرىقلارنىڭ بەزىلىرى بوشىغان كارىۋاتلارغا يۆتكىلىپ تۇراتتى ، ئۇلارنىڭ ئورنىدا يەنە يېڭى ئاغرىقلار پەيدا بولۇپ قالاتتى . بەزى بىمارلار زالدا ئۆچىرەتمۇ كۈتمەي ، ئۇدۇل بوش كارىۋاتلارنى تېپىپ كىرىپ كېتەتتى . نېمە ئىش بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى زادىلا چۈشىنەلمىدىم . بىر كۈنى ، دورا بېرىپ ، ئوكۇل ئۇرۇپ يۈرگەن چىرايلىق بىر خانىمنى چاقىرىپ ھالىمنى ئېيتتىم :

— ئۇكام ، ماڭا قاراڭ ، ئايالىمنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزىڭىز

كۆرۈڭاتسىز . ماڭۇ سېسىقچىلىقتا ياتقىنىمىزغا ھەپتىدىن ئاشتى...

— ئاكا ، ھازىر قانداق زامان ، بىلمەمسىز ؟ — دېدى خانىم مۇلايىم كۈلۈپ ، — مۇنداق پىخسىقلىق قىلسىڭىز ئايالىڭىزنىڭ جېنىغىمۇ زامىن بولىسىز !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم .

— ئۇكام ، مەن نېمە پىخسىقلىق قىپتىمەن ؟ دوختۇرخانا ھەققى ، دورا ھەققى دېگەندەك ھەممە تاراق ـ تۇراقلارنىڭ پۇلىنى تولۇق تۆلىدىم ، مانا قەغىزى . يەنە كەم قالغان يېرى بولسا تۆلەي ، — دېدىم .

— ئاڭلىسام چەت ئەلگە چىقىپ ، ئىتىڭىزنىڭ چىشلىرىغىمۇ ئالتۇن سالدۇرۇپ كەپسىزكەن (ياۋاللا ! بۇ ئىشنى ئاڭلىمىغان ئادەم قالماپتۇ ـ دە !) ، چەتنىڭ ئوبدانراق كىيىملىكلىرىدىن باردۇ ؟ — دېدى خانىم ھېلىقى مۇلايىم كۈلكىسىنى ئۆزگەرتمەي .

— چىقىپ قالار... بولدى ، مەن سىزگە بۇگۈنلا ئوبدانراق بىر كىيىملىك رەخت يەتكۈزۈپ بېرەي .

— ماڭىلا بەرگىنىڭىز بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ . كارىۋاتنى بەلگىلەيدىغان ئادىمىمىز باشقا ، ئۇنىڭغا بىر كىيىملىك . يەنە بىزنىڭ سېستىرالار باشلىقىمۇ بار...

شۇنداق قىلىپ ، بۇ سودىنىڭ نەرخى ئۈچ كىيىملىك رەختكە توختىدى . ئۆيگە ئۇچقاندەك يېتىپ بېرىپ ، ئايالىمنىڭ ساندۇقىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ ، رەختلەرنى يەتكۈزۈپ كەلدىم . دېگەندەك ، چۈشتىن كېيىن بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇق .

مەنغۇ دوختۇرخانىنىڭ ئىچىدىكى ھېساب ـ كىتاب قىلىدىغانلاردىن تارتىپ ئاق خالات كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىلا

دوختۇر ، دەيدىكەنمەن . لېكسىن ، دوختۇرخانىدا ئۇزاق ياتقان بىمارلار ئۇلارنى چوڭ دوختۇر ، كىچىك دوختۇر ، پىراكتىكانت دوختۇر ، سېسترا ۋەھاكازا دەپ ناھايىتىمۇ ئىنچىكە پەرقلەندۇرىدىكەن . كارىۋاتلىق بۆلۈمگە يۆتكەلگەندىن كېيىن باشقىغا پەمىم يەتمىسمۇ ، بىز ياتقان ئۆيگە مەسئۇل چوڭ دوختۇرنى ئوبدان تونۇۋالدىم . ئۇ ئېگىز بويلۇق ، كېلىشكەن ئادەم ئىكەن ، ھەر كۈنى قوي سويۇپ ، شورپا ئىچىپ تۇرىدىغان قاسساپلاردەك ئىككى مەڭزى پارقىراپ تۇرىدىكەن . ئۇنىڭ ئاغزىدىن «ئايالىڭنىزنى ئوپېراتسىيە قىلمىساق بولمايدۇ» دېگەن گەپنى ئاڭلىدىم . زادى قاچان ئوپېراتسىيە قىلىدىغانلىقىنى بىلەلمىدىم . ئايالىمنى قان تەكشۈرۈش ، يۈرەك تەكشۈرۈش ، مېڭە تەكشۈرۈش دېگەندەك ئاجايىپ ـ غارايىپ تەكشۈرۈشلەردىن ئۆتكۈزۈپ ، پۈل تۆلەپ ، قانداقتۇر قەغەزلەرگە تامغا باستۇرۇش ئۈچۈن ئۇ تۆشۈكتىن بۇ تۆشۈككە يۈگۈرۈپ ھالىمدىن كېتەي دېدىم .

ھەش ـ پەش دېگۈچە يانچۇقمۇ قۇرۇقدىلىنىپ قالدى . بىر كۈنى ، ئازراق پۇلىڭ غېمىنى قىلىپ كېلەي ، دەپ ئۆيگە بارسام ، دەرۋازا ئوچۇق تۇرۇپتۇ . بۇ نېمە ئالامەتتۇ ؟ دەپ ھويلىغا كىرسەم ، ئۆينىڭ ئىشىكىمۇ ئوچۇق . «ئوغرى» دېدىم- دە ، ئۆيگە ئېتىلىپ كىردىم . قارىسام ، ھەممە نەرسە جاي ـ جايىدا تۇرۇپتۇ . ئۆيگە بىرى كىرگەندىمۇ ياكى ھېلىقى كۈنى كىيىملىك رەختكە كەلگەندە ئۆزۈم ئۆيلەرنى قۇلۇپلىماي كېتىپ قالغاندىمەنمۇ ، دەپ تېڭىرقاپ قالدىم . شۇ چاغدا كۆزۈم ئايالىمنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى سېلىپ قويىدىغان كىچىك ساندۇقتا چۈشتى . ساندۇقنىڭ ئاغزى قىيا ئوچۇق تۇراتتى .

ئىچىگە قارىسام ، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ھېلىقى قاپلىما چىشلىرى غايىب بوپتۇ .

ئەلەمدە تالاغا چىقىپ «ئاق تاپان»غا قارىدىم . «ئاق تاپان» غېمىدە يوق ، ئۆگزىدە قۇيرۇقىنى دۇپدۇگلەك قىلىۋېلىپ ، كوچىدا ئۆتكەن خېنىملارغا چىشىنىڭ پارقىرىقىنى كۆرسىتىپ ، قۇيرۇقىنىڭ ئۈستىدە ھەجىيىپ ئولتۇرۇپتۇ . دەردىمنى ئىچىمگە يۇتتۇم . ئىشەنچلىك كىرىپ ، توپتوغرا ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، ئالتۇن چىشلارنى كۆتۈرۈپ ماڭغىنىغا قارىغاندا ، ھەرقاچان بىلىدىغان بىرىنىڭ قىلغان ئىشى ، دېگەن گۇمان كۆڭلۈمدىن كەچتى . بۇنى ئېنىقلاپ ئولتۇرۇشقا نەدە ۋاقىت . ئۆيدىكى پۇلغا يارىغۇدەك نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇپ بازارغا يۈگۈردۈم ، ئۇنى ئېلىشىغا سېتىپ ، يەنە دوختۇرخانىغا چاپتىم .

ھەرقانچە ئالدىراش بولغاندىمۇ يەنە كىشىلەرنىڭ ئالدىراشچىلىق ئىچىدىن ئارامچىلىق تاپىدىغان چاغلىرى بولىدۇ . بالىنتسا بىناسىنىڭ ئالدىدا كىچىككىنە گۈللۈك بار ئىدى . كەچتە ئاغرىقلارغا قاراۋاتقانلار ئۇ يەرگە چىقىپ ، بىر تال - يېرىم تال تاماكا چېكىشىپ پاراڭلىشىپ قالاتتۇق . بىر كۈنى ، گۈللۈككە يىغىلغانلار ھېلىقى چوڭ دوختۇرنىڭ غەيۋىتىگە چۈشۈپ كەتتى . مەن بىر چەتتە تاماكا چېكىپ ئاڭلاپ ئولتۇردۇم .

— ۋاھ ، بۇ دوختۇرنىڭ نەپسىنىڭ يوغىناپ كەتكىنىنى دېمەمسىلەر ، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى بىرەيلەن ، — يانچۇقىغا پۇل چۈشمىگۈچە ئوپېراتسىيە پىچقىنىغا قولىغا ئالمايدۇ . جېنىڭنىڭ چىقىۋاتقىنى بىلەن كارى يوق . پىچاقنى گېلىڭگە تىرەپ تۇرۇپ : «جېنىڭغا تۇرامسەن ، مېلىڭغۇ»

دەيدىغان قاراقچىنىڭ نەق ئۆزى .

— راست ، شۇنداقكەن ، — دەپ تەستىقلىدى ياشراق بىرەيلەن ، — بالامنى ئەتە ئوپېراتسىيە قىلىمەن ، ئۆگۈن ئوپېراتسىيە قىلىمەن ، دەپ يۈرگىنىگىمۇ ھەپتىدىن ئاشتى . نارەسىدىگە ئىچ ئاغرىتماق تۇگۇل ، تۇزۇكرەك چىراي ئېچىپمۇ قاراپ قويمايدۇ . «ھە ، سەن ئەبلەخ بىر نەرسە تەمە قىلمۇېتىپسەن ـ دە !» دەپ چۈشەندىم . بىر كۈنى ، نەق تۆت يۈز تەڭگىنى خالىتىنىڭ يانچۇقىغا «غاچچىدە» سېلىپ قويدۇم . ئۇ ماڭمۇ قارىماي ، ئۇدۇل تەرەتخانىغا قاراپ ماڭدى . ھەرقاچان ، ئىشتاننى سېلىپ ئولتۇرۇپ ، پۇلنى ساناپ باقتىغۇ دەيمەن . چىقىپ شۇ كۈنىلا ئوپېراتسىيە قىلدى .

— ئۆيىگە كىرىپ باقتىڭلارمۇ ، مۇشۇ دوختۇرنىڭ ئۆيىگە ؟ ... ، — دېدى بىر دېھقان ، — ئۆتكەندە مەن بىر تۇڭ ماينى كۆتۈرۈپ ، ئۆيىگە كىرگەنىدىم . شۇنداق بىر سوغۇق تەلەت خوتۇنى بار ئىكەن ، نەزەرىنىمۇ سېلىپ قويمىدى . يائاللا ، دوختۇر مۇنداق مۇزدەك خوتۇن بىلەن قانداقمۇ بىر ئورۇندا ياتار ، دەپ قالدىم .

— ئۇلار ئۇچۇن بىر تۇڭ مېيىڭ نېمىتى ! — دېدى بىرەيلەن ، — پۇلى بار غوجامىلار لوق ـ لوق بېرىپ ئۆگىتىپ قويغان ـ دە !

— شۇ دوختۇرلىرىڭلار ھۆكۈمەتتىنمۇ مائاش ئالمىغاندۇ ؟ — دەپ سورىدى ياشتا چوڭراق يەنە بىر دېھقان .

— ئالماي ، بىر تىيىنى كەم قالسا بىر ھەپتە ئىشقا چىقماي ياتمىدۇ ، دەڭە .

— ئەمدى ، ھەم مائاش ئېلىپ ، ھەم خەلقنى شىلسا بۇنىڭ

سورىقى يوقمۇ ، دەيمىنا ؟

— ھەي ، قەيەردىكى گەپلەرنى قىلىۋاتقانسىز ، ئاكا ، — دېدى ياش يىگىت ، — ئايرىملارنىڭ باي بولۇشىغا يول قويۇڭلار ، دەۋاتقىنىنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ ؟

— يائاللا ، بۇ جاھان نېمە بولۇپ كېتىۋاتقاندۇ ؟ ! — دېدى ھېلىقى دېھقان .

— ئۇنىمۇ دەيسىلەر ، بۇنىمۇ دەيسىلەر ، ئاغىنىلەر ، — دېدى باياتىن جىم ئولتۇرغانلاردىن بىرى سۆز قىستۇرۇپ ، — ياخشىسى ، دوختۇر دېگەننىڭ چىشىغا تەگمەي ، ئوبدان رازى قىلىپ ، ئىشنى پۈتتۈرگىنىڭلار تۈزۈك . بولمىسا ، دىئاگنوز ئېنىق بولمايۋاتىدۇ ، ئۇنداق تەكشۈرۈش ، مۇنداق تەكشۈرۈش دەپ يۈگۈرتۈپ ۋەسلىگنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىر ئەقىل تاپقاندەك بولدۇم . نەچچە كۈنلەردىن بېرى مەن تۆشۈكمۇتۆشۈك قاتراپ ، بىكارغا پۇل خەجلەپ قايمۇقۇپ يۈرۈپتىمەن . ئەڭ ياخشىسى ، شۇ چوڭ دوختۇرنىڭ ئۆزىنىلا توغرىلىسام بولغۇدەك... بىراق . يانچۇقۇم قۇرۇقلىنىپ قالدى . ساندۇقتىكى قاپلىما چىشلارنى ئوغرى ئالدى . ئەمدى دوختۇرغا نېمىنى شۇڭغۇتسام بولار ؟...

ئاۋۇال دوختۇرنى بىر چېكىپ باقماقچى بولۇپ ، ئەتىسى ئەتىگەندە چوڭ دوختۇر كارىۋاتلارنى بىر قۇر ئارىلاپ تالاغا قاراپ ماڭغاندا ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ زالغا چىقتىم . دوختۇر بىر نەرسە دېيىشكە تەمشىلىۋاتقىنىمنى پەملەپ قالدىمۇ ، قەدىمىنى توختىتىپ ماڭا قارىدى .

— دوختۇر ، ناھايىتى جاپا چېكىۋاتىسىز . سىزگە بىرەر نەرسە لازىم...

— هه ، ئون بەشىنچى كارىۋاتما ؟ — دېدى ئۇ سۆزۈمنى بۆلۈپ ، — ئاڭلىسام ، ناھايىتى ياخشى بىر ئىتنىڭز بارەكەنۇ ؟ بىر كىچىك ئوغلۇم بار ، ئىت دېسە ئۆلۈپ بېرىدۇ...

خۇدايىمنىڭ ئىشىمنى ئوڭشىغىنىغا شۈكۈر ، دېدىم . شۇ ئىتتىن ئۆزۈمنۇ زېرىكىپ تۇراتتىم . مىڭ تەسته تۇتۇپ باغلاپ ، ئەتىسىلا دوختۇرنىڭ ئۆيىگە يەتكۈزۈپ كەلدىم . ئىشكىنى چېكىپ ، ئىتنى ئەگەشتۈرۈپ كىرىۋاتقىنىمنى كۆرگەن دوختۇرنىڭ ھېلىقى سوغۇق تەلەت خوتۇنى :

— نېمە گەپ بۇ !؟ — دەپ ۋارقىراپ كەتتى .

ئۇ راستىنلا توڭلاتقۇدا ساقلىغان گۆشتەك كۆكسىرىپلا تۇرىدىغان خوتۇن ئىكەن . ئاڭغىچە ئىچكەركىسى ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا ئاسما ئىشتان بىلەن دوختۇرنىڭ ئۆزى پەيدا بولدى .

— هه ، ھېلىقى ئىت شۇمىدى ؟ — دېدى ئۇ ، — كىرىڭ ، كىرىڭ !

دوختۇرنىڭ ئۆيى بىسات بىلەن تىنىپ كېتىپتۇ . نېمىلا بولمىسۇن ، «ئاق تاپان» چەت ئەلنى كۆرگەن مەدەنىيەتلىك ئىت ـ دە ، ئۇ تاپسىدىكى پالاسقا پۈتلىرىنى پاكىز سۈرتۈپ ، ئالدىمغا ئۆتۈپ ، ئۆي ئىگىلىرىگە قاراپ ھىجايدى . ئۇنىڭ چىشلىرىدىكى ئالتۇننى كۆرۈپ ، دوختۇرنىڭ خوتۇنى ھەيران بولغىنىدىن ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى . ئىتنىڭ زەنجىرىنى دوختۇرنىڭ قولىغا تۇتقۇزدۇم . نېمىشقىدۇر ، كۆڭلۈم بۇزۇلغاندەك بولدى .

— ئەمدى... دوختۇر ، ئايالىمغا بىر ئوبدانراق قاراپ قويارسىز ، — دېگەن گەپلەرنى ئارانلا دېيەلىدىم .

— بولدى ، بولدى . خاتىرجەم بولۇڭ ، — دېدى ئۇ ، — ئايالىڭىزنى بۇگۈن كەچتىلا ئوپېراتسىيەگە ئورۇنلاشتۇرىمەن .

5

شۇنداق قىلىپ ، «ئاق تاپان» ئۆز قىممىتى بەدىلىگە ئايالىمنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالدى . ئايالىمنى دوختۇرخانىدىن سالامەت قايتۇرۇپ چىقىۋاتقىنىمدا ، «ئاق تاپان»غا بولغان بارلىق رەنجىشلىرىم يۇيۇلۇپ كەتكەندەك بولدى . لېكىن ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆزۈم بىر قىسما بولۇپ قالدىم . ئادەت بولۇپ قالغاچقىمۇ ، ئىشىم بولمىسىمۇ ، دوختۇرخانىنىڭ ئەتراپىغا كېلىپ ئايلىنىپ قالىمەن . بەزىدە ئېسىمدە يوق قان ئالدىغان ، پۇل ئالدىغان ، يەنە قانداقتۇر بىرنېمىلەرنى ئالدىغان بۆلۈملەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا پالاقلاپ مېڭىپ كېتىمەن .

بىر كۈنى ، دوختۇرخانىنىڭ ئارقىسىدىكى ئەخلەت تۆكۈلىدىغان ئازگالنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ قاپتىمەن . ئەخلەت ئازگىلى ئىچىدە تونۇش بىر نەرسە كۆزۈمگە غەل - پال چېلىققاندەك قىلدى . ئۆتۈپ كېتىپ بولۇپ ، «بۇ ئەخلەتلەرنىڭ ئىچىدە ماڭا تونۇش نېمە بار بولغىيدى ؟... ھازىر كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى زادى نېمە ؟» دەپ ئويلىنىپ قالدىم . تۇيۇقسىز ئېسىمگە كەلدى . «ئاق تاپان !»

ئارقامغا يېنىپ قارىسام ، قان - يىرىڭلار بىلەن تولغان ئەسكىلىكلەرنىڭ ئىچىدە «ئاق تاپان»نىڭ جەسىتى تاشلىنىپ يېتىپتۇ . تۈكلىرى قۇندۇزدەك پارقىراپ تۇرغان تېرە ئۈستىدە ئىپلاس چۈننەر گاڑىلىشىپ يۇرىدۇ . قولۇمغا بىر تاياقنى ئېلىپ ، نېرىدىن تۇرۇپ «ئاق تاپان»نىڭ بېشىنى كۆتۈردۈم ، ئۇنىڭ چىشلىرىنى چېقىپ قومۇرۇۋېلىشىپتۇ . ئىچىم ئېچىشىپ ،

كۆزلىرىم ياشقا تولۇپ ، ئالدىمدىكى ھەممە نەرسە خىرەلىشىپ كەتتى...

ئاز كۈن ئۆتمەي ، دوختۇرخانىدىكى بىرىدىن يەنە غەلىتە بىر خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدىم . ھېلىقى چوڭ دوختۇرنىڭ مۇز چىراي ئايالى يېڭىدىن ئالتۇن چىش سالدۇرغانكەن ، شۇ كۈندىن باشلاپ ھېچ ئىش قىلماي ، دېرىزىنى ئېچىپ قويۇپ ، كوچىدا ئۆتكەن-كەچكەن ئەر خەقلەرگە ھىجىيىپلا قاراپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قاپتۇدەك...

— چوڭ دوختۇرنىڭ ئۆزىچۇ ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدىم .

— چوڭ دوختۇرمۇ بىر - ئىككى تال چىش سالدۇرغانكەن ، ئارىلاپ ئىتقا ئوخشاش قاۋاپ ، خالتىسىنىڭ يانچۇقىغا پۇل سالمىغانلارغا رەسمىي خىرىس قىلىپ ھۆرپىيىدىغان بولۇپ قاپتۇ .

«نېمە كارامەتتۇ بۇ ؟ !» دەپ ياقامنى تۇتتۇم .

شۇ كۈندىن باشلاپ دوختۇرخانا تەرەپكە قارىسامىلا تېنىم شۇركۈنىدىغان بولۇپ قالدى .

1993 - يىل ، غۇلجا

چار خوراز

يېقىندا كاماندىروپكىدىن قايتىپ كەلسەم ، ئۇستىلىمىنىڭ ئۈستىدە قېلىن بىر كونۋېرت يېتىپتۇ . ئېچىپ ئوقۇدۇم ، بىر ئاپتورنىڭ «چار خوراز» ناملىق ئەسىرى ئىكەن . ئەسەرگە قوشۇپ مېنىڭ ناممىغا بىر پارچە خەتمۇ ئەۋەتىپتۇ .

«ھۆرمەتلىك مۇھەررىر ، — دەپ يېزىپتۇ ئاپتور ، — كىملىكىمنى ئېيتمىساممۇ پوچېركامدىن تونۇغانسىز ؟ مەن ھېلىقى «سارائ» نىڭ ئاپتورى بولىمەن . نېمە ئىش بىلەن ، نەلەردە يۈرگىنىمنى سورىمايلا قويۇڭ . ئۆزىمىزنىڭ گېپىگە كەلسەك ، مۇشۇ خەت بىلەن سىزگە يەنە بىر پارچە ھېكايە ئەۋەتتىم . بۇ قېتىمقىسىنى توخۇ توغرىسىدا يازدىم . ئىت توغرىسىدىكىنى باسقاندىن كېيىن توخۇ توغرىسىدىكىنىمۇ بېسىۋەرسە كېرەك ، دەپ ئويلاپ قالدىم ، ئىككىلىسى ھايۋانغۇ ؟ ناھايىتى بىرى تۆت پۇتلاپ ماڭىدۇ ، بىرى ئىككى پۇتلاپ ؛ بىرى چوقۇپ يەيدۇ ، يەنە بىرى غاجاپ . توخۇلارنى كۆرسەملا ، نېمىشقا قانىتى تۈرۈپمۇ ئۇچالمايدىغاندۇ ؟ دەپ ھەيران بولىمەن ، سىز بىلەن بىزمۇ قانىتى تۈرۈپ ئۇچالماي يۈرگەن بىچارە مەخلۇقلارغا ئوخشامدۇق ، قانداق ؟

كۆزۈم بىلەنغۇ كۆرمىدىم ، ئاڭلىسام ، يېقىندىن بېرى چەت ئەللەردە مەخسۇس خوتۇنى يوقلارغا خوتۇن ، ئېرى يوقلارغا ئەر بولۇپ بېرىدىغان بىر كەسىپ رونىق تاپقىلى تۈرۈپتۇدەك .

ئۇلارنىڭ ئاياللىرى ئاجايىپ غۇنچە بوي ، ئەرلىرى شۇنچە قاۋۇل كېلەرمىش ، بىكار بولۇپ قالسىلا باشقا ئىش قىلماي ، كېرەكلىك يەرلىرىنىڭ مۇسكۇللىرىنى چىڭىتىپ ئولتۇرىدىكەن . مەنغۇ چەت ئەلدە گالىستۇك باغلىۋېلىپ ، تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەنلەرنى كۆرۈپ تازا كۆلگەنىدىم . بۇگۈن ئەتىگەن قوشنامنىڭ ئايالىنىڭ كالپۇكىنى قىپقىزىل بويىۋېلىپ ، نان يېقىپ يۈرگىنىگە قاراپ ، چەت ئەلدىكى ئىشلارنىڭمۇ ئانچە ھەيران قالغۇچىلىكى يوقكەن ، دەپ قالدىم . ئۆزگىرىشلەرنىڭ مۇنچە تېز بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى سىزمۇ ئويلاپ باقمىغانسىز ـ ھە ؟ !... ئاڭلىدىڭىزمۇ ، ھازىر چاچنى چۈشۈرۈۋېتىپ ، بۇرۇتنى بۇدۇر قىلىۋالىدىغان مودا چىقىپتۇ... بازاردىكى ئەكرەم بايۋەچچىنىڭ يانچۇقىغا ئوت كەتكەنكەن ، پاژارنى ئەترەتنىڭ ئادەملىرى ئۇچ كۈندىن بېرى ئۆچۈرەلمەيۋاتقۇدەك... ھازىر ھېسامنىڭ چاقچاقلىرىنى توپ ئېلىپ ، پارچە ساتىدىغان تىجارەتچىلەرمۇ پەيدا بوپتۇدەكقۇ ؟... يۇقىرىقى مەھەللىدە بىر داڭلىق دوختۇر چىقىپتۇدەك ، ئۇنىڭ بەرگەن دورىسىنى ئىچمەي تۇتۇپ ياتسىڭىزمۇ ساقىيىپ قالغۇدەكسىز... يېقىندىن بېرى مىللەتنى سۆكۈپ ماقالە يېزىپ ، پۇل تېپىۋاتقانلارنى كۆرۈپ ھەيرانلا قالدىم . بۇمۇ ئۆيگە ئوغرى چۈشسە ئوغرىغا كۈچى يەتمەي ، بىر ـ بىرىگە تاپا ـ تەنە قىلىشىپ كەتكەندەكلا ئىش دەڭە !

شۇنچىلىك بېرىش ـ كېلىش قىلىپ ئاغىنىمۇ بولۇپ قالدۇق . مېنىڭ ئائىلە تۇرمۇشۇم توغرىسىدا بىرەر ئېغىزمۇ گەپ سوراپ قويمىغىنىڭىزغا ھەيرانمەن . جەمئىيەتتە بايۋەچچىلەر كۆپەيگەنسېرى تۇل خوتۇنلارنىڭمۇ ئاۋۇپ كېتىۋاتقىنىنى بايقىغانسىز ؟ مەنمۇ پۇل تاپقاندىن بېرى ئۇچ ئۆيلىنىپ ، ئۇچ

قېتىم ئاجراشتىم . يېقىندا يەنە بىر ئايالغا كۆزۈم چۈشۈپ قېلىۋىدى ، پاھ ، ساغرىسى بىلەن مەيدىسىنى دېمەيسىز ، ‹ۋايجان ! › دەپ قۇچاقلاپ يېتىۋالغۇدەكلا سەتەڭكەن . توي كۈنى ناغرا - دۇمباقنى بولۇشىغا چالدۇرۇپ ، ماشىنىدا شەھەرنى ئايلىنىۋېرىپ ، بېشىم تۆرەپ ، ئۆينى تاپالماي باشقا ياققا كېتىپ قاپتىمەن . شۇنىڭدىن بېرى تازا ساقلىقىم يوق . بىر ماقالىنى ئوقۇسام ، ‹ئاغرىقنىڭ ياخشىسى يۇرەك ئاغرىقى › دەپ يېزىپتۇ . ئاغرىماي - سىلىماي ئۇ دۇنياغا «غىپپىدە» كېتىۋالغۇدەكسىز ، دوست - دۇشمەنلىرىڭىز ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالغۇدەك ... ھەيكەللەرنى كۆرسەملا ھەۋىسىم كېلىدىغان بولۇپ قالدى . قاراڭ ، ئۇلار ئۆلمەيدۇ ، قېرىمايدۇ ، مەڭگۇ ياش تۇرىدۇ . شۇنىڭغا قارىغاندا ، تىرىك ياشىماق نېمىدېگەن تەس - ھە ! ؟...

نېمىلەر دەپ كەتتىم ؟... خەير ، سالامەت بولۇڭ . ‹چار خوراز ›نىڭ ئىشىنى سىزگە ئامانەت قىلدىم . ئەسلىدە ‹چار توخۇ › دەپ يازسام توغرا بولاتتى ، بۇ توخۇنىڭ زادى مېكىيان ياكى خورازلىقىنى ئۆزۈممۇ ئاڭقىرالماي قالدىم . قېنى يازغانلىرىمنى ئوقۇپ بولۇپ ، چار توخۇنىڭ جىنس ئايرىمىسى ھەققىدە ئۆزىڭىز ھالال بىرنېمە دەرسىز... »

ئاپتورنىڭ «چار خوراز» ھەققىدىكى ھېكايىسى مانا مۇنداق باشلىنىپتۇ .

1

بۇ چار مېكىيانىنىڭ ھويلامغا قاچان ، قايسى ئاينىڭ قانچىنچى كۈنىدىن باشلاپ پەيدا بولۇپ قالغىنىنى ئۆزۈممۇ

ئەسلىيەلمەيمەن . ئىشقىلىپ ، بىزنىڭ بۇ چوڭ قورۇدا ھەر يىلى توخۇ - تۇمان دېگەن كەم بولمايدۇ . بەزىدە قوشنىلارنىڭ توخۇلىرى بىزنىڭ سامانلىققا كىرىپ تۇغۇپ قويىدۇ ، بەزىدە بىزنىڭ توخۇلار قوشنىلارنىڭ مەڭگەنخانىلىرىغا كىرىپ قورسىقىنى بوشتىپ ، قاقاقلاپ چىقىدىغان چاغلىرىمۇ بولۇپ قالىدۇ... ئايالىمنىڭ غەلىتە قىلىقلىرى بار ، پالانى مېكىيان كۆرۈك بولۇپ قاپتۇ ، دەپ قولىغا چىققانلا تۇخۇملارنى يىغىپ ئەكېلىپ باسۇرۇپ بېرىدۇ . بىر كۈنلەردە تۇخۇمدىن يېڭىلا چىقىپ چىكىلداپ يۈرگەن چۈجلەر قايسىبىر چاغلاردا قارىسىڭىز يوغانلا توخۇ بولۇپ قالىدۇ . ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئاق ، قارا ، قىزىل ، چىپار ، تۈرپاننىڭ ، توقسۇننىڭ ، خوتەننىڭ ، خېنەننىڭ ، ئىشقىلىپ ، ئادەمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان بىر يەرلەرنىڭ خىلمۇخىل رەڭدىكى توخۇلىرىدىن تاپقىلى بولىدۇ . خورازلىرى بويۇنلىرىنى سوزۇپ چىللاپ ، مېكىيانلىرى بەس-بەستە تۇغۇپ ، ھويلىنى ئاۋات قىلىشقا باشلايدۇ .

بىزگە ئارىتام ئولتۇرىدىغان ئىمىنجان دەيدىغان بىر قوشنام بار ، خۇددى بۇرۇنقى ھارۋىكەشلەر بىر يەرگە يىغىلىپ قالسا ، كەچ كىرگۈچىلا ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرىنى ماختىغاندەك ، ئىمىنجان ئىككىمىز ئۇچرىشىپ قالساقلا بېقىۋاتقان توخۇلىرىمىزنىڭ گېپىگە چۈشۈپ كېتىمىز .

ئىمىنجاننىڭ ئېيتىشچە ، ئۇنىڭ ھازىرقى بېقىۋاتقان توخۇلىرىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئاق خوراز ئامېرىكىنىكىمىش ، ئۇنداق - مۇنداق يەردىمۇ ئەمەس ، نەق ھېلىقى ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭلىرى ئولتۇرۇپ - قوپىدىغان ئاقساراينىڭ يېنىدىكى بىر قورۇدا تۇخۇمدىن چىققانمىش ، تېخى بۇرۇنقى ئىگىسى ھەر يىلى

بۇ خورازنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈپ بېرەتتىكەن ، بەزىدە ۋاقتى بولۇپ قالسىلا زۇڭتۇڭنىڭ ئۆزىمۇ مۇنداق خاتىرىلەش مۇراسىمىگە قەدەم تەشرىپ قىلاتتىكەن . بىر قېتىم ، قايسىبىر زۇڭتۇڭنىڭ ئايالىنىڭ بۇ خورازغا ئامراقلىقى تۇتۇپ كېتىپ ، ئۇنىڭغا ئۆز قولى بىلەن بىر سقىم تېرىق چېچىپ بەرمەكچى بولغاندا ، ئېھتىياتسىزلىقتىن كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىگە دەسسۈپلىپ ، ئاق خورازنىڭ ئالدىغا موللاق ئېتىپ چۈشۈپتۇ . شۇ چاغدا ، ئامېرىكىنىڭ چوڭ - كىچىك گېزىت - ژۇرناللىرىغا «خانىشنى موللاق ئاتقۇزغان خوراز» دېگەن چوڭ خەتلەر بىلەن بۇ خورازنىڭ سۈرەتلىرىمۇ بېسىلغان ئىكەنمىش . شۇنىڭ بىلەن ، ھەر كۈنى يۈزلەپ زىيارەتچىلەر ئاق خورازنى كۆرگىلى كېلىپ ، ئاقساراينىڭ ئەتراپى قالايمىقانلىشىپ كېتىپتۇدەك . ئاخىر زۇڭتۇڭ بۇ خورازنى يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىپ ، «كۆزۈمدىن يوقىتىڭلار !» دەپ يىراق بىر يەرگە پالۋەتمەكچى بوپتۇ . ئىمىنجاننىڭ ئاقساراينىڭ ئالدىدا ئوقەت قىلىدىغان بىر تۇغقىنى بار ئىكەنمىش . «بۇ خوراز چىرايلىق خورازكەن ، پالايدىغان گەپ بولسا بىزنىڭ جۇڭگودىكى تۇغقانىنىڭ ھويلىسىغا پالاڭلار» دەپ ئىمىنجاننىڭ ئادرېسىنى زۇڭتۇڭغا بېرىپتۇدەك . مانا مۇشۇنداق سەۋەبلەر بىلەن ئاق خوراز ئىمىنجاننىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇمىش…

— ئىمىنجان ، — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — سېنىڭ ئۇ ئامېرىكىدىكى تۇغقىنىڭ ئاقساراينىڭ ئالدىدا دوغاپچىلىق قىلمايدىغاندۇ ؟

— دوغاپچىلىق قىلمايدۇ ، — دېدى ئۇ ، — نال قاقىدۇ .

— نال قاقىدۇ ؟ !

— گېپىمگە ئىشەنمەيۋاتىسەن ـ ھە؟ — دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ ، — ئاقساراي دېگەنگە دۇنيانىڭ ئەڭ ئېسىل گىلەملىرى سېلىنىدىغان گەپ . ئۇ يەرگە نال قاققان ئاياغ بىلەن كىرىشكە بولمايدىكەن . بىزنىڭ تۇغقان ھەر كۈنى ئەتىگەندە بولقا ، ئامبۇر ، دۇپپىلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، ئاقساراينىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئولتۇرىدىكەن ، ئۇ يەرگە ئۇقۇشماي ناللىق ئاياغ بىلەن كېلىپ قالغانلارنىڭ ئاياغلىرىنىڭ نالىنى سۈغۇرۇپ ، مىخلىرىنى ئېكەكدەپ ، تۈزلەپ ، قايتقاندا يەنە ھەركىمنىڭ ئالماشتۇرۇۋەتمەي ئۆزىنىڭ ئايىغىغا قېقىپ بېرىپ ، چىرايلىق يولغا سېلىپ قويىدىكەن . مەنغۇ بېرىپ كۆرمىدىم ، بەزىدە ھەر چوڭ دۆلەتلەرنىڭ باشلىقلىرى بىزنىڭ تۇغقانىنىڭ ئالدىدا ئۇزۇن ئۆچىرەتتە تۇرۇپ كېتىدۇ ، دەيدۇ...

ئىمىنجان ماڭا قارىغاندا مەكتەپتە ئىككى ـ ئۈچ يىل ئوشۇقراق ئوقۇغاچقىمىكىن ، پو ئېتىشقا كەلگەندە ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالىمەن .

ئۆزىمىزنىڭ گېپىگە كەلسەك ، ھېلىقى چار مېكىيان كۆزۈمگە باشقا توخۇلارغا قارىغاندا باشقىچىرەك كۆرۈنەتتى . خوتۇن دانىنى ئوبدان بېرىپ ، قىشچە ئىسسىق يەردە باققاچقىمىكىن ، ناھايىتى تۇغۇمچان ئىدى . كۈن ئاتلىماي ، كۈرۈكمۇ بولماي ، ھەر كۈنى تۇغاتتى ، تۇخۇمىمۇ يوغان ئىدى . بەزى كۈنلىرى ھويلىدا بىر ئىشلارنى قىلىۋاتسام ، دانلاپ كېلىپ يېنىمدا توختاپ ، بوينىنى سەل قىسىيتىپ ماڭا تازا زەن سېلىپ قاراپ كېتەتتى . ئۇنىڭ سارغۇچ نۇر جۇلالىنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ مەستلىكىم كېلەتتى .

بىر كۈنلەرگە كەلگەندە ، كۆز تەككەندەكلا چار مېكىيانىنىڭ

تۇخۇمى توختاپ قالدى . بوپتۇلا ، تۇغمـــسـمۇ ئوبدانراق سەمرىسۇن ، سويۇپ يەرمىز دېدىم . خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ، تۇخۇمى توختاپلا بۇ چار مېكىيانىنىڭ باشقىلاردىن بويى ئۆسۈپ ، پەيلىرى پارقىراپ ، تاجىسى تىكلىشىپ ، خورازنىڭ سىياقىغا كىرىپ قالغىلى تۇردى . بىر كۈنى ، قوشنام ئىـمـنجان هويلىمىزغا كىرىپ ، دائلاپ يۈرگەن چار مېكىيانغا قاراپ :

— قاسىمجان ، ئاۋۇ چار توخۇيۇڭ قالتىس خورازكەن ـ دە ! ئەجەب مەن بۇرۇن كۆرمەپتىكەنمـنا ؟ — دېۋىدى ، كۈلكەم قىستاپ كەتتى .

— ئىمىنجان ، ئوبدانراق قارا ، هېلىقى مەن ساڭا ماختاپ يۈرگەن تۇغۇمچان چار مېكىيان شۇ ئەمەسمۇ ؟ — دېدىم .

— خۇدايا توۋا ، مېكىيان دە ؟ — دەپ هەيران بولدى ئىمىنجان ، — خوراز بولۇپ قالغان بولسازە ، قالتىس سۆلەتلىك خوراز بولاتتىكەن ـ دە . مىڭ سومغا يارىمغاندىمۇ تۆت ـ بەش يۈز سوملۇق خوراز بولاتتىكەن .

دېمەكچىمۇ چار مېكىيانىنىڭ پۇتلىرى دەرەخنىڭ شېخىدەك مەزمۇت ، ئېگىز توخۇ بولغىلى تۇردى ، خۇي ـ پەيلىمۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئۆزگىرىپ ، هويلىغا چۈشكەن قاغا ـ قۇزغۇن ، ئىت ـ مۈشۈكلەرگە ئېتىلىدىغان بولۇۋالدى . بىر كۈنى ئۇنىڭ باشقا مېكىيانلارغا قانات سۆرەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم . بۇ ئىش ساڭا ناهايىتى كۈلكىلىك تۇيۇلدى . يەنە بىـــر كۈنـــى چار مېكىيانىنىڭ رەسمىي خورازلاردەك قىچقارغىنىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم .

بۇ كەچكە يېقىن بىر ۋاقىت ئىدى . هويلىدىكى مېۋىلىك دەرەخلەرگە سۇ ئېچىۋاتاتتىم . هېلىقى چار مېكىيان نېرىراقتا

دانلاپ يۈرەتتى . بىر چاغدا ئۇ قېشىمغا كېلىپ ، بوينىنى ئالدىغا سوزۇپ ، خۇددى ماڭا بىرنېمە دېمەكچى بولغاندەك ياكى گېلىگە تۇرۇپ قالغان بىر نەرسىنى چىقىرىۋەتمەكچى بولۇۋاتقاندەك قىلىقلارنى قىلغىلى تۇردى . بۇ توخۇغا نېمە بولغاندۇ ؟ دەپ تۇراتتىم . «قى - قى - قىق ! » دەپ قىچقىرىپ سالماسمۇ ، قورقمىمدىن تاتىرىپ كەتتىم . بىزنىڭ بۇ يەرلەردە «خوراز كەچتە چىللىسا يامان بولىدۇ » دەيدىغان گەپ بار ئىدى . بۇ دېگەن مېكىيان تۇرسا ، خوراز كەچتە چىللىسا يامان بولغان يەردە ، مېكىيان كەچتە چىللىسا نېمە بولۇپ كېتەر ! ؟ دېدىم - دە ، رەۋىخان مومانىڭ ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردۈم .

2

رەۋىخان موماي مەھەللىمىزدىكى ياشتا ئەڭ چوڭ ئايال ئىدى . ئۇ مەھەللىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى بىر قورۇدا تىكەندەك يالغۇز ياشايتتى . بەزىدە ئاغرىقلارنى كونىچە ئۇسۇلدا ئېدە سېلىپ ئەملەيتتى ، ئانچە - مۇنچە دەممۇ سالاتتى . رەۋىخان ئانىنىڭ سېغىز لايدا پاكىز سۇۋىغان ئوچاق باشلىرى ، بوسۇغىدا تۇرغان قەدىمىي مىس ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچا ، بوراننىڭ ئۇستىگە تاشلانغان گۈللۈك پالاس ، ئويۇقلاردىكى كونا زامانىنىڭ قاچا - قومۇچلىرى ، نانتاختا ئۇستىگە رەتلىك تىزىپ قويۇلغان سۇپرا ، نوغۇچ ، يەڭلىكلەر ، كۆرپىنىڭ ئۇستىدە تۇگۈلۈپ ياتقان تاغىل مۇشۇك... بۇلارنىڭ ھەممىسى مومانىڭ ئۆيىگە قەدىمىي زامانىنىڭ پۈرىقىنى بېرىپ تۇراتتى . رەۋىخان موماي كۆپنى كۆرگەن ، پاراڭچى ئايال ئىدى . ئۇ مېنىڭ چار مېكىيان

توغرىسىدىكى گەپلىرىمنى قولىدىكى خورما ئۇرۇقىدا ياسالغان تەسۋىسنى سىيرىپ ئولتۇرۇپ جىمجىت ئاڭلىدى .

— مۇنداق دە··· ئولتۇر ، نېمىشقا ئۆزە تۇرىسەن ؟ — دەپ گەپ باشلىدى موماي ئاخىرىدا ، — بىر زامانلاردا ھېكىمباي دېگەن بىر كىشى ئۆتكەن . ھازىرقى مۇشۇ ئۇچ يېزىنىڭ يەرلىرى تامام شۇ ئادەمگە قارايتتى . ھېكىمبايىنىڭ زوردۇن دەپ بىر ئوغلى بولىدىغان ، مانا شۇ ئوغۇل يىگىرمە ياشقا كىرگۈچە ساقال - بۇرۇتمۇ چىقماي ، كېيىن كۆكسى يوغىناپ ، قىزغا ئايلىنىپ قالغانىدى .

— ئوغۇل قىزغا ئايلىنىپ قالغان دەمدىلا ، رەۋىخان موما ؟··· راست ، بۇ گەپنى مەنمۇ چوڭلاردىن ئاڭلىغانىدەك قىلىۋىدىم .

— قىز بولغاندىمۇ قانداق قىز دېمەمسەن ؟ تازىمۇ قاۋۇل ، قاش - كۆزى جايىدا ، بىر قارىغان ھەرقانداق يىگىتنىڭ يۈرىكىنى ئوينىتىۋېتىدىغان قىز بولغانىدى . ئۇ چاغلاردا بىزنىڭمۇ قىز ۋاقىتلىرىمىز . ياز كۈنلىرى قىزلار توپلىشىپ ، دەريا بويىغا سۇغا چۆمۈلگىلى چۈشەتتۇق . ئوغۇل بالىلاردىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇپ ، دەريانىڭ خالىي يەرلىرىنى تېپىپ چۆمۈلەتتۇق . ھېلىقىسى زوردۇننىڭ قىزغا ئايلانغاندىن كېيىنكى ئىسمى زۆرە بولغانىدى . ئۇمۇ بىز بىلەن بىلە سۇغا چۆمۈلگىلى بارىدىغان بولدى . ئۇنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە بىر قاراپ بېقىشقا ھەممىمىز قىزىقاتتۇق ، لېكىن زۆرە كىيىمىنى زادىلا سالغىلى ئۇنمايتتى .

بىر كۈنى ، مەسلىھەتلىشىپ ، زۆرەنى دەريا بويىدىلا ئولاش - چولاش باستۇق . ئىككى - ئۈچىمىز پۈت - قولىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇردۇق ، بىرىمىز ئىشتىنىنى تارتتۇق . ھازىر

ئويلىسام ، قىپقىزىل ساراڭكەنمىز ، دەيمەن . بىچارە بىزنىڭ شۇنداق قىلىدىغىنىمىزنى پەملەپ قالغانمۇ ، كۈنىنىڭ شۇنچە ئىسسىقلىقىغا قارىماي ئۈچ ئىشتاننى قوشلاپ كىيىۋالغانكەن . ئىككى ئىشتىنىنىڭ سالدۇرۇپ بولغاندا بىر يۇلقۇنۇپلا ئاستىمىزدىن تۇرۇپ كەتتى . شۇنىڭدىن كېيىن بىز بىلەن ئارىلاشمايدىغان بولدى . كېيىن ھېكىمباي زۆرەنى ئۆزىنىڭ بىر ئىشلەمچىسىگە نىكاھ قىلىپ بەردى . بىر ئوبدان خوتۇن بولدى . شۇغىنىسى ، بىچارە تۇغمىدى . ئېرىنى شۇنچە ياخشى كۆرەتتى ، ئېرىنى ئاياپ ئۆينىڭ ، تالانىڭ ھەممە ئېغىر - يېنىك ئىشلىرىنى ئۆزى قىلىپ تۇگىتەتتى . رەھمەتلىك بىر كۈنى ئېتىزدىن بۇغداي ئەكىلىۋاتقاندا ھارۋا بىسۇبلىپ ئۆلۈپ كەتتى...

رەۋىخان موماي سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى .

— ئەمدى مېنىڭ چار مېكىينىمنىڭ خورازغا ئايلىنىپ قالغىنى قانداق گەپ بولدى ، موما ؟ — دېدىم .

— بۇمۇ قىزىق ئىش بوپتۇ ، — دېدى موماي ، — خۇدايىمنىڭ خىلمۇخىل كارامەتلىرى بار ، دېگىنە . پارتىيە يېڭى كەلگەندە ، ئوكۇل دېگەن بىرنېمە چىقىپتۇدەك ، ئۇنىڭ تولا سالدۇرسا ئادەمنى يا ئەر ئەمەس ، يا ئايال ئەمەس قىلىپ قويىدىكەن ، دەپ ئاڭلايتتۇق . ھازىرقى ئادەملەرغۇ بالىلىرى قاتتىقراق ئىنجىقلاپ قويسىمۇ دوختۇرغا كۆتۈرۈپ بېرىپ ئوكۇل سالدۇرىدىغان بولۇۋالدى . شۇڭا ، ھازىرقى ياشلىرىڭنىڭ قايسى ئەر ، قايسى ئاياللىقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ . سەن توخۇيۇڭغا ئوكۇل سالدۇرمىغان بولغىيتىڭ ؟

— توۋا ، دېسىلە ، رەۋىخان موما ، توخۇغىمۇ ئوكۇل

سالدۇرغان بارمىكەن ؟
— شۇ مېكىينىڭنى سويۇپ يەپلا بېشىڭنى ساقايتقىن ، كەچتە چىللىغان توخۇ شۇملۇقنى چىللايدۇ ! — دېدى موماي .

3

ئەتىگىنى قوپۇپ يەنە خىيالغا چۆشۈپ قالدىم . ئىمىنجان قوشنا : «ئاشۇ چار مېكىيان خوراز بولۇپ قالغان بولسازە ... مىڭ سومغا يارىمىغاندىمۇ تۆت - بەش يۈز سوملۇق خوراز بولاتتىكەن » دېگەندەك قىلىۋىدى . ئۇنى سويۇۋەتسەم ناھايىتى بىر ۋاخلىق تاماق بولار ، ئۇنىڭدىن توخۇ بازىرىغا ئاپىرىپ سېتىۋېتەي ، تۆت - بەش يۈزگە ئەمەس ، ئەللىك - ئاتمىش سومغا ئالسىمۇ پۇل ئەمەسمۇ ؟ دېگەن يەرگە كەلدىم ، چار توخۇنى تۇتۇپ قولتۇقۇمغا قىسىپ ، بازارغا قاراپ ماڭدىم .

پاھ ، بۇگۈن يەكشەنبىمۇ ، قانداق كۆن ئۇقالماي قالدىم ، توخۇ بازىرى دېگەن قاياپ كېتىپتۇ . تۇخۇمچىلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ ، بازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ ، چار توخۇنى ئەمدىلا يەر دەسسىتىپ تۇراتتىم ، بىرنەچچە توخۇۋاز ئەتراپىمغا ئولاشتى . ئۇلار : «بۇ توخۇيۇڭ مېكىيانمۇ ، خورازمۇ ؟» دەپ سوراپمۇ قويماي ، «قالتىس خورازكەن - دە !» دەپ تاماقلىرىنى چېكىشىپ ، بويۇنلىرىنى سىڭارىان قىلىپ ، چار توخۇنىڭ ئەتراپىنى پىرقىرىغىلى تۇردى . ئارىدىن بىرى :

— ئاكا ، خورىزىڭنى ساتقىلى ئەكىردىڭمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— نەرىگە چىقسا ساتايمىكىن ، دەيمەن ، — دېدىم .

— بەستىغۇ خېلىى باركەن ، ئانچە ـ مۇنچە سوقۇشۇپ باققانمۇ ؟ — دېدى يەنە بىرەيلەن .

— ئۆمرۈمدە ئىككى توخۇ سوقۇشقان يەردە تۇرۇپمۇ باققان ئادەم ئەمەسمەن ، دەڭلا ، ئۇكىلىرىم ، — دېدىم .

— ئەمدى دەيمىزا ، — دېيىشتى ھېلىقىلار ، — ھېچبولمىغاندا قوشنىلارنىڭ توخۇلىرى بىلەن بىر ـ ئىككى قەپەس ئاتلىشىپ باققان يەرلىرىمۇ باردۇ ؟

— ئۆيىمىز چەت جاڭزىدا . ئەتراپتا ئۇنىڭ بىلەن ئاتلاشقۇدەك توخۇمۇ يوق ، — دېدىم . ئىچىمدە ، بۇ تېخى تۇنۇگۈنلا تۇغۇپ يۇرگەن مېكىيان تۇرسا ، ھېلىلا بىر خوراز بىلەن ئاتلىشىدىغان بولسا بىر چوقۇشقىمۇ يارىمايۋەك دەپ قېچىپ ، مېنى رەسۋا قىلارمۇ ، دەپ ئەندىشە قىلىپ ئولتۇردۇم .

— خوش ، بوپتۇ ، باھاسى ؟ — دەپ سورىدى بىرى .

— ھېلىقى تۆت چوڭامنىڭ رەسمى بار قەغەزدىن بىرنىلا بېرىڭلار ! — دېدىم .

— يۈز سوم ! ؟... نېمە دەيدىغاندۇ بۇ ! — دەپ چۇرقىراشتى توخۇۋازلار ، — يۈز سوم دېگەنگە ئوبدان بىر توقلا بېرىۋاتىداۋاي ، راست ساتقۇڭ بولسا يولىدا گەپ قىل !

— يۈز سومغا مەھەللىدىلا تالاشقانتى ، — دەپ يالغان گەپتىن يەنە بىرنى قىستۇردۇم ، — مېنىڭدىن ئېلىپ كۆز ئالدىمدىلا سوقۇشتۇرسا ئۇۋالىغا قالىمەن ، دەپ ئۇلارغا ساتماي بازارغا كۆتۈرۈپ كەلدىم . بولسا سوقۇشتۇرماي سويۇپ يەيدىغان بىرەرىڭلار ئالساڭلار ، ئەرزانراق بەرسەمۇ مەيلىتى...

شۇنداق دەپ تۇراتتىم ، چار خوراز نېرىراقتا دانلاپ يۈرگەن ئۇچ ـ تۆت خورازنى كۆرۈپ ، قولۇمدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپلا

هېلىقى توخۇلار بىلەن پالاق - پۇلۇق سوقۇشۇپ كەتتى .
يۇگۈرۈپ بېرىپ ئاجرىتىۋالماقچى بولغانىدىم ، توخۇڭزلار :
— قويۇپ بېرىڭەر ، ئاكا ، بىر - ئىككى قەپەس ئاتلاشقانغا
ھېچنېمە بولمايدۇ ! — دەپ ئالدىمنى توسۇپ قويدى .
هېلىقى دانلاپ يۈرگەن خورازلارنىڭ ھەممىسى بىر ئۆينىڭ
توخۇلىرىمكىن ، جەمئىسى بىر بولۇپ چار خورازنى ئارىغا
ئېلىۋالدى . مېنىڭ خورىزىم ئوتتۇرىغا چۈشۈۋېلىپ ، هېلىقىلارنى
شۇنداق كېلىشتۈرۈپ سالغىلى تۇردىكى ، ئەييۇھەنناس ! دېسەم
ئىشەنمەيسىلەر ، كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، توخۇ بازىرى توخۇ
بازىرى بولۇپ ، تېخى مۇنداق سوقۇش بولۇپ باقماپتىكەن . چار
خوراز تېلېۋىزوردىكى بىر پاي ئوق بىلەن ئون دۈشمەننى بىراقلا
موللاق ئاتقۇزۇۋېتمەدىغان ، ئۆزى يۇز پاي ئوقتىمۇ ئۆلمەيدىغان
گاڭگۇڭلارنىڭ ئۆزىگىلا ئايلاندى . هېلىقىلارمۇ تېلېۋىزورنى تولا
كۆرگەن خورازلارمىكىن ، ھەممىسى بىراقلا يوپۇرۇلۇپ كەلمەي ،
بىرى يىقىلسا بىرى رېتى بىلەن كېلەتتى . چار خوراز ياندىن
كەلگەننى چوقۇپ ، ئالدىدىن كەلگەننى تېپىپ دومىلاتقىلى
تۇردى . قانات سۆرەپ ئوتتۇرىدا پىرقىرايدىغان بولسا ،
ئاجىزراقلىرى شامىلدىلا ئۇچۇپ كېتەتتى . بەزىلىرى بىر
تېپىكتىلا «جەك» دەپ چەتكە چىقاتتى ، غەيرەتلىكرەكلىرى
دومىلىغان يېرىدىن قوپۇپ ، قانات - قۇيرۇقىنى تۇزەشتۈرۈپ يەنە
جەڭگە كىرەتتى . شۇ پاتىپاراقچىلىقتا يەردە ياتقان بىرمۇنچە
خورازلارنىڭمۇ پۇتى يېشىلىپ كېتىپ ، سوقۇش بولۇۋاتقان توپقا
قېتىلىپ كەتتى . خورازلار سوقۇشۇۋاتقان يەردىن كۆتۈرۈلگەن
توپا - چاڭ ، هاۋاغا توزۇغان پەيلەر ئەتراپنى بىر ئالدى . ئاخىردا
زادى قايسى خوراز بىلەن قايسى خورازنىڭ سوقۇشۇۋاتقانلىقىنى

ئايرىغىلى بولماي قالدى .

— هاي ، هاي ، ئەمدى بولار ! — دەپ ئارىغا چۈشۈپ چار خورازنى تۇتۇۋالماقچى بولدۇم . قىزىپ كەتكەن توخۇلار ماڭا قارامدۇ دەيسىز ؟ چار خوراز : «سەن ئارىلاشما !» دېگەندەك قىلىپ قانىتى بىلەن بىر ئۇرۇۋىدى ، سەنتۈرۈلۈپ چەتكە چىقىپ قالدىم . ئاچچىقىمدا چاپىنىمنى سېلىپ ، چار خورازنىڭ ئۈستىگە يېپىپلا قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدىم . ئوتتۇرىدىكىسى باشقا خورازلار ھۇرپەيگىنىچە ئېتىلىپ كېلىپ ، نېمە قىلارىنى بىلمەي ماڭا قاراپ تۇرۇشۇپ قالدى . چاڭ بېسىلغاندىن كېيىن قارىساق ، ھەممە توخۇنىڭ باش - كۆزى قان ، بىرنەچچىسى پوكىنىنى كۆتۈرەلمەي يەردە يېتىپتۇ . چار خورازنىڭ ساق قالغىنىغا شۇكۈر ، دەپ ئۆيگە قاراپ ماڭدىم . كەينىمدىن توخۇۋازلار ۋارقىرىشىپ قالدى .

— توختاھوي ، ئاكا ، توختا ، مانا ئۆزۈڭ دېگەن يۇز سوم ! — دەپ ۋارقىرىدى بىرى . ئارقىدىنلا باشقىلىرىمۇ چۈرقىراشتى .

— بوپتۇ ، يۇز ئەللىك !

— ئىككى يۇز .

ئاخىرىدا بىرىنىڭ «بەش يۇز» دەپ ۋارقىرىغىنى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى . بۇ چاغدا مەن بازارنىڭ دوقمۇشىدىن ئەگىلىپ بولغانىدىم . راست دەۋاتامدۇ ، يالغانمۇ ؟ دەپ ئورنۇمدا تۇرۇپ قالدىم . ئېگىز بويلۇق ، ئورۇق بىر ئاغىنە ئارقامدىن ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلدى .

— بەش يۇز دېدىڭما ؟ — دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن .

— بەش يۇز دېدىم . چاپىنىڭنى خورازنىڭ ئۈستىدىن ئېلىۋەت ، توخۇنى تۇنجۇقتۇرۇپ قويىسەن ، — دېدى ئۇ .

— ئەكەل ، بەش يۈز سومۇڭنى نەق سانا . بۇنىڭ ئۇنداق-مۇنداق خوراز ئەمەسلىكىنى ئۆزۈڭ كۆردۈڭ .

— هازىر يېنىمدا ئىككى يۈز سومدەك پۇل بار . قالغىنىنى ئۆيۈڭنى كۆرسىتىپ قوي ، بىر - ئىككى كۈندىن كېيىن ئاپىرىپ بېرەي .

— قەرزدار بولغان ئادەم سەن ماڭا ئۆيۈڭنى كۆرسىتىپ قويماي ، مېنىڭ ئۆيۈمنى كۆرسىتىپ قويىدىغىنىم قىزىق . ئىككى يۈز سومنى تاشلاپ بېرىپلا خورازنى كۆتۈرۈپ كەتسەڭ مەن سېنى نەدىن تاپاي ؟

هېلىقى ئاغىنە مۇقىم تۇرىدىغان ماكانىمۇ يوق بىر ئادەمىكەن ، خىجالەتچىلىكتە غەلىتە هىجايدى - دە :

— ئۇنداق بولسا ، ئاداش ، ماڭا يۈز سوم ساڭا زاكالەت بولسۇن ، هازىر بىللە بېرىپ ئۆيۈڭنى كۆرۈڭالاي ، قالغان تۆت يۈز سومنى ئەكېلىپ بېرىپ ، خورازنى ئەكېتەي ، قانداق ؟ - - دېدى .

يۈز سومنى ئېلىپ يانچۇققا سالدىم . هېلىقى ئېگىز دارا ئاغىنىنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ ، دەرۋازامنى كۆرسىتىپ قويدۇم .

4

ماڭا يۈز سوم زاكالەت بەرگەن ئاغىنە شۇ يوقالغىنىچە بىر هەپتە كۆرۈنمىدى . توخۇ بازىرىدىكى قانلىق جەڭدىن كېيىن چار خوراز كۆرەڭلەپ تېرىسىگە پاتماي قالدى . بىرده باشقا توخۇلارنى ئەگەشتۈرۈپ تامدىن ئاتلاپ ، قوشنىلارنىڭ هويلىسىغا چۈشۈپ ، تەرگەن - تىككەن نەرسىلىرىنى دەسسەپ - چەيلەپ باش ئاغرىقى

تېپىپ بەرسە ، بىردە ھويلىغا كىرگەن ئۇششاق بالىلارنىڭ قوغلاپ ، سۇر - توقاي قىلىپ ئارام بەرمەيتتى . يامان ئىت باغلاقلىق قورۇغا كىرمەكچى بولغان ئادەملەر «ھاي ، ئىتىڭلارنى توسۇڭلار» دەپ ۋارقىرىغىنىدەك ، بىزنىڭ ھويلىغا كىرمەكچى بولغانلارمۇ ئاۋال دەرۋازىنى قىيا ئېچىپ بېشىنى تىقىپ : «ئادەم بارمۇ ؟ ئاۋۇ خورىزىڭلارنى توسۇڭلار !» دەپ ۋارقىرايدىغان بولۇپ قالدى .

بىر كۈنى ، كاتەكنىڭ ئىچى گۈلدۇر - غالاپ قىلىپ قالدى . يەنە نېمە بالا بولغاندۇ ؟ دەپ چىقىپ قارىسام ، چار خوراز غېمىدە يوق باشقا مېكىيانلار تۈغقان تۈخۈملارنى دوملىتىپ ئويناۋېتىپتۇ . بۇ خورازنىڭ خۇي - پەيلىگە قاراپ قورقۇپ قالدىم . ئۇنىڭ دوكۈرەكلىرى تېخىمۇ ئۆسۈپ ، تۈمشۇقى قارىچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈرلىشىپ ، كۆزلىرىدىن سوغۇق نۇر چاقناپ تۇراتتى . قارىسام ئۆزۈممۇ ئەيمىنەتتىم . رەۋىخان مومای توغرا ئېيتقانكەن ، نېمىشقىمۇ ئۇنى سويۇۋېتىپلا قۇتۇلمىغان بولغىيتتىم ، دەپ قالدىم .

يەنە بىر كۈنى ، چار خوراز گىدەيگىنىچە مېڭىپ قوشنام ئىمىنجاننىڭ ھويلىسىغا كىرىپ ، ئۇنىڭ ھېلىقى ئامبىرىكىلىق ئاق خورىزىنى يۇز - خاتىرمۇ قىلماستىن قوغلاپ چوقۇپ ، ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قاپتۇ . كېچتە ئىمىنجان كىرىپ كەلدى :

— كەل ، ئىمىنجان ، خاپا كۆرۈنسەنغۇ ؟ — دېدىم .

خاپا بولمىغاندا ، — دېدى ئىمىنجان ، — چار توخۇنى خوراز دېسەم مېكىيان ، دەپ قەسەم قىلىۋاتاتتىڭ ، سېنىڭ مېكىيانلىرىڭنىڭ خورازنى قوغلايدىغان ھۈنىرى بارکەن - ھە ؟

— دېسەم ئىشەنمەيسەن ، — دېدىم ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ ، — ئۆزۈمنۇ ھەيران ، بولمىسا بىر ئوبدانلا تۇغۇپ يۈرگەن مېكىيان ئىدى . تۈيۈقسىزلا تۇخۇمى توختاپ ، تاجلىرى تىكلىشىپ ، خوراز بولۇپ قالدى...

— بولدى ، بولدى ، بۇ گېپىڭنى شامالغا قىلىپ بېرە ! — دەپ گېپىمنى بۆلۈۋەتتى ئۇ ، — خوراز دېسەم مۇشۇ ئىمىن تالىشىدۇ ، دەپ مېكىيان دەپ قويغان دېگىنە . توخۇ بازىرىغا ئاپىرىپ سوقۇشتۇرۇپ بازارغا سالغىنىڭنىمۇ ئاڭلىدىم . ئەلۋەتتە قوشنا ـ قولۇم بولغاندىن كېيىن ، ماڭۇ توخۇنى ساتىدىغان بولۇپ قالدىم ، ئالامسەن ، ئالمامسەن ؟ دەپ سوراپ قويىدىغان يولۇڭ بارمۇ ، يوق ؟ خەق سانىغان پۇلنى مەن سانىيالمايتىممۇ ؟... بازاردا قانچە قىلدى ؟

— بەش يۈز .

— بولدى ، بەش يۈز سومۇڭنى مەندىن ئال .

— بىرەيلەن يۈز سوم زاكالەت بېرىپ قويۇۋۈندى ، يا ۋاقتىدا كېلىپ توخۇسىنى ئەكەتمىدى...

— ئاڭلىدىم . زاكىر «غېرىب» دېگەن توخۇۋاز ساڭا يۈز سوم زاكالەت بېرىپتىكەن . قالغان تۆت يۈز سومنىڭ ئورنىنى قىلالماي ھازىرغىچە پالاقشىپ يۈرۈپتۇ . ۋاقتىدا كەلمىگەندىن كېيىن پۇلنى قايتۇرۇۋەت !

— سەت بولارمىكىن ؟

— بولمىسا ، كىم سەندىن پۇل ئاپتۇ ، دەپ تېنىپلىۋال .

— ئۇنداقتا تېخىمۇ سەت بولار ؟ !

— ئاپلاھۇئەكبەر ! — دەپ قاينىاپ كەتتى ئىمىنجان ، — ئاشۇ چار خورازنى چۈجە ۋاقتىدا مەن ساڭا تاللاپ ئېلىپ بەرگەن جۇمۇ !

— نېمە دېدىڭ؟

— مانا مۇشۇنداق ئۇنتۇپ قالسەن ئەمەسمۇ. بىر كۈنى، نەق مۇشۇ دەرۋازاڭنىڭ ئالدىدا يەرنى سىجاپ، بېشىڭنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپتىكەنسەن.

«قاسىمجان، نېمە بولدۇڭ خىيال بېسىۋاپتىغۇ؟» دەپ سورىدىم.

«نېمە خىيال دەيسەن، تىرىكچىلىكىنىڭ غېمى» دېدىڭ. مەن كۈلۈپ:

«غەم، غەملا دەپ يۈرىدىكەنسەن. ئون — يىگىرمە مو يېرىڭگە تولدۇرۇپ بۇغداي ـ قوناق چېچىۋالدىڭ، يەنە نېمە غەم ئۇ تۇگىمەيدىغان؟» دېدىم.

«گۆشىنىڭ غېمى، گۆش!... تاپقان پۇلنىڭ گۆشكە ئۈلگۈرمەيۋاتقىنىنى قارىمامسەن» دېدىڭ. مەن چاقچاق قىلىپ:

«قاسىمجان، مۇشۇ گۆش دېگەننىمۇ يەرگە تېرىغلى بولىدىغان بولسا، ھەممە يېرىڭگە باشقا نېمە تەرمەي گۆشلا تېرىۋالاتتىڭغۇ دەيمەن؟» دېدىم.

«ياللا، ئۇنداق ئىش بولىدىغان بولسا مۇشۇ ھويلىغىمۇ ئالا قويماي گۆش تېرىۋالاتتىم جۇمۇ!» دېدىڭ.

شۇ چاغدا، ئىككى داڭگاڭ چۈجىنى ئەپكەشتە كۆتۈرۈپ ئۆز يۇرتىنى بىرى يېنىمىزدىن ئۆتۈپ قالدى. ئەمدىغۇ ئېسىڭگە كەلگەندۇر؟...

«مانا، قاسىمجان، گۆش دېگەن پۈتى بىلەن مېڭىپ ئالدىڭغا كېلىپ قالدى. ئاۋۇ چۈجىدىن ئون — يىگىرمىنى ئېلىپ بېقىپ قويساڭ، گۆش دېگەن شۇ ئەمەسمۇ» دېدىم.

«قېنى ، قېنى ؟» دەپ ئىشتىنىڭنىڭ توپىسىنى قېقىپ ئورنۇڭدىن تۇردۇڭ .

«ھاي توختا ، چۈجەڭنى ساتامسەن ؟» دەپ ھېلىقى ئۆز يۇرتىنى توختاتتۇق . ئۇمۇ ئەپكىشىنى قويدى .

قارىساق ، داڭگاڭنىڭ ئىچىدە تېخى سېرىق تۇكىدىن ئايرىلمىغان چۈجىلەر چىكىلدىشىپ تۇرۇپتۇ . دانىسىنى بىر سوم ، دېدى ، سودىلىشىپ سەكسەن تىيىنگە پۈتۈشتۇق .

«ئال ، قاسىمجان ، سەكسەن تىيىن دېگەنگە ھازىرقى كۈندە نېمە كېلىدۇ ؟ چوڭ بولۇپ قالسا سويۇپ يېسەڭ گۆش ، تۇخۇمىنى ساتساڭ پۇل دېگەن شۇ» دەپ سالا قىلدىم .

شۇ چاغدا يانچۇقۇڭدىكى بار پۇلۇڭنى قېقىشتۇرۇپ ، ئون نەچچە چۈجە ئالدىڭ . مەن داڭگاڭنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ تاللىشىپ بەردىم . ئەمدىزە ، مەن تاللاپ ئېلىپ بەرگەن چۈجىلەرنىڭ ئىچىدىن بىر ياخشى خوراز چىقىپ قاپتىكەن ، تالاشسام ماڭا ساتماي خەققە ساتساڭ سەت بولماي ، خەقنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇۋەتسەڭ سەت بولامدىكەن ؟...

ئىمىنجان قوشنام ھېكايە توقۇشقا ناھايىتى ئۇستا . راست شۇنداق ئىشنىڭ بولغان - بولمىغانلىقىنى ئېسىمگە ئالالماي ئاغزىغا قاراپلا قالدىم .

— ئۇنداق بولسا ، ئىمىنجان ، ئەتىگىنچە بىر قاراپ باقايلى . ھېلىقى ئاداش ئەتىمۇ كەلمىسە ، ئاتىغىنىڭنى بېرىپ ، چار خورازنى سەن ئاچىقىپ كەت . شۇ تۇخۇدىن ئۆزۈمۇ زېرىكتىم ، — دېدىم .

5

ئەتىسى ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، تالاغا چىقسام ، هويلىنىڭ ئىچى جىمجىت . هويلىنى ئاۋات قىلىپ تۇرغان بىرنېمە كەمدەك قىلىدۇ . «هوي چار خوراز قېنى ؟ !» دەپ ئېسىمگە ئالدىم . باشقا توخۇلار دانلاپ يۇرۇپتۇ ، چار خوراز يوق . كاتەككە قارىسام ، كاتەكنىڭ ئاغزى هاڭدەك ئوچۇق تۇرۇپتۇ ، ئىچى قۇپقۇرۇق . جىددىيلىشىپ هويلىنىڭ هەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىنى ئىزدىدىم . قوشنىلار تەرەپنى قاراشتۇرۇپ ، ئىمىنجاننىڭ قورۇسىغا كىرىۋىدىم ، قوشنام ئالدىمدىن چىقىپ قالدى .

— هە ، قاسىمجان ، ئەتىگەندە بۇياققا كىرىپسىلە ؟ — دېدى .

— چار خوراز يوق ! — دېدىم .

— چار خوراز يوق ! ؟ — ئۇ مېنىڭدىن بەتتەررەك هەيران بولدى ، — قانداق يوق بولىدۇ ؟

— هەر كۈنى سەھەردىلا قانات قېقىپ چىللاپ ، بىزنى ئويغىتىدىغان . بۈگۈن كۆزۈمنى ئاچسام ، هويلىنىڭ ئىچى جىمجىت . يۈگۈرۈپ قويۇپ تالاغا چىقسام ، چار خوراز ھېچ يەردە كۆرۈنمەيدۇ . بىرى كىرىپ ئوغرىلاپ چىقىپ كەتتىمكىن ، دېسەم ، دەرۋازا بىر ئوبدان تاقاقلىق تۇرۇپتۇ . تامدىن ئاتلاپ قوشنىلارنىڭ هويلىلىرىغا چۈشۈپ كەتتىمكىن ، دەپ ئىزدەپ يۈرىمەن .

ئىمىنجان ئىككىمىز ئىزدە - ئىزدە مەھەللىنىڭ سىرتىغچە چىقتۇق . يەنە قايتىپ هويلىغا كەلدۇق . چار خورازنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى .

— قاسىمجان ، خورازنى ئوغرى ئاپتۇ ـ دە ، — دېدى ئىمىنجان .

— ھېلىقى ئاغىنە يۇز سوم زاكالەت بېرىۋىدى ، پۇلىنى خەجلەپ قويۇپتىمەن . ئەمدى كەلسە يا پۇل يوق . يا توخۇ ، قانداقمۇ قىلارمەن ؟ — دەپ بېشىم قاتتى .

— راست ، سەن زاكىر «غېرىب»نى يۇز سوم بېرىپ ئۆيۈمنى كۆرۈۋېلىپ كەتتى ، دەۋاتاتتىڭ ، توخۇنى شۇ ئوغرىلاپ قاچتىمۇ ـ يە ؟

— نا ئىنساپ ، شۇنداقمۇ قىلغاندىمۇ ؟

— ھېچنېمە دەپ بولمايدۇ . توخۇڭاز بىلەن قىمارۋازنىڭ پەرقى نېمە ؟ ئۇتسا چوڭ ـ چوڭ خەجلەيدۇ ، ئۇتتۇرۇۋەتسە باشقىلارنىڭكىنى ئوغرىلايدۇ... مەن ساڭا ئېيتسام ، — دەپ يەنە بىر ھېكايىگە چۈشتى ئىمىنجان ، — ئاشۇ ئاق خورازنى يېگى ئەكەلگەن ۋاقتىم...

— ئامېرىكىلىق خورىزىڭنىڭ گېپىمۇ ؟

— ھە شۇنىڭ... يېگى ئەكەلگەندە بۇمۇ قالتىس خورازتى . بىر ياز توخۇ بازىرىدا ئۇنىڭغا تەڭ كەلگۈدەك توخۇ چىقماي ، توخۇڭازلارنىڭ كۆزىنى تازا قىزارتقانتى . بىر كۈنى ، كېچىدە ھويلىدا بىرنېمە تاراقلىغاندەك قىلىپ قالدى . يۈگۈرۈپ چىقسام ، كاتەكنىڭ ئاغزى ئوچۇق تۇرىدۇ . بىرىنىڭ تونۇرنىڭ بېشىدىن ئارتىلىپ كوچا تەرەپكە «لەپپىدە» چۈشۈپ كەتكىنىنى كۆرۈپ قالدىم . دەرۋازىنى ئېچىپ چىقىپ قوغلىدىم . قارىسام ، ئوغرى ئالدىمدا قارا كۆرۈنەرلا يەردە قېچىپ كېتىپ بارىدۇ ، زادىلا يېتىشەلمەيمەن . توختىغىنە ، دەپ پۇتۇمدىكى ساپما كەشنى پىرقىرىتىپ تاشلاپ ، كۆزۈمنى يۇمۇپ بىر يۈگۈرۈپتىكەنمەن ،

كۆزۈمنى ئاچسام ئوغرى يوق . كەينىمگە قارىسام ، ئوغرىدىن ئۆتۈپ كېتىپتىمەن . ھېلىقى ئوغرى مېنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكىنىمنى بايقىماي ، ھەدەپ كەينىگە قاراپ ـ قاراپ ، يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ماڭا ئۈسۈۋالغىلى تاسلا قالدى . «كاپلا» قىلىپ ياقىسىدىن ئالدىم . قارىسام ياشلا بىر شۇمتەككەن . كۆتىگە ئىككىنى تېپىپ قولىدىكى خورازنى تارتىۋالغانىدىم... يۈز سوم زاكالەت بەردى . دەپ خۇش بولۇپ كېتىپ ، ئوغرىغا ئۆيۈڭنى كۆرسىتىپ قويغاندىن كېيىن ، ئۆزۈڭمۇ ئەخمەق !...

شۇ كۈنى كەچتە زاكىر «غېرىب»مۇ يېتىپ كەلدى . مەن بىلەن قىزغىن سالاملىشىپ ، قويىنىدىن تۆت يۈز سومنى چىقىرىپ تەڭلەپ :

— خوراز قېنى ؟ — دېدى .

ئۈنى ئۆيگە باشلاپ بولغان ۋەقەنى — قوشنام ئىمىنجاننىڭ چار خورازنى مەندىن تالاشقانلىقىنى ، مەن زاكالەت ئېلىپ قويدۇم ، دەپ بەرمىگەنلىكىمنى ، بۈگۈن كېچىدىلا خورازنىڭ ھويلىدىن غايىب بولۇپ كەتكىنىنى ئېيتتىم .

— ئاپلا ! — دەپ تۇرۇپلا قالدى زاكىر ، — بۇ خورازغا توخۇ بازىرىدىلا كۆز تەگكەنتى . كۆڭلۈمۇ بىرنېمىنى تۇيغاندەك قىلغان... شۇ كەم پۇلنى تولۇقلايمەن ، دەپ بىرنەچچە كۈن پالاقلىدىم . ئامال بولماي ، تازا يارامسىز ئىككى خورىزىم بىلەن تالاشتۇرۇپ يۈرگەن بىر ئىتىمنى سېتىپ ئاران دېگەندە بۇ پۇلنىڭ ئورنىنى قىلىپ كەلگەنتىم... خورازنى ھېلىقى قوشنامنىڭ ئۆزى ئوغرىلاپ چىقىپ كەتتىمۇ ـ يە ؟

— ھەرقانچە بولسىمۇ قوشنا ـ قولۇم تۇرۇپمۇ ئۇنداق قىلمىغاندۇ !

— خەپ ! مەڭ سومدىن ئېشىپ ئالىدىغان خورازتى - دە ! — زاكىر شۇنداق دېدى - دە ، ماڭا بەرگەن يۈز سوم پۇلنىمۇ سۈرۈشتۈرمەي ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ چىقىپ كەتتى .

زاكىر پۇلنىغۇ سورىمىدى ، ئەمما ئۇنىڭ : «خەپ ! مەڭ سومدىن ئېشىپ ئالىدىغان خورازتىــى - دە !» دېگەن سۆزى ئىچىمگە بىر ئوتنى سېلىپ قويدى . بۇ مەڭ سوملۇق خورازنى قوشنام ئوغرىلىغانمىدۇ ، زاكىر ئوغرىلىغانمىدۇ ؟ يە باشقا بىرى بابلاپ كەتتىمۇ ؟ ئويلا - ئويلا بۇئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي سارىڭ بولاي ، دەپ قالدىم .

6

بىر كۈنى ، ئىمىنجان :

— يۈرۈڭلار ، يۈرۈڭلار ! — دېگىنىچە تەرلەپ - پىشىپ كىرىپ كەلدى .

— نەگە ؟ — دېدىم .

— مەن چار خورازنى بىر يەردە كۆردۈم .

— نەدە كۆردۈڭ ؟ — دەپ ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم .

— ھېلىقى ھەر يەكشەنبە كۈنى توخۇ - ئۆردەك ، ئىت - مۇشۇكتىن تارتىپ ھەممە جانىۋارلارنىڭ سودىسى بولىدىغان يېڭى بازارنى بىلەمسەن ؟

— يېڭى بازارنى ؟

— ھە ، ھېلىقى بۇرۇنقى تەنتەربىيە مەيدانى .

شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر تەنتەربىيە مەيدانى بولىدىغان ، ئۆز

ۋاقتىدا بۇ يەردە پۇتبول مۇسابىقىلىرى ياكى كاتتا چوڭ يىغىنلار ئۆتكۈزۈلەتتى . باشقا چاغلاردا ، بۇ يەر ئوت - چۆپ بېسىپ تاشلىنىپ ياتاتتى . ھازىر تەنتەربىيىچىلەرنىمۇ پۇل تېپىۋلار ، دېگەندىن بېرى بۇ يەرنى باشقۇرىدىغانلار پۇتبول مەيدانىنىڭ ئەتراپىنى تىكەنلىك سىملار بىلەن توسۇپ ، دەرۋازا بېكىتىپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە بىر سومدىن بىلەت سېتىپ كىرگۈزىدىغان بولپتۇ . ھەر يەكشەنبە كۈنى بۇ مەيدانىنىڭ ئىچىدە توخۇ سوقۇشتۇرۇش ، ئىت تالاشتۇرۇش دېگەنلەر قىزىپ كېتىدىكەن . بۇمۇ تەنتەربىيىنىڭ بىر تۈرى ھېسابلىنارمىش...

— تەنتەربىيە مەيدانىنى بىلىمەن . ئۇ يەر بازار بولغاندىن بېرى بېرىپ باقماپتىكەنمەن ، — دېدىم .

— يۈرە ، مەن سېنى باشلاپ بارای ، — دېدى ئىمىنجان ، — ئاڭلىسام ، چار خورىزىڭ شۇ يەردە ھەر يەكشەنبە كۈنى نەچچە مىڭ سوم پۇل ئۇتۇۋاتقۇدەك ، مەنغۇ جەزمەن شۇ چار خوراز ، دەپ ئوخشاتتىم . ئۆزۈڭ بىر بېرىپ تونۇپ باقە !

ئىمىنجانغا ئەگىشىپ ماڭدىم . تەنتەربىيە مەيدانىغا يېتىپ كەلسەك ، بۇ يەردە ئادەم دېگەن قاياپ كېتىپتۇ . بىر سومدىن بىلەت ئېلىپ ئىچىگە كىردۇق . بېرىپ قارىسام ، چار خوراز خۇددى دېگىز قاراقچىلىرىدەك بىر كۆزىنى تېگىۋاپتۇ . دوكۇرىكىدا قۇلىقىنى كوچىلاپ ، ئىككى يېنىغا چىرتىلدىتىپ تۇكۇرۇپ ، ئېگىز بىر بەلدىگە پۇتنى ئالماپ ئولتۇرىدۇ . ئەتراپىغا توخۇڭازلار ئولىشۋاپتۇ . ئۇقسام ، چار خورازنىڭ ئىگىلىرى ئۇنى ساپ بۇغداي چېچىپ بېرىپ ، يېڭى گۆشىنىڭ شورپىسى بىلەن باققۇدەك . مەخسۇس بىر - ئىككى ئادەم كاتەكلىرىنى سىيرىپ- سۈپۈرۈپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ

تۇرىدىكەن . سامسا ، مانتا دېگەنلىرىڭنى ئەكېلىپ بەرسەڭ ، خۇددى ئەركە بالىلاردەك تىتىپ ، ئىچىدىكى قىيمىسىنى يەپ ، جىلتىسىنى بىر تەرەپكە سۇرۇپ قويىدىكەن··· چار خوراز مېنى تونۇمىدىمۇ ، تونىسىمۇ تونۇماسقا سالدىمۇ ، بىلمىدىم . ماڭا نەزەر كۆزىنىمۇ سېلىپ قويمىدى . خاتا تونۇپ قالماي ، يەنە دەپ ئۇياق-بۇيىقىغا ئۆتۈپ قارىسام ، چۈجە ۋاقتىدىن ئۆزۈم باققان ، ئاۋۋال تۇخۇم تۇغۇپ ، كېيىن مېكىيانلارغا قانات سۆرەيدىغان بولۇپ قالغان چار توخۇنىڭ ئۆزى شۇ . ئىختىيارسىز :

— بۇ مېنىڭ خورىزىمغۇ ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتىم .

ئەتراپىدىكىلەر ھەيران بولۇپ ماڭا قاراشتى . ئاندىن بىرى :

— جۆيلۈۋاتامسىلەر ، قانداق ؟ بۇ قانداق قىلىپ سىلىنىڭ خورىزىڭلار بولىدۇ ؟ — دېدى .

— مېنىڭ بولغاندىن كېيىن مېنىڭ بولمامدۇ ، ئەمىسە كىمنىڭ خورىزىكەن ؟ — دېدىم .

— ھوي ، سابىرجان ، بۇياققا كېلىڭ ، ماۋۇ خورىزىڭىزغا ئىگە چىقىپ قالدى ، — دېدى بىرنەچچەيلەن خۇشامەتگۆيلۈق بىلەن .

نېرىراقتا تۇرغان يېپىيېڭى بىر قىزىل پىكاپنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ ، بوينى بۇقىنىڭكىدەك يوغىنىغان قاۋۇل بىر ئاغىنە چىقىپ كەلدى . ئۇ ئىلگىرى مۇشۇ تەنتەربىيە مەيدانىنىڭ چېلىشچىسى ئىكەن . ھازىر بۇ مەيدانىنى كۆتۈرە ئېلىپ بېيىپ كېتىپتۇدەك . قىمارىدا ئۇتقان ، چوتۇر ئالغان پۇللاردىن باشقا ، ھەر يەكشەنبە كۈنى ، مەيدانىنىڭ بېلىتىدىنلا مىڭ سوملاپ كىرىم قىلىدىكەن . شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ شەھەردە بىرنەچچە يېردە قورۇ- جايى ، يوشۇرۇن - ئاشكارا تۆت - بەش خوتۇنى بارمىش···

— خوش ، نېمە گەپ؟ — دېدى سابىرجان يېنىمىزغا كېلىپ . ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ رادىيو كانىيىدىن چىققاندەك گۇرۇلدەپ چىقىدىكەن .

— ماۋۇ خورازنى مەن تونۇۋاتىمەن ، — دېدىم .

— تونۇساڭ تونۇغانسەن ، — دېدى ئۇ ، — بىر - ئىككى ئايدىن بېرى مۇشۇ بازارنى سوراپ ، مىڭ سوملاپ ئاقچا تېپىۋاتقان چار خوراز شۇ . ھازىر بۇ خورازنى كىم تونۇمايدۇ؟

— بۇ خوراز ئەسلىي مېنىڭتى .

— نېمە دەيسەن؟! — سابىرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى ، — بۇ سېنىڭ خورىزىڭ بولسا مېنىڭ قولۇمغا قانداق ئۆتۈپ قالدى؟

— سېنىڭ قولۇڭغا قانداق ئۆتۈپ قالغىنىنى ئۆزۈڭ بىلمىسەڭ مەن نەدىن بىلەي . ئىشقىلىپ ، بىر كېچىدىلا بىرى ئۆيۈمدىن ئوغرىلاپ چىقىپ كەتكەن...

— ھوي ، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە - ھە! — سابىر كانىيىمدىن «كاپىيدە» سىقىپ ئالدىغا بىر تارتۇۋدى ، يەردىن پۈتۈم كۆتۈرۈلۈپ ئېسىلىپ قالدىم ، — سەندەك قوڭالتاقتىن ئون— يىگىرمىنى سېتىۋالغۇچىلىكىم بار . ئەمدى ئېشىپ - تېشىپ سېنىڭ خورىزىڭنى ئوغرىلىغۇدەكمەنمۇ؟

— يا ئەمدى سىزنى ئوغرىلىدى ، دېمىدىم ، — دەپ بوشىشىپ كەتتىم مەن ، — باشقا بىرى ئوغرىلاپ كېلىپ ، سىزگە ساتتىمىكىن ، دەيمىنا...

خۇداغا شۈكۈر ، سابىر ياقامنى قويۇۋەتتى . ئەتراپىمىزغا تېخىمۇ كۆپ ئادەم ئولاشقىلى تۇردى . سابىر سۆڭگىچىدىن كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان تېلېفوندىن بىرنى «شاققىدە» ئالدى (يائاللا ،

بۇ قىمارۋازلارنىڭ تەرەققىي قىلىپ كەتكەنلىكى كۆرمەمدىغان !) . ئۇنىڭ سىمىنى چىمدىپ چىقىرىپ ، كىمدۇر بىرى بىلەن سۆزلەشكىلى تۇردى .

— ۋەي ، ۋەي ، ئېلاخۇنما ؟... ماۋۇ چار خورازنى بۇگۈن بىرى كېلىپ مېنىڭ خورىزىم ، دەيدۇغۇ ؟... ھە ، ھە... مۇنداق گەپمىدى... ھە بولىدۇ . باشقا گەپ يوق ... — سابىر تېلېفوننى سۆڭگىچىگە ئالدىرىماي تاقاپ ، ماڭا قاراپ سورىدى : بۇ خورازنى ئادەملىرىمىز تۇرپاندىن كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك قۇچىقىدا كۆتۈرۈپ ئەكەلگەنكەن . سەن تۇرپانلىقمۇ ـ يە ؟

— يوقسۇ ، مەن تۇرپان دېگەننى كۆرۈپمۇ باقمىغان .

— ئەمىسە سېنىڭ توخۇيۇڭ تۇرپانغا قانداق بېرىپ قالدى ؟

— ئوغرىلىغان ئوغرى تۇرپانغا ئاپىرىپ ساتقان بولسا سىلەر يەنە ئۇقۇشماي بۇ يەرگە قايتۇرۇپ كەلگەنسىلەر .

— ئاپلاھۇئەكبەر ! — دەپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى سابىر . ئۇنىڭ بۆرتۈپ چىققان مۇسكۇللىرىغا ئەيمىنىپ قاراپ قويدۇم . ئېچىمدە ، نەچچە يىلىنىڭياقى تەنتەربىيىنىڭ بىكار نېنىنى يەپ ، ئەقلى تەرەققىي قىلماي ، مۇسكۇللىرىلا تەرەققىي قىلغان نېمىكەن ـ دە ، بۇ ! دەپ ئويلىدىم . ئەتراپىمدىكىلەرگە ياردەم سورىغاندەك يېلىنىپ قاراپ :

— مانا ماۋۇ بىر تام قوشنام بولىدۇ ، ئىشەنمىسەڭلار سوراپ بېقىڭلار ! — دېدىم . ئىمىنجان :

— راست ، ئەسلىي بۇ خوراز مۇشۇ ئاغىنىنىڭ ئىدى ، — دەپ بىر ـ ئىككى ئېغىز گۇۋاھلىق گەپ قىلدى . سابىر سۆڭگىچىدىن يەنە ھېلىقى تېلېفوننى ئېلىپ سۆزلەشكىلى تۇردى :

ۋەي ، ۋەي ، بازار باشقۇرۇشما ؟... سەن ئەكبەرجانمۇ ؟ مەن سابىرجان... ئاۋۇ باشلىقىڭغا ئېيت ، مەيەرگە بىر كېلىپ كەتسۇن... بىزنىڭ ھېلىقى چار خورازنى بىرى «مېنىڭ خورىزىم» دەپ ئۇششۇقلۇق قىلىۋاتىدۇ... ھە ، ھە ، مۇشۇ تاپتا ئاچچىقىمدا بوغۇپ قويىدىغاندەكلا قىلىپ تۇرىمەن... ھە ، چاققانراق !...

ياللا ، ھازىر بازار باشقۇرۇشنىڭ ئادەملىرى لاۋبەنلەرنى باشقۇرماي ، لاۋبەنلەرنىڭ بازار باشقۇرۇشنىڭ ئادەملىرىنى باشقۇرىدىغان بولۇپ كەتكەنلىكىنى نەدىن بىلەي . بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا بازار باشقۇرۇشنىڭ بىرنەچچە ئادىمى دۇكۇرلىشىپ يېتىپ كەلدى . ئۇلار سابىر بىلەن ئىللىق سالاملىشىپ ، ئاندىن مەندىن قوپاللىق بىلەن سورىدى :

— نېمە بۇ بازارنى قالايمقان قىلىپ يۈرىسىلەر ؟

— بازارنى قالايمقان قىلمىدىم ، — دەپ ئەھۋالنى چۈشەندۈردۈم ، — ماۋۇ خوراز ئەسلىي مېنىڭتى . قوشنا - قولۇملارنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ . ئىككى ئايچە بولدىمىكەن ، ھويلىدىن بىرى ئوغرىلاپ چىقىپ كەتكەن . بۇگۈن كەلسەم بۇ يەردە تۇرۇپتۇ . تونۇۋالدىم... بۇنى مەن چۈجە ۋاقتىدىن تارتىپ باققان . باشتا تازىمۇ ئوبدان تۇغۇمچان مېكىيان بولغانتى . كېيىن مۇشۇنداق خورازغا ئايلىنىپ قالغان...

گېپىمنى ئاڭلاپ ئەتراپتىكىلەر «پاراققىدە» كۈلۈشۈپ كەتتى ، بازار باشقۇرۇشنىڭ ئادەملىرى :

— ھەي ، سەن ساراڭمۇ ، ئوڭمۇ ؟ كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن ؟ چىقە بازاردىن ! — دەپ دولامدىن ئىتتىرىپ مەيداندىن چىقىرىۋەتتى . بۇنى ئاز دەپ ، دەرۋازىنىڭ ئالدىغا چىققاندا

ئىمىنجان ماڭا تېخىمۇ چېچىلىپ كەتتى .

— جىڭ ئەخمەق ئاغىنىكەنسەن ـ دە ! — دېدى ئۇ ، — ئاۋۋال تۇخۇم تۇغاتتى ، كېيىن خوراز بولۇپ قالغان ، دېگەن شۇمۇ گەپمۇ ؟ خەقنىڭ ئالدىدا مېنىمۇ رەسۋا قىلدىڭ .

— بۇ راست ئىش تۇرسا ، ھۆكۈمەتنىڭ ئادەملىرى ئالدىدا يالغان سۆزلىگەن بىلەن بولمايدۇ ـ دە !

— راست بولغان تەقدىردىمۇ ئۇ گېپىڭگە بۇ يەردە كىم ئىشىنىدۇ ؟

— ئەمىسە ، سېنىڭ ئاق خورىزىڭنىڭ ئامېرىكىدا تۇغۇلغىنىغا كىم ئىشىنىدۇ ؟

— ئۇ دېگەن قىزىقچىلىق بولسۇن ، دەپ قىلىپ قويغان گەپ . ماۋۇ دېگەن چاقچاق قىلىدىغان سورۇنما ! ؟...

ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە گەپ قىلماي خېلى يەرگىچە ماڭدۇق .

— توۋا ! — دېدىم مەن ئاخىر ، — بۇ چار خوراز ھېلىقى ساۋىر دېگەننىڭ قولىغا قانداق چۈشۈپ قالغاندۇ ؟ زادى ئەقلىم يەتمەيۋاتىدۇ .

— ھەي ـ ي ، بەك ساددا ئاغىنە جۇمۇ سەن ، — دېدى ئىمىنجان ، — بۇ قىمارۋازلار ھازىر بەك تەرەققىي قىلىپ كەتتى . پالانى يەردە بىرىنىڭ نوچى خورىزى بار كەن ، دەپ ئاڭلاپ قالسا ، تازا پۇت ـ قولى چاققان ئوغرىلارغا پۇل بېرىپ بولسىمۇ ئوغرىلىتىپ كېلىدۇ . مەن دېدىمغۇ ، ھېلىقى يۇز سوم زاكالەت بېرىپ ، ئۆيۈڭنى كۆرۈۋېلىپ كەتكەن زاكىر دېگەندە چوقۇم بىر گەپ بار .

7

شۇنىڭدىن باشلاپ يەكشەنبە كەلسىلا مەنمۇ تەنتەربىيە مەيدانىدىكى يېڭى بازاردىن قالمايدىغان بولدۇم. بەزىدە چار خورازنىڭ شۇ يەردە سوقۇشۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالىمەن، بەزىدە توخۇۋازلارنىڭ: «سابىرجان چار خورازنى پالانى يەرگە ئاپىرىپ سېلىپ، مانچە مىڭ سوم ئۇتۇۋاپتۇدەك» دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلايمەن. قاراپ تۇرۇپ ئۆزۈم بېقىپ چوڭ قىلغان توخۇغا ئىگە بولالمىغىنىمنى ئويلىسام ئىچىم لازا سۇركىگەندەك ۋاژىلداپ ئېچىشىدۇ. بەزىدە سابىر دېگەن مۇتتەھەمنىڭ قىزىل پىكاپتا ھېلىقى سۆڭگەچ تېلېفونىنى قۇلىقىغا تۇتۇپ، غادىيىپ ئولتۇرۇپ (ئۇ ھېچكىم بىلەن سۆزلەشمىسىمۇ ئەتەي شۇنداق ئولتۇرىدىغۇ، دەيمەن) ئۆتۈپ كېتىپ بارغىنىنى كۆرسەم: «خەپ، سېنى گىدەيتكەن مېنىڭ شۇ چار خورىزىمغۇ، خۇدا جاجاڭنى بېرەر!» دەيمەن.

بىر قېتىم چار خورازنى ناھايىتى بىچارە ئەھۋالدا كۆرۈپ قالدىم. قارىسام چار خورازنى سوقۇشتۇرۇۋېرىپ ھېچ ھالىنى قويماپتۇ. بايقۇشنىڭ ئالدىغا چېچىپ قويغان دانىغا قارىغۇچىلىكمۇ مادارى يوق، باش - كۆزى يارا، گەجگىلىرىنىڭ پەيلىرى يۇلۇنۇپ، كونا نوگاينىڭ سېپىدەك قىپقىزىل ئېچىلىپ قاپتۇ. شۇ يەردە تۇرغان بىرنەچچە توخۇۋاز:

— يائاللا، بۇ خوراز ئىككى - ئۈچ ئايدىن بېرى توختىماي سوقۇشۇۋاتىدۇ جۇمۇ. سابىرجان پۇلنى دەپ بۇ توخۇنى ئۆلتۈرۈپ قويامدۇ، نېمە؟ — دېيىشۋاتىدۇ. يەنە بىرى:

— شۇنى دەڭلار! — دەپ، ھەدەپ چار خورازنىڭ يارىلىرىغا

ماي سۈركەۋاتىدۇ .

خورازغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى . «ئۆزۈڭگىمۇ ئاز ، خوراز بولمىمەن ، دەپ يوغانچىلىق قىلغۇچە ئىسسىق كاتەكتە يېتىپ ، تۇخۇمۇڭنى تۇغۇۋەرگەن بولساڭ ساڭا بۇ كۈنمۇ يوق !... » دېدىم ئىچىمدە . شۇ كۈندىن باشلاپ تەنتەربىيە مەيدانىغا بېرىشقىمۇ كۆڭلۈم تارتمايدىغان بولۇپ قالدى .

ئاردىدىن ئانچىمۇ ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمىدىغۇ ، دەيمەن . ئىمىنجان هويلىغا يەنە ئالدىراش كىرىپ كەلدى .

— توخۇ بازىرىدىكى قىزىقچىلىقلارنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟ — دېدى ئۇ .

— نېمە قىزىقچىلىقكەن ؟ — دېدىم .

— هېلىقى خورىزىڭ راستىنلا مېكىيان چىقىپ قاپتۇ .

— نېمە دېدىڭ ! ؟ — دەپ هەيران بولدۇم ، — چار خورازنى ئەسلىي مېكىيانتى دېسەم ئەجەب ئىشەنمىگەنتىڭغۇ ؟

— خۇدايا توۋا ، راست دەپتىكەنسەن .

— هە ، قانداق قىلىپ يەنە مېكىيان بولۇپ قاپتۇ ؟

— ئۆتكەن يەكشەنبە چار خورازنى بىر خورازغا ساپتىكەن . چار خوراز مېكىيانەڭ پوكىنىنى يەرگە يېقىپ «موككىدە» يېتىۋېلىپ ، زادى سوقۇشقىلى ئۇنىماپتۇ . سابىر بايۇەچچە ئۇنى ئاچچىقىدا شۇ يەردىلا بوغۇزلىۋېتىپتۇ . ئۆيگە ئاپىرىپ ئىچ - قارنىنى يارسا ، خورازنىڭ ئىچىدىن ساپساق بىر تۇخۇم چىقىپتۇدەك .

— خۇدايا توۋا ! — دېدىم .

— مەن ساڭا ، هېلىقى زاكالەت پۇلى بەرگەن زاكىر ئاشۇ

ئوغرىلارنىڭ شېرىكى ، دېسەم زادى ئىشەنمىگەنتىڭغۇ ؟

قانداق ، چار خورازنى شۇ ئوغرىلاپتىمىكەن ؟

ئىشقىلىپ ، خورازنىڭ ئىچ ـ قارنىنى يارغان يەردە ئۇمۇ بارکەن . سابىر بايۋەچچە ھېلىقى تۇخۇمنى يەرگە ئاتماقچى بوپتىكەن ، زاكىر غېرىب : «بايۋەچچە ، توختاڭلا ، خوراز تۇغسا گۆھەر تۇغىدۇ ، دېگەن گەپ بار جۇمۇ ! » دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ھېلىقى تۇخۇمنى قولدىن ـ قولغا ئېلىپ ، ئۇياق ـ بۇيقىغا ئۆرۈپ تازا قاراپ كېتىپتۇدەك ، قارىسا ئادىتىكىدەك ئاپئاقلا تۇخۇم . «گۆھەر ئىچىدە ئوخشىمامدۇ» دەپ چېقىپتىكەن ، نەدىكى گۆھەر دەيسەن ، تۇخۇمنىڭ سۇيى سىركايىگە «شالاققىدە» ئېقىپ چۈشۈپتۇ . بىر تال چوكا بىلەن ئىلەشتۇرۇپ باققانكەن ، ئېچى بىلەن سېرىقى ئارىلىشىپ كېتىپتۇ . سابىر بايۋەچچە «ئۇششاق گۆھەر بولسا چىشمىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ سۇزۇۋالاي» دېدىمۇ ، ئاچ كۆزلۈك بىلەن سىركايىنى قولىغا «غاچچىدە» ئېلىپ ، تۇخۇمنىڭ ھەممىسىنى «گۈپپىدە» ئىچىۋاپتۇ ، شۇنىڭدىن بېرى ئۇ بىر قىسما بولۇپ قاپتۇدەك .

— نېمە بوپتۇ ؟

— كۆزۈم بىلەنغۇ كۆرمىدىم . ئاڭلىسام ، ئاۋازى ئىنچىكىلەپ ، مەيدىسى يوغىناپ ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى كۈيە چۈشكەندەك تۆكۈلۈپ ، يا ئەر ئەمەس ، يا ئايال ئەمەس بىرنېمىگە ئوخشىشىپ قاپتۇدەك ، ھازىر ئىسمىنى سابىرە قويۇپتۇ . لايىقىدا ئەر بولسا تېگىۋالسام بولاتتى ، دەپ قىزىل پىكاپىغا ئولتۇرۇپ ، شەھەرنى توختىماي چۆرگىلەپ يۈرىدۇ ، دەيدۇ . ھازىر ئۇنىڭ خوتۇنلىرى خېتىنى ئېلىپ ، بالىلىرى مىراسىنىڭ جېدىلىگە چۈشۈپتۇدەك...

— يا قۇدرەت ، نېمە گەپتۇ بۇ ! ئىمىنجان ، يەنە يالغان ھېكايىدىن بىرنى توقۇۋاتمايدىغانسىلە ؟ — دېدىم .

بىر كۈنى ، سابىر بايۇەچچە نەق كوچىدىلا ئالدىمغا ئۇچراپ قالدى . ئاستى ـ ئۈستى كالپۇكىنى ھېلىقى مايمۇننىڭ دېگىلى بولمايدىغان يېرىدەك قىلىپ قىپقىزىل بويۋاپتۇ . بىر قۇلىقىدا يوغان ھالقا ، بوينىدا ئالتۇن زەنجىر ، چېچىنى كەينىگە تاراپ ، گەجگە تەرەپنى ساقال چوتكىسىدەك قىلىپ بوغۇۋاپتۇ . قېشىغا ئىنچىكە قاشلىق ئېتىپ ، يۈز ـ كۆزىگە بولۇشچە گىرىم قىپتۇ . ئالدىدىن قارىسا مەيدىسى ، كەينىدىن قارىسا ساغرىسى دۆڭدەك چىقىپ تۇرىدىغان تازىمۇ كېلەڭسىز خوتۇن بوپتۇ ، ھەممە ئادەمگە تەڭ كۆز تاشلاپ ، قىسىپ دەسسەپ كېلىۋاتىدۇ . «ياۋاللا ، بۇنى قانداقمۇ ئەر ئالار !» دەپ كۆڭلۈم ئېلىشىپ كەتتى . دەرھال كەينىمگە يېنىپ ماڭدىم . ئەمدىلا بىر ـ ئىككى قەدەم ئېلىپ تۇرۇشۇمغا ئارقامدىن :

— ھوي ئادەم ، توختاڭە ! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلانماسمۇ ، يۈرىكىم «قارتتىدە» قىلىپ قالدى . ئۆرۈلۈپ قاراشقا جۈرئەت قىلالماي باشتا ئىتتىك ـ ئىتتىك ماڭدىم ، كېيىن يۈگۈرگىنىمچە قاچتىم .

1995 ـ يىل ، غۇلجا

ئويغاق تۇرۇپ كۆرگەن چۈشلەر

خىزمەتتىن قايتىپ كېلىپ ، ئۆزۈمنى ساپاغا تاشلاپ ، ئەمدىلا بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتىم ، ئايالىم كۇلۇپ :

— ھېلىقى كىشىدىن خەت كەلدى ، — دېدى .

— كىمدىن ؟ — دەپ سورىدىم .

— ھېلىقى سىزگە غەلىتە ھېكايىلەرنى ئەۋەتىپ تۇرىدىغان...

— «سارائ»نىڭ ئاپتورىدىنمۇ ؟

— ھەئە .

«سارائ»نىڭ ئاپتورىنىڭ ماڭا بىر نەرسە ئەۋەتمىگىنىگە ئىككى - ئۈچ يىل بولۇپ قالغانىدى . بەزىدە ئۇ يادىمغا كېلىپ قالسا ، راست ، شۇ ئاغىنە مۇشۇ كۈنلەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىدىغاندۇ ؟ دەپ ئويلاپ قالاتتىم . بەزى يېقىن ئادەملەر ھېلىقى سىزگە ھېكايە ئەۋەتىپ تۇرىدىغان ئاغىنە يوقلىپ كەتتىغۇ ؟ دەپ سوراپمۇ قويااتتى . ئايالىم ئۇزاتقان كونۋېرتنى ئىتتىك قولۇمغا ئالدىم - دە ، ئېچىپ ئوقۇدۇم . ئۇ خېتىنى مۇنداق باشلاپتۇ :

«رەئىس ئەپەندىم ، ياخشىمۇسىز ؟ رەئىس بولغانلىقىڭىزنى مۇبارەكلەپ ئالدىڭىزغا بارىدىغان يولۇم بار ئىدى . يېتىشەلمىدىم . سودا ئىشىغا ئازراق ئارىلىشىپ يۈرگەنلىكىمدىن خەۋىرىڭىز بار . ھەرقاچان ، بۇ چاغقىچە مېنى باي بولۇپ ، تىقىلىپ كەتكەندۇ ، دەپ ئويلاۋاتقانسىز ؟ نېمىسىنى ئېيتاي ،

ئادەم باي بولغانسېرى باي بولغۇسى كېلىدىكەن . ئەتراپىمغا قارىسام ، پۇل تاپقانلار بەسلىشىپ ، بىر - بىرىدىن ھەشەمەتلىك ئىمارەتلەرنى سېلىشىپ ، تاراقشىپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ . مېنىڭمۇ بىراقلا بېيىپ ، خەقنى بىر ھەيران قالدۇرغۇم كېلىپ كەتتى . شەيتان ئازدۇردىمۇ ، بىلمىدىم ، باشقىلاردىن قەرز - قۇرۇز قىلىپ ، ئۆزۈمنىڭ بار پۇلۇمنى قېتىپ ، بىر چوڭ سودىغا دو چىقىپتىكەنمەن ، قويمىچىلار ئوڭدا قويدى . ئۆزۈمنىڭ تارتقان زىيىنىمغۇ مەيلى ، ماڭا پۇل قەرز بېرىپ تۇرغانلار كۈندە ئۆيۈمگە كېلىۋېلىپ ، بوسۇغامنى تېشىۋېتەي ، دەپ قالدى . ئۇلار مېنى «قويمىچى» دەپ تىللايدۇ ، مەن ھېلىقى بار پۇلۇمنى سۈپۈرۈۋېلىپ ، چەت ئەلگە قېچىپ كەتكەن چوڭ قويمىچىنى تىللايمەن . ئاخىردا ، قايسىمىز قايسىمىزنى تىللاۋاتقىنىمىزنى بىلەلمەي ئېلىشىپ قالايلا دېدۇق . يېقىندىن بىرى دەرۋازامغا بىر ھەدىس كىتابتىكى «قەرزدارنى تولا قىستاشمۇ قاتتىق گۇناھ» دېگەن سۆزلەرنى يوغان قىلىپ يېزىپ چاپلاپ قويۇپ ، ئۆزۈم سىرتلاردا مۆكۈنۈپ يۈرىمەن . بەزىدە ھېلىقى سىزگە ھېكايە يېزىپ بېرىپ يۈرگەن چاغلىرىمنى ئارزۇ قىلىپ قالىمەن . ئۇ چاغلاردا ئۆزۈم كەمبەغەل بولساممۇ ، كۆڭلۈم خاتىرجەم ئىدى .

مۇشۇ كۈندە جاھان تەتۈر بولۇپ قېلىۋاتامدۇ ، قانداق ؟ قاراڭ ، ئىلگىرى ساقال - بۇرۇت دېگەننى دادىلىرى قويۇپ ، بالىلىرىنىڭ ئېغىزكلىرى پاك - پاكىز تۇرىدىغان ، ھازىر ھەممە ساقال - بۇرۇت ياشلارغا كۆچۈپ ، چوڭلارنىڭ ئېغىزىغا تاقىلىشىپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ . ئەرلەرنىڭ پۇتىدا قونچىسىز ئاياغ ، ئۆتۈك دېگەننى ئاياللار كىيىدىغان بوپتۇ . ئاياللار چېچىنى

قىسقارتىپ ، ئەرلەر ئۇزۇن چاچ قويمىغان بوپتۇ . ياخشى ئادەملەر زىيان تارتىپ ، ساختىپەزلەر بېيىپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ··· ئاڭلىدىڭىزمۇ ؟ چەت ئەللەردە نامراتلار سەمرىپ ، بايلار ئورۇقلاپ كېتىۋاتقۇدەك··· بىر گالىستۇك چىقىپتۇدەك ، ئۇنى تاقاپ ياتقان ئادەم پەقەتلا خورەك تارتماسمىش··· يەنە بىر كۆزەينەك كەشپ بوپتىمىش ، ئۇنى تاقاپ ئۇخلىسىڭىز چۈشمۇ كۆرمەيدىكەنسىز··· «چۈش» دېسە ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ . ئىچىم پۇشۇپ ئۆزۈمچە يەنە بىرنېمىلەرنى يېزىپ باقتىم . بۇداقى ئەسىرىمىڭ ماۋزۇسىنى «ئويغاق تۇرۇپ كۆرگەن چۈشلەر» دەپ قويدۇم . ئۇزۇنلۇقىغا قاراپ ، شېئىرنىڭ ماۋزۇسىغا ئوخشىشىپ قاپتۇ ، دەيسىز ھەرقاچان . مۇشۇ كۈندىكى شېئىرلارنىڭ كۆپلىتى قىسقىراپ ، ماۋزۇسىنىڭ ئۇزىراپ كېتىۋاتقىنىغا مەنمۇ ھەيران··· »

ئاپتور يېڭى ئەسىرىنى مانا مۇنداق يېزىپتۇ .

* *

مۇشۇ بازار دېگەنمۇ ئاجايىپ نەرسە ـ دە ! ئۇ گويا پورۇقلاپ قاينىۋاتقان قازانغا ، ئويۇن قىزىغان سەھنىگە ئوخشىشىدۇ . بۇ يەرگە ئىشى بارمۇ چىقىدۇ ، ئىشى يوقمۇ چىقىدۇ ؛ گۈزەللەر بۇ يەردە ئۆزىنىڭ رۇخسارىنى ، بايۋەچچىلەر سۆلىتىنى كۆز ـ كۆز قىلىشىدۇ ؛ كىملەردۇر ئالىدۇ ، كىملەردۇر ساتىدۇ ؛ كىملەردۇر كۈلىدۇ ، كىملەردۇر ھەسرەت چېكىدۇ ؛ كىملەردۇر بىر ناننىڭ غېمىدە توختىماي پالاقلايدۇ ، يەنە كىملەردۇر لەلەڭلەپ يۇرۇپ تاماشا كۆرىدۇ···

مانا ، بىر ئوبدان ئىشلەۋاتقان ئورنۇمدىن ئوقەت قىلمەن ، دەپ چىقىۋالغىنىمغا ئىككى يىل بولدى ، مەنمۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك مۇشۇ بازاردا . قىلغان ئىشىمنىڭ تايىنى يوق ، ئەتىگەندە ئۆيدىن : «خەپ ، بۇگۈندىن باشلاپ زادى بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتمىسام» دەپ چېيىمنى ئىچىپ چىقمەن ، بازارنى بىر كۈن قۇرۇق چۆرگىلەپ ، كەچتە خىجالەتچىلىكتە يېرىم ھىجىيىپ ، ئايالىمنىڭ تامىقىغا ئاران ئۇلگۈرۈپ ئۆيگە قايتىپ كېلىمەن . ھېلىمۇ ئايالىمنىڭ ئىش ئورنى بولۇپ قاپتىكەن ، بولمىسا كۈنۈم قانداق ئۆتەتتىكىن ؟

بىر كۈنى پىيادىلەر يولىدە ھەر تەرەپكە قاراپ ھاڭۇېقىپ ، خىيال بىلەن كېتىپ باراتتىم . يېنىمدىن بىر ئاغىنە گۈلدۈرلەپ مېڭىپ ئۆتۈپ ، مەندىن تۆت ـ بەش قەدەم ئالدىدا كېتىپ بارغان بىرىگە سوقۇلۇپ ، ھېلىقى ئادەمنى ئوڭدىسىغا ئۆچۈرۈۋەتتى . ئىشى بەك ئالدىراش بولسا كېرەك ، يىقىلغانغا قارىمۇ قويماي كىشىلەر ئارىسىدا غايىب بولدى . ئىتتىك بېرىپ يىقىلغان بىچارىنى يۆلىدىم . ياشلا بىر يىگىتكەن ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە :

— كۆزۈڭگە قاراپ ماڭساڭ بولمامدۇ ۋاي ! — دەپ قۇلاق تۈۋىمگە بىرنى سالدى .

بېشىم «پىرردە» قېيىپ كەتتى . ئېسىمنى يىغىپ ، مۇشت ئېتىش دېگەننى بىر كۆرسىتىپ قويماي ، دەپ ئۆزۈمنى رۇسلاپ توختاپ قالدىم . قارىسام ، ئالدىمدا بويىنىغا چىگكەن كىر گالىستۇكى بىر تەرەپكە قىيسىيپ كەتكەن ، كاستۇمنىڭ بىر تۇگمىسىنى پەس ، بىر تۇگمىسىنى ئېگىز ئېتىۋالغان ، كۆزلىرى ئېلىشاڭغۇ ، ياخشى ـ ياماننى پەرق ئەتكۈچىلىك ئېسى قالمىغان بىر مەست دەلدەڭلەپ تۇرۇپتۇ . دەردىمنى ئىچىمگە يۇتتۇم ـ دە ،

كېتىپ قالدىم .

شۇ بىر مۇشتنى يېگەندىن كېيىن ئۆزۈمگە تازا ئوخشىماي قالدىم . باشتا بىر - ئىككى كۈن بېشىم زىڭىلداپ ئاغرىپ يۈردى . ئاندىن تۇرۇپلا ئۇخلىغاي چۈش كۆرىدىغان بولۇپ قالدىم . ئۆزۈم بازاردا كېتىپ بارساموۇ ، شۇ تاپتا نەدە كېتىپ بارىمەن ، يېنىمدىن كىملەر ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ ، ئەتراپىمدا نېمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ ، ئاڭقىرالمايمەن ، خىيالىم باشقىلا بىر دۇنياغا كېتىپ قالىدۇ ، بىر چاغدا ئېسىمنى يىغىپ ، ئۆزۈمنىڭ بازاردىن چىقىپ ، باشقىلا بىر يەرلەردە كېتىپ بارغانلىقىمنى كۆرىمەن - دە ، توۋا ، مەن نېمە بولدۇم؟ دەپ ياقامنى تۇتىمەن .

مانا ، ئالدىنقى كۈنىلا يولدا پىيادە كېتىپ باراتتىم ، بىر چاغدا قارىسام ، تازىمۇ ئېسىل بىر قارا پىكاپتا ئولتۇرغۇدەكمەن . پىكاپنىڭ شوپۇرىمۇ يوق ، غۇيۇلداپ شۇنداق ئىتتىرىك كېتىۋاتقۇدەك . يائاللا ، مۇنداق شوپۇرى يوق ماشىنىدا ئولتۇرۇش خەتەرلىكتۇ ! دەپ ئويلاپ تۇراتتىم ، پىكاپ دەرەخلىك بىر يولنىڭ چېتىگە كېلىپ توختىدى . پىكاپتىن دەرھاللا چۈشۈۋالدىم . ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى «گۇپپىدە» يېپىپ تۇرۇشۇمغا كۆزۈم ئالدى تەرەپتىن ساغرىسىنى ئوينىتىپ كېلىۋاتقان بىر چوكانغا چۈشتى . ھېلىقى چوكانىنىڭ بوينىدا ئىككى قات ئالتۇن زەنجىر ، قۇلىقىدا زۇمرەت كۆزلۈك ھالقا ، قوللىرىنىڭ ھەربىر بارمىقىدا جۇپ - جۇپ ئۈزۈك ، مەيدىسىدە ئاتنىڭ تاقىسىدەك يوغان ئالتۇن بۇلاپكا جۇلالىنىپ تۇرۇپتۇ . يائاللا ، تازىمۇ بېيىپ كەتكەن خوتۇن ئوخشىمامدۇ؟ دەپ قالدىم . چوكان يېقىنلاپ كېلىپ ، ماڭا قاراپ تاتلىق بىر كۈلۈمسىرەپ قويدى . شۇنىڭ بىلەن كونا تونۇشلارىدەك قىزغىن پاراڭلىشىپ كەتتۇق .

— هېلىقى كەتكەن پىكاپ سىزنىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى چوكان.

— ھە، كونىسىنى سېتىۋېتىپ، بۇنى يېقىندا ئالغان، — دېدىم.

— قالتىس پىكاپكەن، مەنمۇ شۇندىقىدىن بىرنى ئالاي دېگەن، تاپالمايۋاتىمەن، — دېدى چوكان.

— كېرەك بولسا تەڭ ئىشلىتىلى. ھايتلا دەڭ، ئۆزۈم ھەيدەپ بېرىپ خىزمىتىڭىزدە بولىمەن. ئۆيدە يېپىيېڭى يەنە بىر موتسىكلىتىمۇ تۇرۇپتۇ. موتسىكلىتكە مىنىسەم يۈرىكىم سالىدۇ، دەمسىز؟ توۋا! خۇشاللىقتىنمۇ، قورقانلىقتىنمۇ؟ كىچىك ۋاقتىڭىزدا ئاتقا مىنىپ باققانمۇ؟ ئېشەككىغۇ مىنگەنسىز؟ يازنىڭ كۈنى دېگەندە تازا لىغ ـ لىغ كۆڭلەڭنى كىيىپ چىقىپ، موتسىكلىتتا چاپلىشىپ ئولتۇرۇپ سايادىكە چىقىدىغان بولساق، ئۇنىڭ ھۇزۇرى يەنە باشقا دەڭە...

شۇنداق دەپ ھېلىقى چوكانغا ئاغزىمغا كەلگەن بىرنېمىلەرنى سۆزلەپ قاينىپلا كېتىپتىمەن. ھېلىقى چوكان: «ئەجەب قىزىق ئادەمكەنسىز» دەپ كۈلۈپ تېلىقىپ قاپتۇ. بىر چاغدا ئېسىمنى يىغسام، كونا ـ يېڭى مالىلارنى ساتىدىغان ئادەملەر توپى ئارىسىدا تۇرۇپتىمەن. ئالدىمدا نەدىمۇ سەتەڭ چوكان بولسۇن، ھېلىقى يەتتە ئەرگە تېگىپ چىقىپ، پۈتۈن شەھەرنى تاسقىۋەتكەن مەڭلىكخان «دەللە» تۇرۇپتۇ. مېنىڭ شېرىن گەپلىرىمنى ئاڭلاپ بۇ خوتۇنىڭ بەللىرى ئىختىيارسىز تولغىنىپ، كۆزلىرى خۇمارلاشقىلى باشلاپتۇ. بۇ رەسۋا خوتۇن بىلەن گەپلىشىپ تۇرغىنىمنى تونۇش ـ بىلىشلەر كۆرۈپ قالغانمىدۇ؟ دەپ ئەتراپىمغا خۇدۇكسىنىپ قارىدىم ـ دە:

— ماقۇل ئەمسە ، قالغان گەپلەرنى كېيىن قىلىشارمىز ـ هە ! — دەپ ئىتتىكلا كېتىپ قالدىم .

كېتىپ بېرىپ ھېلىقىسى سەتەك چوكان قانداق بولۇپ مەكتىكخانغا ئۆزگىرىپ قالدى ؟ بۇ چۈشۈمۇ ، ئوڭۇمۇ ؟ بولمىسا مەكتىكخاننىڭ ئوڭ مەكزىدىكى يوغان قارا مەك قانداقچە سول مەكزىگە ئۆتۈپ قالىدۇ ؟ مەن سەل غەلىتە بولۇپ قېلىۋاتىمەنمۇ ، قانداق ؟ دەپ ھەيران بولدۇم .

خېلى داكتىق بىر دوختۇر تونۇشۇم بار ئىدى بېرىپ ئەھۋالىمنى ئېيتتىم . ھەرقاچان ، بۇ ئاغىنە ھېلىقىسى مېنى تەكشۈرىدىغان ، يۈرەك تەكشۈرىدىغان بىرنېمىلەرگە چۈش دەپ قەغەز يازغىلى تۇرىدىغۇ دەيمەن ، دەپ ئويلىدىم . لېكىن ، ئۇ ھېچقانداق قەغەزمۇ يازمىدى . ماڭا تازا قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىپ :

— كۇندۇزىغۇ ئويغاق تۇرۇپلا چۈش كۆرىدىكەنسىز ، كېچىسىچۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— كېچىسىمۇ ئوخشاش ، — دېدىم مەن ، — ئۇخلاپ كەتسەم چۈشۈمۇ كۆرمەي شۇنداق تاتلىق ئۇخلايمەن . ئۇيقۇم كەلمەي كۆزۈمنى پارقىرىتىپلا ياتتىمۇ ، بولدى ، يەنە غەلىتە ـ غەلىتە چۈشلەرنى كۆرگىلى تۇرىمەن . ئالدىنقى كۇنىلا كېچىسى قانداق چۈش كۆرۈپتىمەن ، دېمەمسىز ؟ چۈشۈمدە شەھىرىمىزنىڭ چېتىدىكى خالىي بىر كوچىدا خىيال سۈرۈپ كېتىپ بارغۇدەكمەن . تۇيۇقسىز كۆزۈم يولنىڭ ئۇستىدە تۇرغان كۆكۈچ بىر قەغەزگە چۈشۈپ قالدى . زەن سېلىپ قارىسام پۇل . يېڭىلا بانكىدىن چىققان ، بېلى باغلاقلىق پېچەت يۇز سومىلۇقلار . ئېكىشىپلا ئېلىپ يانچۇققا سېلىشقا جۇرئەت قىلالمىدىم . چاندۇرماي ، ئاستا تېپىپ يولنىڭ چېتىگىرەك سۈرۈپ قويۇپ

ئۆتۈپ كەتتىم . بىر- ئىككى قەدەم باسمايلا ، تەييار پۇلنى ئارقامدىن كېلىۋاتقان بىرەرى «موككىدە» ئېلىپ يانچۇققا سالمىسۇن ، دەپ ئارقىغا ياندىم . پۇل يەنە يول ئۈستىدە تۇرۇپتۇ . پۇلنى تاشلاپ قويۇپ ، قېنى قانداق قىلارکىن ، دەپ يىراقتىن تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلار بولمىسۇن ، دېگەن گۇماندا ئەتراپقا قارىدىم . مەن تەرەپتە ئادەمىمۇ يوق ، يولنىڭ ئۇ چېتىدە بىر - ئىككى ئادەم ئالدىراش كېتىپ بارىدۇ . يولدىن ئاندا - ساندا ماشىنىلار ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ . پۇلنىڭ قېشىغا يەنە يېقىنلاپ باردىم . يانچۇقۇمدىن قوليانغلىقىمنى ئېلىپ ، پېشانەمدىن بۇژۇلداپ چىقىۋاتقان تەرلەرنى سۈرتتۈم . قوليانغلىقنى يەرگە تاشلىۋېتىپ ، ئېڭىشىپ قوليانغلىق بىلەن قوشۇپلا پۇلنى ئېلىپ يانچۇققا سالدىم- دە ، ئالدى - كەينىمگە قارىماي ئىتتىك مېڭىپ كەتتىم . يولدا كېتىپ بارىمەن . خىيالىم يانچۇقۇمدىكى پۇلدا ، ئۇنى پات- پات تۇتۇپ قويىمەن ، قولۇمغا ئېلىپ ساناپ بېقىشقا جۈرئەت قىلالمايمەن . ئىچىمدە : بۇ پۇلنى كىم چۈشۈرۈپ قويغاندۇ ؟ ئۇ زادى قانچىلىك پۇلدۇ ؟ ساختا پۇلمىدۇ - يا ؟ كېرەك يوق ، ساختا پۇلمۇ پۇل ، ناھايىتى مەن ئۇنى كېچىسى ئاچىقىپ خەجلەرمەن ، يۈز سوملۇقنى ئەللىك سوملۇققا ھېسابلاپ ئالسىمۇ مەيلى ، دەيمەن .

سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە توختاپ قالدىم . دوختۇرمۇ بۇ چۈشۈمگە قىزىقىپ قالغان بولسا كېرەك :

— راست پۇلمىكەن ؟ — دەپ سورىدى .

— دەۋاتىمەنغۇ ، بانكىدىن ھېلىلا چىققان پېچەت پۇل ، — دېدىم .

— قانچىلىك پۇلكەن ؟

— قانچىلىك پۇللۇقىنىمۇ بىلمىدىم .

— توپىغا تازا مىلىۋېتىپ ، كونىرىتىپ ئاچىقىپ خەجلىگەنسىز ھەرقاچان .

— بىرەر قەغىزىنى خەجلىۋالغان بولسامۇ نېمە ئارمىنىم...

— نېمە ؟ ! ھەممىسىلا ساختا پۇلمىكەن ؟

— دەۋاتىمەنغۇ ، دوختۇر ، بۇ مېنىڭ چۈشۈم...

— چۈشۈم دېدىڭىز ـ ھە ، راست . قېنى داۋامىنى سۆزلەڭ !

— داۋامى قانداق بولاتتى ، ئايالىمنىڭ ناھايىتىمۇ بىمەھەل ۋاقتىلاردا مېنىڭ بىلەن مۇڭداشقۇسى قىستاپ كېتىدىغان بىر ئىشى بار . پۇلنى يانچۇققا سېلىپ ، تازا شۇنداق ئالدىراش كېتىپ بارغان چېغىمدا ، ئايالىم : «ھوي ، ھوي ، ماڭا قارا ڭ !» دەپ نوقۇپ چۈشۈمنى بۇزۇۋەتتى . ئاچچىقىمدا شۇنداق بىر ئالايغانتىم ، قاراڭغۇدا كۆرمەي قالدى .

دوختۇر قولىدىكى رېتسېپ يازىدىغان قەلەمنى ئۈستەلگە توكۇلدىتىپ ئۇرۇپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە :

— چۈش... ئۇخلىماي چۈش كۆرىمەن . دېدىڭىز ـ ھە ؟ توۋا ! — دەپ گەپ باشلىدى ، — بىلەمسىز ، ئىنسانىنىڭ روھى تېخى ئېچىلمىغان بوز يەرگە ، ئادەم قەدىمى يەتمىگەن پىلانېتالارغا ئوخشىشىدۇ . ئۇنىڭ ئىلىم ـ پەن بايقىغان ۋە تېخى بايقىمىغان نۇرغۇن سىرلىق تەرەپلىرى بار . مەلۇم شارائىت ئاستىدا ئىنسان روھىنىڭ بىزگە مەلۇم بولمىغان بىرەر تەرەپلىرى ئەنە شۇنداق غىل ـ پال چاقناپ قالىدۇ ـ دە ، يەنە ئۆچىدۇ . سىز بۇنى ھەرگىز كېسەل ، دەپ ئويلاپ قالماڭ ، كۆرگەنلا ئادەمگە سۆزلەپمۇ ئاۋارە بولماڭ . چۈشەنمىگەن ئادەم سىزنى ئېلىشىپ

قاپتۇ ، دەپ قېلىشىمۇ مۇمكىن . ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنىڭ مۇنداق يوشۇرۇن سىرلىرىنى چۈشىنىدىغانلار تېخى ناھايىتى ئاز .

دوختۇرنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ شۇ كۈنى كەچ كىرگۈچە خۇشال يۈردۈم . ئۆزۈمدە ئاجايىپ بىر خىسلەتنىڭ بىخلىنىپ چىقىۋاتقانلىقىنى ھېچبولمىغاندا ئايالىمغا بولسىمۇ ئېيتقۇم كېلىپ قالدى . كەچتە ئايالىم چىراغنى ئۆچۈرۈپ يېنىمغا كېلىپ ياتقاندا ، ئۇنىڭغا دېدىم :

— خوتۇن ، ئاڭلىغانمىدىڭ ؟ ئىنسانىنىڭ روھى تېخى ئېچىلمىغان بوز يەرگە ئوخشىشىدىكەن .

— نېمە ؟ ! — دېدى ئايالىم سۆزۈمنى چۈشەنمەي ، — بىزنىڭ ئىدارىدىكى ھېلىقى سارىگۈل دېگەن خېنىم قىزنىڭ تويىنى قىلغۇدەك ، يۈز سوم قويسام بولارمۇ ، ئەللىك سوم قويسام بولارمۇ ؟

— مەن دەيمەن ، ئىنسان روھى تېخى ئادەم قەدىمى يەتمىگەن سىرلىق پىلانېتاغا ئوخشىشىدىكەن .

— مۇشۇ تويىنىڭ جىقلىقىدىن خويما زېرىكتىمغۇ . بارماي دېسە ، ئادەمگەرچىلىكتىن قاچقاندەك ئىش بولىدۇ . ھەممىلا ئېيتقان يەرگە بېرىۋېرەي دېسە ، پۇلنىڭ ئىشى...

— ھېلىقى مەڭلىكخاننى تونۇيسەنغۇ ؟ خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇنىڭ ئوڭ مەڭزىدىكى مەڭ سول مەڭزىگە ئۆتۈپ قاپتۇ .

— ئوھوش ، يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلماي ئۇيقۇڭىزنى ئۇخلاڭە ! سىزنىڭغۇ باردى ـ كەلدى دېگەنگە زادى قانچىلىك بىرنېمە كېتىۋاتىدۇ ، خىيالىڭىزغىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ .

— ئەستاغپۇرۇللا ، مەن نېمە گەپ قىلىۋاتىمەن ، ماۋۇ خوتۇن نېمە گەپ قىلىۋاتىدۇ ، — دەپ چېچىلدىم مەن ، —

ئاڭلاۋاتامسەن ، يېقىندىن بېرى ئويغاق تۇرۇپلا چۈش كۆرىدىغان بولۇپ قالدىم ، چۈش !

— ئالجىغانلىقىڭ ئالامىتى ، — دېدى ئايالىم كېسىپلا ، — خەق ئوقەت قىلىپ ، شاراقلىتىپ پۇل ساناپ يۈرسۇن ، سىز ئىككى يىلدىن بېرى قىلغان ئىشىڭىزنىڭ تايىنى يوق ، ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپ يۈرۈڭ .

— ئەجەب پۇل - پۇللا دەپ قالدىڭا ! مەن ساڭا بىر قىزىق گەپنى قىلىپ بېرەي ، ئۇ كۈنى يولدا كېتىپ بېرىپ رەجەپنى كۆرۈپ قالدىم .

— قايسى رەجەپنى ؟

— ھېلىقى ، دوللارچىلىق قىلىپ يېيىپ كەتكەن رەجەپنىچۇ .

— نېمە دەيدىغاندۇ ماۋۇ ئادەم ، رەجەپ دېگەننى ئىككى-ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدا بۇلاڭچىلار كۈپكۈندۈزدىلا بوغۇزلىۋېتىپ پۇلنى ئېلىپ قاچمىغانمۇ ؟ !

— ھەي ، خوتۇن ، نېمانداق چۈشەنمەيدىغانسەن ، مەن ئۆزۈم يولدا كېتىپ بارغىنىم بىلەن رەجەپنى چۈشۈمدە كۆرۈڭاتىمەن-ده ! چۈش دېگەندە ئۆلۈپ كەتكەن ئادەمنى كۆرگىلى بولمامدىكەن ؟ مانا ، سەن رەھمەتلىك ئاناڭنى ھەپتىدە نەچچە چۈشەيسەنغۇ ؟

— توۋا ! — دېدى ئايالىم ، — ھە ، شۇنداق قىلىپ ؟

— شۇنداق قىلىپ ، مەن ھېلىقى ئىككى كۈندىلا پاشىنىسى ئاجراپ كەتكەن جا ئاياغنى ئالغان چوڭ ماگىزىنىڭ ئالدىدا كېتىپ باراتتىم . بىرى يېنىمغا يانداپ كېلىپ قۇلىقىمغا :

«شۇ تاپتا مەن سېنىڭ قولۇڭغا يۈز مىڭ سوم پۇلنى نەق

تۇنۇزسام قانداق قىلارسەن؟» دەپ پىچىرلىدى.

ئۆزۈمنۇ شۇ تاپتا خۇدايىم يۈز مىڭ سوم پۇلنى «ئال قۇلۇم» دەپ غايىبتىن تاشلاپ بېرىۋەتسە نېمىنۇ بولاتتى، دېگەن خىياللار بىلەن كېتىۋاتاتتىم. ھېلىقى پىچىرلىغان ئاۋازنىڭ ئاڭلاپ ئىختىيارسىز توختاپ قالدىم. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بۇرۇلۇپ قارىسام، ئالدىمدا بۇلاڭچىلار بوغۇزلىۋەتكەن رەجەپ تۇرۇپتۇ. كىيىۋالغان كىيىملىرى ئىلگىرىكىدەك پۈزۈر، بوينىدا پىچاقنىڭ ئىزى قىپقىزىل تارتۇق بولۇپ قاپتۇ. خۇدايىم ئەرۋاھلارنىڭ ئىچىدىن رەجەپنى ئىزدەپ تېپىپ، مە، ماۋۇ پۇلنى پالانىغا يەتكۈزۈپ بەر! دەپ ئەۋەتتىمۇ ياكى مەن يەنە چۈش كۆرۈۋاتىمەنمۇ؟ دەپ ئويلاپ:

«قانچە دېدىڭىز؟» دەپ سورىدىم.

«يۈز مىڭ، مىڭ سوملۇقتىن يۈزى» دېدى ئۇ قولى بىلەن شەرەتلەپ چۈشەندۈرۈپ.

«بىكارغىلىما؟»

«ھە، بىكارغا.»

«نېمىشقا؟»

«دېسەم ـ دېمىسەم، مەنمۇ بىر باي بولۇپ كەتسەم، دەپ پىرقىراپ يۈرگەنسەن ھەرقاچان؟»

«راست، شۇنداق خىياللار بىلەن كېتىۋاتاتتىم. سىز قانداق بىلىۋالدىڭىز؟»

«ھازىر مۇنداق شېرىن خىيالنى سۈرمەيدىغان كىم بار، — دېدى ئۇ، — باي بولالمىغانلارنىڭ باي بولغۇسى كېلىدۇ، باي بولغانلارنىڭ تېخىمۇ باي بولغۇسى كېلىدۇ. بۇمۇ خۇدا سالغان بىر ۋەسۋەسە، كەمبەغەل بولساڭمۇ ھالال ياشاپ،

خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرگەنگە يەتمەيدۇ ، دېگەن سۆز بىچارىلەرنىڭ ئۆز كۆڭلىنى ياسايدىغانغا چىقىرىۋالغان يالغان گەپىي . ئۇلارغىمۇ بىر باي بولۇش پۇرسىتى كېلىپ باقسۇنا قېنى ، تېپىرلاپ كەتمىگىنىنى كۆرۈپ باقاي... ھە ، دېمەمسەن ، يۈز مىڭ سوم بەرسەم قانداق قىلىسەن ؟ »

رەجەپ ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە قارىشىپلا تۇرىمىز . مۇشۇ دوللارچى يۈز مىڭ سوم پۇلنى راستىنلا بىكارغا بېرىۋېتەرمۇ ؟ دېسەم ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ .

«يۈز مىڭ سوم پۇلنى راستىنلا بەرسىڭىز قانداق قىلاتتىم ، رەھمەت ! دەپ ، كۆتۈرۈپلا ئېلىپ ماڭمەن» دېدىم .

«ھەي ئەخمەق ! — دېدى رەجەپ ، — ئەخمەق دېگەنگە بىكارغا پۇل بەرسىمۇ جايلاشتۇرۇپ بىرنېمە قىلالمايدۇ - دە ! ئەتراپىڭدىكى بۆرىنىڭكىدەك يېنىپ تۇرغان كۆزلەرنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ »

ئەتراپىمغا قارىدىم . بازاردىكى ئادەملەر يېنىمىزدىن پەرۋاسىز ئۆتۈشۈپ تۇرۇپتۇ .

«ھە ، نېمە بوپتۇ ؟ » دېدىم ھېچنېمىنى چۈشەنمەي .

«نېمە بولاتتى . كۈپكۈندۈزدە يۈز مىڭ سوم پۇلنى ئاشكارا كۆتۈرۈپ ماڭساڭ ئارقاڭدىن قوغلاپ بېرىپ ، مېنى بوغۇزلىغاندەك بوغۇزلاپ تاشلار . »

«ئەمىسە ، يانچۇققا سالمامدىم . »

«يانچۇققا ؟ — دېدى رەجەپ سەت ھىجىيىپ ، — دېدىمغۇ ، جىڭ ئەخمەق ئىكەنسەن . يۈز مىڭ سوم يانچۇقۇڭغا قانداق پاتىدۇ ؟ ! »

مەنمۇ راست ئەخمەق ئوخشايمەن . نېمە دېسە ھە دەپ ، پۇلنى

ئېلىپ يانچۇقىغا سالسام بولامدۇ . رەجەپنىڭ بەرمىگەن پۇلىغا مېنى كەينى - كەينىدىن «ئەخمەق» دەپ كېتىۋاتقىنىغا قورسىقىم كۆپتى - دە :

«سەن ئۇ يۇز مىڭ سوم پۇلۇڭنى بىر سوملۇقتىن قىلىپ پارچىلاپ بېرەمتىڭ ! ؟» دەپ گۆلىيىپتىكەنمەن ، رەجەپ ئالدىمدىن غايىب بولۇپ كەتتى .

— غايىب بولۇپ كەتتى ! ؟ — دەپ ھەيران بولۇپ سورىدى ئايالىم .

— ھە ، غايىب بولۇپ كەتتى ، — دېدىم .

بۇ چۈشۈم ئايالىمغا خېلى تەسىر قىلغان بولسا كېرەك ، ئۇ جىمىپ كەتتى . بىرھازادىن كېيىن :

— مۇشۇ كۈندىچۇ ، پۇلى يوق ئادەمنىڭ يۈزىمۇ يوق ، — دەپ يەنە ئۆزىنىڭ گېپىگە چۈشۈپ كەتتى ، — ئۇ كۈنى ، مايسەك دېگەننىڭ بىر تويدا «ئاز بولسىمۇ ئادەمگەرچىلىكىم» دەپ بەش مىڭ سوم پۇلنى ئوتتۇرىغا «پوككىدە» تاشلاپ كېرىلىپ ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى ئېيتايمۇ...

— بەش مىڭ سوم دېدىڭما ؟ ! ياللا ، مۇشۇ كۈندە خەق پۇل دېگەننى بىر يەردىن غازاڭنى يىغقاندەك سۈپۈرۈپلا ئېلىۋاتامدۇ ، قانداق ؟

— خۇددى يانچۇقىدا كۈنگە ئون — يېگىرمە يەرنىڭ باغقى بارەك ، ئالدىدىكى ئاشتىن چىمدىپ ئىككى كاپامىلا ئېلىپ : «يەنە بىرنەچچە بارىدىغان يەرلىرىم بار ئىدى ، خاپا بولمايسىلەر» دەپ چىقىپ كېتىۋاتىدۇ . ئۇنىڭغا نېمانچە ھال دەيمەن .

— مايسەك دېگىنىڭ كىم ئۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— كىم بولاتتى . ناھايىتى بىر خەقنىڭ نېنىنى يېقىپ ،

كىر - قېتىنى يۇيۇپ جان باقىدىغان تۇل خوتۇنىنىڭ قىزى ئىدى . ئون يىلنىڭ ئالدىدا يوقىلىپ كەتكەن . مايسەك گۇاڭجۇدىمىش ، شېنجېنىدىمىش ، قىلمىغان رەسۋاچىلىقلىرى قالماپتىمىش... دەپ ئاڭلايدىغان . كېيىن ئۆزىچىلا يەنە پەيدا بولۇپ قالدى . مانا ھازىر بازارنىڭ تازا قايناق يېرىدە ئاچقان ئۈچ دۇكىنى گۈلدۇرلەپ مېڭىپ تۇرىدۇ . ھەممىنىڭ ئاغزىدا «ۋاي ، مايسىگۈل» ، بوينىدا قوشلاپ ئالتۇن زەنجىر ، بارماقلىرىدا جۇپ - جۇپ ئۈزۈك ، مەيدىسىدە ئاتىنىڭ تاقىسىدەك يوغان بۇلاپكا...

ئايالىمنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم . ھېلىقى شوپۇرى يوق پىكاپتىن چۈشۈپ ئۈچراتقان سەتەڭ چوكان دەرھاللا كۆز ئالدىمغا كەلدى . بوينىدا قوشلاپ ئالتۇن زەنجىر ، ھەر بارمىقىدا جۇپ - جۇپ ئۈزۈك ، مەيدىسىدە ئاتىنىڭ تاقىسىدەك يوغان بۇلاپكا... ئايالىمنىڭ مايسەك دېگىنى شۇ چوكان ئوخشىمامدۇ ؟ ئۇنداقتا ، مەن ئۇ چوكانىنى ئوڭۇمدا كۆردۈمۇ ، چۈشۈمدىمۇ ؟ مەن تېخى بۇ خىياللىرىمنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالماي تۇراتتىم ، ئايالىم مېنى نوقۇپ سۆزلەپ كەتتى :

— سىز تېخى يانچۇقىڭىزدا يۈز سوم پۇلىڭىز يوق ، يۈز مىڭنى چۈشەپ يۈرىسىز ، قارىغا ، ئاشۇ مايسەك خوتۇن كىشى چېغىدا شۇنچىلىك ئىش تەۋرىتىپ يۈرۈپتۇ .

— سەنمۇ خوتۇن كىشى بولغاندىن كېيىن شۇنداق قىلساڭ بولمامدۇ ؟

— مەن ماڭۇ ئۆيدىن چىقىپ ، ئون يىل يوقىلىپ كەتسەم ماقۇل دەمسىز ؟ بىر كۈن يوقىلىپ كەتسەم چېيىڭىزنى ئوڭلاپ قاينىتىپ ئىچەلمەيسىز .

— ئۇ چاغدا خېتىڭنى ئالسەن - دە !

— مۇنداق ئەمەسمۇ ، دەپ بېقىڭە ، ھېلىقى رەجەپ دېگەن راستتىنلا سىزگە يۇز مىڭ سوم بېرىۋەتكەن بولسا قانداق قىلاتتىڭىز ؟

— قانداق قىلسام بولاتتى ؟

— رەجەپ سىزدىن سوراپتىغۇ ، پۇلنى نېمە قىلاتتىڭىز ؟

— يۇز مىڭنى راستتىنلا بېرىۋەتكەن بولسا ، ئەللىك مىڭنى دەسمايە قىلىپ ، ئىش ـ ئوقەتنى باشلىۋېتەتتىم . يەنە ئەللىك مىڭنى... ئەللىك مىڭنى...

— ھە تىلىڭىزنى چاينەپ قالدىڭىزغۇ ؟

— ئەللىك مىڭنى...

— ئەللىك مىڭنى خەجلەپ ، ياشراق خوتۇندىن بىرنى ئالاتتىم ، دەڭە !

بۇ خوتۇن كۆڭلۈمدىكىنى قانداق بىلىۋالغاندۇ ، دەپ چۆچۈپ كەتتىم . شۇنداق بولسىمۇ چاندۇرماي :

— بۇ نېمە دېگىنىڭ ؟ — دەپ سورىدىم .

— بىلىمەن ، ئەر كىشى دېگەننىڭ قولىغا پۇل كىرسە ، خىيالىغا خوتۇنمۇ تەڭ كىرىدۇ . مۇشۇ كۇندە پۇل تاپقان ئەر خەقنىڭ خوتۇن يەڭگۇشلىمىگىنى ئازمۇ ؟

— مېنىمۇ شۇلارغا ئوخشىتىۋاتامسەن ؟

— ۋىيەي ، سىزنىمۇ تازا ئوبدان بىلىمەن ، ياش ۋاقتىلىرىڭىزدا قىلغانلىرىڭىزنى ئويلىسام ھېلىمۇ ئىچىم ئېچىشىدۇ . شۇڭا مېنىڭ چاچلىرىمغا ئاق كىرگىلى تۇردى . سىز يەنە ھېچنېمە بولماي ياپياشلا تۇرۇپسىز .

ئايالىمنىڭ تۇرۇپلا جۇدۇنى ئۆرلىدى ـ دە ، ياستۇقتىن بىرنى كۆتۈرۈپ ، قېيىداپ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى . مەنمۇ

ئۇنچىقماي ھېلىقى چوكان توغرىسىدىكى خىياللىرىمغا چۈشۈپ كەتتىم ، پارقىراپ يېتىپلا يەنە چۈش كۆرگىلى تۇردۇم .

چۈشۈمدە يەنە ھېلىقى شوپۇرى يوق ئېسىل پىكاپتا كېتىپ بارغۇدەكمەن . يېنىمدا ھېلىقى سەتەڭ چوكان تاتلىق كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغۇدەك .

— ئىسمىڭىز مايسىگۈلغۇ دەيمەن ؟ — دەپ سوراپتىمەن چوكاننىڭ نېپىز يېپەك كۆڭلىكى ئاستىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاپئاق يوتىسىغا كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ . چوكان :

— ۋېيەي ، مېنىڭ ئىسمىمنى نەدىن بىلىۋالدىڭىز ؟ — دەپ ھەيران بوپتۇدەك .

— ئىشەنسىڭىز ، سىزنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەن كۈنۈمدىن بۇيان كۆزۈمدە ئۇيقۇ يوق . ئويلىسام ، بوينىڭىزدىكى قوش زەنجىر ، بارماقلىرىڭىزدىكى ئېسىل ئۈزۈك ، قۇلاقلىرىڭىزدىكى ئېقىپ چۈشكەن يۇلتۇزدەك ھالقىلىرىڭىزدىن يېلىنجىغان ئوت يۇرىكىمنى شۇ كۈنلا ئەسىر قىلىپ بولغانىكەن . لېغ ـ لېغ كۆڭلەكلەرنى كىيىپ سايادەتكە چىقمىز ، دەپ ۋەدىلەشكەندەك قىلىۋىدۇق ، ھويلامدا تۇرغان موتسىكلىتنى ھەر كۈنى بىرنەچچە سۈرتۈپ پارقىرىتىپ قويىمەن ، ئىزدەپ كېلەيمۇ دېمىدىڭىز ، سىزنىڭ ئۈچرىتالماي ، باشقىلاردىن كۆپ سۈرۈشتۇردۇم ، ئاڭلىسام ، كاتتا باي خېنىمكەنسىز ، ئۇچ ـ تۆت يەردە گۈلدۇرلەپ مېڭىپ تۇرغان سودا دۇكانلىرىڭىز بار ئىكەن . تېخىچە بىرەرى بىلەن توي قىلاي دېمەپسىز . ھە شۇنداق بولماي ، ئۆزىنىڭ پۇت ـ قولىنى چۈشەپ مۇنداق پۇلدار خېنىملارغا ئەرنىڭ نېمە لازىمى ، دەپ ئويلىدىم . ئەمما ، مايسىگۈل ، ئىككىمىزنىڭ بېشى بىر ياستۇققا تېگىدىغان بولسا مۇرادىڭىزغا يېتىسىز . راست

ئېيتسمەن ، مەن ئۇنداق ئۇششاق ئىشلارنى زىغىرلاپ ، خوتۇن كىشىگە كۈشەندە بولىدىغان ئەرلەردىن ئەمەس ، ماڭا تەگسىڭىز يەنە ئەركىن قۇشتەك خالىغان يېرىڭىزگە قونۇپ ، خالىغان يېرىڭىزدە دانلاپ يۈرۈۋېرىسىز…

گەپلىرىمنى ئاڭلاپ مايسىگۈل ئاپتاپتەك ئېچىلىپلا كەتتى .

— پەقەت كۈنلىمەيسىز ؟ — دېدى ئۇ ئەركىلەپ .

— كۈنلەش بىلمىسىزلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشى ، مەن «كىم ؟» دېسە ، «مايسىگۈلنىڭ يولدىشى» دېگەن شەرەپكە ئېرىشسەملا بېشىم ئاسمانغا تاقىشىدۇ…

يەنە نېمىلەرنى دەپ كەتتىم ، بىلمەيمەن ، بۇ باي چوكانغا خۇشامەت قىلىپ ، ئۆزۈم بىلىدىغان شېرىن گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى تۆكۈپلىۋەتتىم . بىر چاغدا ، «قارا» دېگەندەك قىلىپ قالدى . قارىسام ، ئايالىم چوڭ يولنىڭ چېتىدە تۇرۇۋېلىپ ھەدەپ مېنى شەرەتلەۋېتىپتۇ . ماشىنىدىن چۈشۈپ يېنىغا بېرىپ :

— نېمە ؟ — دېسەم .

— بۇ نېمە شەرمەندىچىلىك ؟ — دەيدۇ .

— نېمە بولدى ؟ — دېسەم .

— ئاۋۇ مايسەك دېگەن رەسۋانى يېنىڭىزغا ئولتۇرغۇزۇۋاپسىزغۇ ؟ — دېمەسمۇ ، شۇنداق ئاچچىقىم كەلدى .

— ھەي ، بىغەرەز خوتۇن ! — دەپ قاينىاپ كەتتىم ، — ئۆزۈڭ ئەر كىشى تۇرۇپ خوتۇنلارچىلىك بولالمايسىز ، دەيسەن . ئەمدى بىر پۇل تېپىشنىڭ يولىغا ماڭاي دېسەم يەنە نېمە كوت-كوت ! ؟

— پۇل تاپ دېسە ، نومۇس قىلماي ئاشۇ مايسەكنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋېلىپ تاپاتتىڭىزمۇ ؟

— ئەستاغپۇرۇللا ! — دېدىم ، — سېنىڭدەك خوتۇن بىلەن بىر ئۆيدە بولغاچقا چاپىنىم تىزىمدىن ئاشمايدۇ ـ دە··· ھەي غەرەز ئۇقمايدىغان خوتۇن ، سەن باي بولغان مەن ـ مەن دېگەن بايۋەچچە خېنىملىرىڭدىن سوراپ باق . بۇ ئىشتا تەۋەككۇلچىلىك قىلماي بولمايدۇ ، ئىشنىڭ بېشىدا ھارام ـ ھالال ، پاسكىنا ـ پاكىز دېگىنىڭ ئارىلىشىپمۇ كېتىدۇ . تازا بېيىپ ، ئۆزىمىزنى تۇتۇۋالغاندىن كېيىن ، بىزمۇ باشقىلاردەك پولۇنى چىمدىپ يەپ ، پۇلنى كۆزىگە قارىماي خەجلەپ ، چۈشۈپ كەتكەن ئابرۇينى تۆت كۈندىلا تىكلىۋالىمىز . سەن ئىشنى بۇزماي جىم تۇرە !

ئايالىم نېمە دېيىشنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالدى . قولۇمنى سىلكىپ ئارقامغا ياندىم . ماشىنىغا چىقىپ مايسگۈلگە قاراپ ھەجىيىپ قويدۇم . ماشىنا يەنە غۇيۇلداپ مېڭىپ كەتتى . ئايالىم يول ياقىسىدا بوينىنى قىسىپ قالدى .

— كىم ئۇ ، ئەجەب ئۇزاق پاراڭلىشىپ كەتتىڭىزغۇ ؟ — دەپ سوردى مايسگۈل .

— ھە ، ھازىرقى ئايالنى دەمسىز ؟ بىزنىڭ ئۆينىڭ تازلىق ئىشلىرىنى قىلىدىغان خىزمەتچى··· بىچارىنىڭ بالىلىرى ئۇششاق . ئېرى تۇزۇك بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتماي ، قۇرۇق خىيالىلا سۇرۇپ يۈرىدىغان بىرنېمە . تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالغان ئوخشايدۇ . پۇل سورايدۇ . بوپتۇ ، ئىككى ئايلىق مائاشىڭىزنى ئالدىن ئېلىپ تۇرۇڭ ، دېدىم .

— ھېچبىر قارا ئىش قىلىدىغان خوتۇنلارغا ئوخشاشمايدىغۇ ، ھەرقاچان ئايالىڭىزدۇ ؟ — دېدى مايسگۈل ماڭا سوئال نەزىرىدە قاراپ .

— ئايالىڭ دەمسىز ؟ ! — دېدىم ئەجەبلەنگەندەك

بولۇپ ، — مېنىڭ تۇرمۇش مەسىلىسىگە بولغان تونۇشۇم سىز بىلەن ئوخشاش ، مانا قاراڭ ، ئىككىمىز ھازىر نېمىدېگەن ئەركىن . سىز ئېرىڭىز بولغان بولسا مېنىڭ يېنىمدا مۇشۇنداق ئىشەنچلىك ئولتۇرالامتىڭىز ؟ مەنچۇ ؟ نېمە قىلىدۇ ئۆزىنىڭ پۇتىغا ئۆزى كىشەن سېلىپ ئۆيلىنىپ ، ئەرگە تېگىپ ؟ ! بىر شائىر ئاغىنىمگە مۇشۇ گەپنى قىلسام . ئۇ : «مۇھەببەت ، مۇھەببەت ، مۇھەببەت دېگەن بىرنېمە بار ، ئاغىنە ، قاراپ تۇر ، بىر كۈنى بىر جانان كېلىپ قەلب دېرىزەڭنى چېكىدۇ ، شۇ چاغدا بەرداشلىق بېرەلەمسەنكىن » دېگەنىدى . ئۇ راست ئېيتىپتىكەن . قەلبىمنىڭ دېرىزىسىنى تۇنجى رەت ، ھەقىقىي چېكىلگەن جانان سىز بولدىڭىز...

نېمانچە گەپدان بولۇپ كەتتىمۇي ! دەپ ئۆزۈمگە ھەيران بولىمەن . ئىچىمدە : خەپ ، بۇ مايسەكىنى بىر ئىنىدەككە كەلتۈرۈپ ئىشەنچىگە ئېرىشۈالسام ، مېڭىپ تۇرغان دۇكانلىرىنىڭ بىرەرىنى بولسىمۇ «ئالە !» دەۋەتسە ، خۇدايىمنىڭ بەرگىنى شۇ ئەمەسمۇ ، دەيمەن... ماشىنا غۇيۇلداپ كېتىپ باردۇ . شەھەر ئەتراپىغا يېڭىدىن چۈشۈپ كەتكەن بىنالار ، ئوقەتچىلەرنىڭ بەس - بەستە سېلىپ كەتكەن ئۆي - ئىمارەتلىرى بارغانسېرى ئارقىمىزدا قېلىپ ، شەھەر سىرتىدىكى بىر ئورمانغا كېلىپ توختىدۇق .

ماشىنىدىن چۈشۈپ ئورمان ئىچىگە كىردۇق . پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشقا ئەپلىكرەك بىر جاينى ئىزدەپ ئىچكىرىلەپ ماڭدۇق . مەن ئالدىدا ، مايسىگۈل ئارقامدا كېلىۋاتىدۇ . تۇرۇپلا : «بۇ ئورمان ئەمەس ، قەدىمىي بىر جاڭگاللىقكەن ، بۇ جاڭگال بۇ يەرگە نەدىن پەيدا بولۇپ قالغاندۇ ؟» دېگۈدەكمەن . تېنىم

شۇركۇنگەندەك بولدى . ئىتتىك ئارقامغا قارىسام ، ھېلىقى سۆلەتلىك چوكان يوق ، چاچلىرى پاخپايغان ، قىپيالىڭاچ بىر بەتبەشىر خوتۇن ئارقامدىن ئەگىشىپ كېلىۋېتىپتۇ ، ئورنۇمدا قېتىپ تۇرۇپلا قالدىم . ھېلىقى خوتۇننىڭ بىر ئەمچىكى تىككىدە ، بىر ئەمچىكى تىزىدىن ئېشىپ ساڭگىلاپ تۇرىدۇ . قاش- كىرپىك دېگەندىن ئەسەرمۇ يوق ، ئىككى كۆزىنىڭ ئورنىدا پاتۇرۇپ قويغان كۆمۈردەك ئىككى قارا چېكىت پىلدىرلاپ تۇرۇپتۇ . چىشلىرىنىڭ سەتلىكىگە باقماي ، كالپۇكىنى قىپقىزىل بويىۋاپتۇ .

— كىمسەن ؟ — دېدىم مەن .

— كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ ، ئايالمەن ، — دېدى .

— نېمە قىلماقچىسەن ؟ — دېدىم .

— ئەر بىلەن ئايال خالىيدا ئۇچراشسا نېمە قىلىدۇ ؟ شۇ ئىشنى قىلماقچىمەن ! — دېمەسما ، قورقمىنىمدىن ئۆلەر - تىرىلىشىمگە قارىماي قاچتىم…

ئايالىم تاشقىرىقى ئۆينىڭ چىرىغىنى يېقىپ يۇگۇرۇپ كىرىپ :

— نېمە بولدىڭىز ھوي ، نېمە بولدىڭىز ؟ ! — دېدى .

ئېسىمنى يىغسام ، كارىۋاتتىن چۈشۈپ ، قاراڭغۇ ئۆيدە دۇكۇرلەپ يۇگۇرۇپ يۇرۇپتىمەن .

— چۈش ، چۈش ! ھېلىلا ، غەلىتە بىر چۈش كۆردۈم ، — دېدىم .

— يائاللا ، ماۋۇ ئادەم نېمە بولۇۋاتقاندۇ ! ؟ — دەپ ياقىسىنى تۇتتى ئايالىم .

تازىمۇ ھېرىپ كېتىپتىكەنمەن . ئورنۇمغا بېرىپ يېتىپلا ئۇخلاپ كەتتىم .

* *

ئەتىسى ئويغىنىپ ، بولغان ئىشلارنى ئاڭقىرالماي يەنە بىرھازا ئولتۇرۇپ كەتتىم . كاللامدا ھەقىقىي ئىشلار بىلەن چۈشۈمدىكى ۋەقەلەر ئارىلىشىپ گادىرماچ بولۇپ كەتكەنىدى . زادى ئايالىم گېپىنى قىلغان مايسەك بىلەن مەن چۈشۈمدە كۆرۈپ يۈرگەن سەتەڭ چوكان بىر ئادەممۇ ، باشقا - باشقا ئادەممۇ ؟ ئۇ قانداق قىلىپ بىر ئالۋاستىغا ئايلىنىپ قالدى ؟ ھەرقانچە بولسىمۇ ئايالىم دېگەن مايسەك ھەقىقىي ئادەمدۇ ؟ بازارنىڭ تازا قايناق يېرىدىكى گۈلدۈرلەپ مېڭىۋاتقان ئۇچ دۇكان نەدىدۇ ؟ مايسەكنىڭ ئۇ ئۇچ دۇكىنىدا قانداق ماللار سېتىلىدىغاندۇ ؟ ئۇ خېنىم ئۇچ دۇكانىنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى ئاچامدىغاندۇ ياكى دۇكانىنى يالليۋالغان خىزمەتچىلىرى ئېچىپ ، ئۆزى دۇكانلارنىڭ كىرىم - چىقىمىنى تەكشۈرۈپ ، ئۇچ دۇكانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرەمدىغاندۇ ؟ دېگەنلەر خىيالىمدا پىرقىرايتتى . قانداقلا بولسۇن ، بۈگۈن ھېلىقى ئۇچ دۇكاننى ئىزدەپ تېپىپ ، مايسەكنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر كۆرۈپ بېقىش قارارىغا كەلدىم .

مانا ، شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ ، دۇكانلارنىڭ ۋېۋىسكىلىرىغا ئوبدان زەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن . بازارنىڭ قايناق يەرلىرىدىكى سودا دۇكانلىرىغا ئالا قويماي كىرىپ ، خۇددى بىر نەرسە سېتىۋالمىدىغاندەك ئۇنىڭ - بۇنىڭ باھاسىنى سوراپمۇ قويمەن . شۇنداق ئالدىراش كېتىپ باراتتىم ، تۇيۇقسىز بىرى ئالدىمنى توسۇۋالدى . بېشىمنى كۆتۈرۈپ ، ھېلىقى گالىستۇكىنى قىڭغىر چىگىپ ، تۇگمىلىرىنى ئېچىز - پەس ئېتىۋالمىغان

مەستنى يەنە كۆردۇم .

— ئاكاڭنى تونۇغانسەن ؟ — دېدى ئۇ .

— تونۇدۇم .

— ئۆتكەندە قۇلاق تۇۋىگە تەككەن مۇشت ئېسىگدە باردۇ ؟

— ئېسىمدە .

— چىقار ، يانچۇقۇڭدىكى بار پۇلۇڭنى چىقار !

— نېمىگە ؟

— ئاكاڭنىڭ هاراق ئىچىدىغان پۇلى تۇگەپ قالدى...

كۇپكۇندۇزدە ، شۇنچە ئادەمنىڭ كۆزىچە بولۇۋاتقان بۇ زومىگەرلىككە چىداپ تۇرالمىدىم - دە ، هېلىقى مەستنى «كاپىيدە» ياقىسىدىن تۇتۇپ ئالدىمغا تارتتىم . ئۇ غۇلاچلاپ مۇشت ئاتماقچى بولۇپ ئىككى قولىنى كېرىۋىدى ، باش بىلەن بىرنى قويۇپ ئارقىسىغا ئۇچۇرۇۋەتتىم . مەست ئۆمىلەپ قوپۇپ ماڭا بىر قارىدى - دە ، بەدەر قاچتى . خېلى ئوبدان ئۇسكەن ئوخشايمەن ، ئۆزۇمنىڭمۇ بېشى «پىررىدە» پىرقىراپ ، ۋۇجۇدۇمدىن بىر نەرسە ئۇچۇپ چىقىپ كەتكەندەك بولۇپ كەتتى .

* *

شۇ كۇندىن باشلاپ بۇرۇنقى ئەسلىمگە قايتىپ قالدىم . چۇشۇمۇ كۆرمەيدىغان بولدۇم . ئەتراپتا يەنە شۇ هايات ، جان بېقىش هەلەكچىلىكىدە پالاقلاپ يۈرگەن يەنە شۇ ئادەملەر . چۇشلىرىمدىن ئايرىلىپ تۇرمۇشمۇ ماڭا مەنسىز تۇيۇلىدىغان ، بازارلارنىڭمۇ قىزىقى قالمىغاندەك بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى .

بەزى كېچىلىرى ئايالىمنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ يېتىپ ھېلىقى مەستنى ئەسلەپ قالىمەن . شۇ مەستته بىر خىسلەت بارمىكىنا ؟ نېمىشقا ئۇنىڭ بىر مۇشتىنى يەپلا شېرىن چۈشلەرنى كۆرىدىغان بولۇپ قالدىم ، يەنە بىر باش ئېتىپلا چۈشلىرىمدىن ئايرىلدىم ؟ دەپ ھەيران بولىمەن .

بىر كۈنى ھېلىقى دوختۇر تونۇشۇمنىڭ ئالدىغا يەنە بېرىپ ، بولغان ئىشلارنىڭ سۆزلەپ بەردىم . ئۇ رېتسېپ يازىدىغان قەلىمىنى ئۈستەلگە توكۈلدىتىپ ئۇرۇپ ، ماڭا يەنە بىرھازا قاراپ كەتتى ـ دە ، ئاخىردا :

— سىزمۇ تازا قىزىق ئادەم ـ دە ! مۇشۇ كۈنلەردە كاللا دېگەننى ھەممە ئادەم پۇل تاپىدىغان ئىشقا ئىشلىتىۋاتسا ، سىزنىڭ كاللا بىلەن ئادەم ئۇرغىنىڭىز نېمىسى ! ؟ — دېدى .

1998 ـ يىل ، غۇلجا

داپ

تېخى يېقىندىلا «سارالڭ»نىڭ ئاپتورىدىن خەت بىلەن بىر پارچە ئەسەر تاپشۇرۇۋالغانىدىم. ئۇ بۇگۈن يەنە پوچتىدىن بىر پارچە خەت ئەۋەتىپتۇ. ئوقۇپ باقسام، خەتكە يېزىلغان ۋەقەلەرنىڭ ئۆزىمۇ بىر ھېكايىگە ئوخشىشىپ قاپتۇ، چېكىت، پەشلىرىنى تۇزەپ، شۇ بويىچە قايتىدىن كۆچۈرۈپ چىقتىم. بۇ ئەسەرگە نېمىدەپ ماۋزۇ قويسام بولار، دەپ بېشىم قېتىپ، ئاخىرىدا «داپ» دەپلا خىيالىمغا كەلگەن بىر ماۋزۇنى قويدۇم- دە، كىتابخانلارنىڭ كۆرۈپ بېقىشىغا سۇندۇم.

*　　*

ھۆرمەتلىك رەئىس ئەپەندىم، ياخشى تۇرغانسىز؟

يېقىندىلا مەن سىزگە ناچار يېزىلغان بىر ئەسەر بىلەن خەت ئەۋەتكەنىدىم. بەلكىم تاپشۇرۇۋالغانسىز؟ ھازىر ئويلىسام، سەل بىئەدەپلىك قىلغاندەك تۇرىمەن. ئەلۋەتتە سىز ھازىر ئىلگىرى مەن تونۇشقان ۋاقىتتىكىدەك ئاددىي مۇھەررىر ئەمەس - دە! خەت يازماي، ئالدىڭىزغا ئۆزۈم بېرىشىم كېرەك ئىدى. مۇشۇنداق ياخشى كۆڭلۈم بىلەن ئىشەنسىڭىز ئۇرۇمچىگە بېرىپمۇ كەلدىم... ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ يېقىندا بىر مەست دەرەخكە ئۇسۇۋۇلۇپ، سىركايە چىنەدەك پارچە - پارچە بولۇپ

كېتىپتۇدەك... بىزنىڭ كوچىنىڭ دوقمۇشىدا نېرىن ساتىدىغان بىر ئاشخانا بار ئىدى. ئاشخانىنىڭ خوجايىنى ئات گۆشىنى يەۋېرىپ، ئۆزى ئاتتەك كىشنەپ چىقىپ كېتىپتۇدەك... بىكار بولسىلا ئۆگزىسىگە لاي سالىدىغان بىر قوشنىمىز بولىدىغان، ئالدىنقى كۈنىدىكى يامغۇردا ئۆگزىدە ئولتۇرۇپ ئېرىپلا كېتىپتۇ، بالا - چاقىلىرىنىڭ ئۆگزىدىكى لاينى مالتىلاپ دادىسىنى ئىزدەپ يۇرگىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم... نېمىلەرنى دەپ كەتتىم - هە؟ ئۇرۇمچىگە كەلگەن بولساڭ مەن بىلەن نېمىشقا كۆرۈشمىدىڭ؟ دەپ سورارسىز، بۇ ئىشلارنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن گەپنى يەنە باشتىن باشلىمىسام بولمايدۇ.

ئۆتكەنكى خېتىمدە، نېمىسىنى ئېيتىسىز، ئادەم باي بولغانسېرى باي بولغۇسى كېلىدىكەن... دېگەندەك گەپلەرنى يازغاندەك قىلىۋىدىم. راست شۇنداق بولىدىكەن. مانا ماۋۇ هاشىم «دوناي»نىڭ بالىسى ئىشكىمىزنىڭ ئالدىغىلا ئۈچ قەۋەت ئۆي سالدى. دادىسى رەھمەتلىك بىر ئۆمۈر خەقنىڭ قورۇسىدا قوشنا ئولتۇرۇپ ئۆتۈپ كەتكەن. رەھمەتلىك بازارنىڭ دوقمۇشىدا تاۋۇز تىلىپ ساتاتتى. بىر تىلىم تاۋۇزنىڭ پۇلىنى تالىشىپ خېرىدار بىلەن سوقۇشۇپ، تاۋۇز تىلىدىغان يوغان پىچىقىنى خەققە شىلتىيەن، دەپ ئۆزىنىڭ جەينىكىگە ئۇرۇۋېلىپ دوناي بولۇپ قالغان. هازىر بۇ «دوناي»نىڭ بالىسىنىڭ هالىنىڭ چۈشلۈقىنى دېمەمسىز، تاس قالدۇ تەرەتخانىغىمۇ پىكاپقا ئولتۇرۇپ بارغىلى. سالغان ئۈچ قەۋەت ئۆينىڭ بىرىنچى قەۋىتى مېھمانخانا، ئىككىنچى قەۋىتى ياتاق ئۆيلىرىمىش، ئۈچىنچى قەۋىتىنى قانداق ئىشلارغا ئىشلىتىپ يۇرگىنىنى دەي دېسەم يۈزۈم قىزىرىدۇ... بىر شەيتان ئىچىمگە

كىرىۋېلىپ : ھاشىم «دونياي»نىڭ بالىسى ئۇچ قەۋەت ئىمارەت سالغان يەردە سەن بەش قەۋەت سالالمامسەن ؟ ! دەپ دەيدىگە سالغىلى تۇردى . شۇ كۈنلەردە سالاپەتلىك بىر ئادەم بىلەن تونۇشۇپ قالدىم . بۇ ئادەم نۇرغۇن پايدا بېرىدىغان ئېپىدە بىر سودىنىڭ گېپىنى قىلىپ قالدى . گەپ - سۆزلىرى شۇنچىلىك سىلىق ، ھەربىر سۆزىدە يارانقان ئىگىسىنى تىلغا ئېلىپ تۇرىدۇ . سۆزىگە قارىغاندا ، جاھاننىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك ئايلانغان ، مەككە- مۇكەررەمگىمۇ ئىككى قېتىم بارغان ، ئەمدى ئۇچىنچى قېتىم بېرىشنى نىيەت قىلىۋاتقان ئادەم ئىكەن . ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى :

— سودا دېگەندە ، قارىڭ ، نىيەت خالىس بولسا بولىدۇ . ھارام - ھالال ئارىلاشقان ئوقەت بولمايدۇ . ئاللا مال - دۇنيانىمۇ ئىنسانىنىڭ نىيەت - ئىقبالىغا قاراپ بېرىدۇ . مانا ، بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدىلا مەنمۇ يانچۇقۇمدا كىر ياغلىقىمدىن باشقا ھېچنېمەم يوق بىر مۇساپىر ئىدىم . خۇدايىم بېرىۋېتەي دېسە بىر دەملىكلا ئىشكەن ، — دەپ چۈشۈردى .

ئۇنىڭ گەپلىرىدىن تەسىرلىنىپ :

— ماڭا قارىڭ ، بايام ئېيتقان سودىنىڭ بىر بۇرجىكىگە مەنمۇ شېرىك بولۇپ قېتىلمايمۇ ، — دەپ بار پۇلۇمنى ھېلىقى سالاپەتلىك غوجامنىڭ ئالدىغا قويدۇم .

ئۇ پۇلغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ :

— مۇنچىلىك بىرنېمە بىلەن ئىش تاڭ ئاتمايدۇ ، دەسمايە دېگەننىڭ كۆپرەك بولغىنى ياخشى ، — دېدى .

شۇنىڭ بىلەن ، تونۇش - بىلىشىلەردىن قەرز - قۇرۇز قىلىپ ھەممە پۇلنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپتىمەن . مانا ، ئىككى - ئۇچ يىلدىن

بېرى ئۇنىڭ مېلىمۇ يوق ، ئۆزىمۇ يوق . بىر كۈنى ئۇنىڭ ئوغلىنى كوچىدا ئۇچرىتىپ قېلىپ ، تۇتۇۋېلىپ پۈلىنىڭ گېپىنى قىلىۋىدىم :

— سەن دادامنى قەرزدار قىلىپ قويۇپ ، كوچىدا مۇنداق ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ئۇنىڭ ئابرۇيىنى چۈشۈرۈپ نېمە مەقسەتكە يەتمەكچىدىڭ ! ؟ — دەپ مەندىن بەكرەك ۋارقىراپ كەتتى .

ئويلىسام ، ئىچىم ئېچىشىدۇ . مۇشۇ كۈنلەردە قويىمچىلارغا ئۇچراپ زىيان تارتقان مەنلىمىدىم ، دەپ ئۆزۈمگە هاي بېرىمەن . ئاڭلىسام قويىمچىلىق دېگەنمۇ هازىرقى ۋاقىتتا چوڭ هۈنەر هېسابلىنارمىشقۇ ؟ قويىمچىلار ماڭا ئوخشاش گوللارنى تاپالمىغاندا بىر ـ بىرىنى قويىدىكەن ، ئۇنىمۇ قاملاشتۇرالمىسا ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى قويىدىكەن ، دەيدۇ ، راستمۇ ؟ ئالدىنقى ھەپتە هېلىقى هاشىم «دوناي»نىڭ ئوغلى ئۆيۈمگە كىرىپتىكەن ، ئەھۋالىنى ئېيتىپ ساپتىمەن .

— قانداق سودىغا شېرىك بولغانتىڭىز ؟ — دەپ سورىدى ئۇ .

— داپ ! — دېدىم .

— نېمە ؟ ! — دەپ هەيران بولدى ئۇ .

— داپ ، مانداق داراڭشتىپ چالىدىغان داپ ، — دەپ چۈشەندۈردۈم .

— ئەستاغپۇرۇللا ، نېمە دەيدىغاندۇ ماۋۇ ئادەم ، — دېدى ئۇ ، — سودا ـ سېتىققا ئارىلىشىپ يۈرگىنىمگە شۈنچە يىل بوپتۇ ، داپ سودىسى دېگەن سوزىنى بىلمەيدىكەنمەن . داپ ئېلىپ ساتىمىز دېسىمۇ شۇنچىۋالا پۇلنى مانا دەپ تۇنقۇزۇپ قويىدىڭىزمۇ ؟

— هەي ، ئۇكا ، — دېدىم مەن ، — ئادەمنى قارا باسقاندا كۆزىمۇ تەڭ قارىغۇ بولۇپ قالىدىكەن . ھېلىقى ئوغرىنىڭ گەپ - سۆزلىرىنىڭ چىرايلىقلىقىغا قارىسىڭىز ئېرىپلا كېتىسىز . ئۇنىڭ ئېيتقىچە ، داپ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى ئىجاد قىلغان ئاجايىپ بىر ساز ئىمىش . ئادەتتىكى ئادەملەر توي - تۆكۈنلەردە ، باخشىلار پىرى ئوينىغاندا ، لەشكەرلەر جەڭلەردە داپتىن ئايرىلمايتتىكەن . بىزدە داپ قوشۇلمايدىغان ئەلنەغمە بولمايدىكەن . ھەممە مۇزىكىلارنى بىر خىل رىتىمغا چۈشۈرۈپ ، ئۇدارىنى دەمدۇ ، ئەيتاۋۇر بىرنېمىسنى تەڭشەپ تۇرىدىغان شۇ داپ ئىكەن . ھازىر مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا شىنجاڭنىڭ دېپى ناھايىتى مەشھۇرمىش . ئىسپانلار ، ھىندىلار ، ئەرەب ، ئالبان ، پاكىستانلىقلار... ئەيتاۋۇر دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىكى سازەندىلەر شىنجاڭنىڭ دېپىنى ئىشلىتەرمىش ، داپ — ھەممە يەرگە ئومۇملاشقان ، چېلىشقىمۇ ئەپلىك ، ساز قىلمەن ، دەپمۇ ئاۋارە بولماي ، قولغا ئالسىلا چالغىلى بولىدىغان ئاجايىپ چالغۇ ئەسۋابى ئىكەن .

— ئۇنىمۇ قىزىتمىسا بولماس ؟

— خۇشياقسا قىزىتمىدىكەنسىز ، بولمىسا چېلىۋەرسىڭىز ئۆزى قىزىپ كېتىدىكەن . قەشقەردە شۇنداق بىر داپ ياسايدىغان كارخانا بار ئىكەن . داپنىڭ گەردىشىنى ئېسىل ياغاچتىن ئېگىپ ، چىرايلىق نەقىشلەرنى ئويۇپ ، تېرىنى يۇمشاق راسلاپ ، پەم بىلەن كېرىپ ، داپنىڭ گەردىشىگە كۈمۈش ھالقىلارنى ئېسىۋېتىدىكەن . چەت ئەللىكلەر مەخسۇس شۇ كارخانىنىڭ دېپىنى ئىشلىتىدىكەن . بۇ يەردە ياسالغان داپلارنى داراڭشتىپ

چالىدىغان بولسا ، توكۇر ئادەمنۇ سەكرەپ قويۇپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتەرمىش . مانا ، ھېلىقى ئادەم مۇشۇ كارخانىنىڭ دائىملىق خېرىدارى ئىكەن . نەچچە يىلنىڭياقى باشقا ئىش قىلماي داپ سېتىپلا بېيىپ كېتىپتۇدەك...

— ھە ، شۇنداقمۇ بولسۇن دەيلى ، سىلەرنىڭ پۇلغا ئالغان داپلار نېمە بوپتۇدەك ؟

— ئاڭلىسام ، بىزنىڭ پۇلغا ئالغان داپلارنى ماشىنىغا چىرايلىق قاچىلاپ چېگرادىن ئۆتكۈزۈپ ، چەت ئەللىنىڭ بىر تاغلىق يولىدا كېتىپ بارغاندا ، ماشىنا ئۆرۈلۈپ ، ھەممە داپ سۇغا چۈشۈپ ئېقىپ كېتىپتىمىش .

— ھەممە ماشىنا تەڭلا ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتىما ؟

— باشتىكىسىنىڭ ئۆرۈلگىنىنى كۆرۈپ ، ئۆرۈلىدىغان گەپ ئوخشايدۇ ، دەپ قالغانلىرىمۇ ئۆرۈلگەن چېغى ، سۇدىن سۈزۈۋالغان داپلارنى ئاپتاپقا قاقلاپ قۇرۇتۇپتىكەن ، يۈزلۈكى تارتىشىپ ، گەردىشلىرى قېيىپ ، داپلار داپقا ئوخشاشماي قاپتۇمىش...

— قىيىنزىل يالغان ! — دەۋەتتى ھاشىم «دوناي»نىڭ بالىسى گېپىمنى بۆلۈپ ، — داپ ئېلىپ ـ ساتىمىز دېگەن ئادەمگە شۇنچىۋالا پۇلنى تۇتقۇزۇپ قويغاندىن كېيىن ، سىزمۇ جىڭ ئەخمەقكەنسىز !

ماۋۇ «دوناي»نىڭ بالىسى چېغىدا مېنى «ئەخمەق» دەۋاتقىنىغا قورسىقىم كۆپتى .

— داپ سودىسىنىڭ سېنىڭ قىلىۋاتقان سوداڭ بىلەن نېمە پەرقى بار ؟ — دېدىم مەن ئاچچىقىمدا ئۇنى سەنلەپلا .

— ئۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ — دېدى ئۇ ھەيران بولۇپ ، —

مەن دېگەن تېرە ، يۇڭ بىلەن ھەپىلىشىمەن . داپ سودىسىمۇ سودا بوپتۇما ؟ !

— ئىككىسى بىر گەپ ، — دېدىم مەن .

— قانداقچە ؟

— سېنىڭ ئالغان تېرەڭنى قىرقىسا يۇڭى چىقىدۇ ، قالغان يېرىنى قەشقەردىكى ھېلىقى كارخانىغا ئاپىرىپ ، كەرسە داپ بولىدۇ شۇ !

ھاشىم «دوناي»نىڭ ئوغلى ماڭا قاراپ بىر گۆلەيدى ـ دە ، ئورنىدىن قوپۇپلا چىقىپ كەتتى .

ئانچە ـ مۇنچە پۇل تاپقان چاغلىرىمدا ئۆزۈمنى خېلىلا ئەقىللىق چاغلاپ ، كېرىلىپ مېڭىپ يۈرەتتىم . ھازىر ، راست مېنىڭدىنمۇ ئەخمەق ئادەم بولمىسا كېرەك ، دەپ تارتقان زىيىنىمنىمۇ كىشىلەرگە ئېيتىشقا خجىل بولىدىغان بولۇپ قالدىم . ئالدىنقى بىر كۈنى ئوڭدا يېتىپ خىيال سۈرۈپ ، سىزنى ئەسلەپ قالدىم . غەمگە پېتىپ مۇنداق يېتىۋەرسەم بولماس ، رەئىس ئەپەندىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىر ئەھۋاللىشاي ، ئۈرۈمچى دېگەن چوڭ شەھەر ، ئۇنى ، بۇنى كۆرۈپ كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالار . كىم بىلىدۇ ، قويمىچىلارنىڭ دامىغا چۈشكەنلەرنىڭ ئەرز ـ ھالىنى ئاڭلايدىغان بىرەر ئورۇن چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ، دەپ ئويلىدىم . شۇنداق قىلىپ ، ئۈرۈمچىگىمۇ يېتىپ باردىم . سەپەردە يۈرگەن ئادەمنىڭ سۈيۈقى ـ سەلەڭ بىر نېمە ئىچكۈسى كېلىپ قالىدىكەن . ئۈرۈمچىگە بېرىپلا ، بېكەتنىڭ ئەتراپىدىكى «كالا گۆشى سۈيۈقئېشى» دېگەن يوغان خەت پېشانىسىگە چاپلاقلىق تۇرغان بىر ئاشخانىغا كىرىپ ، بىر قاچا

سۈيۈقئاش بۈيرۈپ ئولتۇردۇم . قاراپ تۇرسام ، بىر چىنىگە ئىنچىكە چۆپنى سۇزۇپ سېلىپ ، ئۇستىگە بىر چىمدىم كېپەكتەك توغرالغان گۆش ، يوغانراق بىر چىمدىم ئاشكۆكىنى تاشلاپ ، لازا دېگەننى بولۇشىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئالدىمغا ئەكېلىپ بەردى . بۇنى «كالا گۆشى سۈيۈقئېشى» دېگەندىن كۆرە ، لازا سۈيۈقئاش دېسە توغرا بولغۇدەك . لازا بولغاندىمۇ قانداق لازا دەك ، ئاشتىن بىر-ئىككى چوكىلا ئاغزىمغا ساپتىكەنمەن ، خۇددى چوغ يۇتۇۋالغاندەك بولۇپ ، بۇرۇنلىرىمنىڭ ئۇچى چىمىلداپ ئېچىشىپ كەتتى . ئامال يوق ، پۇلغا ئالغاندىن كېيىن دەپ ئۇشقىرتىپ يۇرۇپ ئىچىۋەتتىم . بىر چىنە سۈيۈقئاشنى ئىچىپ بولغۇچە پۇتۇن بەدىنىم چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلۈپ كەتتى . ئۇرۇمچىنىڭ كالا گۆشى سۈيۈقئېشى دېگەن نېمىسىنى كالتە ئىشتان بىلەن يالىڭاچ ئولتۇرۇپ ئىچىسە بولغۇدەك ، دەپ قالدىم . ئاشخانىدىن چوڭ كوچىنىڭ دوقمۇشىغا چىقتىم . بۇ كاتتا شەھەرنىڭ كوچىلىرىدا چوڭ - كىچىك ، ھەر خىل شەكىلدىكى ماشىنىلار موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇرۇپتۇ . رەئىس ئەپەندىمنىڭ ئۆيىنى قانداق ئىزدەپ تاپارمەن ، دېگەن خىيالدا بىرھازا تۇرۇپ كەتتىم - دە ، تەۋەككۇل قىلىپ بىر كوچىغا قاراپ ماڭدىم . ھەرقاچان ، رەئىس ئەپەندىم تۇرىدىغان قورۇنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئىككى قوراللىق ساقچى قېتىپ تۇرىدىغاندۇ ، دەرۋازىسىنىڭ يېنىدىكى كىچىك ئۆيدە بەلكىم كىرگەن - چىققانلارنى تىزىملاپ ئولتۇردىغان ئادىمىمۇ باردۇ ؛ رەئىس ئەپەندىمنىڭ ئۆيىنى ئالتىنچى قەۋەتتە دەپ ئاڭلىغاندەك قىلىۋىدىم ، ئالتىنچى قەۋەتتىن ئۆزى مېڭىپ چۈشەمدىغاندۇ ، بىرى كۆتۈرۈپ چۈشۈرۈپ قويامدىغاندۇ ؟ دېگەندەك خىياللار بىلەن كېتىپ بارىمەن . توختا ، سەل

جۇرئەتلىكرەك بولۇش ئۈچۈن ئاۋۋال بىرەر رومكا قېقىۋالاي ، دەپ دۇكانمۇدۇكان كىرىپ ، پارچە هاراق ساتىدىغان يەرنى ئىزدىدىم . شۇمۇ شەهەر بويتۇمۇ ، هەممە يەر كاتتا ماگىزىن ، چوڭ كوچىدىكى ئادەتتىكى دۇكانلاردىمۇ پارچە هاراق ساتمىغۇدەك . شۇنداق قىلىپ ، ئىزدە- ئىزدە دۆڭكۆۋرۈكنىڭ ئەتراپىغا بېرىپ قاپتىمەن . يان كوچىدىكى بىر دۇكانغا كىرىپ :

— پارچە هاراق بارمۇ ؟ — دەپ سورىسام ، دۇكاندار :

— بار ، — دەپ بېشىنى لىڭشىتتى .

خۇشاللىقىمدا هېلىقى دۇكاندارنى قۇچاقلاپ سۆيۈۋالغۇدەك بولۇپ كەتتىم . ئازراق خاسىڭ بىلەن پوكەينىك ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپلا بىر رومكا كۆتۈردۈم . بايامقى ، ئوغىدەك ئاچچىق كالا گۆشى سۆيۈقئېشىنى ئىچكەندىن كېيىنكى كۆڭۈل غەشلىكىم تارقىلىپ ، كۆڭلۈم خېلى ئېچىلىپ قالغاندەك بولدى . پارچە هاراق ساتىدىغان يەرنى يەنە نەدىن ئىزدەپ يۈرەي ، دەپ ئارقا - ئارقىدىن يەنە ئىككى رومكا كۆتۈرۈۋەتتىم .

كىچىكمىدە رەڭلىك ئەينەك پارچىلىرىنى كۆزۈمگە تۇتۇپ ئەتراپقا قاراشنى ياخشى كۆرەتتىم . شۇنداق قىلغىنىمغا زدا ، ئەتراپىمىزدىكى جىمى نەرسىلەر ، بۇيۇك ئاسمان... هەممە نېمە كۆزىمىزگە سىز دائىم كۆرۈپ يۈرگەنگە قارىغاندەك باشقىچەرەك كۆرۈنىدۇ - دە ، ئاجايىپ يېڭى بىر تۇيغۇغا چۆمىسىز . ئېھتىمال ، هاراقمۇ شۇنداق بىر نەرسە بولسا كېرەك . بايىلا بۇ شەهەرنىڭ هەممە نېمىسى كۆزۈمگە سوغۇق كۆرۈنۈۋاتاتتى ، ئۇچ رومكىنى قېقىۋېلىپ كوچىغا چىقىشىمغا بىر - بىرىدىن ئېگىز بىنالار ، غۇيۇلداپ ئۆتۈشۈۋاتقان ماشىنىلار ، خۇشخۇي چۈۋۈلدىشىپ كېتىپ بارغان ئادەملەر كۆزۈمگە باشقىچىلا ئىللىق

كۆرۈنۈشكە باشلىدى .

پاھ ، مۇشۇنداق ۋاقىتتا رەئىس ئەپەندىم ئالدىمغا «لوڭكىدە» چىقىپ قالسا ، خالىيراق ئاشخانىلارنىڭ بىرىگە ئەكىرىپ ، چامانمنىڭ يېتىشچە مېھمان قىلسام . بۇ ئادەمنىڭ تۇرۇشلۇق يېرىنى كىمدىنمۇ سورارمەن . بولدىلا ، بۇگۈن تاپالمىسام ئەتە تاپارمەن . ئاۋۇال شەھەرنى ئوبدان بىر ئايلىناي . بەلكىم ، تونۇشلاردىن بىرەرى ئۇچراپ قالسا ئەجەب ئەمەس...

شۇنداق خىيال بىلەن كېتىپ باراتتىم ، بىر تونۇش چىراي كۆزۈمگە كۆرۈنگەندەك بولدى . سەپسالسام غۇلام «بايۇەچچە» . بۇ غۇلام «بايۇەچچە»مۇ ئەسلىي بىزنىڭ مەھەللىلىك ئاغىنە ئىدى . ئاتا - بوۋىلىرى ناھايىتى بارلىق ئۆتكەن ئادەملەر بولىدىغان . غۇلامنىڭ ئىش - ئوقىتىنىڭ تايىنى بولمىسمۇ ، «بىر كۈن ياشىساڭمۇ ئوينىاپ - كۈل !» دەپ ئىچىپلا يۈرەتتى . شۇڭا ھەممىمىز ئۇنى غۇلام «بايۇەچچە» دەيتتۇق . غۇلام ئىچىسلا كەچتە ئۆيگە كېلىپ خوتۇنى بىلەن سوقۇشاتتى . ئۇنىڭ خوتۇنى تازىمۇ چوڭ ئەمچەكلىك خوتۇن ئىدى . غۇلام خوتۇنىنىڭ ئەمچىكى قاتتىقراق تېگىپ كەتسىمۇ ، خوتۇنۇم مېنى ئۇردى ، دەپ ئۆيدىن يامانلاپ چىقىپ كېتىدىغان . بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئۇ ھېلىقى خوتۇننى ئىككى بالىسى بىلەن قويۇۋېتىپ ، مۇشۇمۇ شەھەر بولدىمۇ ؟ دەپ ئۇرۇمچىگە قېيىداپ كېتىۋالغانىدى . قارىسام ، غۇلام «بايۇەچچە» ناھايىتى پۇزۇر كىيىنىۋاپتۇ . بوينىدا گالىستۇك ، ئۇچىسىدا ئالتە تۆگمىلىك كاستۇم ، شىم دېگەننىڭ قىرىنى پىچاقنىڭ بىسىدەك چىقىرىۋاپتۇ . پېنىدا يەنە ئۆزىگە ئوخشاش پۇزۇر كىيىنگەن ئىككىيلەنمۇ بار . ئۇنىڭ بىرى ، ياشتا چوڭراق ئادەم-ئىكەن ، ھېلىلا بىر يەردىن قېنزا يەپ چىققاندەك

چىشىنى كوچىلاپ تۇرىدۇ ، يەنە بىرى ، ياپياشلا يىگىت ئىكەن ، بۇرۇتىنى پاكىز قىرىۋېتىپ ، ساقال قويۇۋاپتۇ . ئۇلارمۇ بىر يەردە ئازراقتىن ئىچىپ قىزىۋالغان بولسا كېرەك ، مېنىڭدىن بىرنەچچە قەدەم نېرىدىلا ناھايىتىمۇ قىزغىن پاراڭلىشىپ تۇرۇپتۇ . غۇلام «بايۇەچچە» ئىككىمىزنىڭ كۆزى تەڭلا ئۇچرىشىپ قالدى .

— ھوي ، ماڭۇ بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئادەملىرىغۇ !

شۇنداق دېگىنىچە ئۇ يىراقتىنلا قوللىرىنى كېرىپ كەلدى . ئىككىمىز قۇچاقلىشىپ دېگۈدەك كۆرۈشتۇق ، ئاندىن ئۇ مېنى قولۇمدىن تارتىپ ، ھېلىقى بۇرادەرلىرىنىڭ قېشىغا ئاپاردى .

— ساڭا تونۇشتۇرۇپ قويايى . مانا بۇياق ، — دەپ ھېلىقى چىشىنى كوچىلاپ تۇرغان ياشتا چوڭ ئادەمنى كۆرسەتتى ئۇ ، — مېنىڭ بۇرۇنقى خوتۇنۇمنىڭ ھازىرقى يولدىشى بولىدۇ . مانا بۇ ئىنىم ، — دەپ ھېلىقى بۇرۇتى يوق ، ساقاللىق يىگىتنى كۆرسەتتى ئۇ ، — مېنىڭ ھازىرقى ئايالىمنىڭ ئاشنىسى بولىدۇ…

نېمە گەپ بولۇپ كەتتى ، دەپ كۆزۈمنى پارقىراتقىنىمچە ئالدىمدىكى ئىككىيلەنگە قاراپلا قالدىم .

— ھە ، قاچان كەلدىڭ ؟ — دەپ نوقۇدى مېنى غۇلام .

— تۇنۇگۈن… ياق ، بۈگۈن ئەتىگەن .

— قانداق ، ئۇرۇمچىنىڭ پەيزى بارمىكەن ؟

— تېخى پەيزىنى كۆرگۈدەك بولمىدىم .

— يۇر ، مەن ساڭا بىر پەيزىنى كۆرسىتەي… خاپا بولمايسىلەر ـ ھە ، مەن ماڭۇ ئاغىنە بىلەن…

ئۇ شۇنداق دەپ ھېلىقى ئىككىيلەن بىلەن خوشلاشتى ـ دە ،

مېنى قولتۇقلاپ ئېلىپ ماڭدى .

— قانداق ، ئاۋۋال بىرەر رومكىدىن قېقىۋالامدۇق ؟ — دېدى ئۇ .

— مەيلى ، — دېدىم .

بىر دۇكانغا كىرىپ ، پوكەيگە يۆلىنىپ تۇرۇپلا بىر رومكىدىن ئاتتۇق . ئۇ يەردىن چىقىپ ، يەنە بىر دۇكاندا بىر رومكىدىن ئىچتۇق . مەن ئىزدەپ تاپالمىغان بىلەن غۇلام «بايۋەچچە» بۇ ئەتراپتىكى پارچە هاراق ساتىدىغان دۇكانلارنى بەش قولدەك بىلىدىكەن . قايسى دۇكانغا كىرسەك ياق ، دېمەي قۇياتتى . شۇنداق قىلىپ ، قانچە دۇكاندىن ئىچكىنىمىزنى ئۇقمايمەن . ئۇ نېمىلەر توغرىسىدىدۇر سۆزلەۋاتىدۇ . مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن هېچىقى ئىككى هارامزادە كەتمەيدۇ . «توۋا ! — دەيمەن ئىچىمدە ، — قويۇۋەتكەن خوتۇنىنىڭ ئېرى بىلەن بولغان ئۇلپەتچىلىكىنىغۇ هە دەپ قويايلى ، ئۆزىنىڭ ئايالىنىڭ ئاشنىسى بىلەن ئاغىنىدارچىلىق قىلىپ يۈرۈش دېگەن بۇ نېمە گەپ ؟ »

— ئۆيلەنگەنمىدىڭ ؟ — دەپ سورىدىم مەن گەپ ئارىسىدا غۇلام «بايۋەچچە»دىن .

— هە ، ئۇرۇمچىگە كېلىپلا ئۆيلىنىۋالغان ، — دېدى ئۇ .

— هازىرقى ئايالىڭ بىلەن قانداقراق ؟

— قالتىس كۆڭۈللۈك ئۆتۈۋاتىمىز . ناهايىتى سەۋىيىلىك ئايال ، ئۇمۇ مېنىڭ شەخسىي ئىشلىرىمغا ئارىلاشمايدۇ ، مەنمۇ ئۇنىڭكىگە...

— راست قالتىسكەن ! — دېدىم .

كۆز ئالدىمدىن هېلىقى بۇرۇتىنى چۇشۇرۇۋېتىپ ساقال قويۇۋالغان هارامزادە زادىلا نېرى كەتمەيتتى . بىر يىللىرى

بىزنىڭ مەھەللىدىكى بىرەيلەننىڭ خوتۇنىغا بىر ئېغىز چاقچاق قىلىپ قويغان قوشنىسىنىڭ قارىنىنى يېرىۋېتىپ ، ئۆزىنىڭ ساقچىخانىغا بېرىپ مەلۇم قىلغىنىڭ ئېسىمدە بار . زامان ھەقىقەتەن ئۆزگىرىپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ ؟

دۇكانمۇدۇكان كىرىپ ئىچىپ يۈرۈپ ، غۇلام «بايۇەچچە» ئىككىمىز ئوبدانلا تەڭشىلىپ قالدۇق . ئاخىردا يەنە بىر رومكىدىن ئىچىپ ، بولدى قىلماقچى بولۇپ ، ئەمدىلا بىر دۇكانغا كىرىپ ھاراق قۇيدۇرۇپ تۇراتتۇق .

— ھوي ، سىلەرنى ئىزدەپ يۈرسەم بۇ يەردىكەنسىلەر - غۇ ! — دەپ ۋارقىراپ ئىشىكتىن گەۋدىلىك بىر ئاغىنە كىرىپ كەلدى - دە ، غۇلام ئىككىمىزنى دولىمىزدىن تۇتۇپ ئوتتۇرىغا قىسىلدى ، — قۇرۇق ھاراق ئىچىۋاتامسىلەر ؟ بولماپتۇ ، بولماپتۇ... بەللى ، شۇ سۆلىتىڭلار بىلەن - ھە ؟ ! يۈرۈڭلار ، ماۋۇ دوقمۇشتىكى رېستورانغا كىرەيلى ، — دەپ ئالغان ھارىقىمىزنى ياندۇرۇۋەتتى .

مەستچىلىكتە بىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ پاراڭلىشىپ كەتتۇق . كۆلكە ، چاقچاق بىلەن سۆرىشىپ ، دوقمۇشتىكى رېستورانغا قاراپ ماڭدۇق . «ئەمدى بۇ ئاغىنە كىم بولىدىغاندۇ ؟ — دەپ ئويلىدىم ، — غۇلام «بايۇەچچە»نىڭ خوتۇنىنىڭ يەنە بىر ئاشىنىسىنىڭ ئاشىنىسىمىدۇ ياكى بولمىسا... » ئىشقىلىپ ، كاللام چىڭقىلىپ ، ئۇنىڭ ئۇياقىنى ئويلاپ يېتەلمەيلا قالدىم .

كەچ كىرىپ قالغانكەن ، رېستورانىڭ ئىچىدىكى چىراغلار چاراقلاپ يېنىپ كېتىپتۇ . كەڭ زالنىڭ تېمىنى ياقىلىتىپ قويغان ئۇستەللەردە پۇزۇر كىيىنگەن ئەر - ئاياللار ۋاراڭ -

چۇرۇك قىلىشىپ تاماقلىنىۋېتىپتۇ . بۇلۇڭدىكى بىر بوش ئۇستەلگە بېرىپ ئورۇنلاشتۇق . كۇتكۇچى قىز بىردەمدىلا يېتىپ كېلىپ ، بىر چىنىدىن چاي قۇيۇپ ، تاماق بۇيرۇتۇشىمىزنى كۇتۇپ تۇردى .

— خوش ، نېمە تاماق يەيسىلەر ؟ — دەپ بىزگە قارىدى گەۋدىلىك ئاغىنە .

— قېنى ، ئۆزىڭىز بۇيرۇڭ ، — دېيىشتۇق .

— ئاۋۋال ئۇچ كىشىلىك نېرىن بولسۇن . ئاندىن بىر لېگەن قورداق ، ئۇچ تەخسە سوغۇق سەي ، دەريا بېلىقى بارمۇ ؟ ھە ئۇنىڭدىن بىرنى... توخۇ... يۇتازمۇ ئازراق ، بۇ يەرنىڭ يۇتازىسى ياخشى... يىگىرمە زىخ كاۋاپ ، كاۋاپنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا ئەكەلمەي ، بەش زىختىن ـ بەش زىختىن ئالدىرىماي پىشۇرۇپ كېلىڭ . يەنە ... ، — ئارقىدىن ئۇ مەن ئىسمىنىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان قورۇمىلاردىن بۇيرۇغىلى تۇردى .

— كۆپ بۇيرۇماڭ ، ئىسراپ بولىدۇ ، — دېدىم مەن .

— ئېشىپ قالغىنى جوزىدا قالىدۇ ، — دېدى ھېلىقى ئاغىنە ، — ھەرقايسىڭلار بىلەن بۇگۈن جەم بولۇپ قاپتۇق...

— ھە ، ياشايلى ! — دېدى غۇلام «بايۋەچچە» .

— نېمە ھاراق ئىچىسىلەر ؟

— «داپ» .

— «داپ» ، — دەپ چۆچۈپ كەتتىم مەن .

— .ھە ، «داپ» ياخشى ، — دېدى غۇلام «بايۋەچچە» .

— «داپ»تىن ئادەم ېشىغا بىر بوتۇلكا .

بوتۇلكىدىكى بۇ قانداق «داپ»تۇ ، دەپ ھەيران بولدۇم مەن . ھېلىقى بىزنىڭ سۇدا ئاققان داپلارنى ئېرىتىپ بوتۇلكىلارغا

قاچىلىۋالغانمۇ - يا! ئۇستەل ئۈستىگە قورۇمىلار بىلەن بۇيرۇلغان هاراق يېتىپ كەلگەندىلا «داپ» دېگىنىنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەندىم. بىز بۇيرۇغان هاراقنىڭ كورۇپكىسىدا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان بىر قىز بىلەن تىزلىنىپ داپ چېلىپ تۇرغان بىر يىگىتنىڭ سۈرىتى بار ئىكەن.

— هە، «داپ»ما؟ بولىدىغان هاراق! — دېدىم مەن ئۆزۈمنى خۇددى بۇ هاراقتىن ناشتىلىققا هەر كۈنى بىر - ئىككى رومكىدىن ئىچىپ تۇرىدىغاندەك كۆرسىتىپ.

نېرىنىي يەۋېلىپلا ئىچىشۋازلىقىنى باشلىۋەتتۇق. رېستورانىنىڭ ئىچىدە بارغانسېرى ئادەم كۆپىيىپ، بىرمۇ بوش ئۈستەل قالمىدى. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بۇ يەردە ئەرلەرگە قارىغاندا ئاياللار كۆپرەكتەك قىلاتتى. مۇزىكا باشلىنىشى بىلەن بىزنىڭ پاراڭلىرىمىزمۇ پاراڭ بولماي قالدى. كىملەردۇر چېقىپ ناخشا ئېيتاتتى، ناخشىدىن كېيىنلا تانسا مۇزىكىسى چېلىناتتى. مۇزىكىنىڭ ياڭراق ئاۋازى قۇلاق - مېڭىنى يەپ، كىمنىڭ نېمە دەۋاتقىنىنى ئۇققىلى بولمايتتى. «داپ»نىڭ خېلىلا كارامىتى بار ئىكەن. ئارىلىقتا مەن نەچچە مەست بولۇپ، نەچچە هوشۇمغا كەلدىم. هەربىر تانسا مۇزىكىسى باشلانغاندا غۇلام «بايۋەچچە» بىلەن هېلىقى ئاغىنە چوكىلىرىنى ئالدىراپ تاشلاپ، قوشنا ئۈستەللەردىكى ئاياللار تەرەپكە قاراپ ئالدىراپ مېڭىشاتتى. يېرىم ئېچىلىپ قالغان يوتىلار، قاپقارا پەرداز بويىاقلىرى بىلەن ئېغىرلىشىپ كەتكەن كىرپىكلەر، سۆيۈلۈشكە تەشنا بولۇپ يېرىم ئېچىلىپ تۇرغان قىپقىزىل لەۋلەر كۆز ئالدىمدىن گىرىمسەن ئۆتۈشۈپ تۇراتتى.

— ماۋۇ ئامەتنى قاراڭلار، — دېدى بىر چاغدا هېلىقى

گەۋدىلىك ئاغىنە تانسىدىن چۈشۈپ ، ئۈستەلگە قايتىپ كېلىپ ، — ئەتراپىمىزدىكى ئۈستەللەردە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى تۈل چوكانلاركەن ئەمەسمۇ ؟

— ئوبدانراقلىرىنى بىزنىڭ جوزىغا تەكلىپ قىلمايمىزمۇ ؟ — دېدى غۇلام «بايۇەچچە» .

— بۇ ئۇرۇمچى دېگەندە نېمانداق تۈل خوتۇن تولا ؟ — دېدىم مەن ھەيران بولۇپ .

— ھەممىسى پۇلى بار خوتۇنلار ، — دېدى غۇلام «بايۇەچچە» ، — پۇل بولسا ئەرگە تېگىپ نېمە قىلىدۇ ، بىكار بىر ئۆي بىلەن بىر ئەرنىڭ جاپاسىنى ئۈستىگە يۈك قىلىپ... ھازىرقى مەدەنىيەت دېگەن شۇ !

مەسچىلىكتە كۆزۈم سەل ئۇيقۇغا كەتكەندەك قىلدى . راست دېگەندەك ، بىرىكەمدە كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام ، بىزنىڭ ئۈستەل ئايالار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ . غۇلام بىلەن ھېلىقى گەۋدىلىك ئاغىنە ئايالار بىلەن ناھايىتى قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپتۇ . بىردەمدىلا ئۇلار يانچۇقلىرىدىن كىچىككىنە دەپتەرلىرىنى چىقىرىپ ، بىر ـ بىرىنىڭ تېلېفون نومۇرى ، ئادرېسلىرىنى يېزىشقىلى تۇردى . مېنىڭ بىقىنىمغىمۇ زىلۋا بىر چوكان جايلىشىپ ئولگۇرۇپتۇ . «پاھ ، ئۇرۇمچى دېگەن ھەقىقەتەن قالتىس شەھەركەن ـ دە ! — دەۋەتتىم ئىچىمدە ، — ئالىقىنى ئوچۇق ، مەرد ئاغىنىلەر ، ئۈستىدە يۈكى يوق تۈل خوتۇنلار... يىراق بىلەن يېقىن ، يات بىلەن تونۇشنى بىردەمدىلا يۇغۇرۇپ ، بىر گەۋدە قىلىۋېتىدىغان ئاجايىپ ئولتۇرۇشلار... بۇرۇنقى خوتۇنىنىڭ ئېرى ، ھازىرقى خوتۇنىنىڭ ئاشىنىسى ، ئاشىنىسىنىڭ ئاشىنىسى ، يەنە بىرنېمىسىنىڭ بىرنېمىسى دېگەنلەر بىلەن

ئىرماش - چىرماش بولۇپ كېتىدىغان ئىشلارغا بۇ يەردە ئەجەبلەنمىسمۇ بولغۇدەك... »

شۇنداق خىياللار بىلەن ئولتۇراتتىم، يېنىمدىكى زىلۋا چوكان بىقىنىمغا نوقۇغاندەك قىلىپ قالدى.

— گېپىڭىز بارمىدى؟ — دەپ ئۇنىڭغا قارىدىم.

— نېمانداق مۇگدەپلا ئولتۇرىسىز؟

— سەل ئوشۇق ئىچىپ قويۇپتىمەن.

— بۇرۇتىڭىزنى چۈشۈرۈۋېتىپ ساقال قويۇۋالسىڭىز بولىدۇ.

— نېمىشقا؟

— ئوڭاي مەست بولمايسىز.

نېمە دەيدىغاندۇر ماۋۇ چوكان، ھەيرانلا قالدىم.

— يېنىڭىزدا ئەللىك سومۇق پارچە پۇل بارمۇ؟ — دېدى ئۇ.

— نېمە قىلاتتىڭىز؟ — دەپ سورىدىم.

— ھازىر ناخشا ئېيتىدىغان ناخشىچىغا بىر دەستە گۈل سۇنۇپ قويای دېگەنتىم. يېنىمدا ساپلا يۈز سومۇق پۇللار بارکەن.

— بىر دەستە گۈل شۇنچە قىممەتمۇ؟

— گۈلنى سېتىۋالمايمىز، بۇ ناخشىچىغا قىلغان كۆڭلىمىز. يىگىرمە سومنى رېستوران تۈتۈپ قالدۇ، ئۇ بىچارىلەرگە تېگىدىغىنى ناھايىتى ئوتتۇز سوم.

ئۇندىمەي يانچۇقۇمدىن يۈز سومۇق قەغەزدىن بىرنى چىقىرىپ بەردىم. ئۇ چوكان نەلەرنىدۇر ئايلىنىپ، بىردەملا قايتىپ كەلدى. ماڭا ئاشقان پۇلنىمۇ بەرمەي:

— ئاشقان پۇلىڭىزغا بىرەم تۇرۇپ يەنە سىزنىڭ نامىڭىزدا بىر دەستە گۈل ـ هە ! — دېدى .

شۇ چاغدا گۈلدۇر ـ غالاپ قىلىپ بىر غەلىتە مۇزىكا چېلىنغاندەك قىلىپ قالدى . نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي قالدىم . مۇزىكا بىلەن تەڭ ئولتۇرغان ـ قوپقانىڭ ھەممىسى مەيدانغا چۈشۈپ ، ئەسەبىيلەرچە سەكرەپ پىرقىراشقىلى تۇردى . چىراغلار بىر يېنىپ ، بىر غۇۋالىشاتتى . تام ـ تورۇسلاردا تاماكىنىڭ ئىس ـ تۈتەكلىرى بىلەن قوشۇلۇپ مەيداندىكىلەرنىڭ كۆلەڭگىلىرى ئەلەڭلەيتتى . ئارقىدىنلا ناخشىچىنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازى كۆتۈرۈلدى . پۈتۈن مەيدان ئۇنىڭ ناخشىسىغا جور بولدى .

هەي دوستلار ،
ئىشەنسەڭلار بۇ دۇنيا ،
بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا !
ۋاپاسى يوق ،
ئىت ـ ئېشەكنىڭ جەننىتى .
بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا !
كاززاپلارنىڭ چىرايىدا شاد كۈلكە ،
بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا !
ياخشىلارنىڭ نادامەتتە قان كۆزى .
بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا !

بۇ مۇزىكا كىشىگە ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىشى ، چوشقىلارنىڭ چىرقىرىشى ، چالا بوغۇزلانغان كالىنىڭ ھۆركىرەشلىرىنى

ئەسلىتەتتى . ئادەملەر دۇپدۇگىلەك دائىرە بولۇشۇپ ، باشلىرىنى گاھ ئالدىغا ، گاھ ئارقىغا تاشلاپ ، خانىقادا ھۇۋ دەپ تەلىقىگە چۈشكەن سوپىلاردەك ، پېرىگە چۈشكەن باخشىدەك پىرقىرىشاتتى .

ئېھ ! قۇياش نۇرىغا تويۇنغان كەڭ دالا ، ئوچۇق كۆك ئاسمان . دەريا بويىدىكى ئولتۇرۇشلار ، دۇتار - تەمبۇرىنىڭ تارىدىن كۆتۈرۈلگەن مۇڭلۇق كۈي . توپىلىق يولدا يىراقلاپ كېتىۋاتقان ھارۋا ، دۆڭلۇكلەردە ئۆسكەن خۇشبۇي شىۋاقلار ، ئىللىق كۈلۈمسىرەپ تۇرغان دېھقان بالىلىرى ، يىراق بىر ئورمان ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان تولۇن ئاي··· نېمىشقىدۇر ، شۇ دەمدە مەن ئاشۇلارنى سېغىنىپ قالدىم . يۈگۈرۈپ چىقىپ ، پىنھان بىر جايىنى تېپىپ ئولتۇرۇۋالغۇم ، كىملەرنىڭدۇر بوينىغا ئېسىلىپ يىغلىغۇم كېلىپ كەتتى···

يەنە قانچىلىك ئولتۇرغىنىمىزنى بىلمەيمەن . بىر چاغدا قارىسام ، تۇن يېرىم بولغان ئوخشايدۇ ، تۇل خوتۇنلار ئولتۇرغان ئۇستەللەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بوشاپ قاپتۇ . تۇننى تاڭغا ئۇلايدىغان ياش بالىلاردىن ئۇ يەر - بۇيەردىلا بىرنەچچە ئۇستەللىك ئادەم قاپتۇ ، بىزنىڭ ئۇستەلدە يەنە ھېلىقى ئۇچىمىز ئولتۇرۇپتىمىز . خېلى ئوبدان مەست بولغان ئوخشايمىز . مەسلىھەتلىشۇۋاتقاندەك ئۇچىمىز تەڭلا بېشىمىزنى كۆتۈرۈپ ، بىر - بىرىمىزگە قاراپتىمىز . ئادەم بېشىغا بىردىن توغرا كەلگەن «داپ»لارمۇ ئۇستەلنىڭ ئاستىدا ئوڭدا بولۇپ بوپتۇ . ئەتراپتىكى ئۇستەللەردە شۇ پېتى ئېشىپ قالغان تاماقلارغا قاراپ ئىچىم سىيرىلىپ كەتتى .

— بۇ ئاشقان تاماقلارنى قانداقمۇ قىلار ؟ — دېدىم مەن .
— تۆكىدۇ ! — دېدى غۇلام «بايۇەچچە» .
— تۆكۈۋەرسە تاغدەك دۆۋىلىشىپ ، بۇ زامانىۋى شەھىرىڭمۇ سېسىقچىلىققا چۆكۈپ قالار ؟
— تۆكەمدۇ ! — دېدى گەۋدىلىك ئاغىنە ، — بۇنىڭمۇ ئىگىسى بار .
— كىم ؟
— چوشقا باقىدىغانلار .
— مۇشۇنداق ئېسىل تاماقلاردا چوشقا باقامدا ؟ !
تۇرۇپلا كاللامغا ، مۇشۇ چوشقىلار توغرىسىدىمۇ بىر ھېكايە يازسا بولغۇدەك ، دېگەن خىيال كېلىپ قالدى .
— ھوي ، ئاغىنىلەر ، ئاغىنىلەر ! — دەپ خىيالىمنى بۆلۈۋەتتى گەۋدىلىك ئاغىنە ، — ئەمدى ، تازا بىر سۆيۈق ـ سەلەڭ بىرنېمە ئىچسەك بولاتتى . كۈتكۈچىلەردىن سورىسام تاماقنى توختاتتۇق ، دەيدۇ . سىلەر جىنىدەك ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار ، مەن ماڭۇ دوقمۇشقا چىقىپ ، ئازراق مېڭە ـ چېڭە بولسىمۇ تېپىپ كىرەي .
گەۋدىلىك ئاداش شۇنداق دېدى ـ دە ، تالاغا قاراپ ماڭدى .
— ئاغىنەڭ قالتىس مەرد ئادەمكەن جۇمۇ ؟ — دېدى غۇلام «بايۇەچچە» .
— كىمنى دېدىڭ ؟ سېنىڭ ئاغىنەڭدۇ ؟ مەن بۇ ئۇرۇمچىلىكىڭنى نەدىن تونۇي ، — دېدىم مەن .
— نىمە دەيدىغانسەن ؟ بۇ ئاداشنى مەنمۇ تونۇمايمەن ، — دېدى غۇلام ھەيران بولۇپ .
— ئەمىسە ، قوللىرىڭنى مۇرىسىگە ئارتىپ ، تازا

مۇڭدىشىپ كېتىۋاتاتتىڭغۇ؟

— مەن سېنىڭ يېقىن بىر تونۇشۇڭ ئوخشايدۇ، دەپ يېقىنچىلىق قىلىپ كېتىپتىمەن. راست تونۇمامسەن؟

— مەنمۇ سېنىڭ تونۇشۇڭ ئوخشايدۇ دەپ ئولتۇرۇۋاتىمەن.

— ئەستاغپۇرۇللا، نېمە دەيدىغاندۇ ماۋۇ...

— ئوبدانراق ئېسىڭگە ئېلىپ باق. سېنىڭ قويۇۋەتكەن ئايالىڭنىڭ بىرنېمىسىدۇ ياكى ھازىرقى ئايالىڭنىڭ بۇرۇنقى ئېرىدۇ؟

— ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ـ ھە، مەن ئايالىمنى قىز ئالغان.

— قىز ئالغان بولساڭ، بۇرۇنقى لايىقىدۇ ياكى ئايالىڭنىڭ دوستىنىڭ بىرنېمىسىنىڭ بىرنېمىسىدۇ...

— چاقچىقىڭنى قويە! — دەپ سىلكىۋەتتى مېنى غۇلام «بايۋەچچە»، — ئۇنداق بولسا، بىز تازا بىر ساختىپەزگە ئۇچرىغان ئوخشايمىز. خۇددى پۇلنى ئۆزى تۆلىۋېتىدىغاندەك ھەممە تاماقنى بولۇشىغا بۇيرۇپ، ئاخىردا «غىپلا» قىلىپ تىكىۋېتىدىغان مۇنداق قويمىچىلار ئۇرۇمچىدە خېلى بار.

— نېمە دەيدىغانسەن؟ مۇشۇنداق چوڭ باشلىقلار بار شەھەردىمۇ قويمىچى بارمۇ؟

— نېمە دەۋاتقىنىڭ، ئۇرۇمچى دېگەن قويمىچىنىڭ ئۇۋۇسى... تېخى مېۋە ـ چېۋە تېپىپ كىرەرمىش، بۇ يېرىم كېچىدە نەدە مېۋە ـ چېۋە بارکەن؟ توختاپ تۇرە، مەن ئۇ ئاداشنىڭ كەينىدىن چىقىپ بىر قاراپ باقاي.

غۇلام «بايۋەچچە»مۇ ئالدىراپ تالاغا ماڭدى. بايىاتىن بېرى يېگەن ـ ئىچكىنىمىز زادى قانچىلىك بىرنېمە بولغاندۇ؟ ھېلىقى

ساختىپەز راستتىنلا قاچقان بولسا ، بۇ تاماقلارنىڭ پۈلىنى مەن تۆلەرمەنمۇ ، غۇلاممۇ ؟ دېگەن خىياللار بىلەن ئولتۇرغان ئورنۇمدا ئولتۇرۇپلا قالدىم . ئاردىدىن يەنە يېرىم سائەتچە ئۆتتى ، غۇلام «بايۇەچچى»مۇ يوق . مەنمۇ «غىپلا» قىلىپ چىقىپ تىكۈبۈتەي دېسەم ، ئىشىكتىن تازىمۇ نېرىدىكى بىر ئورۇندا ئولتۇرۇپتىكەنمىز ، چاندۇرماي ئاستا ئورنۇمدىن تۇردۇم . ئۆزۈمنى راۋۇرۇس تۇزەشتۇرۇپ :

كاززاپلارنىڭ چىرايىدا بىرنېمە...
ياخشىلارنىڭ نادامەتتە بىرنېمە...
بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا ! بۇ دۇنيا !

دېگەن ناخشىغا غىڭشىپ ، تالاغا قاراپ ماڭدىم .

تۆت قەدەم ماڭمايلا نېمىگە پۇتلاشتىم ، بىلمەيمەن ، بىرنېمىگە تېيىلىپ ئۆڭدامغا چۈشتۈم . خجالەتچىلىكتە ئىتتىك ئەتراپىمغا قارىدىم . بۇ رېستوراندا ئۆڭدىسىغا چۈشۈپ كېتىدىغان ئىشلار پات ـ پات بولۇپ تۇرىدىغان بولسا كېرەك ، ماڭا قاراپ ھېچكىممۇ كۈلمىدى . بىر كۈتكۈچى يىگىت يۈگۈرۈپ كېلىپ يۆلىۋالدى .

— جىقراق ئىچىپ قويۇپسىزمۇ نېمە ، ئاكا ؟ — دېدى ئۇ ، — سىز قايسى ئۈستەلدە ئولتۇرغان ؟

— ئەنە ئاۋۇ بۇلۇڭدىكىسىدە .

— ھەممىگىلار تارقىلىپ بوپسىلەرغۇ ؟ ئون ئۈچىنچىسى ئۈستەل ھېسابىنى ئۈزگەنمۇ ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئىشىكنىڭ تۈۋىدىكى كاسسىدا ئولتۇرغان قىزدىن .

«ئىم !» دەپ قالدىم .

— ياق ! — دەپ جاۋاب بەردى كاسسىر قىز .

— ھە ، ھېسابنى ئۇزۇۋېتىپ ئاستا قايتىۋالسىڭىز بولىدۇ ، — دېدى يىگىت .

— ئۇكا ، ئۇ ئۇستەلنىڭ ساھىبخانى مەن ئەمەس !

— ئەمىسە كىم ؟ — دېدى ئۇ بېلىكىمدىن چىڭ تۇتقىنىچە كاسسا تەرەپكە ئېلىپ مېڭىپ .

— ماناداق گەپ دەڭا ، — دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدىم ، — بىزنى بۇ يەرگە باشلىغان ئاداشنى مەنمۇ تونۇمايمەن . مەن تېخى ئۇرۇمچىگە بۇگۈنلا كەلگەن . يولدا غۇلام دېگەن بىر ئاغىنەم ئۇچراشتى . ئۇنى غۇلام «بايۇەچچە» دېسە تونۇمايدىغان ئادەم يوق··· ، ھە ، شۇنداق قىلىپ ، دۇكانمۇدۇكان كىرىپ ئىچتۇق··· توختاڭ ، راست ، ئالدىدا زەھەردەك ئاچچىق بىر سۇيۇقئاش ئىچىپتۇق···

— گېپىڭىزنى قىسقارتىڭا ، ئاكا ، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش .

مەن سىزدىن تاماقنىڭ پۇلىنى كىم تۆلەيدۇ ؟ دەپ سوراۋاتىمەن .

— توختىمامسىز ، ھېلىمۇ مەن سىزگە چۈشەندۈرەي··· ھە ، ئاندىن ھېلىقى يوغان ئاداش يولۇقتى . مەن غۇلامدىن : «بۇ كىم بولىدۇ ؟» دەپ سورىدىم . سورىغىنىم ئېنىق··· غۇلام : «بۇرۇنقى ئايالىمنىڭ ھازىرقى ئېرى ، ھازىرقى ئايالىمنىڭ بۇرۇنقى ئاشنىسى بولىدۇ» دېدى···

يەنە نېمىلەرنى دەپ كەتتىم ، بىلمەيمەن . ھېلىقى يىگىت :

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ !؟ ھوي ، ئەكرەم ، مەيەرگە كەلگىنە ! — دەپ يەنە بىر يىگىتنى چاقىردى ـ دە ، ئىككىسى گەجگەمدىن تۇتۇپ دارقىرىتىپ سۆرىگىنىچە رېستورانىڭ

ئارقىسىدىكى ئاشخانا تەرەپكە ئەكىرىپ كەتتى .

ئۇلار مېنى ئاشخاننىڭ كۆكتات توغرايدىغان كىچىك بىر ئۆيىگە سۆرەپ ئەكىرىپ تۇرغۇزۇپ قويۇشتى .

— ياخشىلىقچە چىقار پۇلنى ! بولمىسا ... — دېيىشتى .

ئەتراپىمغا قارىسام ، بىرنەچچەيلەن ماڭا قاراپ دېۋەيلەپ تۇرۇشۇپتۇ . بىرىنىڭ قولىدا كۆكتات ئاقلايدىغان ئىتتىك پىچاق ، بىرىنىڭ قولىدا گۆش توغرايدىغان چەيدو ، ئاق بۆك كىيىۋالغان سېمىز بىرىنىڭ قولىدا سەي قورۇيدىغان مايلىق چۆمۈچ . قورققىنىمدىن يانچۇقلىرىمنى ئۆرۈپ ، بار پۇلۇمنى ئېلىپ ، گۆش چاناىدىغان يوغان دۆشىنىڭ ئۈستىگە قويدۇم . ئۇلارپۇلنى ساناپمۇ قويماي ، مېنى يەنە دارقىرىتىپ سۆرىگىنىچە قانداقتۇر بىر ئاشقان تاماقلارنى تۆكىدىغان تۆشلارنىڭ يېنىدىن ئۆتكۈزۈپ ، كىچىك بىر يان ئىشىكتىن تالاغا ئىتتىرىپ چىقىرىۋەتتى .

ئارقىدىن بىرى :

— يۈزى داپتەك قېلىن نېمىلەركەن بۇ ! — دەپ تىللىغاندەك قىلىپ قالدى .

— داپ ، داپ ، داپ ، نېمە داپ ئۇ ؟ ! — دەپ بىر ۋاقىراپتىكەنمەن . ھەممىسى ھەيران بولۇپ چەكچىيىپ قاراپلا قېلىشتى ـ دە ، ئىشىكنى «گۈپپىدە» يېپىپ غايىب بولۇشتى .

مانا ، رەئىس ئەپەندىم ، ئۇرۇمچىدە بىر كۈن تۇرۇپ كۆرگەن كۈنۈم شۇ بولدى . ئالدىڭغزغا يېتىپ بارالمىغىنىمنى ئەپۇ قىلغايسىز .

رېستوراندىن چىقىپ ، بېشىم قايغان تەرەپكە مېڭىپ ، ماشىنا بېكىتىنى تاڭ يورۇغاندا ئاران تېپىپ كەلگەنلىكىمنى ، ئۇ

يەردە بىزىنىڭ شەھەرگە قايتماقچى بولۇۋاتقان بىر تونۇشنىڭ تېپىپ ، ئازراق پۇل قەرز ئېلىپ ، ئۆيگە قانداق يېتىپ كېلىۋالغانلىرىمنى يازمايلا قويماي ، ھازىرچە مۇشۇ خېتىمنى ئوقۇپ تۇرۇڭ . كېيىنكى نۆۋەتتە ، خۇدايىم بۇيرۇسا ، چوشقىلار ھەققىدە يازغان ھېكايەمنى قوشۇپ ئەۋەتىمەن... راست ، ئاڭلىدىڭىزمۇ ؟ قەشقەردىكى ھېلىقى داپ ياسايدىغان زاۋۇتقا ئوت كېتىپتۇدەك . شۇ كۈنى قىزىپ كەتكەن نەچچە مىڭ داپ داراڭلاپ ئاسماندا ئۇچۇپ يۈردى ، دېيىشىدۇ . ھېلىقى بىزنىڭ پۇلىمىزنى يەپ كەتكەن سالاپەتلىك ئوغرى ئىشتان - كۆڭلەكلىرىنى سېلىۋېتىپ ، ئوتنىڭ ئىچىدە يۇگۈرۈپ يۈرەرمىش . چوقۇم ئۇنىڭ يېنىدا ھېلىقى گەۋدىلىك ئاداشمۇ بارمىكىن ، دەپ قالدىم .

خەير ، سالامەت بولۇڭ . رېستورانلارغا كىرىپ قالسىڭىز ، باشقىلار قايتقۇچە بۇرۇنراق قايتىۋېلىڭ !

1998 - يىل ، غۇلجا

ساۋاقداشلار

«ئاھ ، ئانا مەكتىپىم ! ... »
— بىر ستۇدېنتنىڭ خاتىرىسىدىن

1

جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بىرقانچە شەھەرلىرىنى ئارقىغا تاشلاپ ، ئۇرۇمچىگە قاراپ كېلىۋاتقان بۇ پاسساژىر ئاپتوبۇسىدا يولۇچى ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى . ئاپتوبۇسنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى بوش ئورۇنلارنىڭ بىرىدە يېشى ئوتتۇز بەش — قىرىقلار چامىسىدىكى بىر كىشى يالغۇز ئولتۇراتتى . ياندىن قارىغاندا ، كۆزىنىڭ ئەتراپىغا چۈشكەن ئۇششاق قورۇقلار ئۇنىڭ يېشىنى چوڭدەك كۆرسىتەتتى . ئۇدۇلدىن قارىغاندا ، كەڭ پېشانىسى ئاستىدىكى نۇرلىنىپ تۇرغان يوغان كۆزلىرى بىلەن ئۇ تېخى ياش ، جاسارىتى كەتمىگەن ئادەمدەك كۆرۈنەتتى . بۇ كىشى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكى ئوقۇغۇچىسى ئەلى ئىدى . ھازىر ئۇنىڭ تۇرمىدىن ئاقلىنىپ چىقىپ ئورنىغا قايتىشى ئىدى .

گىياھسىز تاغلار ، باش ـ ئايىغى كۆرۈنمەيدىغان تاشلىق چۆل ، ماشىنا ئەينىكى يېنىدىن غۇيۇلداپ ئۆتەتتى . يولۇچىلار كىشىگە ھېچقانداق تەسىرات بەرمەيدىغان بۇ تۇگىمەس جەزىرىگە قاراۋېرىشتىن زېرىكىپ مۇگدەشمەكتە ئىدى...

ئەلى باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئارقىغا ئۆتۈۋالغانىدى . ئۇ بۇ كەڭرى جاھانىنى قانغۇچە كۆرۈشنى ، ئۆتمۈش ۋە كەلگۈسى توغرىسىدا ئازادە خىيال سۈرۈشنى خالايتتى . مۇشۇ بىرنەچچە كۈنلۈك سەپەر ئۈستىدە ئۇ ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭدىن گەپ سورىشىدىن زېرىككەنىدى . «تۇرمىدىن چىقتىم» دېگەن گەپ ئېغىزدىن چىقىشى بىلەن ھەممە ئادەم قىلىۋاتقان گەپلىرىنى توختىتىشىپ ، بويۇنلىرىنى سوزۇپ ئۇنىڭغا قارىشاتتى . قايسىبىرلىرى چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭ يېنىدىن نېرىراق كېتىشەتتى ؛ قايسىبىرلىرىغا بۇ ئىش ناھايىتى قىزىق تۇيۇلۇپ «تۇرمىدىن چىقتىم دەڭ؟ قاچان چىقتىڭىز ؟ ئوغرىلىق قىلغانمۇ ياكى ئاچچىقىڭىزدا بىرەرنى ··· قىيناشتىمۇ ؟ قانچە يىل ياتتىڭىز ؟··· » دېگەندەك سوئاللارنى سورىشاتتى . ئادەم دېگەننىڭ تەبىئىتى غەلىتە بولىدۇ ، تۇرمىگە كىرىشنى ھېچكىم خالىمىسىمۇ ، ئۇ يەردىكى تۇرمۇشنى بىلىشكە ھەممە ئادەم قىزىقىدۇ . بىر ئايال ئەلگە قاراپ ، ئۆزىنىڭ تۇرمىگە كىرىپ كەتكەن ئېرىنى ئېسىگە ئېلىپ يىغلاپ كەتتى . قايسىبىر قونالغۇدا كۆزەينەك تاقىغان بىر ياش يىگىت ئەلگە : «تۇرمىدە كۆرگەن كۈنلىرىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىز» دەپ يېپىشىۋالدى . ئۇنىڭ ئېيتىشچە ، ئۇ تۇرمىدە ياتقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆگىنىپ يۈرگۈدەك ، كەلگۈسىدە ئۇ تۇرمە ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر ئەسەر يازماقچىكەن ، ئۇ ناھايىتىمۇ قىزىق بىر كىتاب بولۇپ چىقارمىش .

ئەلى تۇرمىدىكى ئىشلارنى ئۇنتۇشنى خالايتتى . كىشىنىڭ ئىنسانىي غۇرۇرىنى يەرگە ئۇرىدىغان ئىشلار — كەمىستىش ، خورلاش ، ھوقۇقسىزلىق ، ئۇيقۇسىز ئۆتكەن تۈنلەر ··· يۈرەككە

ئازاب سالىدىغان بۇ نەرسىلەرنىڭ قورقۇنچلۇق بىر چۈشكە ئايلىنىپلا ئۆتتۈپ كېتىشىنى ئۇ قانچە قېتىم تىلىگەن. ئۇ بىلمىگەننى بىلىش ئۈچۈن مەكتەپكە كىرگەن بىر سەبىي بالا ئىدىغۇ، قاچان، قانداق قىلىپ جىنايەتچىگە ئايلىنىپ قالدى؟... بەزىدە ئۇنىڭ، مەن چۈش كۆرۈۋاتىمەنمۇ، قانداق؟ دەپ ئويلىغان كۈنلىرىمۇ بولغانىدى. ئۇ بىر ئۇخلاپلا ئەتىسى يەنە مەكتەپنىڭ تۆت كارىۋات قويۇلغان ئاشۇ كىچىككىنە ياتقىدا ئويغىنىپ، ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە دەپتەر - كىتابلىرىنى كۆتۈرۈپ، ئوقۇش بىناسىغا قاراپ مېڭىپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلغانىدى.

مەيلى چۈش بولسۇن ياكى رېئاللىق بولسۇن، ئون نەچچە يىللىق تۇرمە ھاياتى ھازىر ئۆتتۈپ كەتكەنىدى.

ئەلىنىڭ مەھبۇسلۇق ھاياتىنىڭ كۆپ قىسمى تەكلىماكاننىڭ قۇملۇقلىرى بىلەن قاراشەھەر ئەتراپىدىكى قومۇشلۇقلار ئارىسىدا ئۆتكەن بولۇپ، زەيكەشتە ئىشلەش، كۈن چۈشمەيدىغان زەي كامېرلاردا يېتىش ئۇنى پۈت ئاغرىقىغا گىرىپتار قىلغانىدى. كېيىنچە ئۇنى يەنە تۇرمىگە قايتۇرۇپ كېلىشتى. تۇرمىدىن خوشلاشقان ئاخىرقى سائەتلەر ھېلىمۇ ئۇنىڭ ئېسىدە، ئېگىز تام ۋە تام ئۈستىگە بەش قۇر قىلىپ تارتىلغان توك سىملىرى بىلەن قورشالغان بۇ تۇرمە چوڭقۇر بىر جىرانىڭ ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، ئەتراپى دەل - دەرەخسىز ئوچۇقچىلىق ئىدى. تۇرمە دەرۋازىسىدىن باشلانغان يول يىراقتىكى تاشيولغا بېرىپ تۇتىشاتتى. ئەلى لاقا - لۇقمانلىرى چىگىلگەن كىچىككىنە بوغچىسىنى مۇرىسىگە ئارتىپ دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكىدىن چىقتى. ئۇ ئارقىسىغا قاراشقا جۈرئەت قىلالماي ئىتتىك مېڭىپ كەتتى. ئۇنى ھېلىلا بىرى قىچقىرىپ قالىدىغاندەك ئارقىسىغا

بۇرۇلۇپ قارايدىغانلا بولسا يەنە قانداقتۇر بىر كېلىشمەسلىك يۈز بېرىپ قالىدىغاندەك قىلاتتى. پەقەت ئۇ، ئەركىن ئادەملەر ئۆتۈشۈپ تۇرغان چوڭ يولغا سالامەت ئۆلاشقاندىلا، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئازادلىققا ئېرىشكەنلىكىگە ئىشەنگەندەك بولدى. بۇ يولدا ماشىنىلار توپا توزۇتۇپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئېشەك هارۋىسىدا ئولتۇرغان بىر دېھقان ئۆزىنىڭ ناخشىسىنى بەھۇزۇر توۋلاپ كېتىپ باراتتى. ئەلى بوغچىسىنى يەرگە قويۇپ ئوچۇق ئاسمانغا قاراپ هۇزۇرلىنىپ بىر كېرىلىۋالدى ـ دە، تاشيولغا چۈشۈپ مېڭىپ كەتتى.

ئۆلۈمگە هۆكۈم قىلىنغان، ئۇزۇن يىل نەيزە ئاستىدا ئىشلەپ، خورلۇقتىن ئېزىلىپ كەتكەن بىر مەهبۇسنىڭ قەلبىدە قانداق هېسسىيات بولسۇن؟! ئەلى، بۇ ئېغىر تۇرمۇش، قەلبىمدىكى هەممە ياخشى نەرسىلەرنى — ئوتلۇق ئارزۇ، گۈزەل خىيال، ياخشى تىلەك، مۇهەببەت ۋە سېغىنىشلارنىڭ هەممىسىنى يەپ تۈگىتىپ، ئۆزۈمنى تىرىك بىر مېيىتقا ئايلاندۇرۇپ بولدى، دەپ ئويلايتتى. شۇ كۈنى، ئىنسان قەلبىدىكى بارلىق هېسسىياتلارنىڭ ئانىسى — ئەركىنلىك ئىكەنلىكىنى تونۇدى. ئادەم چىقىش يولىنى يوقاتىپ، قاراڭغۇلۇقتا تەمتىرەپ قالغاندا ئۆلۈمگە رازى بولغاندەك بولسىمۇ، كىچىككىنە ئۈمىد، كىچىككىنە يورۇقلۇقنى كۆرسىلا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى هاياتقا ئىنتىلىش يەنە قايتا يالقۇنجاپ ئوت ئېلىپ كېتىدىكەن. كۆپكۆك ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن ئاق بۇلۇتلار، شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇزۇك سۇ ۋە شۇ ئېرىق بويىنى قاپلىغان ياپيېشىل ئوتلار، بەرقۇتتەك يېيىلىپ تۇرغان بۇغداي مايسىلىرى ۋە شۇ مايسىلار ئىچىدە ئېچىلىپ تۇرغان ياۋا گۈللەر،

غۇيۇلداپ ئۆتۈپ كەتكەن ماشىنىدىن كىشىگە ئۇرۇلىدىغان سوغۇق شامال... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەلىنىڭ قەلبىدىكى ئۆلۈپ كېتىۋاتقان ھېسسىياتلار ۋە ئۆچۈپ كېتىۋاتقان ئۈمىد - ئارزۇلارنى قايتا ئويغاتقاندەك بولدى. ئۇ ئاجايىپ بىر زوققا چۆمۈلۈپ، ئۆزىنىڭ قاياقتا كېتىپ بارغانلىقىنى بىلمەي مېڭىۋەردى. پەقەت يېراقتىن تاشيول بويىدىكى كىچىك مەھەللىلەر كۆرۈنگەندىلا، ئۆزىنىڭ شەھەرگە ئەمەس، يېزا تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالغانلىقىنى پەملەپ ئارقىسىغا ياندى.

شەھەرگە كىرگەندە ئەلىنىڭ يۈرىكى نېمىشقىدۇر قىسىلغاندەك قىلدى. بۇ قەدىمىي شەھەر ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ۋاقىچۇچى بىلەن گۈرۈلدەيتتى، ئادەملەر توپى ھەر تەرەپكە قاراپ تەرتىپسىز ئاقاتتى. ئەلى ئۇزۇن يىل يېراقلىشىپ ئۇنتۇلۇپ قالغان بۇ قاياق ھايات ئۇنى ھەم خۇشال قىلاتتى، ھەم ئەيمەندۈرەتتى؛ ئەركىن ئادەملەر توپىغا ئارىلىشىپ كەتكۈسى كېلەتتى - يۇ، يەنە نېمىشقىدۇر ياتسىرايتتى... ئەلى بۇ بازاردىن ئۆزىگە بىر قۇر يېڭى كىيىم سېتىۋالدى، مېھمانخانىغا چۈشۈپ، يۇيۇنۇپ، ئۆزىنى تەرتىپكە سالغاندەك بولدى - دە، ماشىنا بېلىتى ئېلىپ ئەتىسىلا يولغا چىقتى. ئۇ ئەمدى قەيەرگە بارىدۇ، كىملەرنى ئىزدەيدۇ؟...

ئەلى مۇشۇ ماڭغانچە بېرىپ ئۇرۇمچىگە چۈشمەكچى، ئۇنىڭ قالغان رەسمىيەتلىرى ئۇرۇمچىدە بېجىرىلىدىغانلىقى ئۈقتۇرۇلغان، بۇ ئىش پۈتكەندىن كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ قەدىردان مەكتىپىگە چىقماقچى.

ئەلىنىڭ ئاتا - ئانىسى كىچىك چېغىدىلا ئۆلۈپ كەتكەنىدى. ئۇنى يېزىدىكى مومىسى بېقىپ چوڭ قىلغان، بۇ مېھرىبان ئايال

ئەلى تۇرمىگە كىرىپ ئۇچ يىلدىن كېيىن قازا قىلدى . ئۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەممىسى ھازىر جەمئىيەتنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغا تارقىلىپ كەتكەن ، ئۇ كىملەرنىڭ قەيەردە ، نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى . ئەلى تۇرمىدە ياتقان چاغلىرىدا تولىراق ئۇچ كىشىنى ئەسكە ئالاتتى . ئۇلارنىڭ بىرى ئەلىنىڭ بىر تۇغقان ئاكىسى ئوسمان ئىدى . ئوسمان مېھرىبان ، يۇمشاق سۆز ئادەم ئىدى . ئەلى بىلەن ئاكىسى ئوتتۇرىسىدا ئون نەچچە ياش پەرق بولغاچقا ، ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن ئۇ ئەلىگە ئۆز ئاتىسىدەك بولۇپ قالغانىدى . بۇ ئادەمنىڭ بىرلا ئەيىبى — ھاراقنى كۆپ ئىچەتتى . بىر ئوبدانلا ئادەم ھاراق ئىچكەندىن كېيىن ئۆزگىرىپ باشقىچىلا بولۇپ قالاتتى . لېكىن ئۇ ھاراق ئىچىپ غوڭغا چىقارمايتتى ، خۇشاللىقى چەككە يېتىپ ناخشا ئېيتاتتى ، كەيپى يەنىمۇ ئۆرلىگەندە قوپۇپ ئوسۇلغا چۈشۈپ كېتەتتى ، بارلىق قوشنا - قولۇم ، ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ، ئۇلار بىلەن چېقىشىپ ، قىزىق گەپلەرنى قىلىپ كۈلدۈرۈپ ، ئاخىرىدا ئۇلارنى بىزار قىلىۋېتەتتى . ئۇ ئەلىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى ، بۇنداق چاغلاردا ئۇنى قۇچاقلىۋېلىپ ، كىچىك بالىدەك ئەركىلىتىپ سۆيەتتى ، ئەتىسى قىلغان ئىشلىرىغا خىجىل بولۇپ ، رەنجىتكەن ئادەملىرىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇلاردىن ئەپۇ سورايتتى . راستىنلا ئۇ بىر - ئىككى كۈن ئىچمەيتتى ، ئۇچىنچى كۈنىدىن باشلاپ ئىچىشنى يەنە باشلىۋېتەتتى . ھازىر ئۇنىڭ ئاكىسىنىڭ يېشى ئەللىكتىن ھالقىپ كەتتى ، ئۇ ھېلىمۇ شۇنداق قاتتىق ئىچەمدىكىن ؟ ئۇلار دىدارلاشمىغان بۇ ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ مىجەزىگە يەنە نېمە يېڭىلىقلار كىرىپ قوشۇلغاندۇ ؟...

ئەلى دائىم ئەسلەيدىغان ئىككىنچى كىشى ئۇنىڭ ئايالى رابىيە ئىدى. رابىيە ئىككىسى ئۇنىۋېرسىتېتتا بىر سىنىپتا ئوقۇغان. بۇ قىز تال چۈشقىتەك ئورۇق بولۇشىغا قارىماي، تىنىمسىز شوخ ئىدى. ئەلىنىڭ كۆزىگە قىزلاردا بولۇشقا تېگىشلىك — زىلۋالىق، گۈزەللىك، خۇشخۇيلۇقلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ قىزنىڭ ۋۇجۇدىغا جەملەنگەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇلار مەكتەپتىلا توي قىلىشتى. توي بولۇپ بىر ئايدىن كېيىن ئەلى قولغا ئېلىنىدى، دەسلەپكى يىلى ئۇ رابىيەدىن خەت - خالتا ئېلىپ تۇردى، كېيىن ئۇنىڭ خەۋىرى بىردىنلا ئۈزۈلۈپ قالدى. ئارىدىن ئىككى - ئۈچ يىلچە ئۆتۈپ، رابىيەدىن يەنە پوسۇلكىلار كېلىشكە باشلىدى، ئۇ پەقەت خالتىلا ئەۋەتەتتى، باشقا خەت، گەپ - سۆزى يوق ئىدى. ئەلى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشەلمىدى. رابىيە ھازىر قەيەردە؟ نېمە ئىش قىلىدۇ؟ تۇرمۇشى قانداق كېتىپ بارىدۇ؟ بۇ سوئاللار ئەلىگە تېپىشماقتەك بولۇپ قالغانىدى. رابىيە بەزىدە ئەلىنىڭ كۆز ئالدىدا ناھايىتى ئوچۇق گەۋدىلىنەتتى. بەزىدە ئۇ رابىيەنىڭ چىرايىنى ئەسلىيەلمەيمۇ قالاتتى، ئۇنىڭ چىرايى توغرىسىدىكى تەسىرات توپا بېسىپ كەتكەن ئەينەك ياكى ناچار يۇيۇلغان سۇرەتتىكى شەكىلگە ئوخشاش خىرەلىشىپ قالاتتى.

ئۇچىنچى ئادەم بولسا ئۇنىۋېرسىتېتتىكى ئەلىنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى راخمان ئىدى. ئۇ، ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا ھاياجانلىنىپ دەرس ئۆتىدىغان، ئاجايىپ جۇشقۇن، قابىلىيەتلىك ئوقۇتقۇچى ئىدى. راخمان بىلەن ئەلىنىڭ بىرى مۇنبەردە دەرس سۆزلەيدىغان ئوقۇتقۇچى، يەنە بىرى شۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزلىگەنلىرىدىن خاتىرە يازىدىغان ئوقۇغۇچى بولسىمۇ، 1966-

يىلىدىن باشلانغان قالايمىقانچىلىق ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى باراۋەر ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇپ ، ئۇلار ئارىسىدا ئالاھىدە دوستلۇق ئورنىتىلغانىدى .

ئۇ چاغدا ، راخمان مۇئەللىم 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىكى سىياسىي ھەرىكەتلەردە رەھبەرلىككە پىكىر قىلغان ، بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان يىللىرى چەت ئەل *ئالىملىرىنىڭ لېكسىيەلىرىنى* ئاڭلىغان ، مەتبۇئاتلاردا ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان «جىنايەت»لىرى ئۈچۈن «توردىن چۈشۈپ قالغان ئوڭچى - مىللەتچى» ، «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر» ، «ئەكسىيەتچى ئىلىم نوپۇزلۇقى» دېگەندەك قالپاقلارنى بىراقلا كىيگەنىدى . ئەيتاۋۇر ، ئۇ چاغلاردا ئاساساندىن قالپاق يېغىۋاتقان ۋاقىتلار بولۇپ ، بۇ قالپاقلارنىڭ ناملىرىمۇ خىلمۇخىل ئىدى . بۇ ئاتالغۇلارنى قايسى «مۇتەخەسسىس»نىڭ ، قانداق كېچىدە ، نېمە چۈشلەرنى كۆرگەندىن كېيىن يۈگۈرۈپ قويۇپ ئىجاد قىلىۋاتقانلىقىنى خۇدانىڭ ئۆزى بىلمىسە ، بەندىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى . ئەلىنى بولسا «ئەكسىيەتچى كۆزقاراشتىكى ئوقۇغۇچىلار» قاتارىغا چىقىرىشىپ ، ھېچقانداق بىر «ئىنقىلابىي قوشۇن»ئارىغا ئالماي «يېتىم قالدۇرۇش»قانىدى . مەكتەپتە ئاللىبۇرۇن دەرس توختاپ كەتكەچكە ، ئەلى كۈن بويى «ئىدىيە ئۆزگەرتىش» ئۈچۈن «قىزىل كىتابلار»نى ئوقۇپ ياتاتتى .

راخمان مۇئەللىم مەكتەپنىڭ پارخانىسىغا ئوت قالاشقا بەلگىلەنگەنىدى . ئۇ ھەر كۈنى كەچلىكى ياكى ئەتىگەنلىكى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ياتقى ئالدىدىن پارخانىغا قاراپ گۈرجىكىنى مۇرىسىگە سېلىپ مېڭىپ ئۆتەتتى . ئەلى كېچىلەپ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يېنىغا يارەمگە كىرەتتى . ئۇلار

يالقۇنجاپ ئوت كۆيۈۋاتقان پېچقا كۆمۈر تاشلاپ ، هارغاندا ياندىكى كىچىك ئۆيگە كىرىپ دەم ئالاتتى . مۇئەللىم تام تۇۋىدىكى غىچىرلاپ تۇرغان كونا ياغاچ كارىۋاتقا يانپاشلاپ ، خورما رەڭ مۇشتىكىگە قىستۇرۇپ تەييارلاپ قويغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ چېكەتتى ، ئەلى سىرلىرى ئۆچۈپ كەتكەن يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا تەتۇر مىنىپ ، مۇئەللىمنىڭ قېشىدا ئولتۇراتتى . بەزىدە ئۇلار مەكتەپ ئاشخانىسىدىن ئەپلەپ ئاچىققان ياڭيۇنى قوقاسقا كۆمۈپ قويۇپ ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتەتتى . پاراڭنىڭ مەزمۇنى فارابىنىڭ پەلسەپەۋىلىك پىكىرلىرىدىن باشلىنىپ ، تۇرمۇشتىكى ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارغىچە ، نىل دەرياسى بويىدا بارلىققا كەلگەن ئېتىمدائىي مەدەنىيەتتىن تارتىپ ، بۈگۈنكى ئىنقىلابقىچە بولغان بارلىق ئىشلارغا بېرىپ تاقىلاتتى . مۇئەللىم ئۆز پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ، ئوچۇقلۇقى ۋە يېڭىلىقى بىلەن ئەلگە تەسىر قىلاتتى . بەزىدە ئۇلار ئوغرىلىقچە چېقىپ ، مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدىكى كىچىك قاۋاقتىن بىر - ئىككى رومكا قېقىۋېلىپ قايتىپ كىرىشەتتى . ئەلىنىڭ ئېسىدە قېلىشچە ، ئۇ چاغدا يېگىرمە تىيىنغا بىر سەر ئاق هاراق بىلەن بىر تال چىلىغان سامساق بېرىدىغان ، ئاچچىق هاراقتىن كېيىن يېيىلگەن هېلىقى سامساق ئەلگە ناهايىتىمۇ لەززەتلىك تېتىپ كېتەتتى .

شۇ يىللاردا راخمان مۇئەللىم ئېيىغا بېرىلگەن يېگىرمە سوم تۇرمۇش پۇلى بىلەن كۈن كەچۈرەتتى . ئۇنىڭ گۈزەل ، ياش خوتۇنى «ئىستىقبالىمىزغا تەسىر يېتىدىغان بولدى» دەپ يولدىشىدىن چەك - چېگرانى ئايرىپ ، ئىككى بالىسىنى ئېلىپ

كېتىپ قالغانىدى . مۇئەللىمنىڭ ئۈمىد بىلەن ئوقۇتقان ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بەزىلىرى ئۇنىڭ بېشىغا ئۇزۇن قالپاقلارنى كىيدۈرۈپ ئۇنى كوچىمۇكوچا ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلىشقانىدى . جەمئىيەت ۋە ئائىلىدىن كېلىپ تەگكەن بۇ ئېغىر زەربىلەردىن مۇئەللىمنىڭ چاچلىرىغا ئاق سانجىلغان ، كۆزلىرىنىڭ ئاستى كۆكىرىپ ، ئورۇقلىغانىدى ، لېكىن ئۇنىڭدا يەنىلا بىلىم ئەھلىگە خاس تەمكىنلىك ساقلانغان بولۇپ ، ھەر كۈنى ئىشتىن چۈشكەندە ئالدىرىماي يۈيۈنۈپ ، كىيىملىرىنى يۆتكەپ كىيىپ ، تۈگمىلىرىنى تولۇق ئېتىپ ، پارخانىنىڭ ئارقىسىدىكى كۆمۈر دۆۋىلىرى ئارىسىدىن كېتىدىغان يول بىلەن سالماق قەدەم بىلەن مېڭىپ قايتىپ كېتەتتى··· شۇ قەدىردان ئۇستاز ھازىر نېمە ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدىكىن؟ ئۇ ھازىرمۇ ئەينى يىللاردىكىدەك جاراڭلىق نۇتۇقلارنى سۆزلەمدىغاندۇ ؟···

ئەلىنىڭ خىيالى ئۇزۇلمەي ئۆتمۈش توغرىسىدىكى بىر خاتىرىدىن يەنە بىر خاتىرىگە ئۇلىشىپ باراتتى . قۇياش نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان قارىماي يول ، ئېقىن سۈدەك كېلىپ ئاپتوبۇس چاقى ئاستىغا قويۇلۇپ ، يەنە كۈمۈش لېنتىدەك سوزۇلۇپ ئارقىغا ئۆتۈپ كېتەتتى .

2

ئۆز تارىخىدا ئاجايىپ ئادەم ۋە نۇرغۇن ئىشلارنى كۆرگەن بىلىم يۇرتى — شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دەرۋازىسى داغدام ئوچۇق تۇراتتى ، ئەلى دەرۋازىدىن كىرىپ ، ياندىكى خەۋەرلىشىش بۆلۈمىنىڭ ئىشىكىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ قالدى ،

هایاجانلانغانلىقىدىن ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇراتتى .
مانا ، دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىدىكى بۇ ئېگىز بىنا مەكتەپنىڭ كۇتۇپخانىسى ، بىر چاغلاردا بۇ يەرلەردە كۆرۈمسىز ، بىر قەۋەتلىك كونا ئۆيلەر بولىدىغان . بۇ بىنا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئالدىدىلا پۈتكەنىدى . ئەلى قانچە قېتىم ئۇنىڭ يورۇق زاللىرىدا ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرگەن ، خاتىرىلەر يازغان ، يۇقىرى قەۋەتتىكى دېرىزە ئالدىدا ئولتۇرۇپ خىياللار سۈرگەن . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا بۇ بىنا «ئىسيانچىلارنىڭ باش ئىشتابى» بولۇپ پۈتۈن شەھەرگە دەھشەت سالغانىدى . بىنانىڭ ئالدىدىكى بۇ بىر پارچە يەر ئوتۇغۇل ـ دوتۇغۇل تاشلىق ئىدى . ھازىر بۇ يەر تۇتاش كەتكەن كۆكۈلمەيدانلىققا ئايلىنىپتۇ . ئۇنىڭ نېرىسىدىكى تەبىئىي پەن ئوقۇتۇش بىناسى تەرەپتە يەنە بىرنەچچە يېڭى ئىمارەتلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ .
ئەلى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئىجتىمائىي پەن بىناسى تەرەپكە ئېلىپ بارىدىغان يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى يوپۇرماقلىرىنى كەڭ يېيىپ سايە تاشلاپ تۇرغان بۇ دەرەخلەر ئۆز ۋاقتىدا تېخى كىچىك كۆچەتلەر ئىدى . ئۇ ساۋاقداشلىرى بىلەن بۇ كۆچەتلەرنى تىككەن ۋە ھەر باھاردا ئۇنىڭ تۇۋىگە چېلەكلەپ سۇ تۆككەن ...
چۈشتىن كېيىنكى ئىختىيارىي ھەرىكەت ۋاقتى بولغان بولسا كېرەك ، فاكۇلتېت بىناسى تەرەپتىن چىرايلىق كىيىنگەن ئوغۇل ـ قىزلار چۈۋۈلدىشىپ چىقىپ ، ھەر تەرەپكە تارقىلىشقا باشلىدى . ئەلى ئۇلارغا خۇددى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تونۇش بىرەرى چىقىپ قالىدىغاندەك سىنچىلاپ قارايتتى . ئەلى ئوقۇغان يىللاردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىنىشى بىلەن بۇ ياشلارنىڭ

كىيىم ـ كېچەكلىرى ئارىسىدا ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار ئىدى . ئۇ چاغلاردا ئادەملەر خۇددى باشقا رەڭلەرنى ئۇنتۇپ قالغاندەك سېرىق بىلەن كۆك رەختلەردىنلا كىيىم كىيىشەتتى . ئەلى قانچە قىشنى مەكتەپ تارقىتىپ بەرگەن پاختىلىق خەي بىلەن چىقارغانىدى .

ئەنە ، ئېگىز بويلۇق بىر يىگىت دەرەخكە يۆلىنىپ تۇرغان قارىقۇمچاق قىزغا نېمىلەرنىدۇر قىزىشىپ سۆزلەۋاتىدۇ ؛ قىز بولسا كۆزىنى يىراقتىكى بىر نۇقتىغا تىكىپ ، بىر پۇتنى ئالدىدىكى ئېرىقنىڭ قىرىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ . ئۇلار نېمە توغرىسىدا مۇنازىرە قىلىشۋاتقاندۇ ؟ ياكى يىگىت قىزغا مۇرەككەپ بىر ئىلمىي مەسىلىنى چۈشەندۈرۈۋاتقانمىدۇ ، ياكى بۇ يېڭى بىر مۇھەببەت ناخشىسىنىڭ باشلىنىشىمىدۇ ؟... بۇ يەردىكى ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ يىگىتلىرى رىۋايەتلەردىكى پەرھاتتەك تاغۇتاشلارنى كەزمەيدۇ ، مەجنۇنەك چۆل ـ جەزىرىلەرگە چىقىپ كەتمەيدۇ ؛ قىزلىرى كۆز يېشى ۋە ھەسرەتلىرىنى يىپەك ياغلىقلارغا كەشتە قىلىپ تىكىپ يىگىتىگە سۇنمايدۇ ؛ بۇ دىياردىكى مۇھەببەت مېۋىسى ئەنە شۇنداق يىراقتىن كۆز بېقىشىش ، بىللە دەرس تەييارلاش ، بىر ـ بىرىنىڭ ياتاقلىرىغا ئىزدەپ بېرىشتەك ئاددىي يوللار بىلەن پىشىپ يېتىلمۇپىرىدۇ...

ئەلىمۇ بىر چاغلاردا ئاشۇلارغا ئوخشاش غەمسىز ئوقۇغۇچىلاردىن ئىدى . ئۇمۇ رابىيە بىلەن بۇ مەيدانلاردا بىللە يۈرگەن ، بىر چېلەكنىڭ بېغىنى تەڭ تۇتۇشۇپ شۇ كۆچەتلەرگە سۇ قۇيغان ، رەڭمۇرەڭ ئېچىلغان گۈللەر ئۇلارنىڭ تالاي پىچىرلاشلىرىنى ئاڭلىغان . بىر ئويلىسا ئۇ تۇنۇگۈنكى

ئىشلارەكلا بىلىنمىدۇ ، ئاشۇ كېتىپ بارغان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن ھېلىلا تونۇش بىرى ئايرىلىپ چىقىپ ، يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ كېتىدىغاندەكلا قىلىدۇ...

ئەلى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بىناسىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا چىقتى . ئاسفالت يېيىتىلغان بۇ چوڭ مەيداندا بىر توپ ئوقۇغۇچىلار توپ ئويناۋاتاتتى ، مەيداننىڭ نېرىقى بۇرجىكىدىكى تورنىكلار قويۇلغان تەرەپتە قىزلار نېمىنىدۇر چۆرىدىشىپ قاقاقلاپ كۈلۈشمەكتە ئىدى . ئەلى مەيدان چېتىدىكى ئاكاتسىيەگە يۆلەنگىنىچە بۇ مەيدانغا قاراپ ئۇزاق تۇرۇپ قالدى .

1966 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئەلىنىڭ ئېسىدىن زادى چىقمايتتى . شۇ كۈنى بۇ مەيداندا كۆتۈرۈلگەن بىر قېتىملىق قارا قۇيۇندا ، تۆت يۈزدىن ئوشۇق كىشى تارتىپ چىقىرىلىپ كۈرەش قىلىنغان ، كۈرەش قىلىنغانلار ئىچىدە مەكتەپنىڭ رەھبەرلىرىدىن تارتىپ ئىشچىلىرىغىچە ، فاكۇلتېتنىڭ مۇئەللىملىرىدىن تارتىپ ئاددىي ئوقۇغۇچىلارغىچە ھەممە قاتلامدىكى ئادەملەر بار ئىدى . شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ مەكتەپ مەكتەپكە ئوخشاشماي قالدى . ئەسەبىيلەشكەن بىر توپ تەلۈبلەر مەكتەپنى بېشىغا كىيىشتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە شۇ قىلىۋاتقىنىنى «ھەقىقىي ئىنقىلاب» دەپ چۈشىنىدىغان «ساددىلار»مۇ ، ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى بىلمەي ئەگىشىپ يۈرگەن ئەخمەقلەرمۇ ، پىتنە ـ پاسات تېرىشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىۋالغان چاكىنىلارمۇ ، كىشىلەرگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈپ ھۇزۇرلىنىدىغان رەزىللەرمۇ ، توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلاشنى كۆڭلىگە پۈككەن قارا نىيەتچىلەرمۇ بار ئىدى . ئۇلار تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ ئاجايىپ «كەشپىياتلار»نى تېپىپ

چىقىشقانىدى . ئۇلارنىڭ كۆزىگە گۈزەل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ۋەھىمىلىك كۆرۈنەتتى ؛ قەدىمىي نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى قانچە قەدىمىي بولسا شۇنچە خەتەرلىك بىلىنەتتى ؛ ئۇلار سەنئەت ئۇستىلىرىنىڭ بىنالارغا ئويغان ئويمىلىرى ، نەرسە - كېرەكلەرگە بېسىلغان نەقىشلەر ، ئاياغ كىيىملەرنىڭ پاشنىسىدىكى ئەگرى - بۈگرى سىزىقلارنىڭ ھەممىسىدىن «پارتىيىگە قارشى» بىر مەنە تېپىشقا تىرىشاتتى . كۈتۈپخانا زاللىرىغا ئېسىلغان رەسىملىك جازىلار جاراڭلاپ چۈشۈپ چېقىلدى ؛ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بىناسىنىڭ يۇقىرى قەۋىتىدىكى قەدىمىي كىتابلار ساقلىنىۋاتقان ئۆي پاچاقلىنىپ ، قانچىلىك ئاۋارىچىلىكلەر بىلەن توپلانغان ۋە قانچە بىلىم ئىگىلىرىنىڭ كۈچى بىلەن رەتكە تۇرغۇزۇلغان بۇ قىممەتلىك ماتېرىياللارنىڭ كۈلى كۆككە ئۇچتى . شۇ كېچە ئىتلار توختىماي ھاۋىشىپ ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئەنسىزچىلىك سالدى ، قانچە ئادەملەر ئۇيقۇسىزلىقتىن تۇننى تاڭغا ئۇلىدى ، تالاي كىشىلەرنىڭ ئۆيى ئاختۇرۇلدى . «گۈمانلىق» دەپ قارالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئورۇن - كۆرپىلىرى يەرگە تاشلىنىپ ، مەشىق ئۇچۇن يازغان ئەسەرلىرى تارتىۋېلىندى . بۇ تېخى تەلۋىلىكنىڭ باشلىنىشى ئىدى .

شۇ كۈنلەردە بولغان ئىشلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن كىشىلەرگە سۆزلەپ بەرسە كىمۇ ئىشىنەر ؟ بۇ چاغدىمۇ كۈن شەرقتىن چىقىپ ، غەربكە پاتاتتى ، دالىلاردا رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ تۇراتتى . مەكتەپ ئارقىسىدىكى قاريياغاچلىقتا قۇشلار سايرىشاتتى ، تەبىئەت تىنچ ۋە زامان - زامانلاردىن بېرى قانداق كېلىۋاتقان بولسا شۇ بۈيۈكلۈكى بىلەن تۇراتتى ؛ لېكىن

جەمئىيەتتە كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان غەلىتە ئىشلار يۈز بەرمەكتە ئىدى ؛ مەكتەپ ئىچى ۋە كوچىلاردا چوڭ خەتلىك گېزىت پارچىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى ، ئوقۇش بىنالىرىنىڭ ئۈستىگە دۆۋىلەنگەن تاشلار ، بىنالارنىڭ ئىشىكلىرىگە تىركەپ قويۇلغان ئۈستەل ـ ئورۇندۇقلار كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا قەدىمكى تاش قورال دەۋرىدىكى جەڭ مەيدانىنى كەلتۈرسە ، نەيزە ـ قالقان تۈتۈشۈپ تۇرغان «ئىسيانچىلار» شامال تۈگمىنىگە قارشى «باتۇرلارچە» ئاتلانغان دونكىخوتنى ئەسكە سالاتتى . ئاتا بىلەن بالا ، ئەر بىلەن خوتۇن ، پۇقرا بىلەن ئەمەلدار ئوتتۇرىسىدا بەس-مۇنازىرە قاينايتتى ؛ كىشىلەر تامدەك تاتىرىپ بىر ـ بىرىگە قول شىلتىشاتتى ، ئۆپكىدەك قىزىرىشىپ ياقا سقىشاتتى . مانا بۇ — ئاممانى تولۇق قوزغىتىلغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئىدى .

ئەلى فاكۇلتېت بىناسىغا كىرىپ پەلەمپەيلەردىن كۆتۈرۈلدى . بىنانىڭ زاللىرىدا يۈرگەنلەردىن ھېچكىم ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى . سىنىپلارنىڭ ئوچۇق تۇرغان ئىشىكلىرىدىن دوسكىغا نېمىلەرنىدۇر يېزىۋاتقان ئوقۇغۇچىلار كۆزگە چۈشەتتى . قايسىبىر سىنىپتا بالىلار قانداقتۇر بىر خورغا ژارقىراپ سىنىپنى چاڭ كەلتۈرۈشكەنىدى . ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسىغا ئالدىراش كېتىپ بارغان مۇئەللىملەرنىڭ بەزىلىرىنى ئەلى تونۇدى . ئۇلارنىڭ بىرنەچچىسى كۆزلىرىگە كۆزەينەك تاقاشقان ، يەنە بەزىلىرى خېلىلا مۆكچىيىپ قالغانىدى ، مانا بۇ كېلىۋاتقان سالاپەتلىك ئايال ئەلىلەرگە «جۇڭگو كىلاسسىك ئەدەبىياتى» دىن دەرس بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى ئەمەسمىدى ؟ ئۇنىڭ ئىسمى خەلچەممىدى ، ئايشەممىدى ؟ ... بۇ ئايالنىڭ ئىسمىنى ئەلى دەرھال ئېسىگە ئالالمىدى .

— راخمان مۇئەللىم قايسى بۆلۈمدىكىن؟ — دەپ سورىدى ئەلى ھېلىقى ئايال ئوقۇتقۇچىدىن.

— ئۆيىدە ئىشلەۋاتىدۇ،— دېدى ئايال ئەلىگە قاراپمۇ قويماي.

«تونۇمىدى، — دەپ ئويلىدى ئەلى، — چىرايىم شۇنچىلىك ئۆزگىرىپ كەتتىمىكىنا؟»

ئۇ بىنادىن چىقىپ، مەكتەپنىڭ ئارقا تەرىپىگە قاراپ كەتكەن يول بىلەن مېڭىپ كەتتى.

ئۇ ئازراقلا مېڭىپ چوڭ بىر كۆلنىڭ بويىغا چىقىپ قالدى. بۇ كۆل «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئالدىنقى يىللىرىدىلا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆچى بىلەن قېزىلغانىدى. كۆلنىڭ سول تەرىپىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مانا بۇ ئۇچ يېرىم قەۋەتلىك بىنادا بولسا ئەلى بەش ـ ئالتە يىل يېتىپ ـ قوپقان. ئۇ ئەينى يىللاردا پۈتۈن مەكتەپكە داڭقى چىققان ئەدەبىيات ئوغۇللار ياتاق بىناسى ئىدى. ئوقۇش توختاپ كەتكەن ھېلىقى قالايمىقانچىلىق يىللىرى بۇ بىنانىڭ ھەربىر ياتىقى ئۆز ئالدىغا بىر دۇنيا سانىلاتتى. قايسىبىر ياتاقتا دۇتار بىلەن ناخشا قاينايتتى، كىملەردۇر ياتىقىنىڭ ئىشىكىنى مەھكەم ئېتىۋېلىپ، ئاخشامقى توپىلاڭدا قولغا چۈشكەن ئولجىلىرىنى تەقسىتۇراتتى. قايسىبىر ياتاقتا بىر خىيالچان ئوقۇغۇچى تورۇسقا قاراپ يالغۇز ياتاتتى. كىملەرنىڭدۇر ياتىقىدىن قىز ـ ئوغۇللارنىڭ گۇدۇڭلاشقان ئاۋازى ئاڭلىناتتى. قايسىبىر ياتاقتىكى «ئىنقىلاب» توغرىسىدىكى بەس-مۇنازىرىنىڭ ئاخىر جېدەل ـ ماجىراغا ئايلىناتتى...

ئەلى كۆلنىڭ يېنىدىكى چوڭ يول بىلەن تۆۋەنلەپ كەتتى، بۇ يوللار ئەلىگە ناھايىتىمۇ تونۇش، بىر چاغلاردا ئۇ رابىيە بىلەن

بۇ يولدىن تالاي قېتىم ئۆتكەن ، نېرىدىكى دۆڭدىن ئۆتۈپ ، ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ ئازراق ماڭغاندا مەكتەپنىڭ تېرىلغۇ مەيدانى باشلىناتتى . ئۇ يەردىكى ھەر تەرەپكە قاراپ كەتكەن ئېرىقلارنىڭ بويىدا يوغان قارىياغاچلار سايە تاشلاپ تۇراتتى . بالىلار بۇ جايىنى «قارىياغاچلىق» دەپ ئاتايتتى . ئۇ يەردە بۇككەدە كۆچەتزارلىقلار ، مەكتەپ ئاشخانىسى ئۈچۈن تېرىلغان ھەر خىل كۆكتاتلار ، ئۈنىڭمۇ نېرىسىدا بولسا دولقۇنلىنىپ تۇرغان كەڭ بۇغداي ئېتىزلىرى بار ئىدى . ئوقۇغۇچىلار بۇ يەرگە دەرس تەييارلىغىلى چىقىشاتتى . ئەلى بىلەن رابىيە بۇ يەرگە پات - پات كېلىشەتتى . ئۇلار ئاشۇ قارىياغاچلىقتىكى چۆپلۈكلەر ئارىسىدا بىر - بىرىگە سىرلىرىنى ئېيتىشقان ، دەۋر توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلىرىنى پىچىرلاشقان ، كەلگۈسى توغرىسىدا ئاجايىپ تەسەۋۋۇرلارنى قىلىشقان . ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بۇ مۇناسىۋەت ، مىجەزى كېلىشىپ قېلىشمۇ ، ساۋاقداشلار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان مۇنداقلا بىر يېقىنچىلىقمۇ ياكى كىتابلاردا ئېيتىلغان مۇھەببەتنىڭ ئۆزى شۇمۇ ؟ ئۇ چاغدا بۇ سوئالغا ئەلىنىڭ ئۆزىمۇ جاۋاب بېرەلمەيتتى .

كېيىن ئوقۇش توختاپ ، ھەر كۈنى كوچىغا چىقىپ شوئار توۋلاشلار باشلىنىپ كەتتى . بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى ئۇرۇش - چېقىش ، باش - ئايىغىنى يىغىشتۇرۇپ بولمايدىغان مالىمانچىلىققا بېرىپ يەتتى . ئەلىلەرنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈپ تەقسىم بولۇش ئىشى ئىككى يىلچە كېچىكتى . ئاندىن قايسىبىر ھەربىي قىسمىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ ، ئۇلارنىڭ تەقسىمات ئىشىنى ئىشلىدى . ئۇلارغا بىر يىللىق ماڭاشنى تولۇقلاپ بەردى . شۇ چاغدا ، رابىيە بىلەن ئەلى ئاددىيغىنە توي مۇراسىمى

ئۆتكۈزۈشكەنىدى . ھازىر ئويلىسا ئەلى شۇ تويىنىڭ قانداق تەييارلىقلار بىلەن قىلغانلىقىنى ئەسلىيەلمەيدۇ . ئېسىدە قالغىنى ، رابىيە ئۆينىڭ كېرەكلىك بىر قۇر جابدۇقلىرىنى سېتىۋېلىپ ، دوستلىرى بىلەن يېڭى يوتقان - كۆرپە تىكىشكە تۇتۇش قىلغانىدى . ئەلى بىر قۇر يېڭى كىيىم - كېچەك سېتىۋالغان ، مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى شەخسلەر ئېگىز - پەس قىلىپ ئۆي سېلىۋالغان ئازگال كوچىدىن ئىجارىگە بىر ئېغىز ئۆي تاپقانىدى . ئۇلارنىڭ تويى شەنبىمۇ ، يەكشەنبىمۇ ، ئەيتاۋۇر ھەپتىنىڭ يەتتە كۈنىنىڭ بىرىدە ، كۆڭلى يېقىن ئون نەچچە ساۋاقداشلىرىنىڭ جەم بولۇشى بىلەن ئاددىيلا ئۆتكەن . ئۇ چاغلار يۇرەكلىك ساز چېلىپ ناخشا ئېيتىشقىلىمۇ بولمايدىغان بۇرۇقتۇرما جاھان ئىدى . مېھمانلار دەسلەپتە ئازراقتىن ئىچىشىپ ، گۇدۇڭلىشىپ ئولتۇرۇشتى ، بۇنداق كەيپىياتقا چىدىمىغان رابىيە ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپ : «يولداشلار ، بۇ ھازا ئەمەس ، توي ، مېنىڭ تويۇم ، ئازراق ناخشا بىلەن ساز چېلىپ ، كۆڭۈللۈكىرەك ئولتۇرمىساق رازى بولمايمەن» دېگەنىدى .

بىر دەمدە قەيەردىندۇر بىر دۇتار تېپىپ كېلىنىپ ، ئۆينىڭ دېرىزىسىگە ئەدىيال تارتىپ قويۇلۇپ ، شۇ بىر دۇتار بىلەن ئۇلار ناخشىمۇ ئېيتىشقان ، تانسىمۇ قىلىشقان ، تاڭغا يېقىن مېھمانلار يېڭى ئائىلە قۇرغۇچىلارغا مەڭگۈلۈك بەخت تىلىشىپ تارقىلىپ كېتىشكەن . لېكىن ، بۇ بەخت ئۇزاققا بارمىدى ، توي بولۇپ بىر ئايدىن كېيىن ئەلى قولغا ئېلىنىدى .

ئەلىنىڭ قولغا ئېلىنىشىغا ئۇنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى سەۋەبچى بولۇپ قالغانىدى . بۇ خاتىرىنى «ئىسيانچىلار» قولغا چۈشۈرگەن بولۇپ ، خاتىرىنىڭ كېيىنكى يېللاردا يېزىلغان

سەھىپىلىرى قانۇن - تۇزۇم ئاياغ ئاستى قىلىنغان ؛ پىشقەدەملەر ، ئىلىم ئىگىلىرى ، گۇزەللىككە تەلپۈنگەن ياشلار زەربىگە ئۇچرىغان ؛ ئادەملەر ئارىسىدا بىر - بىرىگە ئۆچمەنلىك ، گۇمانخورلۇق ، بىر - بىرىنىڭ پىيىنى قىرقىش ئەۋج ئالغان ؛ يالغان گەپ بازار تېپىپ ، پىتنە - پاسات يامرىغان شۇ دەۋرگە بولغان ئاچچىق كىنايە سۆزلەر بىلەن تولغانىدى . بۇ دەپتەر قولدىن - قولغا ئۆتۈپ ، توپتوغرا «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش باش ئىشتابى»غىلا يېتىپ باردى ...

ئەلى كۆل يېنىدىكى دۆڭلۇكتىن ھالقىپ چۈشۈپ بولغانىدى . ئۇ ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى . ئەينى يىللاردىكى قارىياغاچنىڭ ئورنىدا ھازىر ئېگىز بىنالار قەد كۆتۈرگەن يېڭى بىر مەھەللە يېيىلىپ ياتاتتى .

3

پىروفېسسور راخمان مۇئەللىم رادىيو چۈشتىن كېيىنكى سائەت بەشكە سىگنال بەرگەندە ، يېزىق ئۈستىلىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ سائىتىگە قارىدى . «پاھ ، سائىتىم توپتوغرا ئون مىنۇت كېيىن قاپتۇ . كېچە تولغۇبدىممىكىنا ... »

دەل شۇ چاغدا بىرى ئىشىكنى چەكتى . پىروفېسسور ساپما كەشىنى پۇتىغا سىيىپ ئورنىدىن تۇرغاندا ئىشىك يەنە قاتتىقراق چېكىلدى .

— ھە ، كىم ؟

مۇئەللىم ئىشىكنى ئېچىپ ، ئالدىدا تۇرغان ياش كىشىنى تونۇيالماي بىر دەقىقە تېڭىرقاپ قالدى - دە :

— ئەلمۇسەن ؟ ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى .
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم مۇئەللىم ، تونۇيالمىغىلى تاس قالدىڭىز ـ ھە ؟ راستىڭىزنى ئېيتىڭە ، شۇنچىلىك ئۆزگىرىپ كېتىپتىمەنمۇ ؟...
يىگىت غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ ، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ قۇچاقلىدى .
— تونۇدۇم ، تونۇدۇم ، نېمىشقا تونۇمايۋ . ئاسماندىن چۈشتۇڭمۇ ، قەيەردىن پەيدا بولدۇڭ ؟
— تۇرمىدىنلا كېلىشىم .
— ئاقلىنىپسەن ـ دە ؟
— خۇدايىم بۇيرۇسا .
ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆزىدە ياش تامچىسى پارقىرىدى .
— نېمىشقا بوسۇغىدىلا تۇرىمىز ، قېنى ئۆيگە كىر .
ئەلى ، مۇئەللىمنىڭ ئارقىسىدىن پۇتنى سۆرەپ ماڭغىنىچە تار زالدىن ئۆتۈپ ، چاققانغىنە بىر ئۆيگە كىردى . ئۆينىڭ سول تەرەپتىكى گىلەم تارتىلغان تېمىغا تىرەپ بىر كىشىلىك كارىۋات قويۇلغان بولۇپ ، كارىۋاتنىڭ يېنىدىكى ئۇستەلنىڭ بىر بۇرجىكىدە قاتتىق مۇقاۋىلىق بىرنەچچە پارچە كىتاب دەستىلەگلىك تۇراتتى . ئۇستەلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قولىيازمىلارنىڭ ئۈستىدە ياتقان كۇموش رامكىلىق كۆزەينەك ، قاپچۇقى ئوچۇق قەلەملەردىن ئەلى ھېلىلا مۇئەللىمنىڭ بۇ يەردە ئىشلىگىنىنى پەملىدى .
— سىزنى ئىشتىن قويىدىغان بولدۇم ، — دېدى ئەلى ئۆيگە كىرىپ .
— نېمە دېگىنىڭ بۇ ، بىز كۆرۈشمىگىلى قانچە يىل بولۇپ

كەتتى؟ ئىش دېگەننى قاچانلا بولمىسۇن قىلىۋالىمەن. ئاۋۇ سافاغا ئۆت.

ئۇلار ئۆينىڭ ئىككىنچى بۇلۇڭىغا قويۇلغان بىر جۈپ سافاغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ئىككى سافا ئوتتۇرىسىغا بىر چاي ئۈستىلى قويۇلغان بولۇپ، بۇ كىچىك ئۆي مۇشۇ جاھازلار بىلەنلا توشۇپ قالغانىدى. ئەلىنىڭ ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن نېرىقى چوڭ ئۆيدىكى نەرسىلەرگە كۆزى چۈشتى. ئۇ يەردە كىيىم ئىشكاپلىرى، كىيىم ئاسقۇچ، ساندۇق، خۇرۇم چامادانلار بولۇشىغا تاشلاپ قويۇلغانىدى. تۆردىكى ئىككى كىشىلىك چوڭ كارىۋات ئۈستىگە بىرنەچچە پارچە گىلەم تۇرتەپ قويۇلغانىدى. پولدا رەسىم جازىلىرى، كىتابلار قالايمىقان چېچىلىپ ياتاتتى.

— بۇ ئۆيگە يېڭى كۆچۈپ كىردىم، — دەپ چۈشەندۈردى مۇئەللىم، — نەرسە ـ كېرەكلەرنى تېخى رەتلىگۈدەك بولمىدىم. تۇرمىدىنلا كېلىشىم دېدىڭما؟ قاچان بوشانغانىدىڭ؟

— تېخى ئون كۈنىڭ ئالدىدا ئېگىز تاملارنىڭ ئىچىدە ئىدىم. تۇنۇگۈن ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدىم. مېھمانخانىغا چۈشۈپ، ئۆزۈمنى ئانچە ـ مۇنچە تۇزەشتۇرۇپلا ئالدىڭىزغا كېلىشىم، مەكتەپنى، سىزنى سېغىنىدىم.

— رەھمەت، پات ـ پاتلا ئېسىمگە كېلىپ قالىسەن، ئۇ چاغدا تېخى ياشلا بالا ئەمەسمىدىڭ؟ ھازىر يوغانلا ئادەم بولۇپ كېتىپسەن. سېنى قايسى يىلى تۇتۇپ كەتكەنىدى؟

— 1968 ـ يىلى.

— ھە مانا، ئون نەچچە يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. سېنى ئىككى يىل كېچىكتۇرۇپ ئېتىشقا ھۆكۈم قىلغان ئەمەسمىدى؟ كونىلارنىڭ «كەتكەنلەر كېلىدۇ، كەتمەنلىگەنلەر كەلمەيدۇ»

دېگەن سۆزى راست . ئەجەللىك ئاغزىدىن قايتىپ كەپسەن . قورسىقىڭ قانداق ؟

— ھېلىلا دۆڭكۆڭۈرۈكتە تاماق يېدىم . ئۇ يەر قالتىس بازار بولۇپ كېتىپتۇ .

— ھە ، ئۇنداق بازاردىن ئۇرۇمچىدە بىرقانچە يەردە بار ، جىق ئۆزگىرىشلەر بولۇپ كەتتى··· توختا ، چۈشتە ئېشىپ قالغان سەيدىن ئازراق بار ، ئىسسىتىپ كىرەي ، بىر ـ ئىككى رومكىدىن ئىچەيلى .

— مەكتەپنىڭ ئالدىغا چىقىپ ، ھېلىقى قاۋاقتىنلا ئىچمەيلىمۇ ؟

— قايسى قاۋاقتىن دەيسەن ؟

— ھېلىقى ، سىز پارخانىغا ئوت قالايدىغان چاغدا ئىككىمىز ئوغرىلىقچە چىقىپ ھاراق ئىچىدىغان قاۋاقچۇ ؟ شۇ دۇكانچى ھازىرمۇ بارمۇ ؟

— ھە ، ئۇنتۇماپسەن . ئۇ قېرى ئۆلۈپ كەتتى . قاۋاق ھازىرمۇ بار . ھارىقى تازا ياخشى ئەمەس . ئۇ چاغدا ياخشى جۇن ساتاتتى ـ ھە ! ھازىر پارچە ھاراقلار جالىشىپ كەتتى . مېنىڭدە سىلەرنىڭ يۇرتىڭدا ھارىقىدىن بار ، شۇنىڭدىن ئىچەيلى .

راخمان مۇئەللىم چىقىپ كەتتى . ئەلىنىڭ ئېسىگە مۇئەللىمنىڭ ئايالى كەلدى : «ئۇ ھازىرغىچە قايتىپ كەلمىدىمىكىنە ؟»··· بېشىنى كەم ئۇچرايدىغان زىراپەتكە غادايتىپ ، ئۇزۇن پۇتلىرىنى يېنىك ئېلىپ ماڭىدىغان ئۇ ئايال گۈزەل ۋە تولىمۇ مەغرۇر ئىدى . ئوقۇغۇچىلار ئۇنى كۆرسە : «ئەنە ، راخمان مۇئەللىمنىڭ مەلىكىسى كېلىۋاتىدۇ» دېيىشەتتى . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، ئۇ قىز ۋاقتىدا قايسىبىر

سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئۇسسۇلچىسى بولۇپ ، بېيجىڭغا بارغاندا ، ئۇ يەردە ئوقۇۋاتقان راخمان مۇئەللىم بىلەن تونۇشۇپ قالغانىكەن .

— ئايالىڭىز چۇ ؟ — دەپ سورىدى ئەلى مۇئەللىم ئۇستەل ئۇستىگە يېمەكلىكلەرنى قويۇۋاتقاندا .

— ئۇنىڭ گېپىنى قوي . ئۆز ۋاقتىدا قانداق ئادا ـ جۇدا بولۇشقانلىقىمىزدىن خەۋىرىڭ بار . ئۇ شۇ كەتكەنچە كەتكەن بولدى . يۈگەنسىز ئاتتەك ھەۋەسنىڭ ھەممە كوچىلىرىدا مېڭىپ باقتى . كېيىن مەكتەپ خىزمىتىمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ، تۈتۈپ قالغان مائاشلىرىمنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇپ بەرگەندە ، بىرنەچچەيلەن ئارىغا كىرىپ بىزنى ياراشتۇرۇپ قويماقچىمۇ بولۇشتى . بۇ خوتۇندىن رايىم ناھايىتى قايتىپتىكەن ، بولدى قىلدىم . ئۆتكەن يىللاردا بالىلىرىم مائاشىم چىقىدىغان كۈنلىرى پەيدا بولۇپ قالىدىغان ، ھازىر ئۇلارمۇ چوڭ بولۇپ ، ئىشقا ئورۇنلىشىپ ، ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا جاھان تۈتۈشۇپ كېتىشتى . مانا مەن تېخىچە يالغۇز ، يالغۇزلۇقتا ئۆگىنىپ قالدىم ، سەن ھازىرمۇ تاماكا چەكمەمسەن ؟

— چەكمەيمەن .

— مانا قىزىق ، تۇرمىدىمۇ چەككۈڭ كەلمىدىمۇ ؟

— چېكىپ باقتىم ، قاملاشتۇرالمىدىم .

مۇئەللىم قولىدىكى ئەمدىلا تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى ئىككى شوراپ ، كۈلدان ئۇستىگە قويدى ـ دە ، يەنە چوڭ ئۆيگە چىقىپ كەتتى . جىگەر رەڭ چوڭ مۇشتەككە قىستۇرۇلغان تاماكىدىن كۆتۈرۈلگەن كۆكۈچ ئىس تىككىدە كۆتۈرۈلۈپ ، ئېگىزلىككە چىققاندا تولغىنىپ بىر چەمبەر ياساپ ، ئەتراپقا تەكشى يېيىلىشقا باشلىدى . مۇئەللىم ئىشكاپلارنى تاراقشىتىپ ، نېمىلەرنىدۇر

ئاختۇرماقتا ئىدى . ئەلىنىڭ ئېسىگە كەلدى . ئاشۇ مۇشتەك مۇئەللىم پارخانىنىڭ ئوچىقىغا كۆمۈر تاشلاپ يۈرگەندىمۇ ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمەيتتى . ھازىر ئۇ تېخىمۇ سىلىقلىشىپ پارقىراپ ، قولدا تۇتقان يەرلىرىنىڭ سىرى سۈسلىشىپ ئاچ مېغىز رەڭگە كىرىپ قاپتۇ . «ئەجەب ئىش ،— دەپ ئويلىدى ئەلى ،— قانچە يىل ئۇنىڭ قوينىدا ياتقان ئايال ئاخىردا ئۇنىڭغا ئەسقاتماپتۇ ، كىچىككىنە بىر مۇشتەك بولسا ھازىرغىچە ئۇنىڭغا ساداقەتلىك بىلەن خىزمەت قىلىپ قولدىن چۈشمەيۋېتىپتۇ··· »

مۇئەللىم «ئىلى ئالىي ھارىقى»دىن بىر بوتۇلكا كۆتۈرۈپ كىرىپ ئاغزىنى ئاچتى .

— شۇنداق گەپلەر ، ئەلى ، ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالىنى بىر سۆزلىگىنە ، نېمە جاپالارنى تارتتىڭ؟ چىرايىڭغۇ يامان ئەمەس تۇرۇپتۇ ، نېمىشقا پۈتۈڭغا يوغان ئۆتۈك كىيىۋالدىڭ؟

— پۈتۈم ئاغرىيدۇ . بۇ تۇرمىنىڭ ماڭا بەرگەن يادنامىسى . سۆزلىگۈدەك نېمە بار دەيسىز ، ئۇزۇن يىل ناھەق كۈلپەت تارتتىم ، ئۆلمىدىم ، يەنە قايتىپ كەلدىم .

ئەلى چۆل - جەزىرىلەردە يۈرگەندە ياكى سىم توسۇقلار ئىچىدە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ياتقان چاغلىرىدا مۇشۇ مۇئەللىمگە ئېيتماقچى بولغان نۇرغۇن سۆزلەرنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى ؛ بىرەر يېڭىلىقنى ئۇچراتقان ياكى بىرەر ئىشتىن ئاچچىق تەسىرات ئېلىپ كاللىسىدا يېڭى پىكىرلەر پەيدا بولغان چاغلاردا ئۇ مۇشۇ ئادەم بىلەن مۇڭدىشىشنى ئىستەپ قالاتتى . ھازىر نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ گەپلىرى قىسقىلا بولۇپ تۇگەپ قالدى .

— تۇغرا ، — دېدى مۇئەللىم ، — ياخشىسى ئۇ كۇنلەرنى ئۇنتۇپ قال . قېنى ئالە ، سالامەتلىكىڭ

ئۇچۇن بىر ئىچىۋېتەيلى .

ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ، تەنتەنىلىك هالدا رومكا سوقۇشتۇردى .

— هاراقنى ئۇزۇندىن بېرى بۇگۈن ئېغىزغا ئېلىشىم . كۆپ ئىچەلمەيمەن ،— دېدى ئىككىنچى رومكىدىن كېيىن ئەلى .

— قورقما ، ماڭا يامان ئەمەس هاراق . هازىر مەنمۇ كۆپ ئىچەلمەيمەن . كۆپ ئۆزگىرىشلەر بولۇپ كەتتى ، ئەلى . تۇتۇپ قالغان نەچچە مىڭ سوم پۇلۇمنى بىراقلا قايتۇرۇپ بەردى . لېكىن ، بىھۇدە كەتكەن ۋاقتىمنى كىم قايتۇرۇپ بېرەلەيدۇ ؟ ! هازىر زېهنىم ناچارلاشتى ، سالامەتلىكىم ئىلگىرىكىدەك ئەمەس . يېقىندا پىروفېسسور ئۇنۋانى ئالدىم...

— دۇرۇس ، ئەجرىڭىزگە لايىق ئىش بوپتۇ .

— نەدىكىنى ، راستىنى ئېيتسام ، يازغان بىرنەچچە پارچە ماقالەم ، بىر - ئىككى كىتابىمنى هېسابقا ئالمىغاندا ، ئۇنۋانغا تۇشلۇق دەسمايىنىڭ تايىنى يوق ... ئىچىم پۇشىدۇ . بەزىدە ئىچىپ قويىمەن . ئۆلۈپ كەتكەنلەرمۇ بارغۇ ، قارىغاندا مەن يەنىلا تەلەيلىك ئوخشايمەن ، دەپ ئويلاپمۇ كېتىمەن . ئادەم هاياتلا بولىدىكەن ، يەنە ئاز - تولا ئىش قىلمىسا بولامدۇ دەيسەن . هەركۈنى بىرەر سائەت بىر نەرسىلەرنى يېزىپ قويىمەن . هەپتىسىگە بىر - ئىككى سائەت دەرس سۆزلەيمەن . سەن كۆرگەن چاغدىكىدەك ۋالاقلىغىنىم ۋالاقلىغان . ئەمما ، زېهنىم بۇرۇنقىدەك ئەمەس . سېنىڭچىلىك ۋاقىتلىرىمدا كۈچ - قۇۋۋىتىمنى تېشىپ تۇرغاندەك هېس قىلاتتىم . هازىر ئۇنتۇغاق بولۇپ قالدىم . بەزى كۈنلىرى ئىشكىنى قۇلۇپلىدىمۇ ، قۇلۇپلىمىدىمۇ ؟ دەپ يېرىم يولدىن قايتىپ كېلىمەن .

ئۇستۇمدىكى كۆڭلەكنى چامادانىدىن ئىزدەيدىغان چاغلىرىمۇ بولۇپ قالىدۇ . بەزىدە بازارغا چىقىپ ، نېمە ئالغىلى چىققىنىمنى ئېسىمگە ئالالمايۋاتقان بولسا ئۇستىدە تۇرۇپ قالىمەن...

شۇنداق دەپ تۇرۇپ مۇئەللىم بوتۇلكىنى قولىغا ئېلىپ رومكىغا ئېگىشتۇرۇۋىدى ، بوتۇلكىنىڭ مېتال ئېغىزى رومكا ئىچىگە جاراڭلاپ چۈشتى .

— مانا دېمىدىمۇ !— دەپ كۈلۈۋەتتى مۇئەللىم .

ئەلىمۇ ئىختىيارسىز كۈلۈپ مۇئەللىمگە قارىدى . ئوقۇتقۇچىنىڭ ھېلىقى يىللىرى چارلىشىشقا باشلىغان چاچلىرى ھازىر ئاپئاق ئاقارغان بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئۆزگىچە سالاپەت بەرگەنىدى . شۇ ئۆزگىرىشنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئۇنىڭ مەڭزلىرىدىن تېخى قىزىللىق يېتمىگەن ، كىيىم ـ كېچەكلىرى يەنىلا پاكىز ، رەتلىك ئىدى . تۇگمىلىرىنى ياقىسىغچە ھەم ئېتىۋالىدىغان تۆت يانچۇقلۇق چاپاننىڭ ئورنىغا ئۇ ھازىر قوڭۇر رەڭلىك كاستۇم كىيگەن بولۇپ ، كاستۇم ئاستىدىن كۆڭلىكىنىڭ ئاپئاق ياقىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

شۇ تاپتا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرغان بۇ ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچىنىڭ مىجەزى بىر ـ بىرىگە زادىلا ئوخشاشمايتتى . ئەلى ئەزەلدىن ئىچ مىجەز ، كەم سۆز بالا ئىدى . ئۇ ئون بىر يېشىدىن باشلاپ شېئىر يازغان ، ئون بەش يېشىدا دەسلەپكى ھېكايىسى ئېلان قىلىنغان . ئۇ ئۆزىنىڭ ھەممە ئويلىغانلىرىنى ، ھېسسىياتىنى يېزىق بىلەن ئىپادىلەشكە ماھىر ئىدى . ئاقىۋەتتە ، قەلەم بىلەن يېزىلغان خاتىرە ئۇنىڭ بېشىغا چىقىشقا تاس قالدى . راخمان مۇئەللىم بولسا تۇغما ناتىق . ئۇ 50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش

ھەربىرىگە قاتناشىپ ، يېڭى جەمئىيەتنىڭ ئاكتىپ تەشۋىقاتچىسى بولغان ، كېيىن ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپىگە چىقىپ ئوقۇغان ، ئۇ يەردىن بېيجىڭغا ئەۋەتىلىپ چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ قولىدا مەخسۇس تەربىيەلەنگەن ، كۆڭلىگە كەلگەن پىكىرنى دادىل دەۋېرىدىغان بولغانلىقتىن 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىكى سىياسىي ھەرىكەتلەردە ئارقا - ئارقىدىن زەربىگە ئۇچرىغان . ئۇنىڭ ئېغىزىدىن ناھايىتى مۇرەككەپ مەسىلىلەرمۇ ئىنتايىن چۈشىنىشلىك بولۇپ يېشىلىپ چىقاتتى ، بۇ ناتىقلىق ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ئۇنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇردى ، سىياسىي ھاياتىدا ئۇنى نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىكلەرگىمۇ سالدى . قىسقىسى ، بۇ ئىككى ئادەمنىڭ بىرى سۆزلەپ ، بىرى يېزىپ بالاغا قالغانلاردىن ئىدى .

ھاراق يېرىملاشقاندا مۇئەللىم بارغانسېرى ئېچىلىپ ، ئىلگىرىكى جۇشقۇن دەۋرىگە قايتقاندەك بولۇپ قالدى .

— شۇنداق قىلىپ ، ئەمدى نېمە ئىش قىلماقچى بولۇۋاتىسەن ؟ — دەپ سورىدى مۇئەللىم بايات<u></u>ىن بېرىقى سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرۇپ .

— تۇنۇگۈن كېلىپلا باش ساقچىغا يولۇققانىدىم ، ئۆيگە قايتىپ ئىككى - ئۈچ ئاي دەم ئېلىپ كېلىشىمگە رۇخسەت قىلدى . شۇنىڭغىچە قالغان رەسمىيەتلىرىم پۈتۈپ تەييار بولىدىكەن ، مەن ئۆزۈم خىزمەت ئورنى ئۇقۇشىمۇ بولىدىكەن ، بولمىسا ، ئۇلار ئۆزى خىزمەت ئورنى تېپىپ ئورۇنلاشتۇرىدىكەن . مېنىڭ ھۆكۈمەت ئورنىدا خىزمەت قىلغۇم يوق . ئاز كۈن كۆردۈمۇ ، يېزامغا بېرىپ كەتمەن چاپىمەن .

— ھا !... ھا !... ھا ! ... — مۇئەللىم قاتتىق

كۆلۈۋەتتى ، — بالىلارچە خىياللىرىڭ تېخى بار ئىكەن - دە ، جۈڭگودا كەتمەن چاپىدىغانلار يېتىپ ئاشىدۇ . سەن دېگەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى - دە ، ئوقۇغۇچى ۋاقتىڭدىلا ياخشى يازاتتىڭ ، تۇرمۇشنى كۆرۈپ پىشتىڭ ، ئەمدى تازا ياز . ئۆتكەن ئىشلارغا قېيىداپ نېمە تاپمىز ؟ بىر چاغلاردا مەنمۇ ، پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى بىر سوتسىيالىستىك مەملىكەتتە نېمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا ناھەق ئىشلار يۈز بېرىدۇ ، دەپ ئازابلانغانىدىم . ئويلاپ باقسام ، جۈڭگودەك نەچچە مىڭ يىل فېئودالىزم ئاسارىتىدە تۇرۇپ كەلگەن بىر مەملىكەتتىڭ ئالغا بېسىش تارىخىدا مۇنچىلىك ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ئىكەن . باشقىلار ماڭمىغان بىر يېڭى يولنى ئىزدەۋاتقان دۆلەتكە داغدام يول نەدە تۇرۇپتۇ . يېڭى يول ھامان تار ۋە ئەگرى - توقاي بولىدۇ…

— ئەمدى نېمىنىمۇ يازارمەن ؟

— ئېلان قىلىنمىغان بىر - ئىككى ھېكايەڭنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگىنىنى كۆرگەنىدىم . چىقىۋاتقان ھەممە گېزىت - ژۇرناللارغا ئەسەر ئەۋەتىپ ، ئۆزىنى ئۆزى شائىر ، يازغۇچى ساناپ يۈرىدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس . ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ يازغانلىرىنى خەلق ئوقۇپمۇ قويمايدۇ . بەزىلەر بىر پارچە ئەسىرى بىلەنلا خەلققە تونۇلۇپ كېتىدۇ .

— سەۋەبى نېمە ؟

— نېمىشقا دېسەڭ ، تۇرمۇشتىن تەسىرلەنمەيدىغان ئادەمدىن ياخشى ئەسەر چىقمايدۇ . ھەقىقىي بەدىئىي ئەدەبىيات ئىنسان روھىنى ئاختۇرۇشى ، كىشىلەر قەلبىنى ئىپادىلىشى ، ھەر خىل مىجەزدىكى ئادەملەرنىڭ جانلىق كارتىنىسىنى يارىتىشى لازىم . ھېسسىياتسىز ئەسەر يۈرىكى يوق ئادەمگە ئوخشىشىدۇ ، ئۇنىڭدا

هاياتىي كۆچ بولمايدۇ . هازىر شېئىر يېزىپ قاملاشتۇرالمىسا ، هېكايە يېزىپ باقمىدىغان ، هېكايىسى جايىدا چىقمىسا ، بۇزۇپلا شېئىر قىلىۋېتىدىغان ، شېئىرنىڭ ئاخىرىنى يېغىشتۇرالمىسا ئۇزارتىپ داستان قىلىدىغان ، هېكايىسىنىڭ داۋامىنى چۈشۈرەلمىسە سوزۇپ پوۋېست قىلىۋېتىدىغان ؛ كاسىپ ئىتتىك بازارغا مال تىككەندەك ، كېلەر يىلى كېيىدىغان بايراملارغا بۇ يىل شېئىر يېزىپ تەييارلاپ قويىدىغان ؛ پۈتۈن ئۆمرىدە ئىشلەتكەن قاپىيەسىنى يېغىپ كەلسە يۈزدىن ئاشمايدىغان «ئەدىبلەر »مۇ ئاز ئەمەس . لېكىن ، ئۇلارنىڭ يازغانلىرىنىڭ هەممىسىنى بەدئىي ئەسەر دېگىلى بولمايدۇ ...

— سېرىق تۇرغانىنىڭ هەممىسلا ئالتۇن ئەمەس ـ دە !

— شۇنداق ، بەزىلەرنىڭ ئويلىغىنى ئالتۇن بولسىمۇ ، قەلىمىدىن تامغىنى مىس... سەن ياز ، ئەدەبىياتقا ئۆز ئالاهىدىلىكىڭ بىلەن كىرىپ كەل . نېمىنى يازارمەن ، دەمسەن ؟ ئويلىغانلىرىڭنى ، سېغىنغانلىرىڭنى ، سېنى هاياتقا قايتا ئاچىققان كۆچىلەرنى ، يۈرىكىڭنى نېمە هاياجانغا سېلىپ دۈپۈلدەتكەن بولسا شۇلار توغرىسىدا ياز !...

تالاي ئۆمرىنى دوسكىنىڭ ئالدىدا بور چاڭلىرىنى يۇتۇپ ئۆتكۈزگەن بۇ مۇئەللىم خۇددى سىنىپتا دەرس ئۆتكەندەك قىزىشىپ سۆزلىمەكتە ئىدى . ئەلى سافادىن كۆتۈرۈلۈپ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» توغرىسىدا بىرنېمە دېمەكچى بولدى . لېكىن ، مۇئەللىم ئۇنىڭ سۆزىنى تارتىۋېلىپ :

— «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دەك مۇنداق غەلىتە قۇيۇن هازىر ئۆتۈپ كەتتى . بارا ـ بارا ئۇ ئۆتمۈشكە ئايلىنىپ ،

قىزىق پاراڭلارنىڭ تېمىسى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ . مەن ساڭا ئېيتسام ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا بىرەر زەربىگە ئۇچرىماي ئۆتۈپ كەتكەن ئادەم ئۆزىنىڭ زادى قانداق ئىنسانلىقى ھەققىدە بىر ئويلىشىپ باقسا بولىدۇ . تېخى بۈگۈنكى تاماشىلارنى كۆرمەيسەن . ھازىر كىمنىڭ ئاغزىغا قارىساڭ ئۆزىنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئازار يېگەن قىلىپ كۆرسىتىۋاتىدۇ . بەزىلەر ئۆز ۋاقتىدا سۆككەن نەرسىلىرىنى ھازىر مەدھىيەلەۋاتىدۇ ، ئەينى چاغلاردا بىزگە سولدىن چىقىپ ھۇجۇم قىلغان بەزى ئادەملەرنىڭ بۈگۈن ئوڭدىن چىقىپ دەۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلىساڭ ، قورقۇپ ئەتراپىڭغا قارايسەن ، بۇلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ نىيىتى توغرا بولۇشى مۇمكىن ، ئايرىملىرى چېخوپ يازغان خامېلېئوننىڭ ئۆزى . ئۇنداقلار پەسلگە قاراپ رەڭگىنى ئۆزگەرتىدۇ ، شامالغا قاراپ لەگلەك چىقىرىدۇ . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى 50 ـ يىللىرى ئۇرۇمچىگە يېڭى كەلگەندە كىيىپ كەلگەن دوپپىسىدىن خىجالەت بولۇپ كەپكىگە ئۆزگەرتكەنىدى ؛ 1960 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە «خاتا قىپتۇق» دەپ بىر سوملۇق لاتا شەپكىدىن باشقىنى كىيمەيدىغان بولۇشتى ؛ ھازىر قارىساڭ ، ئۇلار يېڭى پاسوندىكى چىمەندوپپىلارنى كىيىشىپ ، خۇددى بارلىق مىللىي ئەنئەنە ، مىللىي غۇرۇرنى ئاشۇ دوپپىسىدا نامايان قىلىۋاتقاندەك گىدىيىشىپ يۈرىدۇ . مۇبادا جاھان باشقىچە بىر داۋالغۇپ قالسا ، ئۇلار بېشىدىكىنى يەنە نېمىلەرگە ئۆزگەرتىدۇ ، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ...

بۇ مۇلاھىزە ئەلنىى ئويغا سېلىپ قويدى . مۇئەللىم سافاغا ئۆزىنى تاشلاپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇراتتى :

— ئۇنىڭغىمۇ مەيلى . ئادەملەر بۇگۈن قارا بۇلۇت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىنكى نۇرلۇق قۇياشقا ھۇزۇرلىنىپ قارىماقتا ؛ بەزىلەر خۇشاللىقىدىن قىيغىتىپ ، بەزى شوخلۇقلارنىمۇ قىلىپ قويۇۋاتىدۇ ، ئۇزۇن ۋاقىت باغلاقتا تۇرغان تايچاق كەڭ دالىغا چىققاندا ئەنە شۇنداق قىلىقلارنى قىلىدۇ··· نېمىشقا ئىچمەيسەن ؟

مۇئەللىم ئالدىدا تۇرغان رومكىنى قولىغا ئېلىپ كۆتۈرۈۋەتتى . ئالدىنقى بىر رومكىدا «ئەمدى ئىچمىسەم بولارمىكىن » دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن ئەلىمۇ سۆھبەتنىڭ تەسىرىدىن رومكىنى ئىختىيارسىز ئېلىپ كۆتۈرۈۋەتتى .

— ھەممە بالا ماڭا شۇ قەلەمدىن كەلگەن ، — دېدى ئەلى ئالدىدىكى قورۇمىدىن بىر چوكا ئېلىپ ئاغزىغا سېلىپ تۇرۇپ ، — يەنە قەلەمنى ئېلىپ بىر نەرسە يېزىشقا زادىلا مەيلىم يوق . ئۇنىڭ ئۈستىگە تازا يازىدىغان ۋاقىتلىرىمىز ئۆتۈپ كەتتى دەڭە···

— ۋاقىت دېدىڭمۇ ؟ — مۇئەللىم پىشانىسىنى تۈتۈپ بىرنېمىنى ئەسكە ئالغاندەك بولدى ، — رىم پەيلاسوپى سىنكامىكىن ، ئىشقىلىپ ، بىرى : «ھەممە نەرسە بىزنىڭ ئەمەس ، پەقەت ۋاقىتلا ئۆزىمىزنىڭ مۈلكى » دېگەنىكەن ، لېكىن بۇ مۇلۇككە ئىگىدارچىلىق قىلماق بەك تەس ، بەك تەس ! ھەممىنى قايتۇرۇۋېلىش مۇمكىن ، بىھۇدە كەتكەن ۋاقىتنى كىم قايتۇرۇۋالالايدۇ ؟ ! ۋاقىت دېگەن نېمە ؟ ۋاقىت ئۇ پۇل ، ۋاقىت — ئىجادىيەت ، ۋاقىتنىڭ ئۆزى ھايات ، ھازىر ھەممە ئادەمنىڭ بىلىكىدە بىر سائەت بار . ئۇنىڭ ۋاقىتىنى قەدىرلىگەنلىكتىن تاقايدۇ دەمسەن ؟ سۆلەت ئۇچۇن تاقىشىدۇ ، سۆلەت ئۇچۇن ! چىكىلداپ مېڭىپ تۇرغان سائەت ئىنسان

يۇرىكىنىڭ دۇپۇلدەپ ئۇرغان ساداسى ، بىلسەك ، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئۆمرىمىزنىڭ قەدەم ئاۋازى . ھەي ، ئەلى ، ئامال قانچە ؟ بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋاقتىمىزنىمۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرىمىزگە ئېچىنىپ ، يىغلاپ ئۆتكۈزسەك نېمە ئەھمىيىتى ؟ يەنە قانچە يىل ئۆمۈر كۆرەرمىز ؟ ئۆلۈپ كەتسەك ، تۆت ئادەم يۇيۇپ - تاراپ كۆمۈپ قويىدۇ . دۇشمەنلىرىمىز خۇش بولار ، دوستلىرىمىز : «ھەي ئىسىت ، رەھمەتلىك يامان ئەمەس نېمە ئىدى» دەپ قويۇشىدۇ ، خالاس . شۇنچىلىكلا ئىش...

ئۇلار گەپ بىلەن بولۇپ بوتۇلكىنى قۇرۇقداپ قويۇشقىنىنى تۇيماي قېلىشتى . ھەر ئىككىلىسى ئوبدانلا تەڭشەلگەنىدى . تالاغا قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانىدى . قۇرۇق بوتۇلكىغا قاراپ ئۇلار قورسقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ھېس قىلىشتى .

— يۇر ، — دەپ ئورنىدىن تۇردى مۇئەللىم ، — دۆڭ-كۆڭزۇك ئالدىدىكى سەن دېگەن ھېلىقى بازاردىن ئوبدان بىر تاماق يەيلى .

ئۇلار ئىشكىنى قۇلۇپلاپ چىققاندىمۇ راخمان مۇئەللىم سۆزلەشتىن توختىمىغانىدى .

— بۇلتۇر سىلەرنىڭ يۇرتقا بارغانىدىم ، — دەپ گەپ باشلىدى مۇئەللىم يولغا چىققاندا ، — ھېلىقى سىلەرنىڭ جالالمىدى ، جامالمىدى بىر ساۋاقدىشىڭلار بار ئىدىغۇ ؟

— قايسى ؟

— سەل دۇدۇقلاپ گەپ قىلىدىغان ، كۆك كۆز .

— ھە ، جالال ، ئۇ نېمە قىلىۋېتىپتۇ ؟

— ھازىر ئۇ كاتتا ئادەم بولۇپ كېتىپتۇ . ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىلا بۇ بالا بىلەن خۇشۇم يوق ئىدى . ئۆتۈلگەن دەرستىن

ھېچنېمىنى بىلمەيتتى ، بېشىنى كۆتۈرمەي شېئىر يازاتتى . يازغان شېئىرلىرىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم چۈشەنمەيتتى . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئۇنىڭ دۇدۇقلايدىغان كېسىلىمۇ تۇگەپ ، كۆرەش يىغىنى ئېچىلسا ھەممە گەپنى شۇ قىلىدىغان بولۇپ كەتكەنىدى . قېنى ، سېنىڭ بۇ ھاماقەتلىكىڭ سېنى قەيەرگە ئاپىرارکىن··· دەپ ئويلاپمۇ قالاتتىم .

مۇئەللىم توختاپ ، سەرەڭگە بىلەن ئۇزاق ھەپىلىشىپ بىر تال تاماكا تۇتاشتۇردى .

— سەرەڭگىلەرنىڭ جالىشىپ كەتكىنىنى دېمەمسەن ، نېمە دەۋاتاتتىما ؟

— جالال توغرىسىدا ، سېنىڭ بۇ ھاماقەتلىكىڭ سېنى قەيەرگە ئاپىرارکىن··· دەپ···

— ھە ، شۇنداق دەپ ئويلايتتىم . سەن چۈشەنگەنسەن ؟ جەمئىيەت دېگەن باشقا گەپ ، مەكتەپتە ھەممە ئوقۇغۇچىنىڭ ئورنى باراۋەر بولىدۇ ، ئىمتىھان سوئالى ئۇلارنىڭ قانداق ئائىلىدىن كەلگەنلىكى ، كىمنىڭ بالىسى ئىكەنلىكى ، چىرايىنىڭ سەت ـ چىرايلىقلىقى ، كىيىمىنىڭ كونا ـ يېڭىلىقىنى تونۇمايدۇ . كىم تىرىشچان بولسا ، ئەتراپلىق پىكىر قىلالىسا ، يۇقىرى نومۇر شۇنىڭ . جەمئىيەت ئۇنىڭغا ئوخشاشمايدۇ . جەمئىيەتتە تالانتلىق ئادەملەر پەگاھتا قېلىپ ، ھېيلىگەرلەر تۆرگە چىقىپ قالىدىغان ؛ ئاق كۆڭۈللەر جېنىنى باقالماي ، ساختىپەزلەر بېيىپ كېتىدىغان ؛ تەخسىكەشلەر مۇكاپاتقا ئېرىشىپ ، ھەقنى سۆزلىگەنلەر جازالىنىدىغان ئىشلارنى ئاز دەمسەن ؟··· يەنە گېپىمنى يېتتۈرۈپ قويۇپ ، باشقا تەرەپكە كەتتىما··· ھە ، ھېلىقى جالالنى تونۇمايلا قاپتۇمەن . كۆزىدە قارا

كۆزەينەك ، ئوچىسىدا چەتئەل پەلتوسى ، ۋىلايەتتە بىر ئىدارىنىڭ باشلىقى ئىكەن ، كوچىدا تونۇۋېلىپ : «بۇ مېنىڭ ئۇستازىم ، ئاتاقلىق ئەدەبىيات نەزەريەچىسى ، پروفېسسور راخمان مۇئەللىم بولىدۇ» دەپ يېپىشۇۋېلىپ ئۆيىگە ئاپاردى . بىر چىنە چايدىن كېيىن ، ئالدىمغا يازغان نەرسىلىرىنى ئەكېلىپ دۆۋىلىۋەتتى . ئوقۇپ باقسام ، ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىكىدىنمۇ دۆتلىشىپ كېتىپتۇ . ئىشلەتكىنى كىلاسسىك ئەسەرلەردىن تېرىۋالغان چۈشىنىكسىز سۆزلەر . بەزى سۆزلىرىنىڭ مەنىسىنى مەنمۇ چۈشەنمىدىم ، ئۆزىمۇ چۈشەنمەيدۇ ، كىتابخان نەدىن چۈشەنسۇن... ياخشى ئەسەرلەرنى پەقەت داغدۇغىلىق ، ئۇلۇغ سۆزلەر بىلەنلا يېزىپ چىققىلى بولىدۇ ، دەپ قارايدىغان ئەخمەقلەرمۇ ئاز ئەمەس ؛ ئۇلار خەلق كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئىشلىتىۋاتقان ئاددىي سۆزلەرنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىنى چۈشەنمەيدۇ . مەن ئۇنىڭدىن : «بۇنچىۋالا نەرسىنى قايسى ۋاقىتتىمۇ يازغانسەن ؟» دەپ سورىسام ، ئۇ : «ھەر كۈنى يازىمەن ، كېچىسى ھېچبولمىغاندا بىر ـ ئىككى سائەت ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانمىسام ئۇيقۇم كەلمەيدۇ» دېدى . قارا ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاۋارىچىلىكىنى تېخى ئىجاد قىلىۋاتىمەن ، دەپ تونۇيدىكەن . مەن ئۇنىڭغا : «شېئىر دېگەننى زورلاپ يازىدىغان نەرسە ئەمەس ، ئۇنى خۇشاللىقتىن ئۆزىنى باسالماي تۇرغان ۋاقىتتا ياكى قايغۇدىن كۆز يېشى تۆكۈلۈپ تۇرغاندا يازسا بولىدۇ . ھەقىقىي شائىر كىچىك بالىدەك شوخ ، ئاق كۆڭۈل ، تەسىرچان بولىدۇ . سەن شېئىر يازمەن دەپ ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلمىساڭ بوپتىكەن» دېدىم . ساۋاقداشىڭ نېمە دېدى دېمەمسەن ، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ : «مۇئەللىم ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

بىزنى ئۆزىڭىز ئوقۇتقان ، ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا بەش - ئالتە يىل مۇشۇ كەسىپىڭ نەزەرىيەسىنى ئۆگەندۇق . ھازىر ھەممە ئادەم كەسىپىنى پۇختىلاۋاتىدۇ . مەن مۇشۇنىڭ بىلەن ھەپىلەشمىسەم ، باشقا نېمە ئىش قىلىمەن ؟ » دېدى . مەن كۇلۇپ كېتىپ ئۇنىڭغا : «سەن ، شائىر - يازغۇچىلىقنى بىرەر مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇپ ، ئۆگىنىپ كېلىدىغان نەرسە دەپ قارامسەن ؟ باشقا گەپنى قويۇپ تۇرايلى ، بىزنىڭ مەكتەپنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىلا ئالساڭ ، يىلىغا يۇزلەپ ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتكۈزۈپ چىقىدۇ . ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا شائىر - يازغۇچى بولىدىغان بولسا ، بۇ كەمگىچە شائىر بىلەن يازغۇچىنىڭ تولىلىقىدىن كوچىدىمۇ ماڭغىلى بولماي قالاتتى... ئەدەبىي ئىجادىيەت — ئۇ بىر سەنئەت ، سەنئەت دېگىنىمىز ھۇنەر ئەمەس ، مەسىلەن ، ئالايلى ، ھەرقانداق كاسىپ ئۆزىنىڭ ئوغلىغا ھۇنىرىنى ئۆگىتىپ قويالىشى مۇمكىن . لېكىن ، ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ شائىرنىڭ بالىسى شائىر ، يازغۇچىنىڭ بالىسى يازغۇچى بولۇپ چىقالىشى ناتايىن ... سەن ھازىر باشلىق بولۇپ تازا ئورنۇڭنى تېپىپسەن ، باشلىقلىقىڭنى قىلىۋەر » دېدىم . ئۇ گەپلىرىمنىڭ تېگىگە يەتتىمۇ ، يەتمىدىمۇ بىلمىدىم ، ئاغزىنى ئېچىپ تۇرۇپلا قېلىپ ، ئاندىن : «سىز تالانتىنىلا تەكىتلەپ ، تىرىشچانلىقنىڭ رولىغا سەل قارايغانلاردىن ئىكەنسىز » دېدى . «ھە ، ئۇنداق بولسا تىرىشىۋەر ! » دېدىم . سېنىڭچە قانداق ، ئەلى ؟ — مۇئەللىم توختاپ ، قۇرۇقدىنىپ قالغان تاماكا قېپىنى مىجىقلاپ يەرگە تاشلىدى ،— ئۇلۇغ بىر شائىر بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ بىر ئۆمۈر تىرىشىپ ، ھېچنېمە بولالماي ئۆتۈپ كېتىدىغان بىچارىلەر ئازمۇ ؟

— تىرىشچانلىقمۇ لازىم ،— دەپ سۆز قىستۇردى ئەلى .
— توغرا ، تىرىشچانلىق بولمىسا بولمايدۇ ، ئازراق خىمىرتۇرۇچ بولمىسمۇ بولمايدۇ . بۇ دېگەنلىك ، پەقەت خىمىرتۇرۇچ بىلەنلا نان ياققىلى بولمىغاندەك ، بىر تەڭلە خىمىرغا كىچىككىنە خىمىرتۇرۇچ بولمىسمۇ بولمىغاندەك گەپ··· يۇرە ، ئاۋۇ ماگىزىندىن تاماكا ئېلىۋالايلى···
ئۇلار تاماقلىنىپ قايتقۇچە ئاپتوبۇس توختاپ كەتكەندى ، بايىقى ھاراقنىڭ كەيپى تېخى تارقىمىغاندى . بازاردىن مەكتەپكىچە بولغان ئۆرە يولنى ئۇلار پاراڭ بىلەن مېڭىپ تۇگەتتى . ئەلى پۇتىنى سۆرەپ ئاستا كېلەتتى . مۇئەللىم بىر توختاپ ، بىردە مېڭىپ ھامان سۆزلەيتتى . ئەلىمۇ كەيپىچىلىكتە نېمىلەرنىدۇر تالىشاتتى . ئۇلار مەكتەپ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە ، ھېلىقى كونا قاۋاقنىڭ ئىشكى ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، قىزىقچىلىق قىلىپ دۇكانغا كىرىپ يەنە بىر - ئىككى رومكىدىن قېقىۋېلىشتى . ئۆز ۋاقتىدىكى بۇ دۇكاننىڭ ئىچى خېلىلا كېڭەيگەن بولۇپ ، ھاراقتىن باشقا مال جازىلىرىغا يەنە ئوقۇغۇچىلارغا لازىملىق دەپتەر - قەلەم ، سالام خەت قەغەزلىرى ، يىپ - يىڭنە ، لۆڭگە - سوپۇن قاتارلىق مىللىچاللار تىزىۋېتىلگەنىدى . ئاغزى ئوچۇق قەغەز يەشكىلەردە ھەر خىل كەمپۇت - پىرەنىك ، باھاسى ئانچە ئۆرە بولمىغان تاماكىلار تۇراتتى . كونا دۇكاندارنىڭ ئورنىدا ئىككى ياش يىگىت سودا قىلىۋاتاتتى . بىر سەر ھاراق يىگىرمە بەش تىيىنگە چىققان بولۇپ ، زاكۇسكىغا چىلىغان سامساق ئەمەس ، بىر - ئىككى تال ئەرزان باھالىق كەمپۇت تاشلاپ قويىدىكەن .
ئۆيگە كەلگەندە ئۇلار چوڭ ئۆيدە پاراڭلىشىپ ياتماقچى

بولۇشتى . مۇئەللىم ئەلى ئۇچۇن كارىۋاتقا ئورۇن سالدى ، ئۆزىگە چېچىلىپ ياتقان كىتابلارنى بىر چەتكە سۈرۈپ قويۇپ ، بىر گىلەمنى قاتلاپ سېلىپ ، تۆۋەنگە ئورۇن راسلىدى . يېتىش ئالدىدا ، ئۇلار ئارىسىدا «كىم كارىۋاتتا ياتىدۇ ؟» دېگەن مەسىلىدە خېلى تالاش ـ تارتىش بولدى . ئەلىنىڭ قارىشىچە ، ھۆرمەتتە چوڭ بولغانلىقى ئۇچۇن كارىۋاتتا مۇئەللىم يېتىشى لازىم ؛ مۇئەللىمنىڭ قارىشىچە ، ئەلى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋەت ئۇلار پارخانىغا ئوت قالاپ يۇرگەن چاغلاردىلا ئاياغلاشقان ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەلى مېھمان . ئاخىردا ئۇلار گىلەمنى پولغا ئېچىپ سېلىپ ، ھەر ئىككىلىسى پەستە ياتتى . مۇئەللىم ئېلېكتىر چىرىغىنى ئۆچۈرۈپ كېلىپ ، ئورنىغا كىرىپلا يەنە ئۆز نۇتقىنى باشلىۋەتتى :

— مېنىڭ بەزى ئاغىنىلىرىم ھازىرقى ياشلارنى ياراتمايدۇ . ئۆزلىرىنىڭمۇ ياش ۋاقتىدا تالاي بىمەنە ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۇلارنىڭ ئېسىدە يوق ، ئۆزىنى ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن تۇغۇلغاندىلا شۇنداق سالاپەتلىك تۇغۇلغاندەك ھېس قىلىشىدۇ... ياشلار بولمىسا ، بىزنىڭ كەلگۈسىمىزمۇ بولمايدۇ . ئۇلارنى يامان كۆرۈشكە بولمايدۇ...

— سىزچە قانداق قىلىش كېرەك ؟

— ياخشىسى ، ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتىش ، ساغلام ياشاش ، مەنىلىك ياشاشنى ئۆگىتىش كېرەك .

— ساغلاملىقنى سىز قانداق چۈشىنىسىز ؟

ئەلى ئوقۇتقۇچىسىدىن شۇ سوئالنى سورىدى ـ دە ، كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى .

— ساغلاملىق دېدىڭىما ؟ — دەپ سۆزلەپ كەتتى

مۇئەللىم ، — ساغلاملىقنىڭ بەلگىسى شۇ ئادەمنىڭ مۇسكۇللىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ، چىرايىنىڭ كۆركەملىكى ، ئۇزۇنغا يۈگۈرەلىشى ياكى ئېگىزگە سەكرەلىشى قاتارلىقلار بىلەن بەلگىنىلىدىغان بولسا ، مېنىڭچە بۇ تولىمۇ ھەققانىيەتسىزلىك بولىدۇ . ساغلاملىقنىڭ ئەڭ روشەن بەلگىسى ئالدى بىلەن شۇ ئادەمدە ساغلام ئەقلىنىڭ بولۇشىدا... مەنىلىك ياشاشنى ئالساق ، بۇ تولىمۇ چوڭقۇر پىكىر . ئادەم دېگەن تۇرمۇشتا ياخشى كۆرۈشنىمۇ ، كۈلۈشنىمۇ ، ئۆزىنى تۇتۇشنىمۇ ، ۋاقتى كەلگەندە ئېچىپ بالىلاردەك قىيغىتىشنىمۇ ، ھەتتا يىغلاشنىمۇ بىلىشى كېرەك . ئەگەر ھاياتنىڭ مەقسىتى قورساقنى توق تۇتۇپ ، ئاغرىماي ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشلا بولسا ، بۇ نېمىدېگەن بىمەنە تۇرمۇش ـھە ؟ ! ... ھەر كۈنى كەچلىكى ئۆيگە ئالدىراپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنى كۆرۈپ سەن نېمە ئويلايسەن ؟ ئۇلار خوتۇنىنى ، بالىلىرىنى سېغىنىپ كەتكەنلىكتىن ئەمەس ، قورسىقى ئاچقانلىقتىن شۇنداق ئالدىرايدۇ... ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى بەدەن چېنىقتۇرۇۋاتقانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كۆڭلىگە بىر ئۇلۇغ غايىنى پۈككەن بولۇشى ناتايىن ، قوپالراق ئېيتقاندا ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۇزۇنراق ياشاپ ، ئىنسانىيەت يارالقان نېمەتلەردىن جىقراق يەپ-ئىچىپ ، چېچىۋېتىپ كەتمەكچى . ھاياتنىڭ مەزمۇنى ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىدا ئەمەس ، قانداق ئۆتكەنلىكىدە... سېنىڭچە قانداق ؟

قارا ئىغۇلۇققا چۆككەن ئۆيدىن مۇئەللىمنىڭ سوئالىغا جاۋاب بولمىدى . «ئۇخلاپتۇ !» دېدى پىروفېسسور قولىنى سىلكىپ ، ئۇمۇ يوتقانىنى تارتىپ ، كۆزىنى يۇمدى .

ئەتىسى ئەتىگەنلىكى مۇئەللىم ئەلىنى ئۇزىتىپ چىققاندا ،

ئۇنىڭغا قىلماقچى بولغان بىر گەپنىنى تاپالماي تۇرۇپ قالدى .
— راست ئاخشام ساڭا ئېيتىمەن دەپ ئۇنتۇپتىمەن . رابىيەنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى ئېچىندىم . ئۇ چاغلاردا مەنمۇ ئۆز ئاۋارىچىلىكىم بىلەن··· كەچۈرسەن ، رابىيە ئاغرىق چاغلاردا ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالالمىدىم···
— نېمە دەۋاتىسىز ، ئۇ قاچان ئۆلۈپ كېتىپتۇ ؟ !
ئەلى پۈتىدا جان قالمىغاندەك بولۇپ تامغا يۆلىنىپ قالدى .
— سېنىڭ خەۋىرىڭ يوقمۇ ؟ بۇ گەپنى ئاڭلىغىنىمغا ئۇزۇن يىللار بولۇپ كەتتىغۇ !···
— خاتا ئاڭلاپسىز ،— دېدى ئەلى يېنىك تىنىپ ، — ماڭا يېقىنغىچە ئۇنىڭدىن خالتا كېلىپ تۇرغان .
— شۇنداقمۇ ! رابىيەنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولغۇدەك . بۇ گەپنى كىمدىن ئاڭلىغانلىقىم ھازىر ئېسىمدە يوق··· رابىيەگە مېنىڭدىن سالام ئېيت !
ئەلى راخمان مۇئەللىم بىلەن خوشلىشىپ قايتتى . «رابىيە ئۆلۈپ كېتىپتۇ» دېگەن ھېلىقى سۆز ئۇنىڭ خىيالىدىن نېرى كەتمەيتتى . تۇنۇگۈن ئۇ ، راخمان مۇئەللىم بىلەن كۆرۈشۈپ قايتقاندىن كېيىن ، مەكتەپ ئىچىنى يەنە بىر قېتىم ئوبدانراق ئارىلاپ چىقىمەن ، دەپ پىلان قىلغانىدى . ھازىر ھەممىنى ئۇنتۇدى . ئائىلىلىكلەر بىناسى ئالدىدا ئويناپ يۈرگەن كىچىك بالىلار ، ئوقۇتۇش بىناسى تەرەپكە ئالدىراش كېتىپ بارغان ئوقۇغۇچىلار ، سۇ ئوتلىرى بىلەن قاپلانغان يېشىل كۆل ، ئۇچ يېرىم قەۋەتلىك ئوغۇللار ياتقى ، يەنە ئەلى بۇ يەردە بولمىغان يىللىرى ياسىلىپ پۈتكەن يېڭى بىنالار — بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى . تۇنۇگۈن ئوقۇتۇش بىناسى ئىچىدە

ئۇچرىغان ئايال مۇئەللىم ئەمدى ئۇنى تونۇغاندەك قىلىپ قاراپ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى... ئەلى ئىچىدە بىر نەرسىنى پىچىرلايتتى : «رابىيە بار ، ئۇنىڭ قەيەردىلىكىنى ئەلىنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ ، ئەمما ئۇ بار . ھايات قاينىغان مۇشۇ كەڭ زېمىنىنىڭ قايسىبىر بۇرجىكىدە ئۇ ياشاۋاتىدۇ . » ئەلى ئۇنى چوقۇم ئىزدەپ تاپىدۇ . مەشۇقىنى تاپمىغۇچە ئۇنىڭ كۆڭلىمۇ ئارام تاپمايدۇ...

4

ئەلى يۈرتىغا قايتىپ كېلىپ ، ئاكىسىنىڭ ئاغزىدىنمۇ شۇ خەۋەرنى ئاڭلىدى . ئاكىسى ئوسمانمۇ : «ئالدىڭدا خىجالەتمەن ، ئۇكام ، ئايالىڭنى ئىزدەپ تېپىپ ھالىدىن خەۋەر ئالالمىدىم ، كېيىن... » دېدى . ئەلى بۇ گەپلەرگە ئۆزىنى زادى ئىشەندۈرەلمىدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى رابىيەنى خېلى يىللارنىڭ ئالدىدا ۋاپات بولغان ، دېيىشەتتى . ئۇنداقتا ، تۇرمىگە ھازىرغىچە ئۇزۇلدۇرمەي خالتا كىرگۈزۈپ ، يېمەك ـ ئىچمەك ، يىپ ـ يىڭنە ، تاماكا ـ قەغەز ، ئىچ كىيىملىرىنگىچە ئەۋەتىپ تۇرغان ئاق كۆڭۈل ئادەم زادى كىم ؟ !...

ئەلى رابىيە خىزمەتكە تەقسىم بولۇپ كەتكەن K شەھىرىگە بېرىش قارارىغا كەلدى . ئۇ ئاۋۇال بالىلىق چاغلىرى ئۆتكەن يېزىسىغا چىقىشنى ئويلىدى . تۇرمىدىكى چاغدا بۇ گۈزەل يېزا ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن زادىلا كەتمىگەن . ئۇ ، يېزىنىڭ چېتىدىكى يېيىلىپ ئاقىدىغان دەريانى ، توپلىق يول ۋە شۇ يوللار بىلەن كېلىدىغان پادا كالىلارنى ، پاكار تاملار يېنىدىكى تونۇر باشلىرىنى ، كەچتە قوغۇنلۇقلاردىن قايتىپ كېلىۋاتقاندا ئۇنىڭ

بىلەن تەڭ يۈگۈرىدىغان تولۇن ئايىنى بەكمۇ سېغىنغانىدى... يەنە ئۇ ، مۇشۇ شەھەردە تۇرۇۋاتقان ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىشنى ئويلىدى . ئەلى ئۇلاردىن رابىيەنىڭ بار ـ يوقلۇقى خەۋىرىنى سۈرۈشتۈرىدۇ . ئاندىن رابىيە ئۆز ۋاقتىدا خىزمەتكە بۆلۈنۈپ كەتكەن K شەھىرىگە جەزمەن بىر بارىدۇ . ھايات بولسا ھايات رابىيەنى ، ۋاپات بولغان بولسا ئۇنىڭ قەبرىسىنى ئىزدەپ تاپىدۇ . ئەلىنى ئەجەلنىڭ ئېغىزىدىن قايتۇرۇپ كەلگەن تەقدىر ئۇنىڭ سۆيگەن ئادىمىنى ئۇنىڭدىن شۇنداق رەھىمسىزلەرچە تارتىپ كېتەرمۇ ؟ ياق ، ئۇ ھايات . قۇياش نۇرى ئاستىدا يورۇپ تۇرغان بۇ كەڭ زېمىنىنىڭ قايسىبىر يېرىدە ئۇ ئەلىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتىدۇ...

× ×

ئەلى تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ توختاپ قالدى . يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغان ئىككى دېھقانىنىڭ قىلىشۋاتقان گەپىنى ئىختىيارسىز ئۇنىڭ قۇلىقىغا چۈشۈپ قالدى . ئېگىز كەلگەن ، چىرايىدىن چاقچاقچىلىقى چىقىپ تۇرغان بىرى يېنىدىكى ساقاللىق ھەمراھىغا : «بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئەرلىرىمۇ تاز ، ئاياللىرىمۇ تاز ، شۇڭا ئۇ يەرنى ‹تاز مەھەللىسى› دەيدۇ . خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ، ئەرلىرىنىڭ خوتۇن ئالغاندىن كېيىن ، خوتۇنلىرىنىڭ ئەرگە تەگكەندىن كېيىن تېزى ساقىيىپ كېتىدۇ» دەۋاتاتتى . ئەلى ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى . «توۋا !— دېدى ئۇ ،— بۇ راست گەپمىدۇ ، توقۇپ چىقىرىلغان چاقچاقمىدۇ ؟...»

ئەلى بۇ دوقمۇشتا نېمىشقا توختىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى... ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە قايتىش كېرەكمۇ ياكى... ئاكىسى : «بۇ يەردە كامال دېگەن بىر ساۋاقدىشىڭ مەدەنىيەت ئىدارىسىدە تەرجىمانلىق قىلىۋاتىدۇ» دېگەندەك قىلىۋىدى ، كامال ھازىر قانداقراق تۇردىكىن ، ئۇ رابىيە توغرىسىدا نېمىلەرنى بىلىدىكىن ؟ ... ئەلى ژېلىسىپىتنى مەدەنىيەت ئىدارىسى تەرەپكە تارتتى . كامال مەكتەپتىكى چاغدا كۆزگە ئانچە چېلىقمايدىغان مىجەزى ئېغىر ، تىرىشچان ئوقۇغۇچى ئىدى . ئۇ ياۋاشتەك قىلغان بىلەن ناھەقچىلىككە ئۇچرىغاندا ئۆزىنى باسالماي تىترەپ كېتەتتى . دادىسىنىڭ ئوڭچى قالپىقى بولغانلىقى ئۈچۈن ھېلىقى تۆت يۈزدىن ئوشۇق كىشى تارتىپ چىقىرىلغان كۈرەش يىغىنىدا ئۇمۇ سەھنىگە يالاپ چىقىلغانىدى . مەكتەپتە ئەلى ئىككىسى ياخشى ئۆتكەن .

ئەلى مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن «كامال ئۆيىدە» دېگەن جاۋابنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئادرېسىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن ، ئارقىسىغا قايتتى . مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ تۆمۈر رېشاتكىلىق چوڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ يولغا بۇرۇلغاندا ئۇنىڭ كۆزى ئالدىدىن كېلىۋاتقان بىر ئادەمگە چۈشتى . ئەڭ يېڭى مودىدىكى كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، گالىستۇك تاقىغان ، ئىككى مەڭزىنىڭ قىزىللىقىدىن ئىشى ئوڭدىن كېلىۋاتقان غەمسىز ئىنسانلاردىن ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان بۇ ئادەمنى ئەلىگە كۆز يۈگۈرتتى . ئۇنىڭ قاراشلىرى ، چىرايى ئەلىگە تونۇشتەك قىلدى . «بۇ ئادەمنى مەن قەيەردە كۆرگەن بولغىيدىم !...» ئۇلار ئۆتۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ، ئەلى ئېسىگە ئالدى . «ھوي ، بۇ جالال — راخمان مۇئەللىم شېئىرلىرىنى

ئوقۇدۇم ، دەپ گېپىنى قىلغان ھېلىقى جالال ئەمەسمۇ ! » ئەلى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قارىغاندا ، جالالمۇ بىرنەچچە قەدەم نېرىدا توختاپ ئارقىسىغا قاراۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرى يەنە ئۇچرىشىپ قالدى .

— ئە ـ ئە ئەلىمۇ سەن ؟

ئۇ ئەلىگە قاراپ ، قولىنى سۇنۇپ كەلدى .

— قانداق ئەھۋالىڭ ؟

— قا ـ قا ـ قانداق ئەھۋالىڭ ؟ سې ـ سې ـ سېنى چىقىپتۇ دەپ ئاڭلىدىم . يو ـ يو ـ يوقلاپ بارماقچىدىم…

ئۇنىڭ جىددىيلىشىپ قالغاندا ئاشۇنداق تۆتۆتلەيدىغان ئادىتى بار ئىدى .

— رەھمەت ! — دەپ ئۇنىڭ سۇنغان قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشتى ئەلى .

— قە ـ قەيەرگە ماڭدىڭ ؟ ئۆ ـ ئۆيگە باشلايمەن .

— مەن بار ، كېيىن يەنە كۆرۈشەرمىز .

ئەلى شۇنداق دېدى ـ دە ، بۇرۇلۇپ يولغا ماڭدى .

ئەلىنىڭ مەكتەپتىكى چېغىدىلا بۇ ساۋاقدىشى بىلەن خۇشى يوق ئىدى . جالالنىڭ ئۆزىنى ياساپ ، قىزلارنى ئەگىپ يۈرۈشتىن باشقا ئالاھىدىلىكى يوق بولۇپ ، ئۇنىڭ ئۆزىنى كىتاب ياكى كىنولاردىكى قەھرىمانلارغا ئوخشىتىپ گىدىيىپ مېڭىپ كېتىشى باشقىلارنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرەتتى . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» غا كەلگەندە جالال ، قەھرىمانلار يارىلىدىغان دەۋر ئەمدى كەلدى ، دەپ ئويلاپ بىر «قەھرىمان» بولۇپ باقماقچى بولدى . شۇ مەزگىللەردە ئۇنىڭ ئەلىگە قىلغان ئەسكىلىكلىرىمۇ ئاز بولمىدى . ئۇ باشقىلارنى سۆرەپ چىقىپ كۆرەش قىلىشقا خۇشتار ئىدى ،

بولۇپمۇ يالغان - ياۋىداق گەپلەرنى توقۇپ ، چوڭ خەتلىك گېزىت يېزىپ چاپلاشتا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغىنى يوق ئىدى . ئېھتىمال ئۇ شۇ ئىككى - ئۈچ يىل ئىچىدە شىلىم چېلىكىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ، ئۇرۇمچىنىڭ پۈتۈن تاملىرىنى ئالا قويماي پاتلاپ چىققاندۇ... ھە دېگەندىلا مۇشۇنداق بىر ئادەم بىلەن ئۈچرىشىپ قالغىنىغا ئەلىنىڭ كۆڭلى ناھايىتى غەش بولدى .

5

ئەلى ئىزدەپ - سوراپ ، مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ ئارقىسىدىكى تار كوچىلارنىڭ بىرىدىكى ئائىلىلىكلەر قورۇسىغا كىرىپ كەلدى . بۇ ئۆز ۋاقتىدا بىر بايىنىڭ قورۇسى بولسا كېرەك ، ھازىر بۇ ھەشەمەتلىك ئۆيلەر ئۆز ئىسكەتىنى تامامەن تۈگەتكەن ، تۈتاش كەتكەن پېشايۋانلار ھەر خىل تاختاي پەنەركە ، قەغەز ، يەشىكلەر بىلەن بۆلۈۋېتىلگەنىدى . ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يەنە بىر كورپۇس ئۆي سېلىنغان بولۇپ ، ھەربىر ئۆينىڭ ئالدىغا كۆمۈرخانا ، توخۇ كاتەكلىرى سېلىنىپ ، كۆكتات ئورىلىرى كولىنىپ كەتكەچكە ، ئادەم ماڭىدىغانغا تار بىر يوللا قالغانىدى . توخۇلار قاقاقلايتتى ، قايسىبىر ئۆيلەرنىڭ ئالدىدا دۇنياغا تۆرەلگەندىن بېرى ئېرىق - ئۆستەڭ دېگەننى كۆرۈپ باقمىغان ئۆردەكلەر ئىرغاڭلىشىپ مېڭىپ يۈرەتتى... ئەلى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تېڭىرقاپ توختاپ قالدى . ئۇ ، ھەر خىل ئادەملەرنىڭ ھەر خىل دىتى بىلەن تۈتۈلغان بۇ ئۆيلەرنىڭ پەردە تارتىلغان - تارتىلمىغان ، گۈللەر قويۇلغان - قويۇلمىغان دېرىزىلىرىگە تەكشى قاراپ چىقتى . شۇ چاغدا ، قايسىبىر

ئىشكتىن سېمىز بىر ئايال چىقىپ قالدى .

— بىرىنى ئىزدەمسىز ؟ — سورىدى ئايال .

— مەدەنىيەت ئىدارىسىدە ئىشلەيدىغان كامال ...

— ھە ، مۇشۇ ئۆيدە .

ئايال ئەلىنى تار بىر دالاندىن ئۆتكۈزۈپ ، چوڭ - كىچىكلىكى تاشقىرىقى ئۆيدىن سەللا پەرقلىنىدىغان بىر ئۆيگە باشلاپ كىردى . ئۆيگە كىرىپلا ئەلىنىڭ كۆزىگە چېلىققىنى — يېڭى كىگىزلەرنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان ئۈستەل ، ئۈستەل ئۈستىگە قويۇلغان قېلىن لۈغەتلەر ۋە شۇ كىتابلار ئارىسىغا ئېڭىشكەن تاقىرلىشىپ كەتكەن بىر باش بولدى . «ئۆز ۋاقتىدىكى قويۇق ، قارا چاچلىق كامالنىڭ چاچلىرى شۇنچىۋالا چۈشۈپ كەتكەنمىدۇ ! ... »

كامال بېشىنى كۆتۈردى - دە ، ۋاقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى :

— ئەلى ! تېخى بىز سېنىڭ گېپىڭنى ئاخشاملا قىلىشقان . زۆھرە ، مەن ساڭا گېپىنى قىلىدىغان ئەلى مۇشۇ ئەمەسمۇ !...

ئىككى دوست ئۇزاق قۇچاقلاشتى . مېھمان ئۈچۈن كۆرپە سېلىۋاتقان ئايال ئۇلارنىڭ گېپىنى ئارىلاپ سۆزلەپ كەتتى :

— تېخى ئەتىگەنلا مەن بۇنىڭغا دېگەن ، شۇنداق دېگەنىدىمغۇ ، كامال ؟ چۈشۈمدە ئېگىز ئۈچۈپ ئۆتۈۋاتقان تۇرنىلارنى كۆرۈپتىمەن . «ئەجەب يازنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا ئۇچۇپتۇ بۇلار ، كېلىۋاتقان تۇرنىلارمىدۇ ، كېتىۋاتقان تۇرنىلارمىدۇ ؟... » دېگۈدەكمىشمەن... بىزنىڭ ئۆيدىنغۇ سەپەرگە چىقىدىغان ئادەم يوق ، چوقۇم ئۆيىمىزگە يىراقتىن بىر مېھمان كېلىدۇ جۇمۇ ، دەپ ئويلىغانتىم . توۋا ! دېگەندەك... قېنى ،

يۇقىرى ئۆتىگە .

— كۆرپىگە كەل ، ئاداش ، كۆرپىگە…

ئەلى جايلىشىپ ئولتۇردى . كامالنىڭ ئايالى يەنە سۆزلەپ كەتتى :

— ھېلىقى ئەلى دېگەن ئاغىنىگىز مۇشۇدۇ ؟ قاراڭ ، سىزنىڭ گېپىگىزنى كۆپ قىلىدۇ . قانداقراق يىگىتتۇ ، بىر كۆرسەم دەيتتىم . سىز تۇرمىدە يېتىپمۇ يەنە ياپياشلا تۇرۇپسىز . كامالغا قاراڭ ، قېرىپلا كەتتى . قۇۋلۇقنى بىلمەيدۇ ، كىم ئىشقا بۇيرۇسا كىچىك بالىدەك «ھە» دەپ ئىشلىگىنى ئىشلىگەن…

— بولدى ، بولدى . گەپنى ئاز قىل زۆھرە . ئۇستەلنى يىغىشتۇرۇپ چېيىگنى ئەكىر !… خوش ، ئەھۋالىڭ قانداق ، ئاداش ؟ سۆزلىگىنە .

— سۆزلىگۈدەك نېمە گەپ بار دەيسەن . قولغا ئېلىنىدىم ، ئەمدى ئۆمرۈم مۇشۇ چۆل - جەزىرىدە تۈگىشىدىغان ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلىغانىدىم ، يەنە يەيدىغان رىزقىم بار ئىكەن ، ئالدىڭدا ھايات تۇرۇپتىمەن . ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالىچۇ ؟

— مەندىن ئەھۋال سورىساڭ ، ئىشقىلىپ ، كۈنىمىز كېتىپ بارىدۇ . مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ ، مۇشۇ ئەتراپتىكى بىر گۇڭشېغا قايتا تەربىيەگە چۈشكەنىدىم . ئىشقىلىپ ، خەنزۇچىغا سەل پۇختىراقمۇنىدىممىكىن ، گۇڭشېغا تەرجىمان قىلىپ ئەكېلىشتى . كېيىن شەھەرگە يۆتكىلىپ ماڭارىپ بۆلۈمىدە تەرجىمان بولدۇم . ھازىر مانا مەدەنىيەت ئىدارىسىدە تەرجىمان… زۆھرە بىلەن گۇڭشېدىكى چاغدا تېپىشقان ، ئىشقىلىپ يامان ئەمەس . تۆت بالىمىز بار ، مەكتەپكە كېتىشتى ، كەلگەندە كۆرىسەن…

جوزىغا قەنت ـ گېزەكلەرنى تىزىۋاتقان زۆھرە يەنە ئېرىنىڭ گېپىنى ئارىلاپ سۆزلەپ كەتتى :

— قارائ ، ئەلى ، بۇ ئادەم ئۆتۈپ كەتكەن ياۋاش . بەش ـ ئالتە يىل ئەدەبىيات ئوقۇغان بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىغا باشقا خىزمەت تېپىلمامدۇ ؟ ئون يىلنىڭ ئالدىدا مەن بۇنىڭ بىلەن تونۇشماستا تەرجىمان ئىكەن ، ھازىرمۇ تەرجىمان . بۇنىڭ بىلەن بىللە ئوقۇغانلار باشلىق بولۇپ كەتتى...

— ئۇ گەپنى قىلىسىڭىز ، مەنمۇ كامال بىلەن بىللە ئوقۇغان ، ھېچ يەرگە باشلىق بولمىدىمغۇ ؟— دەپ كۈلدى ئەلى .

— گېپىڭىزنى تارتىۋالدىم ، سىزنىڭ يولىڭىز باشقا ، بۇنىڭ ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەممىسى ھازىر ئازادە ئۆيلەردە ئولتۇرۇۋاتىدۇ . قارائ ، بىز تۆت بالا بىلەن ئالتە جان ئادەم كاتەكتەك بۇ ئىككى ئېغىز ئۆيگە تىقىلىپ ، سېسىپ قالاي دېدۇق . باشقىلارغا ئوخشاش تېتىپ تۇرۇپ...

— بولدى قىل ، خوتۇن !— دەپ ئايالىنىڭ گېپىنى ئۈزدى كامال ، — «غاچچىدە» بىر تەخسە سەي قىل ، بىزنى ئارامخۇدا پاراڭلاشقىلى قوي .

— تېخى گۈڭشېدىن شەھەرگە كېلىپ تەرجىمان بولغىنى ئۆسكىنىكەنمىش . نېمە پەرقى ؟ باينىڭ قولىدىكى ئۆكۈزمۇ ساپان سۆرەيدۇ ، گادايىنىڭ قولىدىكى ئۆكۈزمۇ ساپان سۆرەيدۇ . ئوخشاش گەپ ... — زۆھرە ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ دالان ئۆيگە چىقىپ كەتتى . كامال بېرىپ ئوتتۇرىدىكى ئىشىكنى ياپتى ـ دە ، ئەلىگە قاراپ خىجالەت بولغاندەك كۈلۈپ :

— مىجەزى شۇنداق ، ئاداش ،— دەپ قويدى ، — ئۇنى دېمىسىمۇ ، — دېدى ئۇ ئىشكاپتىن بىر بوتۇلكا ھاراق بىلەن

رومكىنى ئېلىپ ئۇستەل ئۈستىگە قويۇۋېتىپ ، — تەرجىمانلىق دېگەننىڭ جاپاسى تولا ئىش دېگىنە ، لېكىنزە ، بىزنىڭ بۇ جەمئىيەتتە تەرجىمان دېگەننىڭ نېمە ئورنى بار دەيسەن؟ تەرجىمان پەگاھقا تاشلاپ قويۇلغان كەشكە ئوخشىشىدۇ . ئىشقىلىپ ، قايسى باشلىققا كېرەك بولسا ، پۇتىغا سېپىپ چىقىپ كېتىۋېرىدۇ . باشقىلارغا ئوخشاش ئىدارىگە ئەتىگىنى باشنى تىقىپ قويۇپلا قاچقىلى بولمايدۇ . دائىم باشلىقنىڭ كۆزىدە يۈرىدىغان گەپ ، بەزىدە كەچكىچە ئولتۇرساڭ ھېچ گەپ يوق . ئەمدى قايتاي دەپ تۇرساڭ ، بىر غوجامنىڭ يېغىن ئاچقۇسى كېلىپ قېلىپ «تەرجىمان قېنى؟» دەپ ئىزدىگىلى تۇرىدۇ . ئىشقىلىپ ، گەپ قىلىپ كەلسەك گەپ تولا . ھالىمنى ئېيتىپلا كەتتىم . سەي تەييار بولغۇچە بىرەر رومكىدىن ئىچىپ قويمايلىمۇ ؟

— ماڭا ئاز قۇي .

— بۇگۈن ئىچىمىز ، ئاداش ، سېنى يەنە كۆرەرمىز دەپ ئويلىمىدۇق ، مانا قايتىپ كەپسەن .

كامالنىڭ كۆزەينىكىدە ھويلا ۋە ئۆي ئىچىدىكى جاھازلارنىڭ شولىسى لاپ ئېتىپ ئەكس ئەتتى . ئۇنىڭ تاقىرلىشىپ كەتكەن بېشى ، بۇرنىنىڭ ئىككى يېنىدىن ئېغىز جاۋغىينىسى بويلاپ چۈشكەن چوڭقۇر سىزىقلار كامالنى ھەقىقەتەنمۇ ئون ياش چوڭ قىلىپ كۆرسىتەتتى . ئۇنىڭ ئايالى ئاغزى ئىتتىك بولغىنىغا يارىشا قولىمۇ چاققان ئوخشايدۇ ، بىردەمدىلا «گاژ - گۈژ» قىلىپ بىر تەخسە گۆشلۈك سەي قورۇپ كىردى .

— قۇرۇق ئىچمەي ماۋۇنىڭ بىلەن ئىچكەچ تۇرۇڭلار ، ھازىرلا تاماق قىلىمەن .

— بولدى ، ئاۋاره بولماڭ .

— ياق ، نېمه دېگىنىڭىز ؟ ئىككى ساۋاقداش بۇگۈن بىر تېپىشتىڭلار ، ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ ئوبدان بىر مۇڭدىشۇبلىڭلار . ئۆيىمىز تار بولسىمۇ ، كۆڭلىمىز كەڭ . بۇگۈن مۇشۇ يەردە قونىسىز . ئالدىڭىزغا بىرىپ چاقىرىپ كېلىدىغان يولىمىز بار ئىدى ، مۇشۇ كامالنىڭ ئېغىرلىقى . مېھماندەك ئولتۇرۇشنى قارىمامسىز . قورۇق گەپنىلا قىلماستىن ئاغىنىڭىزنى چايغا تەكلىپ قىلمامسىز... ئۆي ئىشى بىلەن زادىلا كارى يوق . ئۆيگە كەلسىمۇ ئىدارىدە ئىشلىگىنىنى ئاز دەپ ، مۇشۇ يوغان كىتابلىرىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىۋېلىپ بىر نەرسە يازغىنى يازغان .

— بولدى ، ئاغزىڭنى باس ، خوتۇن .

زۆھره چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، كامال ئەلىگە چۈشەندۈردى :

— ئىككى كۈندىن كېيىن ، مەدەنىيەت سېپىدىكى ئاكتىپلارنىڭ يىغىنى ئېچىلماقچىدى ، يىغىن ماتېرىياللىرىنى تەرجىمە قىلىۋاتاتتىم . ئىدارىدە ئىشلەي دېسەڭ قالايمىقان ، ئىشقىلىپ دۇنيادىكى ھەممە ساھەنىڭ ئاكتىپلىرىنىڭ يىغىنى ئېچىلىدىكەن ، يەنە شۇ يىغىنلارغا تەرجىمان بولمىسا بولمايدىكەن ، لېكىنزە ، تەرجىمان ئاكتىپلىرىنىڭ يىغىنى ئېچىلغىنىنى ئاڭلاپ باققانمۇسەن ؟

— ئاڭلىماپتىكەنمەن .

— بىزنىڭ ئەمگىكىمىزنى باھالايدىغان ئادەم يوق... ئۆي توغرىسىدا زۆھرەنىڭ ماڭا ئاچچىقى بار . قانداق قىلىمەن ، ئۇلار ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرۇپ ، بۇنىڭغىمۇ بىر كۆز سېلىپ قويايلى

دېمەيدۇ ؛ مېنىڭ ئۇ خەققە يالۇۋرۇشقا تەبئىتىم تارتمايدۇ... بولدىلا ، ئۆزىمىزنىڭ گېپىنى قىلىشايلى ، ئىچە !

كامال كۆزەينىكىنى بىر چەتكە ئېلىپ قويۇپ ، گەپ بىلەن گۇپۇلدىتىپ ئىچكىلى تۇردى . ھاراقتىن ئۇنىڭ تاتارغان چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ ، ئەلگە ئۇ بارغانسېرى ياشىرىپ ، مەكتەپتىكى چىرايىغا قايتىپ كېلىۋاتقاندەك بىلىندى .

— سېنى بىر چاغدا قۇلىقى ئاڭلىماس بولۇپ قاپتىكەن ، دەپ ئاڭلىغانىدىمغۇ ؟ — دەپ سورىدى ئەلى .

— ھا !... ھا !... ھا !... بۇ ئىش سېنىڭ قۇلىقىڭغىمۇ يەتتىمۇ ؟ بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا...

كامال ئەلىنى زورلاپ يەنە بىر رومكا ئىچۈرۈپ ، ئۆزى يەنە بىرنى كۆتۈرۈۋەتتى - دە ، قىزىشىپ سۆزلەپ كەتتى :

— بۇ قۇلاقنىڭ دەردى مەكتەپتىن قالغان ، — دېدى ئۇ ئالىقىنى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈۋېتىپ ،— ھېلىقى ھەممىمىزنى تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش قىلغان كۈنى ئېسىڭدىمۇ ؟ قارىسام «ئىنقىلابچىلار »نىڭ پەيلى ياماں . ھەرقاچان «ئوڭچىنىڭ بالىسى » دەپ مېنىمۇ ئاۋارە قىلىشسەنغۇ ، دەپ جېنىم تۈيغاندەك بولدى . يىغىن مەيدانىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ ، بىنانىڭ ئىچىدىكى تەرەتخانىغا كىرىۋالدىم . ئىشقىلىپ ، بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى . «ئەمدىغۇ بۇ بىرنېمىلەرنىڭ پەيلى بوشىشىپ قالغاندۇ ؟ » دەپ بىنانىڭ ئالدىغا شۇنداقلا چىقمايمەنمۇ ، نەدىكىنى ، تازا قاينىغان بازارنىڭ ئوستىگىلا چىقىپتىمەن . بىزنىڭ سىنىپتىكى ئوچارمەنلەرنىڭ ئوچ - تۆتى مېنى تاپالماي پىرقىرىشىپ يۈرگەنىكەن ، يوپۇرۇلۇپ كېلىپلا سۆرەپ ماڭدى . مەن ئەخمەق تىرەجەپ تۇرۇۋاپتىمەن دېگىنە . شۇ چاغدا ئوشۇق

دۇمبا يەپ كەتتىم . قۇلىقىمغا بىر مۇشت بەك قاتتىق تېگىپ كەتكەنىكەن ، ئۇ كۈنى تازا سەزمەپتىمەن ، كېيىن ئۇزاققىچە ئاغرىپ يۈردى . بەزىدە «غۇڭشىدە» قىلىپ ئېتىلىپ قېلىپ ، يەنە ئۇڭشىلىپ قالاتتى . ئىشقىلىپ ، شۇنداق بولۇپ يۈردى . مۇشۇ مەدەنىيەت ئىدارىسىگە يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن ، قۇلىقىمنىڭ بۇ دەردى يەنە ئەدەپ قالدى . مېنىڭ ئىش ئۈستىلىم كاتىبات ئىشخانىسىدا دېگىنە . بۇ ئىشخانىنىڭ ئەھۋالىنى ساڭا ئېيتىپ بەرسەم...

شۇ چاغدا دالان ئۆيىدە بالىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى ئاڭلاندى .

— بالىلار مەكتەپتىن كەلدى ، — دېدى كامال .

ئون بىر ياشلار چامىسىدىكى بىر قىزچاق قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشكتىن بېشىنى تىقىپ قاراپ ، تىلىنى چىقىرىپ قويدى . زۆھرەنىڭ :

— بۈيا‌قتا ئۆتۈڭلار ، مېھمان بار . بولمىسا تالادا بىرەم ئوينا‌پ تۇرۇڭلار ، ھازىر تاماق پىشىدۇ ، — دېگەن ئاۋازى بىلەن بالىلار جىمىپ قالدى . كىمدۇر بىرى قىيا ئوچۇق قالغان ئىشكنى ئىتتىرىپ يېپىۋەتتى .

— ئۈيا‌قتا قىشنىڭ كۈنى كۆمۈر قويۇپ ، يازدا چايخانا قىلىۋالىدىغان بىر كەپىمىز بار ، نېمە دەۋاتاتتىما ؟ — دېدى كامال .

— بۆلۈمنىڭ گېپىنى قىلىۋاتاتتىڭ .

— ھە ، بۆلۈمنىڭ... بۆلۈمدە بەش ئۈستەل بار . بىرىدە ئىدارىنىڭ باش كاتىپى ئولتۇرىدۇ ، بۇ كاتىپنى ئىدارىمىزنىڭ ئەركە بايۋەچچىسى دېسەڭ بولىۋېرىدۇ . كەلسە كېلىدۇ ، كەلمىسە

يوق . بەزى كۈنلىرى ئەتىگىنى بۆلۈمگە بېشىنى بىر تىقىپ قويۇپلا : «مەن ئۆيدە ماتېرىيال يازىمەن ـ ھە !» دەپ بىرلا ئېلان قىلىدۇ ، بولدى ، بىرنەچچە كۈن يوقلىپ كېتىدۇ ، ھېچكىم ئۇنىڭغا بىرنېمە دېيەلمەيدۇ . نېمىشقا ؟ دەمسەن . باشلىقلارنى ئۆزۈڭ بىلىسەن ، بارلىق چوڭ ـ كىچىك باشلىقنىڭ يىغىنلاردا سۆزلەيدىغان سۆزى شۇ ئاكامنىڭ قولىدىن چىقىدۇ . يەنە بىر ئۇستەلدە بۆلۈم باشلىقى بار ، ئۇ ۋىلايەتتىكى بىر كاتتىباشنىڭ ئايالى . قالغان ئىككى ئۇستەلدە يەنە ئىككى ماشىنىست قىز ئولتۇرىدۇ . بىزنىڭ ئىدارىدە ئىككى ماشىنكىدا بېسىپ تۈگىتەلمىگۈدەك شۇنچە نېمە ئىش بار دەيسەن . ئىككىلىسى باشلىقلارنىڭ ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمىگەن قىزلىرى ، ئىشقىلىپ مۇشۇ بۆلۈمنىڭ ئىشىنى راھەت كۆرۈپ دادىلىرى شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان . ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى ھېلىقى بۆلۈم باشلىقىمىز ماشىنكىدا بېسىلىدىغان بىر ـ ئىككى ۋاراق ئالاقىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ قىزلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ . تەرجىمە قىلىنىدىغان نەرسىلەرنى مېنىڭ ئالدىمغا «گۈپ» قىلىپ تاشلايدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن بىكار ئادەم يوق ، ئاندىن كېيىن بۇ خوتۇن قاش ـ كۆزىنى سۈزۈپ كېلىپ غەيۋەتنى باشلايدۇ . ئۇنىڭ قۇلىقى ناھايىتى ئۇزۇن ، ئىشقىلىپ كىم قەيەرگە ئۆستۈرۈلمەكچى ، قايسى باشلىقنىڭ قايسى باشلىق بىلەن زىددىيىتى بار ، كىم كىم بىلەن يېقىن ، كىمنىڭ خوتۇنى كىم بىلەن قانداق··· ۋاي ـ ۋۇي ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ بىلمەيدىغان ئىشىنى ئاز دەمسەن ؟ كىمدۇر بىرى «غەيۋەت— قىچىشقان يەرنى تاتلىغاندەك ھۇزۇر ئىش» دەپتىكەن . ئاندىن بۇ خوتۇننىڭ گېپىگە ھېلىقى باشلىقنىڭ قىزلىرى قوشۇلىدۇ .

قويۇۋەر ، ساڭا ئوخشاش يازالايدىغان بىرەرى بولسا شۇ يەردىلا بىر رومان پۈتتۈرىدۇ - دە ! بۇ ئۇچ خوتۇن بىرىنىڭ گېپىنى بىرى تارتىشىپ ، ئاخىرغا كەلگەندە چۈرقىرىشىپ ئۆيىنى ئېچىۋەتكىلى تاسلا قېلىشىدۇ . بۇ قالايمىقانچىلىقتا بېشىم قېيىپ ، بەزىدە تەرجىمە قىلىۋاتقان نېمىمگە چەكچىيىپ قاراپ ئولتۇرۇپلا قالىمەن ، كاللام ھېچنېمىگە ئىشلىمەي قالىدۇ . گەپ قىلاي دېسەڭ ، بىرى باشلىقىنىڭ خوتۇنى ، قالغانلىرى باشلىقىنىڭ قىزلىرى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئىشقىلىپ بۇ نېمىلەرگە كۈلۈپلا قويۇپ ، سىر بەرمىگەننىڭ ئۆزى ياخشى . تەرجىمە قىلىدىغان ماتېرىياللىرىمنى كۆتۈرۈپلا ئۆيگە قايتىپ كېلەي دېسەم ، ئۇ چاغدا باللىرىم كىچىك ، ئۆي قالايمقان . زۆھرەنىڭ مىجەزىنى بىلدىڭ ، ئۆيدىكى قالايمقانىنى ئاز دەپ ئىدارىنىڭ ئىشىنى ئۆيگە كۆتۈرۈپ كەلدىڭمۇ ، دەپ كوتۇلداپ ئارام بەرمەيدۇ . بىر كۈنى ھېلىقى نېمىلەر تازا ۋاتىلدىشىپ بۆلۈمنى بېشىغا كىيىشۋاتاتتى ، نېمە قىزىق گەپ بولۇۋىدىكى ، باشقا بۆلۈمدىكى بىكارچىلارمۇ بۇ يەرگە يىغىلىپ بۆلۈمنىڭ ئىچى يىپ بازىرى بولۇپ كەتتى . بىر چاغدا ، بېشىم گاراڭ بولۇپ ، قۇلىقىم «ۋاڭگىدە» قىلىپ قالدى - دە ، جاھان تىمتاس بولۇپ ، چوڭقۇر بىر ھاڭنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك بولۇپ قالدىم . نېمە بالا بولدى ؟ دەپ ئەتراپىمغا قارىسام ، ھېلىقى خوتۇنلار ھەدەپ كۈلۈشۈپ ، پاراڭ سوقۇۋېتىپتۇ ، قۇلىقىمغا ھېچنېمە ئاڭلانمايدۇ . بېشىمنى سىلكىپ باقتىم ، قۇلىقىمنى كوچىلاپ باقتىم ، ئوخشاش··· ئىچىم پۈشۈپ ئۆيگە قايتتىم ۋە يولدا پاراڭلىشىپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنىڭ ئاغزىنىڭ مىدىرلىغىنىلا كۆرىمەن . يا ئاۋاز ، يا ماشىنىلارنىڭ سىگنالى ئاڭلانسا ، ئۆيگە

كېلىپ ئەھۋالنى ئېيتسام ، خوتۇن بىلەن بالىلار كۈلۈشتى . كېيىن بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ كەتتى . بىر ئېغىز گەپنىمۇ ئۇقمىدىم ، پارقىراپلا قاراپ تۇرغان ئوخشايمەن . بىر چاغدا زۆھرە قورققاندەك بولۇپ : «راست گەپ قىلىۋاتامسىز ، چاقچاقمۇ ؟ » دەپ قۇلىقىمغا كېلىپ ۋارقىرغىلى تۇردى . ئۇنىڭ ئاۋازىنى سەل - پەل ئاڭلىغاندەك بولدۇم...

— قۇلىقىڭنىڭ پەردىسى بىرنېمە بولۇۋېدىمىكىنە ؟

— كېيىن ، بۇ ئىشنى ئۇققان ھەممىسى : «جىددىي داۋالاتمىساڭ بولمايدۇ» دېيىشىپ كەتتى . بەزىلەر بۇنىڭ سەۋەبىنى تەھلىل قىلىشىپ : «سوغۇقۇڭ ئېشىپ كېتىپتۇ ، قۇلىقىڭنىڭ ئارقىسىغا جوزىغا - بوزىغا سۈركە ، ئوكۇلنى كۆپ سالدۇرغان ئوخشايسەن ، قۇلىقىڭنى قاتتىق كوچىلىغانمۇ - يا ! » دەپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتى . خەق نېمە دېسە دېسۇن . قۇلىقىمنى داۋالاتمىدىم . نېمىشقا دېسەڭ ، ئىشقىلىپ شۇ كۈندىن باشلاپ بىر راھەتكە چىقىپ قالدىم دېگىنە . ئىدارىگە بارسام ، ھېلىقى خوتۇنلار بۆلۈمنىڭ ئۆگزىسىنى كۈنگە نەچچە ئېچىپ ، نەچچە ياپسىمۇ ماڭا قىلچە تەسىرى بولمايدۇ ، ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ ئىشىمنى قىلىۋېرەتتىم . ئۆيگە كەلسەم ، خوتۇننىڭ ۋاتىلداشلىرى بىلەن بالىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى قۇلىقىمغا كىرىپ باقمايتتى . ھېلىقى باشلىقلارمۇ مېنى «قۇلىقى ئېغىر» دەپ يېغىنلارغا سۆرىمەيدىغان بولدى ، يازما تەرجىمە ئىشىدىن باشقا ئىشىمۇ قالمىدى ، ئويلىسام ، ئۆمرۈمدىكى ئەڭ بەختلىك چاغلىرىمۇ شۇ بولغانىكەن . ئىككى يىل شۇنداق ئۆتتى . سەمرىپ ئوبدانلا بولۇپ قالدىم . بىرنەچچە پارچە ھېكايە تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلدۇردۇم . نەشرىيات ئەۋەتكەن پۇتۇن بىر

كىتابنى تەرجىمە قىلىپ پۈتتۈرۈۋالدىم . ئىشقىلىپ ، ئىشىم ئوبدان يۈرۈشۈپ قالغانىدى ، قۇلىقىمنى زادى داۋالاتقۇم يوق ئىدى . بىر كۈنى ئۆيگە بالىلارنىڭ كېسىلىنى كۆرگىلى بىر دوختۇر كېلىپ قالدى . چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ، ئەھۋالنى ئۇقۇپ «ئەگەر ۋاقتىدا داۋالاتماي ، ئۇزۇنغا سوزۇۋەتسىڭىز ، ئۆمۈرلۈك پاڭ بولۇپ قالىسىز» دېگەن گەپنى قىلىپ قالدى ، بۇ گەپنى ئاڭلاپ زۆھرە يەنە ئاللا ـ توۋا سالدى : «مەن ئەمدى كىمنىڭ خوتۇنى دېسە ، كامال ‹پاڭ ›نىڭ ، دېگەن ئاتاقنى كۆتۈرۈپ يۈرىمەنمۇ ؟ بالىلىرىمىزمۇ كىمنىڭ بالىسى دېسە ، كامال «گاس» نىڭ دېگەن ئاھانەتكە قالمامدۇ ؟» دەپ سوقۇشۇپ ، ھېچ ئارامىمنى قويمىدى . ئاخىر داۋالاتتىم ، ياخشى بولۇپ كەتتى . مېنىڭچە بولسا ھازىرمۇ پاڭ بولۇۋالغۇم بار...

— ھا !... ھا !... ھا !

ئەلى تۇرمىدىن چىققاندىن بېرى بۇگۈن بىر قاتتىق كۈلۈپ باقتى .

— قۇيە ، ئاداش ، قۇيە ، ھارىقىڭدىن بىر رومكا قۇي ،— دەيتتى ئەلى تېلىقىپ ، — تۇرمۇش دېگەندە ئەجەب قىزىق ئىشلار بولىدۇ ـ ھە !

زۆھرە لېگەندە پولۇ كۆتۈرۈپ كىردى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىرگەن ئوغۇل بالا چىراغنى ياندۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . ئۇلار گەپ بىلەن بولۇپ ، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغىنىنىمۇ تۇيماي قالغانىدى...

— قورسىقىڭىزنى ئاچۇرۇۋەتتۇق ، ئەلى . كامالنىڭ مۇشۇنداق ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان ، ھېچبولمىغاندا مۇنۇ سوۋۇپ قالغان چايلارنى بولسىمۇ يەڭگۈشلەپ قويسىڭىز بولمامدۇ ، پاھ ،

ئاغىنىكىزنى تېپىۋالسىكىز ئەجەب گەپچى بولۇپ كېتىدىكەنسىزا؟... بىزگە تۇزۇكرەك پاراڭمۇ قىلىپ بەرمەيدۇ. خەقلەرگىمۇ ئارىلاشمايدۇ، قاراڭ. سىزنى كۆرۈپ بۆلەكچىلا ئېچىلىپ كەتتىغۇ!

— قىزىق پاراڭلار بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ئەلى كۈلۈپ.

— ھېلىقى، قۇلىقىمنىڭ ئېتىلىپ قالغىنىنى سۆزلەپ بەردىم، — دېدى كامال چاي قۇيۇۋېتىپ.

— ۋاي - ۋۇي! بۇنىڭ ئەپەندىمدەك قىلىقلىرىنى بىر دېمەك. بۇگۈن سىلەرنى ئازادە پاراڭلىشىۋالسۇن، دەپ ئارىلاشمىدىم، يەنە بىر كەلگەن چېغىكىزدا سۆزلەپ بېرىمەن. كامال، گۆشلەرنى پارچىلاپ قويۇڭ.

زۆھرە چىقىپ كەتتى.

— قېنى، ئاداش، تاماق ئالە. ھاراق بىلەن گۈرۈچ ئاشقۇ قاملاشمايدۇ، ئىشقىلىپ، خوتۇن خەقنىڭ مېھمانغا پولۇ ئەتمىسە كۆڭلى ئۇنىمايدىكەن.

— شۇنداق، پولۇدىن ئالىي تاماق بولامدۇ؟ بۇگۈن زۆھرەنمۇ ئاۋارە قىلدىم، سېنىمۇ ئىشتىن قويدۇم.

— ئىش دېگەننى قاچان بولمىسۇن قىلىۋالىمىز. تاماقتىن بۇرۇن يەنە بىر رومكىدىن قېقىۋالىمىزمۇ؟

— مەن ئىچمەي...

— بوپتۇ، تاماق ئال. بۇ قۇلاقنىڭ شۇنداق بولۇپ قېلىشىغا ئەسلىي سەۋەبچى جالال دېگىنە. قۇلىقىمغا مۇشت تەگكەندە ئارقامدا جالال بار ئىدى...

— راست، سورايمەن دەپ ئۇنتۇپتىمەن، — دەپ ئېسىگە ئالدى ئەلى، — ئۇ نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

— بىزنىڭ ئىدارىدە باشلىق .
— باشلىق .
— ھە ، باشلىق ؟
— قانداق باشلىق ؟
— قانداق باشلىق بولاتتى ، پۈتكەن ئىشقا قول قويمىغان ، پۈتمىگەن ئىشقا ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايدىغان باشلىق . قېنى ، چوڭ ـ چوڭ ئالە . ئۇنىڭ گېپىنى قىلىپ بەرسەم ، ئىككىمىز بۇ يەرگە بىللە تەقسىم بولۇپ كەلگەن . ئۇ باشتا ، مەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا خېلى خىزمەت كۆرسەتكەن ، مېنى چوڭ بىر يەرگە خىزمەتكە قويىدۇ ، دەپ تەمەدە يۈردى . نەدىكىنى ، ئىككىلىمىزنى بىر كىچىك ئەترەتكە «قايتا تەربىيە ئېلىپ كېلىڭ !» دەپ چۈشۈرۈۋەتتى . بىر يىلدىن كېيىن ، مەن گۇڭشېغا تەرجىمان بولۇپ يۆتكەلدىم . جالال ئارقامدىن ، ئوڭچىنىڭ بالىسىنى ئەتىۋارلاپ ئىشلەتتى ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا قالپاق كىيگەن نېمىنى گۇڭشېغا ئاپىرىۋالدى ، دەپ گەپ تارقىتىپ ، غاجاپ يۈردى . كېيىن ئۇنىمۇ گۇڭشېغا ئەكەلدى ، تەرجىمانلىق ئىشىغىمۇ قويۇپ باقتى . بۇ كېچەچ سەھىنگە چىقسا دۇدۇقلاپ ، قىلىدىغان گېپىنى تاپالماي ، چۈشىنەلمەي قالغان گەپلىرىنى يالغان تەرجىمە قىلىپ ئەپلەشتۈرەلمىگەندىن كېيىن ئۇنى خەت ـ چەك تارقىتىشقا قويۇپ قويدى . شۇ چاغدا گۇڭشېدا ما فامىلىلىك بىر شۇجى بولىدىغان ، جالال بىلەن ئىككىسى زادىلا چىقىشالمىدى . جالال ، ما شۇجىنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ قالدىم ، مېنى تېگىشلىك خىزمەتكە قويمىدى ، دەپ بىرنەچچە قېتىم ئۇنىڭ بىلەن سوقۇشقانمۇ بولدى . گۇڭشې مالىيە بۆلۈمىدە يەنە بىر سەتەڭ

بولمدىغان ، بىر كۈنى جالال ما شۇجىنى ئىزدەپ ئۈنىڭ ياتقىغا كىرىپ ، ما شۇجىنىڭ ھېلىقى سەتەڭنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۇستىگە چۈشۈپ قاپتۇ . شۇ كۈنى ئۇ مېنىڭ قېشىمغا يۈگۈرۈپ كىرىپ : «كا ـ كا ـ كامال» دەيدۇ . «ھە نېمە ؟» دېسەم ، بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى ، «ئەمدى قانداق قىلماقچىسەن ؟» دېسەم ، «بۇ ـ بۇ گۈينىڭ ق ـ ق ـ قىلىقىنى ھە ـ ھە ـ ھەممە ئادەمگە ئېيتىپ ، چا ـ چا ـ چا ـ چاۋىسىنى چىتقا يا ـ يا ـ يايىمەن» دەيدۇ . مەن ئۇنىڭغا : «ما شۇجىنىڭ ئۇ خېنىمنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئولتۇرغىنىنى سېنىڭدىن باشقا كىم كۆرۈپتۇ ؟ بۇ گەپنى دېسەڭمۇ گۇۋاھچىڭ بولمىغاندىن كېيىن ئاقمايدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، سېنىڭ ما بىلەن بىر ـ ئىككى قېتىم سەن ـ پەن دېيىشكەنلىكىڭنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ . شۇجى ، مېنىڭ ئۇستۇمدىن يالا چاپلىدى ، دەپ ئەيىبنى ئۆزۈڭگە ئارتىپلا قويىدۇ ، ئۆزۈڭ زىيان تارتىسەن» دەپ بۇ ئىشنى باستۇرۇپ قويدۇم . توۋا ! دەيمەن ، ئىشقىلىپ شۇ ئىشتىن كېيىن ما شۇجى بىلەن جالال ئىككىسى قالتىس يېقىن بولۇپ كەتتى . جالال ئۆزى چەكمىسىمۇ يانچۇقىغا بىرقاپ پاپىرۇسنى سېلىپ ، ما شۇجىنى قەيەردە كۆرسە ، شۇ يەردە تاماكا تەڭلەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالدى . ئاز ئۆتمەي پارتىيىگە كىردى ، كېيىن گۇڭشېغا جۇرېن بولدى . مانا ھازىر مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ... قېنى ، چوڭ ـ چوڭ ئالە ، ئاداش .

— مەن تازا ئېلىۋاتىمەن . ئۆزۈڭمۇ ئالە . شۇنداق قىلىپ ، ھېلىقى خېنىمنىڭ قۇچاقىغا چىققىنى جالالغا پايدا بولدى ، دېگىنە !

كامال كۈلۈپ ئاشنى پۈرقۇۋەتكىلى تاسلا قالدى .

— هه ، بۇ تازا جايىدا چاقچاق بولدى... ئۆزۈك قەيەرگە ئورۇنلاشتىڭ ؟

— كەلگەن كۈنۈملا ۋىلايەتكە چاقىرتىپتىكەن . بارسام ، ۋىلايىتىمىزدە بىر ئەدەبىي ژۇرنال چىقارماقچىمىز ، شۇنىڭدا ئىشلەپ قېلىڭ ، دەيدۇ . مەن : «ئۇرۇمچىدە پۈتتۈرىدىغان رەسمىيەتلىرىم تېخى پۈتمىدى . ئويلىشىپ باقاي» دېدىم .

— ئىشلە ، ئاداش ، قالتىس يازاتتىڭ... هوي راست ، ژۇرنال دېسەڭ ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ . ساڭا ئاجايىپ بىر نەرسە كۆرسىتىمەن . ئاۋۋال تاماق يەيلى .

تاماق يېيىلىپ ، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن ، كامال تۆردىكى ئىشكاپنىڭ يېنىغا بىر ئورۇندۇقنى قويۇپ چىقىپ ، ئىشكاپ ئۈستىنى ئۇزاق ئاختۇردى - دە ، بىر دەستە كونا گېزىتلەرنى كۆتۈرۈپ كەلدى .

— مانا ، ئىشىنىڭ قىزىقى ماۋۇ يەردە . مۇنۇ شېئىرلارنى ئوقۇپ باققىنا .

كامال گېزىتلەرنى ئۈستەل ئۈستىگە يايدى . ئەلى ئۈستەلگە جەينەكلەپ ، قولىغا بىر گېزىتنى ئېلىپ هەيران بولغىنىچە ئوقۇپ كەتتى .

— قانداق ، بۇ شېئىرلارنى تونۇغاندەك قىلامسەن ؟

— تونۇدۇم . بۇ مېنىڭ شېئىرلىرىمغۇ ؟ بۇ قايسى ئوغرىنىڭ قىلىپ يۈرگەن قىلىقى ؟... «ياڭراق» دېگەن كىم ؟

— كىم بولاتتى ، ئاشۇ جالال ماز بولمامدۇ . بىر يىللىرى قارىسام ئۇ شائىر بولۇپ قالدى . مەكتەپتىكى چاغدا بىر تاغار بىر نېمىلەرنى يېزىپ بىرىنىمۇ ئېلان قىلدۇرالمىغان بۇ نېمىنىڭ شائىر بولۇپ قالغىنىغا هەيران بولۇپ ، ئېلان قىلغان

شېئىرلىرىنى تازا دىققەت قىلىپ ئوقۇپ باقسام ، ئىشقىلىپ بۇ شېئىرلارنى بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلىمەن . ئويلىسام ، مەكتەپتە سېنىڭ خاتىرلىرىڭدە ئوقۇغانىكەنمەن . ھە ، ئىش مۇنداق ئىكەن - دە ، دەپ بۇ گېزىتلەرنى يېغىپ قويۇۋېدىم . قارا ، ئۇنىڭ ھېيلىگەرلىك بىلەن «ياڭراق» دەپ تەخەللۇس قويۇۋالغىنىنى...

ئەلى گېزىتلەرنى قولىغا ئېلىپ بىر - بىرلەپ كۆرۈشكە باشلىدى . «ياڭراق» شېئىرلارنى 1972 - يىلىدىن كېيىن ئېلان قىلىشقا باشلاپتۇ . شېئىرلارنىڭ مەزمۇنىغا بەزى ئۆزگەرتىشلەرنى كىرگۈزۈپ ، بەزىبىر مىسرالارنى ئىلگىرى - كېيىن قىلىپ ، قىسمەن سۆزلەرنى ئالماشتۇرۇۋەتكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بۇ شېئىرلار ئۇسلۇبى ، تىلى ، ئىشلەتكەن قاپىيە ، تۇراق ، ئۇرغۇلىرىغىچە ئەسلىنىڭ مەكتەپتە يازغان شېئىرلىرىنىڭ نەق ئۆزى ئىدى . بۇ شېئىرلارنىڭ بەزىلىرىنى ئۇ ھازىرمۇ يادقا ئوقۇپ بېرەلەيتتى . مەشىق ئۇچۇن يېزىلغان بۇ شېئىرلارنى ئەلى ئىككى دەپتەرگە جەملەپ قويغان ، كېيىن «ئىسيانچىلار» ياتقىنى ئاختۇرغاندا يېغىپ چىقىپ كەتكەنىدى . مانا بۇلارنى جالال قولغا چۈشۈرۈپتىكەن - دە !...

— ھازىر ئۇ رەسمىي شائىر ئاتالدى ، — دېدى كامال زەردە بىلەن ، — شائىر دەپ قويسا ئۇنىڭ بەزى سورۇنلاردا ئالقاندەك قەغەزنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، شېئىر ئوقۇپ ناياقلاپ كېتىشلىرىنى ئېيتايمۇ ، قىپقىزىل ئالدامچى . ئىشقىلىپ ، نام - ئاتاق ئۇچۇن ئۇ ھەرنېمە قىلىشتىن يانمايدۇ - دە !

ئەلى سارغىيىپ كەتكەن گېزىتلەرنى تۇتقىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى . بايا ، مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا جالالنىڭ ئەلىگە

ئۇچراپ قىلىدىغان گېپىنى تاپالماي ئالدى ـ كەينىگە مېڭىپ قالغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن ـ دە...

ئۇلار بۇ شېئىرلار توغرىسىدىكى مۇلاھىزىسىنى تۈگىتىپ، گېزىتلەرنى يىغقاندا ۋاقىت كېچە سائەت ئون ئىككىدىن ئاشقانىدى. زۆھرە بىلەن بالىلارنىڭ دالان ئۆيىدىكى ئاۋازىمۇ ئاللىقاچان جىمىپ كەتكەنىدى. كامال زۆھرەنى ئويغاتماقچى بولدى. ئەلى ئۇنى ئويغاتقىلى قويمىدى.

— بولدى، ئۆزىمىز ئورۇن سېلىپ ياتايلى، — دېدى ئۇ.

ئۇلار ئۇستەلنى ئېلىۋېتىپ، كىگىز ئۈستىگە قاتار ئورۇن سېلىپ ياتاتتى. كامال يوتقانغا كىرىشتىن ئىلگىرى، تاقىر بېشىغا بىر كونا قۇلاقچىنى كىيىپ، ئەلىگە قاراپ:

— قۇلىقىمنىڭ ھازىرمۇ ئازراق دەردى بارچۇ، باشنى ئىسسىق تۇتمىسام بولمايدۇ، — دەپ كۈلۈپ قويدى.

كامال بېشى ياستۇققا تېگىشى بىلەنلا سەبىي بالىلاردەك تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى. ئەلىنىڭ خىيالىدىن گېزىتتىكى شېئىرلار چىقمايتتى، پۈتى سىرقىراپ ئاغرىپ ئۇزاققىچە ئۇخلاتمىدى. بىر چاغدا دېرىزىدىن تولۇن ئاي جامالىنى كۆرسەتتى. ئۆي ئىچى خىرە يورۇققا تولدى. ئەلىنىڭ كۆز ئالدىغا شۇ تولۇن ئايدەك ساھىبجامال بىر قىز كەلدى، بۇ قىزنىڭ ئىسمى زۇمرەت ئىدى. ئۇ، ئەلىنىڭ يېنىدا پۈشۈلداپ ئۇخلاۋاتقان ئاشۇ ساۋاقدىشى كامالنىڭ ياخشى كۆرىدىغان قىزى ئىدى. زۇمرەت ئۇلاردىن تۆۋەن سىنىپتا ئوقۇيتتى. قورچاقتەك ياسىنىپ يۈرىدىغان، جۇغى كىچىك كەلگەن بۇ قىزغا كامال مەخپىي كۆيەتتى. ئىككىنچى قەۋەتتىكى سىنىپنىڭ دېرىزىسىدىن (كامالنىڭ پارتىسى دېرىزىنىڭ يېنىدا ئىدى) كامال پەسكە — تەنەپپۇسكە

چىقىۋاتقان تۆۋەنكى سىنىپ بالىلىرى تەرەپكە قارايتتى . ئۇنىڭ كۆزى شۇ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن زۇمرەتنى ئىزدەيتتى . كېيىن ئۇلار توپ مەيدانى يېنىدىكى كۆچەتلىك ئارىسىدا پات - پات پاراڭلىشىدىغان بولۇپ قالدى . ئۇلار ھەر ئىككىلىسى شۇنچە تارتىنچاق بولسا كېرەك ، قىز چېچىنى قولىغا يۆگەپ ، توپلىينىڭ تۇمشۇقى بىلەن يەرنى سجاپ تۇراتتى . كامال ئۆپكىدەك قىزىرىپ ، قىزغا ئەمەس ، يېشىل يوپۇرماقلارغا ، يىراقتىكى ئۆگزىلەرنىڭ تۇرخۇنىغا قونۇپ تۇرغان كەپتەرلەرگە قارايتتى . ئاشۇ ئەھۋالدا ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە نېمىلەرنى ئىزھار قىلىۋاتقانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى .

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندا فاكۇلتېتنىڭ ئىچى - تېشى چوڭ خەتلىك گېزىت بىلەن توشۇپ كەتتى . بۇ گېزىتلەرگە نېمىلەر يېزىلمىغان دەيسىز ؟ بىر كۈنى ، نەق فاكۇلتېت بىناسىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ، قارا سىياھ بىلەن يوغان قىلىپ يېزىلغان «قاراڭلار ، بۇ بۇرژۇئا خېنىمنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىت پەيدا بولۇپ قالدى . بۇ گېزىت زۇمرەتنىڭ ئۇستىدە يېزىلغان بولۇپ ، ئۇنىڭغا : «... زۇمرەت ، سەن ، ماڭا يۇقىرى سىنىپ ئوغۇللىرىنىڭ كۆزى چۈشتى ، دەپ ھەر كۈنى قېشىڭنى تېرىپ ، يۈزۈڭگە ئۇپا - ئەڭلىك سۈركەپ ، ناياقلاپ يۈرسەن . يەنە سەن ، مەن ھازىر يىگىت تاللاۋاتىمەن ، مېنىڭ ئاغزىم كىچىك ، ئوغۇللار ياخشى كۆرىدۇ ، دېگەن . بۇ قايسى سىنىپىنىڭ قىلىقى ! جاۋاب بەر !...» دېگەندەك تۇتۇرۇقسىز سۆزلەر يېزىلغانىدى . بۇ چوڭ خەتلىك گېزىتنى كىملا ئوقۇسا كۈلەتتى . بەزى تېتىقسىز ئوغۇللار زۇمرەت دېگەن قايسى قىز ؟ دېيىشىپ ئۇنىڭ

سىنىپىنىڭ ئىشىكىدىن بېشىنى تىقىپ قاراشقانمۇ بولدى . بۇ ئىشنى ئار ئالغان زۇمرەت يىغلىغىنىچە چىقىپ ، ئاچچىقىدا ھېلىقى چوڭ خەتلىك گېزىتىنى «جارت ـ جۇرت»لا قىلىپ يىرتىپ تاشلىدى . ئىش شۇنىڭ بىلەن ئۇلغايدى . غەزىپى تېشىپ كەتكەن «ئىنقىلابچىلار» شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ، زۇمرەتنى : «چوڭ خەتلىك گېزىتنى يىرتىپ ، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىغا قارشى چىققان» دەپ سۆرەپ چىقىپ ، بېشىغا ئېگىز قالپاق كىيدۈرۈپ ، يۈزىگە كۈيە سۈركەپ كۈرەش قىلدى . كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن ، شۇ كۈنى يېرىم كېچىدە زۇمرەت ئىچ كىيىملىرى بىلەن ياتاقتىن چىقىپ ، مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى كۆلگە ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالدى . بۇ قىزدىن كامالغا پەقەت كىچىككىنە بىر پارچە خەتلا قالدى . خەتكە ئۇ : «كامال ، سىزنى ياخشى كۆرەتتىم ، ھاياتىنى ياخشى كۆرەتتىم . لېكىن ، تۆھمەت ۋە ئاھانەتلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە ۋىجدانىم چىدىمىدى» دەپ يازغانىدى .

كۈزنىڭ سۈيى سۈزۈك بولىدۇ . بالا ۋاقىتلىرىدا ئەلى ئېرىق بويىدا سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى . بەزى يوپۇرماقلار سۈپسۈزۈك سۇ بېتىگە جۇپلىشىپ چۈشۈپ ، خېلىغىچە بىللە ئاقاتتى ـ دە ، ئاندىن دولقۇنلار ئۇلارنى ئايرىپ ھەر تەرەپكە ئەكېتەتتى . ئەلى ئۇ چاغدا تۇرمۇشتىكى ئىشلارنىڭمۇ شۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى . توپ مەيدانىنىڭ يېنىدىكى كۆچەتزارلىقتا كامالغا تىكىلىپ قاراشقىمۇ جۇرئەت قىلالماي شەلپەردەك قىزىرىپ تۇرىدىغان زۇمرەت قېنى؟ ئەلى بىلەن بىر ئاي بىر ئۆيدە بولغان رابىيە قەيەرلەردە يۈرىدۇ؟...

شۇ خىياللار بىلەن ئەلىنىڭ كۆزى ئاخىر ئۇيقۇغا كەتتى .

6

ئەلى ئويغانغاندا ئەتىگەنلىك قۇياش ئۆي ئىچىنى يورۇتۇۋەتكەنىدى. كامال دالان ئۆيگە ئوستەل راسلاپ، ئەتىگەنلىك چاينىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى. زۆھرە ئىشقا، بالىلار مەكتەپكە كەتكەنىدى.

ئەلى يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ ئوستەلگە كەلدى. كامالدىن ھاراقنىڭ تەسىرى قايتىپ، ئۆزىنىڭ ياۋاش، كەم سۆز ھالىتىگە قايتقانىدى.

— قانداقراق ئوخلاپسەن؟ — دەپ سورىدى كامال،— ئاخشام ئىچكەن ھاراقمىزىنىڭ تايىنى يوق، بېشىم ئاغرىپ تۇرىدۇ.

— سەن بىر- ئىككى رومكىنى ئارتۇقراق ئىچتىڭ.

— بولمىسا بىر بوتۇلكىنىمۇ يېرىم قىلالماپتۇق. ئىچىپ ئۆگەنمىگەن دېگىنە. ئاخشام سېنى كۆرۈپ خۇشاللىقىمدا ئىچىپ قويدۇم، چاي ئالە.

چايدىن كېيىن ئەلى رابىيە توغرىسىدا گەپ ئاچتى.

— ھە ... — دەپ تۇرۇپ قالدى كامال،— مەن قاپاق باش ئاخشام ئۆزۈمنىڭلا گېپىگە چۈشۈپ كېتىپتىمەن. رابىيە بەك ياخشى قىز ئىدى - ھە! ئادەمنىڭ ياخشىلىرى كېتىپ، ماڭا ئوخشاش سۆرەلمىلىرى ئېشىپ قالىدىغان جاھان ئوخشايدۇ. ئۇ رەھمەتلىك ئۆلۈپ كەتكىلى ئۇزۇن بولدىغۇ، سەن كېتىپ بىر يىلدىن كېيىنمۇ، ئىشقىلىپ، شۇنداق بىر ئاڭلىغىنىم ئېسىمدە، ئەجەب، سەن ئۇقمامسەن؟

— ئۇنى ئۆلۈپ كەتتى، دېگەن گەپنى جەمئىيەتكە چىقىپ

ئاڭلىدىم . تۇرمىدە چېغىمدا ماڭا ئۇنىڭدىن ئۇزۇلمەي خالتا كېلىپ تۇرغان .

— ھازىرغىچە ؟...

— مەن بۇياقتا مېڭىشتىن بىر ئاي ئىلگىرىمۇ ئۇنىڭ نامىدىن خالتا تاپشۇرۇۋالغان .

— نېمە دەيدىغانسەن ؟ ئىشقىلىپ ، ھاياتلىقى راست بولسۇن ، ئۇنداقتا ئۇ ھازىر قەيەردە ؟

— مەن سەندىن شۇنى ئۇقماقچى ، ئۇ ھازىر قەيەردە ؟

— مەكتەپتىن K شەھىرىگە تەقسىم بولۇپ كەتكەن...

— بىر - ئىككى كۈندىن كېيىن K شەھىرىگە ئۆزۈم بېرىپ باقايمىكىن دەۋاتىمەن . ئاۋۋال سېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋاللىشىپ كېتەي دەپ كېلىشىم ئىدى . ئۇنىڭ پوسۇلكا قەغىزىگىمۇ شۇ شەھەر ئەتراپىدىكى بىر جايىنىڭ ئىسمى يېزىلغان .

— مۇنداق دە . بىز رابىيەنى ئۆلۈپ كەتتى دەپ يۇرۇپتۇق . K شەھىردە بىزنىڭ ئىسمائىلمۇ بار...

— قايسى ئىسمائىل ؟

— بىزنىڭ كونا سىنىپ باشلىقىچۇ . ھازىر شۇ يەرنىڭ ئىلىم - پەن كومىتېتىغا باشلىقمۇ بىرنېمە بولغان ئوخشايدۇ .

— ياخشى گەپ بولدى ، ئادرېسىنى تولۇق بىلەمسەن ؟ يېزىۋالاي .

ئەلى كامالنىڭ ئۆيىدە ئەتىگەنلىك چايغا ئولتۇرغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئاكىسى تۇرغان قورۇغا بىر ئايال كىرىپ كەلدى . ئوسمان دېرىزىنى ئېچىپ ، تەشتەكتىكى گۈل يوپۇرماقلىرى ئۇستىدىن بېشىنى چىقىرىپ سورىدى :

— سىڭلىم ، بىرىنى ئىزدەمسىز ؟
— ئەلى مۇشۇ قورۇدىمۇ ؟
— ھە ، مۇشۇ ئۆيدە ، ئۆيگە كىرىڭ . .
ئوسمان ئىشىكتىن چىقىپ بولغۇچە ، مېھمان پەلەمپەيلەردىن تېز كۆتۈرۈلۈپ ، پېشايۋاننىڭ ئوستىدە پەيدا بولدى .
— ياخشىمۇسىز ؟
ئايال دېدىللىك بىلەن ئوسمانغا قول ئۇزاتتى . ئايالار بىلەن پەقەت باش لىڭشىتىپلا سالاملىشىش ئادەت بولۇپ قالغاچقا ، ئوسمان تەمتىرەپ قالدى .
— ياخشىمۇسىز ؟ ئۆ... ئۆيگە كىرىڭ .
ئايالنىڭ ئەرلەردەك قاتتىق قول سىلكىپ كۆرۈشكىنىگە قاراپ ئوسمان «بۇياق شوپۇر بولسا كېرەك» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى .
— يۇقىرى ئۆتۈڭ ، — دېدى ئوسمان .
— ئۆيدە ھېچكىم يوقمۇ ؟
— بالىلار مەكتەپكە كەتتى . بالىلارنىڭ ئاپىسى سەي ـ پەي ئالغىلى بازارغا ماڭدى . ئەلىنى دەمسىز ؟ ئەلى ئىككى كۈندەك بولدى سەھرالغا چىقىپ كەتكەنىدى .
— قاچان كىرىدۇ ؟
— قانچە كۈن تۇرىسەن ؟ دېسەم ، ئاۋۋال بىر چىقىپ كۆرۈپ باقاي ، دەپلا چىقىپ كېتىۋىدى . بۇگۈن ـ ئەتىنىڭ ئىچىدە پەيدا بولۇپ قالار ، ئولتۇرۇڭە .
بۇ كىلىشكەن ، گەۋدىلىك ئايال بولۇپ ، كالتە چېچىنى چەيزە رەڭ نېپىز ياغلىق بىلەن ياش قىزلاردەك يىغىپ

بوغۇزالغاندى . كەڭ ئېتەكلىك يېپەك كۆڭلىكى ئۈستىگە كىيىۋالغان ئەت رەڭ پىلاتىنىڭ ئالدى ئوچۇق تۇراتتى ، تولۇق كەلگەن كۆكسى" ئۇنى تېخىمۇ بەستلىك كۆرسىتەتتى . بۇ ئايالمىدۇ ، قىزمىدۇ ؟ ھازىر قىز ـ چوكاننى ئاجراتماقمۇ تەس . بەزى يېشى چوڭىيىپ كەتكەن مۇشۇنداق قىزلارمۇ ئۇچراپ قالىدۇ ، دەپ ئويلىدى ئوسمان .

ئايال ئولتۇرماي ئۆي ئىچىدىكى نەرسىلەرنى كۆرۈشكە باشلىدى .

— پاھ ، مۇنۇ ئىشكاپنىڭلار قالتىس چىرايلىق ئىكەنە ؟

— كونا ئىشكاپ ، ئەللىك نەچچىنچى يىلى سوۋېتكە چىقىپ كېتىدىغان بىر رۇستىن ئەرزانلا سېتىۋېلىۋېدىم...

— ماۋۇ پىكوس بەك شاخلاپ كېتىپتىغۇ ؟

— قارىمامسىز ، شۇڭا مۇشۇ ئۆيدىن باشقا يەرگە يۆتكىگىلى بولمايۋاتىدۇ .

بۇ ئايالنىڭ يېشىنى ئوسمان ئوتتۇزدىن كەم ئەمەس ، دەپ مۆلچەرلىدى . ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان ئەتىرنىڭ كۈچلۈك پۇرىقىغا قاراپ ، بايىقىى «شوپۇر بولسا كېرەك» دېگەن پەرىزىدىن يالتايدى . ھېچنېمىدىن قورۇنمايدىغانلىقىغا قاراپ ئۇنىڭ «ئارتىسمىكەن ؟» دەپ ئويلىدى . بەستىگە قاراپ ئاخىرىدا ، تەنتەربىيە ساھەسىدە ئىشلىسە كېرەك ، دەپ جەزم قىلدى . ئۇنى ئەڭ قىزىقتۇرغان نەرسە ، بۇ ئايالنىڭ ئەلى بىلەن نېمە ئالاقىسى باردۇ ؟ دېگەن سوئال بولدى .

— پوھوي ، ئۆينىڭ ئىچى نېمىشقا ھاراق پۇرايدىكەن دېسەم ، مۇنۇ بوتۇلكىڭىزنىڭ ئاغزى ئوچۇق قالغانكەن ـ دە .

ئوسمان دېرىزە تەكچىسىدە تۇرغان بوتۇلكىنى ئىتتىك

قولىغا ئېلىپ ، ئاغزىنى ئېتىپ ، ئىشكاپنىڭ ئارقىسىغا جىمقتۇردى . ئۇ ئاخشام بىر پەدە قاتتىق ئىچىشىپ قويغانلىقتىن بېشى ئاغرىپ قوپقاندى . ئەتىگەندە بىر رومكا ئىچۈۋېتىش ئۈچۈن بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، بۇ ئايال كىرىپ كىرىشى بىلەن ئۇنى ئەستىن چىقارغاندى .

— گىلەملىرىڭىز ئېسىل ئىكەن ، — دېدى ئايال تامغا تارتىلغان ۋە يوغان تۆمۈر ساندۇقنىڭ ئۈستىگە قاتلاپ ئېلىپ قويغان گىلەملەرنىڭ ئارقىسىنى قايرىپ كۆرۈپ .

— خوتەندىن ئۆزۈم ئەكەلگەن . بىر يىللىرى شۇ يەردە خىزمەت بىلەن تۇرغانىدىم .

— ھازىر مۇشۇنداق ياخشىسىنى تاپماق تەس .

ئايال ئاخىرىدا تامدىكى سۈرەتلەر ئېلىنغان ئەينەك رامكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى .

— ئەلىنىڭ سۈرىتى يوققۇ ؟

— ھە ، خوتۇن قولىغا چىققان نېمىلەرنىلا چاپلاپ قويۇپتۇ . ئەلىنىڭ سۈرىتى بار ، سانداقتىكى ئالبومدا . بىزنىڭ قېشىمىزدا يېتىپ ـ قوپۇپ ئوقۇپ يۈرگەن چاغدا چۈشكەن سۈرەتلىرى ...

— سىز ئەلىنىڭ ئاكىسىغۇ دەيمەن ، — دېدى ئايال ئورۇندۇقتا كېلىپ ئولتۇرۇپ ...

— شۇنداق ، بىز بىر ئاتىدىن ئىككىلا بىر تۇغقان . سىز كىم بولىسىز ؟ — دېدى ئوسمان ئايالنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ، قىزىقىش بىلەن قاراپ . ئۇ ئىچىدە ، قىلغان پەرەزلىرىنىڭ قايسى توغرا چىقاركىن ، دەپ ئويلايتتى .

— مەن ئەلىنىڭ ساۋاقدىشى بولىمەن ، ئىسمىم سارە .

— مۇشۇ شەھەرلىكمۇسىز ؟ ھازىر نېمە ئىش قىلىسىز ؟

— مۇشۇ شەھەردە ، گېزىتخانىدا مۇخبىرلىق قىلىمەن .
— ھە ، مۇنداق دەڭ !...

ئوسمان سارەگە قارىغىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇ ، «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى»دىن باشقا گېزىتلەرگە ئانچە قىزىقىپ كەتمەيدىغان ئادەملەردىن ئىدى . ئەدەبىي كىتابلار قولىغا چۈشۈپ قالسا ئانچە ـ مۇنچە ئوقۇپ قويىاتتى ، بەڭ ئىزدەپمۇ كەتمەيتتى . بەزىدە ئۇ بىرەرىنىڭ ئۆيىدە يېڭى كىتاب كۆرۈپ قالسا ، ئاۋۇال قولىغا ئېلىپ ، تەۋەككۇل قىلغان بىر يېرىدىنلا ئېچىپ ئوقۇپ باقاتتى ، قىزىق بولۇپ قالسا ئاچقان يېرىدىن باشلاپ شۇ ئوقۇغىنىچە ئوقۇپ تۈگىتىۋېتەتتى ـ دە ، «ھوي ، ماۋۇ بولىدىغان كىتاب ئىكەن ـ ھە ؟» دەپ يەنە بېشىدىن باشلاپ ئوقۇيتتى . «پايدىلىنىش خەۋىرى»دىكى ئىشلارنى يازىدىغان مۇخبىرلارنى ئۇ زادىلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى . زۇڭتۇڭلارنىڭ سارايلىرىدىن تارتىپ ئۇرۇش مەيدانلىرىغىچە ھەرقانداق يەردە شەيتانەڭ ئۇنۇپ چىقىدىغان بۇ ئادەملەرگە بولغان ھېسسىياتىنى ئوسمان «قالتىس نېمىلەر ئىكەن ـ دە !» دېگەن بىر جۈملە سۆزگىلا يىغىنچاقلايتتى . شۇ تاپتا ئۇ ، سارە توغرىسىدا قىلغان بارلىق پەرەزلىرىنى ئېسىدىن چىقاردى . «توغرا ! — دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ، — مۇخبىر بولغاچقا ئۇ مەن بىلەن قول سىلكىپ كۆرۈشۈپ ، ئۆيىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە قاراپ كەتكەنىكەن ـ دە... »

— مۇخبىر مەن دەڭ ! — دەپ تەكرارلىدى ئوسمان .
— ئەلى قانداقراق تۇرۇپتۇ ؟ — سورىدى سارە .
— ياخشى تۇرۇپتۇ ، پۈتى ئازراق ...
— پۈتى نېمە بوپتۇ ؟

— پۈتىدا ئازراق رېماتىزم بار ئوخشايدۇ ، ياخشى بولۇپ كېتىدۇ .

سارە ئوسمانغا قاراپ ئۇنىڭدىكى ئىنىسىغا ئوخشاشلىقىنى ئىزدىدى . ئوتتۇرا بوي ، سەل قورساق سېلىپ سەمرىگەن بۇ ئادەمنىڭ كەڭ پېشانىسى بىلەن كېلىشكەن يوغان كۆزلىرى ئىنىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشىشاتتى . مىجەز جەھەتتىن ئۇ ئىنىسىدىن روشەن پەرقلىنىپ تۇراتتى . بۇ ئادەم خۇش چاقچاق ، بىغەم ئىدى ، ھەرقانداق كىشى بىلەن چىقىشالايتتى ، ھاراقتىن باشقا كەيپىنى قىلمايتتى ، ئەمما ھاراقنى قاتتىق ئىچەتتى ، مەست بولغاندىمۇ ناھايىتى خۇش كەيپ بولاتتى . ناخشا ئېيتاتتىى ، ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتەتتى ، بەزىدە سازەندىلەرنىڭ قولىدىكى دۇتار- تەمبۇرنى تالىشىپ چاتاقمۇ قىلىپ قويىاتتى . لېكىن ئۇ ھېچكىم بىلەن سوقۇشۇپ قالمايتتى . كېچىلىرى تازا مەست بولۇپ قايتقاندا ئۇ مۇشۇ تېرەكلىك كوچىغا ناخشا ئېيتىپ كىرىپ كېلەتتى . ئۇنىڭ ناخشىسىنىڭ سۆزىنى ھېچكىم چۈشەنمەيتتى ، بۇ ناخشىنىڭ ئاھاڭىمۇ دۇنيا دۇنيا بولۇپ ئىجاد بولغان ھېچبىر ئاھاڭغا ئوخشاشمايتتى . ئەمما ، بۇ شۇ كوچىدىكىلەرگە ناھايىتى تونۇش ئاھاڭ ئىدى . بۇ ناخشا ئاڭلىنىشى بىلەن قوشنىلارنىڭ كىچىك بالىلىرىمۇ «ئاھاي ، ئوسمانجىنىكام مەست بوپتۇ !» دەپ ۋارقىرىشاتتى... ئوسمان ئازادلىقتىن كېيىنىلا كادىر بولغان ، ئۇ چاغدا ئۇ خېلى غايىلىك ياشلاردىن ئىدى . 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا — جەنۇبقا بېرىپ خىزمەت قىلىش چاقىرىق قىلىنغاندا ئۇ ئاكتىپلىق بىلەن ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ ، خوتەنگىچە بېرىپ بىرقانچە يىل ئىشلىگەن ، كېيىن ئۆسۈپ كىچىكرەك بىر ئىدارىنىڭ باشلىقىمۇ بولغاندى... ئوسماننىڭ مۇشۇ شەھەردە

خىزمەت قىلغان ئورۇنلىرى ئاز ئەمەس . تۆمۈرچىلەر كوپېراتىپى ، مەشچىلەر كارخانىسى ، شەھەرلىك تازىلىق ئەترىتى ، ئاھالە كومىتېتى ، قۇشخانا ، كىگىزچىلىك كوپېراتىپى ، ھەتتا بىر قېتىم ئۇ روھىي كېسەللەر دوختۇرخانىسىغىمۇ باشلىق بولۇپ باققان . ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ مۇشۇ يېشىغا كەلگۈچە نۇرغۇن سىياسىي ھەرىكەتلەرنى بېشىدىن كەچۈردى . بۇ ھەرىكەتلەردە ئۇ ئاكتىپىمۇ بولۇپ باقمىدى ، قاتتىقراق زەربىمۇ يېمىدى . ھەر قېتىم سىياسىي ھەرىكەت بولغاندا ئىدارىگە كەلگەن خىزمەت گۇرۇپپىسى ھە دېگەندىلا ئۇنى تۇتاتتى ، تەكشۈرۈپ ، ھاراق ئىچىشتىن باشقا چوڭراق مەسىلىسىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ، ئاز ئۆتمەيلا ئۇنى «ئازاد» قىلىپ ، يەنە ئاكتىپلار قاتارىغا قوشۇپ قوياتتى . بىر - ئىككى قېتىم ھاراق ئىچىپ كېلىپ ، پوكاندەك قىزىرىپ ھىجىيىپلا قاراپ تۇرۇپ ئىشنى بۇزغاندىن كېيىن ، ئاكتىپلار ئىچىدىنمۇ ھەيدىلەتتى ، ئاكتىپلار بىلەن پاسسىپلار ، ئوڭچىلار بىلەن «سول»چىلار ئوتتۇرىسىدىكى تالاي كۈرەشلەرنى ئۇ ئەنە شۇنداق ھارىقىنى ئىچىپ يۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدى . شۇڭا بىر ئاغىنىسى ئۇنىڭ ئۇستىدىن قوشاق توقۇپ :

ھەي ئوسمان ، ئوسمان ،
ئاستىدا مانتا يەيسەن .
ئۆرۈلۈپ چۈشسىمۇ ئاسمان...

دېگەنىدى . ئوسمان بىلەن بىللە خىزمەت قىلغانلارنىڭ قانچىسى خاتالىشىپ يىقىلدى ، بىرنەچچىسى ئۆسۈپ نازارەتلەرگىچە يېتىپ

باردى ؛ ئۇ تېخىچە شۇ پارچە ـ پۈرات ئىدارىلەرنىڭ باشلىقى ، باشلىق بولغاندىمۇ مۇئاۋىن باشلىق ، ئۇ ئۆمرىدە ئۆزىنىڭ بىرىنچى قول باشلىق بولۇپ باققىنىنى بىلمەيتتى . بۇ خىزمەت تارىخى ئۇنىڭدا مەلۇم ئاممىۋى خىزمەت ئىشلەش تەجرىبىسىنى يېتىشتۇرگەنىدى . ئۇ قەيەرگىلا بارمىسۇن شۇ يەردىكىلەر بىلەن چىقىشىپ ، ئارىلىشىپ كېتەلەيتتى . ئۇ يۆتكىلىپ كەتكەندە ئۇ يەردىكىلەر ئۇنى : «ئوسمان كۆڭلىدە يامانلىقى يوق نېمە ئىدى جۇمۇ ! » دەپ ئەسكە ئېلىشاتتى .

يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئوسمان «مۇشۇ هاراق دېگەن ئىپلاس »نى تاشلىۋېتىشنى ئويلاپ يۈرەتتى . دائىم ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ئالدايتتى . بەزىدە ئۆزىگە : «مۇشۇ يېڭى يىلدىن باشلاپ قەتئىي ئىچمەيمەن » دەپ ۋەدە قىلاتتى . لېكىن ، شۇ يېڭى يىلغا يەنە تېخىمۇ قاتتىق مەست هالدا كىرىپ كېلەتتى . ئەلىنىڭ قايتىپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى مىش ـ مىش گەپ تارقالغاندىن باشلاپلا ئۇ ، ئاشۇ ئۇكام قېشىمغا قايتىپ كېلىدىغانلا بولسا هاراقنى ئاغزىمغا قەتئىي ئالماسمەن ، دەپ يۈردى . ئەلىمۇ قايتىپ كەلدى . ئوسمان يەنە كېچە ئىچكەن هارىقىنىڭ باش ئاغرىقىدىن يېشىلەلمەي ئولتۇرۇپتۇ ...

— ئەلى ئەمدى نېمە ئىش قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ ؟ — دەپ سورىدى سارە .

— ساقچىدىن بېجىرىدىغان بەزى رەسمىيەتلىرى تېخى پۈتمىگەن ئوخشايدۇ . ۋىلايەتتە ئىشلەيدىغان يېقىن بىر ئاغىنەم بولىدىغان ، ئىنسىنىڭ قايتىپ كەلگىنىنى ئېيتسام ، «ئوبدان بوپتۇ ، رەسمىيەتلىرىنى ئېلىپ مۇشۇ يەرگىلا قايتىپ كەلسۇن . بىز بىر ژۇرنال چىقارماقچى ، ئادەم تاپالماي يۈرىمىز » دېگەن .

كېيىن ئۇلار قىچقارتىپ ئۆزى بىلەن سۆزلەشتى. ئەلى «ئويلىنىپ باقاي» دەپ قايتىپ چىقىپتۇ. ئەخمەق بالا ـ دە، ئويلىشىدىغان نېمىسى بار. ھۆكۈمەت ئون نەچچە يىل چىقىم قىلىپ تەربىيەلىگەن، نېمە دېسە «ھە»لا دېيىش كېرەك. تېخى بالا ـ دە بالا.

— ئەلىنى بالا دەيسىزغۇ، — دەپ كۈلدى سارە، — ھەممىمىز قىرىققا يېقىنلىشىپ قالدۇق. ئۇنىڭمۇ ئويلايدىغان يەرلىرى باردۇ...

— سىزمۇ قىرىققا بېرىپ قالدىڭىزمۇ؟

— ئايال كىشى بولغانلىقىم ئۈچۈن ئوتتۇز بەش، دەپ قويىمەن، بولمىسا، قىرىققا تاقاپ قالدىم.

— ھا!... ھا!... سىڭلىم، ئۆز ئادەم ئىكەنسىزغۇ، خاپا بولمايسىز، بېشىم بەك ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ، ھاراقتىن بىر رومكا يۇتۇۋالاي.

— ئىچىڭ! — دەپ كۈلدى سارە.

— ئۆگەنگەن خۇي، — دېدى ئوسمان ھاربقىنى ئىچىپ، ئۈستەل يېنىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، — ئەلىنىڭ قانداق قىلىپ مۇشۇ كۈنلەرگە قالغانلىقىنى ئويلىسام، ئەقلىم يەتمەيدۇ. بىرىنچى سىنىپتىن ئونىنچى سىنىپقىچە ئەلا ئوقۇغان، بىر ئوبدان ئىمتىھان بېرىپ ئالىي مەكتەپكە كەتكەن. ھەي، ھۆكۈمەت بىلەن تاقىشىپ نېمە قىلىدۇ... سىلەر بىلەن ئوقۇغاندا قانداقراق ئىدى؟

— دەرستە ئۆتكۈر ئىدى، سۆزنى ئاز قىلاتتى، يېزىقچىلىقتا ماھارىتى قالتىس ئىدى...

— دۇنيالىقتا بىر تاللا ئىنىم دەڭە، ئۆزۈممۇ ياخشى

كۆرىمەن . ھەممە بالانى ئاشۇ يازىدىغان ئىشتىن تاپتى .
ئارىنى بىرئاز جىمجىتلىق باستى .
— مەن قايتاي ، — دەپ ئورنىدىن تۇردى سارە .
— ھوي ، نېمىشقا ؟ بالىلارنىڭ ئانىسى ھازىرلا قايتىپ كېلىدۇ . تاماق قىلسۇن ، ئاڭغىچە ئەلى كېلىپ قالسا كۆرۈشۈپلا كېتىڭ !
— رەھمەت ، ئىشىم ئالدىراش . ئەلى كەلسە ، مېنى كېلىپ كەتتى ، دەپ قويارسىز ، يەنە كېلىمەن . خەت يېزىپ تاشلاپ قويايمۇ - يا ؟
— بولمىسا شۇنداقلا قىلىڭە .

ئەلى ئۆيگە كەچكە يېقىن قايتىپ كەلدى . ۋېلىسىپىتنى پېشايۋانغا يۆلەپ قويۇپ ، يوغان ئۆتۈك بىلەن تاقىلداپ دەسسەپ يۇقىرىغا چىقتى . ئاكىسى ياندىكى كىچىك بىر ئۆينى ئۇنىڭغا ھۇجرا قىلىپ بەرگەنىدى . ئۇ قۇلۇپنىڭ ھالقىسىغا قىستۇرۇقلۇق تۇرغان خەتنى كۆردى . ئەلى ئىشكىنى ئېچىپ كىرىپ ، كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ خەتنى ئوقۇدى .

«ئەلى ، ياخشىمۇسەن !
ئىزدەپ كەلسەم يوق ئىكەنسەن . كەچتە يەنە كېلىمەن...
كېلىپ قالساڭ بىر يەرگە كېتىپ قالماي ساقلاپ تۇرارسەن . زۆرۈر ئىشىم بار ئىدى .
ساۋاقدىشىڭ : سارە»

ئەلىنىڭ كۆز ئالدىغا ئىختىيارىي ھەركەت ۋاقتىدا توپ مەيدانىدىن كەتمەيدىغان ، يۈگۈرۈشتە ھەممە قىزلارنىڭ ئالدىدا كېلىدىغان ، ئەرلەردەك بەستلىك بىر قىز كەلدى . ئۇ چېچىنى كالتە قىلىۋېلىپ ، بۇرۇلكا كىيىپ ئەرلەرچە ياسىنىپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى . ئەلى ئۇنى «ئىلگىرى مۇئەللىملىك قىلغان ، ھازىر گېزىتخانىغا يۆتكىلىپ مۇخبىرلىق قىلىۋاتىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدى . بۇ مۇخبىرنىڭ مەن بىلەن پۈتىدىغان نېمە زۆرۈر ئىشى چىقىپ قالغاندۇ ؟ دەپ ئويلىدى ئەلى . شۇ چاغدا ئوسمان كىرىپ كەلدى .

— كەل ، ئاكا ، — دەپ ئورنىدىن تۇردى ئەلى .

— ھە ، سەھىرالارنى بىر قۇر ئايلىنىپ كەلدىڭمۇ ، قانداق ؟...

ئىشىكنى بىرى چەكتى .

— كىرىڭ !

ئىشىكنى ئېچىپ ، يوغان قەدەم ئالغىنىچە كۈلۈپ سارە كىرىپ كەلدى .

— سالام ، قەدىناس ساۋاقداش .

— كېلىڭ ، سارە .

ئەلى ئۇنىڭ ئالدىغا باردى . ئىككىسى قول سىلكىشىپ كۆرۈشتى .

— بۇ سىڭلىم ئەتىگەنلا بىر كەلگەن . خېتىنى ئوقۇدۇڭمۇ ؟ ئەلىنىڭمۇ ھازىرلا كېلىپ تۇرۇشى ،— دەپ سۆز قىستۇردى ئوسمان .

— ياخشى ئۆتكەن ساۋاقداشلار ئىدۇق . ئەھۋال سوراپ قويايى دەپ كېلىشىم . ئەھۋالىڭ قانداق ؟

— رەھمەت !— دېدى ئەلى .

سارە مەكتەپتىكى چاغدا ھەممە ئوغۇللار بىلەن سەنلىشىپ سۆزلىشەتتى . ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىنكى مۇشۇ سائەتتىمۇ ئۇنىڭ ئەلىنى سەنلىشى ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىنىڭ پۈرىقىنى ئەكەلگەندەك بولدى . يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ سەل غەلىتىلىك ھېس قىلىپ ، ئاكىسىنىڭ ئالدىدا خجالەت بولۇپمۇ قالدى .

— قورسىقىڭلار ئاچقاندۇ ؟ ئۆيگە چىقىپ تاماق يەڭلار ،— دېدى ئوسمان .

— تاماقنى بىزنىڭ ئۆيدىلا يەيمىز . مەن چاقىرىپ كەلدىم . سىزمۇ بارمامسىز ؟— دېدى سارە ئوسمانغا قاراپ .

ئوسمان «ئۆھۆ ! » دەپ يۆتىلىپ ئىنىسىغا قاراپ قويدى - دە :

— رەھمەت ، مەن كېيىنچە بارارمەن ، — دەپ چىقىپ كەتتى .

— يۈر ، بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ پاراڭلىشىمىز . تاماقمۇ راسلاپ قويدۇم ،— دەپ ئالدىراتتى سارە .

— مۇشۇ يەردىلا پاراڭلاشمامدۇق .

— سەن مېنىڭ ساۋاقدىشىم . تۇرمىلەردە يېتىپ ، جاپا چېكىپ قايتىپ كەلدىڭ . ئۆيۈمگە بېرىپ ، بىر پىيالە قايناق سۈيۈمنى ئىچمىسەڭ بولماس ؟

— ئۇغۇ شۇنداق ، مەن سېنىڭ يولدىشىڭ بىلەن تونۇشمىسام ، ساڭا ئەگىشىپلا ئۆيۈڭگە بارسام ...

— ھا !... ھا !... ھا !— سارە قاتتىق كۈلدى ،— سارا ڭ ، مېنى يولدىشى بار دەپ كىمدىن ئاڭلىدىڭ ؟ تېخىچە بويتاقمەن .

يولدىشىم بولغان تەقدىردىمۇ سېنى باشلاپ بارالايمەن . «يولدىن چىقما ، خاندىن قورقما» دېگەن گەپ بار . قانداق دېدىم ؟ سەن بولساڭ مېنىڭ بەش ـ ئالتە يىل بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشىم . ئارىمىزدا باشقا نېمە ئىش بار ؟ !

ئەلى ئويلىنىپ قالدى ـ دە :

— ئەمىسە كەتتۇق !— دېدى .

7

چوڭ يولغا چىققاندا سارە ئەلنى قولتۇقلىۋالدى . ئەتىر ، چاچ مايلارنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل بولغان كۆچلۈك ژە يېقىملىق پۇراق دىماغنى غىدىقلايتتى . يۈمشاق كېلىپ تەگكەن بەدەننىڭ ھارارىتى ئاياللار دۇنياسىدىن ئۇزۇن يىل نېرى تۇرغان ئەلنى ساراسىمگە سېلىپ قويدى . ئۇ ، باشقىلار نېمىدەپ ئويلاپ قېلىۋاتقاندۇ ؟ دېگەندەك قىلىپ ئەتراپقا قورۇنۇپ قاراپ قويساتتى ، شەھەرنىڭ غەربىدىكى تاغ تەرەپكە قۇياش پېتىپ كېلىۋاتاتتى . شەھەر كوچىسى ئىشتىن يېنىپ ئۆيىگە كېتىپ بارغان ، كىنوغا ماڭغان ئادەملەر بىلەن يەنىلا ئاۋات ئىدى . سارە كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغان بىر ساۋاقدىشىنى تېپىۋالغىنىغا خۇشال ئىدى .

— ئاۋۇ ئېگىز بىنانى كۆردۈڭمۇ ؟ ئۇ يېڭى ماگىزىن ، ئىلگىرى ئۇ يەردە ئۇچ بۇرجەك بىر كونا ئىمارەت بولىدىغان ، ئېسىڭدىدۇ ؟ ماۋۇ تۆت قەۋەت بىنانى كۆردۈڭمۇ ؟ تېخى پۈتمىدى . ئەسلىدە بۇنى بەش قەۋەت قىلىپ سالماقچىدى ، چېرتيوژدىن چاتاق چىقىپتۇدەك ، ئىش كۆتۈرە ئالغۇچىلار بىلەن

ئىشنى بەرگۈچىلەر ئوتتۇرىسىدا قاقتى ـ سوقتىمۇ بار . مەن بۇنى يازمەن . قارا ، ئاۋۇ دۆۋىلەكلىك ئەخلەتلەرنى ، بۇنى سۈرەتكە تارتىپ گېزىتكە بىر بېسىپ داۋراڭ سالمىغۇچە بۇ يەردىكى مەينەتچىلىك تۈگىمەيدۇ··· مەندە ياخشى فوتو ئاپپارات بار ، كېيىن ئاكاڭنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن سېنى بىر سۈرەتكە تارتىپ قويای . ھازىر ھەممە ئادەم كاستۇم كىيىگىلىۋاتسا بۇ تۆت يانچۇقلۇق چاپاننى قەيەردىن ئالدىڭ ؟

— مەن تۈرمىگە ماڭغاندا ھەممە ئادەم مۇشۇنداق چاپان كىيىدىغان . شۇ ئېسىمدە ، تۈرمىدىن چىقىپلا مۇشۇ چاپاننى سېتىۋاپتىمەن . ھازىرچە كىيىپ تۇرارمەن .

— ماشىنىچىلاردىن تازا ياخشى تونۇشۇم بار ، «غاچ ـ غۇچ» لا قىلىپ تىكتۈرەمدۇق ـ يا ؟

— ئاكام بىلەن بېرىپ بىر قۇر يېڭى كىيىم زاكاز قىلىپ قويدۇق .

— پۇتۇڭ ئاغرىيدىكەن ـ ھە ؟ ھەرقانچە بولسىمۇ يازدا مۇنداق كېلەڭسىز بىرنېمىنى كىيمە . ئاياغ زاۋۇتىدىن مەن ئىچى يۇڭ بەتىنكىلەرنى ئۇقۇشۇپ باقای . شۇ يېنىكرەك···

— چاتاق تىزمدا ، سارە .

— تىزغا ئىچىدىن بىر نەرسە يۆگىسەك بولار···

ئۇلار يان كوچىغا بۇرۇلۇپ ، ئازراق مېڭىپلا يېڭى سېلىنغان بەش قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ ئالدىدا توختاشتى .

— مانا ، مۇشۇ بىنادا تۇرۇۋاتىمەن ، — دېدى سارە .

بىنانىڭ ئىچى پاكىز ئىدى . پەلەمپەيلەر پارقىراپ تۇراتتى . ئۇلار ئۇچىنچى قەۋەتكە چىققۇچە ، سارە بۇ بىنادىن ئۆي ئالغۇچە قانداق كۈرەشلەرنى قىلغىنىنى سۆزلەپ كەتتى :

— سۇ يوللىرى ، ئىسسىتىش ئۈسكۈنىلىرى تولۇق مۇنداق زامانىۋى بىنادىن ئۆي ئالماقنىڭ ئۆزى بىر گەپ دېگىنە . بۇ بىنا پۈتكۈچە پىلان كومىتېت ، ئۆي باشقۇرۇش ئىدارىسى ، قۇرۇلۇش ئىدارىسى دېگەنلەرگە كۈندە بىر قاتىرىدىم . ئۇلارنىڭ ئىش ئىزلىرىنى ماختاپ گېزىتكە يېزىپ ، باشلىقلىرىنىڭ ئاغزىنى ئاچالماس قىلىۋەتتىم . كېيىن ، ئۆي تەييار بولغاندا : «تۇل خوتۇنغا نېمە ئۆي» دەپ بىر ـ ئىككىسى چىقىۋىدى ، «تۇل خوتۇن تالادا ياتسۇن دېگەن دۆلەتنىڭ قايسى قانۇنغا يېزىلىپتىكەن ، ماڭا بىر كۆرسىتە !» دەپ تازا دېيىشتىم··· ئۇرۇمچىنىڭ ئۆيلىرىنى كۆرگەنسەن ؟ بىز ئوقۇغان چاغلاردا بىنالىرىنىڭ سۇ يوللىرى بولمىغاچقا ، قىشتا يۇقىرىدىن تۆككەن يۇندى توڭلاپ ئىككىنچى قەۋەتنىڭ دېرىزىلىرىغىچە يامىشىپ چىقاتتى . پاھوي ، مۇشۇ بىر ـ ئىككى يىلنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى قالتىس ياخشى بولۇپ كېتىپتۇ .

سارە ئاغزى بېسىلماي گەپ قىلىپ تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچتى . ئەلى ئۆيگە كىرىپ قايىل بولدى . بۇ ، ئاشخانا ، سۇخانىلىرى تولۇق ئۇچ ئېغىزلىق ئازادە ئۆي ئىدى . بۇ ئۆيلەرنى ئەلى تۇنۇگۈن كېچە قونغان كامالنىڭ كاتەكتەك ئىككى ئېغىز ئۆيىگە سېلىشتۇرغاندا پەرق چوڭ ئىدى .

— مۇشۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىدىلا ئۆزىڭىز يالغۇز تۇرامسىز ؟

— سىزلىمەي سۆزلىگىنە ، ئەلى . بىز ئۆز ئادەمغۇ ؟ مەكتەپتە ئوغۇللار مېنى سىزلىمەيتتى . مەنغۇ ئوغۇللار بىلەن سەنلىشىپ سۆزلىشەتتىم ، بۇنىڭدىن پەخىرلىنەتتىم . سىلەرنىڭ بىزنى سىزلىشىڭلار ھۆرمەتلىگىنىڭلار ئەمەس ، كەمسىتكىنىڭلار ، مەن شۇنداق قارايمەن . ئەرلەر بىلەن

ھەممىدە — مۇئاملىدىمۇ باراۋەر بولسام دەيمەن ... ئەمدى سوئالىڭغا جاۋاب بېرەي : بۇ ئۆيلەردە ئۆزۈم يالغۇز . مانا بۇ ئاشخانا ، ئاۋۇ مېھمانخانا ، ياندىكى كىچىك ئۆيدە ۋاننىمۇ بار ، يۇيۇنۇۋالامسەن- يا ؟

ئەلى گەپ قىلالماي قالدى .

— تارتىنما ، يۇيۇنساڭ سۇ ئىسسىتىپ بېرىمەن . ئوشۇقچە تەكەللۇپ ، ياسالمىلىقنىڭ نېمە ھاجىتى ؟ كۆڭلىمىز تۇز بولسا بولدى ، مەن شۇنداق قارايمەن . يۈرە ، مېھمانخانىدا ئولتۇرايلى .

سارە ئەلىنى مېھمانخانىغا باشلاپ ، سافاغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى .

بۇ ئۆي خېلىلا يوغان بولسىمۇ ، ئۆي جابدۇقلىرى بىلەن تولۇپ ، لىققىدە بولۇپ قالغانىدى . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇستىگە كەشتىلىك ئاق داستىخان يېيىلغان چوڭ ئۇستەل تۇراتتى . ئۇستەل ئۇستىدىكى كۆكۈچ لوڭقىغا بىر دەستە ئەتىرگۈل چىلاقلىق تۇراتتى . ئەينەكلىك ئىشكاپ ، كىتاب جازىلىرى ، ئۇستىگە موۋۇت قاپلانغان يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلار ، قېلىن ئورۇن - كۆرپىلەر يىغىلىپ ئۇستىگە يۇڭ ئەدىيال يېيىلغان سىم كارىۋات ، سافانىڭ يۆلەنچۈكلىرى ، ماموق ياستۇق ، چىنە - قاچا ۋە ۋازىلارنىڭ ئۇستىگە تاشلانغان كەشتىلىك ياپقۇچلار ھەممىسى جاي - جايىغا قويۇلغانىدى ، دۇخاۋىدىن قىلىنغان ئېغىر ئىشىك پەردىسى ، يېرىم چۈشۈرۈلگەن دېرىزە تورلىرى ، پىكوس نوتىسى چىلانغان ئەينەك قاچىلار ، بالكونىنىڭ قىسمىيا ئوچۇق قالغان ئىشىكىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان تەشتەكتىكى گۈللەر ۋە ئۆي ئىچىگە تارقالغان خۇشبۇي ئەتىر پۇرىقى بىلەن ئۆي ئىچىدىكى گۈڭگا قاراڭغۇلۇق قوشۇلۇپ كىشىگە تىل بىلەن چۈشەندۈرۈپ

بولمايدىغان سىرلىق تۇيغۇ بېغىشلايتتى...

سارە چىراغنى ياندۇرۇۋەتتى ـ دە ، كەمپۈت ، پىرەنىك ، تۇش ، تورتلار تىزىلغان ژازىلارنى ئارقا ـ ئارقىدىن كۆتۈرۈپ كىرىپ ، سافانىڭ ئالدىدىكى كىچىك ئۈستەلنى تولدۇرۇۋەتتى . ئاخىرىدا ئۇ ئىككى تەخسە سەي بىلەن چوكىلارنى ئەكىرىپ ، ئەلىدىن سورىدى :

— قىزىلنى ئىچەمسەن ، ئاقنىمۇ ؟

— تېخى ھاراقمۇ ئىچەمدۇق ؟ مەن...

— مەن ـ پەن دېگىنىڭىنى قوي ، ساۋاقداش دېمەك ، ئۇرۇق ـ تۇغقان دېمەك ، مەن شۇنداق قارايمەن . مەكتەپتىكى چېغىمىزدا بىر ـ بىرىمىزنىڭ قەدىرگە يەتمەي ، ئەخمەقلىق قىلىپ ئۇرۇشۇپتىكەنمىز ، تالىشىپتىكەنمىز . مانا ھازىر ھەممىمىز توزغاقتەك توزۇپ ھەر تەرەپكە چېچىلىپ كەتتۇق . سىلەرگە قانداقكىن ، مەن ھازىر بىرەر ساۋاقدىشىمنى ئۇچرىتىپ قالسام ، ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن يېقىن تۇغقىنىمنى كۆرگەندەك خۇش بولۇپ كېتىمەن .

— بوپتۇ ، مەن ئاقتىن ئىچەي . لېكىن جىق ئىچمەيمەن جۇمۇ .

— ھەببەللى ، ئوغۇل بالا . مەنمۇ ساڭا ئۇلپەت بولۇپ قىزىلدىن ئازراق ئىچىپ قويايي ، تاماكىچۇ ؟ ياخشى تاماكىمۇ بار .

— تاماكا چەكمەيمەن .

— شۇ ئىشىڭغا ھەيرانمەن . سېنىڭدەك ئىچى كۇچلۇك ئادەملەر ئاچچىق ـ ئاچچىق تاماكا چەكمەمدۇ ؟ مەكتەپتىمۇ چەكمەيتتىڭ...

— ئۆگىنەلمىدىم ، — دەپ كۇلۇپ قويدى ئەلى .

سارە ئەلىنىڭ يېنىدىكى سافادا ئولتۇرۇپ ، قولىنى سۇنۇپلا ياندىكى ئىشكاپتىن ئىككى بوتۇلكا ھاراقنى ئېلىپ ئەلىگە بەردى . ئەلى ھاراقلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ئۇستەل ئۈستىگە قويۇپ :

— ئۆزۈڭ قۇي !— دېدى .

سارە ئىككى رومكىغا تولدۇرۇپ قۇيۇپ ، ئاق ھاراقنى ئەلىنىڭ قولىغىلا تۇتقۇزۇپ قويدى .

— مېنىڭ دېگىنىم ، — دېدى ئەلى رومكىنى قولىغا ئېلىپ ، — ئەركىشى يوق ئۆيدە ئىككىمىز يالغۇز ئولتۇرۇپ ھاراق ئىچىشىپ كەتسەك ، بىرى كىرىپ قالسا...

— ئەجەب توخۇ يۇرەك بولۇپ كېتىپسەن . بىرى كىرىپ قالسا نېمە بوپتۇ !؟... مۇنداق مۇتەئەسسىپلىكنى قاچانغىچە كۆتۈرۈپ يۈرىمىزكىنتاڭ ! سالامەت قايتىپ كەلگىنىڭ ئۈچۈن بىر ئىچەيلى ، ئىچە .

ئۇلار ھاراقنى كۆتۈرۈۋەتتى . سارە چاي قۇيۇپ ئەلىنى چايغا تەكلىپ قىلدى .

— نېمىشقا يالغۇزسەن ، يولدىشىڭچۇ ؟

— بۇ گەپنى سوراپ قالدىڭ ، سەندىن نېمىسىنى يوشۇراي . ئوقۇغۇچى ۋاقتىمدا ، مېنىڭ يولدىشىم بولىدىغان ئادەم باتۇر ، يۈرەكلىك ، ھەقىقىي ئەر بولۇشى كېرەك ، دەپ قارايتتىم . ئۇ چاغدا ، سىنىپىمىزدىكى ئوغۇللارغا ، بۇلار تېخى كىچىك بالا ، دەپ ئانچە ئېتىبارمۇ قىلىپ كەتمەيتتىم . كېيىن جەمئىيەتكە چىقتىم . مەن باشقىلارنى ياراتمىسام ، باشقىلار مېنى ياراتمىدى . كۆڭلۈمدىكىدەك ئادەمنى تاپمىسام تۇرمۇشقىمۇ چىقماسمەن ، دېگەنىدىم . لېكىن ئۆزۈڭ بىلىسەن ، جەمئىيەت دېگەن باشقا گەپ ئىكەن ، قىز بالىنىڭ يېشى چوڭىيىپ كەتسە بىرمۇنچە قۇرۇق

گەپكە قالمىدىكەن . شۇنىڭ بىلەن بىر ئىدارىنىڭ بۆلۈم باشلىقى — ئۆزىنى توختاتقان بىر ئادەمگە ياتلىق بولدۇم . باشتا ، كۆزۈمگە خېلى بىر ئەردەك كۆرۈنگەنىدى . بىر ئۆيگە كىرىپلا مىجەزىم قاملاشمايدىغانلىقىنى سەزدىم . مەن ئەر دېگەندەك قىلىپ تولىمۇ گىدىيىپ چىشىمغا تەگدى . ئەرلىك غۇرۇرىغا تۇشلۇق ئىش قىلسىغۇ مەن ئۇنىڭ ئايىغىدا يۇرۇپ خىزمىتىنى قىلاتتىم ، ئەمدى ئۇ شۇنداق بىر ئىنسان ئىكەن دېگىنە ، ئۆيگە ئوشۇقراق ئىككى مېھمان كەلگەن كۇنى خۇيى تۇتۇپ قالدۇ ، كۇنىگە قانچە نان كېتىۋاتقانلىقىدىن تارتىپ ، قازانغا مايىنىڭ قانچىلىك قۇيۇلۇۋاتقىنىغىچە ھەممە ئۇششاق - چۇشەككە ئارىلىشىۋېلىپ بىزار قىلىۋەتتى . ئۇنىڭ بىلەن ئىككى يىل ئۆي تۇتۇپ ئاران چىدىدىم . ئاخىر ، مېڭە تەسلىكتە ئاجرىشىپ كەتتىم . قىز تۇغۇلغان . بالىنىمۇ ئەكەتتى··· يەنە بىر رومكىدىن ئىچىۋېتەيلى ، ئەلى .

— ماڭا ئازراق قۇي .

— ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلغىنە ، تېخى بىر رومكا ئىچتىڭغۇ ؟ ئۇچ رومكىنى ئۆز قولۇم بىلەن قۇيۇپ بېرىمەن ، ئاندىن سېنىڭ ئىختىيارىڭچە بولىدۇ . مانا ، مەن تولدۇرۇپ ئىچتىم .

ئەلى تولدۇرۇپ قۇيۇلغان ھاراقنى ئاغزىغا بىراقلا قۇيۇۋالغانىدى ، ناھايىتى تەستە يۇتتى .

— شۇنىڭدىن بېرى يالغۇزمۇسەن ؟

— بىر ھېسابتىنغۇ يالغۇزلۇقمۇ ياخشى ئىكەن . مەن شۇنداق قارايمەن . بىراق ، تۇرمۇش سېنى بەربىر ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە ئىش تۇتۇشقا مەجبۇر قىلىدىكەن . كېيىن ، ھەۋەس قىلىپ

ئۆزۈمدىن بەش ياش كىچىك بىرىگە تەگدىم . ئۆزى گەۋدىلىك ، كېلىشكەن نەرسە ئىدى ، ئۆيۈمنىڭ ئەتراپىنى ئەگىپ ، يولدا ماڭسام ئارقامغا كىرىۋېلىپ ئارامىمنى قويمىدى . سۈرۈشتۈرسەم ، ئىش ئورنى يوق بالا ئىكەن . بويتۇلا ، ياش ئىكەن ، ئىش دېگەن تېپىلىپ قالار ، دەپ تەۋەككۈل قىلىپ تېگىپ قاپتىمەن . ئۇ مېنى پۈلۈمنى كۆزلەپ ئالغانىكەن ، ئايلىقىمنى ئەكېلىپ قولىغا بەرسەم شۇ پۇل تۈگىگۈچە چىرايى ئوچۇق يۈرىدۇ ، پۇل تۈگىگەن كۈنى مەست كېلىپ مېنى ئۇرۇپ-تىللاپ بەك خورلاپ كەتتى . ئۆزىمۇ ئوقۇمىغان ، چىرايىدىن باشقا ھېچبىر دەسمايىسى يوق نېمىكەن . مەن بۇرۇنلاردا ، ھاراق ئىچمىگەن ، تاماكا چەكمىگەن ئادەممۇ ئەرمۇ ؟ دەپ قارايتتىم . خۇدايىم ساقلىسۇن ، ئىچسىمۇ چىرايلىق كېلىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرسا كىمنىڭ دەردى ، ئاغزى ھاراقتا تەگسىلا جېدەل تاپىدىكەن . بۇنىڭ بىلەن ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئاجرىشىپ كەتسەم خەق ئۇششاق گەپ تاپمىسۇن ، دەپ لېۋىمنى چىشلەپ بىر يىل ئۆي تۇتتۇم . ئۇنىڭدىن بالا تۇغۇشنى خالىمىدىم . ئاخىرىدا قولىغا يەنە خېلى پۇل تۇتقۇزۇپ ، ئالداپ - سالداپ ئاران قۇتۇلدۇم . شۇنىڭدىن بېرى يالغۇزمەن . ھازىر ، يالغۇزلۇقنىڭ ئۆزى راھەت ئىكەن ، دېگەن تونۇشقا كەلدىم . تۇرمۇش ئەھۋالىمنى سورىساڭ مانا شۇ گەپ . قېنى ، ئاخىرقى ئۇچىنچى رومكاڭنى ئىچىۋەت . ئاندىن ئىچەمسەن ، ئىچمەمسەن ئىختىيار ئۆزۈڭدە .

ئۇچىنچى رومكىدىن كېيىن ئەلىنىڭ كەيپى خېلىلا كۆتۈرۈلدى . بايىقى گەپلەرنىڭ تەسىرىدە ئۇ سارەگە ئىختىيارسىز كۆز تاشلىدى . سارەنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئاستىغا ئىنچىكە قورۇقلار چۈشكەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى تېخى چىڭ تۇرغانىدى .

ئۇ سافادا پۇتىنى مىنگەشتۇرۇپ ئولتۇرغان بولۇپ ، بىر چەتكە سۇرۇلۇپ قالغان ھاۋا رەڭ يوپكىسىنىڭ ئاستىدىن ئاپئاق يوتىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئەلى كۈلۈۋەتتى .

— نېمىگە كۈلىسەن ؟

— ساڭا ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ .

— نېمىدەپ ؟

— ئۆزۈڭ ياش ، شۇنچىلىك ساغلام تۇرۇپسەن . چىرايىڭنىڭ ھېچكىمدىن قالغۇچىلىكى يوق . لېكىن ، يالغۇز ياشاۋېتىپسەن...

— ئۇنداق دېسەڭ ئاچچىقىم كېلىدۇ . تۆت خوتۇن بىر يەرگە كەلگەندە قىلىشقان ، غەيۋەتلىرىنى ئاڭلىساڭ ، ئەرلىك خوتۇنلارنىڭ دەردى مېنىڭدىنمۇ تولا . بىراق ، ئىنسان ئىكەنمىز ، بەزىدە ھەقىقەتەنمۇ ئىچىم پۇشىدۇ ، يۈرىكىم قىسىلىدۇ... بولدى ، قويغىنا بۇ گەپنى . سەن چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ تۇر ، سەي تەييار ، خېمىرنىمۇ پىلتىلاپ قويغان ، جىق ئەمەس ، بىر تەخسىدىنلا لەڭمەن سېلىپ كىرىمەن . تاماقنى يەۋېلىپ ، ئاندىن پاراڭلىشايلى .

سارە تاماقنى دېگەندەك بىردەمدىلا تەييار قىلدى .

— گېزىتخانىدا نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن ؟ — دەپ سورىدى ئەلى تاماق يەۋېتىپ .

— مۇخبىرلىق قىلىۋاتىمەن . بۇ ئىش ئايالىلارغا تازا قاملاشمايدۇ ، ماڭا ئوخشاش خوجايىنى يوق خوتۇنلارغا بولۇپىرىدىكەن . ئىشكىنى قۇلۇپلاپلا چىقىپ كېتىپ ، ھەپتە-ھەپتىلەپ ناھىيەلەردە تۇرۇپ قالىمەن . سىرتتىكى كەڭ جاھاننى كۆرسەم كۆڭلۈم ئېچىلىپ ، يالغۇزلۇقۇم ئۇنتۇلۇپ قالىدۇ .

سارە تاماق قاچىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ بىر پارچە چوڭايتىلغان سۇرەتنى كۆتۈرۈپ كىردى .

— بۇ ساۋاقداشلىرىڭنى بىر كۆرۈۋال .

ئەلى سۇرەتنى قولىغا ئېلىپ ، سافانىڭ ئالدىغا سۇرۇلدى . بۇ بىر قانچەيلەننىڭ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئالدىدىكى باغچىدا چۈشكەن سۇرىتى ئىدى . ئەنە سارە ھەممىنىڭ ئالدىدا ، بۇرۇلكا كىيگەن ھالدا قولىنى ئەرلەردەك بېلىگە تىرەپ ، مەھكەم دەسسەپ تۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ يېنىدا ھېلىقى «ياڭراق» شائىر جالال ھەجىيىپ تۇرۇپتۇ ، ئۇنىڭ بىر تۇتام چېچى سېكىلەكتەك بولۇپ قېشىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈۋاپتۇ .

— جالال بىلەن ئىككىڭلارنىڭ ئارىلىقىدا قىسىلىپ كۆرۈنمەي قالغان ئەزىزمۇ قانداق ؟

— ھە ، تونۇيالمىغىلى تاس قالدىڭ ـ ھە ؟ !

مانا ، ئارقا رەتتىڭ بىر تەرىپىدە ئەلى ئۆزى تۇرۇپتۇ . ئوتتۇرىدا يەنە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلار بار . ئىككىنچى چەتتە رابىيە دەرەخكە يۆلىنىپ ، كۈلۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ . ئەلى ھەر قېتىم رابىيەنى ئەسلىگەندە ئۇ ئەنە شۇ كۈلكىسى بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلەتتى…

— كىمگە قاراپ كەتتىڭ ؟ — دېدى سارە .

— رابىيەگە .

— ئەجەب ياخشى قىز ئىدى ـ ھە ؟ خۇشخۇي ، گېپى ئوچۇق ئىدى . ھېلىقى سىلەرنىڭ توي كۈنۈڭلار ، رابىيەنىڭ چاچراپ تۇرۇپ : «بۇ ھازا ئەمەس ، توي ، مېنىڭ تويۇم ، ئازراق ناخشا بىلەن ساز چېلىپ ، كۆڭۈللۈكرەك ئولتۇرمىساق رازى بولمايمەن» دېگىنى ئېسىڭدىمۇ ؟ رەھمەتلىك …

— نېمىشقا رەھىمەتلىك دەيسەن؟

— بىز قازا قىلغان ئادەمنى «رەھىمەتلىك» دەپ تىلغا ئالمىمىزغۇ؟

ئەلى جىم بولۇپ قالدى ـ دە، سارەگە قاراپ:

— ھارىقىڭدىن بىر رومكا قۇيغىنە!— دېدى.

سارە نېمە بولغىنىنى چۈشەنمەي، ئۇنىڭغا «لاپپىدە» قاراپ، تولدۇرۇپ بىر رومكا ھاراق قۇيۇپ بەردى. ئەلى رومكىنى قولىغا ئېلىپ بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى.

— سارە، چىن گېپىڭنى قىلغىنە. رابىيەنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنى راستمۇ؟

— يوق گەپنى قىلمىغىنا، سېنىڭ خەۋىرىڭ يوقمۇ؟ سەن تۇرمىگە كىرىپ، بىرەر يىلغا قالمايلا تۇگەپ قالدىغۇ؟

— سەن ئۆلۈمىدە بولغانمۇ؟

— بىر شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە ئۆلۈمگە قانداقمۇ ئۇلگۈرۈپ بارغىلى بولىدۇ!

— ئەمىسە، ئۇنىڭ ۋاپات بولغىنىنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

— ئەلى، مەست بولۇپ قالدىڭمۇ، مېنى گەپكە سېلىۋاتامسەن؟ بىز ساۋاقداشلار بىر يەردە ئۇچرىشىپ قالساقلا سىلەرنىڭ گېپىڭلارنى قىلاتتۇق، رابىيەنىڭ ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدا گەپ بولاتتى، بۇ ھەممىگە مەلۇم ئىشقۇ.

— ئۇنداقتا، ماڭا خالتا ئەۋەتىپ تۇرغان كىم؟

— نېمە خالتا؟

— ئۆزۈڭ بىلىسەن، مەن مەكتەپتىلا تۇرمىگە كىرىپ كەتتىم. شۇنداق بولدىغۇ؟ تۇرمىگە كىرىپ دەسلەپكى يىلى رابىيەدىن خەت ئېلىپ تۇردۇم. ئۇ: «K شەھىرىگە تەقسىم

قىلىندىم ، پالانى يەرگە قايتا تەربىيەگە چۈشتۈم» دېگەنلەرنى يېزىپ تۇرغان . كېيىن ، نېمە بولدى خەتلىرى ئۇزۇلۈپ قالدى . رابىيە خەت يازغان بولسىمۇ تۇرمە باشقۇرغۇچىلىرى قولۇمغا بەرمەيۋاتقان ئوخشايدۇ . دەپ ئويلىدىم . سۇرۇشتۇردۇم ، ھېچ خەۋىرىنى ئالالمىدىم . ئاردىدىن ئىككى يىلچە ئۆتۈپ كەتتى . ئېھتىمال ، تۇرمۇشتا قىينالغان بولسا ، باشقا بىرىگە تۇرمۇشقا چىقىۋالدىمىكىن... دەپمۇ ئويلىدىم . ئۇچىنچى يىلى ئۇنىڭدىن خالتا كىرگىلى تۇردى .

— رابىيەنىڭ نامىدا ؟

— رابىيەنىڭ نامىدا تاكى مەن قايتىپ چىققۇچە ئارىلىقتا ئۇنىڭدىن خالتا ئېلىپ تۇردۇم . قانچە قېتىم خەت يازدىم . بەزى خەتلىرىم جاۋابسىز قالدى . بەزىسى ئۆزۈمگە قايتىپ كەلدى .

— خۇدايىم ، نېمە دەيدىغانسەن ؟ رابىيەنىڭ روھى ساڭا خالتا ئەۋەتىپ يۈرەمدۇ ، قانداق ؟

— مەن ئويلايمەن ، رابىيە ھايات !

سارە نېمە دېيىشىنى بىلمەي جىمىپ قالدى . ئۇ ئۆزىگە يېرىم رومكا ھاراق قۇيۇپ ئىچتى ، ئاندىن بېشىنى سافانىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلىدى - دە :

— رابىيەنى ھايات دېيىشىڭدىكى ئاساسىڭ نېمە ؟— دەپ سورىدى .

— بىرىنچىدىن ، سىلەر ئۇنى «ئون يىلنىڭ ئالدىدا ژاپات بولۇپ كەتكەن» دەيسىلەر ، لېكىن ماڭا ئۇنىڭدىن خالتا كېلىپ تۇرغان ؛ ئىككىنچىدىن ، ھازىرغىچە مەن ئۇچراتقان تونۇش - بىلىشلەرنىڭ ھەممىسى رابىيەنى «ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئاڭلىدۇق» دېگەن گەپنى قىلىدۇ . ئۇنىڭ ئۆلۈمى ئۇستىدە تۇرغان ئادەمنى

تېخىچە مەن ئۇچراتمىدىم ؛ ئۇچىنچىدىن ، مېنىڭ يۈرىكىم «رابىيە تىرىك» دېگەندەكلا قىلىدۇ...

— ئۇ سېنىڭ ئۇمىدىڭ ، — دەپ گەپنى بۆلۈۋەتتى ساره ،— سەن رابىيەنى ياخشى كۆرىسەن ، يۈرىكىڭ رابىيەنىڭ هايات بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ... ساڭا خالتا ئەۋەتىپ تۇرغان ئىشنىڭ سەۋەبىنى مۇنداق تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ : ئىسكەندەر ، مەكتەپتە بىرقانچە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ «قارا يېپ» دەپ كۆتۈپخانىنىڭ ئاستىدىكى ئامبارغا سولاپ ئاچ قويغاندا ، ئوقۇغۇچىلار ئۇلارغا دېرىزىدىن تاماق تاشلاپ بەرمىگەنمىدى ؟ جەمئىيەتتە ناھەقچىلىككە ئۇچرىغانلارغا خەيرخاھلىق قىلىدىغانلار ئازمۇ ؟... مەن شۇنداق قارايمەن...

— رابىيە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان K شەھىرىگە بېرىپ ، ئۇ ئىشنىڭ راست ـ يالغانلىقى ئېنىق ئۇقمىغۇچە كۆڭلۈم تىنمايدۇ .

— K شەھىرىگە ... — دەپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى ساره ، — قاچان ماڭسەن ؟

— ئەتە ـ ئۆگۈنىنىڭ ئىچىدە .

— ئىشنىڭ ئوڭ كەلگىنىنى قارا .

— نېمە ئىشنىڭ ؟

— هېلىقى ئىشككە قىستۇرۇپ قويغان خېتىمدە ، زۆرۈر بىر ئىشىم بار ، دەپ يازغانىدىمغۇ ، كەلگەندىن بېرى ، نېمە زۆرۈر ئىشىڭ بار ئىدى ؟ دەپمۇ سوراپ قويمايسىنا .

— هە ، نېمە زۆرۈر ئىشىڭ بار ئىدى ؟

— توختا ، ماڭا ئاق هارىقىدىن تولدۇرۇپ بىر رومكا قۇيۇپ بەرگىنە . كىچىككىنە مەست بولۇۋالمىسام ، گېپىمنى

خجىل بولۇپ ئېيتالمايدىغان ئوخشايمەن .

ئەلى ھەيرانلىقتا ئۇنىڭغا بىر رومكا ئاق ھاراق قۇيۇپ بەردى . سارە ئۇنى بىر كۆتۈرۈشتىلا ئىچىۋەتتى - دە ، ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە چوكا سەي ئېلىپ ئاغزىغا سالدى .

— سەن K شەھىرىگە بېرىش يولۇڭدا A ناھىيەسىگە بىر چۈشۈپ ئۆتسەڭ ، قانداق ؟

— ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىمەن ؟

— ئەزىز شۇ يەردە ئەمەسمۇ ...

ئەزىزنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن ئەلىگە سارەنىڭ ئېيتماقچى بولغان گېپىي ئايدىڭلىشىپ قالدى . دېمەك ، ئۇنىڭ بايا ئەلىگە ھېلىقى سۈرەتنى كۆرسىتىشىمۇ ئەزىزنى ئېسىگە سېلىش ئۈچۈن ئىكەن - دە !

— ئۇ ھازىر نېمە قىلىۋېتىپتۇ ؟

— ھازىر دەم ئېلىشتا ئوخشايدۇ . 1976 - يىلى تېەنئەنمېن ۋەقەسى بولغان چاغدا ئۇنىمۇ «قالايمىقان گەپ تارقاتتىڭ» دەپ تۈتۈپ كېتىپ قاتتىق ئۇرغانىكەن . مېڭىسى زەخمىلىنىپ ئاران ئوڭشالدى ، دەپ ئاڭلىدىم . ئۆيلەنگەنىكەن ، ھازىر ئۇمۇ ئايالىنى قويۇۋېتىپ ، ماڭا ئوخشاش ياستۇق بىلەن مۇڭدىشىدىغان بەختسىزدىن بولۇپ قاپتۇ . بىلىسەنغۇ ؟ مەكتەپتىكى چاغدا ئۇ مېنى ئەگىپلا يۈرەتتى . مەن ئۇنى ياراتمايتتىم . نېمىشقا ياراتمايدىغىنىمنى ئەمدى خىيال قىلسام ئۇنى «شاللاق» دەپ قارايتتىم ، ئۇنىڭ ئوستىگە مېنىڭ مۇنداق ئوستىخىنىم يوغان ، ئەزىز ۋېجىك ، ئۇنىڭ بىلەن يېتىلىشىپ يۈرۈشنى ھار ئالاتتىم . ھازىر ئويلىسام ، قاتتىق خاتا قىلغانىكەنمەن . ھېلى ساڭا : «يالغۇزلۇق — راھەت» دېگەن گەپنى قىلدىم . بىراق ،

تۇلچىلىقىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق دەردى بار دېگىنە . تۇل خوتۇنىڭ — بولۇپمۇ ماڭا ئوخشاش ياش تۇل خوتۇنىڭ ئالدى- كەينىدە ئۇششاق گەپ تولا . بەزى مازلار ئەتەي سېنى كولدۇرلىتىپ گەپكە سېلىپ باقىدۇ ؛ بەزى بېزەڭلەر مەست بولۇۋېلىپ ئارقاڭغا كىرىۋېلىپ ، كېچىلىرى كېلىپ دېرىزەڭنى چېكىپ بىزار قىلىۋېتىدۇ . بەزىسىگە يالۋۇرۇپ ياخشى گەپلەرنى قىلىپ باقمەن . مەستتىنغۇ قورقۇپ قالمايمەن ، چىقىپ سوقۇشاي ، دېسەم ، قوشنا - قولۇملاردىن نومۇس قىلىمەن . بىلگەنلەر توغرا چۈشىنىدۇ ، بىلمىگەنلىرى : «شامال چىقمىسا ، دەرەخ لىڭشمايدۇ» دەيدۇ . بەزى كېچىلىرى جىلە بولغىنىمدىن يوتقانىنى بېشىمغا پۈركەپ تاڭ ئاتقۇچە يىغلاپ چىقىمەن . نېمىشقىمۇ ئايال بولۇپ تۇرىلىپ قالغاندىمەن ، دەپ خۇداغا نالە قىلمىغان كۈنۈم ئاز...

— قانداق لۇكچەكلەر ئۇ سېنى شۇنچە بوزەك قىلىدىغان ؟

— لۇكچەكلەر دەيسەنغۇ ، مۇنداق ئىش خېلى تۇزۈك ئادەملەردىنمۇ چىقىدىكەن . بىزنىڭ گېزىتخانىغا شېئىر ئەكېلىدىغان بىر شائىر بار ، ئىسمىنى دەپ بەرسەم تونۇيسەن . خېلىلا نامى چىققان شائىر . مەن مۇشۇ بىناغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىنمۇ بىرقانچە قېتىم مەست كېلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئاۋارە قىلدى . تالانت بىلەن ئەخلاق دېگەن باشقا - باشقا نېمە ئىكەن ، مەن شۇنداق قارايمەن . بوپتۇلا ، تالانتلىق ئادەملىرىمىزنىڭ بىرى ئىكەن ، دەپ چىرايلىق مېھمان قىلىپ ، ياخشى گەپ بىلەن يولغا سېلىپ قويسام ، قانداق ئويلاپ قالدى ، يېقىندا يەنە مەست كېلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ زادى كەتمەيدۇ . كېچە سائەت ئىككى بولۇپ كەتتى . ئۇيقۇم كېلىپ ، ئەسنەپ ئېچەكلىرىم ئاجراپ كېتەي

دېدى . ئۇ نېمە قىلماقچى ؟ بىر مىنۇتلۇق لەززەت ئۈچۈن شۇنچە سالاپەتلىك ئادەمنىڭ ھەممىنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتقىنىنى كۆردۈڭمۇ ؟... ئايالى بار ، بالىلىرى بار .مېنى ئەخمەق كۆرسە كېرەك . «قاراڭ ، سارە ، يوتىلىرىڭىز قالتىس ئاق ئىكەن جۇمۇ . كۆزلىرىڭىز نېمىدېگەن چىرايلىق . كۆكسىڭىزچۇ ، نېمىدېگەن تولۇق . ئەكىلىڭە قولىڭىزنى ، بەخت ـ پېشانىڭىز قانداقراقكىن ئالىقىنىڭىزغا بىر قاراپ باقاي» دەپ قوللىرىمغا ئېسىلىپ تارتىشتۇرغىلى تۇردى . ئاچچىقىم نەدىن كەلدى ، ياقىسىدىن تۇتۇپ ، دارقىرىتىپ سۆرىگەنچە ئاچىقىپ بىر ئىتتىرىۋېدىم ، پەلەمپەيلەردىن دومىلىغانچە تۆۋەنگە چۈشۈپلا كەتتى . ئىشكىنى «گۈپپىدە» تاقاپ ، كارىۋاتقا ئۆزۈمنى تاشلاپ يىغلىۋەتتىم... شۇنىڭدىن بېرى ئۇ گېزىتخانىغا ئۆزى كەلمەي ، شېئىرلىرىنى بالىسىدىن ئەۋەتىپ بېرىدىغان بولدى . دەپ كەلسەم گەپ تولا . سېنى يېقىن كۆرۈپ ئېيتىۋاتىمەن . زۆرۈر ئىشمۇ شۇ ئىدى ، مەن ئۇچۇن ئەزىز بىلەن بىر سۆزلىشىپ باقساڭ ، ئۇنىڭغا ئۆز ۋاقتىدا خاتا مۇئامىلە قىلغانىكەنمەن . كەچۈرسە ، ئەزىزلا خالىسا ، مەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا ئۆمۈرۋايەت تەييار...

ئارىنى بىر دەملىك سۈكۈت باستى . سارەنىڭ سۆزلىرى ئەلىنى تەسىرلەندۈرگەنىدى . ئۇ ھاياجاندىن جوزىدىكى قۇرۇق رومكىنى ھەدەپ پىرقىرىتاتتى .

— بولىدۇ ،— دېدى ئەلى ،— سېنىڭ ياخشى كۆڭلۈڭنى ئەزىزگە يەتكۈزۈش مېنىڭ دوستلۇق بۇرچۇم .

— رەھمەت ساڭا ، قاچان ماڭمەن دېدىڭ ؟

— ئەتە ياكى ئۆگۈن .

— ئەتە ماڭساڭ ئالدىراپ قالىسەن ، باشقا كۈنى ماڭ .

مۇخبىرلىق سالاھىيىتىم بىلەن بېرىپ ، ياخشى ئورۇنلىشىۋالغانلىقىنى ئۆزۈم ئېلىپ بېرەي .

— ئەزىزنىڭ ئادرېسىنى يېزىپ بەر !

سارە ئەينەكلىك ئىشكاپنى ئېچىپ ، پىلاتنىڭ يانچۇقىدىن كىچىككىنە بىر خاتىرىنى ئالدى ـ دە ، ئەزىزنىڭ ئادرېسىنى يىرتىۋالدى . ئەلى خوشلىشىپ قايتقاندا كېچە سائەت ئون بىردىن ئاشقان بولۇپ ، تۇن ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار كۆڭۈللۈك كۆز قىسىشاتتى...

8

ئەلىنىڭ K شەھىرىگە مېڭىشى بىر ھەپتە كېچىكتى . بۇ ئىش ئوسمان بىلەن سارەنىڭ زورى بىلەن شۇنداق بولدى . ئۇلار ئەلىنىڭ ئۇستىدىكى مودىدىن قالغان كىيىملەرنى ئالماشتۇرۇپ ، ئۇنى ياساپ ـ تۈزەپ يولغا سالماقچىدى .

— ياش ئادەم دېگەن چىرايلىق كىيىنىپ ، پاكىز يۈرۈشى كېرەك ، بىز ياش ۋاقىتلىرىمىزدا ... — دەپ چۈشەندۈرەتتى ئاكىسى .

سارەمۇ ئوسمانىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ :

— شۇنداق قىل ، ئۇستۇڭدىكى كۆك چاپان ، كۆك ئىشتان ، يوغان ئۆتۈك نېمىلەر بۇ ! ئەلۋەتتە ياقا يۇرتلارغا ساۋاقداشلىرىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى ، رابىيەدىن ئىزدەپ تاپقىلى كېتىپ بارىسەن ... كۆڭلۈڭ بەك سۇنۇپ كېتىپتۇ سېنىڭ . ئوقۇغۇچى چاغلىرىڭدا بىر چىرايلىق يۈرەتتىڭغۇ ؟— دەيتتى .

— يېڭىسى نېمە ، كونىسى نېمە ، ئوخشاش ، — دەپ ئېرەنشىمەيتتى ئەلى .

— قويغىنا ، — دەپ قارشى چىقاتتى ساره ، — ئادەم دېگەننىڭ دوست - دۇشمىنى بار ئەمەسمۇ ! يېگىت دېگەن يېگىتتەك يۈرسە بولىدۇ .

شۇنداق قىلىپ زاكاز قىلىنغان كىيىملەرمۇ ئەكېلىندى . شۇ كۈنى ئەلى يۈيۈنۈپ ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردى . بۇ ، ھەممەيلەن دەم ئالغان يەكشەنبە كۈنى ئىدى . ئەلىگە يېڭى كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ كۆرىدىغان چاغدا ، ئۇنىڭ كىچىككىنە ھۇجرىسى بازارغا ئايلىنىپ كەتتى . كىيىملەرنى ئەكەلگۈچە يولدا ئانچە - مۇنچە قېقىۋالغان ئوسمانىڭ كەيپى بەكمۇ چاغ ئىدى . ئۇ ئىنىسىغا ئۆز قولى بىلەن يېڭى كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ ، ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ئۇنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ يۈرەتتى . ئوسمانىڭ ئايالى بىلەن كىچىك بالىلار ئىشىك ئالدىغا توپلىشىۋالغانىدى . ساره كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ ، كىيىمنىڭ ياراشقان - ياراشمىغانلىقى ، تىكىلىشىنىڭ قانداقلىقى ئۈستىدە مۇلاھىزىسىنى بايان قىلىۋاتاتتى .

— مۇنۇ شەپكىنىڭ ئورنىغا كەپكە تىكتۇرەيلى ، دېسەم زادى ئۇنىمىدىڭ ، ساڭا كەپكە يارىشاتتى ، — دېدى ئوسمان .

— كاستۇمنى ئۇچ تۈگمىلىك قىلماي ، ئىككى تۈگمىلىك قىپسىلەر ، ھازىر ئۇچ تۈگمىلىك پاسوندا كىيىشۋاتىدۇ ... — دەپ پىكىر قىلاتتى ساره .

قانداقلا بولمىسۇن ، زىغىر رەڭ سارجىدىن تىكىلگەن كاستۇم - بۇرۇلكا ، شۇ رەڭدىكى شەپكە ۋە قاتتىق ياقىلىق ئاپئاق كۆڭلەك ئەلىنىڭ چىرايىنى ئاچتى . ئۇنىڭ پۇتىدىكى ساره تېپىپ

كەلگەن ئىچى يۇڭلۇق بەتىنكە سەل قويۇل كۆرۈنسىمۇ ، بۇرۇلكىنىڭ پۇچقاقلىرى ئۇنى يېپىپ تۇرغاچقا يەنە ئانچە چېنىپ كەتمەيتتى . سارە قەيەرلەردىندۇر تېپىپ ، سومكىسىغا سېلىپ كەلگەن چېكىم گۇللۇك گالىستۇكنى ئەلگە زادىلا تاقىغۇزالمىدى . ئەلى :

— قويغىنا بۇ نېمەڭنى ، مېنى مازلاشتۇرۇپ نېمە قىلماقچىسىلەر ؟ — دەپ سارەنىڭ قولىنى ھەدەپ نېرى ئىتتىرەتتى .

— بولدى قويۇڭ ! — دەپ سارەنىڭ قولىدىكى گالىستۇكنى ئېلىپ كارىۋات ئۈستىگە تاشلاپ قويدى ئوسمان ، — بۇ نېمە بىلەن مېنىڭمۇ خۇشۇم يوق .

ئەلىنى ياساش ئىشى ئاياغلاشقاندا ، بالىلار چۈرقىرىشىپ كىرىپ ، ئۇنىڭ يېڭى كىيىملىرىنى تۈتۈپ بېقىشتى . ئوسمان خۇشاللىقىدىن كىيىمنىڭ تىكىش ھەققىنى تۆلەپ ئېشىپ قالغان پارچە پۇللارنىڭ ھەممىسىنى بالىلارغا بېرىۋەتتى . ئەلى يېڭى كىيىمدە ئۆزىنى قورۇنغاندەك ھېس قىلىپ كۈلۈپ قويدى .

— تازا قاملاشتى ،— دېدى سارە ، — ئەمدى ئىككىمىز شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ ، ئورمان تەرەپلەرنى ئايلىنىپ كېلەيلى !

— شۇنداق قىلىڭلار ! — دەپ قوشۇلدى ئوسمان .

ئەزەلدىن تەبىئەتنى ياخشى كۆرىدىغان ئەلى :

— مەيلى ! — دەۋەتتى .

ئۇلار بۇ ھويلىدىن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلەر بىلەن ۋېلىسىپىتلىرىنى يېتىلىشىپ چىقىپ كېتىپ بارغاندا ، ئوسماننىڭ كۆڭلىدىن ، خۇددى قەدىناس ئەر - خوتۇنلاردەك -

هه ! دېگەن پىكىر كەچتى . مۇشۇ بىر - ئىككى كۈن ئىچىدىلا بۇ تېرەكلىك كوچىدىكى قوشنا - قولۇملار ئىچىدە : «ئوسمانىنىڭ تۇرمىدىن چىققان ئىنىسى بىر مۇخبىر خوتۇننى ئالغۇدەك» دېگەن سۆز تارقىلىپ كەتكەنىدى . ئوسمان ئۆزىمۇ باشتا ، بۇ ئايالنىڭ ئەلىگە تەگكۈسى بار ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلىغانىدى . لېكىن ، سارەنىڭ ئەلىگە ماشىنا بېلەتلىرىنى ئەكېلىپ ، ئۇنىڭ رابىيەنى ئىزدەپ تېپىشىغا پايپېتەك بولۇپ يۈرۈشى ئوسمانىنىڭ پەرەزلىرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى...

ئۇلار شەھەر سىرتىغا ئاچقىدىغان يول بىلەن شىمالغا قاراپ كەتتى . ۋاڭ - چۇڭغا تولغان بازارلار ئارقىدا قېلىپ ، ئۆيلەر شالاڭلىشىپ ئېتىزلىقلار باشلاندى . يول بويىدىكى تېرەكلىك ئىچىدە بېشىغا سۆگەت شۇمبۇلىرىدىن چەمبەرەك ياساپ كىيىۋالغان بىر بالا قولىدىكى چۈنۇق بىلەن كوكاتلارنى ئۈرۈپ ئۆچكە بېقىپ يۈرەتتى . سول تەرەپتە تۇتاش كەتكەن بۇغدايلىق ، ئوڭ تەرەپتە مېۋىلىك باغلار ، سەيلىكلەر ، ئېتىز ئىچىگە تىكىلگەن كەپىلەر كۆزگە تاشلىنىپ ياتاتتى . سارەنىڭ يېڭى ۋېلىسىپىتىنىڭ روللىرىدا قۇياش نۇرى ئەكس ئېتەتتى . ئەلى مىنگەن ۋېلىسىپىتىنىڭ قەيىرىدۇر بىر يېرى رېتىملىق غىچىرلايتتى...

ئەلى چوڭقۇر نەپەس ئالدى . كەڭ جاھان ، ئاچ يېشىل رەڭ ئېلىپ تاۋلىنىپ ياتقان بۇ تەبىئەت ئۇنى ھاياجانلاندۇراتتى... يىراقتىن قاراڭغۇلىشىپ تۇرغان ئورمان كۆرۈندى . ئۇلار ئورمانىڭ ئارقىسىدىكى يېزىغا ئەكېتىدىغان ھارۋا يولىغا بۇرۇلۇشتى - دە ، ئازراق مېڭىپ بىر ئۆستەڭگە كېلىپ توختاپ قېلىشتى . ھارۋىلار ئۆتۈۋېرىپ كېڭەيتىۋەتكەن بۇ كېچىكتە سۇ

ئانچه چوڭقۇر ئەمەس ئىدى .

— مۇشۇ يەردىن ئۆتەمدۇق ؟— دەپ سارەگە قارىدى ئەلى .

— باشقا ئۆتىدىغان يەر يوق ئوخشىمامدۇ ،— دەپ ئەتراپىغا قارىدى سارە .

ئەلى ۋېلىسىپىتىنى قويۇپ ، ئايىغىنى يەشمەكچى بولۇپ ئېڭىشتى .

— توختا ، سېنىــــڭ پۇتۇڭ ئاغرىيدۇ ! — دەپ ساپما توپلىسىنى سېلىپ ، يىپەك پايپاقلىرىنى سىيرىپلا قولىغا ئېلىپ بولدى سارە .

سارە ئېتەكلىرىنى بىر قولىدا سەل كۆتۈرۈپ ، ئاۋۇال ۋېلىسىپىتلەرنى مۇرىسىگە ئېلىپ ئۆتكۈزدى .

— قاۋۇللۇقۇڭ بىر ئەسقاتتى ـ دە !— دېدى ئەلى كۈلۈپ .

— ئەمدى سېنى كۆتۈرۈپ ئۆتكۈزىمەن .

— قويساڭ ، مەن سەكرەپلا ئۆتىمەن ، — دەپ ئۆستەڭ ياقىلاپ يۇقىرىلاپ كەتتى ئەلى .

ئۇ ئۆستەڭنىڭ تارىيىپ ئاققان بىر يېرىدىكى قاريياغاچنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىــــدى ـ دە ، قاريياغاچنىــــڭ ئۆستەڭگە ئېڭىشكەن شاخلىرىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ قولىغا يۆگەپ ، ئالدىغا تارتىپ تۇرۇپ ، بىر سەكرەپلا گۈلەڭگۈچتەك ئۇچۇپ ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى .

— خېلى قاملاشتۇردۇڭ ، — دېدى توپلىينى كىيىــپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان سارە .

— كىچىك ۋاقتىمىزدا يېزىنىڭ ئېرىقلىرىدىن ئاشۇنداق سەكرەپ ئۆتەتتۇق ،— دەپ قويدى ئەلى .

ئۆستەڭدىن ئۆتكەندىن كېيىــــن هارۋا يولــــى تۆۋەنلەپ

كېتەتتى . ئورمان يۇقىرىدا ئىدى . ئۇلار ئورمانغا ئاپىرىدىغان ئاياغ يول بىلەن مېڭىپ ئورماننىڭ ئىچىگە ئەمەس ، ئورمان يېنىدىكى چىمەنلىككە كېلىپ توختاشتى .

— كۇننىڭ قىزىقى كەتتى . مۇشۇ ئوچۇقچىلىق ياخشىمىكىن ؟— دېدى سارە .

— مەنمۇ شۇنى دەي دەپ تۇراتتىم . ئورماننىڭ ئىچى زەي ،— دېدى ئەلى .

ئۇلار ۋېلىسىپىتلىرىنى چىملىق ئۇستىگە ياتقۇزۇپ قويدى . سارە ۋېلىسىپىتىنىڭ كەينىگە قىستۇرۇۋالغان ئەدىيالنى ئېلىپ يېيىپ سالدى . ئەلى ئۇنىڭغا راھەتلىنىپ ئۆزىنى تاشلىدى ، سارە ئۇنىڭ يېنىدا پۇتلىرىنى سوزۇپ ئولتۇردى .

— ئاۋۇ يەردە ئۇچقۇلاقلار بار ئىكەن ، بەختىڭنى بىر سىناپ باقمامسەن ؟

— تۆتقۇلاقنى هازىرلا تاپمەن ، — دېدى سارە ئىشەنچ بىلەن ، — ئۇنداق ئادەم ئالدايدىغان پالغا ئىشەنمەيمەن .

شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ، ئۇچقۇلاقلىق ئارىسىغا باردى ۋە بىر قاراشتۇرۇپلا تېپىۋالدى .

— مانا دېمىدىمۇ ، تۆتقۇلاق ئەمەس ، بەشقۇلاقتىن بىرنى تاپتىم .

دېگەندەك ئۇنىڭ قولىدا قۇلاقلىرى تولۇق كەلگەن بىر بەشقۇلاق تۇراتتى . پالغا ئىشەنمەيمەن ، دېگەن بولسىمۇ ، شۇ تاپتا خۇشاللىقتىن سارەنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتكەندى ، ئۇ يەنە :

— بۇنىڭ بەختكە كاپالەت قىلىشى بىكار ! — دەپ بەشقۇلاقنى پىرقىرىتىپ چۆرۇۋەتتى .

— ئۇنداق بولسا نېمانچە خۇشال بولۇپ كەتتىڭ؟

— ئادەم دېگەن شۇنداق نېمە ئىكەن، ئۆمىدكە ئالدىنىپ يۈرىدىكەنمىز، ئازراق ئۆمىد بولمىسىمۇ بولمايدۇ. ئەمما، بەخت ... بەخت دەپ سەن نېمىنى چۈشىنىسەن؟ — دەپ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى سارە.

— بەخت! — دەپ سارە تەرەپكە يېنىچە بولۇپ جەينەكلەندى ئەلى، — بەخت توغرىسىدا مەنمۇ كۆپ ئويلىغان. تۇرمىدە مەھبۇسلار بەخت، تەلەي دېگەنلەر ئۈستىدە جىق سۆزلىشىدىغان. بەخت نېمە؟ بايلىقمۇ، خاتىرجەملىكمۇ، ئەمەلگە ئاشقان ئارزۇمۇ؟ بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىم... چەت ئەللەردە ناھايىتى بېيىپ كەتكەن ئادەملەر بولىدىكەن، ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرى قانچە كۆپەيگەنسېرى ئۇلارنىڭ تەشۋىشى شۇنچە ئېشىپ ئازابلىنىدىكەن؛ تۇرمۇشى خاتىرجەم ئادەملەرنىمۇ ئۇچراتتىم، ئۇلار يەنە نېمىشقىدۇر ئىچى پۈشۈپ زېرىكىدىكەن. ئارزۇغا كەلسەك، ئادەمنىڭ ئارزۇسى مەڭگۈ قانايدۇ؛ بۇگۈن سەن بىر ئارزۇيۇڭغا يەتسەڭ، ئەتە يەنە باشقا بىرنېمىنى ئارزۇ قىلىسەن...

ئورمان ئىچىدىن بىر توپ قۇش «گۇررىدە» ئۇچۇپ چىقىپ ئۇلارنىڭ دىققىتىنى چېچىۋەتتى. قۇشلار ھاۋاغا تىككىدە كۆتۈرۈلدى ـ دە، تۆۋەنگە قاراپ ئۇچۇپ كەتتى. ئەلىنىڭ ئۆزىنىڭ يان تەرىپىدە ئېچىلىپ تۇرغان چىغىرتماقگۇلىگە كۆزى چۈشتى. كۆكۈچ گۈلنىڭ بەرگىلىرىدە سىرىق چۈمۈلىلەر ئالدىراش مېڭىپ يۈرەتتى.

— سەن K شەھىرىگە بارغاندا قەيەرگە چۈشمەكچى؟— سورىدى سارە.

— ئىسمائىلنىڭ ئۆيىگە.

— ھە ، ئىسمائىلنىڭ ئۆيىگە چۈشسەڭ بولىدۇ ، مىجەزىڭلارمۇ كېلىشىدۇ . ئادرېسىنى بىلەمسەن ؟

— كامالدىن يېزىۋالدىم .

— ئۇ يەردە بىز بىلەن ئوقۇغانلاردىن يەنە كىم بار ؟... ئىبادەت بار .

— بىزنىڭ سىنىپتىكى ئىبادەت ؟ !

— ھە ! ئۇ شۇ يەرلىك ئەمەسمۇ . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئاكتىپ بولۇپ يۈرۈپ ، ئۆز يۈرتىغا بۆلۈنۈۋالغان .

— شۇ ئىپلاسنىمۇ شۇ يەردە دېگىن !

— نېمىشقا تىللايسەن ؟ يامان ئەمەس قىز ئىدى ، دەرستە ئالدىنقىلاردىن ئىدى . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا نېمە بولدى خۇدايىم ، خويما لاۋزىلىشىپ كەتتى . بىر چوڭ يىغىندا سەھنىگە چىقىۋېلىپ : «مېنىڭ ئىسمىم ‹ئىبادەت قىلىش› دېگەن خۇراپىي گەپتىن كېلىپ چىققان . ئىنقىلابىي ئامما بۇگۈندىن باشلاپ ئىسمىمنى مۇنداق (سارە ئىبادەتنىڭ شۇ چاغدا ئىسمىنى نېمىگە ئۆزگەرتكەنلىكىنى ئېسىگە ئالالمىدى) ئۆزگەرتكەنلىكىمنى ئېلان قىلىمەن» دەپ كەتكىنى ئېسىڭدە بارمۇ ؟... يالغۇز ئۇمۇ دەيسەن ، ئۇ چاغدا ھەممىمىز خەق نېمە دېسە ، قولىمىزنى تەڭ كۆتۈرگەنىدۇق . بەزى بالىلار بىكاردىنلا ، پالانچىنى قوغدايمەن ، پوكۇنچىنى يوقتىمەن ، دەپ سوقۇشۇپ ئۆلۈپمۇ كەتتى . شۇ ئوقۇغۇچىلارنى ئويلىسام ئىچىم ئاغرىيدۇ... ئىبادەتنى ھازىر جىق ياخشى بولۇپ كەتتى دەيدۇ . بارغاندا ئۇنىڭ بىلەنمۇ كۆرۈشۈپ قوي...

— ياخشى بولغىنى قۇرۇسۇن ، بىلەمسەن ؟ ئۇ بىر قارا نىيەت ئىپلاس ! — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇرۇپ قالدى

ئەلى ،— ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتكەنلىكى ، بىزلەرنى سۆرەشتۇرۇپ سەھنىگە ئاچقىپ كۆرەش قىلغىنى ۋە باشقا ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى كەچۈرگىلى بولىدۇ . راست ، ئۇ چاغدا ھەممىمىز ياش ئىدۇق ، ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي مۇھىت بەزىلىرىمىزنى ئىرادىمىزگە خىلاپ ئىشلارنى قىلىشقا مەجبۇر قىلغانىدى... لېكىن ، مەن ساڭا ئېيتسام ، ئۇلار مېنىڭ ياتقىمنى ئاختۇرۇپ قوليازما ئەسەرلىرىمنى بۇلاپ چىقىپ كەتكەندە ، مەن ھېلىقى كۈندىلىك خاتىرەمنى يەنە ساقلاپ قالغانىدىم . بۇ خاتىرىلەر يوتقان- كۆرپىنىڭ ئاستىدا ئىدى . مەن ئەخمەق ، شۇنىڭدىن كېيىنمۇ بۇ خاتىرىلەرنى داۋاملاشتۇرۇپ يېزىۋېرىپتىمەن . ئۇنىڭغا ھەر كۈنى بولۇۋاتقان ئىشلار ، بۇ ئىشلارنىڭ ماڭا بولغان تەسىرى ، كۆزقاراش - تەھلىللەرنىڭ ھەممىسى يېزىلغانىدى . ئىبادەت مېنى ماراپ يۈرگەنىكەن ، بىر كۈنى ، خاتىرە يېزىۋاتقىنىمنىڭ ئۈستىگىلا چۈشۈپ قالدى . تەقىشتۇرۇشقا ئۇلىگۈرەلمىدىم . «يېزىۋاتقىنىڭ نېمە ؟ كۆرسەت !» دېدى . مەن ئۇنىڭغا : «ئىبادەت ، بۇ مېنىڭ خۇسۇسىي ئىشىم ، سىز ئارىلاشماڭ» دېدىم . ئۇ ۋاراقلىراپ غوۋغا كۆتۈردى . بىردەمدىلا ئۇنىڭ ئادەملىرى پەيدا بولدى . قارشىلىق قىلىپ تاياق يېدىم ، يوتقان- كۆرپىلەرنى سۆكۈپ ھەممىنى ئاچقىپ كەتتى... بۇنىمۇ كەچۈرۈشكە بولىدۇ . بىراق ، سەن ئاڭلا ، سارە . مەن نېمىنى كۆردۈم دېمەمسەن ؟ ئارخىپىمىدىكى قارا ماتېرىياللار كۆيدۈرۈلىدىغان چاغدا ، ئىبادەتنىڭ ئۇستۈمدىن يېزىپ تاپشۇرغان ماتېرىياللىرىنى كۆرۈپ قالدىم . بۇ ماتېرىياللارنىڭ ئۆزى مېنىڭ كۈندىلىك دەپتەرلىرىمدىن قېلىن ، پۈتۈنلەي بوھتان ، يالغان گەپ بىلەن تولغان . ئۇنىڭ پاش

قىلىشچە ، مەن ئىنقىلابنىڭ ئەڭ خەۋپلىك دۇشمىنى ئىكەنمەن . مېنىڭ كۇندىلىك خاتىرىلىرىم ، جامائەت پىكرى توپلاپ ، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە چوڭ بىر ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرۇشنىڭ ئىدىئولوگىيە جەھەتتىكى تەييارلىقى ئىكەن . مېنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچە ئاممىنىڭ غەزىپى بېسىلمىغۇدەك... ۋاي - ۋۇي ، ئۇنىڭ نېمىلەرنى دەپ جۆيلۇگەنلىكى ئۇخلىساڭ چۈشۈڭگىمۇ كىرمەيدۇ... ئىبادەت كۇندىلىك خاتىرىنى ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق ئۇزۇندىن- ئۇزۇن تەھلىللىرى بىلەن قوشۇپ ، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ئىشخانىسى»غا ئاپىرىپ بەرگەن . ئۇ يەردىكى چالا تەرجىماندىن بىرى بۇ ماتېرىياللارنى تازا «كېلىشتۈرۈپ» تەرجىمە قىلىپ ، كۇندىلىك خاتىرىدىكى گەپلەر بىلەن تەھلىل ماتېرىيالدىكى نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ ، ئەمەسلا بىرنېمە قىلمۇەتكەن . «قۇرماقچى بولغان» دېگەن سۆزلەر «قۇرغان» ، «تەييارلىماقچى بولغان» دېگەن سۆزلەر «تەييارلىغان» بولۇپ قالغان . شۇنىڭ بىلەن «ئەكسىلئىنقىلابچىلار»نى تازىلايدىغان باشلىقنىڭ ئالدىغا يېتىپ بارغۇچە بۇ ماتېرىيال ئادەمنىڭ قورقۇسى كەلگۈدەك بىرنېمىگە ئايلىنىپ بولغان... بۇ زىيانكەشلىكنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولغانلىقىنى سەن بىلىمەمسەن ، سارە؟ ! بىز زادى نېمە جىنايەت ئۆتكۈزگەن؟ ئىبادەت شۇنچە خىزمەت كۆرسىتىپ نېمىگە ئېرىشكەندۇ؟ K شەھىرىگە ھاكىم بولغانمىدۇ؟ مەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانىدىمغۇ؟ مېنىڭ سالامەتلىكىم ، بىھۇدە كەتكەن ئۆمرۈم قېنى؟ ھايات قالغان يولدىشىم رابىيە ھازىر قەيەردە؟ بىزگە شۇنچىۋالا ۋەيرانچىلىقنى ئەكەلگەن زادى كىم؟... يەنە مەن شۇنداق ئادەملەر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەنمۇ؟ !

ئارىنى چوڭقۇر سۈكۈت باستى . ئەلىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى . يىراقتىكى توپلىق يولدا چاك توزۇتۇپ پادا كالىلار قايتىۋاتاتتى .

— كەچ كىرىپ قالدى ، قايتايلى ، — دەپ ئورنىدىن تۇردى سارە .

ئەلى قايتىپ كەلگەندە ، هويلىدىن ئاكىسىنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىۋاتاتتى . «مەست بوپتۇ !» دېدى ئەلى . ئۇ هويلىنىڭ كېسىپ ئۆتۈپ ، ئاكىسىنىڭ كۆزىگە چېلىقماسلىق ئۈچۈن «غىپلا» قىلىپ ، هۇجرىسىغا كىرىپ ، چىراغنى ياقماستىنلا كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى . ئوسمانىنىڭ هەقىقەتەنمۇ كەيپى چاغ ئىدى . ئىنىسىنىڭ يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ ، چىرايلىق بولۇپ كەتكىنىنىڭ خۇشاللىقىدا ئۇ يەنە بىرنەچچە رومكىنى ئوشۇق كۆتۈرۈۋەتكەنىدى .

ئايەي ، سەن قاياقتىن —
كېلىسەن ، كېلىسەن قاياقتىن...

سۆزلىرى قولاشمىغان بۇ ناخشا ئەلىنىڭ قۇلىقىغا ئۇزاققىچە ئاڭلىنىپ تۇردى .

9

ئەزىز تۇرغان ناهىيەگە ئەلى كەچكە يېقىن يېتىپ كەلدى . سارەنىڭ بەرگەن ئادرېسى بويىچە ئىزدەپ ئەزىزنىڭ قورۇسىنى

تاپتى . دەرۋازا چىڭ يېپىقلىق ئىدى . بۇ چوڭ دەرۋازىغا قاراپلا ئەزىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ خېلى هاللىق ئۆتكەن ئادەملەردىن ئىكەنلىكىنى پەملىگىلى بولاتتى . دەرۋازىنىڭ ئەينى يىللاردىكى سىرلىرىنى يامغۇر - يېشىنلار يۇيۇپ تۈگەتكەن بولسىمۇ ، قايسىبىر ماهىر ئۇستىلارنىڭ قولى بىلەن قېلىن يان ياغاچلارغا چېكىلگەن نەقىشلەر ، دەرۋازا ئۇستىدىكى كۆك خىش بىلەن چىقىرىلغان ئەگمە گۈللەر كىشىنى هەيران قالدۇراتتى . ئەلى كۇن نۇرىنىڭ قىزىقى كەتمىگەن تۆمۇر هالقىسىنى تۇتۇپ شاراقشىتتى . قورۇدىن ئىتنىڭ هاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇ يەنە قاتتىقراق شاراقشىتتى . ئەمدى ئىتنىڭ غەزەپ بىلەن هاۋشىغان ئاۋازى دەل دەرۋازىنىڭ ئارقىسىدىلا پەيدا بولدى . لېكىن ، ئادەمنىڭ شەپىسى ئاڭلانمايتتى . ئەلى يەنە بىر قېتىم ئۇرماقچى بولۇپ تۆمۇر هالقىنى تۇتۇۋىدى ، ئارقىسىدىن :

— هوي ، كىمنى ئىزدەيسىز ؟ — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى .

ئەلى كوچا تەرەپكە قاراپ ، يوغان بىر قارا سومكىسى كۆتۇرۇپ ئىرغاڭلاپ كېلىۋاتقان ئەزىزنى كۆردى .

— كىمنى ئىزدەيسىز ؟

— سېنى !

— هوي ، هوي ! ئەلىغۇ بۇ...

ئۇ سومكىنى يولغا قويۇپلا ، قوللىرىنى كەڭ يېيىپ يېتىپ كەلدى . ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى . بۇ تار كوچىدا ئويناپ يۈرگەن بىرنەچچە كىچىك بالا ئۇلارغا هەيران بولۇپ قارىشىپ قالدى .

— تۇرمىدىن چىققىنىڭنى ئاڭلىغانىدىم . ئاغىنە دېگەن مۇشۇنداق بولسا بولىدۇ - ده ! مەن يوقلاپ بارغۇچە ئۆزۈڭ

كەپسەن ، — ئۇ ئارقىدا قېپقالغان سومكىسىنى ئەكېلىپ ، دەرۋازىنى ئىتتەردى ،— قېنى ، خوش . ئىت سېنىڭ قەدەم باسقۇزمىغاندۇ ؟ ئالامەت جانۋار ـ دە ، ئۆيلەرنى ئىشەنچلىك تاشلاپ چىقىپ كېتىۋېرىمەن . «يولۋاس» قايت !

كىچىكرەك كەلگەن بۆرە ئىت ئىگىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قۇيرۇقىنى شىپىڭلاتقىنىچە نېرى كەتتى . ئۇلار قورۇغا كىردى . ئەلى دەرۋازىسىغا قاراپ بۇ هويلىنىڭ ئىچىنى خېلىڭ كەڭ تەسەۋۋۇر قىلغانىدى . بۇ ئاشۇ دەرۋازىنىڭ كەڭلىكىچىلىكلا تار هويلا بولۇپ چىقتى . هويلىنىڭ تارلىقىغا باقماي هەممە يەرنى كوكات بېسىپ كەتكەنىدى . تام تۇۋلىرىدىن ئۆزى ئۇنۇپ چىققان قارىياغاچلار بىر ـ بىرىگە چىرمىشىپ ئۆسۈپ تەبىئىي جاڭگالغا ئايلانغىلى تۇرغانىدى .

— بۇرۇن بىزنىڭ مەھەللىنىڭ چېتىدە «جاڭگال باغ» دەپ بىر باغ بولىدىغان ، مۇنۇ هويلاڭ شۇنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشىغىلى تۇرۇپتۇ ـ دە .

— هەممە نەرسىنىڭ ئاشۇنداق تەبىئىي ئۆسۈشىدىن هۇزۇر ئالىمەن . ئەسلىدە بۇ يوغان قورۇ ئىدى . بۇ قورۇنىڭمۇ بېشىغا نېمە كۈنلەر كەلمىگەن دەيسەن . مەن كىچىك چاغلاردا ، مەھەللىدە چوڭراق يىغىن ئېچىلماقچى بولسىلا ، ئادەملەر مۇشۇ قورۇغا يىغىلاتتى . كوللېكتىپ ئاشخانا يولغا قويۇلغاندا مەھەللىنىڭ داش قازىنى مۇشۇ قورۇغا ئېسىلغان ، كېيىن بۇ هويلىنى ئاساسىي قاتلامنىڭ ئىدارىسىمۇ قىلىشىپتۇ . مەن كەلسەم بەش ئاغا ـ ئىنى قورۇنى بۆلۈشۈپ ، ماڭا مۇشۇ تەرەپنى ئايرىپ قويغانىكەن . قېنى ، ئاداش ، ئۆيگە كىر .

ياغاچلىرى ئېگىلىپ قىيسىيىپ قالغان پېشايۋاننىڭ ئاستىدا

قاتار كەتكەن ئۆيلەر تۇراتتى . ئۆگزىنىڭ قېلىن توپىسى ئۈستىدە باھارنىڭ يامغۇر - يېشىنلىرىدا كۆكلەپ ، ھازىر سارغىيىپ قالغان كوكاتلارنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . دېرىزىلەرنىڭ نەقىشلىك قاپقاقلىرى كىملەر تەرىپىدىندۇر يۇلۇۋېلىنغان بولۇپ ، ئىشىك - دېرىزىلەرنىڭ ياغاچىنىڭ ئېتىبارى يوق زامانلاردا ياسالغان قېلىن كېشەكلىرى قاغجىراپ يېرىلىپ ، يول - يول يېرىقلارنى ھاسىل قىلغاندى . ئەزىز پېشايۋان ئۈستىدىكى يازلىق ئوچاقنىڭ بىر يېرىگە قولىنى تىقىپ ، ئاچقۇچنى ئالدى - دە ، ھەر يىلى قىشتا يوچۇقلىرىغا كىگىز قېقىلىۋېرىپ توقۇملىشىپ كەتكەن كونا ئىشىكنى ئاچتى . ئىشىك ئاچچىق بىر ناله قىلىپ غىچىلداپ ئېچىلدى .

— قېنى ، غېرىب كۆلبەمگە قەدەم تەشرىپ قىل !

ئەلى ئۆيگە كىرىپ بوسۇغىدىلا توختاپ قالدى . ئۆي ئىچىدىكى قالايمىقانچىلىققا قاراپ ئادەمنىڭ ئىچى ئېلىشىپ كېتەتتى . ئەسلىدە بۇ ئاستى - ئۈستى تاختايلىق پۇختا ئۆيلەردىن بولۇپ ، ھازىر تورۇسنىڭ تاختايلىرىنى چۈرۈپ بېزەپ قىلىپ قارايتىۋەتكەن ، بەزى تاختايلار ئاجراپ ساڭگىلاپ قالغاندى . تور بېسىپ كەتكەن بۇلۇڭلارنىڭ بىرىدە يوغان سۇ تۇڭى ، تۇڭقى يوق قازان ، چۆرىسى تىتىلىپ كەتكەن چويلا ۋە ماكچىيىپ كەتكەن ئاياغ كىيىملەر تاشلىنىپ ياتاتتى . يەنە بىر تەرەپتە چىنە - قاچا جازىسى ، زىخقا ئۆتكۈزۈپ تامغا سانجىپ قويغان ماي پارچىسى ، بىر تىزىق تۆمۈر ياماقتىن ياسالغان تارازا تېشى ، قەدىمىي پاسوندىكى ئورۇندۇقلار قېلىن تور بېسىپ ياتاتتى . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پۇتلىرى قىرىپ ياسالغان قەدىمىي چوڭ ئۈستەلنىڭ ئۈستىدىن بىر نەرسىنى ئىزدەپ تاپماقنىڭ ئۆزى بىر

گەپ ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە چېچىلىپ يانقان چوكىلار ، داتلىشىپ كەتكەن مىخ ، قاچاندۇر بىر چاغدىكى تاماقتىن قالغان ئۇستىخانلار ، ئىسكىرىپكىنىڭ قىلى ئۇزۇلگەن كامالچىسى ، نان ئۇۋاقلىرى ، ئاغزى ئوچۇق قالغان بوتۇلكا ، ئوڭدىسىغا تاشلاپ قويۇلغان كونا شەپكە ، بىر تىزىق ئاچقۇچ ، چېچىلغان سەرەڭگە تېلى ، تاماكا قالدۇقىغا تولغان كۈلدان ، قەغەزلىرى سارغىيىپ كەتكەن قانداقتۇر بىر كونا كىتاب ، چايداننىڭ ماكچىيىپ كەتكەن ئېغىزى ، قىشتا ئۇنتۇپ قېلىنغان بويىچە تۇرغان تېرە پەلەي... دېگەندەك نەرسىلەر كۆزگە تاشلىناتتى . ئىشىك تەرەپتە ئۆز زامانىسىدا ئەتىۋارلىق بولغان ، ھازىر نەزەرگە چۈشمەي قارىداپ كەتكىنىچە تاشلىنىپ يانقان مىس چىلاپچا بىلەن ئاغزى يوق ، غاز بويۇن ئاپتۇۋا تۇراتتى . تامغا بىر كۆتمەك سۇپۇرگە يۆلەكلىك ئىدى . دېرىزە تەكچىسىدە ئىككى تەشتەك گۈل تۇراتتى . گۈل قاچىلىرىنى كىمدۇر بىرى ھەربىرىنىڭ ئاستىغا ئۇچ ـ تۆتتىن ماشىنا يىپىنىڭ غالتىكىنى قويۇپ كۆتۈرۈپ قويغانىدى . بىراق ، گۈل قاچىسىنىڭ توپىسى ئاللىقاچان قاغجىراپ قېتىپ كەتكەن بولۇپ ، گۈللەر قۇرۇپ بولغانىدى... بۇ ئۆي شارا ـ بارچىلارنىڭ يايمىسى ياكى بىراك مال ماگىزىنلىرىنىڭ ئىسكىلاتىنى ئەسكە سالاتتى .

— ئىچكەركى ئۆيگە ئۆتۈپ كەت ، — ئەلىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ يول باشلىدى ئەزىز .

ئىككىنچى ئۆينىڭ ئاستى پاكىز سۈرتۈلگەن بولۇپ ، بۇ ئۆيدىكى قالايمىقانچىلىق ھەر ھالدا دالان ئۆيدىكىگە قارىغاندا ياخشىراق ئىدى . ئۆيگە كىرگەندە ئەڭ بۇرۇن كۆزگە چېلىقىدىغان نەرسە ئۇدۇلدىكى يوغان ، قەدىمىي شەمەي ساندۇقى

ئىدى . ساندۇقنىڭ تۆمۈرلىرى قاردىاپ ، گۈللىرى ئاللىبۇرۇن ئۆچۈپ بولغان بولسىمۇ ، ئۇ يەنىلا ناھايىتى مەزمۇت تۇراتتى . ساندۇق ئۈستىگە كونا بىر گىلەم بىلەن بىرنەچچە يوتقان قاتلاپ قويۇلغانىدى . ساندۇق يېنىدا تۇرغان ئىشكاپنىڭ ئەينەكلىرىنى توپا بېسىپ ، ھېچنېمىنىڭ ئەكسى چۈشمەس ھالغا كەلگەنىدى . دېرىزە تەرەپتىكى كارىۋات ئۈستىدە يىغىلمىغان ئورۇن - كۆرپىلەر قالايمىقان يېيىلىپ ياتاتتى . ئىشىك يېنىدىكى ئۆكلىيۇچاتىلىنىڭ يىپى ئالىيېشىل بوغقۇچلار بىلەن ئۇزارتىلىپ ، كارىۋاتنىڭ بېشىغا تارتىپ قويۇلغانىدى . ياستۇق ئۈستىدە يەنە باتارېيەسى چىگە يىپ بىلەن ئارقىسىغا چېتىپ قويۇلغان كىچىك بىر رادىيو ياتاتتى . ئەزىز قولىدىكى سومكىنى تام تۈۋىگە قويۇپ :

— بۇ مېنىڭ خاس ھۇجرام بولىدۇ ! — دەپ جاكارلىدى ،— ئولتۇر ، ئاداش ، توختا ، ئۇ ئورۇندۇقنىڭ پۈتى سۇنۇق ، سەن يۇمشاقراق ماۋۇ كارىۋاتقىلا كەل ، رەھمەتلىك دادامنىڭ ئولتۇرىدىغان بىر سافاسى بولىدىغان شۇنى تېپىپ كىرەي .

كارىۋاتنىڭ يېنىغا بىر كىچىك ئۈستەل قويۇلغانىدى . ئۈستەلنىڭ تامغا تىرەلگەن تەرىپىدە بىرقانچە كىتاب تىزىقلىق تۇراتتى . كىتابلارنىڭ ئۈستىدە قاپچۇقىغا دەز كەتكەن بىر قەلەمۇ ياتاتتى . ئەزىزنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتى مۇشۇ كارىۋات بىلەن ئۈستەلدىن نېرىغا ئۆتمىسە كېرەك ، دەپ ئويلىدى ئەلى .

ئەزىز مەكتەپتىكى چاغلاردا قىزلارغا ئارام بەرمەيدىغان شوخ ئوقۇغۇچىلاردىن ئىدى . بىراق ئۇنىڭ بويى پاكار ، كۆرۈمسىزرەك بولغاچقا ، قىزلار ئۇنىڭغا نەزەر سالمايتتى . ئائىلىسىدىن ئۇنىڭغا ھەر ئايدا پۇل كېلىپ تۇراتتى . سىنىپتىكى

ئەك باي ئوقۇغۇچىمۇ مۇشۇ ئەزىز ئىدى . ئۇنىڭ غەلىتە قىلىقلىرى بولىدىغان ، بىر مەزگىل ئۇ فوتو ئاپپاراتقا ھەۋەس قىلىپ ، بوينىغا ئاپپاراتنى ئېسىپ ، قىزلارنى سۈرەتكە تارتىپ قويىمەن ، دەپ ئەگەشتۈرۈپ يۈردى ؛ كېيىن ئاپپاراتنى گارمونغا تېگىشىپ ، ئۇنى بىرەر يىلچە غاتىلداتتى . كېيىن ، ئىسكىرىپكا ئۆگەنمەكچى بولۇپ ، ئۇنىمۇ خېلىغچە غىڭشىتىپ باقتى… ئۇنىڭ قولىدىكى سائەت ئايدا بىر دېگۈدەك يەڭگۈشلىنىپ تۇراتتى . بىرىگە تېگىشۈېتەتتى ياكى سېتىپ باشقا پاسوندىكى سائەتتىن ئېلىپ تاقاپ باقاتتى…

ئەزىزنىڭ سافا دەپ كۆتۈرۈپ كىرگىنى خەنزۇ ئۇستىلار ياسىغان كونا پاسوندىكى تۆت چاسا يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق بولۇپ ، ئۇستى ئۆچكە تېرىسى بىلەن قاپلاپ قويۇلغانىدى . ئەزىز بۇ «سافا»نى ئۇستەل يېنىغا قويۇپ ئولتۇردى .

— ئۆينىڭ ئىچى قالايمىقان ، ئاداش . قانداق قىلىسەن ، بويتاقچىلىق . تېخى ئەتىگەنلا ، خۇددى بىرى كېلىپ قالىدىغاندەك كۆڭلۈم تۇيۇپ ، ماۋۇ ئۆينىڭ ئاستىنى ئانچە ـ مۇنچە سۈرتۈپ قويغانىدىم . خوش ، ئەھۋالىڭ ياخشىدۇ ؟ چىرايىڭ بىر ئوبدانلا تۇرۇپتۇ . بىز تۇغىشىپ كەتتۇق .

— سەنمۇ يامان ئەمەس تۇرۇپسەن ، مېنىڭ ئەھۋالىمنى سورىساڭ ، يەيدىغان رىزقىم بار ئىكەن ، تىنچ ـ ئامان قايتىپ چىقتىم ، مانا ئالدىڭدا ئولتۇرۇپتىمەن .

— ياشا ، ئەلى ، ھەممە ئادەم قورقۇپ تىترەپ تۇرغان چاغدا سەن ئۇلارغا قارشى چىقالىدىڭ ، جىڭ گەپ . مېنىڭ ساڭا ھەۋىسىم كېلىدۇ …

— مەن ھېچكىمگە قارشى چىقمىغان ، ئۆزۈمنىڭ ھېس

قىلغانلىرىمنى يازغان .

— ئۆز پىكرىنى ئوچۇق ييزىش دېگەنمۇ چوڭ قەھرىمانلىق دېگىنە . بىزمۇ شۇ چاغلاردا ئىشلارنىڭ تازا توغرا بولمايۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك قىلاتتۇق . لېكىن ، سەن يازغان نەرسىلەرنى ئويلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتۇق .

ئەزىز موخوركا قۇتسىنى ئېلىپ ئوتتۇرىغا قويدى ، گېزىت قەغىزىدىن يىرتىپ ئەلگە سۇندى . ئەلى قەغەزنى ئېلىپ ئالدىغا قويۇپ قويدى . ئەزىز تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېلىپ سۆزلەپ كەتتى :

— شۇ چاغدا ، باشقىلارنى دوراپ مەنمۇ كۈندىلىك خاتىرە ييزىپ باققان ، كېيىن ئوقۇپ باقسام ، بۇگۈن ھاۋا ئوچۇق ، پالانى كۈنى يامغۇر ياغدى... دېگەندەك گەپلەر بىلەن توشۇپ ھاۋا رايى پونكىتىنىڭ خاتىرىسىگە ئوخشىشىپ قاپتۇ... ئازراق جوزا راسلاي ، بىلگەندەكلا بازاردىن خېلى بىرنېمىلەرنى ئەكېلىۋاپتىكەنمەن . «ئاتاڭ بازار ، ئاناڭ بازار» دەپ بىر ھەپتە يەتكۈدەك ئوزۇقۇمنى بازاردىن بىراقلا توغرىلاۋالىمەن...

ئەزىزنىڭ داستىخان راسلىشى ئەر - خوتۇنلۇق ئۆيلەردىكىدىن تېز بولدى . ئۇ ھېلىقى ئېغىر سومكىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، پىشقان گۆش ، نان ، تاتلىقلارنى ئېلىپ ئۈستەلنى تولدۇردى ، چايداندىن قىزىق چاي قۇيدى ، ئاخىرىدا بىر بوتۇلكا ھاراق بىلەن «خۇشەن» ماركىلىق تاماكىدىن بىرنى ئالدى ، تاماكىنىڭ قەغىزىنى يىرتىپ قويدى .

— چاي ئىچكەچ پاراڭلىشايلى ، ئالە .

— ئۆيلەنمىدىڭمۇ ؟ — سورىدى ئەلى .

— ئۆيلەندىم .

— ئايالىڭچۇ ؟

— مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ كەلگەن چېغىمدا دادام تېخى ھايات ئىدى . ھەي كونا ئادەملەر ـ دەۋرە ، ئاغرىق يېتىپ مېنى ئۆيلەپ قويۇشنىڭ كويىدا قالدى . تۇغقىنىمىزنىڭ بىر قىزىنى ئېلىپ بەرمەكچى بولۇشتى . ئۇنىمىسام ، دادام رەنجىدى ، ئۇنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا «بوپتۇ» دەپتىمەن . تېخى ئون بەش ـ ئون ئالتىلەرگە كىرگەنلا بىرنېمە ئىدى دېگىنە . ئۇنى «خوتۇنۇم» دېيىشكىمۇ ئادەم نومۇس قىلىدۇ . ئۆزىمۇ نېمە دېسەڭ «خوش ، خوش» دەپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قىز ئىكەن . ئىشەنسەڭ ، ئۇنىڭ بىلەن تۇزۇكرەك بىر ئورۇندىمۇ ياتمىدىم . جىڭ گەپ ، زادىلا كۆڭلۈم چۈشمىدى . دادامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنلا خېتىنى بېرىۋەتتىم .

ئەزىز تاماكىدىن بىر تال ئېلىپ تۇتاشتۇردى .

— راست ، سەن نېمىشقا چەكمەيسەن ؟

— ئۆگىنەلمىدىم .

— مەكتەپتىغۇ چەكمەيتتىڭ ، تۇرمىدىمۇ چەكمىدىڭ ؟

— چەكمىدىم .

— ئىرادەڭ قالتىس نېمە ـ دە ، سەن .

— بۇنىڭ ئىرادە بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار ؟

— مانا مەن : «تاماكا تاشلايمەن» دەپ مىڭ قېتىم قەسەم قىلغاندىمەن . جىق چەكمىگەن چاغدا بىرەر سائەت چەكمەي چىداپتىمەن ... شۇنداق قىلىپ ، ئۇ خوتۇننى ئاران يولغا سالدىم . «خېتىمنى ئالمايمەن» دەپ تۇرۇۋېلىپ دېمەمسەن ، نۇرغۇن مال ـ مۈلۈكنى بېرىپ ، ئاران قوتۇلدۇم . قارىمامسەن ، ئۆينىڭ يالىڭاچلىنىپ قالغىنىنى ؟ تامدىكى گىلەم ، دېرىزە پەردىلىرى

دەمسەن ، ئەدىيال ، ئورۇن - كۆرپە ، ئەيتاۋۇر ، تامغا قاققان مىخنىمۇ سۈغۇرۇپ چىقىپ كەتتى . قۇتۇلغىنىمغا خۇش بولدۇم . ئاڭلىسام ، ھازىر ئۆزىگە ئوخشاش ياش بىر بالىغا تېگىپ بەختى ئېچىلىپتۇ . «ئەزىز دېگەن نېمىگە خوتۇن بولۇپ زايە كەتكەن ئۆمرۈمگە ئېچىم ئاغرىيدۇ» دەپ يۇرگۈدەك . ھا !... ھا !... ھا !... گۆشتىن توغراپ قويايلى . ھاراقتا مەيلىڭ قانداق ؟

— ئېچىمسەكمۇ چىرايلىق پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇۋاتىمىزغۇ ...

— كۆڭۈل ساناپ ئالاھىدە كەپسەن ، ئازراقتىن ئېچەرمىز ؟ راستىمنى ئېيتسام ، ھازىر مەن ھاراقتا كىرىشىپ كەتتىم . مېنىڭ بېشىمغىمۇ خېلى دەرد كەلدى . «تېخىنىمۇ» ۋەقەسى بولغاندا ، ئىتتىكلىك قىلىپ : «ياۋاللا ! بېيجىڭنىڭ ئۆزىدىن شۇنچىۋالا ئەكسىلئىنقىلابچى چىققان بولسا جۇڭگونىڭ ئىشمۇ تۈگىشىپتۇ - دە !» دەپ قويغىنىمغا ساقچىخاندا يېتىپ قاتتىق تاياق يېدىم . مېڭەم زەخمىلىنىپ ئاينىپ قالغىلى تاسلا قالدىم . خۇدايا شۈكرى ، ھازىر خېلى ياخشى . بىراق بىر ئىش ئۈستىدە قاتتىقراق ئويلانسام مېڭەمگە ئاغرىق كىرىپ كېتىدۇ . جىڭ گەپ ، ھاراق ئازراق ئارام بولىدىكەن .

— ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن ؟

— دەم ئېلىۋاتىمەن ، ناھەق جازالىنىپ ، سالامەتلىكىدىن ئايرىلغان ، دەپ ماڭاشىمنى تولۇق بېرىۋاتىدۇ .

ئەزىز چوڭ ئىستاكانغا يېرىم ھاراق قۇيۇپ ، بىراقلا ئىچىۋەتتى .

— مەن ئۇنداق كۆپ ئىچەلمەيمەن جۇمۇ .

— مانا ، ساڭا كىچىك رومكىغا قۇيدۇم ، مەن دەسلەپكى

رومكىغا جىقراق قۇيۇپ ئىچىۋالمىسام ھاراق ئىچكەندەك بولمايمەن... خوش ، بىزنىڭ بۇ ناھىيەگە قانداق قەدىمىڭ يېتىپ قالدى ؟

— بىرىنچىدىن ، سېنى يوقلاپ ، — دېدى ئەلى ئەزىز قولىغا تۇتقۇزۇپ قويغان رومكىنى كۆتۈرۈۋېتىپ ، — ئىككىنچىدىن ، ساڭا مۇناسىۋەتلىك بىر ئىشنى ئېيتقىلى...

— رەھمەت . نېمە ئىش ئۇ ؟

— كېيىنرەك ئېيتاي .

— ئەمىسە ھاراق ئىچەيلى . مەنمۇ ئەمدى كىچىك رومكىدا ئىچەي . بولمىسا ، ھېلىلا مەست بولۇپ قېلىپ ، ساڭا ئويۇن قويۇپ بېرىپ يۈرمەي...

ئۇلار ئارقا - ئارقىدىن يەنە ئىككى رومكا ھاراق ئىچىپ ، ئازراق تاماق يېيىشتى . ئەزىز يەنە بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ ، گەپكە چۈشۈپ كەتتى :

— مانا ئوقۇدۇق ، جەمئىيەتكە چىقتۇق . يېشىمىز ئوتتۇز بەشتىنمۇ ھالقىدى . ئويلىسام ، شۇ ياشقىچە ئۆزۈم مۇستەقىل بىر ئىش قىلىپ باقماپتىمەن . ھەممە ئىشتا باشقىلارنى دوراپتىمەن . ئوقۇغۇچى ۋاقتىمدا كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، گالىستۇك تاقاپ ، سالاپەتلىك يۈرۈپمۇ باقتىم ، قىسقا يەڭ مايكا بىلەن ئاق چۈخەي كىيىپ تەنتەربىيىچىلەرنى دوراپ ماڭغان چاغلىرىمۇ بولغان . بىر مەزگىل سازغا خۇشتار بولۇپ ، گارمون ، ئىسكىرىپكا ، ھەتتا دۇتار بىلەنمۇ ھەپىلىشىپ باقتىم ، ھېچقايسىسىنى بىر باشقا ئاچقالمىدىم . شۇ چاغلاردا نۇرغۇن شېئىرلارنى يازغانىدىم . كۆپىنچىسى مۇھەببەت ھەققىدە بولىدىغان ، بىرەرىمۇ مەتبۇئاتقا چىقمىدى . ھەمىسى بىر

ئەخمەقلىق ئىكەن .

— هازىر يازمامسەن ؟

— هازىرمۇ ئىلهامىم تۈتۈپ كەتكەندە بىرنېمىلەرنى قەغەزگە جىجاپ باقىمەن . مەسىلەن ، بىر شېئىرنى :

ساقلانغان مەسىلىلەر ئاز ئەمەس ،
بەزىلەر كۆندۈزى ساق ، كېچىسى مەست…

دەپ باشلىغانىدىم . ئاخىرىنى قانداق داۋاملاشتۇرۇشۇمنى بىلمەي توختاپ قالدىم . بىر ئولتۇرۇشتا ئىلهامىم قاياپ ، قەلەمنى ئېلىپ ، «غاچ ـ غۇچلا» قىلىپ :

رەسىمگە يارىشۇر رامكا ،
ئوشۇق پۇلغا بانكا .
پېچەت هاراقنىڭ يارىشىقى رومكا ،
چىرايلىق ئايالنىڭ سومكا…

دېگەنلەرنى يېزىپ ئوقۇپ بېرىۋىدىم . مەسىلەر قىيقاس سېلىشىپ ماختاپ كەتتى . ئەتىسى ئۆزۈم ئوقۇپ باقسام شېئىر ئەمەس بىر تېتىقسىز نەرسە بولغانىكەن . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا قىلغانلىرىمنى ئويلىسامۇ هازىر ناهايىتى خىجىل بولىمەن . دەسلەپتە ، نېمە ئىش بولۇۋاتقانلىقىنى زادى ئۇقالمىدىم . پويىزغا ئېسىلىپ بارمىغان يېرىمىز ئاز قالدى . جىڭ گەپ ، بۇمۇ ئوبدان تاماشا ئىكەن دېدىم . قايتىپ كېلىپ قەشقەرگە بېرىپ مەسچىتلەرنى بۇزۇپ ، دوپپىلارغا ئوت قويدۇق . ئاقسۇنىڭ

هوقۇقىنى تارتىۋالدۇق . ئۇرۇمچىگە كېلىپ ، پارتكومنىڭ ئالدىدا چېدىر تىكىپ ياتتۇق . لېكىن ، دادامنىڭ پومپىشچىك ئىكەنلىكى بىلىنىپ قېلىپ ، ئىسيانچىلار سەپتىن قوغلاپ چىقىرىۋەتتى . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇ ئىنقىلابتىنمۇ كۆڭلۈم قالدى...

— بۇ يەرگە كېلىپ نېمە خىزمەت قىلغانسىڭ ؟

— ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان . ھازىر بالىلارغا دەرس ئۆتۈشكە كاللام چىدىمايدۇ . ۋاراڭ - چۇرۇڭنى كۆتۈرەلمەيمەن .

— ئەمدى نېمە ئىش قىلاي دەيسەن ، مۇشۇنداق بىكارلا يۈرەمسەن ؟

— بەزى كېچىلىرى نۇرغۇن پىلانلارنى تۈزۈپ چىقىمەن . مەست بولۇپ قالغان چېغىمدا : «مەن نېمە بولدۇم ! رۇسلارنىڭ ئوستىروۋسكى دېگەن بىر يازغۇچىسى پالەچ يېتىپمۇ كىتابلارنى يازغانغۇ ؟» دەپ ئۆز - ئۆزۈمگە سوئال قويۇپ ، ئەتىدىن باشلاپ باشقىچە بىر ئادەم بولاي ، ھەممە ھەيران قالسۇن ؟ دەپ ئۇخلاپ قالىمەن ، كۈن چىققاندا ئىشلار يەنە ئىلگىرىكى قېلىپىدا كېتىۋېرىدۇ... كىچىك چېغىمدا كىتابنى كۆپ ئوقۇيتتىم . كەلگۈسىدە سىياسىتاكتەك باتۇر ، نەۋايىدەك ئۇلۇغ شائىر ياكى تولستويدەك بۈيۈك يازغۇچى بولسام ، دەپ ئارمان قىلاتتىم . مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن ، ئاخىردا ھېچنېمە بولالماي ، يېرىم ئادەم بولۇپ يېتىپتىمەن... قېنى ، يەنە بىردىن ئىچىۋەتمەيلىمۇ !

— مەن سەل توختاپ ئىچەي .

— ئەمىسە مەن ئىچتىم .

ئەزىز ھارىقىنى كۆتۈرۈۋېتىپ ، گۆشتىن بىر پارچە ئاغزىغا سالدى - دە ، قوللىرىنى كىرىشتۈرۈپ قارىسىلداتتى .

— بىر ئىش بىلەن شۇغۇللانغىنىڭ ياخشى ئىدى .

— ئاشۇ كارىۋاتتا يېتىپ نۇرغۇن خىياللارنى سۈرىمەن ،— دېدى ئەزىز ، — توۋا دەيمەن . باشقىلار ئايدا ، يىلدا بىر قېتىم چۈش كۆرسە ، مەن بەزى كېچىلىرى ئىككى - ئۈچ قېتىم چۈش كۆرىمەن . بەزىدە ئويغىنىپ كېتىپ ، تالا - تۈزلەرگە چىقىپ كىرىپ ، يەنە ھېلىقى چۈشلىرىمنى داۋاملاشتۇرۇپ كۆرۈۋېرىمەن . جىڭ گەپ ، سەن كۈلمە ، چۈشۈمدە شۇنداق قىزىق ئىشلارنى كۆرىمەن ، يازسام گەپ يوق چوڭ كىتاب بولىدۇ . بەزىدە چۈشلىرىمنى يېزىپ باقماقچىمۇ بولغانىدىم ، بىراق ، قولۇمغا قەلەمنى شۇنداق ئالدىممۇ ، كاللامدا ھېچنېمە قالماي چېچىلىپ كېتىدۇ . مۇشۇ قەلەم دېگەن نەرسىنىڭ سۈرى بار نېمە ئىكەن . بەزىدە كىشى نۇرغۇن نەرسىنى ئويلايدۇ - يۇ ، قولغا قەلەم چىقىشى بىلەنلا ھەممە نەرسە قېچىپ كېتىدۇ ... كاللىدا ئويلانغان نەرسىلەرنى قەلەم ئىشلەتمەيلا كىتاب قىلىپ چىقىرىۋېرىدىغان بىر ماشىنا ئىجاد قىلىنسا قالتىس بولاتتى - ده ، جىڭ گەپ ، شۇ چاغدا ھەقىقىي نادىر ئەسەرلەر بارلىققا كېلەتتى . ئىنسانلارنىڭ ئەدەبىيات خەزىنىسى بايلىققا كۆمۈلۈپ قالاتتى...

ئەزىز قولىدىكى ئۆچۈپ قالغان تاماكىنىسى تاشلاپ ، تولدۇرۇپ بىر رومكا ھاراق قۇيۇپ ئىچىۋەتتى .

— ھاراق دېگەن ئاجايىپ نېمە - ده !— دېدى ئۇ ئاغزىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ، — ماڭا نوبىل مۇكاپاتىنى تارقىتىش ھوقۇقى بېرىلسە ، ھاراق چىقىرىشنى ئويلاپ تاپقان ئادەم بىلەن ۋېلىسىپىتنى ئىجاد قىلغان ئادەمگە بېرەتتىم . جىڭ گەپ ، نېمىشقا دەمسەن؟ ۋېلىسىپىتنى ئالساڭ تۈزۈلۈشى ئاددىي ، باھاسى ئەرزان ، يېقىلغۇ كەتمەيدۇ ، مۇھىتنى بۇلغىمايدۇ .

ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مىڭلىغان كەمبەغەللىكنىڭ ھاجىتىدىن چىقىۋاتىدۇ . بىر - ئىككى سائەت ھەپىلىشىپلا ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ .

— ھاراقچۇ ؟— قىزىقىپ سورىدى ئەلى .

— ھاراق — شاھىنىڭمۇ ، كەمبەغەللىكىمۇ دوستى . ئۇ تالاي يىللاردىن بېرى ئادەملەرنى غەمدىن نېرى قىلىپ كېلىۋاتىدۇ . توغرىمۇ ؟ ئالدىڭدىكى رومكىنىڭ تۈرغىنىغا بىر سائەتچە بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن ؟ ئىچە ، بىردەم بولسىمۇ كۆڭلىمىز ئېچىلسۇن .

— راست ، قىزىق - قىزىق نەرسىلەرنى ئويلايدىكەنسەن .

— ئويلىغان نەرسىلىرىمنى ئېيتىپ كەلسەم ، بۇ ئەقلىدىن ئازغىلى تۇرۇپتۇ ، دەپ زاڭلىق قىلىشىڭ مۇمكىن ، ئالايلى ، ئادەم ئۆزى بىر پۈتۈن نەرسە ، نېمىشقا بىز بېشىمىزغا ، ئۇستىمىزگە ، ئايىغىمىزغا ئايرىم - ئايرىم كىيىم كىيىمىز ؟ ئىنسانلارنىڭ كىيىمىنى باشتىن - ئاياغ بىراقلا كىيىۋالمىغان قىلىپ ئىسلاھ قىلىشقا بولامدۇ ، يوق ؟ ئايروپىلاندىن ھاۋادا چاتاق چىقسا موللاق ئېتىپ چۈشىمدۇ . نېمىشقا ئۇنى ھاۋادا توختىتىپ تۇرۇپ رېمونت قىلىشنىڭ چارىسىنى قىلغىلى بولمايدۇ ؟ بۇلۇتقا پاتۇرۇپ توختىتىپ قويسىچۇ...

— ھا !... ھا !... ھا ! ... — ئەلى ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى .

— نېمىشقا كۈلىسەن ؟ ئەللىك يىلنىڭ ئالدىدا ئادەملەرگە ، مەن ئايغا چىقمەن ، دېسەڭ ، ساڭا ئوخشاشلا كۈلەتتى . ھازىر ئالىملار ئاينىڭمۇ ئۇ يېقىغا ئۆتۈپ كەتتىغۇ ؟... يەنە بىر گەپنى ئېيتاي ، ئايالار توققۇز ئاي قورساق كۆتۈرۈپ بالا تۇغىدۇ . ئۇلارنى توخۇغا ئوخشاش تۇخۇم تۇغىدىغان قىلىشقا بولامدۇ ،

يوق ؟ سەن كۆلمە . بۇ جىڭ گەپ . ئەگەر شۇنداق قىلىشقا بولسا ، ئايال بىچارىلەرنىڭ تۇغۇت ئازابى يېنىكلەيتتى . ئۇلار ئايلاپ قورساق كۆتۈرۈپ يۈرۈشتىن ئازاد بولاتتى . تۇخۇم تۇغۇلغاندىن كېيىن ئەر ـ ئايال نۆۋەتلىشىپ بېسىپ بالا چىقىرىۋالسا بولىدۇ ، دېگەن گەپ .

— بەزى يامانراق ئاياللار تۇخۇمنى تۇغۇپلا ئېرىگە تاشلاپ بېرىپ چىقىپ كېتىدۇ ـ دە ! — دەپ چاقچاق قىلدى ئەلى .

— ئۇ قىسمەن ئەھۋاللار...

— بەزى كېلەكسىز نېمىلەر تۇخۇمنى ئۇزاق بېسىپ يېتىپ ، پالاق قىلىپ قويسىچۇ ؟

ئەلىنىڭ بۇ گېپىگە ئەزىزمۇ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى .

— يۇقىرىقى ئويلىغانلىرىمنى بىر ئالمىغا سۆزلەپ بېرىۋىدىم . ئۇ ئادەممۇ ساڭا ئوخشاش قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ : «تۇخۇم توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرىڭىز بولىدىكەن ، يەنىمۇ ئىزدىنىڭ» دېدى . جىڭ گەپ ، شۇنداق دېدى...

ئەزىزنىڭ سۆزى بارغانسېرى ئاجايىپ ـ غارايىپ تەسەۋۋۇرلارغا كۆچكىلى تۇردى . كېچە سائەت ئوندىن ئېشىپ كەتتى . ئەزىز ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چېكىپ ، ئارىلاپ هارىقىنىمۇ ئىچىپ ، گەپكە كىرىشىپ كەتكەنىدى .

— ئەي ئۇلۇغ ئالىم ! — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ئەلى ،— سەنلا سۆزلەمسەن ، مەنمۇ ئازراق سۆزلىمەمدىم ؟

— سۆزلە ، ئاداش ، سۆزلە ، بۇگۈن سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلايدىغان كۈن .

— بايا ، ساڭا بىر ئىشنى ئېيتقىلى كەلدىم ، دېگىنىم ئېسىڭدىدۇ ؟ سېنى بىرى سورىغانىدى .

— مەن جەمئىيەتتە ئۇنتۇلغان ئادەممەن . مېنى كىممۇ سورىغاندۇ ، سادىغاڭ كېتەي . ئايالمۇ ، ئەرمۇ ؟

— ئايال .

— ئايال ! ئىسسىم ـ شەرىپى كىم بولىدىكەن ؟

— سارە .

— قايسى سارە ؟

— بىزنىڭ ساۋاقداش ، سېنىڭ...

— سەن ئۇنىڭ بىلەن قاچان ، قەيەردە كۆرۈشۈپ يۈرىسەن ؟

— نېمىشقا كۆرۈشمەيمەن ، ئىككىمىز بىر يەردە تۇرساق .

— توغرا ، ئۇ سىلەر تەرەپكە تەقسىم بولۇپ كەتكەن . ھە سۆزلە ، ئۇ نېمە دەيدۇ ؟— ئەزىز ئۇستەل ئۈستىگە جەينىكىنى ئېلىپ ، ئەلىنىڭ ئاغزىغا دىققەت بىلەن تىكىلدى .

— ئۇ سېنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىڭدىن خەۋەردار ئىكەن . ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى سورىساڭ ، ئىككى قېتىم تۇرمۇشلۇق بوپتۇ . ھەر ئىككىلىسى بىلەن مىجەزى كېلىشمەي ئاجرىشىپ كېتىپتۇ . قىسقىسى ، تۇرمۇشتا بەختسىز كەلمەپتۇ . سېنىڭ كۆپ ئەسلەيدىكەن...

— يوق گەپ !— دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ئەزىز .

— سەن گېپىمنى ئاخىرغىچە ئاڭلىمامسەن .

— بولدى ، ئاڭلىسام ـ ئاڭلىمىسام شۇ گەپ . بىلەمسەن ؟ مەكتەپتە جىن ـ شەيتانلارنى تارتىپ چىقىرىش دولقۇنى بولغان ھېلىقى كۈنى مەن ئۇنىڭغا قول سالغان ، جىڭ گەپ... مەن ئۇنى ياخشى كۆرەتتىم ، ياخشىسى كۆرۈش دېگەن شۇنداق بولامدۇ ؟ بىلمەيمەن . ئەيتاۋۇر ، ئۇنىڭدىن كۆزۈمنى ئۈزەلمەيتتىم . ھازىر قانداقراق تۇرىدىكەن ؟ ئۇ چاغلاردا سارەنىڭ تازا تولغان ۋاقتى

ئىدى . تولۇق فىگۇرىسى ، كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان كۆكسى ، ئەرلەردەك گۈرسۈلدەپ دەسسەپ مېڭىشلىرى··· قىسقىسى ، ھەممە قىلىقلىرىغا ھەۋىسىم كېلەتتى . سارە مېنى كۆزگە ئىلمايتتى . جىگ گەپ ، ئەتەي مېنى ئىچى تېخىمۇ كۆيسۈن دېگەننى قىلىپ ، ھەدەپ باشقا بالىلار بىلەن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ پاراڭلىشىپ كېتەتتى··· شۇ قېتىم ، باشقىلار ئۇنى سۆرەپ ، بېشىغا قالپاق كىيدۈرۈپ سەھنىگە ئېلىپ ماڭغاندا ، ئۇنىڭ كۈچى بار ئەمەسمۇ ؟ تىرەجەپ ماڭغىلى ئۇنىمىدى . شۇ چاغدا مەن ئەخمەق يۈگۈرۈپ بېرىپ ، ئۇنى گەجگىسىدىن تۇتۇپ ، سەھنىگە سۆرىگەنىدىم . نېمە ئەقىلسىزلىك قىلىۋىدىمكىن ، بىلمەيمەن . بۇ ھاقارەت ئۇنىڭ ئېسىدىن مەڭگۈ چىقمايدۇ .

ئەلى نېمە دېيىشنى بىلمەي ئولتۇرۇپ قالدى .

— ئۇ ساڭا بۇ ئىشلارنى ئېيتمىدىمۇ ؟

— سەندىن رەنجىگەنلىكى توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى .

— ھە ، قېنى نېمىلەرنى دېدى ، توپتوغرىسىنى ئېيتقىنە .

— سارەنىڭ دېگىنى ، ئۆز ۋاقتىدا سېنىڭ مۇھەببىتىڭگە لايىقىدا جاۋاب بەرمىگىنىگە ئېچىنىدىكەن . سەنلا قىچقارساڭ ، ئۇ ھازىر ئۇچۇپ كېلىپ خىزمىتىڭنى قىلىشقا تەييار ئىكەن . مۇشۇ ئارزۇسىنى يەتكۈزۈپ قويۇشۇمنى تاپىلىغانىدى . شۇڭا ، سېنى ئالاھىدە ئىزدەپ كېلىشىم···

— جىگ گەپنى قىلىۋاتامسەن ، چاقچاقمۇ ؟

— شۇنچە يەردىن ساڭا يالغان گەپ كۆتۈرۈپ كېلىپ سارىڭ بولۇپ قاپتىمەنمۇ !

ئەزىزنىڭ مەستلىكى يېشىلگەندەك بولۇپ جىمىپ قالدى .

شۇ تاپتا ئۇنىڭ خىيالىدىن نېمىلەر كېچىۋاتىدىكىن !... ئەزىز تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇرۇپ ، يەنە بىر رومكا ھاراق قۇيۇپ كۆتۈرۈۋەتتى ـ دە ، دادىسىدىن قالغان تەۋەررۈك «سافا»غا ئۆزىنى تاشلاپ سوزۇلدى . تالادا تۇن قاراڭغۇلۇقى ھۆكۈم سۈرەتتى . قەيەردىدۇر ئىتلار ھاۋۇشماقتا ئىدى . يېقىن كوچىلارنىڭ بىرىدىن يولۇچى ئېيتقان ناخشا ئاڭلىنىپ ، ئاستا ـ ئاستا يىراقلاپ جىمىپ قالدى .

ئەزىزنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئەلى كارىۋاتقا ئاستا سوزۇلۇپ ياتتى ـ دە ، تورۇسقا تىكىلگىنىچە خىيال بىلەن قانداق ئۇخلاپ قالغىنىنى سەزمەي قالدى .

× ×

ئەلى ھويلىدىكى ئىتنىڭ ھاۋۇشىدىن چۆچۈپ ئويغانغاندا تاڭ سۈزۈلۈپ قالغانىدى . ئەزىز ھېلىقى «سافا»دا بېشىنى بىر تەرەپكە قىيسايتقان پېتىچە ئۇخلاۋاتاتتى .

— ئەزىز ، ئەزىز ! تۇر ، مەن ماڭىمەن ! — دەپ چاقىردى ئەلى .

ئەزىز ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ :

— ئاپلا ئىت ئاچ قاپتۇ ـ دە ، — دېدى ۋە ئاخشامقى زىياپەتتىن ئېشىپ قالغان قاتتىق ـ قۇرۇقلارنى بىر لېگەنگە يىغىشتۇرۇپ ، تالاغا ئېلىپ ماڭدى .

— يۈزىمىزنى يۇيۇۋالغۇدەك سۇ بولسا ئالغاچ كىر ، مەن ماڭىمەن .

— قەيەرگە ماڭىسەن ؟ — دەپ سورىدى ئەزىز ، بىر چېلەك

سۇنى ئەكىرىپ ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىغا قويۇپ .

K شەھىرىگە باراتتىم . سارەنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يول ئۈستىدىلا چۈشۈپ سەن بىلەن كۆرۈشتۇم . كېيىن يەنە كېلەرمەن ، سەنمۇ بارارسەن .

— K شەھىرىگە نېمىگە بارىسەن ؟

— رابىيەنى ئىزدەپ .

— نېمە دەۋاتىسەن ؟ رابىيە ئۆلۈپ كەتتىغۇ !

— قانداق ئۆلۈپ كەتتى ؟ ئەھۋالنى سەن بىلەمسەن ؟

— قانداق ئۆلۈپ كېتەتتى ؟ ھەممىمىز ئۆلىمىز ، شۇنداق ئۆلگەندۇ .

— ئەجەلغۇ ھەممىمىزگە سايىدەك ئەگىشىپ يۈرىدىغان نەرسە . K شەھىرىگە بىر بارمىغۇچە كۆڭلۇم تىنمايدۇ .

— ئەمىسە ئەتە ماڭ ، بىلەتمۇ ئالمىدۇقمۇ تېخى !

— بىكەتكە بېرىپ باقايلى ، بىرەر بىلەت چىقىپ قالار ، بولمىسا قايتىپ كېلەيلى .

ئۇلار مۇزدەك سۇدا يۈزىنى يۇيۇشتى . ئاغزى ئوچۇق قالغان چايداندىكى سوۋۇپ قالغان قاينىق سۇدىن ئازراقتىن قۇيۇپ ئىچىشىپ ، بىرەر بۇردىدىن نان يەپ يولغا چىقىشتى .

— ھېلىقى گەپنىڭ جاۋابىنى بەرمىدىڭغۇ ؟— دەپ ئەزىزنىڭ ئېسىگە سالدى ئەلى يولدا .

— قايسى گەپنىڭ ؟

— ئاخشام سەن ساقمۇ ، مەستمۇ ؟ سارەگە نېمىدەپ جاۋاب بېرىمەن ؟

— ھاراق ئىچىپ ئولتۇرۇپ قىلىشقان گەپكە ئىشەنگىلى بولمايدۇ . شۇڭا ساڭا ئۇنچىقمىغانىدىم . كېچىكى گەپلەر جىڭ

بولسا ، سارەگە ئېيتىپ قوي ، مەن ئۆزۈم يېقىن ئارىدا ئۇنى ئىزدەپ بارىمەن...

ئۇلارنىڭ بەختىگە ماشىنىدىن بىر كىشىلىك ئورۇن چىقىپ قالدى . ئەزىز دوستى بىلەن خوشلاشقانىدا كۆزلىرى ياشقا تولغانىدى .

10

ئەزىز بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىققاندىن كېيىن ، ئەلى ئۆزىنى ناھايىتى خۇشال ھېس قىلدى . ئاپتوبۇس كەڭ دالادا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەيتتى . يول بويىدىكى دەرەخلەر ، كەڭ ئېتىزدا يەلپۇنۇپ تۇرغان زىرائەتلەر ، ئېرىق بويىدا كالىسىنى ئوتلىتىۋاتقان بوۋاي ، ئېتىزلىقلار ئارىسى بىلەن كەتكەن سوقماق يوللار ، ھارۋىلىق كېتىپ بارغان يولۇچى ، ئېتىز ئىچىدە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ سۇ تۇتۇۋاتقان دېھقان غىل ـ پال قىلىپ كۆزگە تاشلىنىپ قالاتتى ـ دە ، ئارقىغا ئۆتۈپ كېتەتتى ... ئەلىنىڭ كۆز ئالدىغا سۆگەتلەر سايە تاشلاپ تۇرغان بىر خىلۋەت يول كەلدى ؛ ئۇ يول بىلەن ئەزىز يوغان قارا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ ئىرغاڭلاپ كېلىۋاتقان ، سارە ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغان مەنزىرە شەكىللەندى . ئەلى ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى خۇشاللىقىنىڭ نېمىدىن ئىكەنلىكىنى چۈشەندى : ئەزىز راستىنلا سارەنى ئىزدەپ بارارمۇ ! ...

ماشىنا K شەھىرىگە كەچ يېتىپ كەلدى . ئەلى بىر مېھمانخانىدا قونۇپ ، ئەتىسى كامالنىڭ بەرگەن ئادرېسى بىلەن ئىسمائىلنى ئىزدىدى .

ئۇ ، تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىغا زامانىۋى پاسوندا سېلىنغان ئېگىز بىنانىڭ پەلەمپەيلىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ ، ئەينەكلىك چوڭ ئىشىكتىن كىردى . ئىشىك باققۇچى ئىسمائىلنى ئۇچىنچى قەۋەت ئون ئىككىنچى نومۇرلۇق ئۆيدە ، دەپ ئېيتىپ بەردى . بىنانىڭ ئىچىمۇ سىرتىغا ئوخشاش چىرايلىق ۋە پاكىز ئىدى . يېڭى بىنادىن ياغاچ ۋە سىرنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى كېلەتتى . زاللارغا تەشتەكلىك گۈللەر قويۇلغان ، تاملارغا سىزما رەسىملەر ئېسىلغانىدى . كەڭ دېرىزىلەردىن چۈشكەن يورۇقلۇق تاملار ، پەلەمپەيلەرنىڭ يان ياغاچلىرى ، ئىشىكلەرنىڭ پولات تۇتقۇچلىرىدا يالتىرايتتى . بىنادا ئاجايىپ بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى . ئىككىنچى قەۋەتتىن باشلاپ سېلىنغان پايانداز لار كىشىنىڭ قەدەم ئاۋازىنى يۇتۇپ كېتەتتى... ئەلى ئۇچىنچى قەۋەتكە چىقىپ ، ئون ئىككىنچى نومۇرلۇق ئۆينى چەكتى .

— كىرىڭ !

بىر قىزنىڭ زىل ئاۋازى ئاڭلاندى . ئەلى ئىشىكنى ئېچىپ ، ئازادە ، يورۇق بىر بۆلۈمگە كىرىپ قالدى . بۇ بۆلۈمنىڭ ئوتتۇرىسىغا چوڭ گىلەم تاشلانغان ، تام تەرەپكە خۇرۇم سافالار قويۇلغان بولۇپ ، تالاغا قارىغان بىر تېمى پۈتۈنلەي ئەينەكلىك قىلىپ ياسالغانىدى .

— كىمنى ئىزدەيسىز ؟ — دېدى ئىشىك تۈۋىدە ئولتۇرغان ماشىنىست قىز .

شۇ چاغدا ، نېرىدىكى چوڭ ئۈستەلدە ئىشىككە ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرغان كىشى ئۆرۈلۈپ ئارقىسىغا قارىدى - دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— ئەلى !

ئۇلار قول ئېلىشىپ تۇرۇپ قېلىپ ، بىردىنلا قۇچاقلىشىپ كېتىشتى .

— قانداق تېپىپ كەلدىڭ ؟

— خېلى تەستە تاپتىم .

— سالامەتلىكىڭ ؟

— ھەر ھالدا يامان ئەمەس .

ئىسمائىل ئەلىنى يەنە بىر قېتىم قاتتىق قۇچاقلىدى . ئۇلارنىڭ بۇ كەيپىياتىنى كۆرگەن ماشىنىست قىزمۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەندى .

— ئەلى ، ئولتۇر ، توختا ، بولمىسا ئۆيگىلا بارايلى ، ئايگۈلمۇ بۇگۈن دەم ئالغان ، — دېدى ئىسمائىل .

— خىزمىتىڭچۇ ؟

— سىز كاتېپقا ئېيتىپ قويارسىز ، — دېدى ئىسمائىل ماشىنىست قىزغا قاراپ ، — بۇ مېنىڭ كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغان ساۋاقدىشىم ، يىراقتىن كەلگەن مېھمان...

ئەلىنى ھەيران قالدۇرغان نەرسە شۇ بولدىكى ، ئىسمائىل ئۇ ئۇچرىتقان باشقا ساۋاقداشلارغا قارىغاندا ساغلام ۋە ياش تۇرۇپتۇ . ئىسمائىل ئەلىدىن ئىككى - ئۈچ ياشچە چوڭ بولۇپ ، مەكتەپتىكى چاغدا ئۇ ئېغىر - بېسىق ، ئۆزىنى تۇتقان ئوقۇغۇچىلاردىن ئىدى . ئەلى ئۇنى ياخشى كۆرەتتى . ئىسمائىل ئۈچ يىل سىنىپ باشلىقى بولغانىدى . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»غا كەلگەندە ئۇنىڭ سىنىپ باشلىقلىق ھوقۇقى تارتىۋېلىنغان ، ئۇ ھېچقايسى تەرەپكە قاتناشماي چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگەنگەنىدى .

ئۇلار ئىسمائىلنىڭ ئۆيىگە قاراپ كەتتى . بىنانىڭ

ئارقىسىدىكى چوڭ قورۇنى كېسىپ ئۆتۈپ ، كەينى دەرۋازا بىلەن تار بىر كوچىغا چىقىشتى . ئازراق مېڭىپ ئائىلىلىكلەر قورۇسىغا يېتىپ كەلدى . بۇ بىر قەۋەت سېلىنغان ئۇزۇن كورپۇس ئۆيلەر بولۇپ ، ھەممە ئائىلىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىشىك ئالدىنى توسۇپ چاقانغىنە ھويلا قىلىشۋالغانىدى . ئۇلار يېشىل سىرلانغان كىچىك دەرۋازىدىن كىرىشتى . ئەلى ھويلا ئىچىگە قاراپ ئايگۈلنىڭ خېلى ئىشچان خوتۇن بولغانلىقىغا كۆزى يەتتى . دەرۋازىدىن ئۆيگىچە بولغان ئارىلىققا پىششىق كېسەكتىن يول ئېلىنغان بولۇپ ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە قىلىنغان گۈللۈكتە رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ تۇراتتى . ئۆيلەر ، قورۇق تاملار ، ھەتتا بۇلۇڭدىكى تونۇر بېشىغىچە ئاپئاق ئاقارتىلغانىدى . ئىشىك ئالدىدىكى تارتىلغان ئىككى تال ئارغامچىدا يېڭى يۇيۇلغان كىرلەر يېيىقلىق تۇراتتى .

— ئايگۈل ، قارا ، كىم كەلدى ! — دەپ ۋارقىرىدى ئىسمائىل .

دالان ئۆيدە كىر يۇيۇۋاتقان ئايگۈل ئورنىدىن تۇرۇپ پەرتۇقىغا قولىنى سۈرتكىنىچە ، بىر ئالدىغا ـ بىر كەينىگە مېڭىپ داسلار ئارىلىقىدا پىرقىراپلا قالدى .

— ئەلىغۇ بۇ ؟ ئىچكىرىگە باشلاڭە ، ئىسمائىل ، بۇ ئۆي بەك قالايمىقان ، ۋىيەي ، ئۆلمىسەكلا كۆرۈشىدىكەنمىز ـ ھە !

— قوزغالماي ئىشىكىزنى قىلىۋېرىڭ ، ياخشىمۇسىز ؟ — دېدى ئەلى .

— كىرىنىغۇ يۇيۇپ بولغان ، ماۋۇ نەرسىلەرنى بىر قۇر چايقىۋەتسەملا بولىدۇ . ئۆيگە كىرىڭلار ، ئۆيگە...

بۇ ئۆيلەر سىرتىدىن ئاددىي كۆرۈنگىنى بىلەن ئاستى

تاختاي ، ئۇستى لايلەمپە قىلىپ ئوبدان سېلىنغان ئۆيلەر ئىدى . ئىسمائىل باشلاپ كىرگەن مېھمانخانا ئۆي ناھايىتى ئازادە بولۇپ ، تاختايلىرى پارقىراپ تۇراتتى . ئۆي ئىچىدە ئوشۇقچە ھەشەمەتلىك جاھازلارمۇ يوق ئىدى ، بۇلۇڭدا بىر جۈپ سافا ، تام تەرەپتە ئۇزۇن بىر دىۋان تۇراتتى . يەنە بىر بۇلۇڭدا ئەينەكلىك چوڭ ئىشكاپ بار ئىدى . ئۆينىڭ تۆردە ئوچۇق تۇرغان يەنە بىر ئىشىكتىن كىتاب جازىلىرى ، يېزىق ئۇستىلى قويۇلغان كىچىك ئۆي كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئىسمائىلنىڭ ئۆيىدىكى ئىشخانىسى ئىكەن ـ دە ! دەپ ئويلىدى ئەلى . ئۇنىڭغا خېلىلا ھاردۇق يەتكەنىدى . يۇقىرىغا ئۆتۈپ ، دىۋانغا ئۆزىنى تاشلىدى .

— خوتۇن كىرىنى بىرنېمە قىلىپ بولغۇچە مەن ئۆزۈملا ساڭا چاي قىلاي ،— دەپ چىقىپ كەتتى ئىسمائىل .

ئەلى ئۆي ئىچىگە كۆز يۈگۈرتۈپ ، ئىسمائىلنىڭ خوتۇن تاللاشتىمۇ دېتى بار ئىكەن ، دەپ ئويلىدى . بۇ ئۆيدە جاھازلار ئانچە كۆپ بولمىسىمۇ ، ھەممە نەرسە جاي ـ جايىغا قويۇلغانىدى . كىشى پاكىزلىك ، ئازادىلىك ھېس قىلاتتى . قىش كۈنلىرى ئۆي ئىچى بىلەن دېرىزە تەكچىلىرىنى بېزەپ تۇرىدىغان گۈللەرنىڭ ھەممىسى ھويلىغا ئاچقۇبتىلگەنىدى .

ئىسمائىلنىڭ ئايالى ئايگۈل بىر تۇرمۇشلۇق بولۇپ ، يولدىشىدىن ئاجراپ ئوقۇشقا كەلگەن قىز ئىدى . ئۇ مىجەزى ئېغىر ، ئۆز ئىشىغا پۇختا ئىدى . ئايگۈل چىرايلىق بولسىمۇ ، بالىلار ئۈنى «چوكان» دەپ ئانچە نەزىرىگە ئېلىپ كەتمەيتتى . بۇ قىزغا ئىسمائىلنىڭ كۆزى چۈشتى . ئۇلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا مۇھەببەتلىشىپ ، قايسى ۋاقىتتا گېپىنى پىشۇرۇۋېلىشقىنىنى ھېچكىم سەزمەي قالدى . كېيىن ئۇلار توي قىلىشقاندا ھەممىسى

ھەيران بولۇشقانىدى . ھازىر ئۇلار ئىككى بالىغا ئاتا ـ ئانا بولغان ، بالىلىرىمۇ چوڭ بولۇپ قالغانىدى .

ئىسمائىل چايغا جوزا راسلىدى . ئايگۈلمۇ چاي چۆگۈننى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى . ئايگۈلنىڭ سەمرىپ كەتكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئۇمۇ ئانچە ئۆزگەرمەي ياپياشلا تۇرغانىدى . ئۇلار ئۇچ ساۋاقداش دەرقەمتە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشتى .

— قەيەرگە ئورۇنلاشتىڭ ؟ — سورىدى ئىسمائىل .

— تېخى بىر يەرگە ئورۇنلاشمىدىم . ھازىر دەم ئېلىۋاتىمەن . رەسمىيەتلىرىمنى پۈتتۈرگىلى ئۇرۇمچىگە يەنە بارىمەن .

— قېنى ، چاي ئىچ !

— سېنى چوڭ باشلىق بولۇپ كەتتى ، دەيدىغۇ !

— ھە ، ئازراق مەنسەپدار بولۇپ قالدىم ، — دەپ كۈلدى ئىسمائىل ، — يېقىندا پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىغا جۇرېن قىلىپ يۆتكەشتى . ئۇنىڭ ئالدىدا ماڭارىپ بۆلۈمىدە ئىشلىگەنىدىم . بىرقانچە كىتابلارنى تەرجىمە قىلدىم ، بەش ـ ئالتە پارچە ئىلمىي ماقالە يازغان بولدۇم . شۇ ئىشلارنىڭ كۈچى بىلەن بۇ ئورۇنغا چىقىپ قالدىم . تۇرمۇشىمىزنى كۆرۈپ تۇرۇپسەن ، ماختاپ كەتكۈدەكمۇ ئەمەس ، زارلاپ كەتكۈدەكمۇ ئەمەس ، ئەل قاتارى .

— ئايگۈل ، سىز ؟...

— ۋاي ، بىزنى نېمە قىلىدۇ دەيسىز ،— دېدى ئايگۈل ، — بالا ئوقۇتۇپ ، ئۆيگە كېلىپ ئىسمائىل غوجامنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كۈنىمىز كېتىپ بارىدۇ...

— مەن سىلەرنى يوقلاپ ، يەنە بىرى... ھە ، يەنە بىرى رابىيەنى ئىزدەپ كەلگەنىدىم ، — دېدى ئەلى سوئال نەزىرى بىلەن

ئۇلارنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ .

ئىسمايىل بىلەن ئايگۈل ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى .

— سەن تېخى ئۇقمامسەن ؟ — دېدى ئىسمائىل ، — رابىيە ئۆلۈپ كەتكىلى ئۇزۇن يىل بولدىغۇ !

— قاچان ، قانداق ئۆلۈپ كەتتى ؟

— بىز بۇ يەرگە تەقسىم بولۇپ كېلىپ بىر يىلدىن كېيىنمىكىن ، ئاغرىپ ئۆلۈپ كەتتى··· ئۇ چاغدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى گۈڭشې - دۈيلەرگە قايتا تەربىيە ئېلىشقا چۈشۈرگەنىدى . ھەرقايسىمىز بىردىن - ئىككىدىن بولۇپ ھەر تەرەپكە چېچىلىپ كەتتۇق . ئىبادەت بىلەن رابىيە خېلى يىراقتىكى بىر يېزىغا چۈشۈپ كەتكەن ···

— ئىبادەت بىلەن ؟ !

— شۇنداق بولغان ، ئىبادەت ئىككىسى بىر يېزىغا چۈشۈپ كەتكەن . نېمىشقا شۇنداق بولۇپ قالدى ، دېسەڭ ، ئىبادەت مەكتەپتىكى چاغدا «ئىنقىلاب ئوتىنى تۇتاشتۇرىمەن» دەپ بۇ يەرگە كېلىپ ، بۇ يەردىكى باشلىقلارنىڭ خېلى چىشىغا تەگكەنىكەن . ئىبادەت تەقسىم بولۇپ كېلىشى بىلەنلا ئۇلار ئۇنى تونۇۋاپتۇ . ئۆز ۋاقتىدىكى قىلمىشىغا يارىشا ئۇنى ئاشۇ چەت يېزىغا قوغلىغانىدى . رابىيەنى «ئەكسىلئىنقىلابچىنىڭ ئايالى» دەپ شۇ ياقتا بۆلۈۋەتكەن··· ئۇ چاغدىكى ۋەزىيەت شۇنداق ئىدى ، ئەلى . رابىيەنىڭ سەندىن ئايرىلغاندىن كېيىنلا سالامەتلىكى ياخشى بولماي قالغان ، قايتا تەربىيەگە بارغان يېرىدىمۇ ئۇنىڭغا ، ئېرى تۇرمىدە ئىكەن ، دەپ ياخشى مۇئامىلە قىلمىغان ئوخشايدۇ ، كېيىن ئاغرىقى ئېغىرلىشىپ ، بىراقلا يىقىلىپتۇ . يۇرتىدىن

ئاكسىمۇ ، ئەيتاۋۇر بىر تۇغقىنىنىڭ ئۇنى ئەكېتىمەن ، دەپ كەلگىنىنىڭ گېپى بار . شۇ ئارىلىقتا ئۇ ۋاپات بوپتۇ . ئۇ چاغدا ، ھەممىمىز ھەر تەرەپتە ئۆز ھەلەكچىلىكىمىز بىلەن...

ئىسمائىلنىڭ كېيىنكى سۆزلىرى ئەلىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدى پۈرقىراپ كۆتۈرۈلگەن توپا ، لايقىپ ئاققان سۇ ، ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان قان تۇرۇۋالغاندەك بولۇپ قاراڭغۇلىشىپ كەتتى . ئۇ كۆزىنى يۇمدى ، مېڭىسىگە ئۆرلىگەن قىزىق قان يەنە بەدىنىگە تارقىغاندەك بولدى ـ دە ، كۆزىنى ئېچىپ سورىدى .

— رابىيەنىڭ قەبرىسى نەدە ؟

— ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى بىزمۇ خېلى كېيىن ئاڭلىدۇق . بىر ـ ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىنمۇ ، ئايگۈل ئىككىمىز ئۇنىڭ تۇپراق بېشىغا چىققان... شۇ يېزىنىڭ چېتىدىكى بىر قەبرىستانلىقتا .

— مېنى باشلاپ ئاپار !

— ئارىلىقى خېلى يول . ماشىنا بىلەن توپتوغرا بەش ـ ئالتە سائەت ماڭىدىغان گەپ ، بۇگۈن كۈن كەتتى . ھازىر مەن بېرىپ ئىدارىنىڭ كىچىك ماشىنىسىنى سۆزلىشىپ قويای ، ئەتە سەھەردە مېڭىپ كېتەيلى . بېرىپ ـ كەلگۈچە گەپ يوق بىر كۈن كېتىدۇ .

ئەلىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەندى . ئايگۈل ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ ،ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى .

— خۇدايىم توۋا !— دېدى ئايگۈل ،— سىز ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ تىرىك قايتىپ كەپسىز ، تىرىك قالغان رابىيە كېتىپ قالدى . نېمىدېگەن تەڭشەلمىگەن ئالەم ـ ھە ! مەكتەپتە بىزدىن كېيىنلا سىلەر توي قىلىشقانىدىڭلار...

— ئەلى بىلەن رابىيە بۇرۇن توي قىلغاندۇ؟ - دېدى ئىسمائىل .

— ۋىيىەي ، ماۋۇ ئىسمائىلنىڭ ئۇنتۇپ قالغىنىنى ، ئەلىلەر بىزدىن كېيىن توي قىلدى . مېنىڭ شۇنداق ئېسىمدە ، ئەلىلەر توي قىلغان ئۆي مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى بىر تار كوچىنىڭ ئىچىدىكى قورۇدا ئىكەن . شۇ كۈنى پاتقاقچىلىق ، قايتقاندا ئىككىمىز قولتۇقلىشىپ تامنىڭ تۈۋى بىلەن مېڭىپ ، ئاران ئۆتمىگەنمىدۇق؟... توي قىلمىغان بولساق قولتۇقلىشىپ يۈرمەستۇق !

— توي قىلمىغاندىمۇ قولتۇقلىشىپ يۈرگەندىمىز ؟ — دېدى ئىسمائىل كۈلۈپ .

— يوقسۇ ، — دېدى ئايگۈل ، — توي قىلماستىن ئىلگىرى ئىككىمىز تۈزۈكرەك بىللىمۇ مېڭىپ باقمىغان . سىز گەپكە ئۇستا ئىكەنسىز ، بىر پارچە خەت بىلەنلا بېشىمنى ئايلاندۇرۇپ ئېلىۋالدىڭىز . تويدىن كېيىن قولتۇقلاشقان بولساق قولتۇقلاشقاندىمىز...

— بولدى ، بولدى . بۇ گېپىڭنى قوي ،— دەپ ئورنىدىن تۇردى ئىسمائىل ،— ئەلى بىردەم هاردۇق ئالسۇن ، سەن تاماق قىل ، مەن ئىدارىگە چىقىپ كىچىك ماشىنىنى سۆزلىشىپ باقاي .

ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى چىقىپ كەتتى . ساراي ئۆيدە ئەلى يالغۇز قالدى . ياندىكى تومپۇچكىنىڭ ئۈستىدە بىر ئالبوم ياتاتتى . ئۇ دىۋانغا سوزۇلدى ـ دە ، ئالبومنى قولىغا ئېلىپ ۋاراقلىدى . ئالبومدا ئىسمائىلنىڭ بالىلىرىنىڭ سۈرەتلىرى ، ئايگۈلنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن چۈشكەن سۈرەتلەر تۇراتتى... ئەلىنىڭ دىققىتى سۈرەتلەردە ئەمەس ئىدى ، ئالبومنى مەقسەتسىز

هالدا ژاراقلاپ : ئاۋۇ كۈلۈپ تۇرغان قىز كىمكىن ، نېمە ئىش ئۈنى شۇنچىۋالا خۇشال قىلىۋەتكەندۇ؟ مۇنۇ كۆچەت تىكىپ تۇرغانلارنى سۈرەتكە ئېلىشنىڭ نېمە ھاجىتىكىن؟ ماۋۇ يەڭ بەلگىسى تاقاپ چۈشكەنلەر كىملەر ، بۇ قايسى دەۋردىن قالغان سۈرەت؟ تېخنىكىمىزنىڭ ئالدىدا ئۈزۈندى كىتابلارنى تۇتۇپ چۈشكەن مۇنۇ بىر توپ ياشلار كىملەر ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئايگۈلمۇ بارمۇ قانداق؟ ... بىر قولىدا قورچاق ، يەنە بىر قولىدا پومزەك تۇتۇپ تۇرغان بۇ ئوماق بالا كىمنىڭ بالىسىدۇ؟ نېمىشقا بۇ سۈرەتلەرنىڭ ئىچىدە رابىيەنىڭ سۈرىتى يوق؟... مۇھەببەت دېگەن زادى نېمە ، ياخشى كۆرۈش مۇھەببەتمۇ؟... ماۋۇ جانان كىمدۇ ، كىنو ئارتىسىمۇ ياكى ئايگۈل بىلەن ئىسمائىلنىڭ تۇغقىنىمۇ؟ مۇھەببەت سېزىمىنى قوزغايدىغان نەرسە نېمە ، چىرايمۇ؟... مۇنۇ ئېگىز بىنالار قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قايسى شەھەرىكىنا؟ چاپىنىنى بىلىكىگە تاشلاپ تۇرغان مۇنۇ يىگىت كىم؟... ئۇ رابىيەگە قانداق باغلىنىپ قېلىۋىدىكىنا ، رابىيە گۈزەلمۇ؟ ئۇ ئورۇق ، زىلۋا قىز ئىدى ، ھەمىشە بىر قىزىقچىلىق چىقىرىپ ، كۈلۈپلا يۈرەتتى . نېمىشقا ئەلىنىڭ ئۈنى كۆرگۈسى كېلەتتىكىن ، رابىيەدىن يىراقتا تۇرغان چاغلىرىدا نېمىشقا ئۇنىڭ كۈلكىلىرىنى سېغىناتتىكىن؟ ... دېگەنلەرنى ئويلىدى . ئەلىنىڭ ئېسىگە رابىيەدىن ئايرىلغان ئەڭ ئاخىرقى كېچە كەلدى . ساقچى كىيىمىدىكى ھېلىقى ئادەملەر تۇن يېرىمىدىن ئۆتكەندە كېلىشكەنىدى . رابىيە بىلەن ئەلى ئالدىراپ كىيىنىشتى . ئۇلار رابىيەنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئەلىنىڭ قولىغا كويزا سالدى . رابىيەگە : «ئېرىڭ بىر - ئىككى كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىدۇ ، ئارقىدىن ئەگىشىپ چىقما!» دەپ بۇيرۇق قىلىشتى .

ئەلى دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىپ بېرىپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قارىغىنىدا ، رابىيەنىڭ كۆز ياشلىرى بىلەن يۈيۈلغان يۈزى دېرىزە ئەينىكىگە يېپىشقىنىچە قېتىپ قالغانىدى . ئۇ چاغدا ئەلى ، بۇ بىزنىڭ ئاخىرقى كۆرۈشۈشىمىز بولۇپ قالىدۇ ، دەپ ئويلىمىغانىدى . مەن ھايات قېلىپ ، رابىيە ئۆلۈپ كېتىدۇ ، دېگەننى بولسا تېخىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى .

ئەلىنىڭ قولىدىكى ئالبوم سىيرىلىپ ، يەرگە «پاققىدە» چۈشتى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . نېمە ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرغانلىقىنى ئېسىگە ئالالمىدى ، ئېڭىشىپ ئالبومنى قولىغا ئېلىپ تومپۇچكا ئۇستىگە قويۇپ ، دالان ئۆيگە چىقتى . ئۇ يەردە ئايگۈل خېمىر يۇغۇرۇۋاتاتتى .

— سىزنى يالغۇز تاشلاپ قويدۇق ـ ھە ؟ — دېدى ئايگۈل .

— ئىسمايىل كەلگۈچە كوچىلارنى بىر ئايلىنىپ كېلەي ،— دەپ سىرتقا ماڭدى ئەلى . ئايگۈلنىڭ :

— يىراققا كېتىپ قالماڭ ، تاماق ھازىرلا تەييار بولىدۇ !— دېگەن ئاۋازىنى ئۇ ھويلىدا تۇرۇپ ئاڭلىدى .

ئەلى قانداقتۇر بىر تار كوچىلاردىن ئۆتۈپ ، چوڭ كوچىغا چىقىپ قالدى ـ دە ، تەۋەككۈل قىلىپ بىر تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى··· ئەلى تۇرمىدىن چىقىش ئۈمىدى تۇغۇلغاندىن باشلاپ ، ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى تۇرمۇشىنىڭ ھەممىسىنى رابىيە بىلەن بىللە تەسەۋۋۇر قىلغانىدى . ئۇ رابىيەنى ئېلىپ يېزىسىغا قايتىپ كەتمەكچى ، بوۋىسى ئولتۇرغان كونا جاڭزىغا ئۆي سېلىپ ، شۇ يەردە ياشىماقچىدى . ئۇ دېھقانچىلىق قىلىشنى ، جاڭزىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى دەريا بويىغا چۈشۈپ ، دەريانىڭ قارىماق تاشلاپ قويۇپ ، قىرغاقتا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇشنى خالايتتى . خىيالىدا ئۇ ،

ئېتىزدىن ھېرىپ كەلگەندە ئۆي ئالدىدىكى كاۋا ـ قاپاق بارىڭى ئاستىدا ئولتۇرۇپ ، رابىيە بىلەن بىللە چاي ئىچەتتى ؛ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تۆكۈپ قويغان يېڭى مەڭگەن ئۈستىدە يېتىپ ، يۇلتۇزلارغا قارايتتى ، ئۇ دەريا‌غا چۈشۈپ بېلىق تۇتقاندا رابىيە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇپ ، قارماقلارغا سازاق ئۆتكۈزۈپ بېرەتتى ، ئاندىن ئۇلارنىڭ بالىلىرى بولاتتى... بەزىدە ئەلى ، رابىيە ئىككىمىز يېزا بالىلىرىنى ئوقۇتساق بولامدىكىن ، دەپمۇ ئويلايتتى... ئىشقىلىپ ، ئۇنىڭ تۇرمۇش ھەققىدىكى ھەممە پىلانلىرى رابىيە بىلەن مەھكەم باغلىنىپ كەتكەندى . شۇڭا ئۇ ، «رابىيە ئۆلگەن» دېگەن خەۋەرنى راخمان مۇئەللىمنىڭ ئۆيىدە چاغدىلا ئاڭلىغان بولسىمۇ ، بۇ خەۋەرگە ئۆزىنى ئىشەندۈرەلمىگەن ، بىر ئۈمىد ئۇنى مۇشۇ يەرگىچە ئەكەلگەندى . بۇگۈن بۇ ئۈمىد ئوتى ئۆچتى . ئۇ ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇشنى رابىيەسىز تەسەۋۋۇر قىلىشى ، باشقىچە پىلان تۈزۈشى لازىم . لېكىن ئەلىنىڭ مېڭىسى ھازىر قۇيقۇرۇق ئىدى...

ئەلى ماڭغا ـ ماڭغا ئاۋات بىر بازارغا كېلىپ قالدى . ئېھتىمال ، بۇ شەھەرنىڭ ئەنئەنىۋى كونا بازىرى مۇشۇ جايدا بولسا كېرەك ، كوچا تار بولسىمۇ ، دۇكانلار ، ئۆيلەر ناھايىتىمۇ زىچ جايلاشقانىدى . ئادەملەرنىڭ ۋاقى ـ چۈشى ، قاسقانلاردىن كۆتۈرۈلگەن ھور ، كاۋاپدانلاردىن ئۆرلەۋاتقان تۈتەك ، كىشىلەردىن چىقىۋاتقان تەر ھىدى — بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ ئۆتكۈر بىر پۇراقنى ھاسىل قىلاتتى... ئەلى ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز نەزەر تاشلايتتى . نېمىشقا بۇ ئادەملەر شۇنچىۋالا ۋاقى ـ چۈقى كۆتۈرۈشىدىغاندۇ ؟ كۇلۇپ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتكەن ئاۋۇ ساقاللىق ئادەمگە يېنىدىكى بۇرادىرى نېمە

قىزىق پاراڭ سېلىپ بېرىۋاتقاندۇ؟ كىشىلەرگە ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ كېتىپ بارغان ماڭۇ دوپپىلىق ئادەم نېمىگە شۇنچىلىك ئالدىراشتۇ؟...

ئەلى بۇ ئاۋات مەيدانىنى كېسىپ ئۆتۈپ، چەتتىرەك تۇرغان بىر كىچىك دۇكاننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ قالدى. بۇ دۇكاننىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى بىر زامانلاردا راخمان مۇئەللىم بىلەن ئەلى ئوغرىلىقچە چېقىپ هاراق ئىچىدىغان قاۋاقتا ئوخشىشىپ كەتتى. ئەلى ئەينەكلىك ئىشىكنى ئىتتىرىپ كىردى - دە، هەيران قالدى. بۇ راستتىنلا بىر هاراق دۇكىنى ئىدى.

— پارچە هاراق بارمۇ؟ — دېدى ئۇ پوكەي ئالدىغا كېلىپ.

— بار، — دەپ پوكەينىڭ ئارقىسىدىن ئوتتۇرا ياش بىر ئادەم قوپۇپ كەلدى.

— يۈز گىرام قۇيۇڭە، چىلىغان سامساق باردۇ؟

— چىلىغان سامساق يوق ئىدى.

— هەتتىگىنەي، چىلىغان سامساق بولسا قالتىس بولاتتى - دە، — دەپ هاراقنى قۇرۇقلا كۆتۈرۈۋەتتى ئەلى.

دۇكاندىن كوچىغا چىققاندا ئۇنىڭ كاللىسىغا، رابىيەمۇ بىر چاغلاردا مۇشۇ كوچىلاردا ماڭغان بولغىيدى دېگەن خىيال كەلدى - دە، شەهەر كوچىلىرىنى ئوبدانراق بىر ئايلىنىش قارارىغا كەلدى. ئۇ قانداقتۇر بىر يايمىچىلار، ماگىزىنلار ۋە چوڭ بىر كىنوخانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى - دە، يولنىڭ چېتىگە كونا پالاسنى يېيىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىشىنى ئاجايىپ خىياللارغا سالىدىغان بىر سىقىم رەڭدار تاشلارنى تاشلاپ ئولتۇرغان رەمچىنىڭ قېشىغا كېلىپ توختاپ قالدى. لېكىن،

رەمچىنىڭ كۆزى شۇ تاپتا يولنىڭ ئۇ چېتىدە كېتىپ بارغان سېمىز خوتۇنغا چۈشۈپ ، ھەممە يېرى لىغىرلاپ كېتىپ بارغان بۇ خوتۇننى ھازىر ئۇ قىپيالىڭاچ ھالدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، شۇ خىيالىنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈۋاتاتتى . رەمچى ئېسىنى يىغىپ :

— كېلىڭ ، ئۇكام ، بەختى ـ پېشانىڭىزگە بىر پال ئېچىپ باقاي !— دېگەن چاغدا ، ئەلى ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتكەنىدى .

ئەلى تۇرمىدە مۇنداق پالچىلارنى كۆپ كۆرگەن ، ئۇلار ۋاقىت تاپسىلا قىرىق بىر تال تاشنى يىغىۋېلىپ زېرىكمەي پال ئېچىشىپ ، ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى توغرىسىدا ھەر خىل قىياسلارغا چۈشۈپ كېتەتتى . ئەلى بۇ نەرسىگە ئىشەنمەيتتى…

كۇتۇلمىگەن يەردە ئۇ يەنە ھېلىقى ھاراق دۇكىنىنىڭ ئالدىدىن چىقىپ قالدى . دۇكانغا كىرىپ ، يەنە يۈز گىرام ھاراق قۇيدۇرۇپ ئىچتى ، كوچىغا قايتىپ چىقىپ ، ئەمدى ئىسمائىلنىڭ ئۆيىگە قايسى يول بىلەن قايتىپ كېتىشنى ئۇقالماي قالدى… تۇرۇپلا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يەنە ھېلىقى رەمچى كېلىپ ، رەمچىنىڭ ئۆز تەقدىرى ھەققىدە نېمىلەرنى دەيدىغانلىقىنى قىزىقتۇرۇپ قالدى ـ دە ، ئارقىسىغا يېنىپ ، رەمچى ئولتۇرغان جايىنى ئىزدەپ تاپتى .

— ماڭا بىر پال ئېچىپ بېقىڭە .

— ئېتىڭىز نېمە ، ئۇكام ؟

— ئەلى .

رەمچى نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ ، ئاخىردا ئەلىنىڭ ئىسمىنى ئۇنلۇك بىر تەكرارلىدى ـ دە ، مايلىشىپ كەتكەن پالاس ئۇستىدىكى سىلىقلىنىپ پارقىراپ كەتكەن تاشلارنى ئىككى قولى

بىلەن بىر يەرگە جەملەپ ، «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم ! » دەپ ئۇچكە بۆلدى ، تاشلارنى تۆتتىن جۈپلەپ تارتىپ ، قالغىنىنى پالاسنىڭ باش تەرىپىگە ئايرىپ چىقاردى ، بۇ ھەربىكەتنى ئۇچ قېتىم تەكرارلاپ ، توققۇز يەرگە تاش قويۇپ ، بىردەم خىيالغا چۆكتى ـ دە :

— ئۇكام ، سىز بىر نەرسە يىتتۈرۈپسىز ، — دېدى .

— توغرا ! — دېدى ئەلى ، — شۇ يىتتۈرگەن نەرسەم قەيەردىدۇ ، مۇشۇ يورۇق ئالەمدە بارمىدۇ ؟

— قارىغاندا يىتكەن مال خېلى چوڭدەك قىلىپ تۇرىدۇ . ئوغرى ئۆزىگىزنىڭ مەھەللىسى ئەتراپىدا . ھازىر مال قاسساپنىڭ قولىدا . قاسساپمۇ «سويايمۇ ، سويمايمۇ ؟ » دەپ دەككە ـ دۈككىدە تۇرۇپتۇ . تېپىلسا مۇشۇ جۈمەگىچە خەۋىرى بولىدۇ ، ئۇنىڭ ئۇ يېقىغا ئۆتۈپ كەتسە ...

— بولمىدى ، — دېدى ئەلى ، — باشقىدىن بىر سېلىپ بېقىڭا !

پالچى قۇملاقنى يەنە بىر قېتىم ئاچتى ، بۇ قېتىم ئويلانمايلا سۆزلەپ كەتتى :

— باش ئېغىر ، ئاياغ يېنىڭ چۈشتى . مانا ، سول تەرەپتە تۇرغان مۇنۇ بىر تال تاش سىز ، بىر دەۋا ئۈستىدە تۇرۇپسىز . چىڭ تۇرمىسىڭىز دەۋادا كەتكۈزۈپ قويىسىز . شۇڭا...

— بولدى ، بولدى ! — دېدى ئەلى ، — دەۋادا مەن ئاللىقاچان يېڭىپ ، ئازادلىققا چىقىپ بولدۇم . ئوبدانراق بىر سېلىڭا .

رەمچى بۇ قېتىمۇ تاشلارنى ئۇچكە بۆلۈپ بىر رەتلا تاش چىقاردى ـ دە ، رەمنى ئاچماي يىغىشتۇرۇۋەتتى .

— نېمە بولدى؟ — دېدى ئەلى ھەيران بولۇپ.
— پالىنىڭ بېشى ئۇچتىن توققۇز چۈشتى. مۇنداق پالىنى ئاچمايمىز، ئاتىغىنىڭىزنى تاشلاڭ، ئۇكام. قايىقا بارسىڭىز بولىدىكەن ئوچۇق، بەختى ـ تەلىيىڭىز قولىڭىزدا دېگەن گەپ!
ئەلى رەمچىنىڭ ئالدىغا بىر سوم پۇلنى تاشلاپ، ھاۋادا قولىنى بىر پۇلاڭلاتتى ـ دە، كېتىپ قالدى. ھاراق ئۇنى خېلىلا تۇنقاندى. يازنىڭ ئۇزۇن كۈنلىرى ئاخىرلىشىپ، سالقىن گۈگۈم ۋاقتى باشلىنىۋاتاتتى. ئالدىدىن توي تارتىپ كېلىۋاتقان بىر ماشىنا چېقىپ قالدى ـ دە، كوچىنى بىر دەملىك ۋاڭ ـ چۈڭغا تولدۇرۇپ، توي ناخشىسى بىلەن ئۆتۈپ كېتىشتى.

سېنىڭ يارىڭ ئوبدانمۇ،
مېنىڭ يارىم ئوبدانمۇ؟
ئەجەب مەززىلىك پۇرايدۇ،
قوينۇڭدىكى ئانارمۇ؟
.....

باغقا كىرسەڭ باغچاڭمەن،
يارىم ـ يارىم، دوست.
ئۆيگە سالساڭ زىلچاڭمەن،
يارىم ـ يارىم، دوست.

سەن يارىم مېنى دېسەڭ،
يارىم ـ يارىم، دوست.
چېكەڭدىكى غۇنچەڭمەن،
يارىم ـ يارىم، دوست.

ناخشا ئاۋازى ئۇزاققىچە ئەلىنىڭ قۇلىقىدىن كەتمىدى . بۇ ناخشا ئۇ كىچىك چاغلاردا ئاڭلىغان توي ناخشىلىرىغا ئوخشاشمايتتى . دوغىسىغا پەرەڭ ياغلىقلارنى چىگىۋەتكەن خادىڭ هارۋىلارنىڭ ئارقىسىدا يۇگۇرۇپ يۇرۇپ ئۇ ئاڭلىغان ناخشىلار مۇنداق ئىدى :

سايدا يۇرگەن جەرەننى ،
سەككىز دەڭلار ، يارسەنەم .
سەككىز قىزنىڭ بىرىنى ،
مېنىڭ دەڭلار ، يارسەنەم .
.....

ئەگرى ـ ئەگرى كوچىلاردا ،
ئىز كېلىدۇ ، يارسەنەم .
كىمخاب تونغا پۇركىنىپ ،
قىز كېلىدۇ ، يارسەنەم .

ئەلى يەنە ئايلىنىپ هېلىقى هاراق دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى . يەنە يۇز گىرام ئىچىۋېتىپ ئۆتۈپ كېتەي ، دەپ ئويلىدى ئۇ . دۇكاندا ئىككى ـ ئۈچەيلەن پوكەيگە يۆلىنىپلا هاراق ئىچىۋاتاتتى .

— ماڭا يۇزنى ! — دېدى ئەلى .

ئۇ هاراقنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇشىغا ، ئۆره تۇرۇپ هاراق ئىچىۋاتقانلاردىن بىرى ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ قول سۇندى .

— ئەھۋالىڭىز قانداقراق؟ تونۇشۇپ قويايلى.

نېمىشقىدۇر، ئەلمۇ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلدى، لېكىن بۇ ئادەمنى قاچان، قەيەردە كۆرگەنلىكىنى ئەسلىيەلمىدى. ھېلىقى كىشى قولىدىكى ھاراقنى ئەلىگە ئۇزاتتى.

— مەن جىق ئىچىپ قويدۇم، رەھمەت!

— قولۇمنى قايتۇرماڭ، كۆڭلۈم تارتىپ قالدى.

ئەلى بۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ھاراق چىنىسىنى قولىغا ئېلىپ، بىر - ئىككى يۇتۇم ئىچتى. باشقىلارنىڭ ھارىقىنى ئىچىپلا چىقىپ كېتىشىنى توغرا كۆرمەي، يەنە ئىككى يۈز گىرام ھاراق قۇيدۇرۇپ، پوكەينىكى يېنىدىكى بۇرادەرلەرنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويدى.

— ھوي، بۇ قانداق گەپ؟ تونۇشۇپ قويايلى،— دېيىشىپ باشقىلارمۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى. بۇ يەردە ھېچكىم ئەلىنى تونۇمايتتى. ئەلمۇ ئۇلارنى قەيەردە كۆرگەنلىكىنى ئەسلەيمەن دەپ ئۆزىنى بىكار ئاۋارە قىلاتتى. بۇ پەقەت ھاراقتا يېتىلگەن مەستلەرنىڭ ئادەتتىكى ئۇلپەتچىلىكى ئىدى، خالاس...

ئىسمائىل پۇتۇن شەھەرنى دېگۈدەك قىدىرىپ، ئەلىنى تاپقان چاغدا ئۇ ھېلىقى ئۇلپەتلىرى بىلەن دۇكاندىكى ئۈستەل ئەتراپىدا ئولتۇراتتى. ھەركىم ئۆزىنىڭ گېپىگە چۈشۈپ كەتكەنىدى. بىرى بېشىنى تامغا تىرەپ، كۆزىنى يۇمۇپ كونا ناخشىلارنىڭ بىرىگە غىڭشىپ پەيزە سۇرۇۋاتاتتى. ئەلى چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەيتتى. «سىلەر بۇ يەردە نېمىشقا سامساقنى زاكىوسكا قىلمايسىلەر؟ چىلىغان سامساق، چىلىغان سامساق...» دەپ ئەتراپتىكىلەردىن سورايتتى. ئۇ ئىسمائىلنى كۆرۈپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

— هوي ، مېنىڭ ئاغىنەم كەلدى . جانجىگەر ئاغىنەم ، يۈز گىرام ئىچىۋەت !

— ئىچمەيمەن ، ئۆيگە بېرىپ ئىچەيلى ،— دەپ ئۇنىڭ يۆلەشتۇرۇپ ئېلىپ ماڭدى ئىسمائىل .

— ھېچبولمىغاندا ئازراق بولسىمۇ ئېغىز تېگىپ قوي . مەن بۇگۈن ئىچتىم . مەست بولاي دەپ ئىچتىم . بۇ جاننىڭ ئايىغىچىلىكى قالدىمۇ ، سەن مېنىڭ يېقىن ئاغىنەمغۇ ، دەپ باقە ، بۇ جاھاننىڭ ئايىغىچىلىكى قالدىمۇ ؟ !...

ئەلىنى ئۆيگە يەتكۈزۈپ كەلگەندە ئۇنىڭ مەستلىكى تېخىمۇ ئەۋج ئېلىپ كەتكەندى . ئايگۈلنىڭ ئەجرى بىلەن قىلغان تامىقىدىن ئۇ بىر چوكىلا ئېلىپ بولدى قىلدى . ئۇ ۋارقىرايتتى ، سۆزلەيتتى ، سوئاللار سورايتتى .

— دوستلىرىم ، جېنىم دوستلىرىم ، سىلەر مېنىڭ ساۋاقداشلىرىمغۇ ؟ — دەپ تەكرارلايتتى ئۇ ،— ئورۇق ، بىچارە رابىيە قېنى ؟ مەن تەقدىرگە نېمە قىلغان ؟ مېنىڭ جىنايىتىم زادى نېمە ؟... مېنىڭ ۋاقىتسىز توزۇغان گۈلۈمنى ، بىھۇدە كەتكەن ئۆمرۈمنى كىم قايتۇرۇپ بېرەلەيدۇ ، كىم ! ؟...

ئايگۈل ئەلىگە ئىچى ئاغرىپ يىغلىۋەتتى . ئىسمائىل ئاغىنىسىنى ناھايىتى تەسلىكىتە بىرنېمىلەرنى قىلىپ ياتقۇزۇپ قويدى .

11

ئەتىسى ئەلى ئەتىگەندىلا ئويغىنىپ كەتتى . ئاخشام قاۋاقتا ناتونۇش ئادەملەر بىلەن ھاراق ئىچكىنى ئۇنىڭ خىرە ئېسىدە بار

ئىدى ، لېكىن بۇ ئۆينى قانداق تېپىپ كەلگەنلىكىنى ئۇ زادىلا ئەسلىيەلمەيتتى . بىرنەچچە كۈندىن بېرى سەل پەسىيىپ قالغان پۇت ئاغرىقى بۇگۈن ئوبدانلا قوزغاپ قالغانىدى . ئەلى سىرقىراپ تۇرغان تىزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئورنىدىن تۇردى . كىچىك ماشىنىمۇ ئەتىگەندىلا يېتىپ كەلدى .

ئۇلار ئازراقلا ناشتا قىلىپ ماشىنىغا چىقتى . كېچىدىكى ئىش توغرۇلۇق ھېچكىم ئېغىز ئاچمىدى . ماشىنا تار كوچىلاردىن ئىرغاڭلاپ ئۆتۈپ ، چوڭ كوچىغا چىقتى - دە ، يېزىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى . ماشىنا ئىككى سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن ، چوڭ يولدىن بۇرۇلۇپ توپىلىق يېزا يولىغا چۈشتى . بىردە ئېگىز دۆڭلۇكلەرگە يامىشىپ ، بىردە كەڭ يېيىلىپ ئېقىۋاتقان ساي سۈيىنى كېچىپ ئۆتۈپ ، بىردە يان باغرى بىلەن كەتكەن يوللارنى ئايلىنىپ ، ماشىنا ئېگىزلىكتىكى بىر كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ توختىدى ، تۆۋەندە سۇنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— بۇ يەردە بىر شارقىراتما بار ، — دېدى ئىسمائىل ، — چۈشۈپ بىردەم پۇت - قولىمىزنى سۇنايلى .

بۇ يەردە دەريا تار بىر قىسىمدىن قىسىلىپ ئۆتەتتى . ئاشۇ يەرگە كۆۋرۈك چۈشكەنىدى . كۆۋرۈك ئاستىدىن قىسىلىپ ئۆتكەن سۇ ئوقچۇپ چىقىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتەتتى . ئىسمائىل بىر تال تاماكا چەكتى . ئەلى كۆۋرۈك ئۈستىگە كېلىپ ، كۆۋرۈك سالاسۇنىنى تۇتۇپ تۆۋەنگە قارىدى . شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ تۆۋەندە بۇزغۇنلارنى پەيدا قىلىپ ، ئاندىن يەنە يىراقتا يېيىلىپ ئېقىپ كېتەتتى . قىرغاقلاردا بۇزغۇنلار كۆۋەجەيتتى . شارقىراتمىدىن چاچرىغان سانسىز تامچىلاردا قۇياش نۇرى ئەكس

ئېتىپ كۆزنى قاماشتۇراتتى .

— چوڭقۇرمۇ ؟— دەپ سورىدى ئەلى .

— چوڭقۇر !— دېدى ئىسمائىل ،— مۇشۇ يەرگە بىر كىچىك ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇشنى پىلان قىلغان ، بىراق يەرلىكنىڭ مالىيە كۈچى يېتىشمەيۋاتىدۇ .

شوپۇر سىگنال بەرگەندە ئەلى يەنىلا شارقىراتما سۈيىگە قاراپ خىيال سۈرۈپ تۇراتتى . ئۇ بۇرۇلۇپ ماشىنىغا يۈگۈردى . بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن يىراقتا بۈككىدە دەرەخلىك كۆرۈندى .

— رابىيە تۇرغان يېزا ئەنە شۇ ،— دېدى ئىسمائىل .

— ھەقىقەتەنمۇ يىراق ئىكەن ،— دېدى ئەلى سائىتىگە قاراپ ،— ماشىنىدا تۆت سائەتتىن ئوشۇق يول ماڭدۇق ، بۇ پىيادە ئادەمگە تۆت ـ بەش كۈنلۈك يول دېگەن سۆز .

ماشىنا يېزىغا كىرگەندە توپىلىق يولدا يالاڭ ئاياغ ئوينىغاۋاتقان بالىلار ماشىنىغا قاراپ چۇرقىرىشىپ يۈگۈردى . قايسىبىر قورۇلاردىن ئىتلار ئېتىلىپ چىقىپ ھاۋشىپ كېتىشتى . بۇ ئەسلىي قىياپىتىنى ساقلاپ قالغان قەدىمىي يېزىلارنىڭ بىرى بولۇپ ، ئەگرى ـ بۈگرى كەتكەن يېزا كوچىلىرى شالاڭ جايلاشقان ئۆيلەرنىڭ ئىشىك ئالدىلىرىدىن ئۆتۈپ ئېتىزلىقلارغا تۇتىشىپ كېتەتتى .

— قانداق ، چۇشۇپ يېزا ئىچىنى بىر ئارىلامدۇق ؟ — دەپ ئەلىگە قارىدى ئىسمائىل .

— رابىيە كىمنىڭ ئۆيىدە تۇرغان ؟ — دەپ سورىدى ئەلى .

— يېزىنىڭ ئايىغىدىراق ، بىر يالغۇز موماينىڭ ئۆيىدە تۇرغان . ئۇ ئايالمۇ ئىككى ـ ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدا تۇڭەپ كەتتى .

ئەلى ئويلىنىپ تۇرۇپ قېلىپ قولىنى سىلكىدى :

— بولدى ، قەبرىستانلىقنىڭ ئۆزىگىلا بارايلى !

ماشىنا ئايلىنىپ يېزىدىن چىقىپ كەتتى . يېزا بالىلىرىمۇ ۋارقىرىشىپ بارغانسېرى يىراقتا قالدى . ئۇلار يانغا بۇرۇلۇپ ، لىڭشىپ تۇرغان تار بىر كۆۋرۈكتىن ئۆتتى - دە ، شۇاق بېسىپ كەتكەن تۆپىلىككە ئولاشتى .

— كەلدۇق !— دېدى ئىسمائىل .

ماشىنىدىن چۈشكەندە ئەلنىڭ كۆزىگە چېلىققىنى شۇاقلىق دۆڭ ئۈستىگە ئايلاندۇرۇپ سوقۇلغان قورۇق تام بولدى . نېرىدا يوغان بىر دەرۋازا قىيا ئوچۇق تۇراتتى .

— ئىلگىرى ھەممە يەر ئوچۇقچىلىق بولىدىغان ، مۇنۇ سوقما تام بىلەن دەرۋازىنى بۇ ئەتراپتىكىلەر يېقىندا قىلغان ئوخشايدۇ ، — دەپ چۈشەندۈردى ئىسمائىل .

ئۇلار قەبرىستانلىقنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىشى بىلەن ئالدىدىن بىر بوۋاي چىقىپ دۇئاغا قول كۆتۈردى . ئەلى يانچۇقىنى ئاختۇرۇپ ، كېچە ھاراق دۇكىنىدا پارچىلىغان پۇللارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى . قەبرىستانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا قەدىمىي يوغان گۈمبەزلەردىن بىرنەچچىسى قاتارلىشىپ تۇراتتى . ئېھتىمال ، بۇلار ئۆز ۋاقتىدىكى يەر ئىگىلىرىنىڭ قەبرىسى بولسا كېرەك ، قالغانلىرى ئاساسەن ئاددىي توپا قەبرىلەر ئىدى . بۇ قەبرىلەرنىڭ بەزلىرىگە يوغان تاشلار قويۇلۇپ ئۇنىڭغا ۋاپات بولغۇچىنىڭ كىم ئىكەنلىكى ، ئۆلگەن ۋاقتى قاتارلىقلار يېزىلغان ، بەزلىرىگە ئاددىي تاختاي قادالغان ، بەزلىرىنىڭ ئۈستىگە بەلگە ئۈچۈن بىرنەچچە پارچە كېسەكلا تاشلاپ قويۇلغانىدى .

ئۇلار ئىچكىرىلەپ بېرىپ نېرىقى تەرەپكە ئۆتكەندە ،

ئىسمائىل قەبرىلەرنىڭ ئارىسىدا ئالدى ـ كەينىگە مېڭىپ پىرقىراپ قالدى .

— ئېسىمدە قېلىشچە ، رابىيەنىڭ قەبرىسى مانا مۇشۇ يەردىرەك بولىدىغان ، — دېدى ئىسمائىل ، — رابىيە ئاش ـ تاماق يەپ يۇرگەن ئۆيدىكى موماي بىزنى باشلاپ چىقىپ كۆرسىتىپ قويغان . ئۇ چاغدا بۇ ئەتراپتا يوغان بىر تۆپ ئۇجمە بولىدىغان ، كېسىلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ . بۇ ئەتراپتا يەنە نۇرغۇن يېڭى قەبرىلەر پەيدا بولۇپ كېتىپتۇ . ئۇزۇن يىل بولۇپ كەتتى ئەمەسمۇ ؟

ئىسمائىل كۆرسەتكەن ئورۇندا ئۇستىنى شۇاق بېسىپ كەتكەن چوڭ ـ كىچىك ، كونا ـ يېڭى قەبرىلەر ياتاتتى . دېمەك ، ھېچقانداق بەلگە قويۇلمىغان ئاشۇ يۇزلىگەن ئاددىي قەبرىلەرنىڭ بىرىدە ھاياتمىدىكى ئەڭ مۇھىم ، ئەڭ يېقىن ئادىمىم ياتىدۇ ، دەپ ئويلىدى ئەلى . ئۇ رابىيەنى ئىزدەپ تېپىشنى ، ئۇنىڭ قېشىغا يېتىپ بېرىشنى قانچىلىك ئارزۇ قىلغان ـ ھە ! بۇگۈن ئۇ يېتىپ كەلگەندە ئۇنىڭ سۆيۈملۈكى بىر دۆۋە تۇپىغا ئايلىنىپ بولغانىدى...

— ھاي ، بوۋاي ! — دەپ قىچقاردى ئەلى قەبرىستانلىقنىڭ دەرۋازىسى يېنىدىكى سۇپىدا ئولتۇرغان ھېلىقىى قېرى ئادەمنى ،— بۇ يەرگە كېلىپ بىز ئۇچۇن بىر خەتمىقۇرئان قىلىپ قويۇڭە !

بوۋاي يېتىپ كېلىپ چاپانلىرىنىڭ پەشلىرىنى يىمىرىپ يۇكۇندى . ئىسمائىل بىلەن ئەلىمۇ يۇكۇندى . قىسقا بىر ئايەتتىن كېيىن ئۇلار بوۋايغا ئەگىشىپ دۇئاغا قول كۆتۇردى . بوۋاي پۇتۇن مازار ـ ماشايىخ ، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ نامىنى ئاتاپ

ئۇزاقتىن - ئۇزاق دۇئا قىلدى . ئەلى كۆزىگە تىقىلىپ قالغان ياشلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى...

— بوۋا !— دەپ سورىدى ئەلى دۇئادىن كېيىن ،— بىر دانە قەبرە تېشىنى قانچىگە سېتىۋالغىلى بولار ؟

— يىگىرمە — ئوتتۇز سوملارغا بېرەر . ئەگەر خەت ئويدۇرساڭ ئوتتۇز — قىرىق سوم بولۇپ كېتەرمىكىن ، ئوغلۇم ، — دېدى بوۋاي .

— مانا سىزگە ئەللىك سوم ، بىر قەبرە تېشى سېتىۋېلىپ ، بىز ئۇچۇن ئورنىتىپ قويۇڭ .

— قەيەرگە ؟

ئەلى ئىسمايىلغا قارىدى . ئىسمائىل تەۋەككۇل قىلىپ بىر يەرنى كۆرسەتتى .

— مۇشۇ يەردىرەك بولسۇن .

— قەبرە تېشىغا نېمىدەپ يازىمىز ، ئوغلۇم ؟

— مانا مۇنداق دەپ يېزىڭ !— ئەلى قەلەم - قەغەز ئېلىپ يازدى : «رابىيەنى تاپالمىدىم . ئەلى»

بوۋاي ھەيران بولۇپ ئۇلارغا قارىدى - دە ، كېيىن بىرنېمە چۈشەنگەندەك بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى .

ماشىنا يەنە توپىلىق يول بىلەن ئارقىغا ياندى . «تامام !— دېدى ئەلى ئۆزىگە ئۆزى ،— ئۆلۈم دېگەن نېمىدېگەن قەتئىي ھۆكۈم - ھە ؟ قانۇننىڭ ھۆكمىنى قايتۇرۇشقا بولمىدىكەنۇ ، تەقدىرنىڭ ھۆكمى شۇنچىلىك دەھشەت ۋە قايتماس ئىكەن !... »

ماشىنا شېغىل يولغا چىقىپ سىلىق كېتىپ باراتتى . ئەلىنىڭ كۆز ئالدىغا راخمان مۇئەللىم كەلدى . بىر چاغلاردا بۇ ئادەم پارخانىنىڭ يېنىدىكى ئىسلىشىپ كەتكەن كىچىك ئۆيدە —

غىچىرلاپ تۇرىدىغان كونا كارىۋاتتا سوزۇلۇپ يېتىپ ، ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى توغرىسىدا خىلمۇخىل مۇلاھىزىلەرنى يۈرگۈزەتتى . ئەلى بۇ ئادەمنى يەنە ئىزدەپ بارىدۇ ، ئۇنىڭغا مۇشۇ بىر - ئىككى ئاي ئىچىدە كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرىدۇ . پىروفېسسور يەنە قانداق مۇلاھىزىلەرنى قىلاركىن .

— راخمان مۇئەللىمنى سېغىندىم ، — دېدى ئەلى تۇيۇقسىز .

— سەن ئۇنى ئۇرۇمچىدە كۆرگەنمىدىڭ ؟

— كۆرگەن .

— قانداق تۇرۇپتۇ ؟

— ناھايىتى ياخشى .

— ئالدىمىزدا — چوڭ يول ئۇستىدە بىر ئاشخانا بار ، تامىقى يامان ئەمەس ، قورسىقىڭ ئاچقاندۇ ؟

ئىسمائىلنىڭ سوئالىغا ئەلى جاۋاب بەرمىدى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغانىدى . ئۇ : «ھەممە نەرسە ئارقىدا قالدى . رابىيەنى تېپىش ئۈمىدىمۇ ئاشۇ شۇاقلىق دۆڭگە كۆمۈلۈپ قالدى··· خوش ، ماڭا رابىيەنىڭ نامىدا ئۇزۇلدۇرمەي خالتا ئەۋەتىپ تۇرغان ئاق كۆڭۈل ئادەمنىڭ ئۆزى كىم بولدى ؟ ئەمدى بۇ تېپىشماق قانداق يېشىلەر ؟··· » دېگەن خىياللارغا چۆككەنىدى .

ئۇلار ئۆيگە كەچ كىرگەندە قايتىپ كەلدى .

— ئەتە قايتىمەن ،— دېدى ئەلى .

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟— دېدى ئايگۈل ،— ھېچبولمىغاندا ئەتە بىر كۈن تۇرۇڭ ، ئۆيگە مېھمان چاقىرىپ قويدۇم .

— نېمە مېھمان؟

— بىزنىڭ بۇ يەرنىڭ رەسىم ـ قائىدىسىدە ئۆيگە يىراقتىن مېھمان كەلسە، تونۇش ـ بىلىشلىرىنى قىچقىرىپ تونۇشتۇرىدىغان بىر ئىش بار. بۇگۈنگىلا ئېيتماقچىدىم. سىلەرنى ھېرىپ كەلگەندە ئاۋارە بولۇپ قالارمىكىن، دېدىم. يات ئادەملەر يوق. ھەممىسى سىز بار چاغدا بىزنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغان يۇقىرى ـ تۆۋەن سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن مۇشۇ ئەتراپتا ئىشلەۋاتقانلار،— دېدى ئايگۈل.

— ھەممىسگە خەۋەر قىلىۋەتتىڭىز؟

— خەۋەر قىلىۋەتتىم. ئەتە يەكشەنبە، كۈندۈزلا يىغىلىشىدۇ.

— شۇنداق قىل. ئۆگۈنلۈككە مەن سېنى ئۆزۈم يولغا سېلىپ قويىمەن،— دېدى ئىسمائىل.

ئەلى نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى.

— ئون نەچچە يىلدا بىر قېتىم كۆرۈشتۇق. بىرەر كۈن ئوشۇقراق تۇرسىڭىز ھېچنېمە بولماس،— دەپ قوشۇمچە قىلدى ئايگۈل،— يەنە بىر تەرەپتىن كۆڭلىڭىزنى ئازراق ئېچىلىپ قالامدىكىن، دەپ ئويلىدىم.

× ×

ئەلى ئەتىگەنلىكى تۇرۇپ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى ئېلىپ، ئۆزىنى بىرئاز تەرتىپكە سالدى. ئىسمائىل بىلەن ئايگۈل تەييارلىق ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى. تاختايلىق چوڭ ئۆينى تازىلاپ، ئۈستەل، ئورۇندۇقلارنى ئەكىرىشتى.

ئاندىن ئىسمائىل بازاردىن كەم - كۆتە نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ۋېلىسىپىتنى مىنىپ يۈگۈردى . قوشنا ئايالالاردىن بىر-ئىككىسى يارەمگە كىرىپ ، ئاشخانا ئۆيدە دۆشە - پىچاقلارنى تاراقلىتىپ ئىشنى باشلۇۋەتتى . ئەلى باشقىلارغا پۈتلاشماسلىق ئۈچۈن ئىسمائىلنىڭ كىچىك ئىشخانىسىغا كىرىۋېلىپ ، شۇ يەردە كىتاب كۆرۈپ ئولتۇردى .

مېھمانلار چۈشتىن كېيىن ، سائەت تۆتتىن باشلاپ كەلگىلى تۇردى . بىرىنچى بولۇپ ئېگىز ، ئورۇق بىر ئەر بىلەن پاكار ، سېمىز بىر ئايال كىرىپ كەلدى .

— سالام ھەممىڭلارغا ! ئەلى ئاكىمىزنى كېلىپ قالدى دەيدىغۇ ؟— دېدى دالان ئۆيگە كىرىپ ئەر مېھمان .

ئەلى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى .

— مانا ، مانا ، سالامەتمۇسىز ، ئەلى ؟

— قېنى ، يۇقىرى ئۆتۈڭلار .

— بۇلار بىز ئوقۇغاندا تۆۋەندىكى يىللىقلاردا ئوقۇغان ساۋاقداشلار ، تونۇيدىغانسىز ، ئەلى ؟— دەپ تونۇشتۇردى ئايگۈل ، — بۇياق ئابدۇراخمان «شاۋقۇنى» بولىدۇ ، شەھەرلىك ھۆكۈمەتتە ئىشلەيدۇ ، شېئىرلىرى ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ . بۇ گۈلنىسا ، ئابدۇراخمانىنىڭ ئايالى ، ئىككىمىز بىر مەكتەپتە ئىشلەيمىز .

ئەلى ئابدۇراخمانىنى مەكتەپتە كۆرگەنلىكىنى ئېسىگە ئالالمىدى . گۈلنىسانىڭ مەكتەپتىكى ۋاقتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىدى . مەكتەپتىكى چاغدا ئورۇق ، سېرىقراق كەلگەن بۇ قىز مۇنازىرىلىشىش بىلەن داڭ چىقارغانىدى . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئاشخانا ، چوڭ كوچا ، مەيدان ، ئىشقىلىپ ، ئادەم

توپلانغانلا يەر بولسا بۇ قىزنىڭ چاڭىلداپ تۇرغان ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى. ھازىر ئۇ سەمرەپ يوغانلا خوتۇنلارغا ئوخشىشىپ قاپتۇ.

— شېئىر! — دەپ ئۆز نۆۋىتىنى باشلىۋەتتى شائىر ئابدۇراخمان «شاۋقۇنى» ئورۇندۇقىغا ئولتۇرا - ئولتۇرمايلا، — ئېسىل ژانىر، بىزنىڭ كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئاساسى شېئىر. لېكىن، ھازىر كىتابخانىلاردا شېئىردىن زېرىكىشتەك كەيپىيات پەيدا بولۇپ قالدى. قانداق دېدىم، ئەلىكا؟

— ئەلى دەڭە، ئاكىڭىز نېمىسى؟— دەپ ئېتىراز بىلدۈردى ئايالى ئۇنىڭغا، — ئەلى سىزدىن چوڭ بولسا ناھايىتى بىر - ئىككى ياش چوڭدۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق، ئەلى دېسەممۇ بولىۋېرىدۇ. ھۆرمەتسىزلىك بولۇپ قالمىسۇن، دەيمىنا.

— نېمە دېسىڭىز، ئوخشاش، — دېدى ئەلى.

— شېئىرنىڭ مۇنداق كۆرسىسى چۈشۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى «شاۋقۇنى»، — ئۇنىڭ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا مەدھىيەۋازلىققا بېرىلىپ، مەزمۇننىڭ پۈچەكلىشىپ كەتكەنلىكىدىن بولدى. قانداق دېدىم؟ بىراق، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شائىرلاردىن كۆرگىلى بولمايدۇ - دە؟!... شائىرنىڭ ئاۋازى — دەۋرنىڭ ساداسى. شۇ چاغدىكى ۋەزىيەت، سىياسەت، چاقىرىقلار بىزنى شۇنداق قىلىشقا قىستىغان. يېڭى دەۋر يېتىپ كەلگەندە شائىرلار يەنە قايناپ تۇرغان ھېسسىياتى بىلەن يېڭى دەۋرنى كۈيلەشتى. بۇمۇ توغرا بولدى. قانداق دېدىم؟

— سىز، ئۇمۇ توغرا بولدى، بۇمۇ توغرا بولدى،

دېمەكچىمۇ ؟— دەپ سورىدى ئەلى .

— شۇنداق ، زامانغا باقماي كىمنىڭ ھەددى ؟

— ئۇ چاغدا ھەقىقەت قەيەردە قالىدۇ ؟

— ھەقىقەت ! ... — دەپ بېشىدىكى كەپكىسىنى ئۈستەلگە ئوخشىسىغا تاشلىدى «شاۋقۇنى» .

ئىشكتىن كىرىپ كەلگەن يېڭى مېھمان سۆھبەتنىڭ بۆلۈۋەتتى .

— گېزىتخانىنىڭ مۇھەررىرى قاسىمكام ، قاسىمكام كەلدى ،— دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى «شاۋقۇنى» .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، قانداق ئەھۋالىڭلار !— دەپ كىرىپ كەلگەن بۇ ئادەمنى ئەلى تونۇدى . ئۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 64 ـ يىللىق يۇقىرى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئىدى .

— قاسىمكا ، يۇقىرى ئۆتۈڭ ، مانا بۇ يەرگە...

«شاۋقۇنى» ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ دېگۈدەك يۇقىرى ئۆتكۈزدى . قىسقا تىنچلىق سورىشىشتىن كېيىن «شاۋقۇنى» سورىدى .

— ئۆتكەندە ئۆيگە چاقىرتساق بارمىدىڭىز . بىر ـ ئىككى مېھمان بار ئىدى . ئەدەبىي ھەۋەسكارلار سىز بىلەن تونۇشۇپ قالساق دېگەن .

— بالىلار بىلەن ئاۋارە بولۇپ ھېچ يەرگە چىقالمايدىغان بولدۇم ،— دەپ ئەلىگە قاراپ ئەھۋالنى چۈشەندۈردى مۇھەررىر ،— ئايالىم يېقىندا ۋاپات بولۇپ كەتتى ، قاراڭ ، ئۇچ بالا بىلەن قالدىم .

— ئاغرىقمىدى ؟

— راك دېدى ، ئاز كۈن يېتىپلا كېتىپ قالدى . ئەيتاۋۇر ،

راك دېگەن ئەجەل دېگەن گەپ بولۇپ قالدىغۇ . دوختۇرلار داۋالىيالمىغان كېسەللىنىڭ ھەممىسىنى راكلا دەيدىغان بولدى...

— ئۆتكەنكى شېئىرىمنى بەك قىسقارتىۋېتىپ قاپسىلەر ،— دەپ مۇھەررىرىنىڭ سۆزىنى بۆلدى «شاۋقۇنى» .

— ھۆكۈمەت بىزگە ئۇزۇننى قىسقارتىدۇ ، دەپ مائاش بېرىدۇ - دە ! — كۈلدى مۇھەررىر .

— كېلىدىغان ئەسەرلەر كۆپمۇ ؟ — دەپ سورىدى ئەلى .

— كۆپ ،— دېدى ئۇ قولىدىكى سائىتىنى ئالدىغا ئېلىپ قويۇپ ، قولىنىڭ بېغىشىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — بىر تامچى پۈتۈن بىر بىنانى پۈتتۈرۈپ چىقسىمۇ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنىڭ ئىسمىنى يېزىۋالمايدۇ . بىر شائىرنىڭ بىر كۈپلېت شېئىرى بولسىمۇ ئۇنىڭ نامى بىلەن چىقىدۇ . شۇڭا ، شېئىر - ھېكايە يېزىپ ناممىنى چىقىرىشقا قىزىقىدىغان ئادەملەرنى ئاز دەمسىز . تەھرىر بۆلۈمگە كۈنىگە نەچچە ئون پارچە ئەسەر كېلىدۇ ، شۇنىڭ ئىچىدە كارغا كېلىدىغىنى بىر ياكى ئىككى... مانا سىز بىر چاغلاردا ياخشى نەرسىلەرنى يازغانىدىڭىز . مەكتەپتىكى چاغدا ئېلان قىلغان شېئىرلىرىڭىزنى ، بىرنەچچە پارچە قوليازما ھېكايىلىرىڭىزنى ئوقۇغانىدىم... خىزمەت ئورنىڭىز مۇقىملاشمىغان بولسا ، بىزنىڭ تەھرىر بۆلۈمگە كېلىپ ئىشلىمەمسىز ؟...

يەنە بىر توپ مېھمانلار كىرىپ كەلدى . ئۇلار بىلەن بىللە ئىسمائىلمۇ قايتىپ كەلگەنىدى .

— ياخشىمۇسىلەر ؟

— ياخشىمۇسىز ؟

ئەلى كىرگەنلەر بىلەن بىر - بىرلەپ قول ئېلىشتى .

بەشىنچى كىشىگە كەلگەندە ئۇ نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى . يازلىق پۈتۈن كۆڭلەك كىيىپ ، سومكا تۇتۇپ تۇرغان بۇ ئايال ئىبادەت ئىدى .

— خوش كەپسىز ؟— دەپ ئېگىلدى ئۇ ، ئەلى ئېسىنى يىغىپ بولغۇچە .

ئەلى «هە» دەپ قويۇپلا ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى مېھمانغا قولىنى سۇندى .

— ياخشىمۇسىز ؟...

مېھمانلار ئولتۇرۇپ بولار - بولماستىنلا يەنە بىر ئايال كىرىپ كەلدى . ئەلى بۇ ئايالنى تونۇغاندەك قىلسىمۇ قايسى يىللىقلاردا ئوقۇغانلىقىنى ئېسىگە ئالالمىدى . ئايالنىڭ بېشىدا زەر باسقان چەت ئەل ياغلىقى ، ئۈستىدە چەت ئەلنىڭ زەرلىك رەختلىرىدىن تىكىلگەن ، ۋالىلداپ تۇرىدىغان كۆڭلەك ، ئايىغىدا ئېگىز ، ئىنچىكە پاشنىلىق چەت ئەل توپلىيى ، قارا تومۇرلۇق نېپىز يىپەك پايپاق ، بويۇنلىرىدا ئاجايىپ مارجانلار تۇراتتى . ئايالار دالان ئۆيگە يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ «ۋىيەي ، نۇرنىسا» دېگىنىچە ئۇنىڭ كىيىملىرىنى كۆرگەزمە قىلىشقا باشلىدى :

— ماۋۇ قەيەرنىڭ مارجىنى ، دوستۇم ؟

— ھەرەمنىڭ .

— ماۋۇ ياغلىقچۇ ؟

— سايوزنىڭ .

— كۆڭلىكىڭنىڭ رەختى بەك ئېسىلكىنا ؟

— پاكىستاننىڭ .

— ئايىغىچۇ ، ئايىغىنى كۆرمەيسىلەر بۇ خېنىمنىڭ...

— شياڭگاڭنىڭ .

هەتتا قايسىبىرى ئۇنىڭ كۆڭلىكىنى قايرىپ ئىچىدىكى ئىچ كۆڭلىكىنىمۇ كۆرۈپ باقتى .

— ئاۋسترالىيەنىڭ !— دەپ ئېيلان قىلدى ئۇ تەنتەنە بىلەن .

بۇ ئايال ئەتەي ئۇستەللەرنى پىرقىراپ ئۆتۈپ ، مۇھەررىرنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇققا ئۆتۈپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ ئۇستىدىكى كىيىملەرنىڭ ياراشقان ـ ياراشمىغانلىقى توغرىسىدا بىرنېمە دېگىلى بولمىسىمۇ ، ئۇ ھازىر ئاتاپ ئۆتكەن مەملىكەتلەرنىڭ ئىسىملىرىلا بىر سەلتەنەت پەيدا قىلاتتى . ھەممە ئايالالار ئاغزىدا ئاشۇ يۇقىرىقىدەك سۆزلەرنى قىلىشسىمۇ ، كۆڭلىدە مەنىستىمىگەندەك قارىشاتتى . ئەلىنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالغان ياش ئايال ئۇنىڭغا :

— ۋىيەي ، قاراڭ ، ئىسسىقتا كۆز ـ كۆز قىلىمەن دەپ ھەممە نېمىسىنى ئۇستىگە بولۇشىغا ئارتىپ كەلگىنىنى ، — دەپ پىچىرلىدى ، — ئېرى ياشىنىپ قالغان ئادەم . شەھەرلىك ھۆكۈمەتتە باشلىق ، ئۆزىچە نومۇس قىلىپ تېخى مۇنداق سورۇنلارغا باشلاپ كەلمەيدۇ...

شۇ چاغدا ئايگۈل كىرىپ ھېلىقى ئايالدىن سوراپ قالدى :

— نۇرنىسا ، ھەسەنجىنىكام قېنى ؟

— ھەسەن ئاخۇن كېلەلمىدى .

— ئۇنداق ئاددىي ئادەملەرنىڭكىگە بارامدىم ، دەپ ياراتمىدى . دېگىنە ؟ !

— ۋىيەي ، ئۇنداق بولامدىغان ! ھال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن بىرنەچچىسى يىغىلىپتىكەن ، ئۆيگە كەلگەن ئادەمنىڭ قوغلىۋەتكىلى بولمايدۇ . ئۆينى شۇلارغا تاشلاپ بېرىپ «مەن

بولسامۇ باراي» دەپ كەلدىم .

— ھەسەنجىنىكامنى ئالماي كەلگىنىڭىزمۇ ياخشى بوپتۇ ،— دەپ چاقچاق قىلدى مۇھەررىر ،— ھەممەيلەن جۇپ - جۇپى بىلەن كەپتىكەن . مەن يالغۇز ئىچىم پۇشۇپ ئولتۇراتتىم...

ئەلى بۇ ئايالنى بوم ئاۋازىدىن ئەمدى ئېسىگە ئالدى . ئۇ باشقا فاكۇلتېتنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئىدى ، ئاۋازى يوغان چىققاچقا نامايىش بولغاندا باشلاپ شوئار توۋلايتتى . بىر قېتىم ئۇ «ياشىسۇن» ، «يوقالسۇن» دېگەن شوئارلارنى ئارقا - ئارقىدىن توۋلاۋېتىپ ، دىققەتسىزلىكتىن «ياشىسۇن» دەيدىغان يەرگە «يوقالسۇن» دەپ سېلىپ ، جىق كۆڭۈلسىزلىكلەرگە ئۇچراپ «شوئار توۋلاش مەنسىپىدىن» ئېلىپ تاشلانغانىدى .

ئايگۈل مېھمانخانا بىلەن ئاشخانا ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۇگۇرۇپ يۈرۈپ ، ئۈستەلنى يېمەكلىكلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى . ئىسمائىل بىرىنچى رومكىنى قولىغا ئېلىپ ، قەدەھ سۆزىنى باشلىدى :

— بۇگۈن ھەرقايسىڭلارنى ئاۋارە قىلىپ دەرقەمتە ئولتۇرۇپ بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچىپ كېتىشكە چاقىرغىنىمىزنىڭ سەۋەبى...

ئىسمائىلنىڭ نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقى ئەلىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى ، قارىماسلىققا تىرىشسىمۇ ، ئىختىيارسىز ئۇنىڭ كۆزلىرى ئىبادەت تەرەپكە كېتىپ قالاتتى . ئەلىنىڭ بۇ رەقىبىنىڭ پېشانىسى بىلەن كۆزلىرى ئەتراپىنى قورشىغان قورۇقلار تەقدىرنىڭ ئۇنىڭغىمۇ خىلى ئىشلارنى

كۆرسەتكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇرغان بولسىمۇ ، ئۇ ئانچىۋالا ئۆزگىرىپ كەتمىگەنىدى ، تېخى ياش ، بېجىرىم تۇراتتى . ئەينى يىللاردا ئۇنىڭ يەنئەندىكى ئىنقىلابچىي ئاياللارنىي دوراپ كەستۇرۇۋەتكەن چاچلىرى ھازىر بۇدۇر قىلىنغانىدى . ئۇنىڭ تۆت يانچۇقلۇق سېرىق چاپىنىنى ئىتتىرىپ تۇرىدىغان كېلەڭسىز كۆكسى ، ئارقىسىغا دۇگىلەك ياماق سېلىنغان (يىرتىلمىغان بولسىمۇ) بۇرۇلكىغا تىقىلىپ قالغان ساغرىلىرى ھازىر تارتىلىپ كەتكەن بولۇپ ، بۇرۇنقىغا قارىغاندا ئورۇقلاپ سىپتا ، چىرايلىق بولۇپ قالغانەكەمۇ كۆرۈنەتتى... ئەلىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ئايال ئۇنىڭ ئىبادەتكە قاراپ قالغانلىقىنى سەزگەن بولسا كېرەك ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئىبادەت توغرىسىدا پىچىرلىغىلى تۇردى :

— ئۇنى مەكتەپتىكى چاغدا قالتىس ئاكتىپ ئىدى دەيدىغۇ ؟ سىزنىڭ تۇرمىگە كىرىپ كېتىشىڭىزگىمۇ شۇ سەۋەبچىي بولغانىكەن ـ ھە ! ؟... ھازىرغىچە ئەرگە تەگمىدى . قاراڭ ، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلىپ يۇرۇشى ئاشۇ...

— نېمە ئىش قىلىدۇ ؟— قىزىقىپ سورىدى ئەلى .

— قايتا تەربىيە ئالغىلى چۈشكەن يېرىدە ئۇزۇن يىل سۆرىلىپ يۈرۈپ ، ئاران قايتىپ كېلەلىدى . سودا ئىدارىسىگە تەرجىمان بولۇپ ئورۇنلاشقان . باشلىقى بىلەن چىقىشالماپتۇدەك . ھازىر يېمەكلىكلەر ماگىزىنىدا كەمپۈت ساتىدۇ .

— كەمپۈت ساتىدۇ ؟ ! — ئەلى بۇ گەپكە ناھايىتىمۇ ھەيران بولۇپ ، ئاچچىق كۈلدى .

ئەر مېھمانلار بىر ـ ئىككى رومكىدىن ھاراق ئىچىشىپ قىزىغاندىن كېيىن ، ئەلىدىن يەنە باشقىدىن ئەھۋال سورىشىپ كەتتى . ئەرلەرنىڭ بۇ كەيپىياتى ئارىدىكى ياتسىراشنى تۇگىتىپ ،

ئايالارمۇ ئازادىلىشىپ قالغاندەك بولۇپ ، گۈدۈڭلىشىپ پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى .

— ئايال يولداشلارغا ھاراق قۇيمىدىم . ئىختىيار قىلىدىغانلار بولسا قىزىل ھاراق بار ، ئايگۈل مېھمان قىلسۇن ،— دەپ ئېلان قىلدى ئىسمائىل .

ئايالارنىڭ ئىچىدىن «ئىچەيلى» دەپ جۈرئەت قىلىدىغانلار چىقمىدى .

— ئۇرۇمچىنىڭ خوتۇنلىرىغۇ سۈدەك ئىچىدىكەن ،— دەپ گەپ ئالدى ھېلىقى چەت ئەل مالالىرىغا ئورىلىۋالغان نۇرنىسا .

— نېمە دەيدىغانسىز ؟ — دەپ ئۇنىڭغا قاراپلا قالدى ئايگۈلنىڭ بىر ساددا قوشنىسى .

— ئاۋۋال پىۋىدىن باشلايدىكەن ، ئاندىن قىزىل ھاراقتا ئۆتىدىكەن ، ئەرلىرى مەست بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ئېقىنىمۇ نېرى تۇر دېمەيدىكەن . «خوتۇن كىشىمۇ ھاراق ئىچكەن بارمۇ ؟ توۋا ! » دەپلا قاپتىمەن...

شۇنداق سورۇنلارنىڭ قانچىسىغا قاتنىشىپ ئاق ھاراقنى خېلى يۇتقانلىقى كۆزىدىن چىقىپ تۇرسىمۇ ، نۇرنىسانىڭ ئاغزىدىن شۇ گەپلەر چىقتى .

— يولداشلار ، ھەنىپە بىزگە بىر ـ ئىككى ناخشا ئېيتىپ بەرسە قانداق ؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئارىدىن بىرى .

ئايالار تەرەپتىن چاقىرىغىنا كىيىنگەن بىرى تۇردى .

— ئاۋازىمغۇ ياخشى ئەمەس ، بوپتۇ ، كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى بويىچە بىر ناخشا ئېيتىپ بېرەي ، — دەپ ناخشا باشلىدى ئۇ :

ئالماڭنى ئىرغىتمامسەن ،
سۈيۈڭنىڭ ئېقىشىغا .

يازغان خەتلىرىڭ تەگدى ،
يۈرەكنىڭ بېغىشىغا .
.....

ئۇ ناخشىنى ناھايىتى ياخشى ئېيتتى ، يېنىك ، يېقىملىق بۇ ئاۋاز كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى . كۆپچىلىك چاۋاك چالدى . ناخشىچى ئىلھاملىنىپ ئوقۇغۇچى ۋاقتىدا ئۆزى پىيەن قىلغان خەلق ناخشىلىرىدىن بىرقانچىسىنى ئارقا - ئارقىدىن ئېيتىۋەتتى :

باغدا بىر گۈل بار ئىدى ،
شېخىدا بۈلبۈل سايرىدى .
ئول خۇدانىڭ تەقدىرى ،
بۈلبۈلنى گۈلدىن ئايرىدى .
.....

ئارقىدىنلا ئۇستەللەر تام تەرەپكە تارتىلىپ ، تانسا ئۇچۇن مەيدان بوشتىلدى . نېپىز كىيىم كىيگەن ئاياللاردىن كۆتۈرۈلگەن خۇش پۇراق ھاۋا ، ئەرلەرنىڭ ھاراقتىن قىزارغان چىرايلىرى ، مول داستىخان ، ساھىبخانىنىڭ مېھماندوستلۇقى ، تانسىغا چۇشكەنلەرنىڭ جۇشقۇن قىياپىتى بۇ ئولتۇرۇشنىڭ كەيپىياتىنى بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرمەكتە ئىدى . ئەمما ، ئەلنىڭ كۆڭلىنى چۇشىنىكسىز بىر غەشلىك قاپلاپ تۇراتتى . مۇشۇ ئۆيدە ئىبادەت پەيدا بولغاندىن باشلاپلا ئۇنىڭ كەيپىياتى بۇزۇلغانىدى . كۈتۈلمىگەندە ، ئاسماندىن چۇشكەندەكلا بوسۇغىدا

جالال پەيدا بولۇپ قالدى .

— ئوھوي ، ساۋاقداشلار جەم بوپسىلەرغۇ ! سالام ھەممىڭلارغا ، بولدى ـ بولدى قوزغالماڭلار .

جالال كۆزىگە تارتىۋالغان قارا كۆزەينەكنى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ يۈزى گىرىم قىلىپ چىققان ئارتىسنىڭ يۈزىدەك پارقىراپ تۇراتتى . ئۇ سورۇندىكىلەر بىلەن قول ئېلىپ كۆرۈشۈپ ، ئەلىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى .

— بىر يېغىن مۇناسىۋىتى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم . ئا ... ئايروپىلاندىن ھازىرلا چۈشۈشۈم . سا ... ساۋاقداشلارنى بۇ يەرگە جەم بولدى ، دەپ ئاڭلاپ ، ئۇدۇللا كېلىشىم ، — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ ،— قېنى ... قېنى ، تانسا قىلىۋېرىڭلار .

— كەلگەن قەدىمىگە رەھمەت ، ئەمىسە قاتاردا بىر رومكا كۆتۈرۈۋەت ! — دەپ ھاراق سۇندى ئىسمائىل .

جالال ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى كۆكسىگە ئاپاردى .

— ئۆ ... ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ ؟ مە ... مەن ئىچمەيمەن .

— بىر رومكا ئىچىپ قويۇڭ ، — دېيىشتى بىرنەچچەيلەن .

جالال مايلىشىپ تۇرغان يۈزىگە كۈلكە يۈگۈرتتى ـ دە ، ئىسمائىلنىڭ قولىدىكى رومكىنى ئېلىپ ئەتراپىغا قارىدى .

— بو ... بوپتۇ ، كۆپچىلىكنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بىر رومكا ئىچىپ قويايي ، مۇ ... مۇشۇ رومكىدىن كېيىن زورلىمايسىلەر ـ ھە ؟ !

يەنە مۇزىكا ياڭراپ تانسا داۋاملاشتى . جالال ئورۇندۇقىنى ئەلى تەرەپكە سۈرۈپ يېقىنلاشتى .

— قا ... قانداق ؟ جەمئىيىتىمىزدە كۆپ ئۆزگىرىشلەر بولۇپ كېتىپتىمۇ ؟ سو ... سولچىلىق تۈگىدى . خە ـ خەلقنىڭ

تۇرمۇشى ياخشىلىنىپ كەتتى ... سېـ ـ سېنى ئۆيگە بىـــر چاقىرىۋالاي ، دەپ ئۇقۇشسام كېتىپ قاپسەن... ئۇ كۈنى ئىدارە ئالدىدا چالا ـ پۈچۈقلا كۆرۈشۈپ قالدۇق ، نېمىشقا تا ... تا ... تانسا ئويىنمايسەن ؟

— بىز مەكتەپتىكى چاغدا نەدە تانسا قىلاتتى . كېيىن ھېلىقى ساراڭ ئىنقىلاب باشلىنىپ كەتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆمرۈم تۇرمىدە ئۆتتى... نەدە يۈرۈپ تانسا ئۆگىنىمەن ؟ !

— راست ئېيتتىڭ ، ئۇ چاغدا ئەجەب بىر ئىشلار بولۇپ كەتتىغۇتاڭ ! ھېلىمۇ سالامەت چىقىپسەن ، شۇ ... شۇنىسى غەنىيمەت... سا ... سا ... ساڭا ئېيتىدىغان بىر گېپىم بار ... بار ئىدى .

— ئېيت !

— ئا ... ئانچە ... مۇھىممۇ گەپ ئەمەس . بىراق ، ئا ... ئا ... ئارىنى ئوچۇق قىلىۋەتمىسەكمۇ بولمايدۇ . گە ... گەپ شۇ...

ئەلى ئورۇندۇقىنى ئارقىغا تارتىپ تامغا يۆلەندى . جالال ئورۇندۇقىنى يۆتكەپ كېلىپ ، تېخىمۇ يېقىن ئولتۇردى .

— گېپىڭنى قىلىۋەر .

— خوش ، تا ... تا ... تاماكا يوقمۇ ؟

— مەن چەكمەيمەن .

— مە ... مەنمۇ چەكمەيمەن . كۆ ... كۆ ... كۆرسەم خۇمارى...

ئۇ نېرىدا تۇرغان ئۇستەل ئۇستىدىكى تاماكىدىن بىر تال ئېلىپ ، تۇتاشتۇرۇپ قايتىپ كەلدى .

— خو ... خوش ،— دېدى ئۇ يەنە ،— مەكتەپتىكى چاغدا

سېنىڭ ياتقىنى ئاختۇرۇپ ئاچقىچە كەتكەن قوليازمىلىرىنىڭ بەزىسى مېنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغانىدى . مەن كېيىن ئەلىنىڭ ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىۋېتەرمەن ، دەپ ساقلىغان... ھە . ئىشلار ھېلىقىدەك بولۇپ قولغا ئېلىنىپ كەتتىڭ . سېنى ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئېتىشقا ھۆكۈم قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ «ئەي يامان بولدى ، ئەمدى ئەلى ئېتىلمىغان تەقدىردىمۇ ئۆمرى تۈرمىدە تۈگەيدىغان بولدى» دەپ ناھايىتى ئېچىندىم . قولۇمدا ساقلانغان شېئىرلىرىڭنى ئوقۇپ باقسام ، يامان ئەمەس يېزىلغانكەن . بۇ بىچارىنىڭ ئەسەرلىرى بولسىمۇ ئېلان قىلىنىپ كەتسە بولاتتى ، دەپ ئويلىدىم . ئۆزۈڭ بىلىسەن ، ئۇ چاغدا سېنىڭ نامىڭدا بىر نەرسە ئېلان قىلغىلى بولمايتتى . سالامەت قايتىپ چىقالىشىڭ كىمنىڭ خىيالىغا كەپتۇ دەيسەن ؟ ئەسەرلىرىڭنىڭ ئۆلمەسلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ، بىر قىسىم شېئىرلىرىڭنى مەن ئۆز نامىمدا ئېلان قىلدىم... بۇ ... بۇ ... بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ قالساڭ ، ئۇ... ئۇ ... ئۇقۇشماي باشقىچە گەپ بولۇپ يۈرمىسۇن...

— ئېلان قىلغان شېئىرلىرىڭنى كۆردۈم . ئەمدى نېمە دېمەكچىسەن ؟ ئوچۇق دېگىنە !

— كۆ ... كۆ ... كۆردۈڭما ! نېمە دېمەكچىدىم ، باشقىلارنىڭ ئالدىدا : «شۇ شېئىرلارنى مەن يازغان ، جالال ئۆزىنىڭ نامىدا ئېلان قىلىۋاپتۇ» دەپ گەپ تارقىتىپ يۈرمەي دېمەكچىمەن ، ئە ... ئەھۋالنى ئېيتتىمغۇ ، مەن ئۇنى يا ... يا ... ياخشى نىيەت بىلەن...

— شېئىرلار مېنىڭ بولغاندىكىن مېنىڭ دەيمەن- دە !...

— ئە ... ئە ... ئەلى ، سېنى غەرەز ئۇقىدۇ ، دەپ گەپنى ئوچۇقلا ئېيتتىم . قا ... قالغىنىنى ئۆزۈڭ بىل . جەمئىيەتكە

يېڭى چىقتىڭ . بىر - بىرىمىزگە تېخى لازىم بولۇپ قالمىز . ۋىلايەتكە سېنى «ژۇرنالدا ئىشلىسۇن» دەپ تونۇشتۇرغان ئا ... ئا ... ئادەم كىم ، بىلەمسەن ؟

— كىم ؟

— مە ... مە ... مەن !

— سەن تونۇشتۇرغان ئىش بولسا كۆتۈر ئۇنداق ژۇرنىلىڭنى !

— ئەلى ، مۇ ... مۇشۇنداق كا ... كا ... كاجلىقىڭدىنمۇ جىق زىيان تا ... تا ... تارتتىڭ ...

— نېمە ! ؟

ئەلى ئۇنى بىلىكىدىن كاپ قىلىپ تۇتۇپ ، سۆرىگىنىچە ياندىكى ئىشىكى قېيا ئوچۇق تۇرغان كىچىك ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى - دە ، «گۇپ» قىلىپ ئىشىكنى ياپتى .

— ھازىر نېمە دېدىڭ ؟ راست دەيسەن ، مەن كۆپ زىيان تارتتىم . ساڭا ئوخشاش ساختىپەزلەر ھازىرغىچە پايدا ئېلىۋېتىپتۇ . لېكىن مېنى ئۇنچىلىك بوزەكمىكىن دەپ قالما ، مەن تېخى ساڭا تېتىيمەن .

— قو ... قو ... قولۇڭدىن نې ... نې ... نېمە كېلەر ؟ !

— قولۇمدىن نېمە كېلەتتى . مېنىڭ ئەسەرلىرىمنى ئەينى ۋاقىتتا قانداق تارتىپ چىقىپ كېتىشكىنىڭنى ، كېيىن سېنىڭ بۇ شېئىرلارنى ئۆزگەرتىپ ، مەزمۇنىنى پۈچەكلەشتۈرۈپ ئۆز نامىڭدا ئېلان قىلىۋالغىنىڭنى يېزىپ چاۋاڭنى چىتقا يايىمەن . «جالال — ئىجادىيەت ئوغرىسى» دەپ خەلقىئالەم ئالدىدا رەسۋايىڭنى چىقىرىمەن...

شۇ چاغدا ئىشكنى ئېچىپ ئىسمائىل كىرىپ قالدى - دە ،

ئىككىسىنىڭ ئەلپازىغا قاراپ ھەيران بولدى . ئەلى غەزەپتىن تىترەپ كەتكەن ، جالال تامدەك تاتىرىپ كىتاب جازىسىغا يۆلىنىپ قالغانىدى .

— ھوي ، ئاغىنىلەر ، نېمە بولدۇڭلار ؟— دېدى ئىسمائىل ،— ھەرقانچە گەپ بولسا مېھمانلار كەتكەندە قىلىشىڭلار .

ئەلى چىقىپ كەتتى . چوڭ ئۆيدە گېزىتخانىنىڭ مۇھەررىرى كۆپچىلىككە نېمە توغرىسىدىدۇر ھېكايە قىلىپ بېرىۋاتاتتى . ئايالار قاتتىق كۈلۈشمەكتە ئىدى . ئاشخانا تەرەپتىن ئايگۈل چىقىپ ، ئەلىنى شەرەت قىلىپ قىچقاردى . ئەلى مېھمانلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ ئاشخانىغا چىقتى .

— نېمە بولدىڭىز ، چىرايىڭىز بىر قىسىملىغۇ ؟— دېدى ئايگۈل .

— ھېچنېمە ، سىزگە شۇنداق كۆرۈنۈۋاتامدىكىن .

— سىزگە بىرنىڭ ئامانەت گېپى بار ئىدى ، گېپىمنى يېرىماي ماقۇل دەرسىزمۇ ؟

— نېمە گەپكىن ئاڭلاپ باقاي...

— قاراڭ ،— دېدى ئايگۈل چىنە ـ قاچىلار دەستىلەپ قويۇلغان ئۈستەلگە يۆلىنىپ تۇرۇپ ،— بايىاتىن بېرى ئىبادەت يېنىمغا ئىككى ـ ئۈچ چىقتى . «ئەلىنى بىزنىڭ ئۆيگە باشلاپ بارساڭلار » دەيدۇ . «مېھمان قىلىدىغان ئادەم ئۆز ئاغزىڭ بىلەن بىرنېمە دېمەمسەن » دېگەنتىم ، ھازىر يەنە چىقىپ : «ئەلى مەكتەپتىكى چاغدا مەندىن قاتتىق رەنجىگەن . كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا گەپ قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم . جېنىم ئايگۈل ، مېنىڭ ئۈچۈن سەن بىرنېمە دەپ باقساڭ » دەپ يالۇرۇپ كەتتى . سىزنى

شۇڭا قىچقارغانىدىم . ئەتە...

— بولدى ! — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى ئەلى ، — بۇ گەپنى قويۇڭ . مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە دەسسىمەيمەن .

— ئۇمۇ ساۋاقدىشىڭىز بولغاندىكىن بېرىپ قويسىڭىز يامان كەتمەيتتى . بىچارىنىڭ كۆڭلى بەك يېرىم ، ھازىر ئۇ بۇرۇنقىدىن كۆپ ئۆزگىرىپ كەتتى...

— ئۇ بىر ئىت ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى ئەلى ،— «ھويت كۆش - كۆش» دەپ بېرىدىغانلارلا بولسا يەنە ئادەم چىشلەيدۇ .

— بوپتۇ ، ئىختىيار ئۆزىڭىزدە ، ئەمدى ئىبادەتكە نېمىمۇ دەرمەن ؟ ... — دېگىنىچە تۇرۇپ قالدى ئايگۈل .

ئەلى مېھمانلار بار ئۆيگە قايتىپ چىقتى . چىقىپلا كۆزى تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ئىبادەتكە چۈشتى . ئەلى ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئىتتىك قاچۇردى - دە ، قەيەرگە بېرىپ ئولتۇرۇشىنى بىلمەي تېڭىرقاپ قالدى . شۇ تاپتا شائىر ئابدۇراخمان «شاۋقۇنى» ئوتتۇرىدا ئۆرە تۇرۇپ ، ئۇزۇن بىر قەغەزگە يېزىۋالغان شېئىرىنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇۋاتاتتى . نېرىقى كىچىك ئۆينىڭ قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن ، ئۇ يەردە جالالىنىڭ ئىسمائىلغا تېخىچە نېمىلەرنىدۇر دەپ دادلاۋاتقىنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى... نېمىشقىدۇر ئەلىنىڭ بۇ سورۇندىن يوقالغۇسى ، ساپ ھاۋاغا چىقىپ ، كەڭ بىر دالاغا قاراپ ماڭغۇسى كەلدى . ئۇ تامغا يۆلەپ قويغان ئۇستەللەرنىڭ بىرىدە ئاغزى ئوچۇق تۇرغان بوتۇلكىدىن ئىككى رومكا ھاراق قۇيۇپ ئارقا - ئارقىدىن كۆتۈرۈۋەتتى - دە ، تالاغا چىقىپ كەتتى .

ئەلى قورۇدىكى گۈللۈك يېنىدىن ئىتتىڭ ئۆتۈپ ، دەرۋازىنى ئېچىپ يولغا چىقتى . ھاۋا مۇزدەك ۋە تازا ئىدى .

ھېلىلا يامغۇر يېغىپ توختىغان بولسا كېرەك . ئاسفالت يول نەم ئىدى . قاپقارا بۇلۇتلار ئارىسىدا ئۆزۈپ يۈرگەن ئاي مۆكمۈكۈلەك ئوينىۋاتقان بالىلاردەك بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي قالاتتى . ئەلى چوڭ كوچىنىڭ چېتىدىكى دەرەخلەر ئاستى بىلەن مېڭىپ كەتتى... ئاز ئۆتمەي ئۇ بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئايال تاۋۇشىنى ئاڭلىدى . ئەلى توختاپ قارىدى . چوڭ يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن بىرەيلەن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى .

— ئەلى !

— كىم ؟

— مەن !

ئاي يورۇقىدا ئەلى يولنى كېسىپ ئۆتكەن ئىبادەتنى ئېنىق كۆردى - دە ، قارىمايلا مېڭىپ كەتتى .

— ئەلى !

ئۇ تېخىمۇ قاتتىقراق ۋارقىرىدى . ئاي بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپ ، يەنە ھەممە نەرسە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە چۆكتى . ئەلى تۇرۇپ قالدى . ئىبادەتمۇ ھاسىراپ يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭ ئالدىدا توختىدى .

— نېمە ، گېپىڭ بارمىدى ؟

— مەنمۇ سىزنىڭ ساۋاقدىشىڭىزغۇ ، بىر - ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويسىڭىز نېمە بولىدۇ ؟ !

— مېنىڭ ساڭا قىلىدىغان گېپىم يوق !

— ئەلى ، نېمىشقا بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىلا مېنىڭدىن كۆرىسىز ؟...

— كىم ھەممىنى سېنىڭدىن كۆرۈپتۇ ؟ شۇ چاغدىكى مۇھىت

ساڭا ئوخشاش چايانلارنىڭ ئادەم چېقىشىغا شارائىت تۇغدۇرۇپ بەرگەن . بۇنى مېنىڭ چۈشەنگۈچىلىكىم بار... ساڭا مەن ھېچنېمە دېمىدىمغۇ ، نېمىدەپ كۆزۈمگە كىرىۋالىسەن ؟ !

— ئۇ چاغدا ھەممىمىز گۆدەك ، ساددا ئوقۇغۇچىلار ئىدۇققۇ ؟... شۇ چاغدىكى تەشۋىقات ، سىياسىي چاقىرىقلار بىزنى شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلغانغۇ... سىزنىڭ ماڭا ھېچنېمە دېمىگىنىڭىزنىڭ ئۆزى بىر ئازاب... سىز مېنى تىللاڭ ، ئۇرۇڭ...

— سېنىڭ ماڭا قىلغان زىيانكەشلىكىڭ ئۇقۇشماي قىلىپ قويىدىغان چەكتىن ئېشىپ كەتكەن . مېنىڭ ئۇستۇمدىن يازغان پاش قىلىش ماتېرىياللىرىڭنىڭ ھەممىسىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم . ئېيتىپ باققىنا ، شۇ يازغانلىرىڭنىڭ قانچىلىكى راست ؟ سەن زادى مېنىڭ يۈرىكىمنى قانچىلىك چۈشىنىسەن ؟...

ئىبادەتنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى .

— سەنلەر مېنى ئۆلۈمگە ئىتتەرگەنىدىڭ ،— دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئەلى ، — مەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپمۇ بولغان ، لېكىن ئىشنىڭ ئاخىرى سەنلەر كۈتكەندەك بولۇپ چىقمىدى .

— ئەلى ، — دېدى ئىبادەت بېشىنى كۆتۈرۈپ ، — راستىمنى ئېيتسام ، بۇ ئىشلارغا شەخسىي غەرەزمۇ ئارىلىشىپ كەتكەن . مەن سىزنى ياخشى كۆرەتتىم...

— مېنى ؟ مېنى ياخشى كۆرەتتىڭ ؟ !

— گېپىمنى ئاڭلىمامسىز . مەن سىزنى ياخشى كۆرەتتىم . بىراق ، سىز مېنى زادىلا كۆزىڭىزگە ئىلىپ قويمىدىڭىز . كېيىن ، رابىيە ئىككىڭلار يېقىن بولۇپ كەتتىڭلار ، مەندە

كۆچلۈك ھەسەت تۇغۇلدى . كېيىنكى ئىشلارغا كۆڭلۈمدىكى مۇشۇ ئاداۋەت ئارىلىشىپ كەتتى... ئىشىنەمسىز ؟ كېيىن مەن قىلغانلىرىمغا پۇشايمان قىلىپ قانچە ـ قانچە قېتىم يىغلىدىم ، لېكىن ۋاقىت ئۆتكەنسىرى... قانۇن بەرىدە ئادەم ئۆلتۈرگەن جىنايەتچىنىمۇ كەچۈرىدىغۇ ؟ سىز مېنى زادىلا كەچۈرمەمسىز ؟ مېنىڭ جىنايىتىم شۇنچىلىك ئېغىرمۇ ؟

— راست ئېيتتىڭ ، جەمئىيەت مۇرەككەپ ، بەرىدە ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىل كەچۈرۈمگە ئىگە بولىدۇ ؛ بەرىدە بىگۇناھ ئادەملەر يىللاپ تۈرمىدە ئازابلىنىدۇ... ماڭا قىلغان زىيانكەشلىكىڭ مېنىڭ بىلەنلا كەتمىدى . بىچارە رابىيە «ئەكسىلئىنقىلابچىنىڭ ئايالى» دەپ خورلىنىپ ئۆلۈپ كەتتى . قانۇن كەچۈرەمدۇ ، كەچۈرمەمدۇ ئۇ قانۇننىڭ ئىشى . لېكىن ، مەن سەندەكلەرنى ئۆمۈر بويى كەچۈرمەيمەن !...

بۇلۇتلار ئىچىدىن يەنە ئاي كۆرۈندى ـ دە ، ئەتراپ يورۇپ يول بويىدىكى دەرەخلەر ئۇزۇن سايە تاشلىدى . ئەلى ئىبادەتنى بىر چەتكە ئىتتىرىۋېتىپ ئۆتۈپ كەتتى .

— توختاڭە ، ئاخىرقى بىر ئېغىز گېپىم !— دەپ نېمىگىدۇر پۇتلىشىپ دەل ئەلىنىڭ ئايىغى ئاستىغا كېلىپ يىقىلدى ئىبادەت . ئۇ ئورنىدىن قوپماي سۆزلەپ كەتتى ، — سىز تۈرمىگە رابىيەنىڭ نامىدىن خالتا كىرگۈزۈپ تۈرغان ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىزدىگەنسىز !...

قانداقتۇر بىر گۇماندىن ئەلىنىڭ يۈرىكى ئېغىپ كەتتى .

— ئىزدىدىم ،— دېدى ئۇ .

— تاپتىڭىزمۇ ؟

— تاپالمىدىم ...

— قىلغان خاتالىقلىرىمنىڭ توۋىسى ئۇچۇن ، رابىيەدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىڭىزنى بىلىندۇرمەسلىك ئۈچۇن خالتىلارنى مەن ئەۋەتىپ تۇرغان…

ئەلىنىڭ كۆز ئالدى بىردىنلا قاراڭغۇلىشىپ كەتتى . ھەممە نەرسە — بۇلۇتلار ئارىسىدا ئۇزۇپ يۈرگەن تولۇن ئاي ، تومۇرلاردا ئېقىپ تۇرغان ئىسسىق قان ، ھەتتا پىرقىراۋاتقان يەر شارىمۇ بىر مىنۇتقا توختاپ قالغاندەك بىلىندى . ئۇ ، مەن ئالدىنىپتىمەن ، ئەۋەتكەن ھەممە نەرسەڭنىڭ پۇلىنى ھېسابلاپ ئال ، دېمەكچىدى . بۇ گەپنىمۇ ئېغىزدىن چىقارماي ئىچىگە يۇتتى- دە ، نەم يول ئۈستىگە يىقىلغان ئىبادەتنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى . قىز ئەلىنىڭ بوينىغا ئېسىلغىنىچە يىغلىۋەتتى… ئۇ نېمىشقا يىغلايدۇ ؟ ئۇنىڭ قەلب دېڭىزىنىڭ چايقاۋاتقان مۇھەببەتمۇ ، ھەسرەتمۇ ياكى پۇشايمانمۇ ؟…

ئەلى قىزنىڭ باغرىدىن تەستە ئاجراپ ، بۇرۇلۇپ مېڭىپ كەتتى . ئىبادەت نېمە قىلىشىنى بىلمەي ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ قالدى . ئەلى ئالغا قاراپ توختىماي كېتىپ باراتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ قەيەرگە بېرىشىنىمۇ ئۇقمايتتى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ خىيال دۇنياسىدا : بۇ ئالەمنىڭ غوۋغاسىدىن تويۇپ ، پاك بولۇۋېلىشنى ئەۋرەل كۆرگەن كامال ، ساختىپەزلىك بىلەن يۇقىرىغا ئۆرلەپ كېتىپ بارغان جامال ، تۇرمۇشتا ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى جۇپتىنى تاپالماي بەختسىز بولۇپ قالغان سارە ، بىر ئۇلۇغ قەھرىمان بولۇپ چىقىشنى ئارمان قىلىپ ، ئاخىردا ھېچنېمە بولالمىغان ئەزىز ، ۋاقتىنىڭ بىر تېمىنلىك قەدىر - قىممىتى بولمىغان شۇ يىللاردا پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي بىلىم ئىگىلەپ ، پەقەت ئون نەچچە يىلدىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ لايىقراق خىزمەت

ئورننى تاپالمغان ئىسمائىل ۋە يەنە ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى نەم تۇپراققا كېلىپ يىقىلغان ئىبادەت بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ پىرقىراپ يۇرەتتى... شۇ تاپتا ئەلى راخمان مۇئەللىمنىڭ سېغىنغانىدى . ھايات ، كىشىلىك تۇرمۇش ، ئىنسانلار قەلبى ۋە يەنە نېمىلەر توغرىسىدىۋر ئاشۇ ئاجايىپ ئادەم بىلەن پىكىرلەشكۈسى كېلەتتى . مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدىكى ھېلىقى كىچىك قاۋاق مۇشۇنداق چاغدىمۇ ئوچۇق بولاتتىمىكىن ؟ چىلىغان سامساقنى زاكوسكا قىلىپ بىر رومكا ھاراق ئىچسە...

12

ئاجايىپ ئىش شۇ بولدىكى ، ئەلى شۇ كەتكىنىچە قايتىپ كەلمىدى . ئۇنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم كۆرگەن كىشى ئىبادەت بولۇپ قالدى . ئۇ ئاخىرقى قېتىم بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغاندا ئەلى يىراقلاپ كەتكەن ، شۇنداق بولسىمۇ ئالدىدىن ئۇرغان شامالدا ئۇنىڭ چاپانلىرىنىڭ پەشلىرى يەلپۇنۇپ تۇرغانلىقى ئاي يورۇقىدا ئېنىق كۆرۈنگەنىدى... ئۇنىڭ قەيەرگە يوقالغانلىقىنى ھېچكىم بىلەلمىدى . ئىسمائىل كىچىك ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئەتراپىنى بىرنەچچە كۈن ئىزدىدى . شۇئاقلىق دۆڭدىكى قەبرىستانلىققىچە باردى . قايتىشتا ھېلىقى شارقىراتما ئۈستىدىكى كۆۋرۈكتە ئۇزاق خىيال سۈرۈپ تۇردى . ئەلىنىڭ زادى قەيەرگە يوقلىپ كەتكەنلىكىگە ئۇنىڭ پەقەت ئەقلى يەتمىدى...

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى . بۇ ئىككى يىل ساۋاقداشلار تۇرمۇشىغا نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى ئەكەلدى . سارە

بىلەن ئەزىز يىراق - يېقىندىكى ھەممە ساۋاقداشلىرىنى دېگۈدەك چاقىرىپ چوڭ توي قىلدى. بۇ تويدا ئۇلار ئەلىنىڭ بولمىغانلىقىغا ناھايىتى ئېچىنىشتى... ئەلىنىڭ ئاكىسى ئوسمان «ئىنىم مېنىڭدىن رەنجىپ قالغانمىدىكىن؟» دېگەن گۇمان بىلەن قىينىلىپ، ھاراقنى بىراقلا تاشلاپ جىمغۇر بولۇپ قالدى.

جالالنىڭ مەدەنىيەت ئىدارىسىدىكى مەنسىپىي ئېلىپ تاشلاندى. لېكىن، ئۇ ئەلى يوقىلىپ كېتىپ، خەلقئالەم ئالدىدا «ئوغرى شائىر» دېگەن بىر چوڭ رەسۋاچىلىققا قېلىشتىن قۇتۇلۇپ قالغانلىقىغا خۇشال بولۇپ يۈرەتتى... كامالنى جالالنىڭ ئورنىغا باشلىق قىلىپ ئۆستۈرمەكچى بولغاندى. لېكىن، ئۇ: «مەن باشلىق بولمىسام، مېنى مۇشۇ تەرجىمانلىقتىنلا ئازاد قىلىۋەتسەڭلار...» دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ بىر - ئىككى يىل ئىچىدە ئۇ بىرنەچچە كىتابنى تەرجىمە قىلىپ نەشرىياتقا بېرىۋەتتى، ئۇنىڭ ئايالى زۆھرە ھازىرمۇ ھەركۈنى ئەتىگەنلىكى كامالغا كۆرگەن چۈشىنى سۆزلەپ، ئۇنىڭ يوقىلىپ كەتكەن ئاغىنىسىنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا ئاجايىپ قىياسلارنى قىلاتتى.

بۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئىبادەتنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپلا كەتتى. ئۇنى ماڭارىپ ئىدارىسى چاقىرىپ يېمەكلىكلەر دۇكىنىدىن قايتىپ كېلىپ مۇئەللىم بولۇشقا تەكلىپ قىلغانىدى. ئۇ رابىيە بىلەن قايتا تەربىيە ئېلىشقا چۈشكەن ھېلىقى خىلۋەت يېزىغا قايتىپ بېرىپ، يېزا بالىلىرىنى ئوقۇتۇشنى تەلەپ قىلدى. يېزىنىڭ يېنىدىكى قەبرىستانلىققا ئۇ پات - پات چىقاتتى. ئۇ يەردە، سىلىقلانمىغان بىر تاشقا مايماق - سايماق قىلىپ يېزىپ قويۇلغان «رابىيەنى تاپالمىدىم. ئەلى» دېگەن سۆزنى قايتا - قايتا ئوقۇيتتى. بۇ بىر جۈملە سۆز ئۇنىڭ خاتىرىسىگە

ئۆتمۇش ھەققىدىكى نۇرغۇن ئىشلارنى سالاتتى...

يەنە كىم قالدى؟ ھە، ئىسمائىل. ئۇ رايون مەركىزىدىكى بىر ئىلىم - پەن تەتقىقات ئورنىغا ئۆستۈرۈلۈپ ئۇرۇمچىگە كەلدى. ئۇ راخمان مۇئەللىمنى يوقلاپ پات - پات كېلەتتى. مۇئەللىمنىڭ روھى يەنىلا كۆتۈرەڭگۇ ئىدى. پىروفېسسور، ئەلى كەلگەندە يېزىۋاتقان كىتابنى قولىدىن چىقارغانىدى، بىرلەشمە سىنىپتا ئوقۇغۇچىلارغا يەنە قىزغىن نۇتۇقلارنى سۆزلەيتتى.

— سەن ئەلىنى ئۆلۈۋالدى دەپ پەرەز قىلامسەن؟— دەپ سورىدى مۇئەللىم بىر كۈنى ئىسمائىلدىن،— سېنىڭچە، ئۇ ھېلىقى شارقىراتمىغا ئۆزىنى ئېتىۋالغاندىمۇ؟... ئۇ شۇنداق ئەخمەقلىقىنىمۇ قىلغاندىمۇ - ھە!

ئىسمائىل مۇئەللىمنىڭ سوئالىغا ئېنىق بىرنېمە دېيەلمىدى. راخمان مۇئەللىم ئۆز مۇلاھىزىسىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپ كەتتى.

— ئەلى، ھەي بۇ بالا چوڭلا ئادەم بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ماھىيەتتە تېخى گۆدەك ئىدى. ئۇ بۇ جاھانغا تۆرلىپ نېمە كۆردى؛ يېزىدا چوڭ بولدى، يېزىدىنلا مەكتەپكە كەلدى، ئاندىن تۇرمىگە كىردى. ئۇنىڭ جەمئىيەتكە ئارىلاشقان ۋاقتى پەقەت بىرنەچچە ئايلا بولۇپ قالدى. بىرنەچچە ئاي!... ئىبادەت ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چىققان كېچىسى ئەلىنىڭ قەلبىدە قانداق بورانلار كۆتۈرۈلۈپ، قانداق دولقۇنلار ئۇركەشلىدى، بۇنى كىم بىلىپتۇ؟... ئۆلۈمنى دېسەڭ، ھەممىمىز ئۆلۈپ كېتىمىز، ئادەمنىڭ ئۆمرى بىر تونىلدىن چىقىپ، ئىككىنچى بىر تونىلغا قاراپ كېتىۋاتقان پويىزغا ئوخشىشىدۇ. قۇياش بۇ ھايات ھارۋىسى ئۇستىدە پەقەت بىرنەچچە كۈنلا پارلاپ قالىدۇ - دە،

ئاندىن ئۇ يەنە بىر قاراڭغۇلۇققا كىرىپ غايىب بولىدۇ ، مەڭگۈگە غايىب بولىدۇ...

يەنە بىر كۈنى ئىسمائىل ئىشكتىن كىرىپلا :

— ئاڭلىدىڭىزمۇ ، — دەپ مۇئەللىمگە يېڭى خەۋەر يەتكۈزدى ، — ئەلى ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىدىكى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن نېرى بىر ئۆيدە تۇرۇپ ، بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى كىتاب قىلىپ يېزىۋاتقۇدەك... ھېلىقى چاغدا قەبرىستانلىقتىن قايتقان كۈنىمىز ، ئەلى ماشىنىدا ئولتۇرۇپ : «راخمان مۇئەللىمنى سېغىندىم» دېگەنىدى . ئۇ ھاياتلا بولسا ، چوقۇم سىزنى يەنە ئىزدەپ كېلىدۇ .

— شۇنداق بولماي ! — دەپ ئىشەنچ بىلەن ئېيتتى مۇئەللىم ، — ئۇنىڭ كىتابىنىڭ بىرىنچى ئوقۇغۇچىسى چوقۇم مەن بولىمەن...

شۇ كۈنى كەچتە ، مۇئەللىم مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى قاۋاققا كىرىپ بىرنەچچە رومكىنى ئوشۇق ئىچىۋەتتى . ئاخىرىدا : «سىلەر بۇ دۇكانغا نېمىشقا چىلىغان سامساق ئەكېلىپ قويمايسىلەر !» دەپ ۋارقىراپمۇ كەتتى . دۇكاندىكىلەر بۇ كونا خېرىدارنىڭ نېمە بولغانلىقىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولۇشتى .

1985 ـ يىل ، غۇلجا

图书在版编目(CIP)数据

多棱角杯:维吾尔文/买买提依明·乌守尔著—
乌鲁木齐:新疆青少年出版社,2010.5
(买买提依明·乌守尔作品集.第3辑)
ISBN978-7-5371-8535-6

Ⅰ.①多… Ⅱ.①买… Ⅲ.①中篇小说—作品集—
中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言)
②短篇小说—作品集—中国—当代—维吾尔语
(中国少数民族语言) Ⅳ.①I247.7

中国版本图书馆CIP数据核字(2010)第081054号

责任编辑:阿布里克木·艾山
卡丽拜努尔·卡德尔·阿尔斯朗
责任校对:阿布列孜·阿巴斯
封面设计:阿里甫·夏

买买提依明·乌守尔作品选(3)
多棱角杯(维吾尔文)
买买提依明·吾守尔 著

新疆青少年出版社出版
(乌鲁木齐市胜利路二巷1号 邮编:830049)
新疆新华书店发行
乌鲁木齐市海洋彩印有限公司印刷
850×1168毫米 32开本 11.875印张
2010年5月第1版 2010年5月第1次印刷
印数:1—5000

ISBN978-7-5371-8535-6 定价:30.00元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ
خەتتات: ئابلىكىمجان زۇنۇن جۇلانى

قىرلىق ئۇستاكان

ISBN 978-7-5371-8535-6
9 787537 185356 >
باھاسى: 30.00 يۈەن